УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ГЕОГРАФСКИ ФАКУЛТЕТ

Драгана В. Кузмановић

ПРОСТОРНО – ФУНКЦИЈСКА ОРГАНИЗАЦИЈА ПОСАВСКЕ ОСОВИНЕ РАЗВОЈА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

докторска дисертација

Београд, 2021

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF GEOGRAPHY

Dragana V. Kuzmanović

SPATIAL – FUNCTIONAL ORGANISATION OF THE POSAVINA DEVELOPMENT AXIS IN REPUBLIKA SRPSKA

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2021

Ментор:
др Снежана Вујадиновић, редовни професор
Универзитет у Београду, Географски факултет

Чланови комисије:

др Бранка Тошић, редовни професор
Универзитет у Београду, Географски факултет

др Драгутин Тошић, редовни професор
Универзитет у Београду, Географски факултет

др Богдан Лукић, ванредни професор
Универзитет у Београду, Географски факултет

др Рајко Гњато, редовни професор
Универзитет у Бањој Луци, Природно-математички факултет

Датум одбране дисертације:

_____

Користим прилику да се захвалим ментору ове дисертације.

Посебну захвалност дугујем др Бранки Тошић, редовном професору Београдског универзитета, на изузетној стручној помоћи. Хвала Вам што сте своје вријеме одвојили и безсебично ми помагали, не само приликом израде ове дисертације, већ и током цијелих постдипломских студија.

Докторску дисертацију посвећујем родитељима, сестрама, Андрији, Павлу, Мили и Богдану.

У Београду,
Драгана Кузмановић

ПРОСТОРНО-ФУНКЦИЈСКА ОРГАНИЗАЦИЈА ПОСАВСКЕ ОСОВИНЕ РАЗВОЈА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Сажетак:

Докторска дисертација је кроз комплексну анализу како физичко тако и друштвено географских карактеристика, објаснила развој просторно-функцијских односа и веза у сјеверном дијелу Републике Српске, у контексту осовина развоја. Посебан сегмент рада одвојен је на теоријску анализу модела осовина развоја.

Анализа физичко-географских карактеристика базирала се, између осталог, на представљању инжињерско-геолошких, хидрогеолошких, сеизмолошких, хидролошких, климатских карактеристика. Посебна пажња посвећена је анализи валоризације рељефа са аспекта грађевинске повољности, гдје је преклапањем нагиба терена, хипсометрије и експозиције, утврђено да подручје истраживања, највећим дијелом, припада категорији најповољнији природни услови.

Приказ друштвено-географских карактеристике базирао се на комплексној анализи административно-теритроијалних промјена, инфраструктурне опремљености, просторној дистрибуцији центара, демографских особености-размјештај становништва, густина насељености, природно и механичко кретање становништва, структуре становиштва. Посебна пажња усмјерила се ка анализи дневних миграција, и то кроз општу анализу и анализу кретања дневних миграната са аспекта гравитационог значаја. Врло важан резултат генерисан из дневних миграција био је и утврђивање функцијске зависности јединица локалне самоуправе. Дневне миграције, уз остале друштвено(физичко)-географске карактеристике, утицале су на дефинисање подручја истраживања.

У раду је заступљен став да не постоји универзална метода, индикатори и критеријуми за утврђивање централних насеља. Но, све методе се могу гледати као квантитативне и квалитативне. Примјена само квантитативне методе, указала би само на погрешне закључке у овом раду, што је и доказано. Заједничка примјена обе методе, показала се као оправдана и употребљива. С тим у вези, аутор је предложио индикаторе и критеријуме за типологију јединица локалне самоуправе, из чега је произашло пет раногова јединица локалне самоуправе. С тим у вези, утврђено је да хијерархија осовина је производ хијерахије центара и обрнуто, у узајамној су спрези, чиниоци су обостраног развоја.

Изнедрило се „грубо“ дефинисање осовине подручја истраживања, због генерисаних класификација осовина развоја: мултицентрична, потенцијална, зрела, интерурбана итд. Коначном изградњом аутопутева, изнедрила се мисао да би било прикладније користити термин коридорски развој.

Кључне ријечи: осовина развоја, пол развоја, пол раста, инфраструктура, просторно-функцијска организација, Република Српска

Научна област: Геонауке

Ужа научна област: Просторно планирање

SPATIAL – FUNCTIONAL ORGANISATION OF THE POSAVINA DEVELOPMENT AXIS IN REPUBLIKA SRPSKA

Abstract:

The doctoral dissertation has explained the development of spatial-functional relations and connections in the northern part of Republika Srpska in the context of development axes, by conducting a complex analysis of both physical and social-geographic properties. A special segment of the paper is dedicated to a theoretical analysis of the development axis model.
Physical-geographic properties was analysed based on inter alia the presentation of engineering-geological, hydrogeological, seismological, hydrological, climatic properties. Special attention was paid to the analysis of relief valorisation from the aspect of building suitability, where the overlaying of terrain slope, hypsometry and exposition has established that the observed area mostly belongs to the category of the most suitable natural environment.
The overview of social-geographic properties was based on a complex analysis of administrative-territorial changes, infrastructural equipment, spatial distribution of centres, demographic properties - distribution of the population, population density, natural and mechanical movement of the population, structure of the population. Special attention was paid to the analysis of daily migrations, both through the general analysis and the analysis of the movements of daily migrants from the aspect of gravitational significance. A very important result generated by the analysis of daily migrations was the determination of the functional dependence of local self-government units. Daily migrations, along with other socio(physical)-geographical properties, affected the defining of the observed area.
This paper takes the position that there are no universal method, indicators and criteria for determining central settlements. But all methods can be observed as quantitative and qualitative. Applying only a quantitative method would only indicate wrong conclusions in this paper, which was proven. Joint application of both methods was proven both justified and usable. In this regard, the author has proposed indicators and criteria for the typology of local self-government units, which resulted in 5 ranks of local self-government units. This has led to establishing that the hierarchy of axes is a product of the hierarchy of centres and vice versa, they are interconnected, they are factors of mutual development.
A "rough" definition of the axis of the observed area has emerged, due to the generated classifications of the development axes: multicentric, potential, mature, interurban, etc. The construction of motorways lately has yielded the idea that it would be more appropriate to use the term corridor development.

Key words: development axis, development pole, growth pole, infrastructure, spatial-functional organisation, Republika Srpska

Scientific field: Geosciences

Scientific subfield: Spatial planning

СКРАЋЕНИЦЕ:

ЈЛС-јединица локалне самоуправе
БД-Брчко Дистрикт
РС-Република Српска
ФБиХ-Федерација БиХ
РКМ-ријечни километар
ППППН-просторни план подручја посебне намјене
ЕУ-Европска унија

САДРЖАЈ:

I УВОДНА РАЗМАТРАЊА 1
1.1. Проблем и предмет истраживања 1
1.2. Циљ истраживања 4
1.3. Задаци истраживања 4
1.4. Територијални и временски оквир истраживања 5
1.5. Хипотезе 7
1.6. Научне методе истраживања и софтверска подршка 8
1.7. Структура и садржај дисертације 9
II ТЕОРИЈСКО МЕТОДОЛОШКЕ ОСНОВЕ 10
2.1. Теорије регионалног развоја 10
2.2. Осовине развоја 14
2.2.1 Основне карактеристике концепта 14
2.2.1.1 Настанак концепта 14
2.2.1.2 Терминологија 15
2.2.1.3 Дефиниције 17
2.2.1.4 Класификација осовина развоја 20
2.2.1.5 Компоненте осовина развоја 27
2.2.2 Позитивне и негативне карактеристике осовина развоја 27
2.2.3 Осовине развоја у планским документима 29
2.2.3.1 Осовине развоја у европским документима 29
2.2.3.2 Осовине развоја у документима Босне и Херцеговине 38
Осовине развоја Републике Српске 38
Осовине развоја Федерације Босне и Херцеговине 48
Осовине развоја Југославије са посебним акцентом на ФРБиХ 49
III ФАКТОРИ РАЗВОЈА У ФУНКЦИЈСКОЈ ОРГАНИЗАЦИЈИ ПРОСТОРА 53
3.1. Физичко – географске карактеристике 53
3.1.1 Геолошке карактеристике 53
3.1.1.1 Инжењерско – геолошке карактеристике 53
3.1.1.2 Хидрогеолошке карактеристике 54
3.1.1.3 Минералне сировине 54
Енергетски минерални ресурси 55
3.1.1.4 Сеизмолошке карактеристике 55
3.1.2 Геоморфолошке карактеристике 56
3.1.2.1 Валоризација рељефа са аспекта грађевинске повољности (повољности насељавања) 56
Нагиб терена 56
Хипсометријске карактеристике терена 57
Експозиција терена 57
3.1.3 Климатске карактеристике 59
3.1.4 Хидролошке карактеристике 61
3.1.5 Ријека Сава као потенцијал осовине 66
3.1.6 Пољопривредно земљиште 68
3.1.7 Шуме и шумско земљиште 70
3.2. Друштвено – географске карактеристике 73
3.2.1 Процес насељавања подручја 73
3.2.1.1 Историјско – демографски развој 73
3.2.1.2 Административно-територијална подјела 78
3.2.1.3 Просторна дистрибуција центара 84
3.2.2 Демографске карактеристике 87
3.2.2.1 Размјештај становништва 87
3.2.2.2 Густина насељености 90

3.2.2.3 Природно и механичко кретање становништва 91
Природно кретање становништва 91
Механичко кретање становништва 95
Кретање броја становника 101
3.2.2.4 Структуре становништва 103
Биолошка структура 104
Друштвена структура 105
3.2.2.5 Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања 113
Општа анализа кретања дневних миграната (ученика/студената, радника) 116
Утврђивање подручја истраживања темељено на подацима кретања дневних миграната радника унутар Републике Српске 122
Анализа кретања дневних миграната (ученика/студената, радника) са аспекта гравитационог значаја 127
Дневни урбани системи 135
Функцијска зависност ЈЛС 194
3.2.3 Привредни и ванпривредни развој 199
3.2.3.1 Историјски преглед 199
3.2.3.2 Пословни субјекти 201
3.2.3.3 Инвестиције 203
3.2.3.4 Зараде 207
3.2.3.5 Анализа размјештаја најзначајнијих пословних субјеката 210
3.2.3.6 Степен развијености ЈЛС подручја истраживања 212
3.2.4 Анализа инфраструктурних система 213
3.2.4.1 Анализа саобраћајне инфраструктуре 214
Преглед развоја саобраћајне инфраструктуре – жељезнички и друмски 214
Анализа просјечног годишњег дневног саобраћаја – постојећа експлоатација саобраћајне мреже 228
Преглед развоја ваздушног и водног саобраћаја 231
3.2.4.2 Анализа водопривредне инфарструктуре 236
3.2.4.3 Електроенергетска и телекомуникациона инфраструктура 237
Електроенергетска инфраструктура 237
Телекомуникациона инфраструктура 238
3.2.4.4 Мултимодални транспорт 241
3.2.5 Просторна организација објеката јавних служби 241
3.3. Заштита природе и културних добара 254
3.3.1 Природна добра 255
3.3.2 Културна добра 258
IV ПОСАВСКА ОСОВИНА РАЗВОЈА – ПОЗИЦИЈА, УЛОГА, ЗНАЧАЈ, ХИЈЕРАРХИЈА ЦЕНТАРА, ИНТЕГРАЦИОНИ ПРОЦЕСИ 268
4.1. Централитет насеља 268
4.2. Хијерархија центара 272
4.3. Међузависност хијерархије система осовина развоја и хијерархије центара 278
4.4. Територијална сарадња 285
4.4.1 Територијална сарадња ЕУ 285
4.4.1.1 Период 2007-2013. 286
Прекогранична сарадња БиХ-Црна Гора 287
Прекогранична сарадња БиХ – Хрватска 288
Прекогранична сарадња Босна и Херцеговина – Србија 289
Јадранска транснационална сарадња 290
Југоисточна Европа 291
Транснационална сарадња Медитеран 292
4.4.1.2 Период 2014 – 2020. године 292

Интеррег ИПА програм прекограничне сарадње Хрватска – Босна и Херцеговина – Црна Гора 294
Програм прекограничне сарадње Босна и Херцеговина – Црна Гора 295
Програм прекограничне сарадње Србија – Босна и Херцеговина 296
Јадранско – јонски програм транснационалне сарадње 2014 – 2020. године (INTERREG ADRION) 297
Програм транснационалне сарадње INTERREG Dunav 2014 – 2020. 298
Програм транснационалне сарадње INTERREG Mediteran 2014 – 2020. (INETRREG MED.) 298
4.4.2 Ентитетска и међудржавна сарадња темељена на дневним миграцијама ученика/студената, радника 299
4.4.3 Осовине развоја у контексту прекограничне сарадње 305
V ЗАКЉУЧАК 308
VI ЛИТЕРАТУРА 312
VII ПРИЛОЗИ 327
7.1. Дневни урбани системи 328
7.2. Табеларни прикази 355
VIII БИОГРАФИЈА АУТОРА 367

I УВОДНА РАЗМАТРАЊА

1.1. Проблем и предмет истраживања

Концепт осовина развоја настао је послије Другог свјетског рата и дефинисан је као линијски облик просторне концентрације становништва и агломерације дјелатности који се формира најчешће уз саобраћајницу, и по правилу, у долини већег ријечног тока.
Као синоними за осовине развоја у литератури се користе и термини: осе, аксе, линије, траке, коридори, појасеви раста и развоја, урбане осе, комуникацијске осе, зоне развоја, индустријски појасеви... Велики број аутора у другој половини 20. вијека је уочио значај саобраћајних коридора у интегрисању урбаних центара, као и у међузависности у развијености саобраћајних коридора и просторног ширења економских активности. Значај и улога транспортних линија у просторном и економском развоју могу се посматрати као процес са етапама развоја које су се одвијале различитим интензитетом.
Осовине могу обухватати два аспекта – везе и комуникације, с једне и осовине концентрације, односно агломерације, с друге стране. Свака осовина *(Pottier, 1963*) има две врсте подстицаја: сама језгра утичу на развој других грана, али у исто вријеме и саме осовине подстичу развој нових дјелатности. Читав процес одвија се кумулативно, тако да осовине представљају основне факторе развоја са преношењем таласа утицаја из центара, односно чворишта која повезују. Иако се, дакле, сматра да је развој у својој првој фази подстицан од стране урбаних агломерација у шире окружење, са развојем технологије тај утицај преузимају саобраћајни коридори, претежно друмског типа.
Генерално посматрајући, коридори се односе на везе које користе један или више од три вида саобраћаја (друмски, жељезнички, ријечни) и обухватају превоз путника и робе. Такође, може се говорити и о широј интерпретацији коридора, будући да обухвата и пренос информација, односно савремене ICT[1] системе, али и остале видове линијске инфраструктуре. Како су два или више развојних центара повезани главним комуникацијским осама, тиме постоји узајамна функцијска зависност међу центрима, при чему интеракција има потенцијал за даљи развој, па оса мора расти, како економски тако и физички, односно у сваком другом просторно-развојном смислу.
Аналогно урбаном систему који има карактеристике хијерахијских односа и веза, хијерахија система саобраћајних веза, такође, се може уочити на различитим територијалним нивоима, почев од националног или чак наднационалног, па преко регионалног до локалног нивоа. Осовине највишег нивоа, повезују и највеће центре, и обрнуто. У развојној политици Европске уније која тежи ка полицентричним националним и регионалним урбаним системима, осовине развоја препознате су као инструменти за постизање територијалне и функционалне кохезије Уније и европског континента *(Тошић, 2012).*
Осим развојне улоге и повећања доступности, осовине развоја имају и своје негативне ефекте у простору. Они се своде на неконтролисано урбано ширење у линијском правцу, велику зависност од друмског саобраћаја, знатно загађивање ваздуха у ширем простору, смањивање и угрожавање пољопривредног земљишта, пејзажну фрагментацију и сл. Европска документа за будући период закључују о великим ризицима при избору сценарија развоја који се ослањају на коридоре, будући да се процењује да предстоји не само пораст цијене енергије, него и свјетска енергетска криза *(ET2050, ESPON).*
Предмет истраживања докторске дисертације *„Просторно-функцијска организација посавске осовине развоја у Републици Српској“* је доста сложено и важно питање, дефинисано не само на темељима наведене проблематике и насловом теме, већ и на основу других чињеница.

[1] Information and Communications Technologies

Посавски простор Републике Српске био је предмет бројних научних и стручних истраживања, претежно парцијалног карактера (истраживања су везана за поједине јединице локалне самоуправе – ЈЛС или регионе), али врло ријетко у директној вези са осовинама развоја, односно са цјелокупном посавском осовином развоја. Такође, и организација мреже насеља наведеног интегралног подручја није обрађена у довољној мјери и на адекватан начин са аспекта просторно – функцијских веза и односа. Осим тога, распад СФРЈ и промјене административних и националних граница имају за посљедицу фрагментацију функцијске организације ширег окружења и дезинтеграцију већ успостављених осовина развоја. Према степену потенцијалне атрактивности за развој већих центара, посавски појас развоја, укључујући коридор X, друмски и жељезнички правац и великим дијелом пловни ток Саве, чинио је једну од главних окосница структуре геопростора Босне и Херцеговине и Хрватске. Те чињенице представљају посебан изазов при оцјењивању новонасталих, промјењених, могућности за успостављање просторно – функцијских односа и веза, као и услова за интеграцију подручја у шире, прекогранично, окружење.

Скуп најзначајних заједничких услова, осим наведених саобраћајница, обухвата и простране низијске, равничарске терене, условно високог степена плодности, са повољним условима за снабдјевање водом, који су потенцијално стабилни за изградњу и за агломерацију дјелатности. На том простору, као и на попречним осовинама развоја, развили су се и већи центри – Бања Лука, Приједор, Добој, Брчко, Бијељина.

Сходно наведеним образложењима, полазиште истраживања докторске дисертације јесте одређивање граница (посавске) осовине развоја, у смислу временског континуума (прошлост – садашњост – будућност), кроз прихватање интегралног приступа и комплексну анализу свих аспеката просторног развоја – физичко-географских, демографских, економских, социјалних карактеристика простора, укључујући и заштићена подручја. Наведена комплексна анализа обухватиће и улогу процеса индустријализације на сложене ефекте у простору, а прије свега на интензивну урбанизацију у другој половини 20. вијека. Такође, ефекти деиндустријализације, која је изазвана ратом и економском кризом деведестих година и касније, могу се уочити на различитим територијалним нивоима са евидентним промјенама у хијерархијској структури центара. Положај центара и њихова хијерархија на дефинисаном подручју представља функцијски систем, чија полицентричност ствара услове за уравнотежен регионални развој сјеверног дијела Републике Српске. Функционална урбана подручја на коридору, њихов утицај у околном простору, односно интензитет дневног кретања људи, робе и информација, такође, представљају основне критеријуме за дефинисање просторног обухвата посавске осовине развоја, с једне, и утврђивања интензитета функцијских веза и односа, с друге стране.

Предмет истраживања обухвата примјену научне методологије функцијске организације, у овом случају на простору осовине развоја, на основу које ће се утврдити:

- постојећа функцијска подручја – анализа и законитости у њиховом развоју;
- позиције центара у просторно – функцијским односима и везама са осталим центрима и насељима на различитом хијерархијском нивоу;
- улога већих центара у трансформацији мањих градова и сеоских насеља на мезорегионалном нивоу;
- значај функцијско – урбаних простора у остваривању интеграције и успостављању територијалне кохезије истраживаног подручја;
- значај функцијских подручја у трансрегионалној и трансграничној сарадњи;
- различите области надлежности центара у процесу планирања регионалног и локалног развоја.

Такође, предмет истраживања је:

- да се испита теоријска еволуција модела који утврђују функцијске везе и односе на осовинама развоја и да се прикаже њихова примјена;
- да се истакне значај српских географа и планера у афирмацији наведених модела;

- да се оцјени допринос досадашњих истраживања ове проблематике у међународној теорији и пракси.

Просторни обухват истраживања ове дисертације се односи на подручје Републике Српске, од Новог Града до Бијељине, Осмака и Зворника. У појединим сегментима рада анализирана је и картографски приказана цјелокупна Република Српска, па и Босна и Херцеговина, све са циљем анализе одређених појава и утврђивања карактеристика ентитета/државе и поређења са подручјем истраживања (дневне миграције, становништво, природне карактеристике, саобраћај...). Уз то, приказ БиХ и Републике Српске, правда се кроз коришћење картографских прилога из просторних планова, сегементе прекограничне сарадње итд.

Генерално гледајући, просторно – функцијски развој, не само сјеверног дијела већ и цијеле Републике Српске/Босне и Херцеговине обиљежен је различитим догађајима који су се дешавали током посљедње деценије 20. вијека. Ту прије свега треба истаћи: распад Југославије, ратна дешавања на територији Босне и Херцеговине, успостављање нових граница са два ентитета – Република Српска и Федерација Босне и Херцеговине, формирање Брчко Дистрикта. Посљедично, ова дешавања имала су утицај на промјене и у насеобинском систему – одређене ЈЛС добијају значајне функције (иако за то нису имале ни просторни ни функцијски, ни демографски капацитет), а одређене губе. Осим тога, дошло је и до принудних миграција становништва са формирањем у значајном проценту етничке хомогенизације простора. Радикалне административне промјене односе се на подјелу јединица локалних самоуправа и на формирање нових у Републици Српској, али и у Федерацији Босне и Херцеговине, са издвајањем Брчко дистрикта. По Статуту Брчко дистрикта (2010.године) Дистрикт представља јединствену администрартивну јединицу локалне самоуправе (око 493km^2 и 83516 становника 2013. године) под суверенитетом Босне и Херцеговине. Овлаштења Дистрикта по питању локалне самоуправе произилази из тога што је сваки од ентитета делегирао Влади Дистрикта сва своја овлаштења у вези са управом која су претходно вршили два ентитета и три општинске власти на територији предратне општине Брчко. Ентитети у оквиру Дистрикта извршавају само оне функције и овлаштења која су им повјерена према тексту статута од 2000. године. Устав Босне и Херцеговине, као и важећи закони и одлуке институција БиХ, директно су примјењиви на цијелој територији Брчко дистрикта. Ентитет или општина може основати или руководити органима или канцеларијама на територији Дистрикта само уз сагласност Владе Дистрикта. Такође, становници Дистрикта могу бити држављани ентитета и Босне и Херцеговине, те се њихова права регулишу законима Босне и Херцеговине, ентитета и Дистрикта. Брчко Дистрикт Босне и Херцеговине је правни сљедбеник дијела Општине Брчко у Републици Српској, као и административних аранжмана Брка и Равне-Брчко. Дакле, Дистрикт представља јединствену административну јединицу локалне самоуправе под суверенитетом БиХ (Босне и Херцеговине) која се састоји од два ентитета: Републике Српске и Федерације БиХ, те тиме се укључивање Брчко Дистрикта у *„посавску, сјеверну осовину развоја Републике Српске“* сматра оправданом. Томе у прилог иде и чињеница да се овај *„прекид територијалног континуитета“* у Просторном плану Републике Српске[2] *„надокнађује кооперацијом и координацијом у планирању и функционисању“*. Такође, посавска осовина развоја територијално припада Републици Српској преко 95 %, те је и са те стране оправдано говорити да се налази у овом ентитету. У наставку рада, видјећемо да осовине и развој реално не познају и не треба да познају границе, јер је у свијету формирање осовина развоја транснационално и прекогранично.

Градски центри су еволутивна категорија и имају свој историјски развој. С тога се они не могу посматрати као константа просторне организације. Овакве промјене имају директан одраз на стање и организацију великог броја просторно – функцијских система а тиме и на степен валоризације просторних потенцијала. Будући да се функцијски односи у простору

[2] Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2025. године (2015). Бањалука: Урбанистички завод Републике Српске, 27

перманентно одвијају, ово истраживање није заобишло ни посљедице ратних дешавања и административне промјене које су се одразиле на развој читавог подручја. Посебан акценат усмјерен је на поновно успостављање стабилнијег функцијског простора који ће имати значај како у интеграцији саме Републике Српске тако и у њеној вези са окружењем. Систем индикатора који се користи у оцјени стања и планирању одрживог, интегралног, развоја посавског дијела сјеверне Републике Српске биће доведен у контекст просјечних вредности цијелог ентитета, чиме ће се потврдити повољност положаја предметне територије на значајном саобраћајном коридору.
Временски оквир истраживања зависио је од динамике и трајања различитих појава и процеса који су предмет истраживања, али се првенствено користе подаци из Пописа становништва из 2013. године, са освртима на податке прије и послије наведеног Пописа.

1.2. Циљ истраживања

Општи циљ истраживања је да се утврде фактори и законитости развоја посавског простора (како са аспекта физичко – географских, тако и друштвено-географских процеса), док је посебан циљ усмјерен ка утврђивању, идентификацији и научном објашњењу развоја просторно – функцијских односа и веза, односно просторне и функцијске организације система насеља и центара у контексту посавске осовине развоја.
Апликативни аспекти циљева истраживања, у складу са планском политиком децентрализације, иницирају прерасподјелу функција, односно пребацивање неких надлежности са центара на вишем хијерахијском нивоу на ниже центре. То би посљедично резултирало и нешто равномјернијим размештајем становништва, односно капитала и осталих пратећих садржаја. С друге стране, тежиште таквог концепта преноси се са већих на центре средње величине и мање центре како би се на мезорегионалном нивоу успјешније успоставило интегрално сагледавање руралног и урбаног развоја, односно *"партнерства између града и села"*. Тешња сарадња између града и окружења би допринела адекватнијој валоризацији регионалних и локалних потенцијала, задовољавајућој опремљености јавним службама, као и изградњи одговарајуће институционалне основе на нижем територијалном нивоу. У крајњој инстанци компактно, економски јако и социјално стабилно залеђе допринело би подизању укупног квалитета живота, како у руралним и урбаним подручјима тако и у осталим подручјима сјеверног дијела Републике Српске. Циљ је, такође, да се проуче елементи и пронађу средства за превазилажење створених антагонизама како би се успоставила интеграција регионалних и локалних подручја у јединствен систем насеља и центара Републике Српске и ширег окружења.

1.3. Задаци истраживања

На основу дефинисаних циљева, биће реализовани одређени задаци. У том смислу, потребно је утврдити:

- теоријску еволуцију модела осовина развоја (посебан акценат на околности које су довеле до поларизованог развоја и дефинисање модела осовина развоја, неједнаког регионалног развоја, полова раста, поларизованих регија итд.);
- интерпретацију посавског коридора и попречних осовина развоја;
- допринос српских географа и планера, тј. примјену модела развојног утицаја осовина у домаћој теорији и пракси;
- модел осовина развоја у страној теорији и пракси;
- карактеристике посавског дијела Републике Српске (општа обиљежја геопростора, карактеристике мреже градова,економско-социјалне карактеристике,инфраструктурне и др. просторне карактеристике);

- карактеристике (посавског) простора Републике Српске, по ЈЛС и њиховим центрима (анализа погодности простора за насељавање, историјски преглед развоја, анализа демо–економских показатеља, анализа привредне развијености ЈЛС-а, анализа функција социјалног стандарда, анализа опремљености комуналним објектима...);
- идентификацију посавског простора са аспекта осовина развоја и просторно – функцијског система;
- осовине развоја Републике Српске и њихову хијерархију, укључујући и поставке дате у просторно – планској документацији, са посебном оцјеном оправданости њиховог просторног обухвата;
- посљедице ратних дешавања деведесетих година на осовине развоја успостављене у бившој Југославији (простор Босне и Херцеговине);
- ефекте посавске осовине развоја на трансформацију простора;
- значај осовина развоја у интеграцији просторно – функцијске структуре Републике Српске (могућност повезивања посавске осовине развоја са осталим осовинама са циљем интегрисања развоја простора Републике Српске и ширег окружења);
- значај осовина развоја у трансграничној сарадњи Републике Српске (са Републиком Србијом је донијет Закон о ратификацији споразума о успостављању специјалних паралелних односа између Републике Српске и Републике Србије, 2006/2007. године).

1.4. Територијални и временски оквир истраживања

Ослањајући се на просторни обухват сјеверне осовине дефинисан кроз стратешке документе просторног уређења, од дана стварања Републике Српске до данас, „(*иницијално) подручје истраживања“* се односи на потез Нови Град – Бијељина. Наиме, кроз све наведене документе, осовина развоја у сјеверном дијелу Републике Српске је имала различите називе (посавска, сјеверна, примарна) али не и просторне обухвате. Заједнички именитељ за све ове документе је да се она простирала од Новог Града до Бијељине (са различитим подтиповима).

Сходно наведеном, *подручје истраживања*, као шири *„окружујући“* простор посавске осовине развоја и подтипова осовина развоја, обухвата све ЈЛС од Новог Града до Бијељине.

Но, на основу анализе дневних миграција радника унутар Републике Српске, тј. праваца и обима дивергентних дневних мигранта радника[3], подручју истраживања припаја се и Град Зворник и Општина Осмаци.

У појединим сегментима рада, анализирао се цјелокупан простор Републике Српске[4] са циљем утврђивања просјечних вриједности, особености цијелог ентитета (како физичко – географске тако и друштвено – географске детерминанте) и поређења са ЈЛС смјештеним на *подручју истраживања*, а све са циљем утврђивање тачне позиције, просторно – функцијске организације, улоге и значаја посавске осовине развоја, али и класификације осовина развоја.

Дакле, *подручје истраживања* обухвата све ЈЛС од Новог Града до Зворника, Бијељине и Осмака, на истоку. Оправданост укључивања овог цјелокупног простора, базира се на следећим чињеницама:

[3] ово је битно за постојање осовине развоја, јер се у уводном дијелу овог рада, наводи да су компоненте осовина развоја, између осталог, и ток промета, који укључује људе и робу, те постојање одређене интеракције, која би требала да ствара потенцијал за даљи развој и раст; сходно томе, овом ће се посебно посветити одјељак овог рада под називом“ Утврђивање подручја истраживања темељено на подацима кретања дневних мигранта радника унутар Републике Српске“

[4] у току овог истраживачког рада, често се посебно издваја и дио Републике Српске јужно од *„линије“* Осмаци-Зворник, због доказивања и објашњења одређених тврдњи и схватања (компаративних предности и недостатака подручја истраживања);

- све ЈЛС смјештене западно од Бијељине и Зворника (укључујући и Осмаке), преко 50% својих дивергентних дневних миграната радника усмјеравају ка једној од ЈЛС смјештеним на овом потезу[5];
- дио јужно (Петровац, Рибник, Источни Дрвар, Шипово, Купрес, Мркоњић Град...) и југисточно од Града Бања Луке (Котор Варош, Кнежево, Теслић...) припада подручју истраживања, јер је у окружењу већих центара на осовини развоја, на директан и индиректан начин везан је за овај простор, али и због тога што је од остатка Републике Српске (источног дијела и њених центара) одвојен *(„најкраћом линијом“)* Федерацијом;
- Петровац, Рибник, Источни Дрвар, Шипово, Купрес, Мркоњић Град, Котор Варош, Кнежево, Теслић и др. преко 97% својих дневних дивергентних миграната радника усмјеравају ка једној од ЈЛС смјештеној западно од потеза Бијељина – Зворник – Осмаци;
- 53% дневних дивергентних миграната радника Града Зворника је усмјерено ка подручју западно од Бијељине (уколико се укључе и Осмаци, тај проценат иде и преко 60%)[6];
- Граду Зворнику, дневно гравитира преко 80 % дневних миграната радника Општине Осмаци, тј. преко 90% подручју западно од Бијељине (укључујући и Град Зворник) до Новог Града;
- *„подршка“* припајању Града Зворника и Општине Осмаци подручју истраживања, огледа се и кроз: конфигурацију терена (Општина Осмаци и Град Зворник имају надморску висину до 500 m, као велики дио подручја западно од Бијељине – погледати хипсометријску карту у овом раду), демографски капацитет (Град Зворник по демографској величини се налази на 6., а Оштина Осмаци на 45. мјесту од 63. ЈЛС Републике Српске, укључујући и Брчко Дистрикт);
- просјечан годишњи дневни саобраћај Града Зворника прелази 10000 возила/дан;
- у том контексту подручје истраживања се *„завршава“* јужном границом Осмака и Зворника, јер ЈЛС смјештене јужно од наведених ЈЛС гравитирају ка подрињско – сарајевско – херцеговачком простору Републике Српске (дневни мигранти – радници).

Комплексном анализом индикатора егзистирања осовина развоја (постојање примарних развојних центара, тј. мјеста са значајним економским и демографским карактеристикама, интеракције на осовини, потенцијал за физички и економски раст, постојање инфраструктуре, присутан ток промета – људи и робе...), утврдиће се тачна позиција посавске осовине развоја и њена просторно функцијска организација унутар Републике Српске, тј. подручја истраживања.

Временски оквир обухвата период од Пописа становништва 2013. године до данас. Такође, у појединим сегментима рада, аутор је анализирао и период прије и послије Пописа становништва 2013. године.

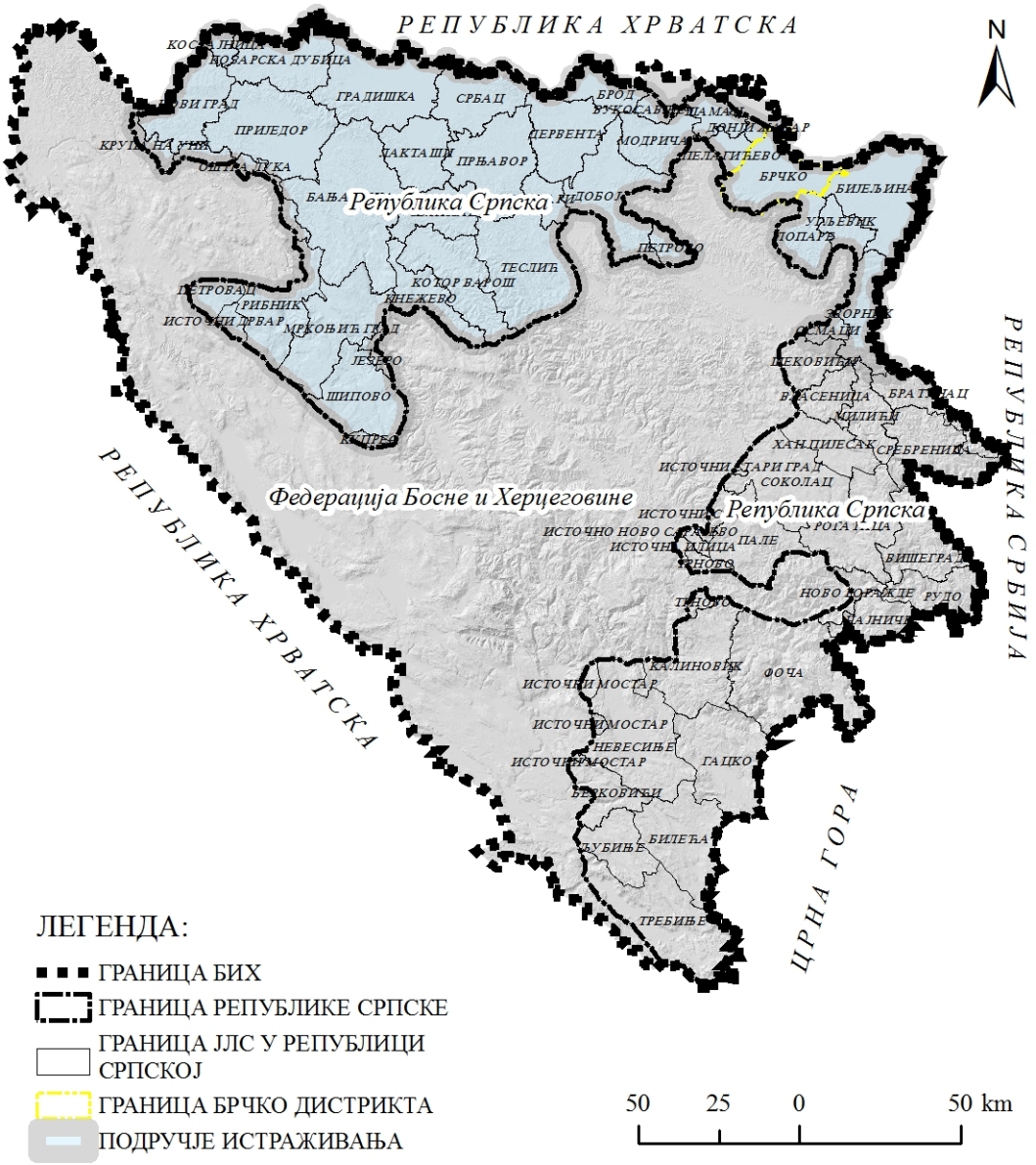
Дакле, основа за утврђивање просторно – функцијске организације посавске осовине развоја, било је истраживање комплексних физичко – географских и друштевно – географских параметара на сљедећим нивоима:

- простор западно од Бијељине, тј. Зворника и Осмака, као подручје истраживања, тј. шири простор посавске осовине развоја;
- простор Републике Српске,

са доминантним временским периодом 2013. година (до данас).

[5] детаљна анализа представљена је у оквиру дијела рада који се односи на дневне миграције – подручје истраживања

[6] иако је ова ЈЛС по дневним миграцијама ученика/студената, радника више окренута ка Федерацији (у апсолутном износу већи број мигранта иде ка Федерацији), аутор рада је сматрао да се уврсти у подручје истраживања ове дисертације због тога што већина дневних мигранта упућених ка Републици Српској иде ка ЈЛС смјештеним западно од Бијељине (укључујући и Осмаке). Истраживање ће даље показати да ли припада конкретно посавској осовини развоја.

Карта бр. 1.: Подручје истраживања

1.5. Хипотезе

У складу са предметом, задацима и циљем истраживања дефинише се хипотеза од које се полази у овом истраживању. *Основна хипотеза докторске дисертације* гласи:
„Сходно просторној структури постојећег стања развоја, али у вези и са будућим територијалним развојем, као и улози и функционалном значају центара на развојном коридору, коришћење термина осовина развоја сматра се оправданим. Тежња ка афирмацији функцијских простора на посавској осовини развоја представља важан развојни фактор у остваривању територијалне кохезије и интеграције простора Републике Српске у шире окружење.“
Из основне хипотезе, могу се извести следеће афирмативне *хипотезе тј. потхипотезе:*

– *Хипотеза 1*: физичко–географски фактори, прије свега погодност терена за насељавање, развој градова, као и могућност развоја саобраћаја, предиспонирали су ареале концентрације становништва;

- *Хипотеза 2*: досадашња слика размјештаја становништва посљедица је и процеса индустријализације, те послијератног[7] дјелимичног оживљавања привреде (јачање терцијарног и квартарног сектора);
- *Хипотеза 3*: формирање – постојање осовина развоја предиспонирано је како природним факторима тако и друштвено-економским и социјалним процесима;
- *Хипотеза 4*: анализа формирања – постојања осовина развоја изнедриће њихову хијерархијску класификацију;
- *Хипотеза 5*: посавски простор Републике Српске је појас најинтензивније привредно – социјалне активности на подручју цијелог ентитета.

Током даљег истраживања, а ослањајући се на индуктиван и дедуктиван метод и аналитичко – синтезни приступ, постављене хипотезе биће потврђене или оповргнуте.

1.6. Научне методе истраживања и софтверска подршка

Основе истраживања центара на осовини развоја чине две велике методолошке категорије – системски приступ и дијалектичка динамика, које се узајамно прожимају и допуњују. Центри и мезорегиони на осовини развоја представљају динамичан систем, па је потребно примјенити принципе, методе и технике које кореспондирају са обе стране категорија – дијалектичких принципа и системског приступа – и представљају подлогу истраживања и одредницу трансформација структура у времену и простору.

Истраживање, засновано на наведеним методолошким категоријама, ће чинити неколико група научних метода које су углавном сврстане у квантитативне и квалитативне методе.

Квантитативне методе обухватају групу статистичко – математичких истраживања, као и специјализована истраживања везана за насеља и методологију регионалног развоја (функционалну класификацију насеља, функционалну диверсификацију насеља, одређивање централитета, одређивање значаја у домену секундарног и терцијарно – квартарног сектора, утврђивање тенденција структурних трансформација, трансформације насеља око центара, методе које се заснивају на коришћењу индикатора који оцјењују доступност и конкурентност функцијских урбаних подручја, гравитациони модели и сл.).

Група квалитативних метода обухвата:

- географски метод,
- метод анализе и синтезе,
- метод индукције и дедукције,
- компаративни метод,
- историографски метод.

Наглашена бројност функционално повезаних испитиваних обиљежја и бројност јединица локалне самуправе намеће потребу прецизног проблемски и територијално дефинисаног програма обраде података и моделовања добијених резултата у табеларном, графичком и картографском облику. Посебан и веома значајан методолшки поступак представља примјена ГИС-а (Географски информациони систем), чија способност обједињавања најразличитијих података у нову информацију, представља изузетно велики допринос при истраживањима мултидисциплинарног типа. Дакле, у оквиру истраживања систематски ће се користити неколико научних метода примјерених одређеним фазама и циљевима рада, уз помоћ којих ће се перманентно провјеравати заснованост постављених хипотеза. Истраживање се обавило у неколико затворених циклуса који иду од квантитатвно аналитичке основе, преко радне хипотезе, затим квантитативних и квалитативних укрштања и синтезе, оцјена, селекције фактора и затим – генералне провјере вредности добијених резултата, што је и основа за обнављање поступака или њихово прихватање.

[7] мисли се на ратна дешавања деведесетих година

1.7. Структура и садржај дисертације

Докторска дисертација под називом *„Просторно – функцијска организација посавске осовине развоја у Републици Српској“* обрађује сложену проблематику просторно – функцијске организације Републике Српске, од Новог Града до Бијељине, Зворника и Осмака са посебним нагласком на осовине развоја, тј. повезаност и умреженост центара.
Рад је структуиран из укупно пет поглавља.
У „УВОДУ“ су представљени проблеми, предмет, циљ и задаци истраживања, потом хипотезе, те научне методе и сфотверска подршка. Посебна пажња посветила се дефинисању подручја истраживања.
Друго поглавље, означено као „ТЕОРИЈСКО МЕТОДОЛОШКЕ ОСНОВЕ“, имало је за циљ да представи основни концепт осовина развоја, кроз анализу: настанка концепта, дефинисања терминологије, дефиниција, класификације и утврђивање компоненти осовина. Уз то, дате су и позитивна и негативна гледишта о моделу осовина развоја. Није изостала ни анализа осовина развоја кроз планске документе, на различитим нивоима.
Треће поглавље означено као „ДРУШТВЕНО-ГЕОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ“, посвећено је анализи процеса насељавања, демографским карактеристикама, привредном развоју, као и анализи инфраструктурних система и просторној организацији објеката јавних служби. Пажња је посвећена природним и културним добрима подручја истраживања.
Свако од наведних поглавља детаљније се разрадило кроз различите поднаслове.
Пето поглавље „ПОСАВСКА ОСОВИНА РАЗВОЈА-ПОЗИЦИЈА, УЛОГА, ЗНАЧАЈ, ХИЈЕРАРХИЈА ЦЕНТАРА, ИНТЕГРАЦИОНИ ПРОЦЕСИ“ настао је као резултат претходних поглавља, те је изнедрио централитет насеља, хијерахију центара, међузависност хијерхије система осовина развоја и хијерхије центара, те територијалну сарадњу.
Посљедње поглавље представља „ЗАКЉУЧАК“ у којима су таксативно наведени најзначајнији резулати истраживања.
Свако поглавље садржи велики број картографских приказа, који су генерисани путем ГИС платформе. ГИС је омогућио, не само управљање великим бројем (статистичких) података, већ и постављање различитих задатака и упита над тим подацима, и оно што је најважније, омогућена је њихова визуелизација, што је за крајњи циљ имало стварање квалитетних информација и закључака.

II ТЕОРИЈСКО МЕТОДОЛОШКЕ ОСНОВЕ

Иза *„једноставне“* тврдње о неједнакој развијености простора, тј. постојању градова као полова тј. носиоца развоја, жаришта концентрације становништва и функција и руралних, депресивних простора, популацијског пражњења и старења, крије се истраживачко богатство предочено у бројне теорије. Наиме, бројни су научници, укључујући географе, економисте, социологе, просторне планере, кренули са испитавањем, истраживањем, дијагностификовањем ових процеса али и са предлагањем контроле њихових токова.
У наставку текста, а с обзиром на тематику ове докторске дисертације, представиће се неке од најзначајних теорија, које су ослањајући се једна на другу, и указујући на проблеме претходних, довеле до теорија поларизованог развоја и модела осовина развоја. Дакле, ово нису једине теорије, постоји и низ других, но издвојене су оне, које су за концепцију овог рада имале највише значења.

2.1. Теорије регионалног развоја

Под теоријама регионалног развоја сматрају се: теорије локације, економске теорије неједнаког регионалног развоја и теорије и концепти поларизованог развоја.
Теорије локација много су утицале на теорију регионалног планирања. Допринос развоју дали су просторни планери, економисти, географи, урбанисти... (*Vresk,1990; Тошић, 2012*)
Развој теорија локација можемо посматрати кроз три периода: у прединдустријском, индустријском и постиндустријском друштву.
Иако се развој теорија локација везује за 19. вијек, разматрање локацијских проблема је присутно и много раније. У прилог тиме иду и чињенице да је чувени Ferma (Fermat Pierre de 1601 – 1665.), са аспекта математичке формулације, започео разматрање локацијских проблема, те да се и у Библији налази поставка локацијских проблема. Прве локационе теорије су носиле особине времена и мјеста настанка, тј. имале су нормалне ознаке почетничких слабости, као што су: апстрактност, односе се на уска подручја, пуне су претпоставки... Уз то, треба споменути да су припадале групи специфичних теорија локација јер су се односиле прво на размјештај пољопривредне производње, потом на смјештај индустријских активности (*Видовић, Миљуш, 2004; Ђорђевић, Тошић, 2013*; *Krešić, 1977*).
Објективно посматрајући, признање локационим теоријама је неоспориво, прво због утицаја на сљедбенике, те развоја просторног размишљања, а друго због времена и простора у којем су се развијале. Данас, оне имају особине флексибилности, тј. прилагођавају се постиндустријским друштвеним и економским процесима, а приоритет им је планирање развоја и размјештаја индустрије засноване на високо софистицираним технологијама (*Тошић, 2012*). Изазов у будућности, а као посљедица либералног тржишта, биће и планирање развоја и размјештаја малих и средњих предузећа, смањења одласка младих кадрова... Дакле, теорије локација односиле су се на просторну организацију оних дјелатности које у датом времену биле доминантне.
Значајни аутори теорија локација су: Тинен (Heinrich Von Thunen[8]), Кол (Johann Georg Kohl), Лаунхарт (Carl Friedrich Wilhelm Launhardt), Вебер (Alfred Weber)...
Суштина економских теорија је да су показатељ значаја секундарног, потом терцијарно – квартарног сектора у процесу развоја, будући да те дјелатности доприносе порасту дохотка.
За анализу економског развоја и економске развијености у временској димензији примјењује се неколико модела: модел економских сектора, модел стадијума развоја, модел стадијума економског раста, модел експортне базе, модел регионалног мултипликатора *(Vresk,1990; Ђорђевић, Тошић, 2013).*
С обзиром да модел осовина развоја своје коријене налази *у теорији поларизованог развоја*, у наставку рада, даће се детаљнији приказ овог концепта.

[8] сматра се родоначелником просторне економије, теорије локације али и аграрне географије

Класичне и неокласичне економске теорије нису на задовољавајући начин објасниле неједнаки регионални развој, јер нису узимале у обзир просторни аспект. Половином 20. вијека почиње да се развија теорија поларизованог (концентрисованог) развоја, која полазећи од урбано темељене индустријализације, наглашава да економски развој у простору се шири преко пунктова, чворишта односно полова раста односно развоја. Изражен је процес кружне, кумулативне каузалности. Посљедица тога је неједнаки регионални развој (*Vresk, 1990*). Дакле, поларизационе теорије су показале значај градова као полова раста и развоја у првој фази, као и трансформације окружења у својим утицајним подручјима, у другој фази развоја.

Поларизован развој се може приказати преко низа концепата, између осталог, то су: концепт кружне кумулативне каузалности, теорија полова раста, концепт поларизованих регија, модел просторне дифузије...

Концепт кружне кумулативне каузалности поставили су Мирдал (Gunnar Myrdal, 1957) и Хиршман (Albert Otto Hirschman, 1964).

Модел кружне, кумулативне каузалности тврди да у једном затвореном, кружном систему промјеном једне компоненте долази до промјена других величина у истом смјеру чиме се ефекат повећава (дјелује кумулативно) (*Vresk,1990).* Подручја која посједују иницијалне локацијске предности-радна снага, природни ресурси итд. привлаче високодоходовне привредне дјелатности. То за посљедицу има формирање производног и финансијског капитала, што додатно подстиче акумулирање радне снаге, тј. становништва и робе, односно добара и услуга. Ефекти поларизације постају јачи од ефеката ширења. Јачање једног подручја (градско насеље) индиректно доводи до споријег раста периферије, из које се дешава одлив радне снаге што резултира њеним заостајањем у развоју (*Ђорђевић, Тошић, 2013*).

У кружном, кумулативном процесу дјелују центрипеталне и центрифугалне силе, узрокујући двије групе ефеката: *ефекти испирања* (настаје усљед центрипеталних сила) су видљиви подстицању кретања радне снаге, капитала и сировина из слабије развијених у снажније регије и *ефекти ширења* (посљедица центрифугалних сила), тј.ширењем економских импулса из развијених регија у слабије развијене, постиже се просперитет у заосталим регијама и смањује регионални диспаритет. Усљед потражње за сировинама или пољопривредним производима, уколико се надјачају поларизацијски ефекти, може доћи до развоја нових центара са сопственом економском снагом. Овај процес је евидентан у развијеним земљама (*Vresk,1990).*

Модел је замишљен у условима спонтаног развоја, без интервенције државе. У развијеним државама ефекти ширења се поспјешују планским мјерама, јер су у спонтаним условима ефекти поларизације јачи. (*Vresk,1990).*

Значајан прилог овом концепту дао је Хиршман. Он сматра да поларизација није посљедица процеса развоја цјелокупне привреде већ једног услова развоја (једне индустријске гране). У објашњењу неједнаког регионалног развоја, он слично као и Мирдал, наглашава значење дјеловања супротних сила са одговарајућим ефектима: *„поларизацијски ефекти“* („polarization effects“) и *„ефекти прокапљивања“* (trickling down effects“) (*Vresk,1990; Ђорђевић, Тошић, 2013*). Сличан став има и Часлав Оцић, који у свом раду „Увод у регионекономику“, наводи да се неравномјеран и неуравнотежен развој могу предуприједити планским мјерама које се постижу међурегионаном прерасподјелом дохотка из развијених у мање развијене регије или из језгара у регионалне периферије. Дакле, оне требају довести до потпуне или тенденцијске регионалне једнакости (*Тошић, 2012*).

Теорију полова раста (pole de croissance) разрадио је и у литерататуру увео француски економист Перу (*Perroux, 1955*).

На основу хипотеза о поларизованом развоју, аутор је формулисао концепт по коме се развој врши преко тачака у простору. Ове тачке познате су као полови раста и (или) развоја[9]. Пол

[9] Пол раста и пол развоја се често поистовјећују. Неоспориви творац овог термина је Перу. Исконски је употребио назив пол раста. Пол раста односи се на повећање економских глобала. Једна активност или скупина истих активности може имати обиљежје пола раста све дотле док она добија на свом доминирајућем положају и

раста је жариште развоја и није везан за конкретан физички простор, тј. не представља локацију у простору, већ одређену индустрију или грану. То значи, када одређене индустријске гране губе на значају у смислу производње, запослености и слично, тако и пол развоја који се базира на њиховој снази стагнира, тј. опада. Такође, настајањем нових привредних грана, захваљујући напретку (технолошком, тржишном), стварају се и нови полови раста, односно развоја.

Перу под простором не подразумјева географски простор, већ апстрактан, економски простор, што је и главни недостатак теорије. Укључивањем баналног географског простора, концепт из строго секторалног прераста у секторално-регионални и тиме добија на значају у регионалним и планским анализама. Наведени економски простор посматра као три вида:

- економски простор дефинисан планским циљевима (comme contenu du plan);
- поларизован простор – економски простор као поље дјеловања сила: центрифугалних и центрипеталних сила (comme champ de forces);
- економски простор као хомогена цјелина (comme ensemble homogene).

Дакле, суштински овај аутор сматра да се економски развој одвија и испољава поларизационо и да дјелујуће снаге развоја обликују тенденцију *„нагомилавања“* привредних активности стварајући мреже жаришних тачака раста и развоја различитог интензитета и времена трајања. Ова теорија је изворно концепт неуравнотеженог економског развоја у времену али не и у физичком простору. *(Perroux, 1955; Ђорђевић, Тошић, 2013; Тошић, 2012)*

Концепт поларизованих регија чији је родоначелник Жак Будвил (Jacques Boudville,1966), схвата се као транспозиција концепта полова раста у конкретан географски простор односно у град и регију. Будвил је у књигама *„Espaces economiques“* (*„Економски простор“*) и *„Problems of Regional Plannning“* (*„Проблеми регионалног планирања“*) посматрао регију са два аспекта: прво, као географски, математички и економски простор, а други хомоген, поларизован и плански. Сходно томе, регије сврстава у групе хомогених, поларизованих и операционалних или планских *(Тошић, 2012; Boudville,1965)*

Поларизован регион представља скуп међусобно повезаних елемената, чији односи, посебно функционални, почивају на хијерархији градова. Регион чини центар са својим гравитационим подручјем. Постоји и хијерахија региона на различитим нивоима развијености, слично као и хијерахија урбаних система.

Аутор пол раста дефинише као скуп експанзивних индустрија лоцираних у подручју већег града, који је у могућности да покрене економске активности у регионалном окружењу и континуирано шири зоне свог утицаја. Дакле, поларизовану регију чини центар коју представља „велику јединицу“ са својим гравитационим пољем – мања или већа урбана и рурална насеља.

Са развојем пола раста у конкретном граду поларизација као процес постаје посљедица доминације тог града. Поларизацијом град утиче на своје сателите а тиме и на регионалне и

даје највећи удјел у глобалном расту и значењу једног одређеног подручја. Чим раст почиње директно или индиректно утицати на структурно унапређење, те потицање и и помагање развоја и раста других активности гравитирајућих подручја, онда се мора говорити о полу развоја (*Krešić, 1977*).

У свом раду „ Полови раста – појам и примена у пракси“, Раичевић наводи: *“онога момента када снажно нарасту квантитативне промјене, када дође до снажног повећања економских глобала, првенствено производње, онда може доћи, а редовно и долази до квалитативних измјена, до динамичких структурних промјена у региону. Тада више не можемо говорити о постојању пола раста већ о постојању пола развоја“* (*Раичевић., 1968,стр.736*).

Према „Prostornom planu Federacije BiH 2008 - 2028. godine - nacrt, истиче се сљедеће: „У макро просторној економско – развојној теорији (Перу и Будвил) дефинисани су: пол развоја, синоним за градове у којима се налазе агломерирани привредни субјекти, чије синергетско функционирање генерише развој на државном и регионалном нивоу, пол раста – синоним су за градове у којима налазе значајни појединачни привредни субјекти без изражене синергетске спреге, који ефектуирају привредни раст, али на релативно мањем просторном обухвату; полови раста се могу третирати кроз два нивоа: пол раста 1 = секундарни пол развоја и пол раста 2 = терцијарни пол развоја. (страна 246)

економске развојне процесе. На основу овога, Будвил уводи нову дефиницују пола раста, односно пола развоја, по коме представљају комплекс дјелатности агломерираних у конкретном граду на основу вертикалне (техничке), хоризонталне (тржишне) и географске (просторне) комплементарности. Према њему, једна агломерација која има „моторну дјелатност“ може се третирати као пол развоја, јер на своје полове сателита преноси потицајне ефекте. Ти полови сателити су полови раста. Тако Будвил разликује пол раста и пол развоја (*Vresk, 1990; Ђорђевић, Тошић, 2013; Тошић, 2012*).

Теорија дифузија иновација[10] увео је Хагерстранд (Torsten Hagerstrand) и посматрао је као просторни процес. Значајна је због чињенице да је често у просторном планирању неопходно анализирати поједине процесе у одређеном времену и њихове промјене у одређеном периоду. Управо зато се користи у пракси анализа дифузије иновација. Иновације су успјешна примјена нових идеја у једном социјалном систему (*Vresk, 1990).* Оне се манифестују у новинама у пољопривредној или индустријској производњи, инфраструктури и слично. Дифузија (ширење, мјешање) се врши као експанзија и као релокација. Експанзија је процес дифузије гдје се иновације преко становништва шире, с тим што се задржавају и у регији у којој су поникле. Релокација означава процес премјештања иновације из регије у регију или из насеља у насеље (у претходном крају, насељу нестају). У процесу дифузије разликујемо сљедеће елементе: простор, вријеме и предмет. Дифузија се састоји од двије фазе: прва, ширење сазнања, информација о иновацијама, а друга је прихватање иновација. Информацијско поље представља простор у коме се врше информацијски контакти. У простору у којем се одвија дифузија иновација разликују се три елемента: мјесто појаве, мјето прихватања и пут кретања. Иновације се шире иновацијским валовима (*Vresk, 1990).* Хагерстранд разликује четири степена дифузије:

- почетни стадијум, у којем почиње дифузија настајањем центара прихватања иновација, са јасно израженом разликом између иновацијског центра и околине;
- стадијум дифузије, са израженим центрифугалним ефектима стварања нових центара иновације у удаљеним крајевима, што смањује регионални контраст;
- стадијум кондензације, у којем је пораст једнак за све три локације;
- стадијум засићења[11] (*Vresk, 1990).*

Осим ових теорија које објашњавају поларизационе процесе у простору, који су проузрокавали неуравнотежен регионални развој, постоји још теорија – теорија регионалног циклуса живота, концепт индустријског комплекса, концепт деполаризације, ИНДУПОЛ – концепт итд. (*Ђорђевић, Тошић, 2013*).

Овоме свакако треба придодати и ***осовине развоја***. С обзиром на тематику, концепт ове дисертације, анализа осовина развоја, која укључује детаљан приказ (настанак концепта,

[10] Дифузијом се осим географије баве многе науке: хемија, физика, биологија, социологија, економија. Географија је увела концепт дифузије иновација средином двадесетог вијека, прилагодивши га својим истраживачким интересима. Књигу Карла Сауера (Carl Sauer, 1952) „Agricultural Origins and dispersals“, можемо окарактерисати као прву у којој се анализира географска дифузија. Швеђанин Хагерстранд се може сматрати као најзначјнија личност на овом пољу, јер уводи дифузију иновација као просторни процес у географску науку. Потврда тога су и његова два дијела: The Propagation of Inovation waves (1952.) и Innovation Diffusion as a Spatial Process (1953/1967) (*Jogun, 2015; Vresk, 1990).*

[11] Главни приговор на Хагерстрандов модел је било кориштење идеалних услова: изотропне равнице са једноликом насељености у којој постоји једнака могућност комуникације у свим смјеровима, као и усвајање иновације одмах по пријему информације (*Jogun, 2015, Haggett, 1983*). Но, овдје треба рећи да најпознатији модели, Тинена, Кристалера и Леша били су темељени на идеалним претпоставкама, па нису одбачени као безвриједни. Овоме свакако, треба придодати и чињеницу да Хагерстранд није имао одговарајућу компјутерску технологију која би подржала сложенији модел. Овај модел је осим практичне вриједности, одиграо значајну улогу у развоју географије као научне дисциплине. На крају треба истаћи да просторна дифузија се може сматрати једном од најизразитијих истраживачких подручја у географији јер показује градацију садржај – процес – веза – однос – законитост – предвиђање – модел која је ријетко постигнута у проучавању других појава (*Jogun, 2015*).

терминологија, класификација, позитивне и негативне карактеристике итд.) дата је у одвојеним поглављима који слиједе!

2.2. Осовине развоја

2.2.1 Основне карактеристике концепта

2.2.1.1 Настанак концепта

Модел осовина развоја настао је почетком шездесетих година прошлог вијека. Своје коријене налази у теорији поларизованог развоја. Истраживања поларизованог развоја су показала да се на одређеном степену развоја, осим центара, јавља још један структурно – просторни облик, осовина развоја (виши облик поларизованог развоја).

Овај модел је успостављен на бази премисе да се из полова, развојни импулси, утицаји и ефекти, шире и преносе у регионално и интеррегионално окружење одређеним каналима који најчешће имају линеарне форме. То је просторно конкретизовано развојем саобраћајних линија или коридора уз које су сконцентрисана насеља, становништво, привреда и слично. Дакле, развојем саобраћајних линија (жељезница, аутопутева), нових облика енергије и њиховог преноса (електрични водови, плинововди, нафтоводи) омогућен је развој осовина (*Тошић, 2012; Vresk, 2012; Vresk, 1993*).

Иако се сматра да је од средине 20. вијека појачан развој осовина развоја, имплементација теорије осовина развоја, сеже дубље у прошлост, у древни Рим (од развоја путева из Рима, као центра моћи ка Енглеској, Бабилону, Шпанији и Египту – по изградњи назван Cursus publicus). Иако циљ изградње цеста није био подизање раста сваког центра који је повезан, постојање ових путева имало је сличне карактеристике као Потјерове (*Pottier, 1963*.) осовине развоја. Прави циљ цестовне изградње је настојање освајања и борбе са побуном и вјечне доминације. Може се рећи да су многи градови и урбана подручја изворно настали из транспортних чворова дуж осовина развоја (у земљама у развоју и развијеним земљама као што су Сједињене Америчке Државе) (*Santoso et.al, 2012*).

Такође, развој транспортне руте у развојни коридор везује се и за Пут свиле. Око 200 г.п.н.е Хамамат је постао важан дио Свилене руте (Пут свиле). Пут свиле је био мрежа трговинских и културних путева преноса, који су били центар за културну интеракцију кроз регионе Азијског континента повезујући запад са истоком, те повезујући трговце, номаде и урбане становнике из Кине и Индије са Средоземним морем. Трговина на Путу свиле (име добио због трговине кинеском свилом) била је значајна за развој цивилизација Кине, Индијског потконтнента, Персије, Европе, Арабије, отварајући удаљене политичке, економске и друштвене интеракције између цивилизација. Иако је свила била главна трговинска јединица из Кине, са многом другом робом се трговало дуж руте, те се и религија проширила. Дакле, транспортна рута се развила у развојни коридор (*Hope, Cox, 2015*).

У новијем периоду, основни постулати концепта осовина раста и развоја могу се препознати у моделу деконцентрације из 1945. године, који је поставио Корбизје (Jeanneret Charles Edouard – Le Corbbusier). Корбизје се залагао да градови остану мјеста размјене добара и економских активности, а да дуж линија комуникација који их повезују буду лоциране и развијане индустрија и пољопривреда. Барански је, такође, уочио значај саобраћајних коридора у интегрисању економских и урбаних центара у Совјетском Савезу. Он их посматра као *„арматуру“* која повезује и хомогенизује економско ткиво огромне територије совјетске државе (*Тошић, 2012*).

За боље разумјевање значаја и улоге осовине развоја значајни су радови већ поменутог француског економисте Потијеа. Наиме, уз сагласност са Корбизјеовим, Перуовим и Будвиловим схватањима, Потије је закључио да се између полова односно центара раста и развоја одвијају просторне и функционалне везе материјалног и економског карактера. Дошао је до сазнања да постоје међузависности у развијености саобраћајних коридора и

просторног ширења економских активности. Стога, он је проучавао улогу и значај транспортних линија у просторном и економском развоју кроз различите временске етапе. Утврдио је да њихово дејство може бити директно, индиректно и индуковано. У првој етапи развоја оне имају функцију усмјеравања и каналисања утицаја центара на окружење, у другој имају агломерацијско дјеловање, а у трећој, захваљујући развоју технологија у енергетици и саобраћају оне су добиле улогу ширења развојних импулса. Линије ширења економских ефеката Потије је назвао осовине развоја (*Тошић, 2012.; Pottier, 1963*).

2.2.1.2 Терминологија

Осовине развоја потичу из интеракције између развојних центара. Осовине и центри из којих потичу формирају логичну цјелину. Постоје многи изрази који описују ове двије компоненте, а користе их како географи тако и економисти и планери[12] широм свијета. На неки начин, све то води ка значајној терминолошкој збуњености.

У свом пионирском истраживању феномена, Потије користи термин осовина развоја (*„axes de developpement*“). Но, постоје различити изрази, термини, синоними:

- осе;
- осе напредовања или тзв. *„build up“* осе (њем. „aufbauachsen“);
- *„niederachsen“* – успорене осе (могу се сматрати *„contradictio in adjecto“*[13] поредећи са општим значењем термина – линије саобраћаја, зоне саобраћаја, саобраћајне осе);
- гравитацијска подручја (њем. *„schwerpunktrume“*);
- *„raume“* – подручја;
- спојне, повезујуће осе (енг. *„connecting axes“*);
- осе концентрације (њем. *„verdichtungsachsen“*);
- зоне развоја;
- индустријске осе;
- индустријски појасеви;
- урбане осе;
- регионалне осовине[14]
- линије развоја[15];
- тачка – осна концентрација[16] (њем. *„punktaxiale verdichtung“*);
- осовински раст[17] (енг. *„axial growth“*);
- тракасти развој[18] (енг. *„ribbon development“*);
- коридори[19] [20] (енг. „corridors“);
- развојни коридори (енг. *„development corridors“);*
- ланци;
- мегалополиси[21] (енг. *„megalopolises“*);

[12] географи углавном истичу ефекте приступачности инфраструктуре и њен утицај на регионални економски и урбани развој, фокусирајући се на подручја у близини инфраструктуре, а економисти се углавном фокусирају на утицај инфраструктуре на економски развој... Приступи, као што се види, могу бити различити, но некако сви дјеле исте елементе: инфраструктура, интеракција, приступачност, економски развој, релевантност инфраструктуре било као објекта истраживања или као значајан утицајни фактор (*Zonneveld, Trip, 2013*).

[13] контрадикција у изразима; придавање атрибута које протурјече појму: дрвено жељезо, округли квадрат;

[14] (Pradeep, 2011).

[15] термин користи Грубер (*Gruber, 1976*)

[16] термин користи Кистенмахер (*Kistenmacher ,1976*)

[17] термин користи Хурд (*Hurd,1924*)

[18] термин користи Бери (*Berry, 1969*)

[19] термин користи Вебел (*Whebell, 1969*)

[20] термин користи Хали (*Healey, 2004*) Према овом аутори коридори представљају линеарну агломерацију економских активности и људи дуж физичке окоснице транспортне инфраструктуре.

[21] термин користи Папаионо *(Papaioanno, 1969*)

- линеарни појасеви (енг. *„linear belts“*);
- осе раста (енг. *„growth axes“*);
- осовински појас[22] (енг. *„axial belts“*);
- осовинске зоне;
- економске осе[23] (енг. *„economic axes“*);
- туристичке осе;
- комуникацијске осе;
- насеобене осе (*Geyer, 1988.*; *Тошић, 2012*).

За потребе овог рада, термин осовина (коридор) развоја (енг. *„development axis“*) ће се користити, јер се сматра најоправданијим, тј. у широком смислу обухвата развој одређеног подручја (индустријске осе, урбане осе... на јасан начин показују на који сегмент развоја се односе).

Такође, термин развој односи се на више од самог економског развоја, тј. обухвата економски секторски раст али и економску структурну експанзију. Термини осовина, оса односи се и на централне и на осно орјентисане снаге развоја произашле из интерације између развојних центара и које су водиле манифестирању урбаног развоја дуж комуникацијске инфраструктуре која повезује центре.

У складу са Потијеровим коришћењем израза, правилније је користити термин комуникацијска оса умјесто термина инфраструктурни појасеви (њем. *„bandinfrastruktur“*[24]) или саобраћајне линије. Термин, израз комуникацијска оса односи се на више од простог кретања промета и не односи се само на комуникацијску инфраструктуру која повезује развојне центре већ одражава и динамички карактер феномена и разноликост интеракције која се кроз њега одвија (*Geyer, 1988).*

Једнак низ збуњујућих израза користи се како би се описао развојни центар (енг. *„development centre“*) који служи као активатор друштвене и економске активности и интеракције дуж осовина развоја. У овом смислу, најчешћи сурогати су:

- кључни региони[25] (енг. *„core regions*“);
- тачке раста[26] (енг. *„growth points“*);
- полови раста[27] (енг. *„growth poles“*)
- центри раста[28] (енг. *„growth centres“*)
- развојне гравитационе тачке[29] (енг. *„development gravity points“*)
- жаришта развоја (*Geyer,1988; Wenzler,F., 1988*).

Базирајући на Дарвиновој (*Darwent, 1969*) перцепцији Перуовог[30] (1955) концепта пола раста и његовој (Дарвиновој) разлици између чворова у економском, организацијском и географском простору, термин развојни центар се на неки начин сматра најоправданијим, јер израз центар је значајан и у погледу географског и економског простора. Израз центар комбинује значење чвора у географском простору, који има позицију али не величину, са оном у економском простору који има величину али нема сам по себи специфичну локацију. Стога носи значење и фокусне тачке концентрације и извора дисперзије економске активности. Коришћење префикса развој је већ у претходном одјељку објашњен (*Geyer, 1988).*

Алберт и Тасан-Кок (*Albertchts, Tasan – Kok, 2009*) указују да иако се коридори и осовине развоја односе на сличне врсте развоја и долазе из исте породице линераног развоја, постоји

[22] термин користи Тупен (*Tuppen, 1977*)
[23] термин користи Хаус (*House, 1977*)
[24] термин користи Кистенмахер (*Kistenmacher, 1976*)
[25] термин користиФридман (*Friedmann , 1966*)
[26] термин користи Хиршман (*Hirschmann , 1972*)
[27] термин користи Томас (*Thomas , 1972*)
[28] термин користи Мусли (*Moseley, 1973*) и Тод (*Todd ,1974.)*
[29] термин користи Вон Пап (*Von Papp,1976.)*
[30] у пртеходном сегменту рада објашњени су термини пол раста и пол развоја

незнатна разлика између ова два термина. Уопштено гледајући, коридор развоја упућује на развој насељске структуре макро нивоа, док осовина развоја се односи на линеарну континуираност микро нивоа. Другим рјечима, осовине су концентрација урбаних функција дуж линераних форми, док коридори упућују на облике просторног развоја.

2.2.1.3 Дефиниције

Сличне разлике се такође јављају у дефиницијама *осовина развоја* (енг. „development axes“[31]).

Тошић (2012) сложени појам осовина развоја дефинише на начин да произилазе из процеса концентрације становништва, насеља, материјалних добара, индустрије и просторно – функционалних јединица различитих улога и намјена у најчешће природно предиспониране, својим обликом издужене, инфраструктурно добро опремљене и релативно урбанизоване зоне или коридоре који просторно и функционално повезују полове односно центре развоја. То су најчешће динамичне, сложене просторно – функционалне категорије у чијим еволуцијама доминирају двије фазе: прва – поларизацијска (осовина раста) и друга векторска или дифузна (осовина развоја).

Крешић (*Krešić, 1977*) осовине развоја гледа као специфичан облик просторног размјештаја привредних и непривредних активности, које настају на вишем степену привредне развијености као јединствена просторна цјелина. Дакле, по овом аутору осовине представљају везани систем носилаца развоја за одређено гравитационо подручје, те уобличују специфичну регионалну цјелину. У таквом ширем просторном обухвату постепено се формира један низ привредних тежишта, који са временом постају јединствени низ привредних и непривредних елемената изузетне развијености и великог гравитационог утицаја. Садржај осовине развоја може чинити систем рефракционих тачака, идивидуалних активности, полова развоја, те цијелих развојних и урбаних центара или разне њихове комбинације. По истом аутору, основу не представља технолошка или техноекономска повезаност појединих елемената, него органско просторно јединство.

Фридман (*Friedmann, 1966*) дефинише осовину развоја као тип *„транзиције према горе“* (енг. *„upwardtransitional“)* или развојне области која повезује два или више развојних центара, у којој интензитет развојне осе има тенденцију да буде директно пропорционалан производу економије развојног центра и обрнуто пропорционалнан удаљености која их раздваја. Мејер (*Mayer, 1969*) дефинише на сличан начин, али умјесто економије развојног центра као критериј његове величине користи становништво. Овдје се уочава очигледна сличност између развојних сила које се манифестују у осовинама развоја (управо како је описано у претходним двјема дефиницијама осовина развоја) и Закона гравитације (*Geyer, 1988).*

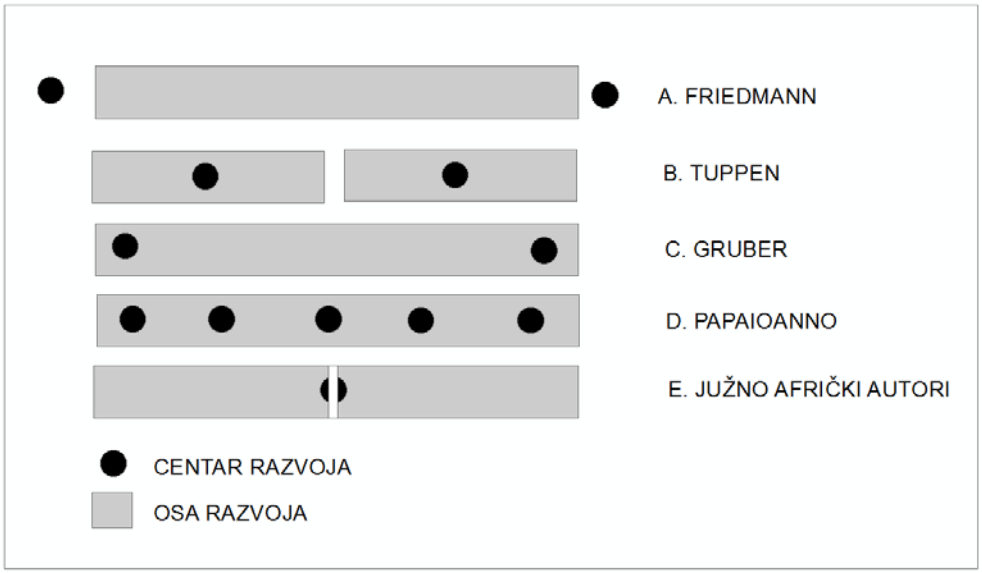
Дакле, према Фридману, осовина развоја је *„растући транзицијски регион“* – један од пет врста региона које идентификује, која повезује два развојна центра (његови тзв. *„кључни региони“*). Осовине развоја, стога, се виде као засебан ентитет, одвојен од развојних центара: осовине развоја су транзициона регија, а развојни центар је кључни регион. Кључни регион, еквивалентан Перуовом полу раста, једино је средство у развоју осовине[32].

Тупен (*Tuppen, 1977*) дефинише осу развоја као линеарно жариште око којег еволуира просторна и функционална организација широког територија. Према њему, оправдано је посматрати осу не као један регион, већ као зону дуж које је позициониран низ региона,

[31] Гејер у свом раду *„The development axis as a development instrument in Southern African development area“*, закључује на основу теоретске анализе концепта осовина развоја, да постоји јасна морфолошка разлика између осовинског развоја (енг. „axial development“ ili или тзв . „finger“) и оса развоја (енг. „development axis“). Осе развоја потичу од интерације између два центра разумних квалиататативних и квантитативних пропорција у односу на њихову удаљеност. Осовински развој настаје у центру, проширујући се (вјероватно преко једног или више мањих центара) дуж руте која зрачи из средишта, која све више блиједи удаљавајући се од центра.

[32] гледиште приказано на скици бр.1. (као и Тупеново, Груберово и од Папиана);

поларизованих индивидуалним агломерацијама (или развојним центрима) и повезаних транспортном инфраструктуром осе.

Скица бр. 1.: Морфолошка структура оса развоја према различитим становиштима *(Geyer, 1988)*

Стога, у поређењу са Фридмановом дефиницијом, Тупен заузима супротно становиште. Фридман види осовину као регионални ентитет између развојних центара. Тупен аргументује да се осовина развоја формира од више нодалних региона.

Папиану (*Papaioannou,1969*) ограничава дјелокруг концепта донекле помоћу свог становишта да је осовина развоја, тј. Вебелов такозвани *„коридор“*, сличан појму *„мегалополиса“* дефинисаном у Атинском Центру Екистике[33]. Мегалополис се састоји, према Папиану, од низа развојних центара са популацијом већом од милион становника у сваком, повезаних комуникацијском осом формирајући *„ланац“*. Ланац формира линеарни фокус дугог свеобухватног развојног региона који се може протезати дуж великих удаљености и евентуално дуж континената (*Geyer, 1988).*.

Код јужноафричких аутора, тј. у *„Нацрту државног развојног плана Јужне Африке“* (1984) оса развоја се дефинише или као систем развојних центара који су разумно удаљени један од другог дуж комуникацијске осе или као линеарна манифестација развоја на артеријама које излазе из развојних центара. Ова потоња се назива и тзв. *„прст развоја“* (енг. „finger development“) или *„отворена“* оса развоја (*Mayer, 1969*; *Geyer, 1988*)

Грубер (*Gruber, 1976*) говори о *„Aneinanderreiung von Schwerpunkten“*, што сугерише спајање региона негдје између два центра из којих осовина настаје.

Венцлер (*Wenzler, 1984*) осовине развоја у просторном смислу шематски и апстрактно дефинише као везу међу жариштима развоја вишег реда, која на себе везује жаришта развоја нижег реда.

---

[33] Оба (Вебелово становиште и мегалополис по „Атинском центру екистике“ АЦЕ) су базирана на линерном развоју јаке интеракције између великих урбаних насеља , повезаних веома развијеним сноповима транспортних рута. АЦЕ модел (*„Athens Centre of ecistics“*) обично се састоји од *„центара“* преко милион становника, чије су урбанизоване *„везе“* окарактерисане према гравитацијском моделу, мјери повезености, *„јачини“* (зависи од популације центра, удаљености, квалитета снопова транспортних рута између њих).

Неколико алтернативних дефиниција мегалополиса дао је АЦЕ: према величини популације *„истински мегалополиси“* (преко 10 милиона: разликује *„мале“*, од 10 – 35 , *„нормалне“* од 35 – 250, *„велике“*, преко 250 милиона, *„премегалополиси“* од 3 – 10 милиона), мегалополитанска густина преко 2 становника/ha *(„ниска“* од 2 – 5, *„средња“* од 5 -10 – најчешће данас, *„умјерно висока“* од 10 – 20 итд.) мегалополитанска снага или број центара *(„основни мегалополиси“* – само 2 центра, *„аутентични“* – 3 центра и више), тзв. *„megalopolitan rank size slope“*, када је r испод – 1,3) *(Papaioanno,1969)*

Вон Пап (*Von Papp, 1976.*) осовине развоја и развојне центре посматра као логичку цјелину. Његово је становиште да се не може направити морфолошки јасна разлика између осовина развоја и развојних центара из којих оне полазе. Једно чини дио другог.
Вон Пап и Вон Малкус (*Von Malchus, 1976*) разликују линеарно орјентисану концентрацију комуникацијске инфраструктуре дуж комуникацијске осе и централно орјентисану концентрацију инфраструктуре у и око развојних центара. Тупен сматра да капацитет осовине, као фокуса и иновацијског центра за једну или више транспортних мрежа је очит, као што је очита и његова способност дјеловања као структуралног језгра урбаног или економског система. Слично томе, преовладавање комуникацијског аспекта је јасно препознат будући да ефикасно функционисање урбане мреже или економске активности зависи ид природе комуникацијске мреже. Обим и врста комуникације дуж осовине, стога, може бити индикатор виталности и капациета такве осовине (*Geyer, 1988*).
Комуникацијска оса између два или више развојних центара служи као линија чворишта дуж које се генерише социјално – економска интеракција. Ботам (*Botham,1983*), Стерн (*Stern, 1986*) и Тупен[34] наводе да иако комуникацијска осовина није једини (или чак назначајнији) фактор који утиче на локацију урбаног развоја, његова улога као линераног фокуса у процесу урбаног развоја је и даље широко позната. Соја, Моралес и Волф (*Soja, Morales & Wolf, 1983*) наводе да је ово посебно у комерцијалном (трговачком) развоју *(Geyer, 1988).* Такође, комуникацијска осовина служи као инструмент који наглашава интеракцију. Заједно комуникацијска инфарструктура и успостављени урбани развој на или у околини такве инфраструктуре стварају садржај који се може сматрати као потпуно развијена осовина развоја. Према Вон Малкусу разлику треба направити између саобраћајних и урбаних осовина, прве као комуникацијске осовине, а друге као осе развоја. Такво разликовање, међутим, је вјештачко јер и урбани развој и саобраћај који он генерише представљју темељне елементе било које потпуно развијене осовине.
Све напријед наведено указује да осовине развоја имају (кључне карактеристике):

- морфолошке или структуралне особине;
- еволуцијске или хронолошке карактеристике;
- просторне особине;
- динамичке особине;
- функционалне или инструменталне особине;
- карактеристике садржаја.

Свака од ових особина чини саставни дио концепта. Ако једна од ових основних елемената буде искључена, нешто од потпуности концепта се губи. Усљед њихове варијације, међутим, не чини се могућим укључити све ове основне елементе у једну свеобухватну дефиницију, без да се изгуби концизност – основни захтјев за дефиницију. Проблем се, чини се, најбоље рјешава када се свака од особина осовине развоја дефинише посебно.
Осовина мора имати сљедеће атрибуте, да би била развојна осовина[35] :

- мора минимално имати примарне развојне центре на оба краја комуникацијске осе, која повезује два центра – термин *„примаран“* односи се на сваки центар економске доминације у успоредби са оним секундарним центрима унутар система осовина развоја;
- развојни центри на оси морају бити међусобно зависни како би се подржала комуникација на оси;
- интеракција на осовини мора стварати потенцијал даљег развоја;
- оса мора расти физички и економски *(Geyer, 1988).*

Уопштено гледајући, развојна осовина може се описати као линеарна концентрација развојног феномена, која настаје када долази до интеракције дуж комуникацијске осе између

[34] Geyer,1988.
[35] Садржај развојних осовина посматра се у процесу развоја, што редовно значи да стално јача њихов састав и снага дјеловања на садржаје размјештене у њеном гравитационом подручју *(Krešić, 1977).*

два међусобно овисна примарна развојна центра, што ствара погодно тло у близини оса за даљи физички развој. Ова концентрација се може одвијати у облику чворишне и/или линеарне концентрације феномена развоја на било којој локацији, на или близу комуникацијске осе између центара или може повећати урбани развој у једном или оба примарна центра. Осовина развоја се стога може гледати као *„ширење“* сваког од *„полова“* или примарних развојних центара дуж осовине између њих. У случајевима гдје су два примарна центра лоцирана близу један другог, урбани развој дуж осовине ће вјероватно срастати, чинећи линеарно обликовано подручје метрополитена, и евентуално, у случају низа таквих центара у непосредној близини, формираће се мегалополис. Са друге стране, ако су два примарна центра прилично удаљена, развој континуираног низа урбаног развоја дуж комуникацијске осе између њих је мање вјероватан. У таквим случајевима, слаба развојна осовина (ако се икакава формира) је оно што ће резултирати. Примјери добро успостављених развојних осовина у Европи и Америци ријетко прелазе удаљености веће од 50 до 100 km. „Развојне осовине“ у јужној Африци између 800 и 1500 km не чине се изведивим *(Geyer,1988).*

2.2.1.4 Класификација осовина развоја

Према Гејеру, различити примјери се могу пронаћи у литератури везано за покушаје класификације оса развоја. Класификација феномена увијек треба да буде средство и не треба се само по себи сматрати циљем. Класификација феномена само у сврху диференцирања има опћенито релативно малу научну вриједност *(Geyer,1988).*

Класификацију осовина развоја потребно је гледати као средство да би се боље разумио коцепт у типолошком и оперативном контексту.

На конференцији о просторном развоју сјевреозападне Европе, Хотес (Hottes, према Вон Малкусу) је издвојио функционалне и планске осе (енг. functional, planning axes). Прва је даље подјељена на осе тешке индустрије, мјешовите индустријске осе, осе лаке индустрије, стамбене осе и саобраћајне осе. Код друге, он издваја осе које су намјењене за регулацију случајног развоја, осе за покретање развоја, те оне које се користе за обнову развоја. Према већ поменутој листи кључних крактеристика, разлика између индустријских, стамбених и саобраћајних оса се више односи на садржај него на функцију, док ове друге, планске, тј њихови кључни атрибути се односе на могућу примјену оса као инструмената планирања *(Geyer, 1988).*

Кох (*Koch,1976*) даје доказ варирајуће динамичке природе оса када разликује *„развојну“* и „мање развојну“ осу.

Вон Пап (1976) разликује „континуирани“ и „поларизовани“ осовински развој. Вебел (1969) разликује примарне и секундарне осе развоја, али у супротности са утврђеном примјеном термина *„примаран“* и *„секундаран“* у планерској литератури (гдје се реферира на величину или размјеру, а не хронологију).

За разлику од Вебела (1969), Бар (*Bahr, 1976*) дефинише примарну осу као *„регионалну осу“* и секундарну осу као *„локалну“*.

Што се тиче величине, Вебел (1969) и Тупен (1977) разликују континенталну, субконтиненталну (или интеррегионалну), регионалну и локалну осу.

Тупен (1977) даје свеобухватан модел класификације, у којем је направљена разлика између различитих типова оса развоја на темељу три критеријума – њихове динамике, морфолошке и екстерне структуре. Нажалост, овај критеријум не покрива све (наведене) кључне особине оса развоја, што резултује да у класификовању оса постоје различите карактеристике у истој категорији.

Базирајући се на кључним особинама оса развоја (већ напоменуте), свеобухватна класификација оса развоја је могућа, те је сажета у табели број 1. У истој табели дата је класификација и економских коридора *(Geyer, 1988).*

Табела бр. 1.: Класификација оса развоја према њиховим кључним карактеристикама

особина	класификација
морфологија	1. моноцентрична оса (само посебни случајеви) 2. бицентрична оса 3. мултицентрична оса[36]
хронологија	1. потенцијалне осе 2. осе у раној фази развоја 3. осе у зрелој фази развоја 4. осе у старој фази (успаване – осе у мировању) развоја
динамика	1. терцијарне (најнижег реда) осе 2. секундарне (средњег реда) осе 3. примарне (највишег реда) осе
просторне А (степен урбанизације)	1. интраурбане осе 2. интерурбане осе 3. интер метрополитанске осе 4. интер мегалополитанске осе
просторне Б (географске)	1. локалне осе 2. регионалне осе 3. националне осе 4. интернационалне ос 5. интерконтиненталне осе
садржај	1. стамбене осе 2. индустријске осе 3. комерцијалне осе 4. комбинација двоје од 1,2,3 5. урбане осе
инструментално	1. комуникацијска функција[37] 2. регулисање случајног развоја 3. иницирање развоја 4. функција смањења загушења
економски коридори	<u>географски опсег</u> 1. урбани коридор vs урбано-рурални коридор 2. коридор на субнационалном нивоу 3.транснационални или регионални (супранационални) коридор <u>секторски опсег</u> 1. моносекторски коридор (нпр пољопривреда и транспорт) 2. мултисекторски коридор <u>управљач</u>[38] 1. јавно вођен коридор 2. коридор под вођством донатора или међународне финансијксе институције 3. приватни коридор 4. коридор партнерства

(Geyer, 1988. Nogales, 2014.)

[36] Прадип разликје уски и широки коридор. Коридор почиње физичком повезаношћу, путевима, аутопутевима који повезују два или више чворова. Природно је на коридор гледати као на средство саобраћајне повезаности (аутопут). Овај је поглед користан и практичан, али узак у односу на став да коридор не обухвата само аутпут сам по себи већ и подручја око аутопута који га користе *(Pradeep, 2011).*

[37] у књизи „Making economic corridors work for the aigricultural sector“ *(Nogales, 2014)* наводе си и транспортни, логистички, трговински, економски и растући коридори

[38] енглески *driver*

Структурна класификација

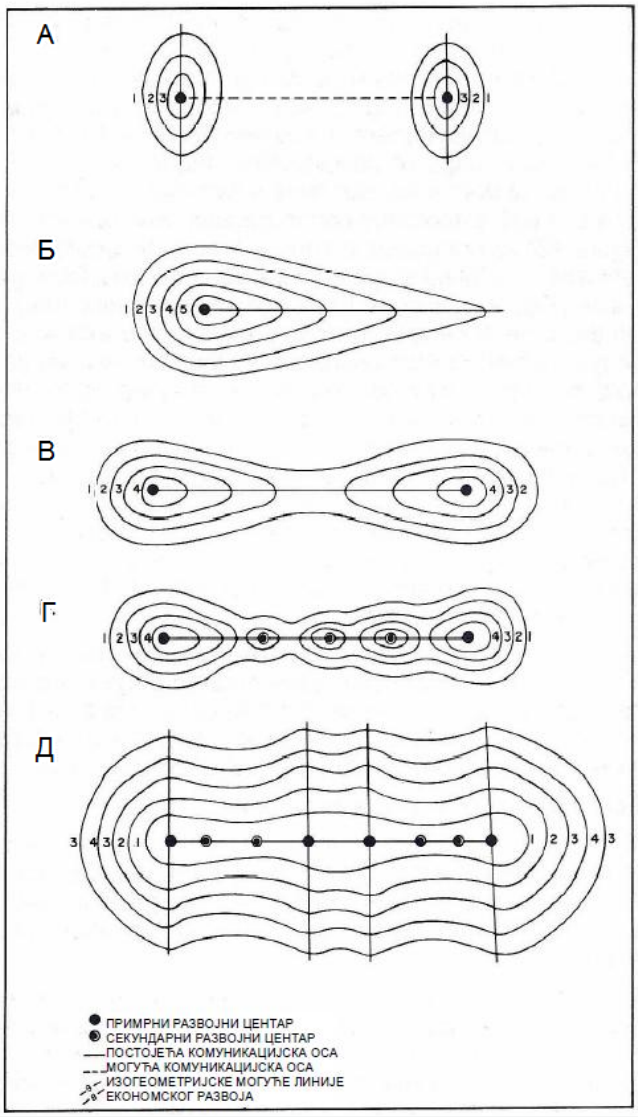
Оса развоја се састоји од два примарна (равнотежна) центра, отприлике једнаких величина, на оба краја комуникацијских оса, са могућим једним или више секундарних центара на наведној оси. Ако се секундарни центри јаве на комуникацијској оси између два примарна центра, оса развоја се може класификовати као мултицентрична оса, а без, као бицентрична оса. Што је већа разлика у виталности или динамици између два примарна центра (који је често повезан са величином и динамиком економија таквих центара), већа се интеракција на оси може очекивати од већег (или више динамичнијег) центра, а посљедично таква ће осовина подржавати доминирајуће силе привлачности већег центра *(Geyer, 1988).*

Евидентно је да се моноцентрична *„оса развоја“* или тзв. *„прст развоја“* (енг. *„finger development„*), *„отворене осе“*, може у најбољем случају гледати као потенцијална развојна осовина. *„Развојни прст“* може бити линеарни урбани развој дуж комуникацијске осе између примарних центара који су сувише далеко да би формирали одрживу развојну осовину *(Geyer, 1988).*

Под специјалним околоностима, моноцентричне осовине развоја се могу развити. Таква осовина се може формирати нпр. између примарног центра у којем се користи одређен материјал и подручја које обезбјеђује тај материјал али којем недостаје примарни центар. Рударске области које достављају угаљ индустрији у центру, гдје се користи у низу производних процеса, може бити такав случај. У таквим случајевима, рударска област испуњава функцију примарног центра. Заједно са центром на другом крају може се гледати као развојна осовина. Супротно оном што се раније вјеровало, овакве ситуације ријетко воде успостављању јаке осовине *(Geyer, 1988)* Дакле, резимирајући морфолошке или структуралне особине, три врсте осовина се могу издвојити: моноцентричне (само посебни случајеви), бицентричне и мултицентричне осовине.

Хронолошка класификација

Како је динамички феномен, од осовина развоја може се очекивати да еволуирају у различитим фазама током времена. Издвајају се четири фазе у расту осовина развоја: потенцијална осовина, осовина у раној (младој), зрелој и у старој фази (успаване – осе у мировању). На скици број 2. представљене су наведне четири фазе *(Geyer, 1988)*

Скица бр. 2.: Еволуција осовина развоја *(Geyer, 1988)*

Посматрајући скицу број 2. *потенцијална осовина* (под А), се састоји од два примарна центра која још нису повезана комуникацијском осом, док је (под Б) представљен *„развојни прст“* са потенцијалом за успостављањем развојног центра на другом крају. *Осовина у раној фази развоја* (под В) је она са потпуно развијеним центрима на оба краја, али без центара између њих. Овдје је представљена добро успостављена комуникацијска оса између два примарна центра (под В), за разлику од ситуације када нема ни једне (под А), те се разликује *развојна осовина у раној фази и потенцијална осовина*. Током *зреле фазе* (под Г) постоји један или више секундарних центара између примарних. У случају када су центри јако близу, тада би осовине вјероватно имале типичан метрополитански карактер. Како осовина долази до напредне фазе зрелости, претјерана концентрација на осовини може довести до развоја агломеративне дисекономије[39]. Ова фаза може ићи руку под руку са *„прекретницом“* у урбаном развоју која се повезује са *„реверзијом поларизације“*[40]. Ово може помјерити веће нивое изопотенцијалних линија према рубовима осовина (под Д). Осовина развоја сада може изгубити осовински карактер и присвојити комплексни комуникацијски образац гдје је лонгитудинални систем повезаности нити видљив нити доминантан. Мегалополитанска

[39] дисекономија – раст трошкова; агломеартивна дисекономија укључује загушења, повећану конкуренцију, веће цијене земљишта

[40] може се дефинисати као прекретница, када трендови просторне поларизације у националној економији уступе мјесто процесу просторне дисперзије из језгрене регије у другу регију (Richardson, 1979)

подручја као што је Рајна – Рур у Западној Њемачкој су оно што се формира када до тога дође. Како расте величина центара на осовинама, може се очекивати да ће осовина генерисати развој док не дође до старе фазе, када фактори попут урбаног опадања и саобраћајног загушења могу узроковати смањење темпа раста или допринјети свеопштој дегенерацији. Ово је кумулативан процес раста који би вјероватно пратио кривуљу Гомпер графа (енг. Gompertz graphe) *(Geyer, 1988).*

Класификација степена развоја

Динамика концепта осовина развоја ствара класификацију по нивоима неизбјежног развоја. Тако се осовине развоја класификују у погледу свог степена развоја, као *терцијарне* (најнижег реда), *секундарне* (средњег реда) и *примарне* (највишег реда). Ако се осовина састоји само од примарних центара на сваком крају осовине, она је најнижег реда. Када се развију између секундарни центри, она постаје средњег реда, и када се један или више секундарних центара који су између примарних развију у таквој мјери да се могу поредити и по величини и по виталности са једним од примарних центара на крајевима осовина, онда је то осовина највишег реда. Ова класификација осовина, може се класификовати и у погледу хронолошке класификације – осовина у зрелој фази развоја, на примјер може бити било средњег или највишег реда *(Geyer, 1988).*

Просторна класификација

Могућа су два различита просторна приступа:

- класификација у погледу степена урбанизације (интраурбане, интерурбане, интер-метрополитанске, интермегалополитанске).
- класификација у погледу географске или регионалне скале (локалне, регионалне, националне (интеррегионалне), интернационалне, интерконтиненталне[41])*(Geyer, 1988).*

Интраурбана осовина се развија између нодалних тачака (развојних центара) унутар града. Комерцијални и индустријски чворови могу служити као развојни центри у таквим осовинама.

Интерурбане осе могу бити осе између самосталних градова или може бити оса између чворишних тачака (урбаних центара) унутар метрополитанске области. Слично, *интер – метрополитанска* оса може бити она између два засебна метрополиса. Строго говорећи, *интер – метрополитанске и интер – мегалопоилатнске осовине* се могу класификовати као интерурбане али из практичних разлога обе се укључују у класификацију како би се омогућило јасно разликовање различитих нивоа урбанизације.

Потенцијално, интерконтиненталне осовине развоја могу имати развојни утицај на примарне луке на оба континента као и на све главне луке на истим континентима и острвима између њих. Осовина између сјевероисточне обале САД и западне Европе имала је велики развојни утицај на кључне лучке градове на оба континента, као што су Њујорк и Ротердам као и на друге главне луке Британије, Западне Њемачке, Француске и Данске. Иако ова два скупа оквира просторне класификације могу изгледати да су супротстављени један другом, они се могу користити заједно како би се добила прецизнија класификација осовина. *(Geyer, 1988).*

Прадип (Pradeep, 2011). истиче да су основне структуралне компоненте регионалног кориодора ванјски чворови или урбани центри и транспортна повезаност између њих, други мањи чворови који могу постојати између њих, те земљиште које окружује коридор у његовој близини. Исти аутор истиче, да коридори да би били одрживи, морају имати економски смисао кроз обухватање стварног и потенцијалног економског раста, који захтјева да се чворови који се вежу коридором значајна средишта економске активности. Такође,

[41] ослањајући се на Гејера, Вебела и Тупена

развој коридора не ствара економску снагу онолико колико усмјерава, фокусира и појачава потенцијал за економски раст. Коридор од „нигдје до нигдје, кроз никуд“ не би имао превише смисла. Слично је овоме и коридор који повезује два чвора, али без могућноти за раст између њих, као посљедица нпр. неравног терена, постојања пустиње, поморски коридори итд. *(Pradeep, 2011).*

Класификација у погледу садржаја

Осовине развоја настају као резултат интра или интер урбано економског и социјалног међудјеловања. Због састава урбаних подручја, било која од различитих функција може доминирати, омогућавајући класификацију осовина као стамбених, индустријских, комерцијалних, урбаних или комбинацијом истих. Доминантан тип коришћења земљишта није увијек лако визуелно препознати. На великим просторима, као што су интерурбане осовине, може се очекивати да се развојни центри из којих осе полазе као и урбани развој дуж комуникацијске осовине између њих, могу састојати од комбинације свих урбаних функција које су већ поменуте. У таквим случајевима осовина би се класификовала као урбана *(Geyer, 1988).* У том контексту, споменућемо и коридоре у урбаном планирању (ово је сада супротно констатацији Алберта и Тасан-Кока о разлици осовина и коридора) који се упоређују са људском руком која садржи вене и артерије, кости („кичма“), лакат и шаке („чворови“). Коридори повезују чворове великих активности, пролазећи урбаним или међуградским подручјима, садржавајући високу концентрацију становништва, мјешовиту намјену земљишта (трговина, социјалне, културне, спортске, стамбене објекте). Ово имплицира другачији скуп питања, институција и заинтересованих страна него у регионалним (кооперација) коридорима *(Pradeep, 2011).*
На осовинама малих простора или локалних територија, као што су интра урбане осовине, само једна или две врсте коришћења земљишта могу доминрати. Ако једно од кориштења земљишта јасно наговјештава развој осовина, онда се она може класификовати као таква. Не само релативан омјер концентрације коришћења земљишта, већ и његов релативан значај као извора интеракције у одређеном случају, представља оно што одређује класификацију осовина. Стога, савјетује се кориштење додатних информација као што је доминантни тип интеракције на осовини како би се даље олакшала класификација *(Geyer, 1988).*

Инструментална класификација

Четири аспекта су значајна у класификовању осовина у погледу њихове инструменталне вриједности у развојном процесу *(Geyer, 1988)*:

- величина, тежина или виталност развојних центара из којих осовине развоја полазе;
- удаљеност која центре раздваја;
- њихова међусобна зависност;
- физичке, економске и политичко – административне околности у којима се осовина налази.

Гејер наводи, да су ови аспекти унапријед одређени факторима који се разматрају у сетовима класификацијских критеријума који су се већ помињали. Стога, свеобухватна анализа кључних карактеристика и накнадна класификација осовина у погледу таквих карактеристика је неопходна како би се омогућило да се утврди инструментална вриједност осовина. Две јасне силе дјелују на морфолошки развој развојних центара: центрифугална и центрипетална сила. Када оне дјелују на чворишну тачку онда резултују централно орјентисаном концентрацијом или деконцентрацијом. Ако дјелују дуж чворишне линије тада резултују осном концентрацијом или деконцентрацијом. Обе ове силе су потенцијално активне у развоју осовина и обе се могу користити у развојном процесу. Централно орјентисане снаге могу се користити да иницирају чворишни развој и осно орјентисане снаге да иницирају линерани развој.

Сљедећи примјери, могу послужити да илуструју начин на који централне и осно орјентисане центрифугалне и центрипеталне силе унутар осовина могу бити кориштене у процесима урбаног развоја:

- у Јапану, осовина развоја је служила као инструмент индустријског развоја на националном нивоу, између осталог да стимулише креирање агломерацијских економија и повећање расположивости и доступности ових економија индустријској заједници *(Murata, 1980);*
- индустријски коридор Делхи-Мумбаји-циљ је унапређење извозно орјентисане индустрије и производње; овај коридор састоји се од 9 индустријских зона, брзе жељеезничке теретне линије, три луке, шест аеродрома, шест трака брзих путева, индустријских подручја и друге инфраструктуре; развојни коридор биће подржан и другом инфраструктууром, као штто су електране, са циљем опслуживања 14% становништва земље *(Hope, Cox, 2015)*;
- Накала коридор (Африка), чији је циљ осигурање развојног подстицаја и брже регионалне интеграције *(Hope, Cox, 2015)*;
- у Копенхагену, концепт осовине развоја је кориштен као механизам да се децентрализује урбани развој према сусједним градовима (*Blumenfeld, 1972*);
- у Паришком региону, осовина је кориштена заједно са Новим градом (енг. New Town) као деконцентрацијски механизам како би се ревитализовао и регулисао урбани раст у и око Париза (*Rubenstein, 1978; Hall, 1984*);
- У Вашингтону осовина је кориштена као механизам децентрализације ради сигурносних и стратешких разлога (*Senior, 1966*);
- у Јужној Африци, осовина развоја се користила као механизам децентрализације индустријског развоја у тзв *„одређене центре индустријског развоја“ и „деконцентрацијске тачке“* у близини граница Црних подручја како би се створиле прилике за запошљавање црне популације у овим подручјима (*Geyer, 1988).*

Осовине развоја се, тако, могу користити као механизам контроле развоја да би се постигли одређени административни, политички, економски и/или просторни развојни циљеви или као развојни стимуланс за оживљавање депресивних подручја или за иницирање развоја у граничним регионима. Развојне осовине се могу користити да се испуни комуникацијска функција или за регулисање случајног развоја, да се иницира развој у било којем подручју или да се олакша развој у загушеном подручју (*Geyer,1988; Von, M., 1976; Von, P., 1976*).

По Вреску, осовине развоја се у пракси употребљавају у два значења: прво, као ознака за структурно-просторни облик, као резултат развоја, дакле, као дескриптивно – квантитативни појам. У другом смислу говори се о нормативном појму, о моделу просторног уређења, као структурном облику уређења. У првом смислу појам се користи у анализи просторне структуре постојећег стања развоја, а у другом смислу као инструмент у регионалном планирању[42] (*Vresk, 1993*).

Но важно је напоменути, да која је год сврха примјене концепта осовине развоја у планирању, циљани резултат се може постићи само ако се развојна осовина користи у складу са својим развојним потенцијалом, а тај потенцијал се одређује њеним кључним карактеристикама или саставом (*Geyer, 1988).*

[42] Према Венцлеру, осовине развоја као инструмент просторног планирања, имају задатак да помогну у конкретизацији и провођењу циљева просторног планирања, прије свега у рационалној и остваривој координацији мјера важних за развој у простору. Но, исти аутор закључује да осовине развоја ипак не треба схватити и примјењивати као инструменте развоја, јер за то нема практичних могућности (*„јер ми се боримо да и најелементарније одредбе наших просторних планова проведемо у живот“*) (*Wenzler, 1984. стр.106*). Међутим, као развојни циљ осовине у просторном планирању могу и треба да одиграју позитивну улогу, посебно у разматрању алтернатива и у рјешавању конфликтних ситуација у простору. Неке од главних квалитета осовина, као што су рационалност вођења инфраструктуре и добра приступачност, требале би да буду потицај за нова теоријска и примјењена истраживања (*Wenzler, 1984*).

2.2.1.5 Компоненте осовина развоја

Према Пурбоју *(Purboyo, 2012),* постоје три компоненте осовина развоја, а то су :

- рута, маршута, гдје би било боље да иста не представља један пут, те да пролази многим центрима насеља и мјестима са значајним економским активностима;
- инфраструктура дуж руте осовине, која развија многе интермодалне (комбиноване) чворове (гасне станице, жељезничке станице, хотел, мотел, аутосервиса итд.)
- ток промета, који укључује људе и робу.

Ослањајући се на све претходно, наведеним компонентама треба придодати и сљедеће:

- постојање (примарних) развојних центара на оба краја комуникацијске осе;
- интеракација на осовини мора да ствара потенцијал за даљи развој и раст (физички и економски) итд.

Дакле, инфраструктурна везаност је један од предуслова настанка раста и значења развојних осовина. Процес њиховог раста је управо сразмјеран расту, квалитету и разноврсности припадајуће инфраструктурне основе *(Krešić, 1977).*

Сходно наведеном, у наставку рада, представиће се детаљна анализа привредних, демографских, инфраструктурних...компоненти, а све са циљем утврђивања осовина(е) развоја.

2.2.2 Позитивне и негативне карактеристике осовина развоја

Ослањајући се на европски документ[43] који се бави проблематиком просторног планирања, утврђени су, између осталог, сљедећи темељни циљеви:

- уравнотежен социоекономски развој регија;
- побољшање квалитета живота;
- очување отворених простора;
- одговорно управљање природним ресурсима и заштита околине;
- рационално кориштење земљишта.

Сходно томе, а грубо речено, осовине развоја можемо посматрати у негативном и позитивном контексту:

- *„непријатељске форме“* према компактним урбаним формама;
- пријетња квалитету живота;
- алат за регионални развој (осовине контролишу раст региона који су загушени или који се развијају веома брзо, потичу развој неразвијених регија, одржавају или прилагођавају инфраструктуру која је неопходна за потицање економског опоравка у регијама које је окарактерисао економски пад или онима који пријете проблеми запошљавања (посебно путем миграција радне снаге на европском нивоу).

Анализирајући различиту литературу, која је поред европских докумената укључивала и радове који се баве овом проблематиком, закључује се сљедеће:

- *позитиван утицај осовина развоја*

- осовине могу бити важни покретачи јачег развоја привреде у свом ширем подручју;
- поступно смањење неравнотеже и мањка инфраструктуре и искорјењивање недостатака у саобраћајној инфарструктури;
- повезивање руралних подручја, посебно у периферним регионима, стимулишући размјену добара и услуга на великим удаљеностима;
- побољшање приступа руралних подручја индустријским производима који су потребни за пољопривреду и транспорт пољопривредних производа урбаним подручјима;

[43] Council of Europe Conference of Ministers responsible for Spatial/Regional planning CEMAT –Basic texts 1970-2010., Territory and landscape, No. 3

- повећање потицаја за успостављање индустријске и комерцијалне активности;
- бољи приступ просторима за рекреацију, те једнак приступ за становнике руралних подручја услугама које нуде велике урбане средине;
- потицање децентрализације унутар високо концентрисаних подручја у корист руралних подручја;
- потицај развоју цјелокупне територијалне структуре, посебно развојних центара лоцираних на осовинама развоја;
- добро развијени и пажљиво одабрани чворови дуж коридора могли би подржати економски развој који се у другим околностима не би ни догодио;
- ESDP (The European Spatial Development Perspective) концепт коридора сматра инструментом усклађивања раста, конкурентности и одрживог развоја;
- јачање просторне повезаности;
- јачају просторну кохезију Европске уније и значајан су инструмент просторног развоја у подржавању сарадње између градова[44];
- дуж транспортних осовина, повезани градови развијају смјештајне, туристичке и угоститељске активности;
- рурална подручја која су далеко од утицаја урбаног центра могли би постати нови развојни центри као посљедица појаве и централизације нових услуга, те би могли развити и специјализовану производњу;
- подручја пролаза великог броја путника и обима теретног саобраћаја су привлачни за компаније, посебно за оне које раде у дистрибуцији и логистици, што би довело до урбанизације мјеста која се налазе између постојећих урбаних центара, почевши од тракастог развоја, а потом стварањем нових урбаних полова раста;

- *негативан утицај осовина развоја*

- погоршање неједнакости између руралних подручја и локалних центара;
- локационе погодности и развојне предности у подручју осовина развоја у односу према осталом регионалном подручју могу имати за посљедицу релативно осиромашење осталог гравитационог подручја;
- спонтани процес развоја може довести до нежељених концентрација (привредна, урбана) у ужем подручју осовине – може бити ограничено на одређену временску развојну етапу;
- акутна несташица инфраструктурних објеката у руралним подручјима, резултује додатним трошковима превоза;
- повећана размјена добара и услуга на комуникацијским осовинама између подручја урбане концентрације штети руралним подручјима;
- неорганизованост и уништавање руралних подручја изградњом брзих цеста-аутопутева између главних урбаних центара;
- губитак земљишта;
- неконтролисано коришћење природних ресурса;
- загађења;
- повећани трошкови живота као резултат зависности од приватних аутомобила;
- саобраћајна загушења и успоравања;
- загађење ваздуха од аутомобила;
- пејзажна фрагментација (*Council of Europe Conference of Ministers responsible for Spatial/Regional planning CEMAT – Basic texts 1970-2010*; *European Spatial Development*

[44] овдје се првенствено мисли на еврокоридоре споменуте у оквиру European Spatial Development Perspective ESDP. Просторни концепт еурокоридора може успоставити везе између секторских политика као што су саобраћајна инфраструктура, економски развој, урбанизација и животна средина (ESDP, 1999).

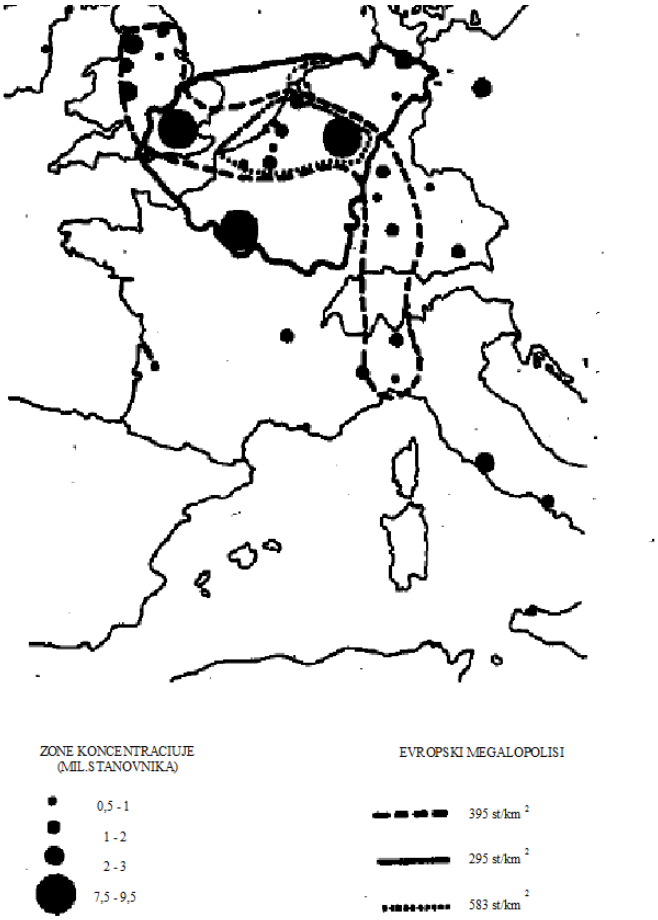
Perspective ESDP, 1999; Pottier, 1963; *Iurea,2012; Premius, Zonneveld, 2003.*; *Krešić, 1977).*

На крају овог излагања, важно је напоменути да осовине развоја требају имати потицајну улогу у просторном ширењу развојних импулса, уз минимизирање наведених негативних ефеката.

2.2.3 Осовине развоја у планским документима

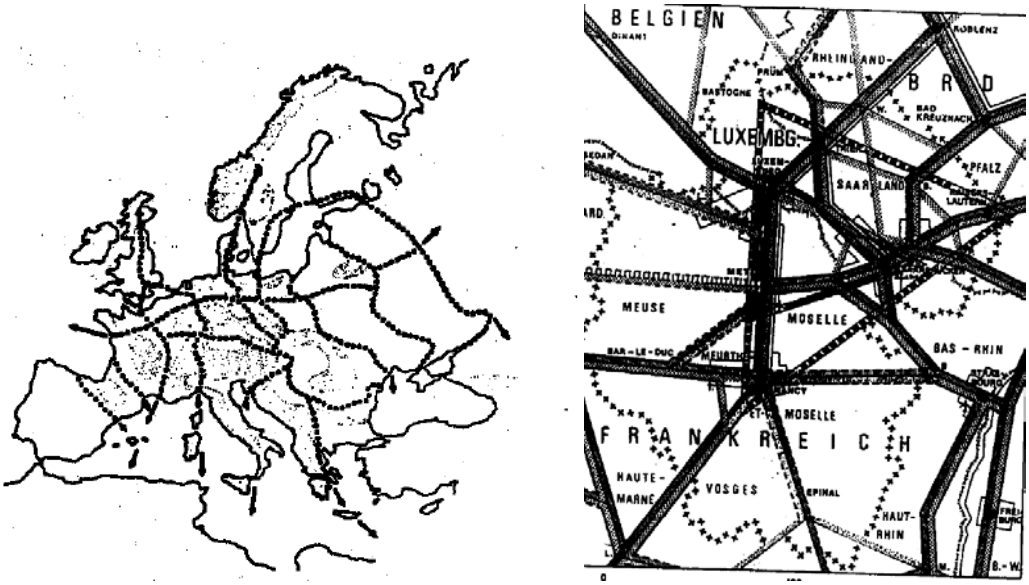
2.2.3.1 Осовине развоја у европским документима

Историјски посматрано, а према *„Извјештају Европске конференције министара одговорних за просторно уређење“*, 1976. и 1978. године, на тлу Европе егзистирала је осовина која се протезала од Италије до Велике Британије. Но, с обзиром да је прелазила Алпе, била је више хипотетичке нарави и није представљала интегралну цјелину.

Скица бр. 3.: Урбанизација, зона концентрације и европски мегалополиси (*Wenzler, 1985*)

Много више заједничких елемената имао је трокут Лондон – Париз – Хамбург, гдје је на 20% подручја Европске економске заједнице (ЕЕЗ) живјело 35% становника ЕЕЗ и гдје је шест од девет главних градова заједнице. Најгушће насељено језгро обухватало је подручје рубног града Холандије, рајнско – рурско подручје, белгијске и сјеверно – француске градове. Ту је на 62840 km^2 (4 % површине ЕЕЗ) живјело 31,6 милиона људи (12 % становника ЕЕЗ) (*Wenzler, 1985*).

Скица бр. 4. и 5: Развојне осовине према студији „Просторно уређење, европски проблем“ (лијево) и осовинско – тежишни систем великог региона СААР – ЛОР – ЛУКС (*Wenzler, 1985*)

Такође, Европски савјет је 1970. године у студији *„Просторно уређење, европски проблем“*, објавио карту на којој су приказане развојне осовине и велики рекреативни простори у 2000. години. То је једна од првих карата која је свеобухватно развила идеју осовине развоја на европском простору. Она је послужила као потицај за даља размишљања.

Примјер међудржавног система осовина развоја био је и осовинско – тежишни систем великог региона СААР – ЛОР – ЛУКС који је обухватао шире подручје тромеђе Француске, Луксембурга и СР Њемачке. То је био истраживачки пројекат који је дао неке индикаторе регионалне развојне и просторне међузависности. Посебно су биле истакнуте развојне осовине надрегионалног и регионалног значења које су почивале на затеченој саобраћајној инфраструктури. У том систему била су истакнута два развојна трокута која су обухватала тежишта развоја *(Wenzler, 1985).*

Према *Krešiću* (1977) у долини Рајне се формирала највећа свјетска осовина развоја јер је њен гравитациони и развојни утицај био веома значајан за привреду и индустрију широког подручја неколико земаља Западне Европе. *ESDP* наглашава закрченост на коридору Рајне и Роне или на граничним прелазима за улаз у Пољску *(ESDP The European Spatial Development Perspective (Perspektiva evropskog prostornog razvoja) (1999). Potsdam, 10-11maj, Potsdam).*

Перспектива европског просторног развоја, Потсдам, 1999. године (ESDP)

Овај документ је подијељен на два дјела: дио А. *„Постизање уравнотеженог и одрживог развоја територије ЕУ: допринос политике просторног уређења“*, дио Б. *„Териториј ЕУ:трендови, могућности и изазови“*.

У оквиру сегмента А. *(„постизање уравнотеженог и одрживог развоја територија ЕУ“*), а у дијелу примјене ESDP-а *(„према интегрисаном посторном развоју“),* истиче се да еврокоридори могу јачати просторну повезаност ЕУ. Такође, просторна концепција еврокоридора може успоставити везе између секторских политика промета, инфраструктуре, економског развоја, урбанизације и околине. У развојној перспективи еврокоридора, према истом документу, требало би бити јасно наведено у којим је подручјима могуће окупити раст дјелатности, а која подручја треба штитити као отворене просторе. Постоји велики број потенцијалних коридора у ЕУ. Неки коридори већ су добро развијени. У другим регијама потребно је развити такве коридоре и повезати их са постојећим коридорима. Требало би успоставити важне недостајуће везе и секундарне мреже.

Мјешавина изразитог пада производње и нивоа запослености, слаба инфраструктура и слаба саобраћајна приступачност могли би произвести снажан вал исељавања из руралних регија.
У другом дијелу овог документа – *„Концентрација и развојни коридори“*, тј. сегменту Б. *(„територ ЕУ: трендови, могућности и изазови“*) истиче се да инфраструктурне мреже често имају ефекат јачања функција постојећих индустријских средишта. Велике мреже доносе опасност повећања концентрације, с обзиром да инвеститори могу бити одвраћени од доласка у подручја која су слабо повезана са главним мрежама. Из тог разлога, према овом документу, све више настају *„развојни коридори“* у Европи. Ови коридори, који се посебно развијају у размјерно урбанизованим подручјима, често су транснационални или прекогранични, те стога захтјевају интегрисани приступ просторном уређењу који прелази оквире националних политика. Тренд концентрације не односи се само на цесту и жељезницу, већ је очит и у ваздушном саобраћају. Везе са другим континентима углавном су концентрисане у централним дијеловима ЕУ. Чини се да либерализација води даљњем повећању концентрације интерконтиненталних летова у централним аеродромима сјеверозападне Европе, иако је закрченост ваздушног простора већ врло велика.

Водећи принципи за одрживи просторни развој европског континетна (Хановер, 2000. година)

Водећи принципи за одрживи просторни развој европског континента, усвојени су на 12. засједању Европске конференције министара одговорних за регионално планирање 7. – 8. септембра, 2000. године у Хановеру.
Са становишта политике просторног развоја, по овом документу, еурокоридори не смију бити разматрани само као елементи свеобухватног опремања саобраћајном инфраструктуром. Мора се узети у обзир и њихова веза са структуром насеља, економијом, заштитом животне средине (прије пројеката саобраћајног развоја предузети процјене утицаја на животну средину). Потребно је да се предузму планерске мјере, са циљем смањења негативних, а истицања позитивних утицаја, како на локалном, тако и на регионалном нивоу (процјена утицаја на животну средину, сарадња регионалне и међурегионалне инфраструктуре, планирање предјела, концентрацију у једном коридору путева, пруга и пловних путева). Специфичан значај за развој простора могу имати саобраћајне нодалне тачке – раскрснице путева, станице, товарни дистрибутивни центри, аеродорми, луке.
Дакле, Еурокоридоре треба схватити и више од само саобраћајних коридора. Према овом документу, пажњу би требало усмјерити ка анализи међусобног утицаја саобраћаја и развоја насеља, уз интегралан просторни развој и политику саобраћаја.
Наиме, уколико планови буду разматрали утицај Еурокоридора на просторни развој (урбанизацију, становништво и економију...), то би могло да допринъети додатној вриједности како у социјалном, тако и у економском и еколошком смислу..
Овим документом се наглашава да мора бити *„омогућен убрзан развој и имплементација паневропске транспортне мреже (посебно десет паневропских транспортних коридора), као неопходан предуслов за добру приступачност великим подручјима широм цијелог континента“ (Vodeći principi za održivi prostorni razvoj evropskog kontinenta, 2000-стр.4).*

Транс – европска транспортна мрежа (Trans – European transport network TEN – T)

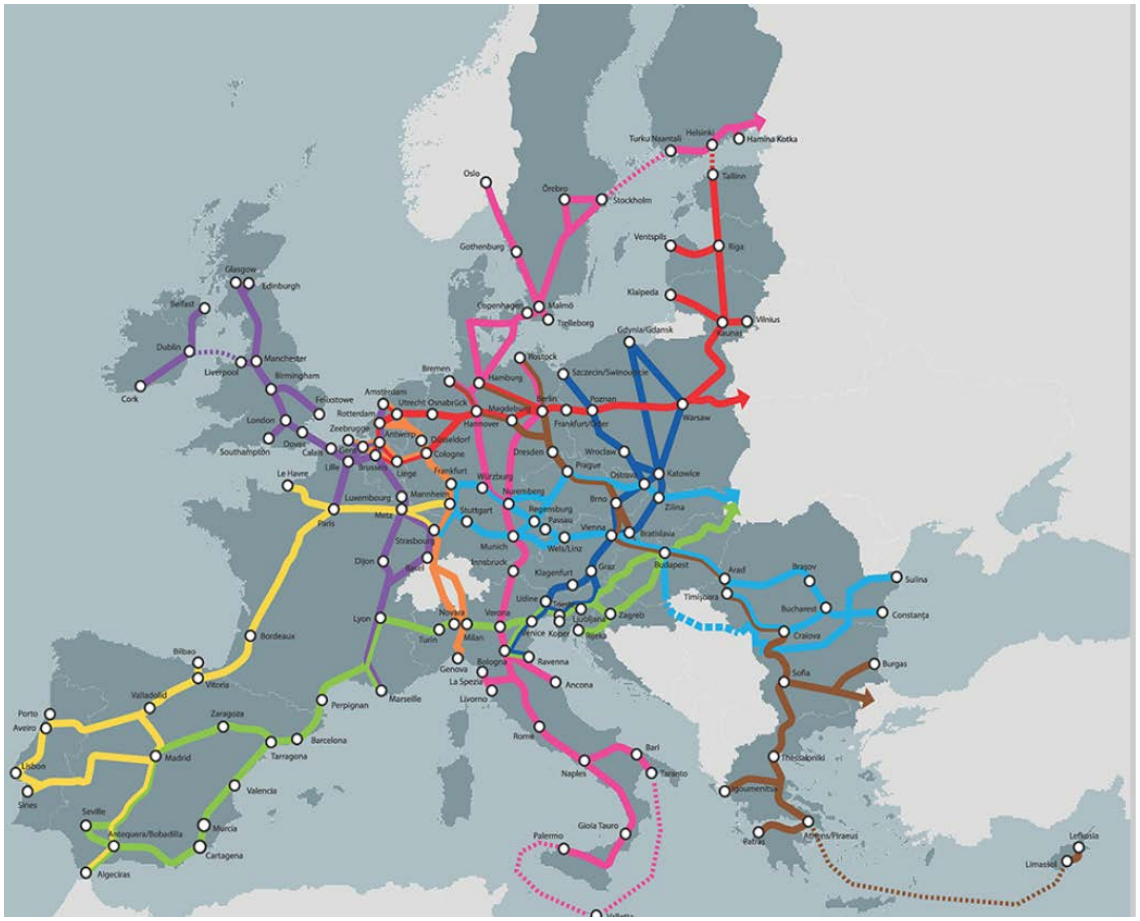
Успостављање и развијање траневроспских мрежа предвиђено је Уговором функционисању Европске уније. Трансевропске мреже укључују:

- трансевропску транспортну мрежу (TEN – T) која покрива друмски и интермодални транспорт, пловне путеве и поморске луке те европску мрежу брзих жељезница;
- трансевропску енергетску мрежу (TEN-E) која покрива сектор електричне енергије и гаса;

– трансевропску телекомуникациону мрежу (eTEN) која покрива телекомуникационе мреже успостављене као услужне дјелатности.

Циљ њиховог успостављања и развијања је стварање инфраструктуре која ће се повезати европске регије и мрежу држава чланица, што ће посљедично довести до слободног кретања како робе тако и људи, тј. омогућиће се ефикасније функционисање тржишта Европске уније (ЕУ) *(Pojmovnik evropskih integracija, 2020).*

TEN – T је политички вођена иницијатива усмјерена на пужање тзв. *„веза које недостају“* у цестовним и жељезничким линијама као подршка слободном кретању путника и робе унутар Европске уније. То је мултимодална мрежа, тако да корисници могу изабрати најприкладнији начин за њихову специфичну сврху *(Hope, Cox, 2015).*

Скица бр. 6.: TEN – T *(Hope, Cox, 2015)*

Европски пројекат Паневропских саобраћајних коридора отпочет је 1991. године на конференцији у Прагу, усљед потребе за интегрисањем постојеће TEN – T мреже[45].

Друга Паневропска саобраћајна конференција, одржана на Криту 1994. године, одобрила је *"Status report on indicative guidelines for the future development of Pan-European Transport Infrastructure"* са 9 утврђених коридора. Овај извјештај има упориште унутар декларације усвојене на првој Паневропској конференцији 1991. године. Касније (1997. године), за наше подручје истраживања много значајно, додат је и коридор X. Циљ изградње мреже ових коридора је интеграција Европе. *(Грчић, Раткај, 2003).*

Према Сићу „*коридори би требали убрзати ширење интермодалног превоза и афирмисати концепт просторних осовина развоја“* (*Sić, 2012, стр.54*).

Коридори су:

– Коридор I: Хелсинки – Талин – Рига – Канаус – Варшава; Грана А: Рига – Калињинград – Гдањск;

[45] преузето са: https://sr.wikipedia.org/wiki/Panevropski_koridori

- Коридор II: Берлин – Варшава – Минск – Москва – Нижњи Новгород;
- Коридор III: Берлин/Дрезден – Вроцлав – Катовице – Краков – Лавов – Кијев;
- Коридор IV: Дрезден/Нирнберг – Праг – Беч/Братислава – Будимпешта – Арад – Букурешт – Констанца/Солун/Истанбул;
- Коридор V: Венеција – Трст/Копер – Љубљана – Будимпешта – Ужгород – Љвов (Кијев); грана А: Братислава – Жилина – Кошице – Ужгород; грана В: Ријека – Загреб – Будимпешта; грана С: Плоче – Сарајево – Осијек – Будимпешта;
- Коридор VI: Гдањск – Варшава – Катовице – Жилина;
- Коридор VII: пловни ток ријеке Дунав, дужине 2857 km; коридор обухвата Њемачку, Аустрију, Словачку, Мађарску, Хрватску, Србију и Црну Гору, Бугарску, Молдавију, Украјину и Румунију;
- Коридор VIII: Драч – Тирана – Скопље – Софија – Бургас/Варна;
- Коридор IX: Хелсинки – Ст. Петерсбург – Москва/Псков – Кијев – Љубашевка – Кишињев – Букурешт – Димитровград – Александруполис; грана А: Љубашевка – Одеса; грана В: Кијев – Минск – Виљњус – Калињинград/Клајпеда;
- Коридор X: Салцбург – Љубљана – Загреб – Београд – Ниш – Скопље – Велес – Солун; грана А: Грац – Марибор – Загреб; грана В: Будимпешта – Нови Сад – Београд; грана С: Ниш – Софија – коридором IV до Истамбула; грана D: Велес – Битољ – Флорина – Via Egnatia – Игуменица *(Грчић, Раткај, 2003).*

Крајњи циљ је функционално међурегионално повезивање. За земље кандидате даље је развијен кроз TINA концепт (Transport Infrastructure Needs Assessment) саобраћајне мреже која припада датим коридорима, а представља функционалан наставак већ успостављене трансевропске мреже – TEN (Trans-European Networks). Заједно, Паневропски коридори и TINA мрежа имаће велики утицај на приступачност и нодалитет градова. Поредећи густину паневропских коридора са TEN саобраћајном мрежом, уочава се мања густина и шири гравитацијски значај, посебно када се анализирају аутопутеви. С обзиром да паневропски коридори фаворизују тзв „градове капије“, што може довести до нарушавања урбаних мрежа у правцу даљег раста примарности градова, потребно је посветити се регионализацији и стратегијама на националном и регионалном нивоу-изградња регионалних и трансграничних саобраћајница *(Грчић, Раткај, 2003).*

За БиХ и подручје истраживања битан је Коридор Vc. Завршетком изградње везаће се на Јадранско – јонску аутоцесту и укључиће се као транзитна земља повезница између европског југоистока и сјевера (средње Европе). Уколико се исти коридор не би комплетирао, БиХ би транзитно била потпуно искључена, тј. била би само одредиште циљаних путовања *(Vasilj i dr., 2018).*

Меморандумом о разумијевању за развој основне транспортне мреже држава југоисточне Европе из 2004. године (између Европске уније и југоисточне Европе), тачно је дефинисана транспортна инфраструктура усклађена са паневропским транспортним коридорима и TEN – T мрежом. Овим Меморандумом оснива се и регионална транспортна организација под називом SEETO *(„South East Europe Transport Observatory“)* са сједиштем у Београду. Прмеа Чабрићу: „*циљ SEETO је промовисати сарадњу на развоју главне и помоћне интермодалне инфраструктуре за ЈИ Европу, основне регионалне саобраћајне мреже те промовисање и побољшање локалних капацитета за спровођење инвестицијских програма, управљање, прикупљање и анализу података о основној регионалној саобраћајној мрежи“ (Čabrić, 2015, стр 45).* SEETO транспортна мрежа обухвата жељезничку, друмску и транспортну мрежу осталих видова транспорта *(Čabrić, 2015).*

ESPON (European spatial planning obsertvation network – Европска мрежа за праћење просторног развоја)[46]

[46] ауторица рада је анализирала поједине пројекте који имају везу са темом дисертације

ESPON представља програм међурегионалне сарадње који праћењем, акумулацијом и дјељењем података о просторном развоју држава анализира утицаје секторских политика у ЕУ и доприноси изради кохезијске политике ЕУ. ESPON чини 28 држава чланица ЕУ и 4 партнерске државе (Исланд, Лихтенштајн, Норвешка и Швицарска). Дакле, задаћа програма ESPON је ојачати ефикасност европске кохезијске политике као и осталих секторских политика и програма помоћу Европских структурних и инвестицијских фондова (ESI фондови).[47]

Постоје три програма са пројектима: ESPON 2006, ESPON 2013., ESPON 2020.

Циљ програма сарадње ESPON 2020 је *„подршка јачању ефикасности кохезијске политике Европске уније и других секторских политика који су обухваћени структурним инвестицијским (ESI) фондовима као и националних и регионалних политика територијалног развоја кроз стварање, дисеминацију и промоцију територијалних података које се односе на територије 28 држава чланица Европске уније и четири партнерске државе – Исланда, Лихтенштајна, Норвешке и Швицарске“*[48]. Постоји пет специфичних циљева који ће водити спровођење програма ESPON 2020:

- унапријеђено стварање територијалних података путем примјењеног истраживања и анализа;
- напредни пренос знања и коришћење аналитичке корисничке подршке;
- побољшано територијално посматрање и алати за територијалне анализе;
- шири досег и схватање територијалних података;
- строжије и ефикасније одредбе за спровођење и искуснија програмска помоћ[49].

У оквиру ESPON 2013 на располагању су била, између осталог, следећа примјењена истраживања[50]:

- *„Градови“* (Cities: FOCI – Future orienation for cities);
- *„Процјена територијалног утицаја“* (Territorial impact assessment:TIP TAP – Territorial impact package for transport and agricultural policies);
- *„Транспорт“* (Transport: TRACC – Transport accessibility at regional/local scale and patterns in Europe);
- *„Полови раста“* (Secondary Growth Poles and Territorial Development in Europe; Performance, Policies and Prospects – SGPTD);
- „Варош, мали градови“ (Small and Medium Sized Towns in their Functional Territorial Context – TOWN)
- *„Метрополитански региони“* (Cross-border Polycentric Metropolitan Regions – METROBORDER) итд.

Анализирајући неке од наведних примјењених истраживања, а у контексту тематике овог рада, издвајају се сљедећи закључци:

- приступчаност је главни *„производ“* транспортног система; одређује локалну предност подручја (ESPON регије, града или коридора) у односу на сва подручја *(TRACC Transport Accessibility at Regional/Local Scale and Patterns in Europe, scientific report, 2015);*
- важна улога саобраћајне инфраструктуре (тј. мреже и транспортне услуге) за просторни развој у свом најједноставнијем облику подразумјева да ће подручја са бољим приступом (материјалима и тржишту) бити више продуктивнија, више конкурентнија, те успјешнија од удаљенијих и изолованијих подручја *(TRACC Transport Accessibility at Regional/Local Scale and Patterns in Europe, scientific report,2015)*;

[47] преузето са :https://mgipu.gov.hr/o-ministarstvu-15/djelokrug/prostorno-uredjenje-3335/program-espon/espon-opcenito/7797

[48] преузето са: https://ec.europa.eu/regional_policy/hr/atlas/programmes/2014-2020/italy/2014tc16rfir004

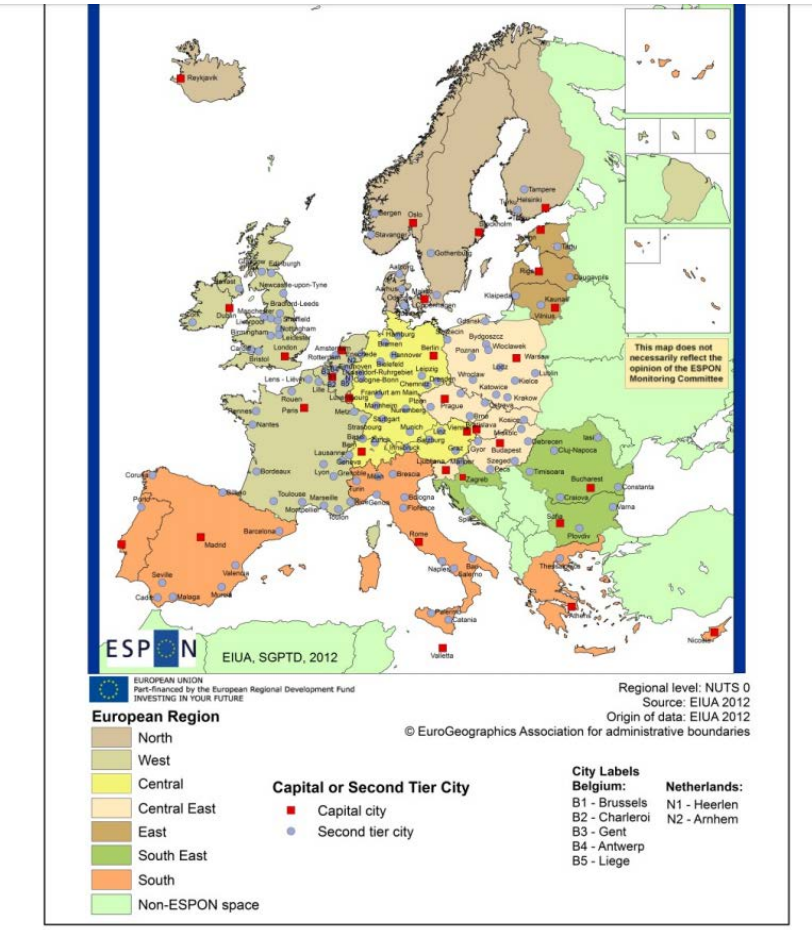
[49] преузето са: https://www.espon.eu/2020

[50] преузето са: https://www.espon.eu/programme/projects/espon-2013/applied-research

- такође, и даље се дебата води о томе да ли саобраћајна инфраструктура доприноси поларизацији или децентрализацији; са теоријске тачке гледишта могу се појавити оба ефекта; нови аутопут или брза жељезничка пруга између периферије и центра олакшавају произвођачима у периферним регијама пласман производа у градовима; може, такође, изложити регион конкуренцији много развијенијих производа из центра и угрозити раније успостављен сигуран регионални монопол *(TRACC Transport Accessibility at Regional/Local Scale and Patterns in Europe, scientific report, 2015)*;
- око највећих метрополитнанских подручја Пољске, аутопутеви осигуравају приступачност дуж најзначајнијих коридора *(TRACC Transport Accessibility at Regional/Local Scale and Patterns in Europe, scientific report,2015)*;
- у Балтичким земљама (Естонија, Латвија) висока приступачност је око главних регионалних центара и дуж главних саобраћајних осовина *(TRACC Transport Accessibility at Regional/Local Scale and Patterns in Europe, scientific report,2015)*;
- у шпанској Екстрамадури, подручја која се налазе далеко од националних осовина и граничних прелаза са Португалом, имају најлошију приступачност *(TRACC Transport Accessibility at Regional/Local Scale and Patterns in Europe, scientific report,2015)*;
- у балтичким земљама приступачност је највећа на осовини звјездастог облика које повезују центре агломерација са њиховим залеђем *(TRACC Transport Accessibility at Regional/Local Scale and Patterns in Europe, scientific report,2015)*;
- основна мрежа TEN – T усмјерена је на осигурање ефикасних мултимодалних веза између главних градова Европске уније и других градова, лука, аеродрома и кључних копнених граничних прелаза као и других економских центара; фокусира се на десет главних транспортних коридора; бавиће се везама које недостају – прекограничне дионице, уска грла, обилазнице, надоградњом постојеће инфарструктуре до високих техничких стандарда – интелигентна инфраструктура; основна мрежа TEN – T је да омогући ефикасније усмјеравање инвестиција транспорта у ЕУ; повезиваће до 2030. године скуп од 86 главних европских лука са жељезничким и друмским везама, 37 кључних аеродорома са жељезницама у великим градовима, 15000 km жељезничких пруга је надограђено на високе брзине, те 35 великих прекограничних пројеката за смањење тзв. уских грла; *(TRACC Transport Accessibility at Regional/Local Scale and Patterns in Europe, scientific report,2015)*;
- закључци истраживања у оквиру „*TRACC“*, а у смислу ефеката промјена у доступности на конкурентност, кохезију и одрживост, били би:
    - добра приступачност је предуслов економског развоја; регије са добрим приступом добављачима и тржишту су економски успјешније од удаљених и изолованих регија;
    - величина утицаја зависи од постојећег нивоа приступачности – даљња побољшања постојеће високе приступачности централних регија имаће мањи утицај, а побољшање приступачности удаљених регија може имати значајан утицај на економски развој;
    - смањење приступачности путем виших цијена горива или еколошких пореза смањиће се приступачност централних више него удаљених регија, али ће негативно утицати на економски развој удаљених регија више него централних регија;
- *„second tier cities“* – други градови, градови другог реда, чији су економски и социјални резултати довољно велики да утичу на потенцијалне резултате националне економије; то не имплицира да су мање важни од главних градова; они нису сви исти – понекада су то велики регионални центри, а некада су мањи; упркос наведном могу имати значајну улогу у националним економским системима; 124 града другог реда (*у ESPON – SGPTD Second tier cities and territorial development in Europe: performace, policies and prospects, final report, 2012*) чине 80% европског градског становништва; леже између главних градова; они су кључна средина урбаног система; њихова улога

је велика у стварању националног богатства, одржавању социјалне кохезије и повећању одрживости околине; убудуће националне владе и Европска унија требају у потпуности препознати важност ових градова и систематски спроводити политику којима се максимално повећава њихов потенцијал; Владе би требале више улагати у ове градове када је:

- јаз главних градова велики и растући,
- пословна инфраструктура (*secon tier cities)* је слаба због националног недовољног улагања,
- постоје јасни докази о негативним вањским ефектима раста главног града *ESPON – SGPTD Second tier cities and territorial development in Europe: performace, policies and prospects, final report, 2012.*

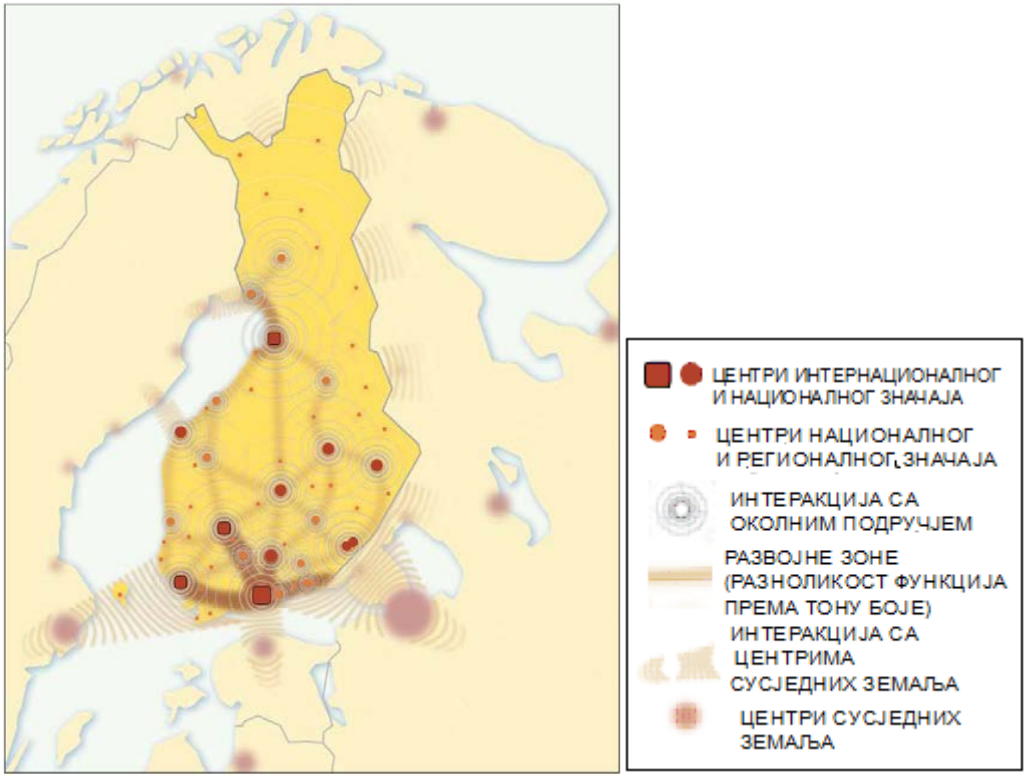

Скица бр. 7.: Главни и градови дугог реда *(ESPON – SGPTD Second tier cities and territorial development in Europe: performace, policies and prospects, final report ,2012)*

- као примјер у овом раду наводи се Финска као важан примјер националних владиних политика које значајно побољшавају економски просперитет градова другог реда али без њиховог прецизног територијалног усмјеравања; брзо се урбанизовала,али прилично касно; има доминантан главни град Хелсинки, са малим бројем других значајних градова; националне политике традиционално нису биле урбане и усредочиле су се на исправљање регионалних неједнакости и помоћ регијама у паду; национални фокус био је усмјерен на модернизацију економије; улагање у образовање на свим нивоима (посебно у универзитете који се сматрају кључним покретачима економије);национална стратегија за подршку пројектима који побољшавају економију; локалне власти имају значајна овлаштења итд;
- просторна структура Финске је повезана и полицентрична; главни градови се виде као чворишта/центри или концентрација развоја; они су повезани развојним зонама или

коридорима (*ESPON – SGPTD Second tier cities and territorial development in Europe: performace, policies and prospects, final report, 2012; ESPON - Second Tier Cities and Territorial Development in Europe:Performance, Policies and Prospects, Scientific Report, 2012);*

- но, постоје три главне амбиције финске урбане политике:
    - промовисање градова као нодалних тачака за отварање нових радних мјеста и ширења економског раста;
    - промовисање иновација за побољшање конкурентности градова;
    - подржавање велике мреже градова како би се потакнуо уравнотежен територијални развој (*ESPON – SGPTD Second tier cities and territorial development in Europe: performace, policies and prospects, final report, 2012.*).
- на скици број. 8. је приказано како је Хелсиншки метрополитански регион интернационално чвориште који повезује остатак Финске са другим европским метрополама; Тампере, Турку и Оулу могу се сматрати најпотенцијалнијим градовима другог реда; постоји још неколико градских регија који играју важну улогу у полицентрочном развоју;

Скица бр. 8.: Просторна структура Финске

(ESPON - Second Tier Cities and Territorial Development in Europe:Performance, Policies and Prospects, Scientific Report, 2012)

- транспортни коридори и умрежавање између урбаних регија и центара унутар њихових зона утицаја били су кључни елемент транспортне политике (Финска); градови су подјељени на *„центре интернационалног и националног значаја“* и *„центре националног и регионалног значаја“* ; прва група, која је релевантна за анализу улоге *„second tier cities“* и других великих урбаних регија обухвата: Хелсинки, Тампере, Турку, Оулу, Лахти, Јивискиле, Васа, Куопио, Јоенсу (*ESPON - Second Tier Cities and Territorial Development in Europe:Performance, Policies and Prospects, Scientific Report, 2012*) ;
- развојни коридори између градова у Финској се виде као позитивна манифестација која би могла подупријети полицентричну просторну струкутру у цијелој земљи

(*ESPON - Second Tier Cities and Territorial Development in Europe:Performance, Policies and Prospects, Scientific Report, 2012*);

- улога *„second tier cities“* али и градова у Финској се може тумачити као јачање мреже градова и развојних коридора (*ESPON - Second Tier Cities and Territorial Development in Europe:Performance, Policies and Prospects, Scientific Report, 2012*);
- од осталих примјера наводимо Данску и Чешку;
- у Данској, урбана концентрација источне Јиланд регије састоји се од Архуса и *„трокут регије“* Фредерицији, Колдинга и Вејле; ова урбана концентрација се развија у јединствени развојни коридор са добром укупном урбаном структуром (*ESPON - Second Tier Cities and Territorial Development in Europe:Performance, Policies and Prospects, Scientific Report, 2012*);
- национална урбана политика Чешке Републике („Regional operational Programmes“) укључује урбани развој кроз тзв. *„Urban priority axis“* или мјешовите осовине које се баве регионалним и/или руралним развојем (*ESPON - Second Tier Cities and Territorial Development in Europe:Performance, Policies and Prospects, Scientific Report, 2012*);
- SMSTs („*Small and Medium Sized Town“*) се дефинишу као урбана насеља, сљедећих карактеристика: полигони укупне густине (просјечна густина свих укључених ћелија) између 300 и 1500 ст/km^2 и популацијом између 5000 – 50000 становника, полигони укупне густине већом од 1500 ст/km^2 и укупном популацијом мањом од 50000, и полигони са укупном популацијом већом од 50000 становника али укупном густином мањом од 1500 ст/km^2 *(ESPON -TOWN – Small and medium sized towns intheir functional territoral context, scientific report, 2014)*;
- централни дио Европе који карактерише велики удио популације уније и који доприноси највећем удјелу БДП – а, садржи бројне кластере SMSTs – а; de facto то имплицира важност насеља мале урбане величине („small urban size“) *(ESPON -TOWN – Small and medium sized towns intheir functional territoral context, scientific report, 2014)*;
- иако постоје приступи који тумаче SMSTs да *„живе у сјени“* метропололитанских подручја, ESPON резултати сугеришу на то да играју кључну улогу у економском расту функционалних урбаних подручја, не само кроз образце дневних миграција, већ и у смислу деконцентрације/концентрације предузећа и становника; представљају кључну компоненту европске територијалне, економске и социјалне кохезије; *(ESPON -TOWN – Small and medium sized towns intheir functional territoral context, final report, 2014).*

2.2.3.2 Осовине развоја у документима Босне и Херцеговине

<u>Осовине развоја Републике Српске</u>

Република Српска постоји од 1992. године (Референдум српског народа у Босни и Херцеговини), а међународно је призната у Дејтону 1995. године као ентитет у границама државе Босне и Херцеговине (*Маринковић ,2005*).

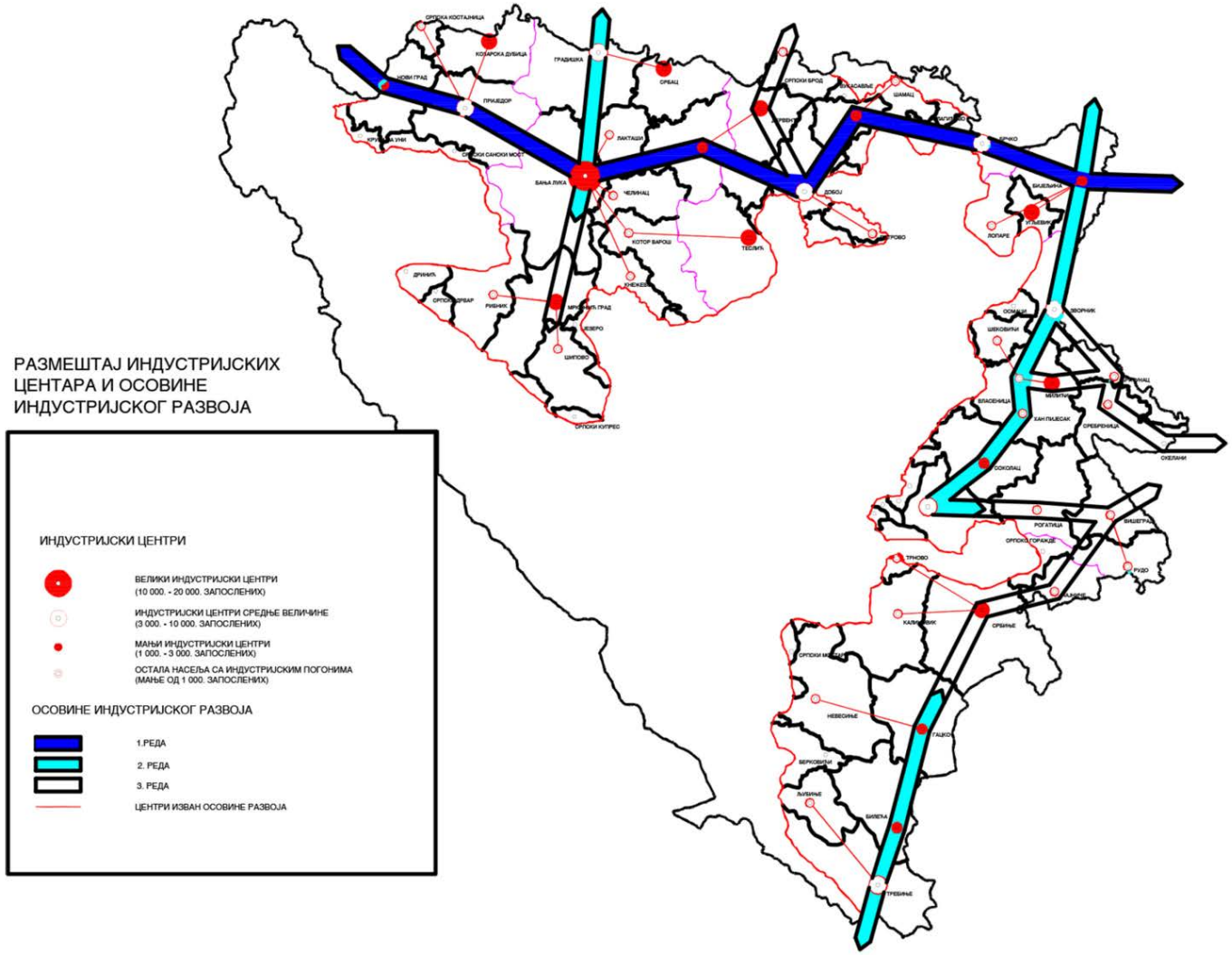
Од 1995. године до данас, за територију Републике Српске израђени су сљедећи просторни планови:

- Просторни план 1996 – 2015, Етапни план 1996 – 2001., Урбанистички завод РС, Бања Лука 1996;
- Просторни план Републике Српске до 2015. године, Урбанистички завод РС, Бања Лука 2008. година (Просторни план Републике Српске до 2015. године усвојен је на 14. Сједници Народне скупштине Републике Српске 12.09.2007. године, а Одлука о усвајању Просторног плана Републике Српске до 2015. године објављена је у Службеном гласнику Републике Српске број 86/07).

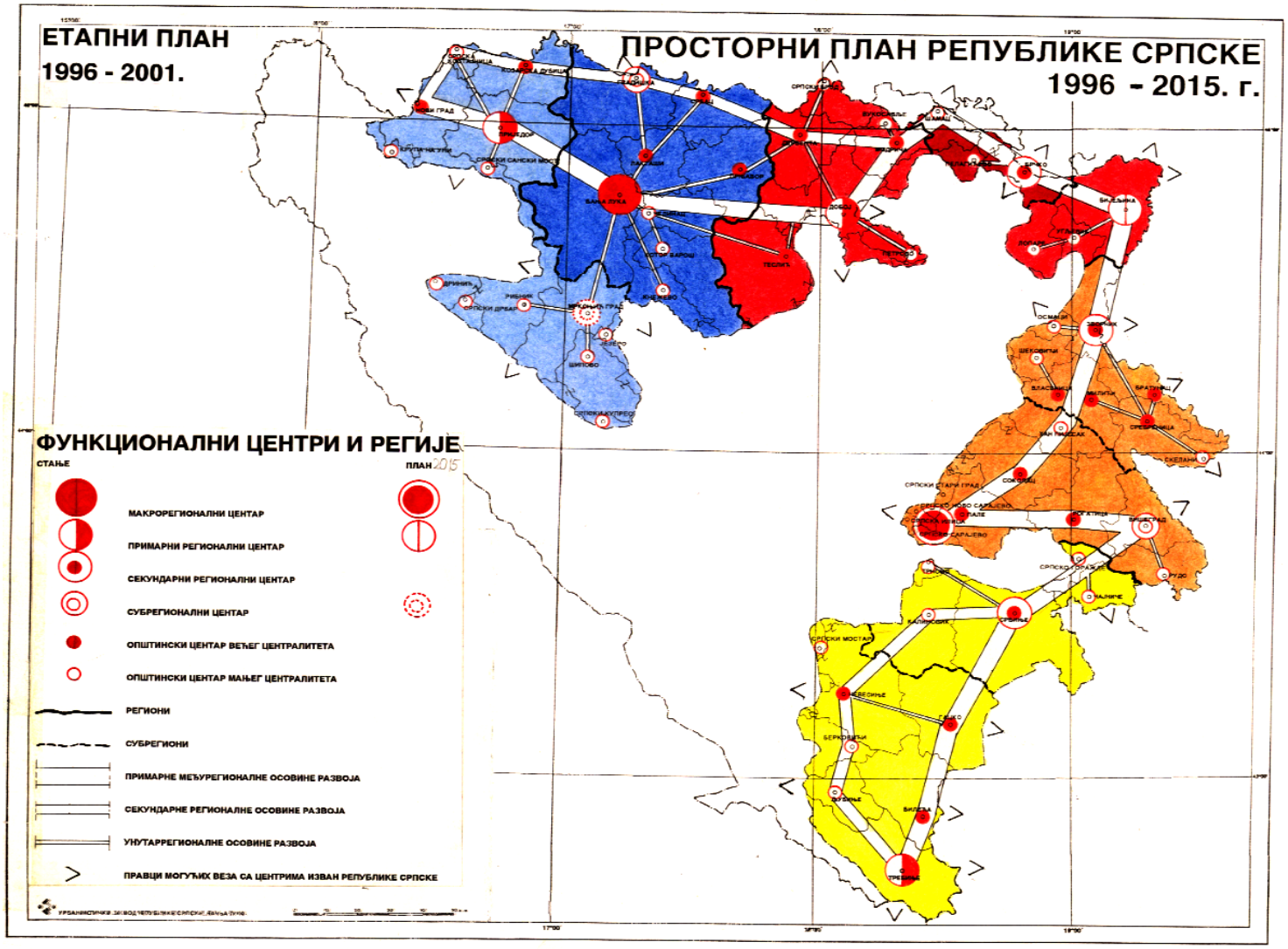
- Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2025. године, Урбанистички завод, Бања Лука 2015. година (Одлуком Народне скупштине Републике Српске (број 01 – 1075/11, „*Службени гласник Републике Српске, број 71/11*) покренута је измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2015. године. Накнадном Одлуком о измјени Одлуке (бр. 01 – 1095/12, *„Службени гласник Републике Српске“*, број 72/12), плански хоризонт је помјерен са 2015. на 2025. годину);
- 18. фебруара 2015. године, на другој редовној сједници Народне скупштине Републике Српске, усвојена је *„Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2025. године“*.

Просторни план Републике Српске 1996 – 2015., Етапни план 1996 – 2001.

Овај План је истакао потребу планског подстицања два развојна правца и општинских центара. У том смислу наводи се први развојни правац који се простире од Бијељине до Новог Града и други, који иде од Бијељине до Требиња, правцем сјевер – југ. Систем осовина развоја се највећим дијелом поклапао са размјештајем најзначајних потенцијала за размјештај индустрије, те су се издвојиле осовине индустријског развоја првог, другог, трећег реда. У дијелу који се односио на *„вертикалну структуру мреже градова и прогнозу промјена величине центара до 2001. године“*, издвојени су типови урбаних центара, те су графички приказане примарне, секундарне и унутаррегионалне осовине развоја.
Дакле, из графичког прилога *„Функционални центри и регије“* уочава се да су на потезу од Новог Града до Бијељине постојале двије осовине развоја: примарна међурегионална осовина развоја – од Новог Града – Приједора – Бања Луке – Добоја – Модриче – Шамца – Брчког – Бијељине и секундарна регионална осовине развоја – Нови Град – Српска Костајница (данашња Костајнице) – Градишка – Србац – Дервента и Модрича. Такође, јужно од Бијељине до Требиња издвајала се примарна међурегионална осовина развоја, те секундарна од Калиновика, преко Невесиња, Берковића, Љубиња до Требиња.

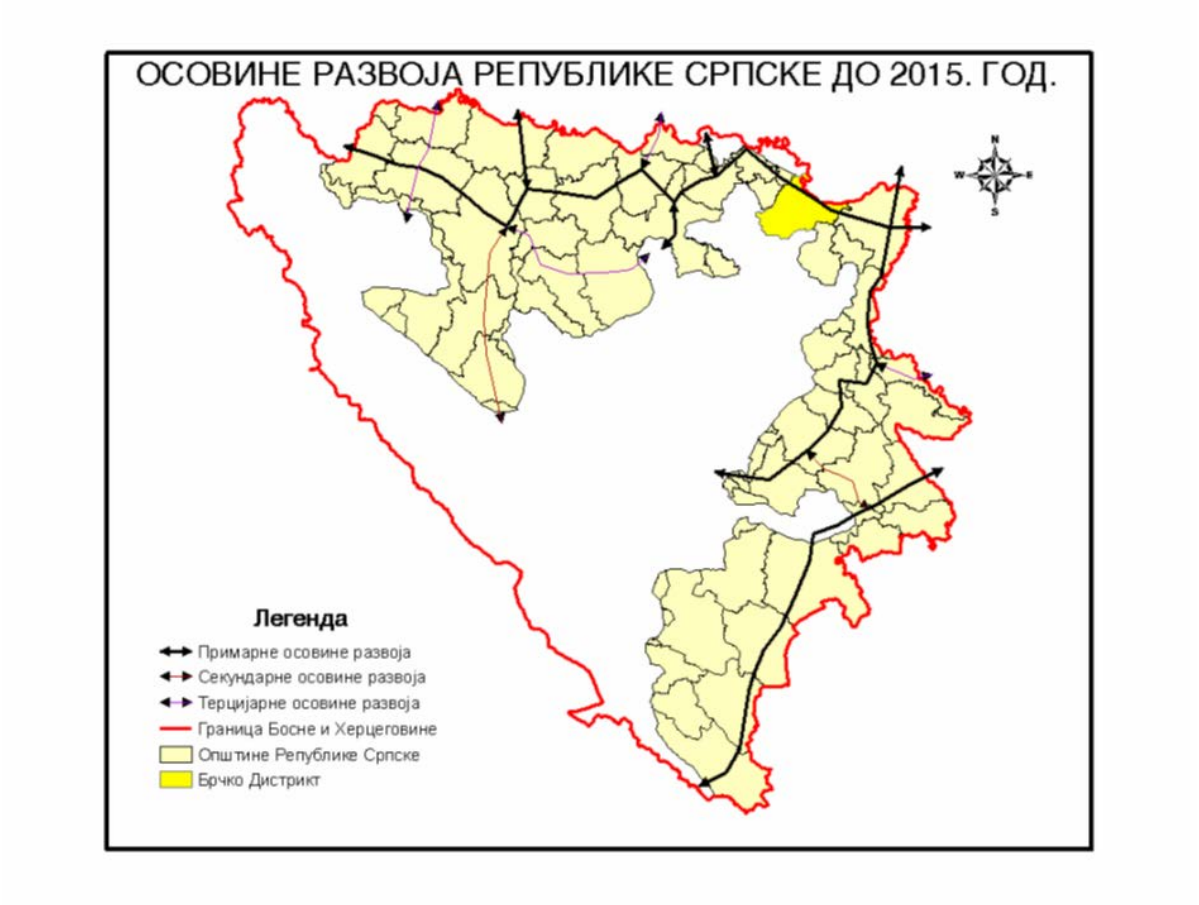
Скица бр. 9.: Размјештај индустријских центара и осовине индустријског развоја *према „Просторном плану Републике Српске 1996 – 2015, Етапни план 1996 – 2001.“*

Скица бр. 10.: Функционални центри и регије према *„Просторном плану Републике Српске 1996 – 2015., Етапни план 1996 – 2001“*

Просторни план Републике Српске до 2015. године

Просторни план Републике Српске до 2015. године, у дијелу који се односио на *„оцјену стања организације, уређења и коришћења простора Републике Српске“*, издвајао је примарну (Нови Град – Приједор – Бања Лука – Лакташи – Прњавор – Дервента – Модрича – Шамац – Бијељина са огранцима према Градишци и у долини Босне према Добоју) и двије секундарне осовине развоја (у источном дијелу Републике Српске: прва је била Бијељина – Зворник – Милићи – Власеница – Хан Пијесак – Соколац – Пале – Лукавица, а друга је била дијелом у долини Дрине: Вишеград – Копачи – Фоча – Гацко – Билећа – Требиње).
Такође, овим Планом се, између осталог, истицало (дио који се односи на *„општу стратегију организације, уређења и коришћења простора Републике Српске“*) да ће током трајања самог Просторног плана, на простору обухвата секундарне осовине развоја (Бијељина – Зворник – Лукавица и Вишеград – Требиње) у источном дијелу Републике доћи до трансформације у примарне осовине развоја. Такође, предвиђало се да ће се у овом периоду, издиференцирати још двије секундарне (Бањалука – Мркоњић Град – Шипово, као и Пале – Рогатица – Вишеград), и терцијарне осовине развоја (Козарска Дубица – Приједор – Оштра Лука, Бањалука – Челинац – Котор Варош – Теслић, Дервента – Брод и Коњевић– Братунац).

Скица бр. 11.: Осовине развоја до 2015. године према „*Просторном плану Републике Српске до 2015. године*“

Овим Планом извршено је профилисање насеља која имају одређен централитет (до 2015. године). На примарној осовини развоја на сјеверу Републике Српске, планирали су се сљедећи центри:

- *ентитетски центар*
  Бања Лука
- *мезорегионални центар*
  Бијељина
  Добој
  Приједор
- *субрегионални центар*
  Градишка
  Мркоњић Град

Такође, дефинисано је шест мезорегионалних цјелина, и то:

- мезорегија Бања Лука;
- мезорегија Бијељина;
- мезорегија Добој;
- мезорегија Приједор;
- мезорегија Источно Сарајево;
- мезорегија Требиње.

Скица бр. 12.: Регије и систем ценатара према*“Просторном плану Републике Српске до 2015. године“*

У дијелу *„Општа начела и концепција просторног развоја Републике Српске*“, тј. концепцији просторног развоја (уређење и коришћење простора Републике Српске), наводи се да се на територији Републике издвајају три осовине развоја као појасеви најинтензивније привредно – социјалне активности: сјеверна, источна и јужна. Сјеверна осовина је најјача и простире се од Новог Града, Приједора и Бањалуке до Бијељине, са два крака, од којих један иде ка Градишци, а други, нижег интензитета, ка Мркоњић Граду и Шипову. Источна осовина се протеже од Бијељине до Источног Сарајева, слабија од сјеверне и јужна осовина која повезује јединице локалне самоуправе од Општине Вишеград до Града Требиња. Везе између ових осовина остварују се преко Сокоца, Рогатице и Вишеграда, те алтернативним путем од Источног Сарајева преко Трнова ка Фочи (за ову трасу, према Просторном плану, потребан је договор са Федерацијом БиХ).

У сегменту *„Концепција регијског развоја„* (мрежа насељених мјеста и развојне осовине, оцјена стања и проблеми), на основу стања економско – социјалне развијености, инфраструктурне опреме, демографског капацитета и концентрације становништва, извршена је подјела на појасеве интензивног развоја (развојне осовине) Републике Српске и то: сјеверна, источна и јужна.

Сјеверна развојна осовина, од Бијељине ка западу, уз коридор Саве и паралелно са паневропским коридором X. Овај развојни појас је највишег ранга и повезује градове и општине од Бијељине, преко Бањалуке, односно Лакташа, на запад до Приједора, и сјеверно до Градишке и границе са Републиком Хрватском. Затим са краком нешто слабијег интензитета од Приједора ка Новом Граду и крајњем западу територије, те краком нижег ранга ка Мркоњић Граду и Шипову. Саставни дио ове осовине је најинтензивније развојно подручје Републике Српске, Бањалука – Лакташи – Градишка, које функционално чини готово јединствен урбано – рурални континуум највишег нивоа. Постоји крак (коридор Vc) сјеверно ка Републици Хрватској и јужно ка Федерацији БиХ који се укршта са коридором Бијељина – Бањалука и ријеком Савом управо на подручју Шамца, Брода, Модриче и Дервенте, отварајући могућност формирања вишевидовног чворишта и развоја транспортне привреде. На овом развојном правцу, тачније на ријеци Сави, размјештено је десет индустријски развијених центара, међу којима и три највећа: Бањалука, Приједор и Бијељина, као и низ мањих, од којих су најзначајнији они у Дервенти, Модричи и Котор Вароши. У оквиру овог појаса истиче се Бијељина, као транспортно – индустријско чвориште, која се налази на стјецишту два правца развоја Републике Српске, што овом граду и простору даје посебан значај за будући развој Републике Српске, као и за њено повезивање са Србијом и даље.

Источна осовина развоја обухвата простор од Бијељине до Источног Сарајева. Слабијег интензитета него сјеверни, источни правац развоја се просторе коридором Бијељина – Зворник – Власеница – Хан Пијесак – Соколац – Источно Сарајево обухватајући и сусједне општине. С обзиром на географски положај уз ријеку Дрину и близину Републике Србије, овај правац има знатне могућности за отварање пројеката прекограничне сарадње са општинама у Србији. Ка западу се сужава улазећи у планински дио ка Источном Сарајеву.

Јужна осовина развоја се налази на коридору између Вишеграда и Требиња и сличног је интензитета као источна осовина. Као природни наставак источне осовине, прекинут изразитим планинским подручјем, она иде правцем Вишеград – Фоча – Гацко – Билећа – Требиње. Унапређењем саобраћајне инфраструктуре дуж читавог коридора ова осовина би постала значајна веза између Јадранско – јонске магистрале, коридора Vc и западноморавског саобраћајног коридора у Србији.

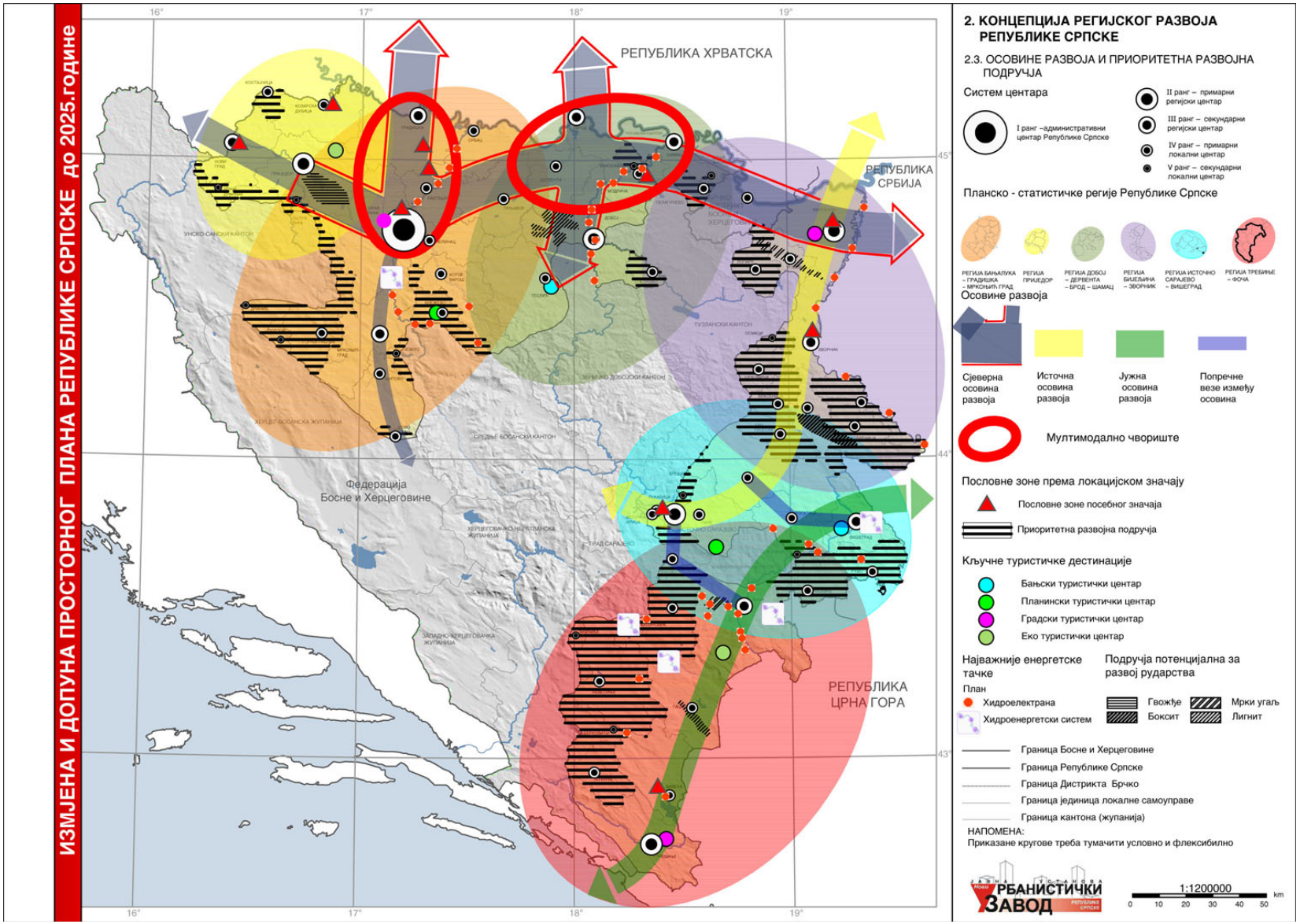
Веза између источне и јужне осовине развоја остварује се преко саобраћајног правца Соколац – Рогатица – Вишеград, као и оног који иде кроз Федерацију БиХ, на потезу Сарајево – Фоча (као што је већ наглашено, потребно је усаглашавање са Федерацијом БиХ) преко Трнова, чинећи тако јединство источне и јужне осовине, односно са сјеверном

осовином развоја чини цјеловиту развојну осовину Републике Српске од Новог Града до Требиња.

„Имплементација плана“, тј у сегменту *„обавезе и смјернице за даљу планску разраду“*, наводи се Просторни план подручја посебне намјене (ППППН) ифраструктурног коридора *„Сјеверни развојни појас“* од границе Републике Србије, од Бијељине до Новог Града, односно Републике Хрватске

„Измјенама и допунама Просторног плана Републике Српске до 2025. године“ дефинисане су и планско – статистичке регије:

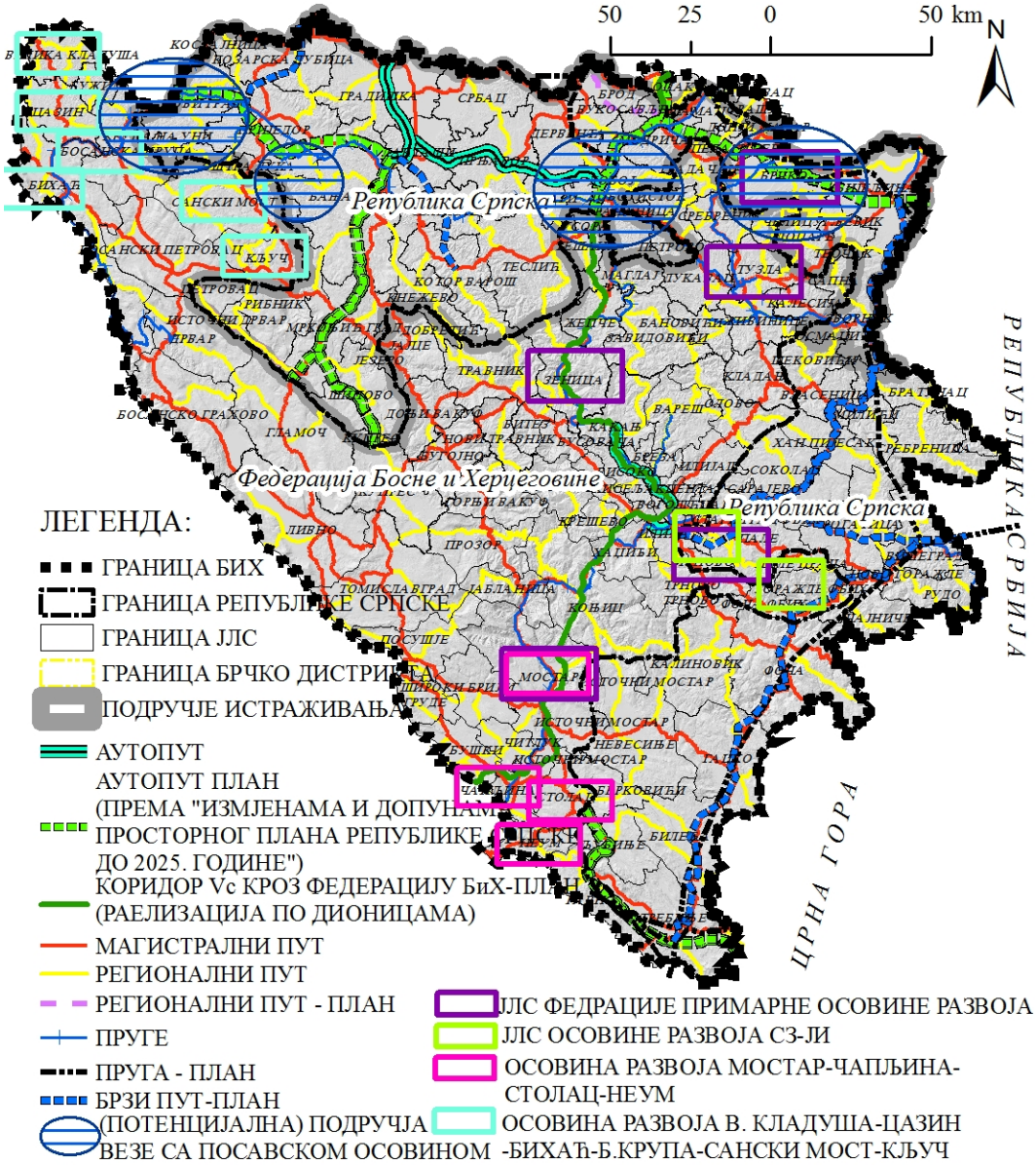
- *Рударско – индустријско – туристичка регија – регија Приједор;*
- *Регија највећег града-регија Бањалука – Градишка – Мркоњић Град;*
- *Транспортно – индустријска полицентрична регија Добој – Дервента – Брод – Шамац;*
- *Агро – индустријска регија Бијељина – Зворник;*
- *Шумарско – индустријска регија Источно Сарајево – Вишеград;*
- *Енергетско – агро – туристичка регија Требиње – Фоча.*

Скица бр. 13.: Осовине развоја и приоритетна развојна подручја према *„Измјенама и допунама просторног плана Републике Српске до 2025. године“*

Осовине развоја Федерације Босне и Херцеговине

Осовине развоја Републике Српске и Федерације БиХ нису повезане, тј. осовине на нивоу БиХ нису дефинисане јер не постоји званичан документ (никада није урађен Просторни план БиХ у садашњим границама и подјелама) којима би се исте повезале и формирале.

Карта бр. 2.: Могуће локације за везу федералних осовина и посавске осовине развоја *(интерпретација аутора рада на основу: (векторизованих) података из Измјена и допуна просторног плана Републике Српске до 2025. године и Prostorni plan Federacije BiH 2008 – 2028 Prostorna osnova – vektorski podaci tekstualni dio, потенцијалне везе:аутор дисертације)*

Но, ипак треба нагласити да према *„Prostornom planu Federacije BiH 2008 – 2028. godine – Nacrt plana“* основна концепција просторног развоја афирмисала је развојне осовине и развојне коридоре. Издвојено је сљедеће:

– примарна осовина развоја Мостар – Сарајево – Зеница – Тузла – Брчко; подржана је реализацијом аутопута коридора Vc (Свилај – Оџак – Добој – Зеница – Сарајево – Мостар – Бијача), аутопута Тузла – Брчко – Орашје, те повезивање са планираним аутопутем Тузла – Лукавац – Завидовићи – Жепче. Афирмацији ове осовине помоћи ће, осим саобраћајне и термоенергетска инфраструктура, тј. проширење капацитета у Тузли и Какњу, те изградња нових у Бановићима и Зеници;

- јадран-јон коридор (аутопут са жељезничком пругом Книн-Чапљина-Никшић); потребно усаглашавање трасе коридора Бањалука-Ливно[51] са трасом брзе цесте Велика Кладуша-Бихаћ-Јајце-Травник-Лашва; према Просторном плану Федерације усклађују се трасе, усвајањем дионице потеза Чаћавица-Оборци (Доњи Вакуф); од Обораца ка Сплиту ићи ће преко Доњег Вакуфа, Бугојна, Купреса, Шуице и Ливна; планирана је изградња брзе цесте Мостар, Широки Бријег, Груде, Сплит; дионица би ишла и на потезу Груде, Посушје, Томиславград, Шуице; ово би довело до веза Мостара, Бањалуке и Бихаћа;
- осовина развоја сјеверозапад-југоисток, укључује дионица брзе цесте Сарајево – Горажде. Према овом плану реално је двострано повезивање магистралним цестама, преко планираног брзог пута Источно Сарајево – Пале – Прача, те постојећом магистралном цестом Сарајево – Фоча до Трнова, а даље планираном трасом Црна ријека – Колунска ријека – Горажде, односно повезивање Горажда са Сарајевом;

Такође, у овом Плану се истиче и формирање развојне осовине Мостар – Чапљина – Столац – Неум, те уважавање и развојне осовине Велика Кладуша – Цазин – Бихаћ – Босанска Крупа – Сански мост – Кључ (*Prostornu plan Federacije BiH 2008 – 2028. godine – Nacrt plana).*

Неоспорна је чињеница да наведене осовине имају услове да се вежу за осовине у Републици Српској, како за сјеверну, тако и источну и јужну осовину развоја. Примарна осовина развоја може се „везати“ на посавску[52] коридором Vc и на потезу Брчко Дистрикта. Осовина развоја Унско-санског кантона може остварити „везу“ преко Новог Града и на потезу Сански Мост-Бања Лука[53]. Посавска осовина развоја има велики значај за везу Бихаћа, Петровца, Цазина, Босанске Крупе са Тузлом, тј. Тузланским кантоном. Такође, могућа је веза Доњег Вакуфа и Лашве са посавском осовином развоја[54] .

<u>Осовине развоја Југославије са посебним акцентом на ФРБиХ</u>

Анализирајући не тако бројну литературу која је посвећена утврђивању и анализи осовина развоја у ФРБиХ, односно Југославији до 1991. године, закључује се да су исте егзистирале невезано за републичке границе. Тако смо имали:

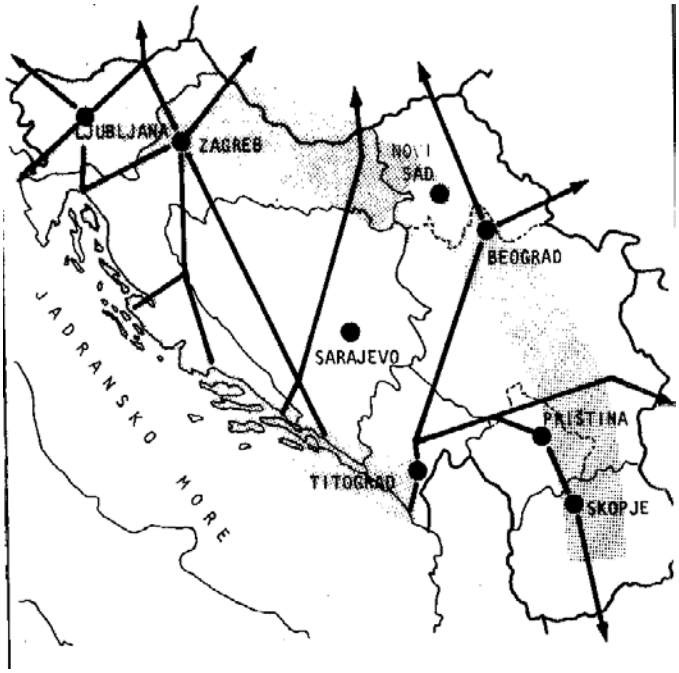
- Сплит – Ливно – Бања Лука, односно Бугојно (прва осовина развоја);
- Мостар – Чапљина – Метковић – Плоче (друга осовина развоја):
- Дубровник – Требиње – Билећа (трећа осовина развоја) – највише погодовала Требињу, које је развијало своје услуге и туристичке и прехрамбене (ове три осовине су представљале три паралелне трансферзале осовина развоја);
- сјеверно – босанска осовина;
- централно – босанска осовина;
- пројектом *„Горњи Јадран“* дефинисане су двије осовине: једна прати долину Вардара, а друга обалу Јадранског мора (скица бр. 14.)
- кичму урбане арматуре Босне и Херцеговине: Босански Шамац – Добој – Зеница – Сарајево – Мостар – Чапљина, Горажде – Сарајево – Травник – Јајце – Бања Лука – Босанска Градишка, Бихаћ – Приједор – Бања Лука – Добој – Тузла *(Musa, 2006; Wenzler, 1984).*

[51] према“ Измјенама и допунама Просторног плана Републике Српске до 2025. године“ ова дионица представља планирани аутопут Бањалука-Мркоњић Град-Млиништа-Ливно;

[52] обе осовине су подржане изградњом аутопутева;

[53] подржано изградњом регионалног пута Сански Мост-Бања Лука;

[54] према „Okvirnoj strategiji prometa BiH“ истиче се да је аутопут Градишка-Бања Лука дио руте 2а:Окучани-Градишка-Клашнице-Бања Лука-Доњи Вакуф-Лашва;то је и веза између коридора X и Vc.

Скица бр. 14.: Осовине развоја и главни везни правци према пројекту „Горњи Јадран“ *(Wenzler, 1984)*

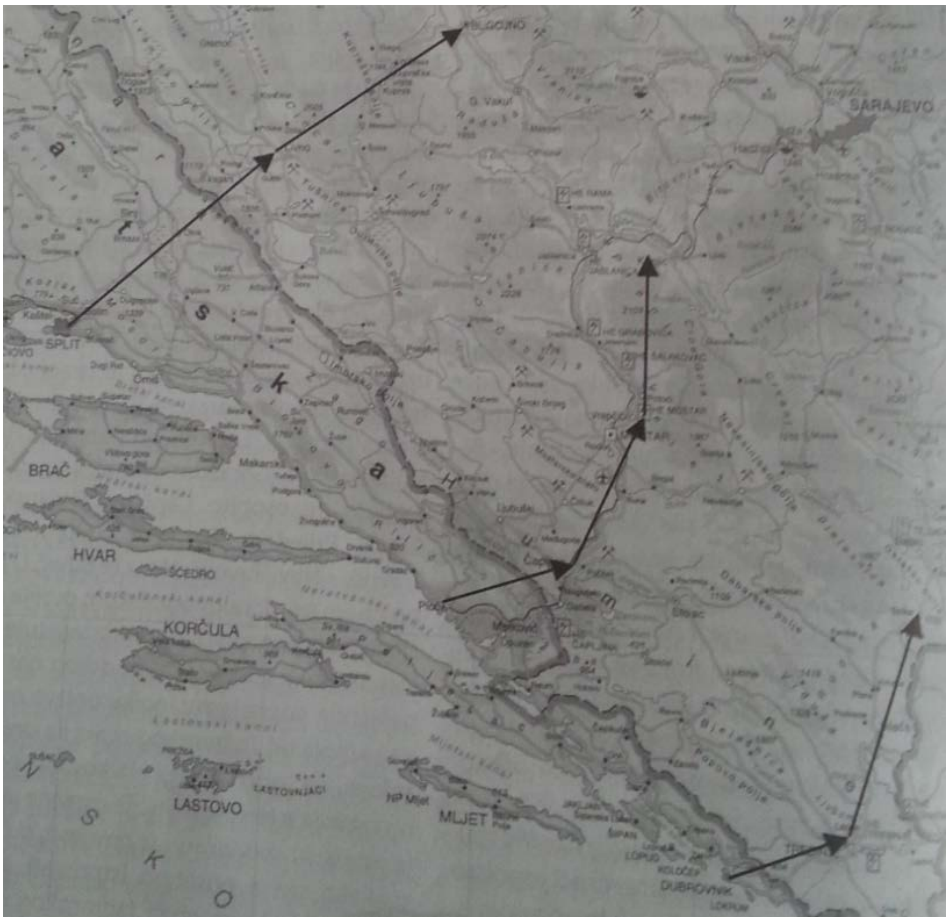
Уз то постојала су и тзв. кореспондентна насеља (насеља која су доста функционално повезана и она која врше међусобне утицаје) и то, између осталог:

- Босански Брод и Славонски Брод; они су развијали компаративну привреду; на босанскохерцеговачкој страни била је индустрија, а на хрватској страни услуге, здравство, просвјета;
- Босанска Костајница и Хрватска Костајница; прије грађанског рата (1992 – 1995.) Босанска Костајница је више гравитирала сисачкој регији, преко привредне активности, образовања, културе, здравства; данас је већи утицај Приједора[55];
- Гуња и Брчко; Гуња се традиционално развијала као сателитско насеље Брчког (приградски положај у близини развијеног регионалног центра), а од Другог свјетског рата до почетка деведесетих година становништво ове хрватске општине било је дио његовог дневног урбаног система; послије деведесетих и успостављања граница, начин повезивања и интензитет веза између Гуње и Брчког се знатно смањио, али та два центра и даље функционишу као кореспондентна савска насеља (дио становништва Гуње има двојно држављанство што омогућује запошљавање у Брчком, прекогранична куповина у Брчком, коришћење здравствених услуга у Брчком – удаљена регионална болница у Винковцима, одлазак због школовања у Брчко...) (*Musa, 2006; Wenzler, 1984;Pejnović,*[56].).

[55] преузето са: https://sh.wikipedia.org/wiki/Kostajnica_(Republika_Srpska)
[56] преузето са: https://www.pmf.unizg.hr/_download/repository/Studija_Gunja.pdf

Слика бр. 1.: Положај Дистрикта Брчко и опћине Гуња у Хрватској *(Google Earth Pro)*

Скица бр. 15.: Осовине развоја Далмације и Херцеговине *(Musa, 2006*)

У новом периоду, послије деведесетих година, дошло је не само до нарушавања већ поменутих повезивања и функционалних веза између (кореспондентних) насеља Хрватске и Босне већ и између насеља јединица локалне самоуправе (ЈЛС) Републике Српске и Федерације БиХ. Такође, десила се потпуна дезинтеграција осовина развоја Југославије, тј. БиХ и формирања нових ентитеских осовина развоја.

Томе у прилог иду и сљедеће чињенице:

- прекид осовине развоја Дубровник – Требиње – Билећа (Гацко);

- осовина на жељезничкој прузи и магистралном путу Мостар – Чапљина – Метковић – Плоче била је чиста индустријска зона; лука Плоче готово да данас нема функцију;
- осовина Сплит – Ливно – Бања Лука више не функционише;
- повлачењем ентитеске линије разграничења довело је до распада урбаног система БиХ – одређене ЈЛС су изгубиле своје функције, а рурална насељена мјеста добиле функцију центра општине (примјер Оштре Луке, Рибника...)[57];
- Бања Лука је у претходном систему била макроегионални центар уз Тузлу, Мостар и Зеницу, а данас је ентитески, политички, образовни и културни центар Републике Српске *(Живак, 2015; Musa, 2012).*

Очигледно је напријед наведена дезинтеграција посљедица повлачења међуенетитеских и међудржавних граница, а у Федерацији БиХ и повлачењем кантоналних граница.

Ревитализација, „*буђење"* предратних осовина развоја је могуће и у неку руку очекивано (европска будућност овог подручја, Европа регија), али исто тако је могуће очекивати *„везу"* између сјеверне осовине развоја и већ поменутих осовина у Федерацији БиХ.

[57] територијалне промјене на потезу од Новог Града до Бијељине су детаљно објашњене у сегементу рада који се односи на „Администартивно-територијалну подјелу"

III ФАКТОРИ РАЗВОЈА У ФУНКЦИЈСКОЈ ОРГАНИЗАЦИЈИ ПРОСТОРА

Детаљна анализа физичко и друштвено – географских фактора има за циљ да утврди (оправда) постојање посавске осовине, њену тачну позицију и хијерархијску класификацију осовина, објасни повезаност развоја и ареала концентрације становништва и агломерације дјелатности са повољним природним условима, представи хијерархију центара и др.

3.1. Физичко – географске карактеристике

3.1.1 Геолошке карактеристике

3.1.1.1 Инжењерско – геолошке карактеристике

Територија Републике Српске има сложени инжењерско – геолошки састав, разноврстну литостратиграфију, сложена хидрогеолошка својства, висок ниво сеизмичке активности и значајан утицај човјекове дјелатности на околни терен (*Процјена угрожености од елементарне непогоде и друге несреће, 2013).*

Према документу *„Процјена угрожености од елементарне непогоде и друге несреће„* на територији Републике Српске, издвојене су инжењерскогеолошке категорије. Дакле, у Републици Српској, тј. на подручју истраживања налазе се:

- комплекси седимената пијеска, шљунка и глине;
- комплекс стијена флиша;
- комплекс кречњака и доломита;
- вулканогено – седиментни комплекс;
- шкриљци ниског кристалинитета.

Комплекси седимената пијеска, шљунка и глине заузимају сјеверни дио Републике Српске, тј. већи дио подручја истраживања – Семберија, Модрича, Дервента, те уз ријечне токове, Врбаса, Босне, Саве и њихових притока. Ове терене карактеришу језерски неогени, алувијални и флувијални, те плеистоценско – холоценски седименти. Алувијални седименти изграђују равнице дуж ријечних токова. Грађу терена чине шљунак, пијесак, те мјестимично глина и представљају стабилне и добро водопропусне терене. Супротно томе, комплекс језерских седимената млађег неогена, који је грађен од пијескова, шљунка и глине, карактерише изражена подложност ерозији и клизању, тј. процесу нестабилности (*Процјена угрожености од елементарне непогоде и друге несреће, 2013).*

Комплекс стијена флиша-одликује хетерогеност због честог смјењивања различитих литолошких чланова (пјешчари, глине, лапори, лапоровити и пјесковити кречњаци, конгломерати, бреча). Као и код комплекса седимената пијеска, шљунка и глине, заступљен је у сјеверном дијелу Републике Српске, тј. на већем дијелу подручја истраживања.

Подручје Котор Вароши, Приједора и Бања Луке (флишни комплекс мезозојских стијена) састоји се од лапора, глинаца, банковитих пјешчара и конгломерата, пјесковитих кречњака, бреча и туфова. Квашење и клизање је чест геодинамички процес ових стијенских маса. Нагиб површине слојевитости представља услов стабилности падине – неповољни услови су на падинама у којима слојеви падају паралелно нагибу под углом мањим од нагиба падине.

Област Дервенте, Модриче, Добоја, Челинца, Лопара, Зворника (флишни комплекс палеогена) састоји се од пјешчара, лапораца, глинаца и представљају водопропустан и условно стабилан до нестабилан терен (могућност клизишта) (*Процјена угрожености од елементарне непогоде и друге несреће, 2013).*

Комплекс кречњака и доломита углавном је ван подручја истраживања изузев подручја Мркоњић Града које је грађено од криптокристаластих кречњака и доломита, који представљају маринске седименте мезозоика. Кречњачке терене карактерише велика испуцалост, механичко распадање итд. Површински токови су ријетки, због лаког протока

воде кроз карстификоване карбонантне стијене. Стабилност је велика и појава клизишта је ријетка (*Процјена угрожености од елементарне непогоде и друге несреће, 2013).*
Вулканогено – седиментни комплекс-подручје планине Козара и Лакташа карактерише дијабаз – рожна формација. Литолошки састав овог комплекса је хетероген – развијене су седиментне и магматске стијене. Представљају слабо водопропусне до водонепропусне и нестабилне терене-подложне клизању (*Процјена угрожености од елементарне непогоде и друге несреће, 2013).*
Шкриљци ниског кристалинитета, између осталог, констатовани су на подручју Козарске Дубице. Водонепропусни су. У погледу стабилности, важну улогу има тектонска оштећеност (*Процјена угрожености од елементарне непогоде и друге несреће, 2013).*

3.1.1.2 Хидрогеолошке карактеристике

На територији Републике Српске, издвајају се четири хидрогеолошка рејона, а подручју истраживања припадају сљедећи, унутар којих се могу издвојити мање или веће хидрогеолошке јединице:

- *Сјевернобосански хидрогеолошки рејон*, обухвата сјеверне дијелове Републике Српске, тј. подручје истраживања; најзначајније акумулације подземних вода налазе се у Посавини, Подрињу, Семберији и у долинским подручјима доњих токова Уне, Босне, Врбаса; ту су лоциране збијене издани значајних експлоатационих могућности;
- *Бањалучко – кладањско – вишеградски хидрогеолошки рејон;* издани мање издашности, али у појединим дијеловима омогућавају захватање значајних количина подземних вода и представљају основу система водоснабдијевања;
- *Средњебосански хидрогеолошки рејон*; обухвата најчешће подручја мезозојских кречњака; ријеч је о карстно – пукотинским изданима; јужна граница овог рејона представља прелаз ка зони спољашњих Динарида (*Просторни план Републике Српске до 2025. године, Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2015. године, Анализа и оцјена стања 2013).*

3.1.1.3 Минералне сировине

Од рудног богатства металима на територији подручја истраживања, посебно мјесто имају[58]:

- жељезне руде (Приједор – Омарска и Љубија – око 400 милиона тона билансних резерви); економски најзначајније лежиште гвожђа Републике Српске је управо љубијско подручје, са локалитетима Љубија, Томашица и Омарска;
- манганска руда (налазишта су у рејону Котор Вароша и Челинца);
- боксит (Источни Дрвар, Рибник, Мркоњић Град);
- бакарне руде (Приједор, Теслић, Мркоњић Град);
- остали метали – ријетки елементи и расијани метали (Нови Град, Приједор).

Од богатства неметалима, на подручју истраживања, издвајају се сљедеће регије:

- керамичка и ватростална глина, каолин и опекарске глине (Приједор, Челинац, Брчко Дистрикт);
- бентонит (Шипово, Мркоњић Град, Станари, Зворник и Нови Град);
- кварцни пијесак (Приједор, подручје Добој – Модрича, Зворник – Козлук, регија Бијељина);
- пјескаре (Брчко Дистрикт);
- шљункара (Брчко Дистрикт);
- глиништа (Брчко Дистрикт);
- гипс и анхидрит (Нови Град, Мркоњић Град, Шипово);

[58] картографски приказ у прилогу рада

- азбест (добојска регија: Озрен – Петрово);
- магнезит (добојска регија – Шњеготина, Приједор, Бања Лука, Челинац, Прњавор);
- каменоломи кречњака (Нови Град, Приједор, Мркоњић Град, Језеро, Шипово, Челинац, Бања Лука, Добој, Теслић, Кнежево);
- технички грађевински камен (Котор Варош, Шипово, Градишка, Прњавор, Бања Лука, регија Приједор, регија Добој – Дервента – Брод – Шамац, Теслић, Брод);
- лапорац (Бијељина, Угљевик) *(Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2025. године; Prostorni plan Brčko Distrikta, Knjiga A; Просторни план Републике Српске до 2025. године, Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2015. године, Анализа и оцјена стања 2013).*

Енергетски минерални ресурси

Република Српска је доста сиромашна угљем. Томе у прилог иде податак да овај ресурс чини око 20% билансних резерви читаве Босне и Херцеговине. На подручју истраживања, резерве лигнита и мрког угља се налазе у рудницима лигнита: Станари и Рамићи, те рудницима мрког угља: Угљевик, Љешљани, Масловаре. Ово је нискокалоричан угаљ, због чега је квалитет врло скроман. Такође, постоји неколико нафтно – геолошких потенцијалних подручја: подручје Посавине и лопарски базен *(Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2025. године; Просторни план Републике Српске до 2025. године, Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2015. године, Анализа и оцјена стања 2013).*

3.1.1.4 Сеизмолошке карактеристике

Територија Републике Српске представља сеизмички активније жаришно подручје јер припада средоземно – трансазијском сеизмичком појасу[59]. Мрежа сеизмолошких станица Републике Српске састоји се од осам дигиталних аутоматских станица. На подручју истраживања оне су лоциране у Приједору, Мраковици, Бањалуци, Мркоњић Граду, Добоју, и Бијељини. Станица у Бањој Луци широкопојасна, а остале су краткопериодичне. Бањалука, представља једно од најактивнијих сеизмичких жаришта. У прилог томе, иде и чињеница да се у прошлости десило више разорних земљотреса (1884, 1935, 1969. и 1981. године). Погодили су и сами градски центар (*Просторни план Републике Српске до 2025. године, Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2015. године, Анализа и оцјена стања 2013).*

Према *Hrvatovići*[60], на цијелој територији Босне и Херцеговине постоје четири сеизмоактивна нивоа:

- на дубинама од 0 – 10 km;
- на дубинама од 11 – 20 km;
- на дубинама од 21 – 30 km;
- на дубинама већим од 30 km.

Анализирајући податке о земљотресима који су се десили, исти аутор истиче, између осталог, да су у Савско – вардарској зони најважнија епицентрална подручја: бањалучко, дервентско, тузланско и скеланско. Такође, на територији БиХ утврђено је 9 сеизмогених зона (за сваку зону је карактеристично појављивање једне или више тектонских доминантних тектонских структура), према учесталошћу земљотреса и концентрацији њиховог фокуса (Бања Лука: нормални расједи, хоризонтални расједи) (*Hrvatović).*

[59] картографски приказ у прилогу рада
[60] http://www.msb.gov.ba/dokumenti/AB38725.pdf

3.1.2 Геоморфолошке карактеристике

Геоморфолошке карактеристике терена су посљедица геолошке грађе терена и геоморфолошких процеса који су учестовали у стварању истог.
У геоморфолошком изгледу на простору Републике Српске се смјењују различити облици:

- у сјеверном перипанонском дијелу (која обухвата велики дио подручја истраживања) брежуљкасти терени се спуштају у равничарске просторе са алувијалним заравнима и ријечним терасама који уједно чине најплоднији дио Републике Српске; на овом простору издиже се само неколико усамљених планина – Козара, Просара, Мотајица, Вучијак, Озрен, Требовац, те сјевероисточни дијелови Мајевице;
- према југу равничарски простор преко брежуљкастог терена прелази у планинско подручје (*Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2025. године).*

Дакле, у геоморфолошком погледу, сјеверни дио, тј. подручје истраживања, представља изузетно повољан терен како за насељавање тако и за обраду, јер велики дио припада низијском терену. То ће потврдити и сљедеће истраживање.

3.1.2.1 Валоризација рељефа са аспекта грађевинске повољности (повољности насељавања)

За потребе ове дисертације, а у сврху потврђивања или оповргнућа хипотезе која се односи на физичко – географске карактеристике (у смислу да су физичко – географски фактори предиспонирали ареале концентрације становништва, тј. формирање посавске осовине развоја – најразвијенији дио Републике) анализираће се следеће морфометријске карактеристике[61]:

- хипсометрија
- експозиција
- инклинација.

Сходно томе, издвојени су сљедећи услови за изградњу, тј. насељавање:

- најповољнији природни услови (нагиб терена до 5°, до 500 m.n.v., експозиција терена S, SE, SW);
- повољни природни услови (нагиб терена од 5° до 12°, од 500 до 600 m.n.v., неекспониране);
- условно повољни (нагиб терена од 12° до 16°, од 600 до 800 m.n.v., експозиција терена W,E)
- неповољни природни услови (нагиб терена изнад 16°, изнад 800 m.n.v.,N, NE, NW) *(Ђорђевић ,2004).*

<u>Нагиб терена</u>[62]

Према *Ђорђевић* (2004) најповољнији терени за насељавање су до 5°, повољни од 5° – 12°, условно повољни од 12° – 16°, а неповољни преко 16°.
Важно је напоменути да поједине људске дјелатности се обављају и под неповољнијим рељефним условима, захваљујући развоју науке и технологије, но нагиб терена је и даље неизбјежан природни елемент који има велики утицај на развој пољопривреде, туризма, насељавања... *(Borisov i dr., 2014).*
Најповољнији терени за насељавање на територији Републике Српске заузимају површину од сса 8314 km² и највећим дијелом припадају подручју истраживања (сса 6091 km²).

[61] висинске карактеристике одређене су на основу глобалног дигиталног модела рељефа ASTER GDEM (Global Digital Elevation model) обрађеног путем софтверског пакета qgis и arc map (https://asterweb.jpl.nasa.gov/gdem.asp)
[62] картогрфски приказ у прилогу

Повољни природни услови за насељавање са аспекта нагиба терена заузимају сса 8717 km² и прожимају цијелу територији Републике Српске.
Условно повољни услови за насељавање заузимају сса 2924 km², тј. у мањој површини прожимају Републику Српску. Сјеверни дјелови Републике Српске, ка ријеци Сави, су ван ове зоне.
Неповољни природни услови са нагибом преко 16°, обухватају сса 5170 km², претежно лоцираних у источном дијелу Републике Српске. Подручје истраживања обухвата сса 1834 km² са нагибом преко 16°.
Из свега се закључује да повољни природни услови са аспекта нагиба терена су великим дијелом на истраживаном подручју.

Хипсометријске карактеристике терена[63]

Главни квантитативни показатељ обиљежја рељефа јесте апсолутна надморска висина. У комбинацији са осталим морфометријским карактеристикама, а посебно са већ наведеним и анализираним нагибом, даје податке о потенцијалу простора за развој пољопривреде, туризма, насељавања... *(Kostić i dr., 2014)*
Према Ђорђевић (2004) најповољнији терени за насељавање су до 500 m, повољни од 500 – 600 m, условно повољни од 600 – 800 m, а неповољни преко 800 m.
Сходно овој класификацији закључује се сљедеће:

- најповољнији терени су лоцирани највећим дијелом на сјеверу Републике Српске, тј. припадају подручју истраживања (укупна површина до 500 m.n.v се креће сса 11855 km², а подручју истраживања припада сса 10631 km²)
- повољни природни услови прожимају јужни дио подручја истраживања, те источни и јужни дио Републике Српске (укупна површина до 500 – 600 m.n.v се креће сса 1462 km², а подручју истраживања припада сса 645 km²)
- условно повољни природни услови са аспекта хипсометрије обухватају као и претходни, јужни дио подручја истраживања, те источни и јужни дио Републике Српске (укупна површина до 600 – 800 m.n.v се креће сса 2979 km², а подручју истраживања припада сса 1128 km²);
- неповољни природни услови заузимају јужни дио подручја истраживања, те простор јужно од Милића и Власенице.

Из свега се закључује да повољни природни услови са аспекта хиспометрије су великим дијелом на подручју истраживања.

Експозиција терена

Експозиција терена се дефинише као орјенатциони угао (азимут) правца највећег пада терена. Експозиција терена може имати вриједност од 0° (правац сјевера) до 360° (опет правац сјевера). Уколико је терен раван, то значи да је неекспониран за његову вриједност се узима -1 *(Borisov i dr., 2014).*
Значај експозиције терена се огледа у:

- одређивању сјеверних страна планине са повољним нагибима за израду ски стаза (зимски туризам: најповољније N,NE,NW, повољно E, условно повољно W, неповољно S,SE,SW, неекспониране);
- прорачун количине сунчеве свјетлости за сваку локацију на неком подручју, за потребе организације живота који је условљен сунчевом енергијом;
- проналажењу терена који су орјентисани ка југу, посебно планинских, са којих ће доћи до првог отапања сњега и могућност стварања бујица разорног дејства на човјека и насеља;

[63] картогарфски приказ у прилогу

- идентификовању области са равним тереном (за потребе земљорадње, слијетања авиона у хитним случајевима...) *(Borisov i dr., 2014).*

Према *Ђорђевић (2004.)* најповољнији терени за насељавање су S,SE,SW експозиције, повољни терени су неекспониране, условно повољни су W, E експозиције, а неповољни су N,NE,NW експозиције.

Сходно томе, а анализом дигиталног модела рељефа Босне и Херцеговине, тј. изведене информације – експозиције[64] (у ГИС-у) закључује се сљедеће:

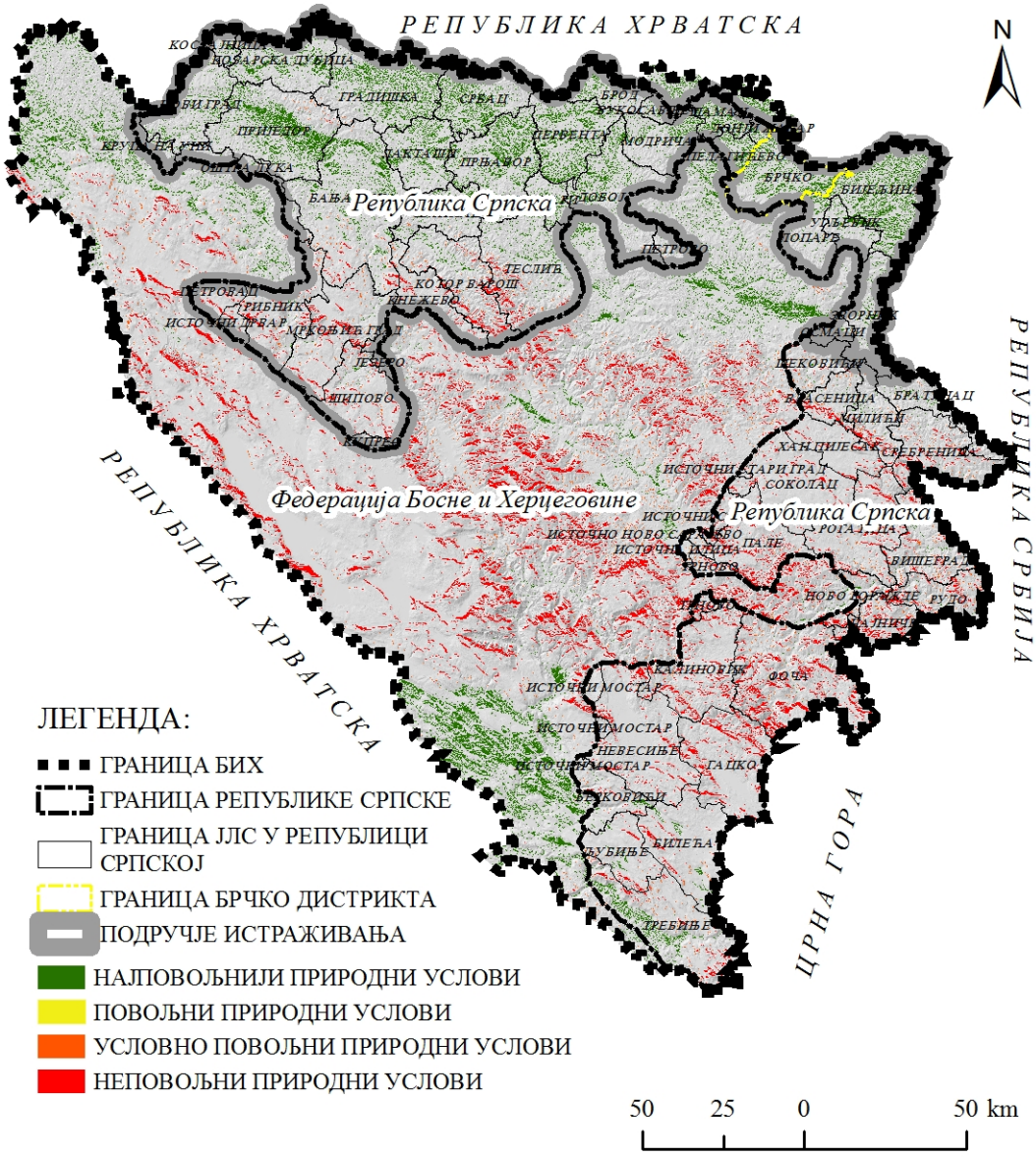
- најповољнији, условно повољни и неповољни простори прожимају цијелу територију Републике Српске;
- повољни простори (раван терен) заузимају највећим дијелом сјеверни дио подручја истраживања.

На крају ове анализе примјеном функције интерсекта *(„intersect")* у ГИС-у, тј. преклапањем ових површина (нагиба, експозиције, хипсометрије), закључује се сљедеће:

- највећу површину заузимају најповољнији природни услови (који укључују геоморфолошке критеријуме: нагиб, висинске појасеве и експозицију терена) и то на сјеверу Републике Српске, тј. сјеверном дијелу подручја истраживања (укупна површина се креће сса 1985 km², а подручју истраживања припада сса 1876 km²);
- повољни природни услови заузимају занемариве површине;
- условно повољни терени заузимају мање површину; обухватају источни дио Републике Српске и јужни дио подручја истраживања (укупна површина се креће сса 124 km², а подручју истраживања припада сса 46 km²);
- неповољни природни услови прожимају простор источног дијела Републике Српске, те простор јужно од Бањалуке (укупна површина се креће сса 983 km², а подручју истраживања припада сса 234 km²);

Дакле, потврђује се хипотеза да су *„физичко-географски фактори предиспонирали ареале концентрације становништва".* Потврда овога се јасно закључује и из реченице *Ahmetbegovića (2014.):"евидентно је од првог до посљедњег пописа, да у регији сјеверене Босне живи највише становника...регија сјеверне Босне има најизраженији демографски и урбани раст и развој...одликују је доста уравњен рељеф погодан за насељавање..."*

[64] експозиција урађена на основу функције *„aspect"*

Карта бр. 3.: Категоризација услова за насељавање

3.1.3 Климатске карактеристике

Подручје које се третира овим радом припада умјерено – континенталној клими, тј. *„западној“* варијанти умјерено – континенталне климе, која је у односу на *„источну“* варијанту, хладнија и влажнија. Према класификацији *Spahića*, подручје истраживања припада умјерноконтиненталној, предпланинској умјерноконтиненталној и планинској умјерноконтиненталној клими[65] (*Трбић, 2010; Милосављевић, 1973; Spahić, 2002*).
Основне карактеристике умјерено-континенталне климе су:

- умјерено хладне зиме,
- најтоплија подручја на сјевероистоку, док просјечне температуре опадају према југу и југозападу;
- количине падавина се крећу од 800 mm на сјевероистоку до 1250 mm на сјеверозападу;
- сњег је редовна појава током зимског раздобља;
- најтоплији мјесец је јул (просјечна температура зрака је између 20 °C и 22°C);

[65] картографски приказ у прилогу рада

- најхладнији мјесец је јануар (просјечна температура зрака је између -1 °C до -2°C);
- просјечна годишња изотерма је 10 – 12 °C;
- јесење и пролетне температуре су уједначене;
- љетне апсолутне температуре могу порасти и до 40 °C, а зимске апсолутне минималне могу пасти и до -35°C *(Ahmetbegović i dr., 2015).*

Просјечне температуре ваздуха у току вегетационог периода (овог подручја) пружају повољност у агроклиматском смислу јер омогућавају успијевање различитих агрокултура (пшеница, јечам, кукуруз, крмно биље, индустријско биље, поврће) (*Трбић, 2010).*

У јужном дијелу подручја истраживања који припада предпланинском умјереноконтиненталном типу, клима је додатно модификована орографијом терена *(Ahmetbegović i dr., 2015).*

Подаци о влажности ваздуха за већи дио подручја истраживања, указују да је у периоду 1961 – 1990. године (за веће урбане центре), просјечна годишња релативна влажност се кретала од 77 – 83%, тј. од повећане до велике влажности ваздуха. Овај климатски елемент, можемо оцјенити као повољан са екоклиматског и агроклиматског аспекта *(Трбић, 2010).*

Подаци[66] о количинама падавина:

- за период 1931 – 1960. указују да је просјечна годишња количина падавина која се излучила на подручје истраживања кретала од 800 (Бијељина) до 1500 – 1750 mm у јужном дијелу Источног Дрвара и Шипова;
- за период од 1961 – 1990. указују да је просјечна годишња количина падавина која се излучила на већи дио подручја истраживања кретала од 733 mm у Дворовима, до 1237 mm на станици Кадина вода – Мањача код Бањалуке (у крајњем јужном дијелу Источног Дрвара – рубном дијелу, излучи се од 1250 – 1500mm);
- за период од 1981 – 2010. године указују да је просјечна годишња количина падавина која се излучила на подручје истраживања кретала од 700 – 800 (Бијељина) до 1250 – 1500 (подручје Источног Дрвара, Рибника и Петровца).

Дакле, падавине опадају идући од запада ка истоку истраживаног подручја. Равничарски дио излучи мање падавина од брежуљкасто – брдског подручја. Ово је посљедица веће брзине вјетра и бржим прелажењем облака преко равничарског дијела у односу на брежуљкасти, који је на вишим надморским висинама. Више је падавина у топлијем дијелу године (прољеће, љето), што представља квалитетну основу за узгој разних агрокултурних биљака , овог већ привредно најразвијенијег подручја Републике Српске (*Трбић, 2010).*

Предпланински умјереноконтинентални тип који обухвата јужни дио подручја истраживања, одликује се тиме да ни један мјесец није сух, али је виша количина падавина у хладнијем периоду *(Ahmetbegović i dr., 2015).*

Снježни покривач се јавља у периоду од октобра до априла. Анализирајући учесталост истог, закључује се да у екстремним случајевима се задржава током читавог мјесеца децембра, јануара, фебруара, те већег дијела марта, али и да изостаје у било којем мјесецу у равничарском дијелу сјеверног дијела Републике Српске *(Трбић, 2010).*

Током љетног периода за очекивати је појаву града, на равничарском и брежуљкатсом дијелу. На овом простору дјелује и противградна превентива, која смањује и ублажује негативне ефекте појаве града *(Трбић, 2010).*

Учесталост магле је најмања у источном дијелу истраживаног простора, док је највећа у западним дијеловима. Простор Новог Града, због локалних орографских услова, хидрографије (кроз град теку двије ријеке: Уна и Сана) учесталост магле је велика *(Трбић, 2010).*

На основу свега наведног, закључује се да простор који се третира овим радом, са аспекта плувиометријског режима, има изузетно повољне услове за укупан развој (пољопривреда, воћарство, сточарство...)

[66] Просторни план Републике Српске до 2015. године, Урбанистички завод Републике Српске, Бањалука 2008. године; Измјене и допуне Просторног плана Републике Српске до 2025. године; Трбић, 2010.

Најмања покривеност неба облацима је у љетним мјесецима (јул, август), а највећа у децембру. Током пролећа и јесени облачност је уједначена. Наиме, у централном и западном дијелу истраживаног простора најмању облачност има јули, а у источном август. Овај климатски елемент, можемо оцјенити као повољан са екоклиматског и агроклиматског аспекта *(Трбић, 2010).*

На дужину трајања сунчевој сјаја истраживног простора утиче неколико модификатора: географска ширина, надморска висина, рељеф, влажност, облачност. Просјечне годишње суме инсолације за истраживани простор за период 1961 – 1990. године крећу се од 1570 часова у Добоју до 1935 часова у Козарској Дубици. Највећу инсолацију има јули мјесец. Овај климатски елемент, можемо оцјенити као повољан са екоклиматског и агроклиматског аспекта *(Трбић, 2010).*

У сјеверозападном дијелу истраживног простора, односно на подручју Козарске Дубице, најзаступљенији су вјетрови из сјеверног правца, затим из правца истока и запада. На подручју Бањалуке начешћи вјетрови су из правца сјевера, сјеврозапада и сјевроистока. Централне дијелове истраживаног простора, односно подручје Добоја и Дервенте карактеришу тишине, а најзаступљнији вјетрови су из правца југоистока, сјеверозапада и запада. Славонске планине Псуњ, Ппапук, Крндија условљавају најмању учестлост вјетра из права сјевера и истока. Подручје Бијељине карактеришу вјетрови из сјеверозападног правца и запада, уз учесталост тишина. Просјечене брзине вјетрова у периоду 1961 – 1990. године на истраживаном простору кретале су се од 1,3 до 2,6m/s, с тим да најмању брзину вјетра има Семберија. Јаки вјетрови се у просјеку најчешће јављају у Бањалуци, док су веома ријетки дани са олујним вјетром. Учесталост и брзина вјетрова на истраживаном подручју не представљају ограничавајући фактор развоја *(Трбић, 2010).*

Анализом свега наведеног, врло јасно се закључује да је сјеверни дио Републике Српске са аспекта климатских карактеристика има изузетно повољне услове за насељавање и развој. Потврда овога се види из сљедећих чињеница:

- сса 80% становништва Републике Српске је лоцирано на подручју истраживања;
- сса 58,3% становништва Босне и Херцеговине је лоцирано у умјерено – континенталном појасу (*Ahmetbegović i dr., 2015.;Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године, Резултати пописа градови, општине, насељена мјеста Републички завод за статистику, Бања Лука 2017. године).*

3.1.4 Хидролошке карактеристике

Топографски, геолошки, климатски и други услови утицали су на стварање разнолике хидрографске и хидролошке слике Босне и Херцеговине[67], Републике Српске. Посматрајући цијелу територију Босне и Херцеговине, тј. Републике Српске, врло јасно се уочавају разлике у густини ријечне мреже, броју извора, језера и других хидрографских објеката и појава са два сливна подручја којима гравитирају ријеке: Црноморски и Јадрански. Црноморски слив је већи по површини али и по броју ријека и њиховој укупној дужини (обухвата сливове ријека: Босне, Дрине, Саве, Уне и Врбаса). Јадрански слив је дакле мањи и обухвата сливове ријека: Цетине, Неретве и Требишњице.

Дакле, простор који се третира овим радом је богат хидролошким ресурсима, како површинским тако и подземним. Разлог наведеног лежи у чињеници да овај простор прима више падавина од Панонске низије, а мање од планинско – котлинског залеђа. Најзначајинији ријечни токови подручја истраживања, а које су истовремено и највеће притоке Саве су: Врбас, Босна, Дрина, Укрина, Уна, Сана итд. Такође, захваљујући комплексној геолошкој и хидрогеолошкој грађи, одликује се великим бројем изданских вода (*Prostorni plan Bosne i Hercegovine za period od 1981. do 2000. godine, 1989; Трбић, 2010)*. Као

[67] картографски приказ у прилозима рада

и код свих ријечних токова јављају се проблеми, тј. два екстрема, мали и велики протоци тј., низак и висок водостај.

На великом дијелу подручја истраживања, којег одликују вриједни земљишни ресурси и демографски капацитети, присутни су недовољни протоци у вегетационом, топлом дијелу године, када су потребе највеће. Супротно томе, највеће падавине и отицаји су тамо гдје су потребе најмање, по рубним планинским дијеловима Републике Српске, који су ријетко насељени (*Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2025. године)*.

С друге стране, сваки ријечни ток на територији Републике Српске у одређеним околностима, (може да) плави. Према подацима који су добијени како из *„Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2025. године“* тако и од стране *„HEIS – Institut za hirotehniku Sarajevo“* најугроженија подручја, са аспекта плављења су око ријеке Саве, Сане, Врбаса, Босне, Дрине, Укрине, као и јужни дио Федерације БиХ. Примјера ради, током маја мјесеца 2014. године десиле су највеће поплаве у посљедњих 120 година којом је била погођена четвртина територије БиХ са око милион становника. Десила су се огромна оштећења на комуналној и друштвеној инфраструктури, стамбеним и привредним јединицима *(EU Program za oporavak od poplava-Normalizacija života u poplavljenim područjima, 2016.)*

Слика бр. 2.: Поплава 2014. године у Шамцу *(EU Program za oporavak od poplava-Normalizacija života u poplavljenim područjima, 2016.)*

Потврда наведеног уочава се и из анализе података о просјечном водостају за 2014. (када су се десиле велике поплаве на територији БиХ) и 2019. годину, који су предочени у табели број 2. Наиме, ови подаци указали су на сљедеће:

- хидролошка станица на ријеци Босни (Добој):
  - јединa хидролошка станица која биљжи негативан предзнак просјечног водостаја у већем дијелу 2014. и 2019. године;

- 2014. године највећи просјечан водостај забиљежен је у мају, а најнижи у јануару, новембру, јулу и фебруару мјесецу;
- 2019. године највећи просјечан водостај забиљежен је у мају, а најнижи у октобру, септембру, новембру, августу и јулу мјесецу;
- највећи просјечан водостај на овој хидролошкој станици, када поредимо 2014. и 2019. годину забиљежен је у мају мјесецу 2014. године;
- просјечан водостај 2014. године у мају мјесецу је износио 155, а 2019. године 18 cm;

– хидролошка станица на ријеци Врбањи:
- 2014. године највећи просјечан водостај забиљежен је у септембру и мају, а најнижи у јануару, јулу и новембру мјесецу;
- 2019. године највећи просјечан водостај забиљежен је у мају, а најнижи у октобру, новембру, јулу и августу мјесецу;
- највећи просјечан водостај на овој хидролошкој станици, када поредимо 2014. и 2019. годину забиљежен је у септембру и мају мјесецу 2014. године;
- просјечан водостај 2014. године у мају мјесецу је износио 124, а 2019. године 98 cm;
- просјечан водостај 2014. године износио је 73, а 2019. године 45 cm;

– хидролошка станица на ријеци Врбас (Бања Лука):
- 2014. године највећи просјечан водостај забиљежен је у мају, а најнижи у јануару, новембру и марту мјесецу;
- 2019. године највећи просјечан водостај забиљежен је у мају, а најнижи у октобру, септембру и августу мјесецу;
- највећи просјечан водостај на овој хидролошкој станици, када поредимо 2014. и 2019. годину забиљежен је у мају мјесецу 2014. године;
- просјечан водостај 2014. године у мају мјесецу је износио 279, а 2019. године 214 cm;
- просјечан водостај 2014. године износио је 180, а 2019. године 151 cm;

– хидролошка станица на ријеци Врбас (Делибашино село):
- 2014. године највећи просјечан водостај забиљежен је у мају, а најнижи у јануару, јуну и јулу мјесецу;
- 2019. године највећи просјечан водостај забиљежен је у мају, а најнижи у октобру, септембру и августу мјесецу;
- највећи просјечан водостај на овој хидролошкој станици, када поредимо 2014. и 2019. годину забиљежен је у мају мјесецу 2014. године;
- просјечан водостај 2014. године у мају мјесецу је износио 279, а 2019. године 214cm;
- просјечан водостај 2014. године износио је 119, а 2019. године 115 cm;

– хидролошка станица на ријеци Сава, Градишка:
- 2014. године највећи просјечан водостај забиљежен је у септембру и мају, а најнижи у јулу, јуну и јануару мјесецу;
- 2019. године највећи просјечан водостај забиљежен је у мају, а најнижи у августу, октобру и спетембру;
- највећи просјечан водостај на овој хидролошкој станици, када поредимо 2014. и 2019. годину забиљежен је у мају мјесецу 2014. године;
- просјечан водостај 2014. године у мају мјесецу је износио 671, а 2019. године 476cm;
- просјечан водостај 2014. године износио је 439, а 2019. године 193 cm;

– хидролошка станица на ријеци Сава, Србац:
- 2014. године највећи просјечан водостај забиљежен је у мају, а најнижи у јулу, јуну и јануару мјесецу;

- 2019. године највећи просјечан водостај забиљежен је у мају, а најнижи у октобру, августу и спетембру мјесецу;
- највећи просјечан водостај на овој хидролошкој станици, када поредимо 2014. и 2019. годину забиљежен је у мају мјесецу 2014. године;
- просјечан водостај 2014. године у мају мјесецу је износио 832, а 2019. године 609cm;
- просјечан водостај 2014. године износио је 572, а 2019. године 329 cm;
- на овој хидролошкој станици забиљежен је највећи водостај током маја мјесеца 2014 (када поредимо са осталим хидролошким станицама за 2014. и 2019. годину);

– хидролошка станица на ријеци Сана, Приједор:
  - 2014. године највећи просјечан водостај забиљежен је у марту, а најнижи у септембру, августу и октобру
  - 2019. године највећи просјечан водостај забиљежен је у мају, а најнижи у октобру, августу и спетембру мјесецу;
  - највећи просјечан водостај на овој хидролошкој станици, када поредимо 2014. и 2019. годину забиљежен је у мају мјесецу 2019. године;
  - просјечан водостај 2014. године у мају мјесецу је износио 59, а 2019. године 183cm;
  - просјечан водостај 2014. године износио је 135, а 2019. године 74 cm;
  - на овој хидролошкој станици веће су вриједности просјечног водостаја забиљежене у марту и априлу него у мају мјесецу 2014. године;

– хидролошка станица на ријеци Уна, Нови Град (низводно):
  - 2014. године највећи просјечан водостај забиљежен је у септембру и мају, а најнижи у јулу, јуну и јануару;
  - 2019. године највећи просјечан водостај забиљежен је у мају, а најнижи у октобру мјесецу;
  - највећи просјечан водостај на овој хидролошкој станици, када поредимо 2014. и 2019. годину забиљежен је у септембру и мају мјесецу 2014. године;
  - просјечан водостај 2014. године у мају мјесецу је износио 265, а 2019. године 203cm;
  - просјечан водостај 2014. године износио је 146, а 2019. године 70 cm;

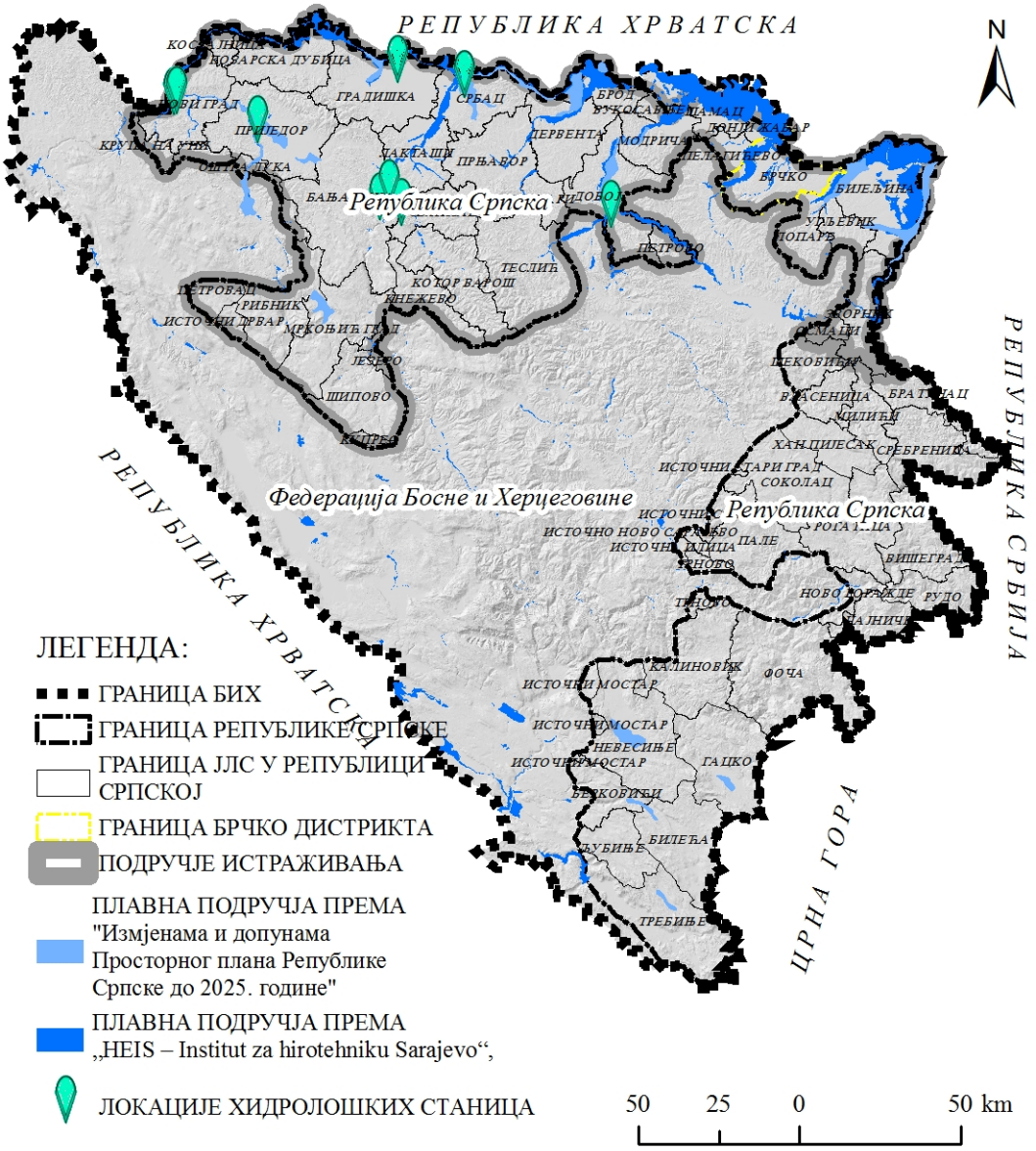
– хидролошка станица Црна ријека, Мркоњић Град:
  - 2014. године највећи просјечан водостај забиљежен је у мају, а најнижи у јануару, фебруару и марту;
  - 2019. године највећи просјечан водостај забиљежен је у мају и јуну, а најнижи у септембру, августу и октобру;
  - највећи просјечан водостај на овој хидролошкој станици, када поредимо 2014. и 2019. годину забиљежен је у мају мјесецу 2014. године (32 cm);
  - просјечан водостај 2014. године у мају мјесецу је износио 32, а 2019. године 29 cm;
  - просјечан водостај 2014. године износио је 26, а 2019. године 25 cm;
  - за разлику од осталих хидорлошких сатаница, просјечни водостај на Црној ријеци не показује (велика) одступања током 2014. и 2019. године.

Табела бр. 2.: Подаци о просјечном водостају на ријекама за 2014. и 2019. годину

Ријека – хидролошка станица	година	Кота нуле	Јануар	Фебруар	Март	Април	Мај	Јуни	Јули	Август	Септембар	Октобар	Новембар	Децембар	прос.год. вод
		m.n.m	водостај у cm												
Босна Добој	2014	137.01	-103	-84	-67	29	155	-59	-85	-33	14	-67	-98	-44	-37
	2019		-89	9	-39	-49	18	-31	-115	-133	-146	-154	-138	-103	-81

Врбања	2014	166.22	38	51	64	95	124	51	48	95	125	73	50	58	73
	2019		55	75	60	62	98	50	22	22	19	17	19	39	45
Врбас Бања Лука	2014	151.21	132	164	159	199	279	177	165	175	225	168	151	171	180
	2019		142	190	169	165	214	181	123	118	112	110	131	165	151
Врбас Делибашино Село	2014	141.38	62	88	96	158	248	86	81	126	185	107	87	97	119
	2019		93	159	131	129	205	152	89	77	70	70	86	118	115
Сава Градишка	2014	85.39	287	574	576	336	671	170	143	320	694	469	585	442	439
	2019		27	329	104	221	476	327	16	-12	-4	-9	385	453	193
Сава Србац	2014	82.81	417	677	695	484	832	324	285	463	811	596	695	577	572
	2019		171	458	248	341	609	476	172	138	140	138	490	569	329
Сана Приједор	2014	129.68	168	152	205	188	59	51	18	4	3	15	105	51	135
	2019		50	141	88	95	183	107	15	2	7	-1	85	123	74
Уна Нови Град, низв.	2014	116.06	65	205	155	188	265	63	62	94	269	125	120	138	146
	2019		45	142	74	95	203	97	-2	-27	-19	-330	119	155	70
Уна Нови Град узв.	2014	116.03	112	267	215	239	305	133	144	173	323	172	202	200	207
	2019														
Црна Ријека – Мркоњић Град	2014	462.96	19	22	23	24	32	27	26	27	31	26	25	26	26
	2019		25	27	24	25	29	29	23	23	23	23	23	25	25

Статистички годишњак Републике Српске 2020. Републички завод за статистику; Статистички годишњак Републике Српске 2015. Републички завод за статистику

Карта бр. 4. Плавна подручја локације хидролошких станица *(Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2025. године и HEIS – Institut za hidrotehniku Sarajevo*[68]*; The 2016 Hydrological Yearbook of the Sava River Basin*[69]*, 2020)*

3.1.5 Ријека Сава као потенцијал осовине

Границе подручја истраживања јасно су дефинисане. Поклапају се са границом Републике Српске, изузев подручја јужно од Зворника, гдје се граница подручја истраживања *„завршава“* јужном границом Осмака и Зворника.

Сјеверну и западну границу чини природна граница - ријека Сава и Уна, изузев потеза Оџак-Домаљевац-Оражје која је међуентитеска линија разграничења. Западну границу, према Републици Хрватској и Федерацији БиХ (Цазинска крајина), чини ријека Уна. Источну границу према Републици Србији чини ријека Дрина. Јужна граница је међуентитеска линија разграничења , изузев већ поменутог потеза Осмаци-Зворник.

Ријеку Саву фомирају двије планинске ријечице: Сава Долинка (лијева притока) и Сава Бохињка (десна притока). Дуга је 945 km од стјецишта тих двију притока код града

[68] mail – om достављено 06.09.2020. у векторском облику

[69] локација хидролошке станице Црна ријека Мркоњић Град није приказана, јер аутор рада није могао утврдити координате локације

Радовљице (Словенија) до ушћа у Дунав у Београду *(Plan upravljanja slivom rijeke Save, International Sava River Basin Comission, 2014).* Укупна дужина ријеке Саве (Босне и Херцеговине), која представља границу са Србијом и Хрватском је 332,4 km, и то од ушћа Дрине (rkm 175) до Доње Градине (507 rkm). Федерацијом БиХ ријека Сава тече од rkm 231 до rkm 304,8 од rkm 306 до rkm 338,8 (дужина 106,5 km) (*Просторни план Републике Српске до 2025. године, Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2015. године, Анализа и оцјена стања 2013).* Граница обласног ријечног слива (дистрикта) ријеке Саве дефинисана је „Одлуком о утврђивању граница обласних ријечних сливова (дистрикта) и сливова на територији Републике Српске“ („Службени гласник Републике Српске“ 98/06).
Уопштено гледајући, ријеке имају различите природне и друштвено-економске функције. Са једне стране, оне су важна биогеографска станишта различитим врстама биљака и животиња, а са друге, играју посебну улогу у друштвено-економском развоју (саобраћајна, енергетска, спортско-рекреациона, туристичка, улога водонабдјевања...) *(Jukić, 2008).*
Планирање ријечног простора и саме ријеке је захтјевно, комплексно и осјетљиво, посебно са политичког и друштевно-економског аспекта. Примјера ради, промјене ријечног режима и повећање протока узводно утичу на подручја низводно. Стога је, у процесу планирања потребно међународним уговорима и споразумима ускладити међудржавне интересе и политике *(Jukić, 2008).*
Иако су ријеке просторни интегратори, конституиенти планског простора, како то наводи *Узелац*[70] у пракси не постоји просторни план, не само у Републици Српској већ и шире, чија је окосница ријечни ток. Дакле, усмјеравање развоја, конкретно Саве и посавине, није дефинисано посебним планским документом, већ планом републике и јединица локалне самоуправе. Потенцијал овог подручја, који се може се посматрати кроз потенцијал самог тока али и приобалног подручја, није довољно искориштен. Као премиса будућег развоја било би како коришћење, тако и заштита потенцијала и приобаланог подручја.
Ријека Сава и приобално подручје посједује огромни потенцијал, који није довољно и на адекватан начин искориштен. У том смислу истиче се:

- пловидба и транспорт;
- снабдјевање водом;
- риболов;
- туризам ;
- бављење пољопривредом.

Ослањајући се на наведено, аутор овог рада издвојио је нека потенцијална развојна подручја ријеке Саве[71]:

- *ток ријеке Саве (плобидба, изградња лука, водоснабдјевање, изградња привредних зона)*
  - јачање пловног пута у складу са класификацијом пловности (ријека Сава као пловни пут E80-12 сврстана у IV категорију)[72] ; ово је значајно јер је ријека Сава повезана са Дунавом, тј. његовим пловним путем, те тиме са средњом Европом и истоком Балкана;
  - обнова/изградња лука и пристаништа, флоте (не само на ријечном току, већ и обласном ријечном сливу[73]);
  - изградња/обнова привредних зона у близина лука/пристаништа (велики значај, с обзиром на већ поменуту везу Саве и Дунава);

[70] према Jukić, 2008.
[71] аутор рада се базирао се рок ријеке Саве и оне ЈЛС које имају излаз за на ријеку Саву, а не на цјелокуопан обласни ријечни слив (дистрикт) ријеке Саве
[72] Стратегија интегралног управљања водама Републике Српске 2015-2024., нацрт
[73] Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2025. године

- водоснабдијевање (потребно је сачувати изворишта у аловиону Саве на подучју Орашја и Брчког[74]);

- *II ЈЛС које имају „излаз“ на ријеку Саву (туризам):*
- спортско-рекреационо-туристичко коришћење свих водних објеката (уређење обала, излетнички туризам, боравак крај ријека, одмор, рекерација, уређене плаже-купалишта, манифестациони, спортови на води, уређење простора за камповање) (Брод, Градишка, Бијељина , Србац, Дервента, Шамац, Брчко...)
- риболов(ни) (туризам) свих водних објеката (Градишка, Брод, Србац, Дервента,Шамац, Брчко...)
- наутички туризам (Градишка, Брод) ;
- сеоски и еко туризам (мочваре Посавине -планирано проглашење заштићеног подручја на територији ЈЛС Брод, Шамац, Бијељина, Србац и Градишка[75] .

Према *„Стратегији интегралног ушрављања водама Републике Српске 2015-2024“,* присутна је маргинизација циљева рекреационо-туристичког кориштења простора у зони водних објеката, њихово лоше естетско и еколошко уклапање у окружење, неконтролисана експлоатација пијеска и шљунка приобаља која су традиционално везана за рекреацију, не води се рачуна о туристичко-излетничкој улози приликом експлоатације објеката (протоци, нивои вода...), неуређење ширег простора око обалне линије итд. Према наведном документу, приликом уређења обала и акваторија за потребе туризма на водама, потребно је водити рачуна о обали, која се мора оплеменити-хортикултурно уређење, дефинисане површине за одмор и рекреацију са санитарним чворовима и рјешењем проблема отпадних вода, лак приступ, уређење површина за риболов...
С обзиром да је ријека Сава гранична према Хрватској и Србији, потребно је приликом преузимања било каквих активности, водити рачуна заштитном подручју који се простире до 300m од граничне линије у дубину територије Босне и Херцеговине (Службени гласник БиХ број 53/09, 54/10 и 47/14). Поред тога, потребно је све планиране активности ускладити са законима који третирају одређену област (Закон о водама, Закон о уређењу простора и грађењу, Закон о пољопривредном земљишту, Закон о шумама...)

3.1.6 Пољопривредно земљиште

Застуљеност пољопривредног земљишта као необновљивог природног ресурса зависи од орографије терена, насељености и нивоа урбанизације. Подаци о стању пољопривредног земљишта добијени су из програма „*Corine Land Cover CLC“*. То је један од најпознатијих и најкоришћенијих производа *Copernicus Land Monitoring Service.* Производи се уз помоћ *European Environment Agency's Eionet* мреже. Историјски посматрано, за подручје Босне и Херцеговине,тј. Републике Српске, CORINE је креирана сљедећим редом:

- CORINE (2000.)
- CORINE (2006.)
- CORINE (2012.)
- CORINE (2018.)[76]

У овом раду користиће се подаци из 2018. године.
Према истом извору, структура пољопривредних површина је сљедећа:

- оранице (које се не наводњавају);
- виногради;
- воћњаци;
- пашњаци ;

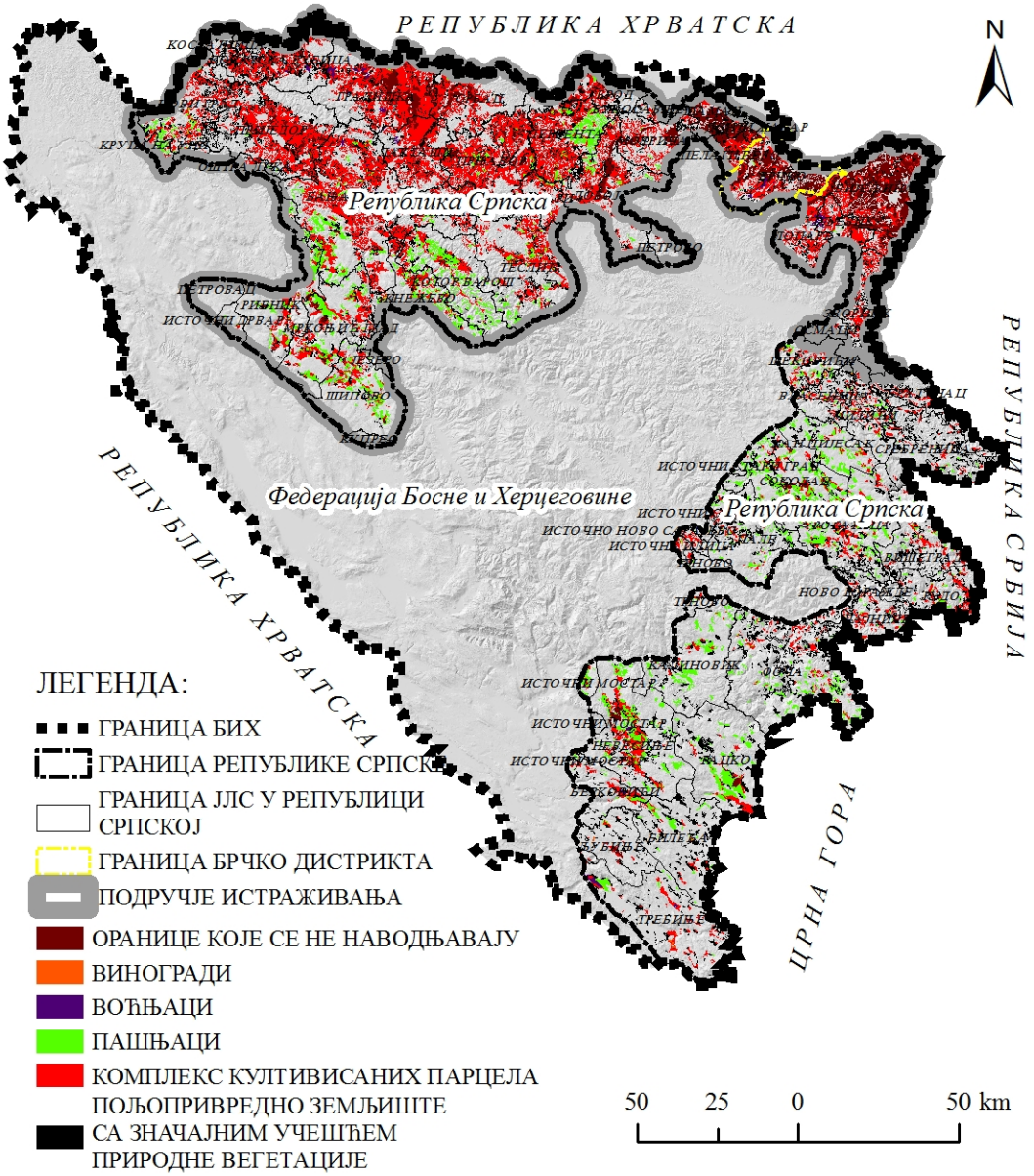
[74] Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2025. године
[75] Просторни план општине Градишка 2005-2020 (приједлог)
[76] преузето са https://land.copernicus.eu/pan-european/corine-land-cover/clc2018 (приступљено у јануару 2020. године)

- комплекс култивисаних парцела;
- пољопривредно земљиште са значајним учешћем природне вегетације.

Врло јасно се из карте број 5. и квантитативних показатеља који је прате, закључује да су оранице и воћњаци највише заступљени у сјеверном дијелу Републике Српске, тј. на подручју истраживања, посебно у Семберији. То потврђују сљедећи показатељи:

- од 9360 km^2, колико је према овом извору квалификовано као пољопривредно земљиште, подручју истраживања припада сса 74%;
- од 1141 km^2 земљишта које је квалификовано као оранице, 95% се налази на подручју истраживања;
- од 46 km^2 земљишта које је квалификовано као воћњаци, сса 76% се налази на подручју истраживања;
- од 2374 km^2 земљишта које је квалификовано као пољопривредно земљиште са значајним учешћем природне вегетације, 58% се налази на подручју истраживања;
- од 4429 km^2 земљишта које је квалификовано као комплекс култивисаних парцела, 84% се налази на подручју истраживања.

Све то указује на плодност сјеверног дијела у односу на остатак државе. Овоме у прилог иде и чињеница да је I категорија употребне вриједности земљишта (бонитетне категорије) најзаступљенија управо на овом подручју (*Просторни план Републике Српске до 2015. године*; *https://land.copernicus.eu/pan-european/corine-land-cover/clc2018 (приступљено у јануару 2020. године).*

Карта бр 5.: Пољопривредно земљиште Републике Српске *(векторизовани подаци https://land.copernicus.eu/pan-european/corine-land-cover/clc2018-приступљено у јануару 2020. године)*

3.1.7 Шуме и шумско земљиште

Као и код пољопривредног и шумско земљиште је одрађено на основу података CORINE 2018. Структура шума и шумског земљишта, према овом извору, на територији Републике Српске је сљедећа:

- листопадна шумска вегетација;
- четинарска шумска вегетација;
- мјешовита лишћарска и четинарска шумска вегетација;
- природни травнати предјели;
- ксеротемна вегетација;
- сукцесије шумске вегетације;
- подручја са оскудним биљним покривачем.

Сагледавајући квантитативне показатеље и приложени картографски приказ, закључује се сљедеће:

- од 15216 km^2 које је према овом извору квалификовано као шумско земљиште на територији Републике Српске, 46% припада подручју истраживања;
- од 8703 km^2 површине под листопадном шумском вегетацијом на територији Републике Српске, 58% припада подручју истраживања;
- од 1886 km^2 површине под мјешовитом лишћарском и четинарском шумском вегетацијом на територији Републике Српске, 59% припада подручју истраживања;
- ксеротемна вегетација се заступљена само на југу Републике Српске;
- степен шумовитости подручја истраживања је испод просјека шумовитости Републике Српске;
- степен задовољености подручја истраживања је испод просјека за Републику Српску, али је изнад препорученог европског норматива који износи 0,30 ha/ст.

Табела бр. 3.: Степен шумовитости и степен задовољености Републике Српске и подручја истраживања

територија	површина (ha)	шуме и шумско земљиште (ha)	степен шумовитости (%)	бр. становника	степен задовољености (ha/ст)
Република Српска	2514702,86	1521689,35	61%[77]	1253858	1,21
подручје истраживања	1437600,65	704867,79	49%	1011887	0,69

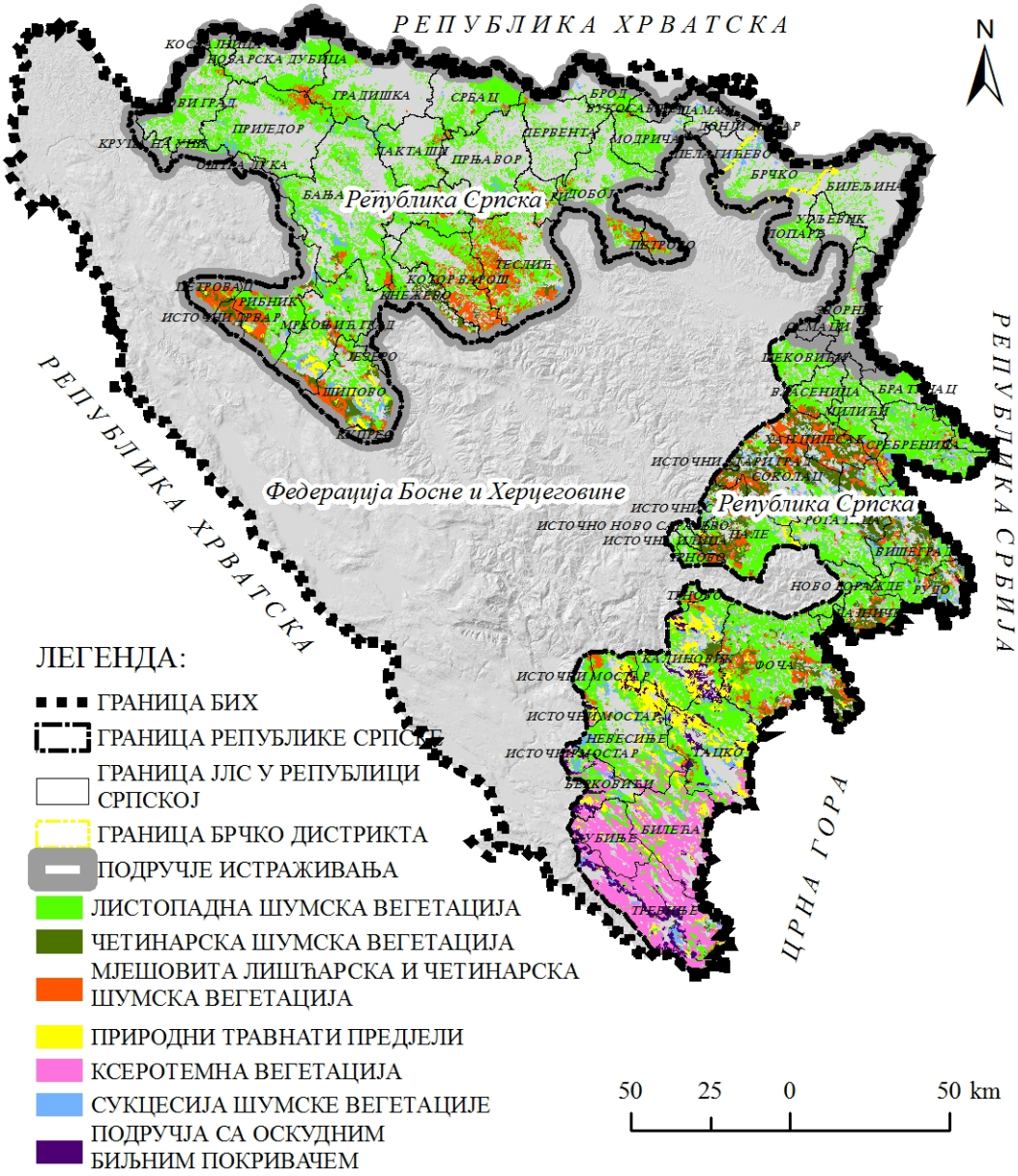
(инетрпретација аутора на основу података из https://land.copernicus.eu/pan-european/corine-land-cover/clc2018-приступљено у јануару 2020. године)

Према *„Просторном плану Републике Српске до 2025. године“*[78], а ради потпунијег сагледавања проблематике шумарства, извршена је еколошко – вегетацијска реонизација шумских подручја:

- Перипанонска област:
  - станишта високих производних потенцијала, која омогућавају подизање плантажа четинара;
  - уз долину Саве, Врбаса, Босне и Дрине, могуће је подићи плантаже топола и врба;
  - западни дио посавског подручја карактеришу шуме питомог кестена, а у источном шуме сладуна и цера;
  - издваја се Национални парк *„Козара“* са шумама лужњака, букве, јеле и смрче.
- Прелазна илиријско – мезијска област:
  - од Семберије уз Дрину до Националног парка *„Сутјеска“*;
  - шуме сладуна и цера;
  - сјеверни дио (Доњедринско подручје) карактерише шума лужњака, на које се наставља појас брдских шума букве;
  - Горњедринско подручје припада брдско-планинском појасу, гдје се на климазоналне шуме сладуна и цера наставља појас шума китњака;
  - на вишим становима је појас шуме букве и јеле са смрчом до појаса субалпинских шума, на који се наставља појас клековаче и бора;

[77]Према подацима из Катастра шума и шумског земљишта - Стање на дан 31.12.2012. године, ЈПШ „Шуме Републике Српске“ а.д., степен шумовитости износи 52,06% (преузето из Просторног плана Општине Станари – нацрт плана)

[78]Просторни план Републике Српске до 2025. године, Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2015. године, Анализа и оцјена стања 2013.

Карта бр.6.: Шуме и шумско земљиште Републике Српске *(векторизовани подаци https://land.copernicus.eu/pan-european/corine-land-cover/clc2018-приступљено у јануару 2020. године)*

- локалитет Панчићеве оморике и Национални парк *„Сутјеска“* са прашумом Перућицом су заштићена природна добра Републике Српске.

– Област Унутрашњих Динарида:
  - подручје сукоба умјерено – континенталне субмедитеранске и планинске климе;
  - на подручју Крајишког кречњачко – доломитног подручја, преовладавају шуме букве и јеле са смрчом;
  - Сарајевски реон је подручје брдских шума букве и китњака;
  - Теслићко – озренско подручје карактеришу шуме црног и бијелог бора;
  - Округличко – романијско подручје, карактеришу вриједне шуме смрче и бијелог бора;
  - Бјелашничко – зеленгорско подручје карактеришу шуме букве и јеле.
– Медитеранско-динарска област:
  - подручје крша, са оскудном вегетациојом термофилних храстових шума;
  - у сјеверозападном дијелу егзистира заједница цера, а у југоисточном сладун и цер, као и појава македонског храста, медвеђе лијске и ораха;

- подручје Орјена карактерише и шума мунике.

Из наведене анализе, закључује се да су у западном, југозападном и источном дијелу Републике Српске највеће површине под шумом (Петровац, Источни Дрвар, Рибник, Мркоњић Град, Шипово, Кнежево, Котор Варош, Теслић, Челинац, Хан Пијесак, Соколац, Пале, Трново, Рогатица, Вишеград, Шековићи, Фоча, Рудо, Калиновик, Чајниче...).

3.2. Друштвено – географске карактеристике

3.2.1 Процес насељавања подручја

3.2.1.1 Историјско – демографски развој

Историјски посматрано, интензитет насељавања и друштвено – политичке промјене простора БиХ и Републике Српске, могу се посматрати и анализирати кроз сљедеће периоде:

- период прије турских освајања (до 1463. године)
- Турски период (1463 – 1878. године)
- Аустроугарски период (1878 – 1918. године)
- Југословенски период (1918 – 1992. године)
- савремени период развоја Републике Српске у границама Босне и Херцеговине (од 1992. године).

Најстарији трагови насељености[79] Републике Српске, везују се за сјеверни, погранични простор према Федерацији БиХ. Као потврда тога, истичу се налазишта из времена палеолита, у околини Добоја – Кушум у Карушама, Даниловића брда и Грабовца брдо у Подновљу, Прњавора – Мала Градина у Кулашима, те станишта Камен, Лонца и Црквина у Макљеновцу на ушћу ријеке Усоре...

Неолитско станиште, овог подручја везује се за пећину Хрустовача код Санског Моста али и за локалитет Зецови код Приједора. Уз ова постоје и бројни локалитети у осталим дијеловима Републике Српске.

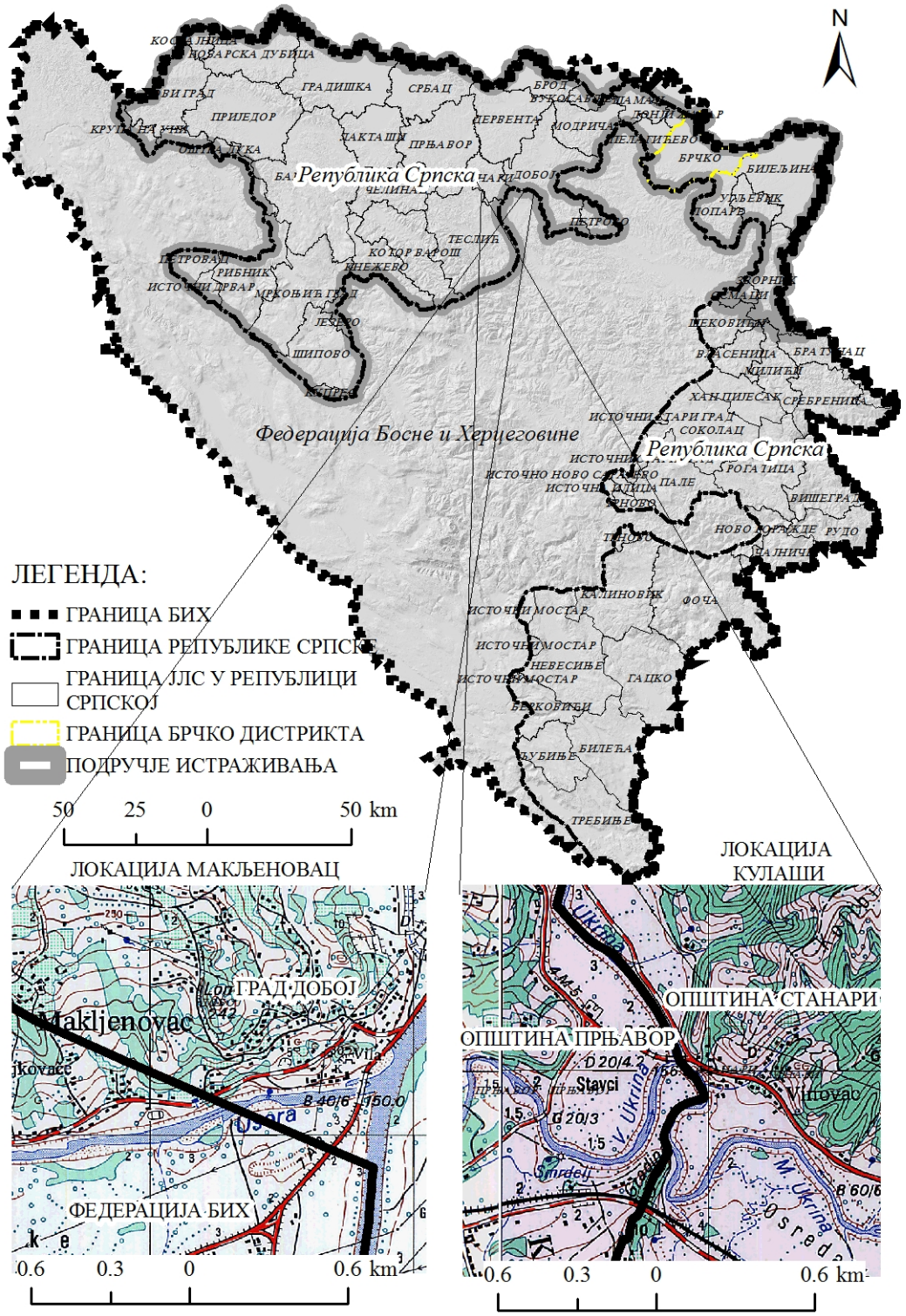
Већина неолитских станишта настала је на директној континуираној саобраћајници између западног Медитерана и Паноније на правцу Јадранско море, Неретва, Фојница, Босна, Сава која и до данас егзистира са малим измјенама *(Маринковић, 2005; Musa, Milićević 2012).*

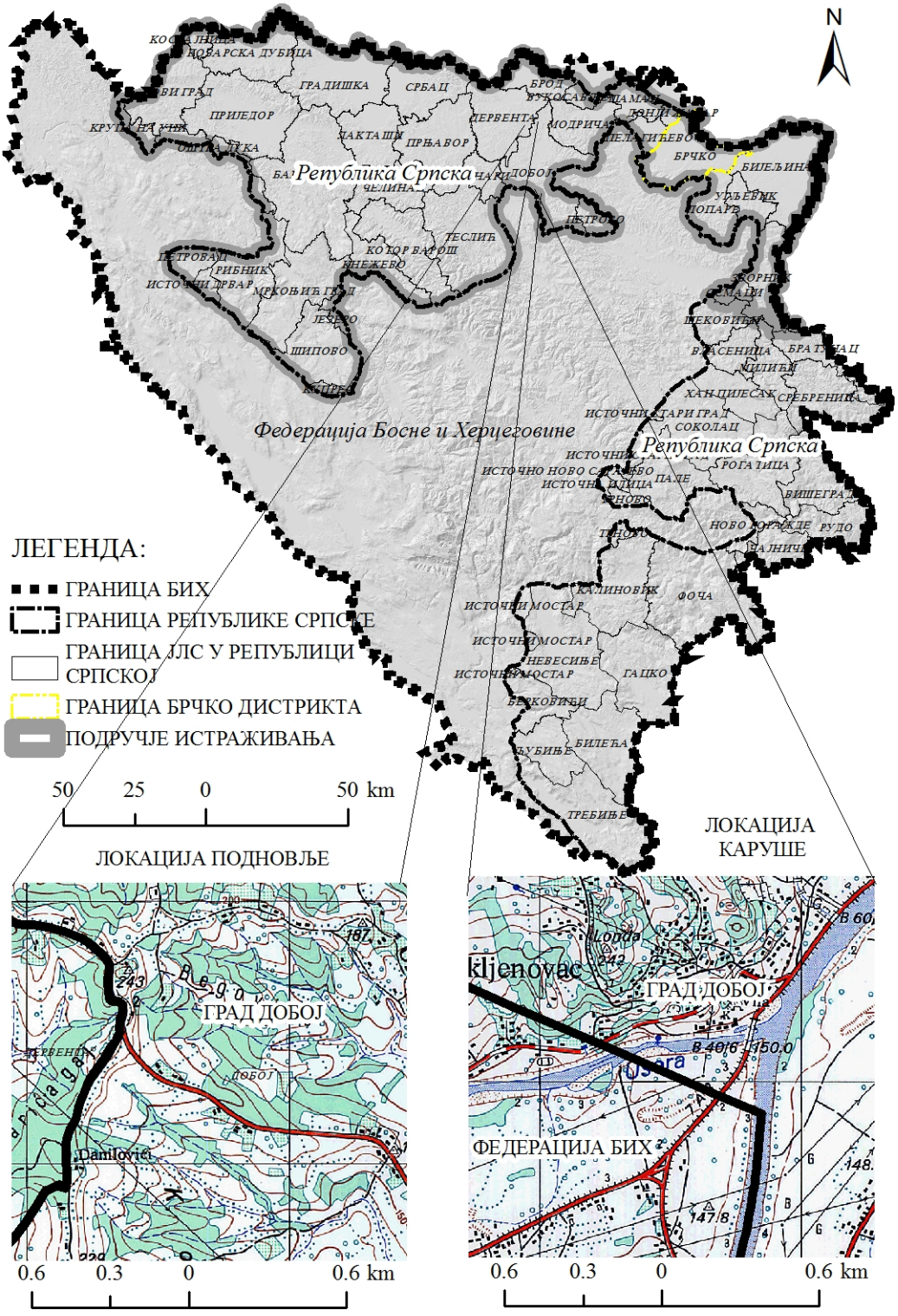
Слика бр. 3.: Пећина Хрустовача[80] *(Фотографија: Драгана Кузмановић, фотографисано септембар 2018. године)*

[79] уопштено говорећи, праисторијска насеља у Босни и Херцеговини нису довољно истражена, али једно од најстаријих станишта је сасвим сигурно пећина Бадањ код Стоца, на чијим је зидовима откривен цртеж лова чија се старост процјењује на преко 12 000 година (*Musa, Milićević 2012).*

[80] долина ријеке Сане на правцу Сански Мост – Приједор богата је праисторијским и римским налазима. Систематска ископавања праисторијских насеља у пећини Хрустовачи показало је да је то насеље постојало још у вријеме које означава прелаз на употребу метала *(Pašalić, 1960).*

Карта бр. 7.: Географски положај налазишта из времена палеолита на територији Града Добоја и Општине Прњавор

Карта бр. 8.: Географски положај налазишта из времена палеолита на територији Града Добоја

Трагови култура и цивилизација бронзаног и гвозденог доба могу се пронаћи у многим дијеловима Републике Српске. Први становници ових простора били су Пелазги, Кари и Лелеги. Око 2000. године п.н.е. досељавају се многобројна Илирска племена (Далмати, Јаподи, Сардеати, Мезеји, Дитиони, Нерезеји, Ауторијати, Даорси, Адријејци...), а затим Келти, Римљани, Готи, Авари и Грци *(Маринковић, 2005).* Илирска насеља могу се лоцирати по градинама и њиховим ископинама (Градина код Градишке). Римски период у БиХ познаје муниципије и колоније, чије ископине налазимо у долинама ријека: Саве, Јадра, Неретве,

Врбаса, Босне и др. То су: Кастел у Бањалуци, Илица код Сарајева, Бреза која се звала Хедум итд. *(Musa, Milićević 2012).*

Pašalić (1960) закључује да римско доба означава важну прекретницу у погледу смјештаја насеља, јер се велики број епихориских насеља на узвишењима и платоима премјешта у равницу и заузима простор око градина.

У периоду од V до VII вијека почиње досељавање великог броја словенских племена (Дукљани, Хумљани, Захумљани и Неретвљани), чиме је на овом простору почело формирање словенског културно – цивилизацијског круга *(Маринковић, 2005; Пејановић, 1955).*

Насељавање Балканског полуострва је праћено великим миграционим струјама у којима су се словенска племена населила на просторе данашње Босне и Херцеговине, Србије, Црне Горе, Хрватске и Македоније. Словени су били изложени најездама Хуна, Авара, Скита и Гота, те су бјежећи од њих, често мјењали своја пребивалишта. Становништво православне и католичке вјероисповјести на простору Републике Српске тј. БиХ у X и XI вијеку формира основни облик територијалне организације и управе који се звао *жупа*. Формирањем средњовјековне државе словенских племена почиње процес етногенезе јужнословенских народа (црквена организацији православне, католичке и Цркве босанске). У том периоду на овом простору била је присутна стална борба за доминацију западне католичке и српскоправославне цркве. Истовремено, на овом простору своје уточиште нашао је и велики број богумила, који су допринели равоју мухамеданства у Босну и Херцеговину. Од XII вијека Босна се развија као самостална држава, са успоном у XIV вијеку за вријеме владавине Стефана I Котроманића (1324 – 1353.) и бана и краља Тврткa I Котроманића (1353 – 1391.) *(Маринковић, 2005).*

Средњовјековна босанска држава имала је развијен систем градова (градови одбрамбеног сједишта краљева) – Бобовац, Јајце, Козоград, Благај... Развој градова условљен је извјесном специјализацијом у производњи, када се појављује вишак производа који је требало продати или размјенити (руда, стока, воће и др.) Тако су градови настајали и на путевима према мору, тадашњем исходишту трговине. Појава робно – новчаних односа условљава појаву тргова, око којих се послије стварају градови. Урбанизација у средњем вијеку везана је за краљева сједишта и сједишта његових великана. Такви су били Јајце, Кључ, Бобовац, Сокол и други *(Musa, Milićević 2012).*

Након продора турских освајача на Балканско полуострво, Босна (1463. година), а затим и Херцеговина (1482. година), падају под Отоманску власт. Тада је извршен попис и катастар којим је земља подијељена на државну (хас) и тимаре и зијамете чији се приходи уступају војницима. Дуготрајна турска окупација значајно је промјенила демографске односе, а посебно вјерску и националну структуру становништва – интензивно насељавање муслиманског становништва. Како је текао процес досељавања, потом стапања са локалним становништвом, дошло је и до примања новог језика и обичаја. Тако је почело ширење ислама. Већ у XVI вијеку у Босни и Херцеговини исламизација је имала велике размјере. Велики број становника – богумили, влашко становништво, прихватају ислам јер су на тај начин добијали значајне економске повластице (могли су да сачувају кућу и имање, плаћали су мањи порез...). Овај процес је значајно утицао на каснију етничку структуру становништва Босне и Херцеговине. Дакле, са аспекта социјалних, економских и политичких прилика овај период се може окарактерисати као врло неповољан, због великих пореза, насилне исламизације, данка у крви, честог насиља, неродних година, болести и разних епидемија. Због тога овај период карактеришу чести устанци и буне локалног становништва, велика страдања, расељавања и сеобе становништва. Унутрашње и ванске миграције у то вријеме су један од значајних фактора промјене броја становника и етничке композиције овог простора:

- исељавање православног становништва је прво забиљежено у нижим областима – Посавина и ријечне долине;
- касније исељавање се биљежи и у вишим планинским предјелима;

- најјача исељавања развила су се из крашких динарских предјела Херцеговине и западне Босне (у правцу Србије, Далмације, Славоније, Лике и осталих дијелова Хрватске, а дјелимично и према Словенији – Војна Крајина, Сењско приморје, Жумберак, Крањска...);
- исељавање из западне Босне (Гламоч, Грахово, Купрес...) је било усмјерено ка Лици, Хрватској и Словенији, а становништво из Херцеговине и Горњег Подриња се кретало у правцу западне Србије и Шумадије;
- остале значајније миграције из Босне и Херцеговине вјековно су биле усмјерене према Срему, Банату, Бачкој, Славонији и Барањи *(Маринковић, 2005).*

Подаци о укупном броју становника Босне и Херцеговине за вријеме турске владавине су веома непоуздани и недовољно прецизни може се предпоставити да су Срби били већинско становништво (око 64%), односно Срба је на овом простору било као Хрвата и Муслимана заједно *(Маринковић, 2005).*

Говорећи о развоју градова у овом периоду, закључује се сљедеће *(Musa, Milićević 2012).:*

- био је феудални систем организовања државе и управе;
- градови су постали стјециште путева, мјеста ханова, магаза;
- у градским срединама углавном су смјештене занатлије;
- на средњовјековну језгру надограђују се специјализоване исламске четврти, препознатљиве као Кундурџилук, Казанџилук, Бравацилук, Ћурчилук и др.;
- градови су имали занатску, трговачку и вјерску функцију;
- становање је било ван града;
- у хоризонталној морфоструктури исламског града разликујемо: трг (тепа, пазар, пијаца), чаршију са занатлијама и махале у којима се живјело иза високих зидова;
- главни центри били су: Сарајево, Фоча, Травник, Бањалука, Зворник, Мостар, Ливно и Чајниче;
- статус града тада је био строго одређен од државне власти, а зависио је од административно политичке, војне, управне, трговинске, обрамбене или вјерске функције: пазар, паланка, касаба и шехер.

Крајем XVII, а посебно у XVIII вијеку почиње слабљење Турске империје, па се Османлије селе према југу, у правцу босанских градова *(Маринковић, 2005)*.

Одлуком Берлинског конгреса 1878. године Аустроугарска добија тридесетогодишњи мандат управе у Босни и Херцеговини. Године 1879. нова власт је спровела попис становништва у Босни и Херцеговини, гдје је констатовано да од укупно 1 159 097 становника, Срба је било 42,9%, Муслимана 38,7%, а Хрвата 18,3%. Према подацима четири наредна пописа становништва, које је спровела Аустроугарска власт, у Босни и Херцеговини је забиљежен константан раст укупног броја становника. Православци (Срби) су били константно већинско становништво. Период Аустроугарске је значајан јер доводи до друштвено – економских промјена (овдје се првенствено мисли на развој дрвне индустрије, експлоатацију рудних богатстава, развој саобраћаја, администрације итд.) *(Маринковић, 2005).*

Већ поменути развој саобраћаја, а посебно жељезнице, условљавају развој нових урбаних центара – индустријских радионица за опремање парног строја или њихове поправке. Стари градови се модернизују, нова насеља настају око рудокопа, пилана, али и на познатим лječилишним водама: Какањ, Лукавац, Дрвар, Босанско Грахово, Хан Пијесак, Теслић, Фојница, Илиџа итд. Насеља добијају европска обиљежја, јер се формирала домаћа трговачка клијантела која гради своје виле. Тако долази до специфичности урбане структуре. Наиме, уочава се двојна урбана структура босанског града – средњоевропски град који се наслања на исламску четврт *(Musa, Milićević, 2012).* Након Првог свјетског рата од Аустроугарске управе ослобођене су Србија, Босна и Херцеговина, Хрватска и Словенија. Створена је нова државна заједница под називом Срба, Хрвата и Словенаца. Од 1929. године она мијења назив у Краљевина Југославија која је представљала бановину. Сходно томе, простор Босне и Херцеговине био је подијељен између врбаске, дринске, зетске и приморске бановине.

Овакво уређење је трајало до почетка Другог свјетског рата када је овај простор подијељен на њемачку, италијанску и НДХ окупациону зону *(Маринковић, 2005)*. У оба рата, дошло је до великих страдања и расељавања становништва, али и стагнације у развоју градова (и у периоду између ратова). Уз то, многи градови су били и разрушени.
Послије Другог свјетског рата долази до убрзане индустријализације и урбанизације, те градска насеља мијењају своју физиномију и функцију. Процес индустријализције довео је до изградње нових насеља, тј. нових планских градских четврти. Седамдесете године карактерише концентрација насеља ближе саобраћајницама, жељезничким станицама... све са циљем да се постигне рад од осам сати у индустрији и да се становништво врати у своје приградско насеље да се бави пољопривредом. Тако су настала броја насеља тзв. мјешовитог типа *(Musa, Milićević, 2012)*

3.2.1.2 Административно-територијална подјела

Савремени период развоја Републике Српске, а тиме и Босне и Херцеговине у вези је са неколико значајних догађаја који су се дешавали током посљедњих деценија прошлог вијека, а посљедица су политичких, економских, те социјалних дешавања како на државном, тако и на регионалном и локалном нивоу. Ту прије свега треба истаћи:

- распад Југославије;
- ратна дешавања на простору Босне и Херцеговине;
- успостављање Босне и Херцеговине у границама дефинисаним у Дејтону (успостављање два ентитета);
- формирање Републике Српске.

Ови догађаји, довели су не само до дезинтеграције насеобинског система који је егзистирао до 1991. године (поједине ЈЛС су подјељене ентитеском линијом разграничења, успостављен је Брчко Дистрикт, одређени градови су изгубили, а одређени добили нове функције, осовине развоја које су до тада успостављене, дезинтегрисане су, рурална насеља преузимају функције центара), већ и до миграција становништва, тј. етничке хомогенизације простора.
По Статуту Брчко дистрикта (2010. године) Дистрикт представља јединствену административну јединицу локалне самоуправе под суверенитетом БиХ.
Након потписивања Дејтонског мировног споразума, тј. повлачења ентитетске линије разграничења, на територији Босне и Херцеговине десиле су се промјене и у територијалној организацији, тј. одређене ЈЛС су подјељене (на двије или више ЈЛС) између Републике Српске и Федерације БиХ, а неке су цјелости припале једном од ентитета.
У том смислу, на сјеверном дијелу, тј. на подручју истраживања дошло је до сљедећих територијалних промјена [81] [82]:

- општина Босанска Крупа је подјељена између Федерације БиХ (општина Босанска Крупа и општина Бужим) и Републике Српске (општина Крупа на Уни); центар општине је припао Федерацији БиХ;

[81] Законом о територијалној организацији Републике Српске (69/09) уређује се територијална организација Републике Српске, као и услови и поступак за територијалну промјену. Територију Републике Српске чине општине и градови. Назив јединице локалне самоуправе утврђује се законом. Подручје јединице локалне самоуправе чине насељена мјеста, односно катастарске општине које улазе у њен састав. Границе подручја јединице локалне самоуправе подударају се са границама насељених мјеста и са границама катастарских општина са њеног подручја. Статутом јединице локалне самоуправе утврђује се њено сједиште. Општина је основна територијална јединица локалне самоуправе, која се формира за дио насељеног мјеста, за једно насељено мјесто или за више насељених мјеста. Град је територијална јединица која представља кохерентну географску, историјску, административну, социјалну, економску цјелину са одговорајућим нивоом развоја. Сходно томе, термин *јединица локалне самоуправе (ЈЛС)* користиће се у овом раду, а који подразумјева и општине и градове.
[82] ове промјене су утврђене компаративном анализом насељених мјеста јединица локалне самоуправе 1991. године и 2013. године (Из Пописа становништва наведних година)

- општина Босански Нови у цјелости је припала Републици Српској (општина Нови Град), али је 1995. године од дијела ове општине (12 насељених мјеста) формирана општина Костајница; историјски гледано, ова општина постојала је и раније, али је укинута 1962. године.;
- општина Босанска Дубица је у цјелости припала Републици Српској; данас, ова општина носи назив Козарска Дубица;
- општина Приједор је у цјелости припала Републици Српској; данас ова јединица локалне самоуправе има статус Града;
- општина Сански Мост са својих 75 насељених мјеста подјељена је између Републике Српске (општина Оштра Лука) и Федерације БиХ (Сански Мост); центар општине, тј. насељено мјесто Сански Мост припало је Федерацији БиХ;
- општина Босанска Градишка у цјелости је припала Републици Српској; данас, ова јединица локалне самоуправе има статус Града и носи назив Градишка;
- општина Бањалука у цјелости је припала Републици Српској; данас, ова јединица локалне самоуправе има статус Града;
- општина Кључ је подјељена на општину Кључ у ФБиХ и општину Рибник у РС; центар општине, тј. насељено мјесто градског карактера припало је Федерацији БиХ у цјелости;
- општина Босански Петровац, подјељена је на општину Петровац у Републици Српској и општину Босански Петровац у Федерацији БиХ; центар општине, тј. насељено мјесто Босански Петровац припао је Федерацији БиХ;
- општина Титов Дрвар подјељена је између ФБиХ (општине Дрвар и Бихаћ) и Републике Српске (Источни Дрвар); центар општине, тј. насељено мјесто Дрвар припало је Федерацији Босне и Херцеговине;
- општина Гламоч је подјељена између општине Гламоч у Федерацији БиХ и општине Шипово у Републици Српској; центар општине је припао Федерацији БиХ;
- општина Мркоњић Град је скоро у цјелости припала Републици Српској; изузетак чини насељено мјесто Власиње, које је „пресјечено“ ентитеском линијом разграничења, те је подјељено између општина Мркоњић Град у Републици Српској и Јајце у Федерацији БиХ;
- од општине Купрес формирана је општина Купрес у Републици Српској и у Федерацији БиХ;
- општина Шипово је у цјелости припојена Републици Српској; но, данашња територија општине Шипово обухвата и насељена мјеста која су у предртаном периоду (1992-1995.) припадала општинама Доњи Вакуф и Гламоч;
- општина Јајце је подјељена између Федерације БиХ (Јајце) и Републике Српске (Језеро), с тим да је центар општине припао Федерацији БиХ;
- општина Травник је скоро у цјелости припала Федерацији БиХ (Травник), а мали дио (дијелови два насељена мјеста) Републици Српској (Котор Варош и Кнежево);
- општина Доњи Вакуф је припојена Федерацији БиХ, али је дио насељеног мјеста Љуша припојен Републици Српској, тј. општини Шипово;
- општина Скендер Вакуф, је подјељена између Републике Српске (Кнежево) и Федерације БиХ (Добретић); центар општине Скендер Вакуф, припао је Републици Српској;
- општина Котор Варош је подјељена између Републике Српске (Котор Варош) и Федерације БиХ (Травник); насељено мјесто Котор Варош је припало Републици Српској;
- општина Челинац је у цјелости припала Републици Српској;
- општина Лакташи је у цјелости припала Републици Српској;
- општина Србац је у цјелости припала Републици Српској;
- општина Прњавор је у цјелости припала Републици Српској;

- општина Дервента је у цјелости припала Републици Српској; данас ова јединица локалне самоуправе има статус Града;
- општина Теслић је великим дијелом припала Републици Српској (Теслић), а малим дјелом Федерацији БиХ (Зеница);
- општина Жепче је великим дјелом припала Федерацији БиХ (Жепче), а малим дјелом Републици Српској (Теслић);
- општина Маглај је подјељена између Републике Српске (Добој, Теслић) и Федерације БиХ (Маглај, Жепче);
- општина Тешањ је такође подјељена између четири јединице локалне самоуправе, двије у Републици Српској (Добој, Теслић) и двије у Федерацији БиХ (Усора и Тешањ);
- општина Добој је подјељена између Републике Српске (Добој) и Федерације БиХ (Добој Исток, Добој Југ и Усора); данас, Добој у Републици Српској има статус Града; такође, 2014. године Република Српска од територије Града Добој формирала је општину Станари[83].
- општина Грачаница је подјељена између општина Добој и Петрово у Републици Српској и општине Грачаница у Федерације БиХ;
- општина Сребреник је у цјелости припала Федерацији БиХ;
- територија општине Лукавац, скоро је у цјелости припала Федерацији БиХ, тј. општини Лукавац; наиме, само дио насељеног мјеста Кртова припао је општини Петрово у Републици Српској;
- општина Градачац је подјељена између Федерације БиХ (Градачац) и Републике Српске (Пелагићево, Добој, Модрича);
- општина Модрича је у цјелости припала Републици Српској; дио ове општине, тј. 3 насељена мјеста припојена су новоформираној општини Вукосавље; дио мјесних заједница општине Пелагићево припојено је Модричи[84]
- општина Оџак је подјељена између Федерације БиХ (Оџак) и Републике Српске (Вукосавље);
- општина Босански Брод је скоро у цјелости припала Републици Српској (Брод); мањи дио је припао је припао Федерацији Бих (Оџак);
- општина Босански Шамац је подјељена између Републике Српске (Шамац) и Федерације БиХ (Домаљевац Шамац и Оџак);
- општина Орашје са својих 16 насељених мјеста, подјељена је између Републике Српске (Доњи Жабар) и Федерације БиХ (Орашје); центар општине, тј. насељено мјесто Орашје припало је Федерацији БиХ;
- општина Брчко је након завршетка ратних дешавања, тачније 05. марта 1999. године, коначном арбитражном одлуком проглашено Дистриктом, као административна јединица Босне и Херцеговине са властитом управом, која формално припада и Републици Српској и Федерацији БиХ; Брчко дистрикт службено је основан 08. марта 2000. године, једну годину након арбитраже Високог представника за БиХ, предвиђене Дејтонским мировним споразумом[85]; општина Брчко је 1991. године имала 59 насељених мјеста; данас, Дистрикт у свом саставу има 59 насељених мјеста;
- општина Лопаре је подјељена између Републике Српске (Лопаре) и Федерације БиХ (Челић, Теочак);

[83] Службени Гласник Републике Српске 83/14. Закон о оснивању општине Станари. Народна скупштина Републике Српске усвојила је на Двадесет другој посебној сједници, одржаној 09. септембра 2014. године, а Вијеће народа 17. септембра 2014. године констатовало да усвојеним Законом о оснивању општине Станари није угрожен витални национални интерес ни једног конститутивног народа у Републици Српској.

[84] Закон о издвајању мјесних заједница из општине Пелагиећво и припајању општини Модрича („Сл. гласник Републике Српске“, број 5/94)

[85] преузето са http://www.ebrcko.net/vijesti/arhivirane-vijesti/17517-14-godina-od-proglasenja-brcko-distrikta

- општина Угљевик са својих 28 насељених мјеста, подијељена је између Републике Српске (Угљевик) и Федерације БиХ (Теочак); центар општине, тј. насељено мјесто Угљевик припало је Републици Српској;
- општина Бијељина је у цјелости припала Републици Српској; у оквиру ове ЈЛС дошло је до формирања нових насељених мјеста; данас ова ЈЛС има статус Града;
- велики дио општине Тузла је припао Федерацији БиХ (Тузла), а мањи дио Републици Српској (Лопаре);
- општина Зворник је подијељена између Републике Српске (Зворник) и Федерације БиХ (Сапна);
- општина Калесија подијељена је између Федерације БиХ (Калесија) и Република Српске (Осмаци); центар општине припао је Федерацији БиХ.

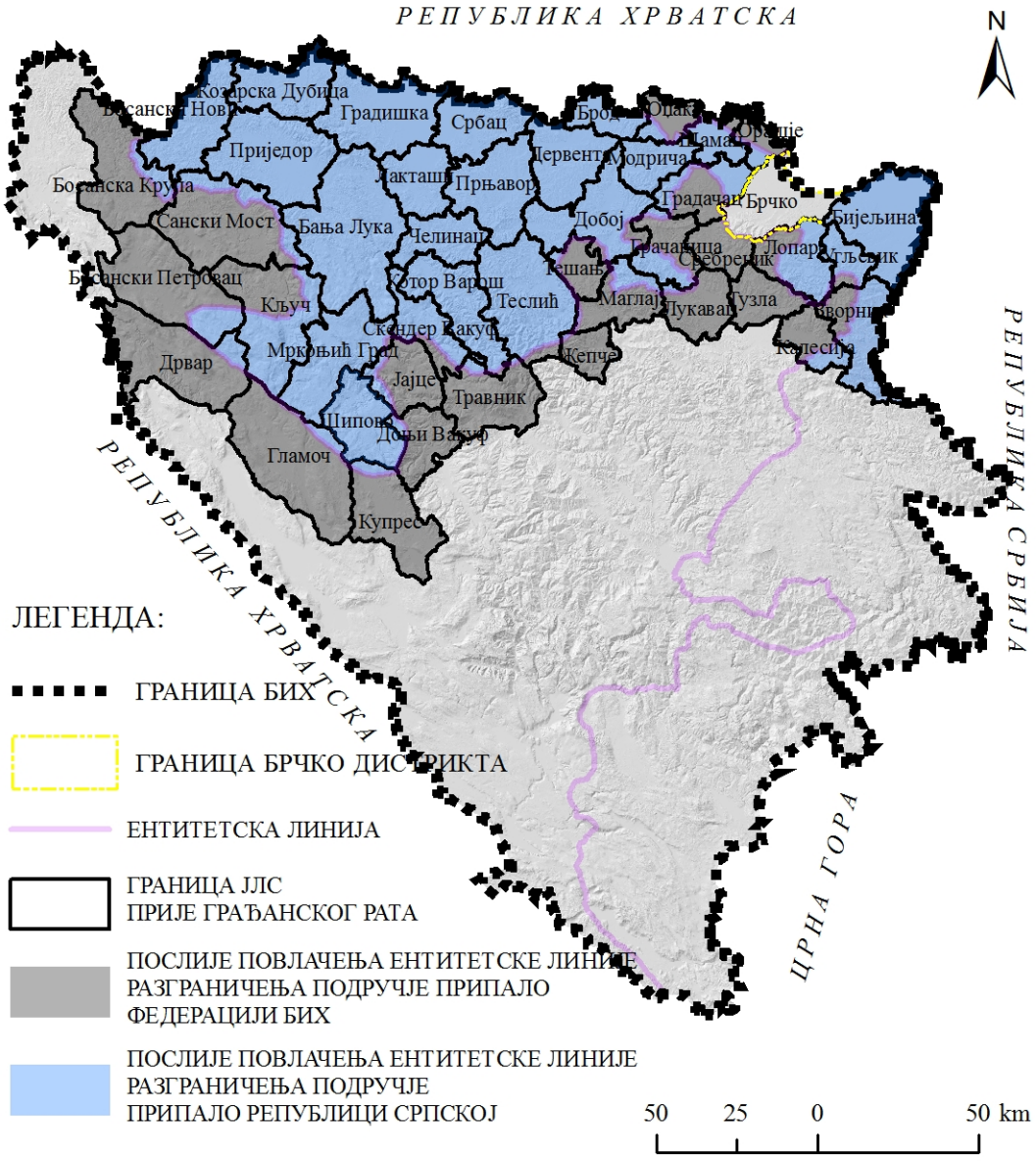
Осим територијалне, десиле су се промјене како у називима ЈЛС, тако и њиховом статусу-општина/град. Исто је представљено текстуално и графички у наставку.

Табела бр. 4.: Називи ЈЛС подручја истраживања и промјене према актима Републике Српске

| данашњи назив ЈЛС | | назив ЈЛС према актима Републике Српске | | |

	Уни						Уни		Уни		Уни		Уни		Уни		Уни		Уни		Уни
	Купрес		Купрес		Купрес		Купрес		Купрес		Купрес		Купрес		Купрес		Купрес		Купрес		Купрес
	Лакташи		Лакташи		Лакташи		Лакташи		Лакташи		Лакташи		Лакташи		Лакташи		Лакташи		Лакташи		Лакташи
	Лопаре		Лопаре		Лопаре		Лопаре		Лопаре		Лопаре		Лопаре		Лопаре		Лопаре		Лопаре		Лопаре
	Модрича		Модрича		Модрича		Модрича[106]		Модрича		Модрича		Модрича		Модрича		Модрича		Модрича		Модрича
	Мркоњић Град		Мркоњић Град		Мркоњић Град		Мркоњић Град		Мркоњић Град		Мркоњић Град		Мркоњић Град		Мркоњић Град		Мркоњић Град		Мркоњић Град		Мркоњић Град
	Нови Град		Нови Град[107]		Нови Град		Нови Град		Нови Град		Нови Град		Нови Град		Нови Град		Нови Град		Нови Град		Нови Град
	Осмаци		Калесија[108]		Калесија		Осмаци		Осмаци		Осмаци		Осмаци		Осмаци		Осмаци		Осмаци		Осмаци
	Оштра Лука		Сански Мост		Сански Мост		Српски Сански Мост		Српски Сански Мост		Оштра Лука		Оштра Лука		Оштра Лука		Оштра Лука		Оштра Лука		Оштра Лука
	Пелагићево		Пелагићево[109] [110]		Пелагићево		Пелагићево		Пелагићево		Пелагићево		Пелагићево		Пелагићево		Пелагићево		Пелагићево		Пелагићево
	Петровац		Петровац[111]		Петровац		Петровац		Петровац		Петровац		Петровац		Петровац		Петровац		Петровац		Петровац
	Петрово		Петрово[112] [113]		Петрово		Петрово		Петрово		Петрово		Петрово		Петрово		Петрово		Петрово		Петрово
	Приједор		Приједор		Приједор		Приједор		Приједор		Приједор		Приједор	Град	Приједор[114]	Град	Приједор	Град	Приједор	Град	Приједор
	Прњавор		Прњавор		Прњавор		Прњавор		Прњавор		Прњавор		Прњавор	Општина	Прњавор	Општина	Прњавор	Општина	Прњавор	Општина	Прњавор
	Рибник		Кључ		Кључ		Српски Кључ		Српски Кључ		Рибник		Рибник		Рибник		Рибник		Рибник		Рибник
	Шамац		Шамац		Шамац		Шамац		Шамац		Шамац		Шамац		Шамац		Шамац		Шамац		Шамац
	Шипово		Шипово		Шипово		Шипово		Шипово		Шипово		Шипово		Шипово		Шипово		Шипово		Шипово
	Србац		Србац		Србац		Србац		Србац		Србац		Србац		Србац		Србац		Србац		Србац
	Теслић		Теслић		Теслић		Теслић		Теслић		Теслић		Теслић		Теслић		Теслић		Теслић		Теслић
	Угљевик		Угљевик		Угљевик		Угљевик		Угљевик		Угљевик		Угљевик		Угљевик		Угљевик		Угљевик		Угљевик
	Вукосавље		Оџак		Вукосавље		Вукосавље		Вукосавље		Вукосавље		Вукосавље		Вукосавље		Вукосавље		Вукосавље		Вукосавље
Град	Зворник		Зворник		Зворник		Зворник		Зворник		Зворник		Зворник		Зворник		Зворник	Град	Зворник[115]	Град	Зворник
Општина	Станари																Станари[116]	Општина	Станари	Општина	Станари

[106] Одлука о припајању дела територије Општине Модрича Општини Вукосавље („Службени гласник Републике Српске“ број 16/96)
[107] Закон о промјени назива Општине Босански Нови и насељеног мјеста Босански Нови у Нови Град, као и насељеног мјеста Босанска Костајница у Српска Костајница („Службени гласник Републике Српске“ број 20/92)
[108] Закон о образовању Српске Општине Калесија („Службени гласник Републике Српске“ број 17/92)
[109] Закон о образовању општине Пелагићево са сједиштем у Пелагићеву („Службени гласник Републике Српске“ број 17/92)
[110] Закон о издвајању мјесних заједница изОпштине Пелагићево и припајању општини Модрича („Службени гласник Републике Српске“ број 5/94)
[111] Закон о промјени назива Општине Босански Петровац и насељеног мјеста Босански Петровац у Петровац („Службени гласник Републике Српске“ број 17/92)
[112] Закон о промјени назива насељених мјеста и утврђивању новог насељеног мјеста и образивању Општине Петрово („Службени гласник Републике Српске“ број 12/93)
[113] Исправка Закона о промени назива насељених места и утврђивању новог насељеног места и образовању општине Петрово („Службени гласник Републике Српске“ број 21/93)
[114] Закон о Граду Приједор („Службени гласник Републике Српске“ број 70/12)
[115] Закон о Граду Зворник („Службени гласник Републике Српске“ број 106/15)
[116] Закон о оснивању Општине Станари („Службени гласник Републике Српске“ број 83/14)

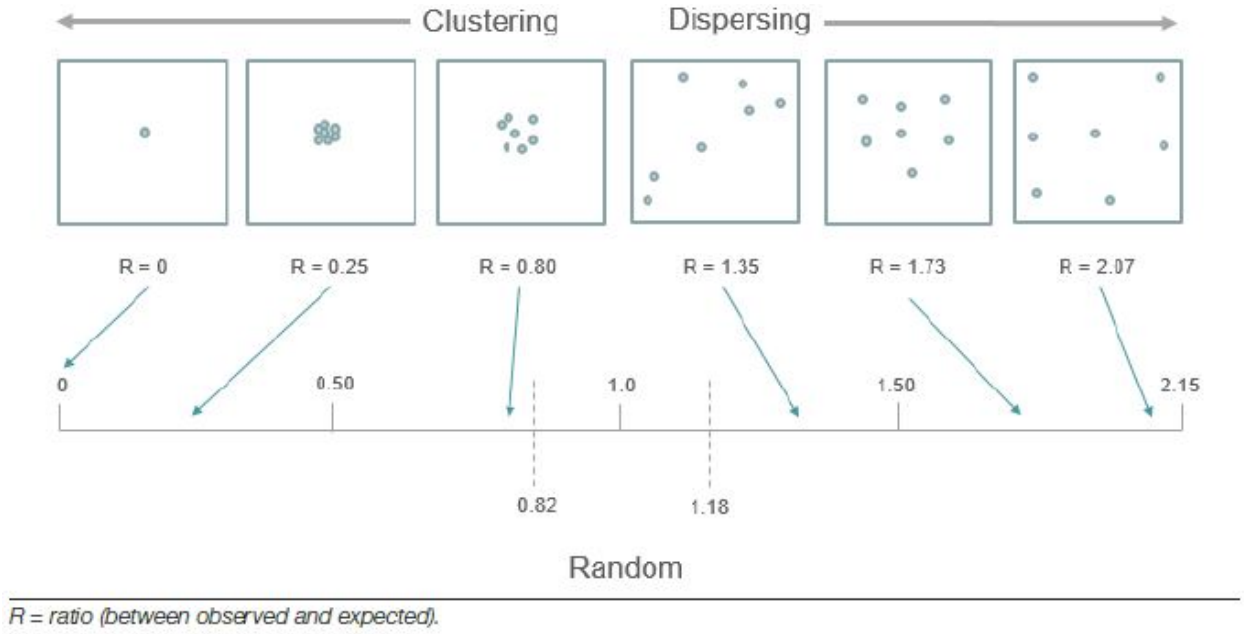
Карта бр. 9.: Административно-територијалне промјене подручја истраживања настале повлачењем ентитетске линије разграничења *(Број насељених мјеста за 1991. годину, преузет је из електронске публикације „Насеља СФРЈ“ са web странице Републичког завода за статистику Републике Србије-приступљено новембра 2016. године, а број насељених мјеста за 2013. годину из "Sistemski/sustavni spisak općina i naseljenih mjesta Bosne i Hercegovine" (2013).Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo Дигитални приказ насељених мјеста у векторском облику, преузет је од Федералног завода за статитику, те из„Измјена и допуна просторног плана Републике Српске до 2025. године“)*

3.2.1.3 Просторна дистрибуција центара

Природне карактеристике, друштвено-историјски догађаји и низ других чинилаца условили су настанак и положај насељених мјеста тј. њихових центара. Условно се могу се посматрати са два аспекта, динамичности и статичности. Динамичност се везује за улоге које кроз историју мијењању, а статичност за њихов положај. Специфичност подручја истраживања огледа се само кроз динамичност, јер осим што су одређени центри губили/добијали улоге, мијењали су се и положај центара. Потоњи се објашњава на начин да се повлачењем ентитеске линије разграничења није мијењала само улога одређених насељених мјеста (одређена су добила улогу центра ЈЛС послије деведесетих година), већ је дошло и до њиховог дијељења. Тако имамо да је једно насељено мјесто подјељено на два дијела, тако да

је центар остао у једном ентитету, а остали, други дио, припао другом ентитету, гдје је формирано ново насељено мјесто (условно центар).
У овом дијелу рада пажња ће се усмјерити ка анализи просторне дистрибуције центара/насељених мјеста подручја истраживања. Примјеном метода тзв.индекса најближег сусједства (Nearest Neighbor Index, скраћено NNI) утврдиће се карактеристике размјештаја и то кроз сљедеће категорије:

- 0 тотална концентрација (све у једном насељу);
- до 1 концентрација;
- око 1 спорадична-неодређена дистрибуција;
- преко 1 дисперзија;
- максимално 2,149[117] равномјерна триангуларна дисперзија[118].

Скица бр. 16.: Распон и обрасци индекса најближег сусједства *(Wilson, Din, 2018)*

NNI индекс је редовна статистика која извјештава о постојању и степену груписања или дисперзије локација (геометријске тачке). Овај индекс представља статистику анализе дистанце јер стриктно мјери близину између локација *(Wilson, Din, 2018).*
Аутор рада је одредио NNI индекс за подручје истраживања, те за сваку ЈЛС подручја истраживања. Примјеном ГИС-а, као и ручном методом овај индекс је одређен, те су добијени исти резултати. Генерисани резултати примјеном ГИС-а дати су у прилозима рада.

Табела бр. 5.: NNI по ЈЛС подручја истраживања

ЈЛС	NNI
Бања Лука	1.19
Бијељина	1.28
Брчко	1.29
Брод	1.43
Челинац	1.27
Дервента	1.3
Добој	1.26
Доњи Жабар	1.96
Градишка	1.28
Источни Дрвар	1.4

[117] емпиријски горњи ниво NNI *(Wilson, Din, 2018).* Теоретски вриједност би могла бити и већа, али није утврђена на овом подручју истраживања како на нивоу између центара ЈЛС, тако и између центара насељених мјеста;
[118] категоризација преузета из *„Prostorni plan Unsko-sanskog kantona za period od 20 godina“*

Језеро	1.44
Кнежево	1.52
Костајница	1.71
Котор Варош	1.16
Козарска Дубица	1.41
Крупа на Уни	1.56
Купрес	1.77
Лакташи	1.25
Лопаре	1.48
Модрича	1.25
Мркоњић Град	1.31
Нови Град	1.37
Осмаци	1.43
Оштра Лука	1.52
Пелагићево	1.68
Петровац	0.91
Петрово	1.52
Приједор	1.26
Прњавор	1.26
Рибник	1.24
Шамац	1.33
Шипово	1.37
Србац	1.27
Теслић	1.16
Угљевик	1.51
Вукосавље	1.71
Зворник	1.25

Ова анализа указала је на сљедеће резулатате и неке репрезентативне узорке и опречности:

- NNI подручја истраживања износи 1,57 што указује на дисперзију и представља око 73% идеалне дистрибуције, чиме се оставља могућност дјеловања планирања нових површина (формирање урбаних површина, грађевинског земљишта) у близини постојећих центара, те даље јачање ка жељеној полицентричности;
- гледајући распоред насељених мјеста на нивоу ЈЛС, NNI испод 1 има Петровац, што значи да њега одликује концентрација; но, овдје треба истаћи да је ова ЈЛС настала повлачењем ентитетске линије разграничења и обухвата површину од 146 km², са 6 насељених мјеста, гдје три насељена мјеста немају становништво; карактеришемо је као *„лажна концентрација“;*
- Котор Варош и Теслић са вриједношћу NNI индекса 1,16 припадају спорадично неодређеној дистрибуцији; Котор Варош обухвата површину од 557 km², са 43 насељена мјеста, а од тога четири су без становника; Теслић обухвата површину од 847 km², са 57 насељних мјеста, а од тога седам су без становника;
- Бањалука, можда најреалније приказује NNI вриједност од 1,19, тј. одлику спорадично неодређене дистрибуције; обухвата површину од 1239 km² и 54 насељна мјеста, од којих два немају становништво (исељена насељена мјеста у сврху стварања војног полигона на „Мањачи“; за разлику од осталих насељених мјеста других ЈЛС која немају становништво (посљедица исељавања или због повлачења ентитеске линије – планинска подручја, ненасељени простори) ова су плански расељена) *(Кузмановић, 2012)*; Бања Лука, за разлику од NNI подручја истраживања одликује одређени степен концентрације;
- NNI до 1,35 имају и Рибник, Лакташи, Модрича, Зворник, Добој, Приједор, Прњавор, Челинац, Србац, Бијељина, Градишка, Брчко, Дервента, Мркоњић Град и Шамац;
- од 1,35 до 1,73 NNI имају Нови Град, Шипово, Источни Дрвар, Козарска Дубица, Брод, Осмаци, Језеро, Лопаре, Угљевик, Кнежево, Оштра Лука, Петрово, Крупа на Уни, Пелагићево, Костајница, Вукосавље;

- Оштра Лука са NNI вриједности 1,52 чини 70 % идеалне дистрибуције, но распоред насељених мјеста, који је расплинут линијски, погранични и са три насељена мјеста без становиштва, два са једним становником и једно са два становника указује да ситуација и није тако „идеална“ (24 насељена мјеста); уз то ова ЈЛС је лоше саобраћајно повезана;
- Купрес и Доњи Жабар имају највеће вриједности;
- NNI Купреса је 1,77 што чини 83% идеалане дистрибуције; но, ова ЈЛС има површину од 44 km², са четири насељена мјеста, од чега једно нема становника;
- Доњи Жабар са највећом NNI вриједношћу од 1,96, чини 91% идеалне дистрибуције.

Дакле, подручје истраживања одликује дисперзан тип, са NNI индексом 1,57 и одређеним специфичностима по ЈЛС.

Табела бр. 6.: Прорачун параметара просјечне очекиване дистанце подручја истраживања[119]

површина подручја истраживања (P)	14376,01
број центара ЈЛС (N)	37
густина центара g=(N/P)	0,002574
коријен из густине	0,050732
2x коријен из густине	0,101464
de=1/(2x коријен из густине)	9,855718

Табела бр. 7.: Прорачун индекса најближег сусједства подручја истраживања

стварна просјечна дистанца најближег сусједства (da)	15,55176
очекивана просјечна дистанца најближег сусједства (de)	9,855718
индекс NNI=da/de	1,5779

3.2.2 Демографске карактеристике

3.2.2.1 Размјештај становништва

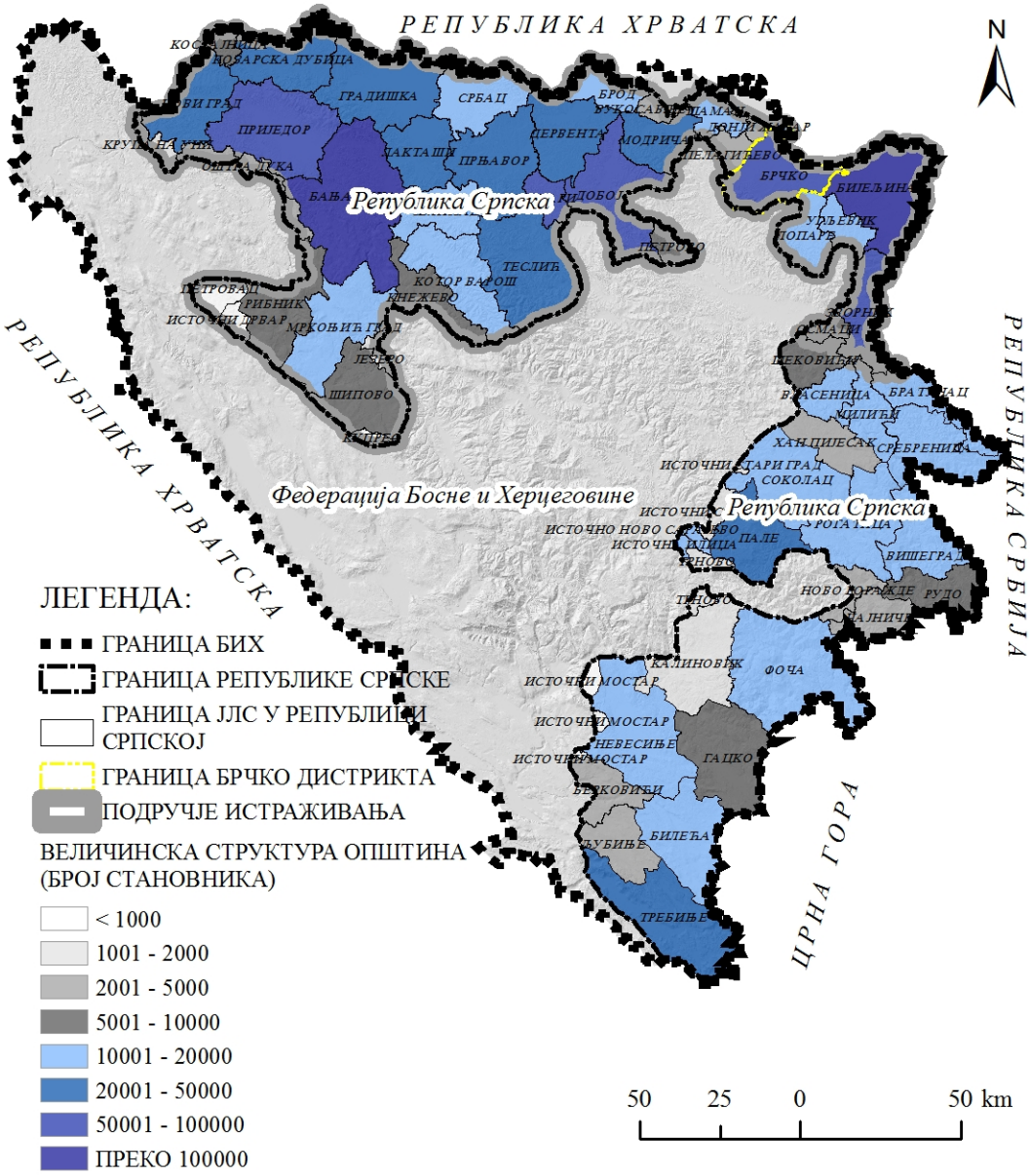
Размјештај становништва представља степен концентрације и дисперзије становништва на одређеном простору. Према Попису из 2013. године на територији Републике Српске, која захвата површину од око 24640,3 km^2 (са Брчко дистриктом 25147 km^2), живјело је 1170342 становника (заједно са Брчко Дистриктом број становника износи 1253858).

Висок степен концентрације становништва Републике Српске могао би се везати за подручје истраживања. Наиме, на овом потезу чија је површина око 14376 km^2 сконцентрисано је око 80% становништва Републике Српске (1011887 становника), тј. лоциране су јединице локалне самоуправе са највећим демографским капацитетом: Град Бања Лука (180053), Град Бијељина (103874), дистрикт Брчко (83516), Град Приједор (80916), Град Добој (68514), Град Зворник (54407) итд.

Дакле, тај простор Републике Српске је најнасељенији.

Насупрот томе, простор јужно од Зворника и Осмака до Требиња демографски је доста слабији (површина око 10771 km^2, са 241971 становника, што чини 20% укупног становништва Републике Српске). Такође, изузетно слаб демографски потенцијал је и у новоформираним ЈЛС, уз међуентитетску линију разграничења. Као потврда тога наводе се сљедећи подаци о броју становника: Источни Дрвар (66), Источни Мостар (244), Купрес (293), Петровац (354) итд. Ове ЈЛС представљају дијелове некада јединственог система насеља чија је хијерархија поремећена, а демографски, функционални и инфраструктурни капацитети ослабљени. То су привредно неразвијена, нефункционална и неинтегрисана подручја. Сходно томе, можемо их окарактерисати као периферију *(Мандић, 2015).*

[119] просторна дистанца центара ЈЛС подручја истраживања дата је у прилозима рада

Карта бр. 10.: Број становника по јединицама локалне самоуправе (ЈЛС) 2013. године *(интерпретација аутора на основу података из публикација: Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године, Резултати пописа градови, општине, насељена мјеста, Републички завод за статистику, Бања Лука 2017. године и Popis 2013, Starost i spol, bračni status, fertilitet, Knjiga 1 (2019). Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)*

Уколико извршимо класификацију насељених мјеста Републике Српске, према демографској величини, користећи сљедећи модел[120]:

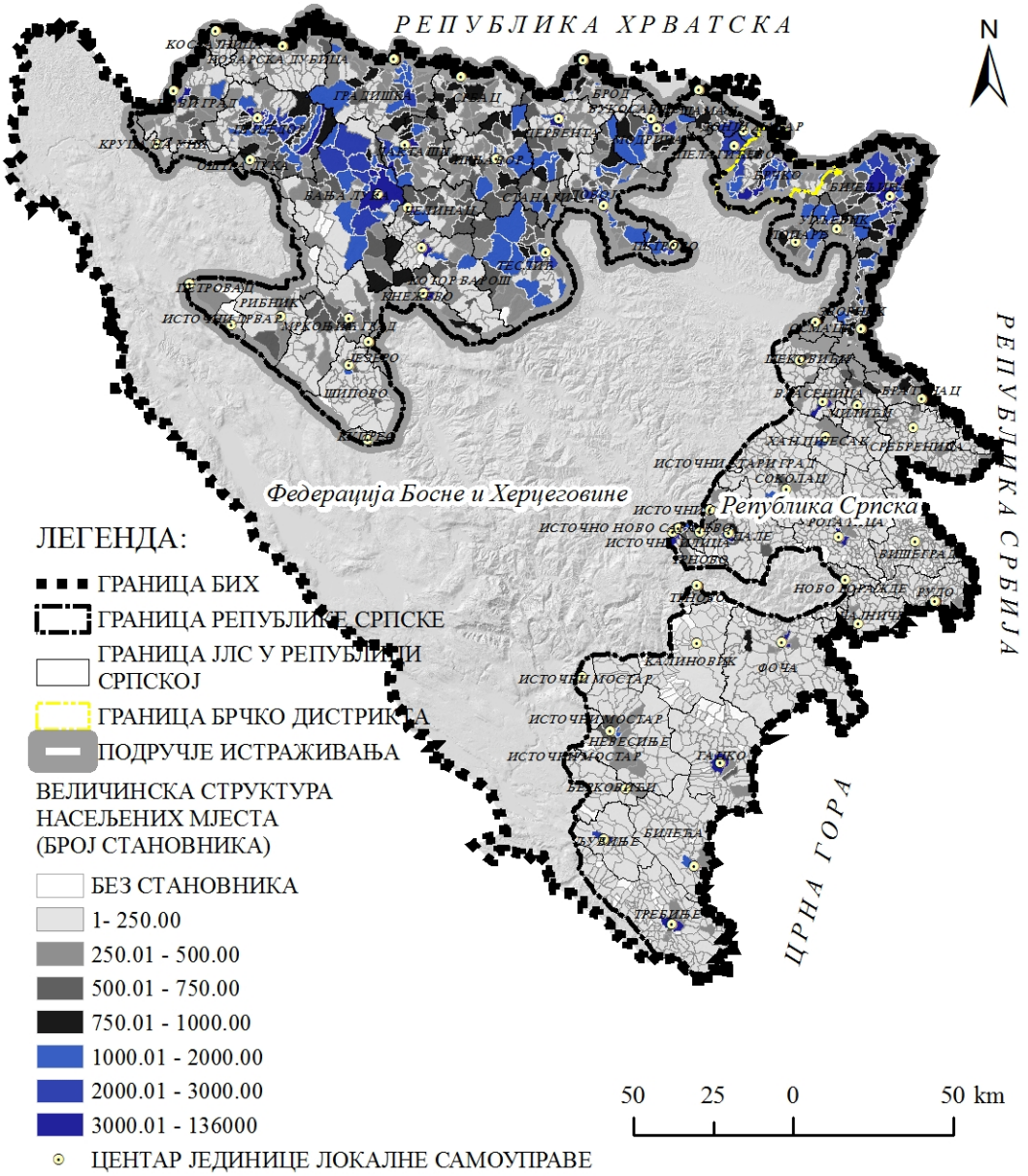
1. *мала насеља са мање од 500 становника*
   – до 249 становника
   – 250-499 становника;
2. *средња насеља* демографског капацитета од 500 до 1000 (односно 999) становника, која су даље разврстана у двије групе:
   – средња мања, која броје од 500-749 становника
   – средња већа, која броје од 750 до 999 становника;
3. *велика насеља*, са више од 1000 становника

[120] овај модел представља модификацију модела коју је користио Д. Тошић у докторској дисертацији „Просторно – функцијски односи и везе у нодалној регији Ужица“, Географски факултет Београд (1999). (преузето из Мастер рада „Просторно функцијски процеси на подручју Града Бања Лука“, Драгана Кузмановић).

– насеља од 1000 до 1999 становника
– насеља од 2000 до 2999 станонвика
– ≥ 3000 становника.

закључује се да *велика насеља* преовладавају на подручју истраживања. То су углавном она насељена мјеста која представљају центре јединица локалних самоуправа, као и она која се директно (граниче) или индиректно (повезана саобраћајницама) наслањају на наведене центре. Насељено мјесто Бања Лука броји највећи број становника, њих 135059 (по Попису из 2013. године).

Но, ова типологија (демографски капацитет се приказује на нивоу насељеног мјеста) омогућила је и да се на подручју истраживања уочи реална слика концентрације и распореда становништва, тј.степен концентрације и дисперзије. Сходно томе, издваја се *континуирана линија (уз присуство мањих прекида) демографског капацитета са одређеним кracима* (од средње мањих до великих насеља) која повезује центре јединица локалних самоуправа на потезу од Новог Града, Бијељине до Зворника. Јужно и сјеверно од наведног су насељена мјеста слабијег демографског потенцијала. Но, без обзира на то, као што је већ наглашено, на овом простору живи 80% становништва Републике Српске.

Карта бр. 11.: Број становника по насељеним мјестима 2013. године *(интерпретација аутора на основу података из публикација: Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године,*

Резултати пописа градови, општине, насељена мјеста, Републички завод за статистику, Бања Лука 2017. године и Popis 2013, Starost i spol, bračni status, fertilitet, Knjiga 1 (2019). Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

3.2.2.2 Густина насељености

Основни показатељ размјештаја становништва је густина становништва (насељености). Један од најчешће коришћених индекса за одређивање густине становништва је општа густина насељености *(Ђурђев, 2001).*

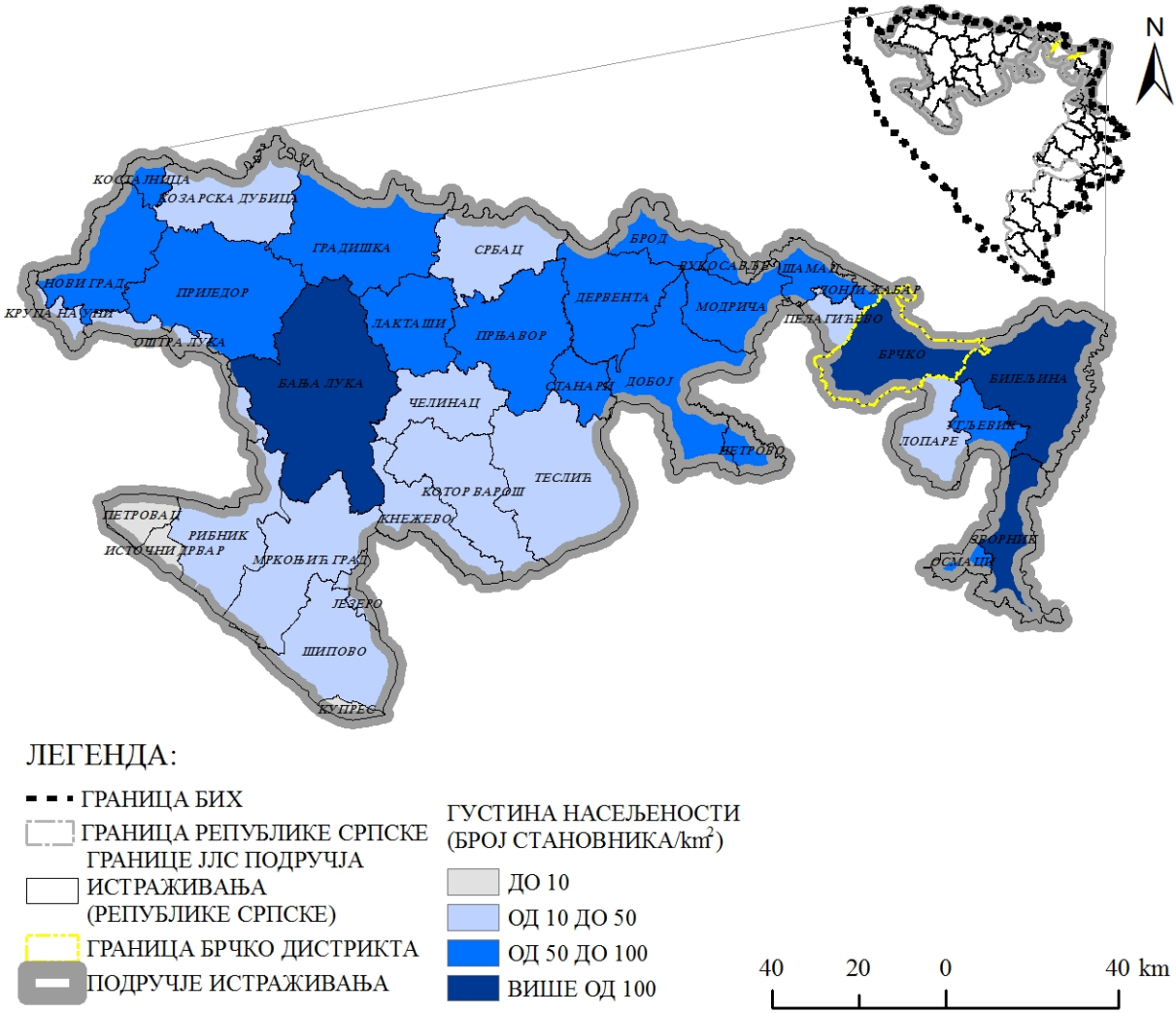
Као што је већ наглашено, према Попису из 2013. године на територији Републике Српске, која захвата површину од око 24640,3 km^2 (са Брчко дистриктом 25147 km^2), живјело је 1170342 становника (заједно са Дистриктом Брчко број становника износи 1253858), те је општа густина насељености износила 47,5 ст/km^2 (49,86 са Брчко Дистриктом). Сходно томе, простор Републике Српске можемо окарактерисати као *ријетко насељен простор*, али са екстремним разликама (Источна Илиџа 493 ст/km^2, Брчко Дистрикт 164 ст/km^2, Источни Дрвар 0,9 ст/km^2).

Према критеријумима Европске Уније, као и ESPON-а, подручја која имају мање од 100 ст/km^2, сматрају се руралним, а преко 200 ст/km^2 као агломерацијска подручја *(Џелебџић, 2013)*. У нашој пракси, тј. према документу *„Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2025. године“*, користила се сљедећа скала вриједности:

- до 10 ст/km^2;
- од 10 до 50 ст/km^2;
- од 50 до 100 ст/km^2;
- више од 100 ст/km^2.

Претходни сегмент рада који се односио на *(„груби“)* размјештај становништва, наслутио је изражене разлике и неједнакости и у погледу густине насељености.

Као потврда тога, а ослањајући се на класификацију по наведеној скали, закључује се да ЈЛС са густином насељености изнад 50 ст/km^2 припадају великим дјелом подручју истраживања. Остали дио Републике Српске, тј. подручје јужно од Осмака и Зворника (изузев појединих сарајевских и подрињских ЈЛС), те јужно (претежно планинско – котлински појас) и сјеверно од Бања Луке (ЈЛС равничарског карактера Србац и Козарска Дубица) карактерише густина насељености испод 50 ст/km^2.

Карта бр. 12.: Густина насељености ЈЛС подручја истраживања 2013. године *(интерпретација аутора на основу података из публикација: Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године, Резултати пописа градови, општине, насељена мјеста, Републички завод за статистику, Бања Лука 2017. године и Popis 2013, Starost i spol, bračni status, fertilitet, Knjiga 1 (2019). Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)*

3.2.2.3 Природно и механичко кретање становништва

Природно кретање становништва

Природно кретање становништва подразумјева разлику између броја живорођених (наталитет) и броја умрлих (морталитет) у току једне године. Исказује се природним прираштајем односно стопама наталитета, морталитета и природног прираштаја.

Табела бр. 8.: Апсолутни и релативни показатељи природног кретања становништва, по изабраним годинама за Републику Српску[121] и подручје истраживања

година	број становника[122] (процјена)	живорођени	умрли	природни прираштај	Стопа наталитета (‰)	Стопа морталитет (‰)	Стопа природног прираштаја (‰)
Република Српска							

[121] укључујући Брчко дистрикт
[122] осим 2013. године, када је представљен податак из Пописа становништва 2013. године

1996.[123]	1193656	11856	10452	1404	9,9	8,8	1,1
2013.	1253858	10406	14914	-4508	8,3	11,9	-3,6
2017.	1236260	10237	15764	-5527	8,3	12,75	-4.47
2019.	1225654	10173	16213	-6040	8,3	13,23	-4,93
подручје истраживања							
1996.	945200	9830	8770	1060	10,40	9,27	1,12
2013.	1011887	8668	12098	-3430	8,6	11,9	-3,4
2017.	999226	8422	12700	-4278	8,43	12,71	-4,28
2019.	991357	8392	13195	-4803	8,47	13,31	-4,84

(инетрпретација аутора на основу података из публикација: Процјене броја становника 1996-2016. за Републику Српску – Републички завод за статистику, Бања Лука http://www.rzs.rs.ba/front/article/2464/, Статистички годишњак Републике Српске 2009. година, Републички завод за статистику, Бања Лука, Градови и општине Републике Српске 2018., Републички завод за статистику, Бања Лука, Popis 2013, Starost i spol, bračni status, fertilitet, Knjiga 1 (2019). Agencija za statistiku BiH, Sarajevo, Demografija и Brčko Distriktu 2013 – 2017. Agencija za statistiku BiH, Процјене броја становника 2013-2017. за Републику Српску – Републички завод за статистику, Бања Лука https://www.rzs.rs.ba/front/article/2993/; Градови и општине Републике Српске,2020., Demografija и Brčko Distriktu BiH 2015-2019. godine, 2020.)

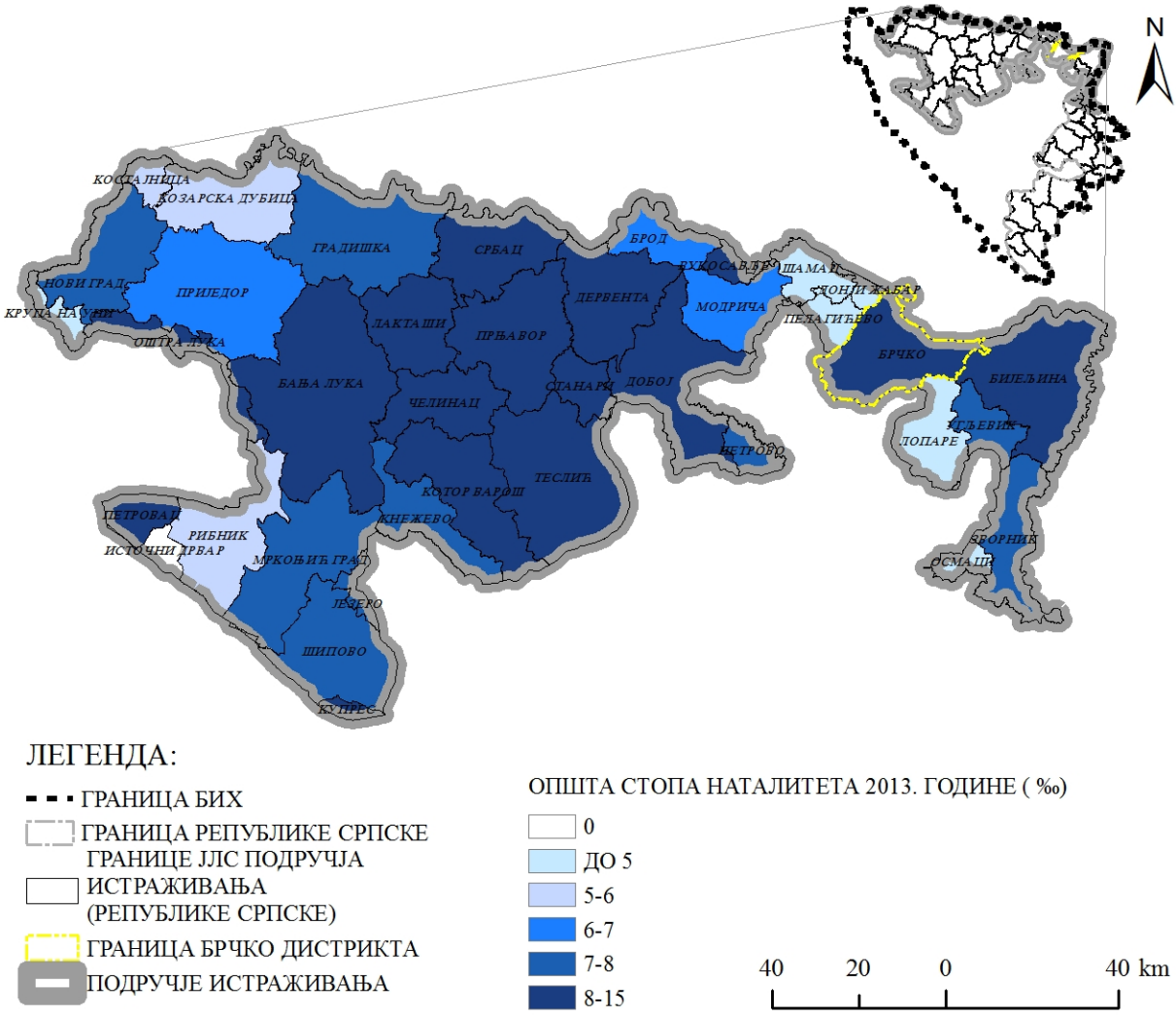
Ослањајући се на податке из табеле број 8., општа стопа наталитета има сљедеће одлике:

- тендеција пада 1996-2013. како на нивоу Републике Српске тако и на нивоу подручја истраживања;
- у периоду 2013-2019. на подручју истраживања има тендецију пада са незнатним растом 2019. године (апсолутан пад броја живорођених);
- већа је на подручју истраживања, него на нивоу Републике Српске;
- сходно општој стопи наталитета, простор Републике Српске се може окарактерисати као нисконаталитетно подручје;
- према *Маринковићу и Мајићу (2013)* бруто стопа фертилитета је веома ниска, као посљедица планирања породице, раширеног самачког живота, расељавања, постратаних траума итд.;

Посматрајући општу стопу наталитета само за пописну 2013. годину[124], по ЈЛС, закључујемо сљедеће:

- општа стопа наталитета ЈЛС подручја истраживања већа је него у Републици Српској (8,6 ‰ према 8,3 ‰);
- Источни Дрвар[125] има општу стопу наталитета 0 (потврда већ наведног, да већина рубних ЈЛС имају карактеристике депресивних, неразвијених подручја);
- преко 8‰ имају ЈЛС смјештене не само на потезу подручја истраживања, већ и у крајњем јужном дијелу Републике Српске;
- Петровац[126] (14‰) и Бања Лука (11‰) су ЈЛС са највећом стопом наталитета.

[123] 1996 су подаци без Брчко Дистрикта
[124] на основу података из табеле и графичког приказа
[125] као и Источни Мостар
[126] има уједно и највећу стопу морталитета

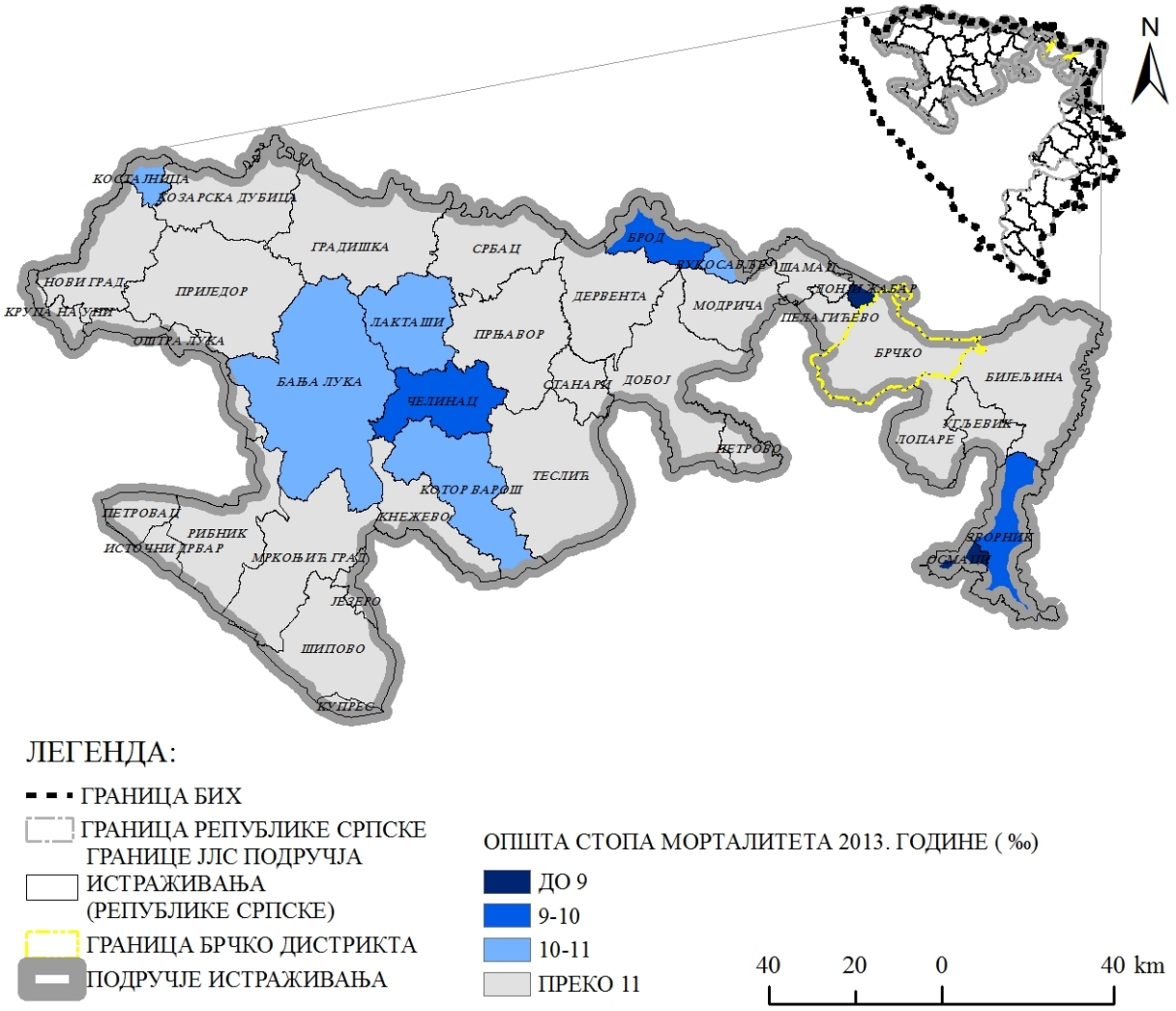
Карта бр. 13.: Општа стопа наталитета по ЈЛС подручја истраживања *(интерпретација аутора на основу података из публикација: Градови и општине Републике Српске 2018. Popis 2013.,Starost i spol, bračni status, fertilitet, Knjiga 1 (2019). Agencija za statistiku BiH, Sarajevo,, Demografija и Brčko Distriktu 2013 – 2017. Agencija za statistiku BiH, Процјене броја становника 2013-2017. за Републику Српску – Републички завод за статистику, Бања Лука https://www.rzs.rs.ba/front/article/2993/)*

Општа стопа морталитета показује тенденцију раста како на нивоу Републике Српске, тако и на подручју истраживања, што је свакако посљедица повећања удјела најстарије популације у укупном становништву. Дакле, морталитет Републике Српске детерминишу биолошки фактори повезани са процесом старења становништва.

Посматрајући општу стопу морталитета само за пописну 2013. годину[127], по ЈЛС, закључујемо сљедеће:

- општа стопа морталитета ЈЛС подручја истраживања иста је као на нивоу Републике Српске (11,9 ‰);
- Осмаци[128] имају најмању општу стопу морталитета (6‰);
- преко 20‰ имају рубне ЈЛС према Федерацији БиХ (генерално их одликује лоша демографска слика) како на подручју истраживања тако и у остатку Републике Српске (Купрес, Оштра Лука, Рибник, Петровац итд.).

[127] на основу података из табеле број 8. и карте број 14.

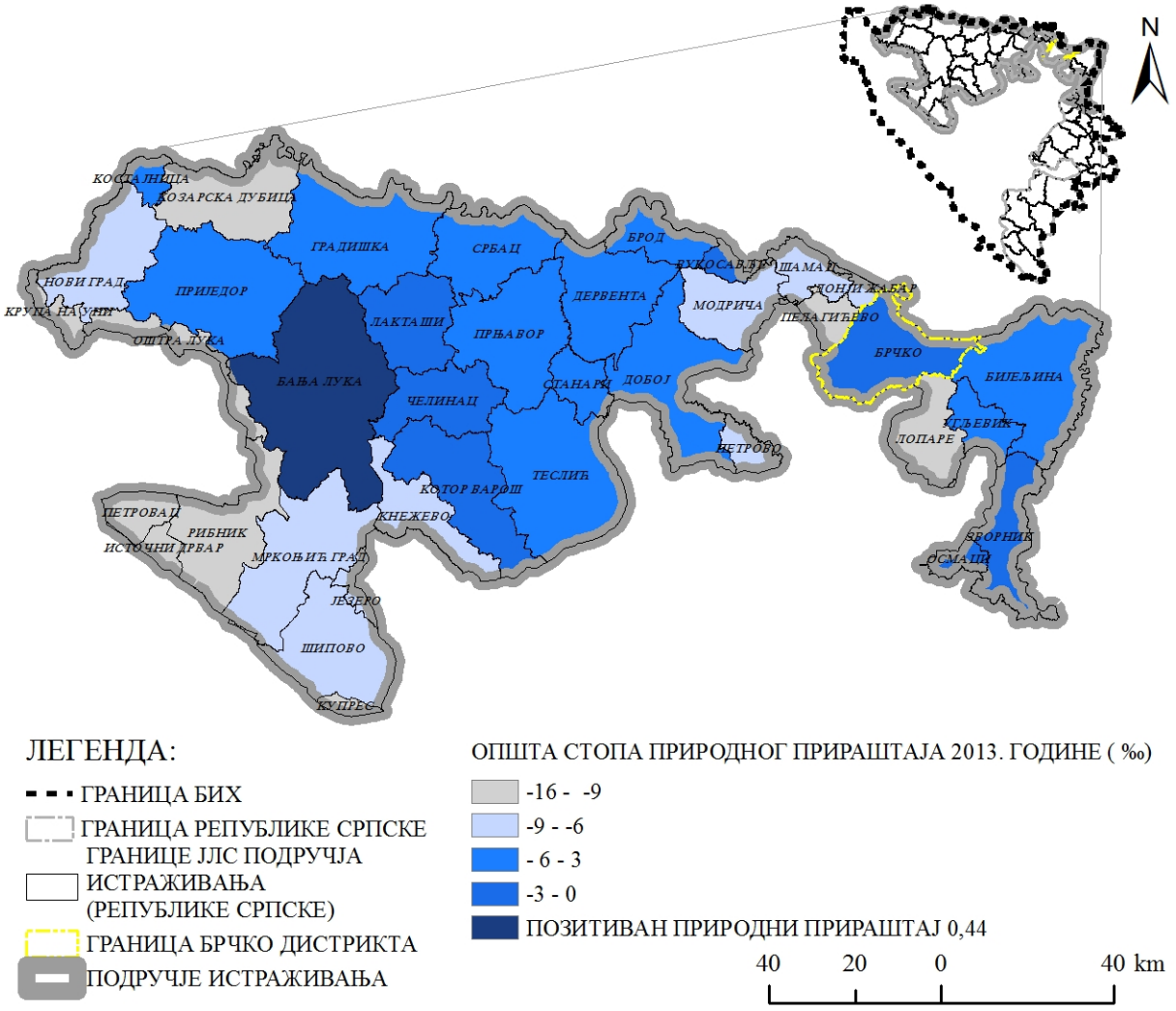
Карта бр. 14.: Општа стопа морталитета по ЈЛС подручја истраживања *(интерпретација аутора на основу података из публикација: Градови и општине Републике Српске 2018., Popis 2013.,Starost i spol, bračni status, fertilitet, Knjiga 1 (2019). Agencija za statistiku BiH, Sarajevo, Demografija u Brčko Distriktu 2013 – 2017. Agencija za statistiku BiH, Процјене броја становника 2013-2017. за Републику Српску – Републички завод за статистику, Бања Лука https://www.rzs.rs.ba/front/article/2993/)*

За најреалнији приказ природног кретања становништва, допринеће анализа природног прираштаја. У периоду послије Грађанског рата, тачније до 2000. године, стопа природног прираштаја у Републици Српској и подручју истраживања била је позитивна.
Негативна стопа природног прираштаја (2013.,2017.,2019. године) посљедица је пада наталитета и повећања стопе морталитета.
Посматрајући стопу природног прираштаја по ЈЛС[129], за пописну 2013. годину, закључује се сљедеће:

- позитивну стопу има једино Град Бања Лука (2019. године ни једна ЈЛС није имала позитивну стопу) ;
- *„повољнија“* ситуација је на потезу Лакташи – Челинац – Котор Варош (подручје истраживања), Бијељина-Брчко, те Сребреница – Милићи – Зворник – Осмаци (Зворник и Осмаци припадају подручју истраживања), гдје је стопа природног прираштa до -3 ‰;

[129] карта број 15.

- цијели простор Републике Српске, изузев Бања Луке (у нивоу просте репродукције), карактерише негативан природни прираштај, што нам говори о природној депопулацији Републике;
- 2013. године од 63 ЈЛС (укључујући Брчко Дистрикт) само је Град Бања Лука имао позитиван природни прираштај, а 1996. године 30 ЈЛС.

Карта бр. 15.: Општа стопа природног прираштаја по ЈЛС подручја истраживања *(интерпретација аутора на основу података из публикација: Градови и општине Републике Српске 2018., Popis 2013, Starost i spol, bračni status, fertilitet, Knjiga 1 (2019). Agencija za statistiku BiH, Sarajevo, Demografija и Brčko Distriktu 2013 – 2017. Agencija za statistiku BiH, Процјене броја становника 2013-2017. за Републику Српску – Републички завод за статистику, Бања Лука https://www.rzs.rs.ba/front/article/2993/)*

Механичко кретање становништва

Миграције су облик просторне покретљивости становништва између једног географског дијела и другог. У нашој литератури, миграцијом се сматра свака промјена мјеста становања, без обзира на трајање и дистанцу, а у страној литератури само трајна промјена мјеста становања. Дакле, у страној литератури у миграције се не укључују краткотрајна путовања која не резултирају сталном промјеном уобичајног боравишта, као што су дневне, привремене и повремене промјене мјеста боравка *(Ђурђев, 2001).*

Механичко кретање становништва Републике Српске одвијало се прво због ратних дешавања (тзв.*„присилне миграције“*), те касније тј. данас због економских разлога (потрага за бољим животом, (адекватним) запослењем). Ратна дешавања деведесетих година довела су до унутрашњих и вањских миграција али и етничке хомогенизације простора БиХ. Данас, лоши

економски услови све више доводе до ванских миграција, тј. емиграција у иностранство различитих категорија становништва (високообразовано становништво, цијеле породице, радници...).

Табела бр. 9.: Апсолутни и релативни показатељи механичког кретања становништва – унутрашњих миграционих кретања, по изабраним годинама за Републику Српску и подручје истраживања [130]

година	број становника (процјена)[131]	имиграција	емиграција	миграциони салдо	Стопа имиграција (‰)	Стопа емиграција (‰)	Стопа миграционог салда(‰)
Република Српска							
2010.	1260414	12733	11779	954	10,1	9,3	0,7
2013.	1253858	11036	10612	424	8,8	8,5	0,3
2017.	1236260	9423	9142	281	7,6	7,4	0,2
2019.	1225654	8789	8642	147	7,2	7,05	0,1
подручје истраживања							
2010.	1017394	9397	8342	1055	9,23	8,2	1,04
2013.	1011887	8086	7346	740	7,99	7,26	0,73
2017.	999226	7228	6679	549	7,23	6,68	0,54
2019.	991357	6710	6379	331	6,77	6,43	0,33

(инетрпретација аутора на основу података из публикација: Процјене броја становника 1996-2016. за Републику Српску – Републички завод за статистику, Бања Лука http://www.rzs.rs.ba/front/article/2464/, Процјене броја становника 2013-2017. за Републику Српску – Републички завод за статистику, Бања Лука https://www.rzs.rs.ba/front/article/2993/, Градови и општине Републике Српске 2018., Demografija и Brčko Distriktu 2013 – 2017. Agencija za statistiku BiH, Popis 2013, Starost i spol, bračni status, fertilitet, Knjiga 1 (2019). Agencija za statistiku BiH, Sarajevo,, Статистички годишњак Републике Српске 2015. Републички завод за статистику, Градови и општине Републике Српске 2018., Demografija i socijalne statistike, Unutrašnje migracije u Bosni i Hercegovini za 2017. godinu, saopćenje, Agencija za statistiku BiH, godina IX, broj 1., Unutrašnje migracije u Bosni i Hercegovini za 2013. godinu, saopštenje, Agencija za statistiku BiH, godina V, broj 1, Unutrašnje migracije u Bosni i Hercegovini za 2010. godinu, saopštenje, Agencija za statistiku BiH, godina III, broj 1, Градови и општине Републике Српске,2020.,Републички завод за статистику, Demografija i socijalne statistike, Unutrašnje migracije u Bosni i Hercegovini za 2019. godinu, saopćenje, Agencija za statistiku BiH, godina XI, broj 1.)

На територији Републике Српске и подручја истраживања, за период 2010-2019. присутан је позитиван миграциони салдо, са тенденцијом смањења, тј. приближавања ка негативном предзнаку. Повољније одлике подручја истраживања одликују се кроз сљедеће чињенице:

- подручје истраживања има већи позитиван миграциони салдо од Републике Српске
- веће стопе миграционог салда;
- од укупних имиграција преко 70% је усмјерено ка подручју истраживања.

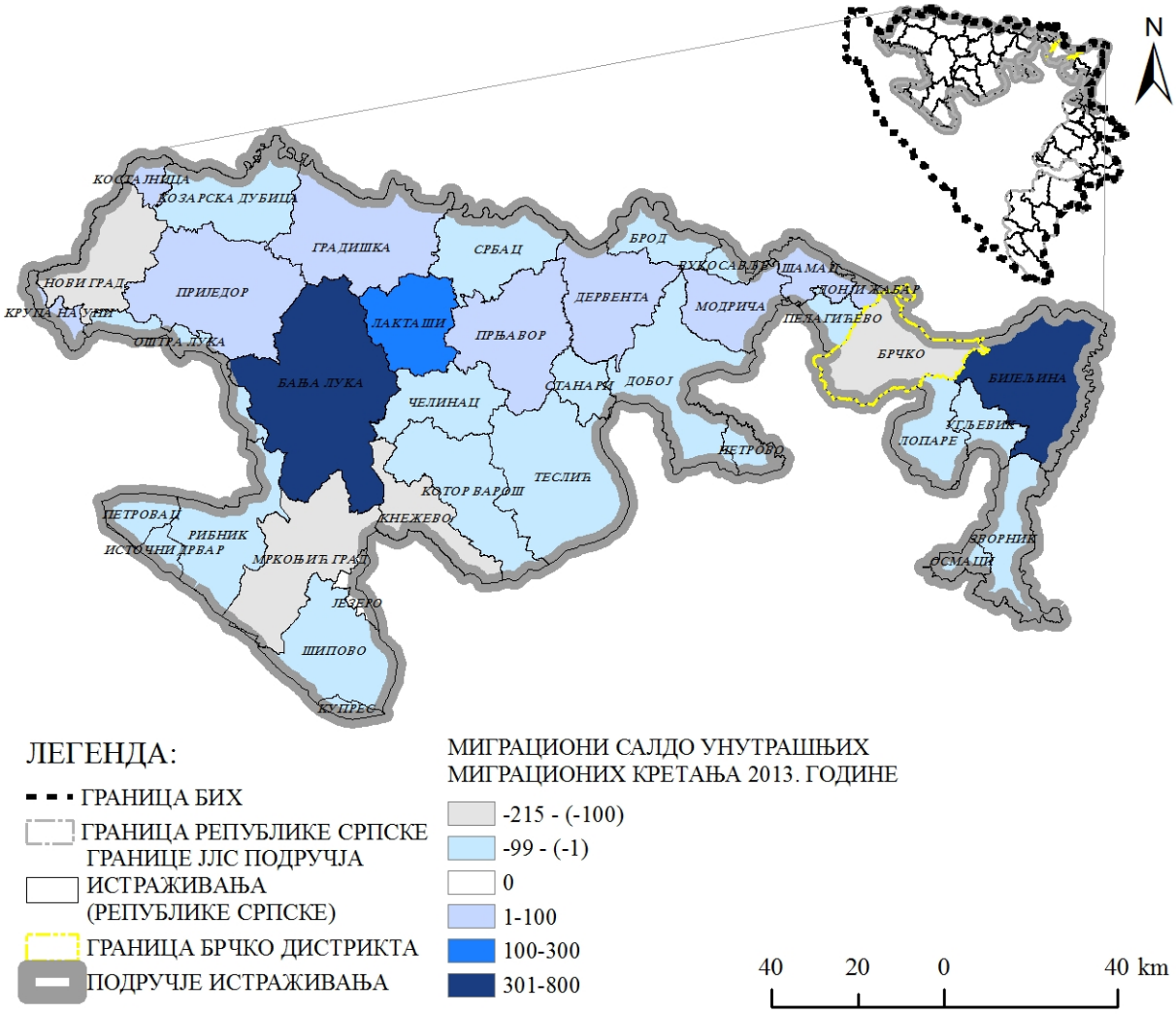
Посматрајући по ЈЛС, закључује се сљедеће:

- негативне вриједности миграционог салда присутне су у свим дијеловима Републике Српске, с тим да су ЈЛС са највећом позитивном апсолутном вриједности миграционог салда лоциране великим дијелом на подручју истраживања;
- године 2010., 2013., 2017. и 2019. највећу позитивну апсолутну вриједност миграционог салда имали су Градови Бања Лука и Бијељина[132];
- године 2010. и 2013. највећу негативну апсолутну вриједност миграционог салда имао је Дистрикт Брчко (-275, -215);

[130] укључујући Брко дистрикт
[131] осим 2013. године, када је представљен податак из Пописа становништва 2013. године
[132] 2010. година 1161 односно 772
2013. година 768 односно 660
2017. година 608 односно 488
2019. година 667 односно 366

- године 2017. највећу негативну апсолутну вриједност миграционог салда имала је Општина Кнежево (-117);
- године 2019. највећу негативну апсолутну вриједност миграционог салда имала је Општина Нови Град (-108);
- поређења ради:
  - од 37 ЈЛС које припадају подручју истраживања, 32% биљежи позитиван миграциони салдо, а од 26 ЈЛС које припадају остатку Републике Српске (подручју јужно од Осмака и Зворника) 27% биљежи позитиван миграциони салдо (2010. година);
  - од 37 ЈЛС које припадају подручју истраживања, 32% биљежи позитиван миграциони салдо, а од 26 ЈЛС које припадају остатку Републике Српске (подручје јужно од Осмака и Зворника) 23% биљежи позитиван миграциони салдо (2013. година);
  - од 37 ЈЛС које припадају подручју истраживања, 30% биљежи позитиван миграциони салдо, а од 26 ЈЛС које припадају остатку Републике Српске (подручје јужно од Осмака и Зворника) 19% биљежи позитиван миграциони салдо (2017. година);
  - од 37 ЈЛС које припадају подручју истраживања, 19% биљежи позитиван миграциони салдо, а од 26 ЈЛС које припадају остатку Републике Српске (подручје јужно од Осмака и Зворника) 12% биљежи позитиван миграциони салдо (2019. година).

Све указује да предметно подручје има повољније миграционе одлике од остатка Републике Српске.

Карта бр. 16.: Унутрашња миграциона кретања 2013. године подручја истраживања *(инетрпретација аутора на основу података из публикација: Статистички годишњак Републике Српске 2015. Републички завод за статистику, Unutrašnje migracije u Bosni i Hercegovini za 2013. godinu, saopštenje, Agencija za statistiku BiH, godina V, broj 1)*

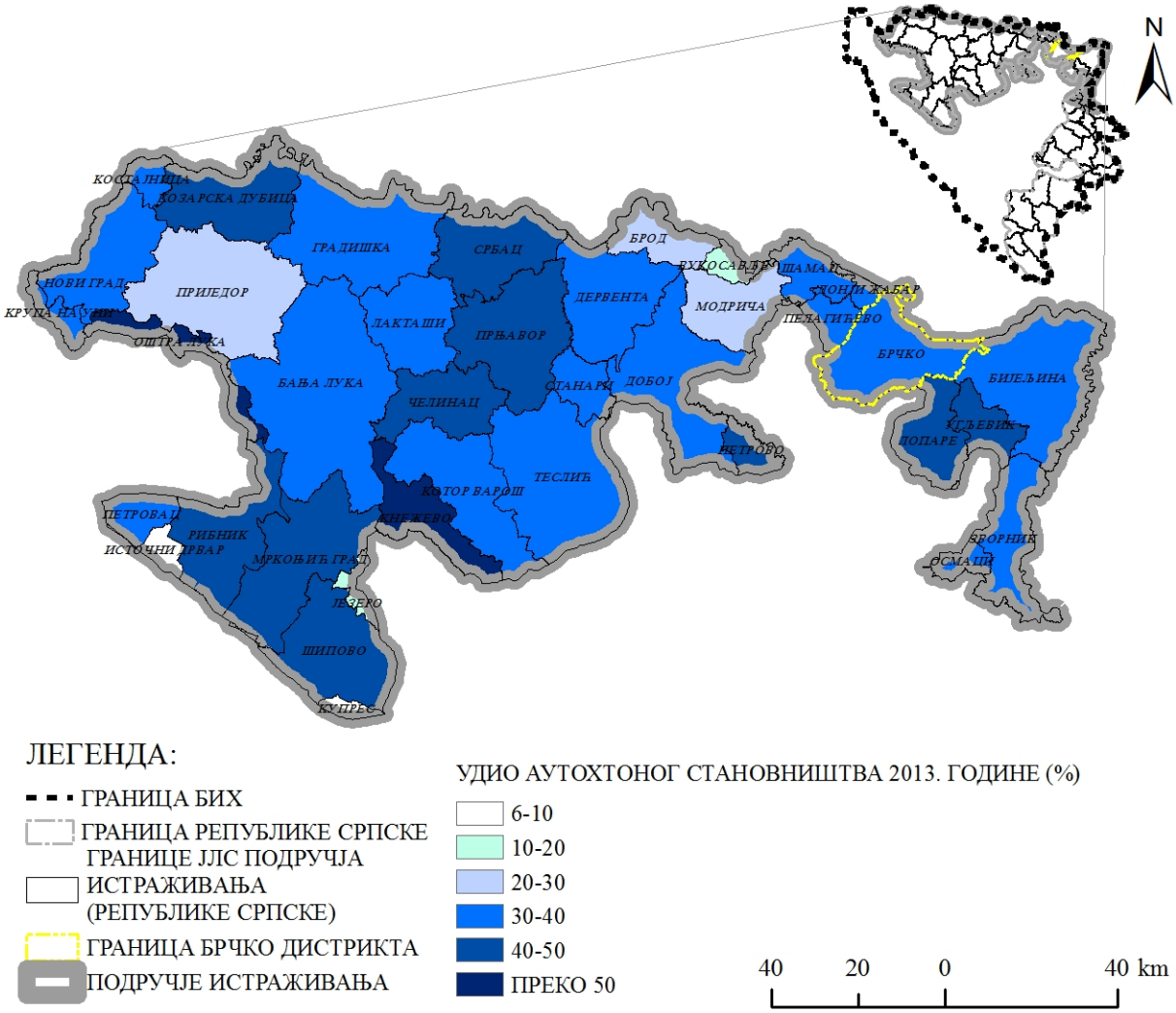
Посматрајући становништво према миграционим обиљежјима – удио досељеног и аутохтоног становништва за 2013. годину, закључује се сљедеће:

- удио досељеног становништва на територији Републике Српске износи 64,9 %, док је удио становништва које станује од рођења на истом мјесту 35,1 %;
- највећи број досељених је из Федерације Босне и Херцеговине 16,1%, што је посљедица, већ поменутих ратних дешавања деведесетих година;
- удио досељеног становништва у укупном становништву на подручју истраживања је 63,63%, што је мање од удјела на нивоу Републике Српске;
- преко 50% аутохтоног становништва имају двије ЈЛС подручја истраживања: Кнежево (52,2 %), Оштра Лука (50,3%);
- највећи удио досељених (преко 90%) имају рубне ЈЛС Републике Српске и подручја истраживања: Источни Дрвар (93,9%), Купрес (91,8) чију границу представља ентитетска линија разграничења. У Купресу и Источном Дрвару, која припадају подручју истраживања највећи број досељених је из других општина Републике Српске.

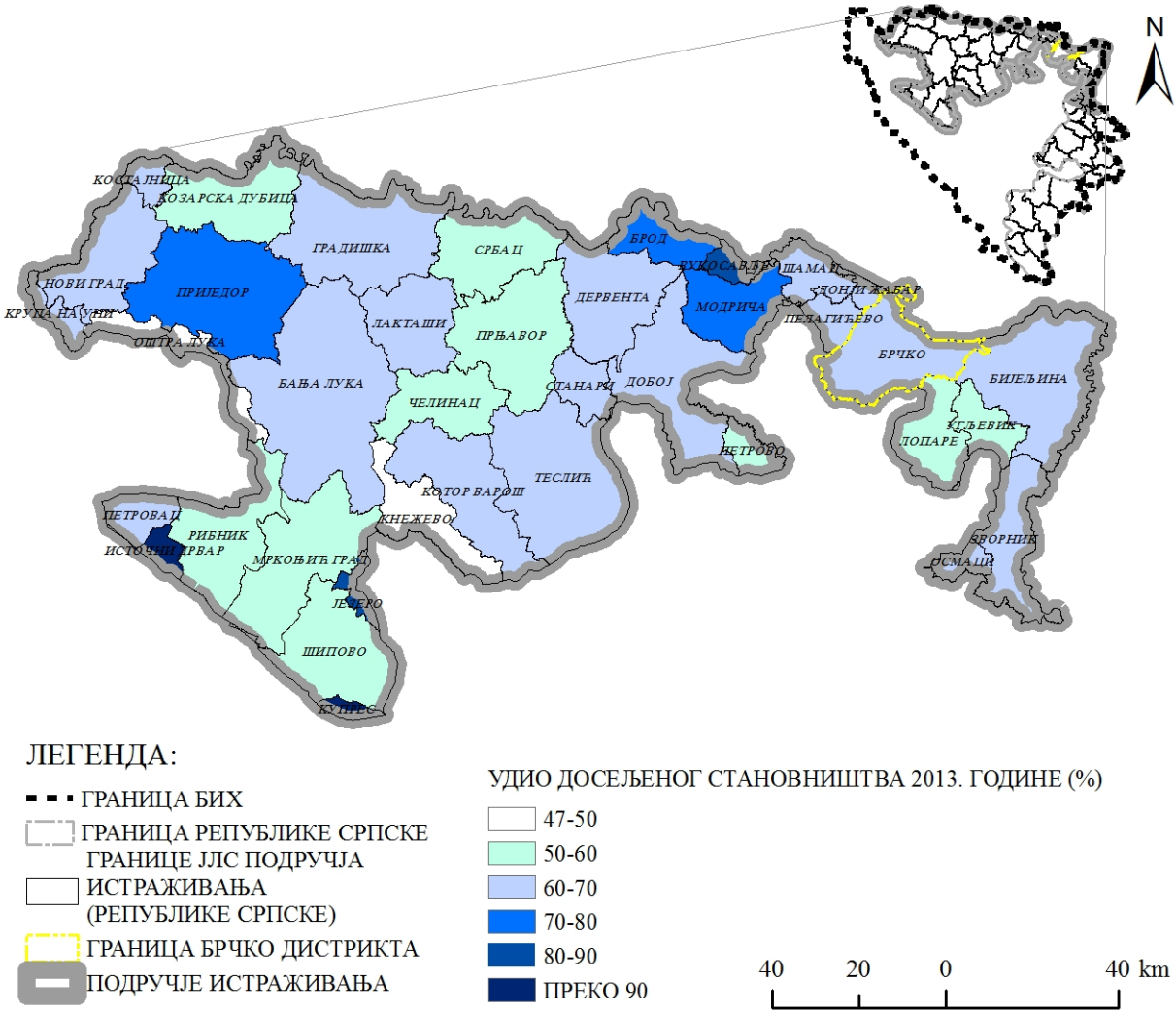
Табела бр. 10.: Становништво према миграционим обиљежјима пописне 2013. године, за Републику Српску и подручје истраживања

Република Српска												
		досељено становништво										
			Босна и Херцеговина						страна држава			
укупно становништво	станује од рођења	досељено становништво	укупно	из другог насељеног мјеста исте општине	из друге општине Републике Српске	из Федерације Босне и Херцеговине	из Брчко дистрикта	непознато	укупно	из бивших република СФРЈ	из других држава	непознато
1253858	440148 (35,1%)	813710 (64,9%)	612845 (48,8%)	145214 (11,6%)	105165 (8,4)	202085 (16,1%)	3184 (0,3%)	157197 (12,5%)	200865 (16%)	80571 (6,4%)	53552 (4,3%)	66742 (5,3%)
подручје истраживања												
1011887	368060 (36,37%)	643827 (63,63%)	468485 (46,30%)	121198 (11,98%)	82841 (8,19%)	147780 (14,61%)	3053 (0,30%)	113613 (11,23%)	175342 (17,33%)	67612 (6,68)	47831 (4,73%)	59899 (5,92%)

*(инетрпретација аутора на основу података из публикација: Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године**,** Миграције**,** Републички завод за статистику, Бања Лука 2017. године; Popis 2013, Migracije, Knjiga 8, Agencija za statistiku BiH)*

Карта бр. 17.: Удио аутохтоног становништва у укупном становништву 2013. године подручја истраживања *(инетрпретација аутора на основу података из публикација: Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године, Миграције, Републички завод за статистику, Бања Лука 2017. године, Popis Migracije, Knjiga 8, Agencija za statistiku BiH)*

Карта бр. 18.: Удио досељеног становништва у укупном становништву 2013. године подручја истраживања *(инетрпретација аутора на основу података из публикација: Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године, Миграције, Републички завод за статистику, Бања Лука 2017. године, Popis Migracije, Knjiga 8, Agencija za statistiku BiH)*

Кретање броја становника

Из претходне анализе о природном и механичком кретању становништва, закључује се да је негативан природни прираштај разлог константног смањења броја становника (2013 – 2019.). Уз то, потребно је споменути и (ванске) миграције, које посљедњих година све више јачају, те би у будућности могле да изазову огромне демографске проблеме.

Као што је у сегменту рада који се односи на *размјештај становништва* дато објашњење, висок степен концентрације становништва веже се за подручје истраживања (80% становништва је ту сконцентрисано). Но, континуитет раста у периоду 1996 -2019[133]. године остварила је само Општина Лакташи.

Посматрајући по сљедећим периодима[134] континуитет раста остварили су сљедеће ЈЛС подручја истраживања:

период 1996 – 2000. (од 27 ЈЛС које су остварили демографски раст у овом периоду, њих 16 припада подручју истраживања)

[133] 1996. и 2000. су подаци без Брчко Дистрикта
[134] табеларни приказ у прилозима рада

- Бања Лука, Зворник, Котор Варош, Теслић, Лакташи, Добој, Кнежево, Челинац, Брод, Модрича, Шипово, Прњавор, Осмаци, Вукосавље, Језеро и Угљевик;
- највећи демографски раст остварили су Град Бања Лука (908) и Град Зворник (619);

период 2000 – 2005. (од 14 ЈЛС које су остариле демографски раст у овом периоду, њих 8 припада подручју истраживања)

- Зворник, Котор Варош, Лакташи, Осмаци, Теслић, Доњи Жабар, Брод и Челинац;
- највећи демографски раст је остварен у Зворнику (1042);

период 2005-2010.(од 12 ЈЛС које су остариле демографски раст у овом периоду, њих 9 припада подручју истраживања)

- Бања Лука, Бијељина, Лакташи, Петровац, Доњи Жабар, Брчко, Вукосавље, Источни Дрвар, Осмаци;
- највећи демографски раст је остварен у Граду Бања Луци (3746).

период 2010-2013. (од 16 ЈЛС које су остариле демографски раст у овом периоду, њих 8 припада подручју истраживања)

- Бања Лука, Бијељина, Лакташи, Осмаци, Доњи Жабар, Петровац, Вукосавље и Језеро;
- највећи демографски раст остварен је у Граду Бања Луци (3074).

период 2013-2017.(од 8 ЈЛС које су остариле демографски раст у овом периоду, њих 5 припада подручју истраживања)

- Бања Лука, Лакташи, Бијељина, Петровац, Источни Дрвар;
- највећи демографски раст остварен је у Граду Бања Луци (3504).

период 2017-2019.(од 5 ЈЛС које су остариле демографски раст у овом периоду, њих 3 припада подручју истраживања)

- Бања Лука, Лакташи, Петровац;
- највећи демографски раст остварен је у Граду Бања Луци (1286).

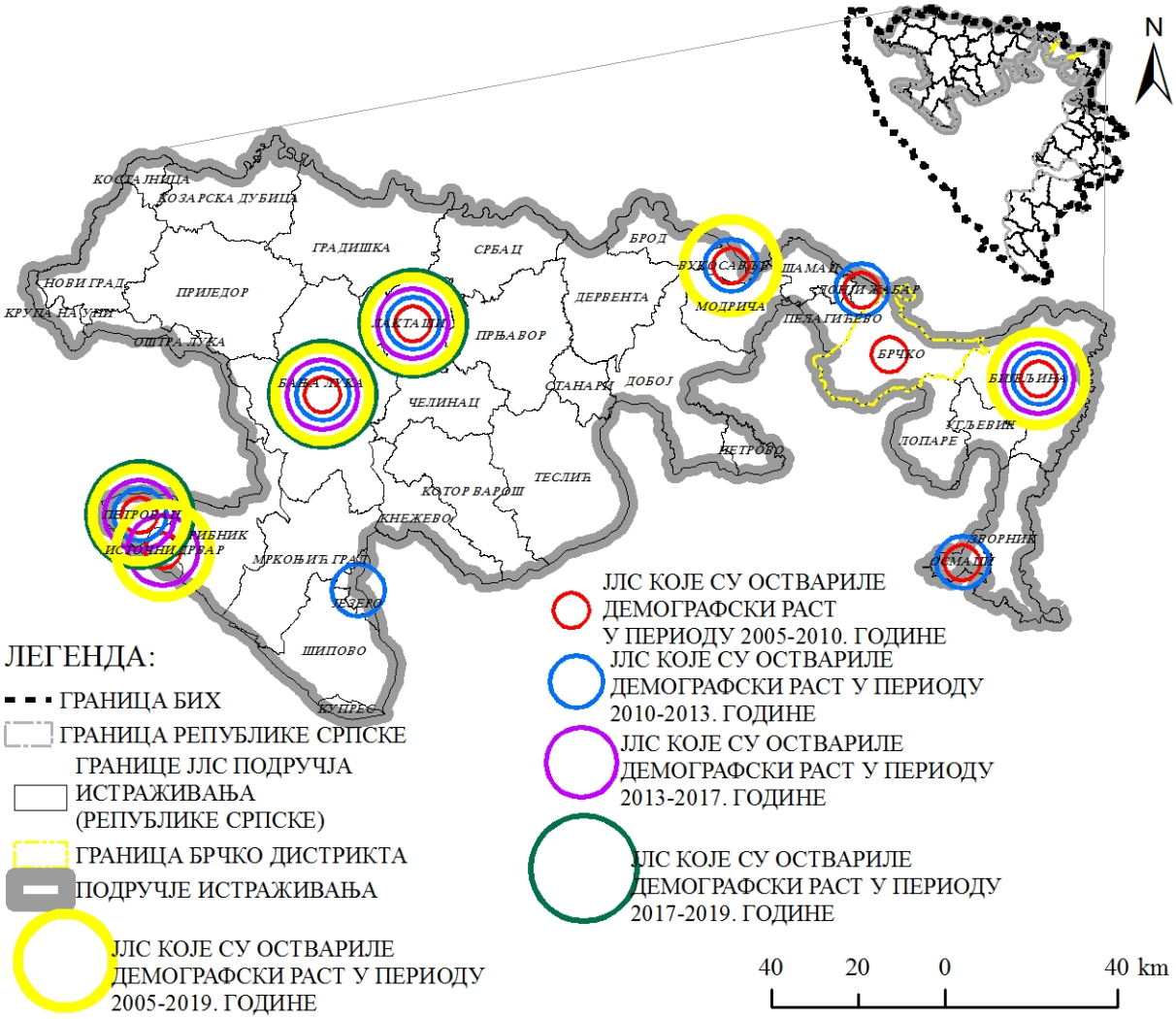
Уколико посматрамо период 2005 – 2010 – 2013 – 2017 – 2019. континуитет раста остварен је у сљедећим ЈЛС: Бања Лука, Лакташи и Петровац[135]. Њих одликује, осим Петровца, повољан географски положај, добра инфраструктурна повезаност, опремљеност објектима јавних служби (обавезне, стандардне и елитне), повољне економске карактеристике... С обзиром да Општина Петровац у посматраном периоду биљежи негативну стопу природног прираштаја и позитиван миграциони салдо (изузев 2013. године када је миграциони салдо -1), закључује се да је раст посљедица превасходно механичког прилива становништва. Томе у прилог иде и чињеница да је старосна структура ове ЈЛС незадовољавајућа, тј. удио особа старости преко 65 година у укупном становништву износи 27% [136]. Демографски раст је посљедица механичког прилива становништва, првенствено из Федерације БиХ[137]. Овоме је придонео и сам географски положај ове рубне ЈЛС према Федерацији БиХ, те развијености шумарства. Наиме, по типу структуре дјелатности обрађеног у овом раду, ова ЈЛС припада типу *„изразита орјенатција ка примарном сектору“*.

Дакле, у периоду 2005 – 2010 – 2013 – 2017 – 2019. године, од 4 ЈЛС које су остариле демографски раст њих 3 припадају подручју истраживања. То потврђује демографски значај истраживаног подручја.

[135] и Источно Ново Сарајево ван обухвата истраживања

[136] према експертима Уједињених нација, ова ЈЛС припада категорији „*старо становништво“*, јер удио старих лица, тј. лица преко 65 година старости прелази 7%

[137] резултат анализе унутрашњих миграционих кретања

Карта бр. 19.: Кретање броја становника за период 2005 – 2019. године подручја истраживања *(интерпретација аутора рада на основу публикација: Процјене броја становника 1996-2016. за Републику Српску – Републички завод за статистику, Бања Лука http://www.rzs.rs.ba/front/article/2464/, Процјене броја становника 2013-2017. за Републику Српску – Републички завод за статистику, Бања Лука https://www.rzs.rs.ba/front/article/2993/, Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године, Резултати пописа градови, општине, насељена мјеста, Републички завод за статистику, Бања Лука 2017. године, Popis 2013, Starost i spol, bračni status, fertilitet, Knjiga 1 (2019). Agencija za statistiku BiH, Sarajevo, Demografija u Brčko Distriktu 2013 – 2017. Agencija za statistiku BiH, Градови и општине Републике Српске,2020., Републички завод за статистику, Бања Лука, Demografija u Brčko Distriktu BiH 2015-2019. godine, 2020.)*

3.2.2.4 Структуре становништва

У разматрању кретања становништва значајну улогу игра познавање структура становништва. Становништво се разликује по полу, старости, вјери, образовању, етничкој припадности, економској активности, запослености, дјелатности... *(Ђурђев, 2001)*
Дакле, могу се анализирати сљедеће карактеристике становништва:

- билошке (структура према полу и доби);
- друштвено – економске (структура према дјелатности, активности, занимању, образовању, брачном стању...);
- културно – антрополошке (структура према раси, народности, вјери, језику...)

У демогеографској анализи највеће значење има биолошка и друштвено – економска структура, првенствено због утицаја на природно кретање и друге виталне карактеристике становништва *(Nejašmić, 2005).*

Биолошка структура

Структура (састав) према полу и доби је биолошки састав, јер је у суштини условљен природним кретањем становништва (при тзв. затвореном типу популације). Но, у биолошком саставу се огледа и друштвена и економска збивања *(Nejašmić, 2005).* Из ње произилазе кључни контигенти становништва како за биолошку репродукцију (фертилни контигент), тако и за формирање радне снаге (радни контигент) *(Wertheimer – Baletić, 1999).*

Структура према полу

На територији Републике Српске, присутна је континуираност у благој доминацији женске популације (период 1996 – 2019. године)[138] [139]. Иста је ситуација и са подручјем истраживања.
Уколико посматрамо само пописну 2013. годину, долази се до сљедећих закључака:

- 43 ЈЛС Републике Српске имају коефицјент маскулинитета испод 1000, што упућује да њих карктерише доминација женске популације, а подручју истраживања припада њих 26, што чини 70% ЈЛС подручја истраживања;
- подручје истраживања карактерише доминација женске популације, као и остатак Републике Српске;
- већи удио мушке популације преовладава на потезу Угљевик – Лопаре, Језеро – Шипово – Купрес, Оштра Лука – Крупа на Уни и у општинама Осмаци, Источни Дрвар, Вукосавље и Доњи Жабар;
- све ЈЛС не карактерише изразита (јака) доминација једног пола, изузев општине Источни Дрвар[140] [141], гдје је омјер мушког према женском становништву 66,66:33,33 (%); овдје се ради о рубној ЈЛС према Федерацији БиХ, са малим демографским капацитетом (Источни Дрвар броји 66 становника).

Структура према старости

Структура према старости једна је од најважнијих показатеља потенцијалне живости и биодинамике становништва. Састав становништва према старости представља диобу укупног становништва у вријеме пописа по једногодишњим или петогодишњим скуповима. Из ових аналитичких података могу се обликовати већи старосни скупови, тј. старосно – полни функционални контигенти[142]:

- *за утврђивање младости, зрелости и старости:* млади 0 – 19, зрело 20 – 59, старо 60 и више (или 0 – 14, 15 – 64, 65 и више);
- *за утврђивање биорепродукције:* предфертилна старост 0 – 14, фертилна (15 – 49 код жена, 15 – 64 код мушкараца) и постфертилна (50 и више за жене, 65 и више за мушкарце), уз то важна је и дјечија база 0 – 4 године, као приближни показатељ наталитета у неком становништву;

[138] закључак на основу обрађених података из сљедећих извора: Процјене броја становника 1996 – 2016. за Републику Српску – Републички завод за статистику, Бања Лука http://www.rzs.rs.ba/front/article/2464/, Процјене броја становника 2013 – 2017. за Републику Српску – Републички завод за статистику, Бања Лука https://www.rzs.rs.ba/front/article/2993/, Demografija u Brčko Distriktu 2013 – 2017. Agencija za statistiku BiH, Процјене броја становника 2013-2019. за Републику Српску – Републички завод за статистику, Бања Лука http://www.rzs.rs.ba/front/article/4340/, ,Demografija u Brčko Distriktu BiH 2015-2019. godine, 2020.
[139] 1996 и 2000 су подаци без Брчко Дистрикта
[140] и Источни Мостар
[141] изразита доминација мушког становништва јавља се од 2010. године
[142] експерти Уједињених нација узимају у обзир удио становништва у добу од 65 и више година (младо станонвиштво – удио старих износи 4% и мање, зрело становништво – удио старих од 4 – 7%, старо становништво – удио старих износи више од 7%) *(Wertheimer – Baletić, 1999)* ;

- *за оцјену радног потенцијала:* предрадна доб 0 – 14, радна 15 – 59 или 64 (за мушкарце), пострадна 60 или 65 и више (или 0 – 19, 20 – 64, 65 и више, због све чешћег продужења школовања);
- *за планирање школства*: предшколска доб 0 – 6, школска – обавезна 7 – 14, средњошколска 15 – 18, редовна студентска доб 19 – 24;
- *за политиколошка и социолошка истраживања*: пунољетна доб 18 и више година *(Nejašmić, 2005).*

Уколико посматрамо старосно – полну структуру[143] (2013. година) цијеле Републике Српске и подручја истраживања, закључује се да удио становништва у доби 65 година и више (укупно, мушко, женско) у укупном становништву прелази 7% (проценат иде до 17%), тј. карактеришу се као подручја са заступљеним старим становништвом.

Подручје истраживања има незнатно повољнију *„старосну слику"* у односу на Републику Српску и подручје јужно од Осмака и Зворника (изузев мушке популације).

Генерално гледајући, старосна структура по полу, указује да је већи удио лица старијих од 65 година у женској него у мушкој популацији, како подручја истраживања (19,13%:14,52%) тако и Републике Српске. Иако се мушке дјеце више рађа[144], доминантнија је женска популација у старијој доби. Ово се може објаснити тиме што жене имају већу биолошки отпорност, дужи животни вијек, раде мање тешке послове... Томе у прилог иде и чињеница да је просјечна старост женског у односу на мушко становиштво у Републике Српске 43,05:40,32 године.

Посматрајући по ЈЛС, за 2013. годину[145], ситуација је сљедећа:

- најмањи удио лица 65 година и више у укупном становништву имале су сљедеће ЈЛС: Котор Варош (13,08%), Зворник (13,4%), Осмаци (13,50%)...
- најмањи удио лица од 65 година и више у укупном женском становништву имала је Општина Осмаци (14,96%), Котор Варош (15,04%)...
- Општина Источни Дрвар има 6,81 % мушких лица 65 година и више у укупном мушком становништву, што би требало да је по категоризацији Уједињених нација сврста у ЈЛС са зрелим становништвом; но, овај податак се не може посматрати као нешто позитивно јер ова ЈЛС има само 44 женске особе (од 66 пописаних особа) (рубна ЈЛС према Федерацији БиХ, која је подјељена ентитетском линијом разграничења);

Све указује на изузетно неповољну старосну слику цијеле Републике Српске како у садашњем, тако и у будућем периоду (посљедица смањеног фертилтета, миграција итд.).

Овоме у прилог иде и чињеница да је у периоду 2013 – 2019. године дошло до пада удјела младог и зрелог становниптва.

Друштвена структура

Образовна структура

За потребе упоредне анализе (јединица локалне самоуправе подручја истраживања и цијеле Републике Српске) користиће се сљедећа подјела становништва према школској спреми:

[143] према типизацији који су дали експерти Уједињених нација

[144] не само у Републици Српској и подручју истраживања (према Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године, Резултати пописа градови, општине, насељена мјеста, Републички завод за статистику, Бања Лука), већ и свијету („за људски род карактеристичан је биолошки феномен – рађање мушке више него женске дјеце, а разлика је у просјеку 5-6%) (Nejašmić, 2005, 74 страна). За Републику Српску, као показатељ рађања по полу узета је бројка становништва старосне структуре 0- 4 године, тзв. дјечија база, као први, приближни показатељ рађања (24094 мушких, 22890 женских).

[145] према „Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године, Резултати пописа градови, општине, насељена мјеста, Републички завод за статистику, Бања Лука", Popis 2013, Starost i spol, bračni status, fertilitet, Knjiga 1, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo

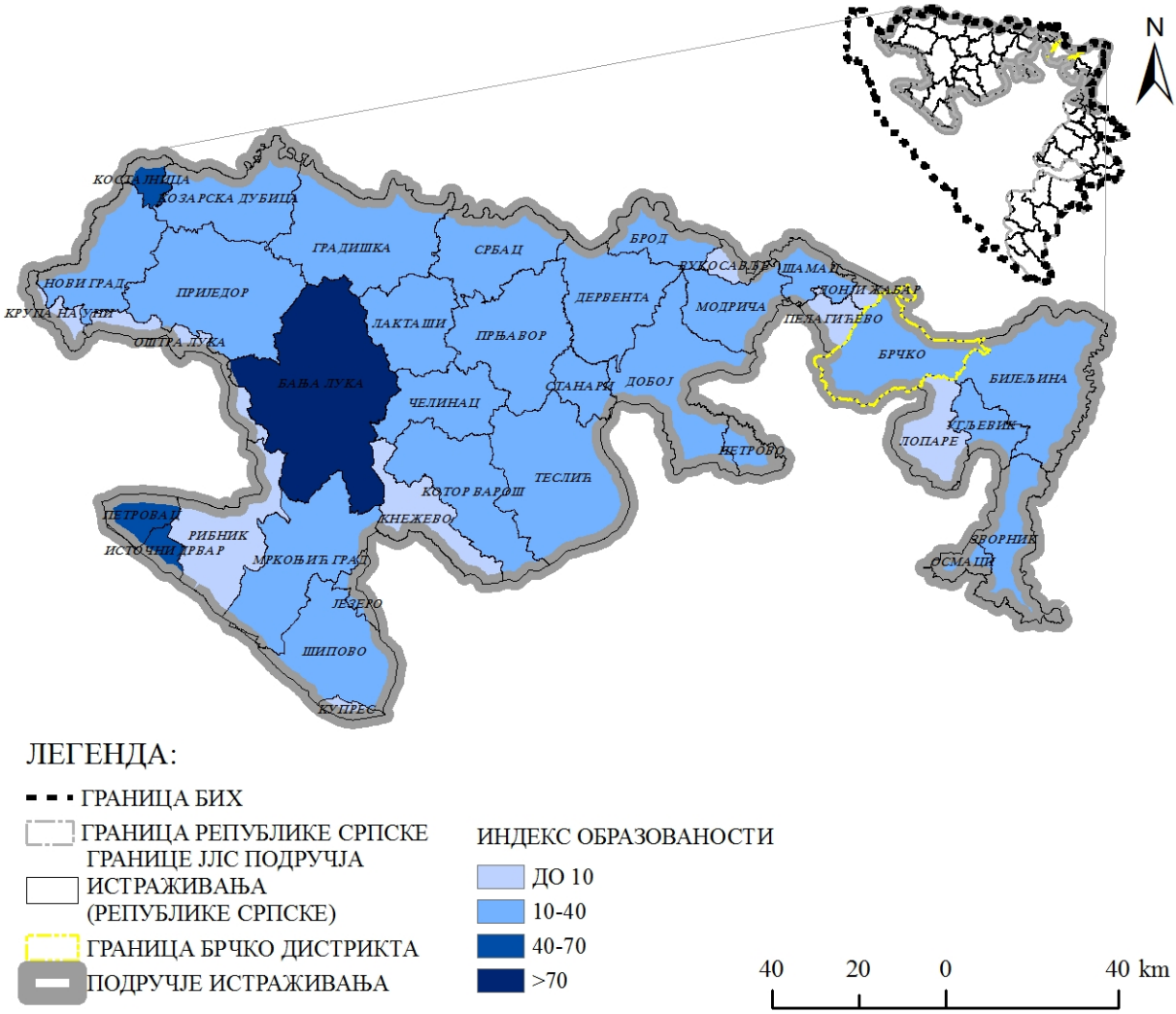
- удио (%) становништва које нема завршено примарно образовање ($<O_1$);
- удио (%) становништва које има завршено секундарно образовање (O_{11});
- удио (%) станоновништва које има завршено терцијарно образовање (O_{111}).

Све заједно чини темељ за израчунавање идекса образованости *(Nejašmić, 2005)*:

$$I_O = \frac{O_{II*}O_{III}}{< O_I}$$

За становништво Републике Српске (укључујући и Брчко дистрикт) 2013. године I_O је 38,8. То проистиче из података да 15,45% становништва (рачуна се оно у доби 15 и више година) је без икаквог образовања и са непотпуним основним образовањем, 50,40% има завршено секундарно образовање (средња школа), а 11,92 % има терцијарно образовање (виша, висока, академија, универзитет). Постоје знатне разлике између јединица локалних самоуправа подручја истраживања али и подручја цијеле Републике Српске (2013. година):

- I_O подручја истраживања је неповољнији у односу на подручје јужно од Осмака и Зворника, тј. од Републике Српске, што проистиче из података да 16,14% становништва (15 и више година) је без икаквог и са непотпуним основним образовањем (РС 15,46%, подручје јужно од Осмака и Зворника је 12,67%), 49,73% има завршено секундарно образовање (РС 50,41%, подручје јужно од Осмака и Зворника је 53,18%), а 11,50% има терцијарно образовање (РС 11,93%, подручје јужно од Осмака и Зворника је 13,68%);
- јединице локалне самоуправе које имају испод 15% становништва (15 више година) без икаквог и са непотпуним основним образовањем, тј. испод републичког просјека су на потезу Костајница – Нови Град – Приједор – Бања Лука – Лакташи, Петровац, Брод на подручју истраживања;
- јединице локалне самоуправе које имају удио лица старијих од 15 година са завршеном средњом школом изнад републичког просјека (50,40%) су: Костајница, Петровац, Брод, Лакташи, Бања Лука, Приједор, Козарска Дубица, Шипово, Котор Варош, Градишка, Нови Град и Петрово;
- јединице локалне самоуправе које имају удио лица старијих од 15 година са завршеном вишом, високом (академијом, универзитетом) школом изнад републичког просјека (11,92%) су: Град Бијељина и Бања Лука, те општине Петровац и Источни Дрвар које припадају подручју истраживања;
- јединице локалне самоуправе које имају индекс образованости изнад републичког просјека (38,8) су Бања Лука (151), Бијељина, Костајница, Петровац, Источни Дрвар, сарајевске општине, Рудо, Вишеград, те подручје Источне Херцеговине.

Карта бр. 20.: Индекс образованости 2013. године *(интерпретација аутора на основу података из публикација: „Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године, Образовне карактеристике“, Републички завод за статистику, Бања Лука 2017. године,* Popis 2013, Obrazovne karakteristike,“ *Knjiga 4, Agencija za statistiku BiH, Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године, Резултати пописа градови, општине, насељена мјеста, Републички завод за статистику, Бања Лука“, Popis 2013, Starost i spol, bračni status, fertilitet, Knjiga 1, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)*

Тип структуре дјелатности

Тип структуре дјелатности[146] ЈЛС Републике Српске утврђен је примјеном методе наизмјеничних дјелитеља, која је развијена за потребе истраживања аграрних структура, а прије свега за истраживање структуре искоришћавања земљишта. Међутим, њена основна математичко – статистичка форма на којој се заснива даје јој универзалан карактер, тако да има широку примјену *(Марић, Бајић, 2004.)* У наставку, а на темељу наведеног, као структурни елементи издвојени су (ван)привредни сектори (примарни, секундарни, терцијарни тј. терцијарно – квартарни). Потом, апсолутни подаци који одражавају квантитет сваког од структурних елемената (број запослених по секторима дјелатности), наизмјенично су се дијелили са 1,2,3,4,5,6, те је издвојено шест највећих резултата, који представљају *„интензитет доминације“* сваког од структурних елемената. Потом је утврђено којем сектору припадају шест највећих резултата (ради лакше анализе приказује се у виду формула – примјер $П_2С_3Т_1$). На тај начин одређене је тип просторно – економске структуре. Дакле, великим словима је одређен структурни елемент, а индексним бројевима интензитет

[146] изворно: Структурна анализа економско – географских фактора

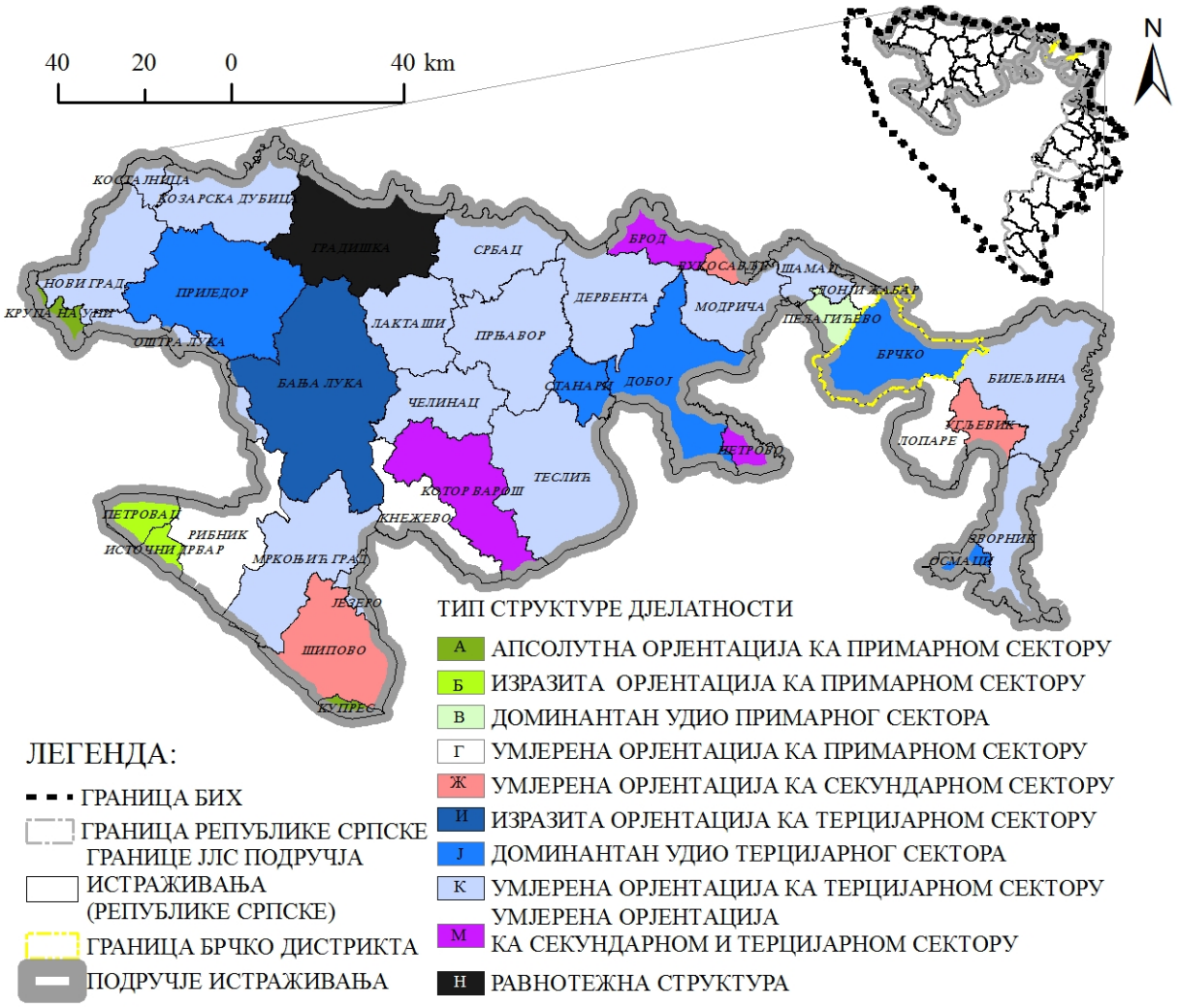
доминације сваког од структурних облика (на три структурна елемента, шест дјелитеља издваја се 28 структурних облика):

ТИПОВИ СТРУКТУРА	*СТРУКТУРНИ ОБЛИЦИ*
– апсолутна орјентација ка примарном сектору	$П_6С_0Т_0$;
– изразита орјентација ка примарном сектору	$П_5С_1Т_0$, $П_5С_0Т_1$;
– доминантан удио примарног сектора	$П_4С_2Т_0$, $П_4С_0Т_2$, $П_4С_1Т_1$;
– умјерена орјентација ка примарном сектору	$П_3С_2Т_1$, $П_3С_1Т_2$;
– апсолутна орјентација ка секундарном сектору	$П_0С_6Т_0$;
– изразита орјентација ка секундарном сектору	$П_0С_5Т_1$, $П_1С_5Т_0$;
– доминантан удио секундарног сектора	$П_2С4Т_0$, $П_0С_4Т_2$, $П_1С_4Т_1$;
– умјерене орјентације ка секундарном сектору	$П_2С_3Т_1$, $П_1С_3Т_2$;
– апсолутна орјентација ка терцијарном[147] сектору	$П_0С_0Т_6$;
– изразита орјентација ка терцијарном сектору	$П_1С_0Т_5$,, $П_0С_1Т_5$;
– доминантан удио терцијарног сектора	$П_2С_0Т_4$, $П_0С_2Т_4$, $П_1С_1Т_4$;
– умјерена орјентација ка терцијарном сектору	$П_2С_1Т_3$, $П_1С_2Т_3$;
– умјерена орјентација ка примарном и секундарном сектору	$П_3С_3Т_0$
– умјерена орјентација ка примарном и терцијарном сектору	$П_3С_0Т_3$
– умјерена орјентација ка секундарном и терцијарном сектору	$П_0С_3Т_3$
– равнотежна структура	$П_2С_2Т_2$

Користећи ову методу за одређивање типова структуре дјелатности на нивоу ЈЛС подручја истраживања и Републике Српске за 2013. годину (карта број 21), закључује се сљедеће:

- од 42 ЈЛС које припадају групи терцијарног сектора, тј. терцијарно – квартарног сектора *(„изразита орјентација ка терцијарном сектору“*, *„доминантна удио терцијарног сектора“* и *„умјерена орјентација ка терцијарном сектору“*) њих 21 припада подручју истраживања;
- *„изразиту орјентацију ка терцијарном сектору“* има 5 ЈЛС, а на подручју истраживања је само Бања Лука;
- од 4 ЈЛС које припадају групи секундарног сектора*(„доминантан удио секундарног сектора“*, *„умјерена орјенатција ка секундарном сектору“*), три се налазе на подручју истраживања (Угљевик, Вукосавље, Шипово);
- орјентацију ка примарном сектору има 10 ЈЛС *(„апсолутна орјенатција ка примарном сектору“*, *„изразита орјентација ка примарном сектору“*, *„доминантан удио ка примарном сектору“*, *„умјерена орјентација ка примарном сектору“*), а 9 их се налази на подручју истраживања, у рубним крајевима, тј. на ентитеској граници: Купрес, Крупа на Уни, Рибник, Петровац, Источни Дрвар...);
- *„апсолутну орјентацију ка примарном сектору“* имају општине Купрес и Крупа на Уни;
- иако је распоред 49 ЈЛС чији тип структуре указује на доминацију развојних сектора (сви типови секундарног и терцијарно – квартарног сектора) уједначен по цијелој републици, на подручју истраживања лоцирано је 7 ЈЛС које запошљавају преко 10000 запослених у развојном сектору, што чини 53% од укупног броја запослених у овом сектору (Бањалука, Бијељина, Приједор, Брчко, Добој, Зворник и Градишка);
- само запослени Града Бањалука у развојном сектору чине сса 19% укупног броја запослених у овом сектору на нивоу републике.

[147] мисли се на терцијарно –квартарни сектор

Карта бр.21.: Тип структуре дјелатности 2013. године за подручје истраживања, примјеном методе наизмјеничних дјелитеља *(интерпретација аутора рада на основу података из публикација: Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике", Републички завод за статистику, Бања Лука и „Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)*

Радно – способно становништво према статусу у активности

Према методологији посљедњег Пописа становништва из 2013. године, радно способно становништво према статусу у активности подјељено је на радну снагу и економски неакативно становништво. У категорију радне снаге (економски активно становништво) сврставају се лица стара 15 и више година која су запослена и незапослена. Незапослена лица разврстана су на лица која су раније радила, те она која су без радног искуства. Категорија економски неактивних лица обухвата ученике/студенте (15 или више година), пензионере, лица која обављају кућне послове, те неспособне за рад.
За анализу степена запослености могу се користити три показатеља:

- запосленост становништва у односу на укупно становништво:

степен запослености = број запослених ÷ укупно становништво × 100

- запосленост становништва у односу на радно способно становништво[148]:

$$\text{степен запослен.} = \text{број запослених} \div \text{радно способно становништво} \times 100$$

- запосленост становништва у односу на активно становништво[149]:

$$\text{степен запосле.} = \text{број запослених} \div \text{активно становништво} \times 100$$

Но, ипак удио запослених у радноспособном становништву се сматра кључним социјалним показатељем за анализу кретања на тржиштима рада[150]. На простору Републике Српске степен запослености износи сса 34 %, а на подручју истраживања је сса 35%.

У рангу са републичким степеном запослености (и изнад) су 25 ЈЛС, од чега је 18 на подручју истраживања. Но, овдје треба нагласити да примјена овог показатеља, бар што се тиче Републике Српске, не показује одређен степен валидности. Наиме, општине Источни Дрвар (64%), Крупа на Уни (62%), Купрес (58%)... имају највише вриједности, а у демографско – функционалном смислу имају јако слаб значај. Примјера ради, у општини Источни Дрвар живи свега 66 становника (површина је 75 km^2), Крупа на Уни има 1560 становника (површина је 93 km^2), Купрес има 293 становника (површина 44 km^2). Ове рубне општине, настале су подјелом предртаних општина, а одликују их ријетка густина насељености (већином до 10 ст/km^2), удаљеност од главних инфраструктурних система, занемарив гравитациони значај[151]. Сходно томе, изузетно висок удио запослености, тј. низак степен незапослености, није реалан и не осликава стварно стање развијености.

Анализирајући степен запослености у односу на укупно становиштво и радну снагу (активно становништво), ситуација је слична, те се закључује сљедеће:

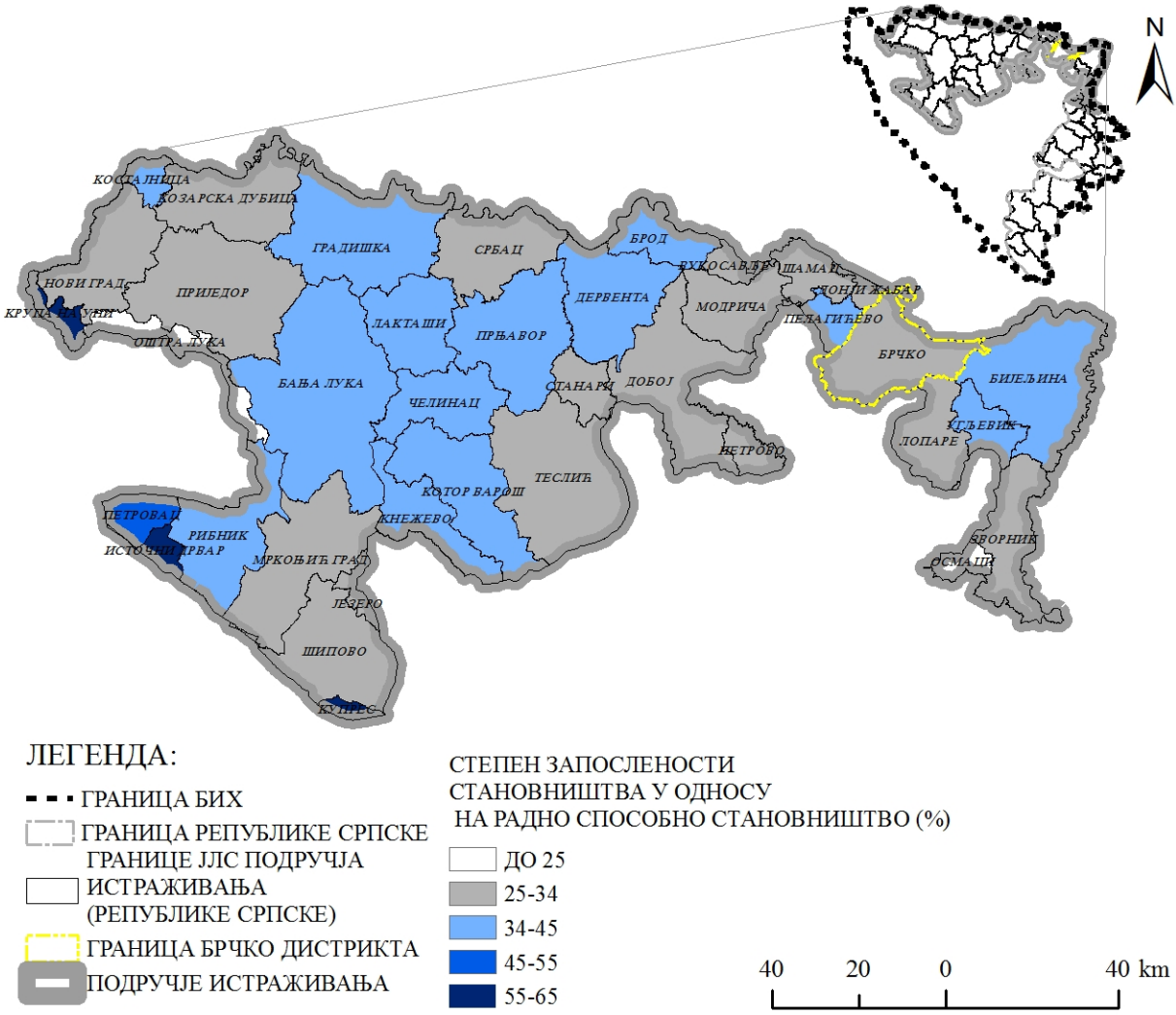
- степен запослености у односу на укупно становништво на нивоу Републике Српске износи 29%; од 22 ЈЛС које се налазе изнад овог ранга, 16 их припада подручју истраживања; лоциране су око Бања Луке, Бијељине и Дервенте;
- степен запослености у односу на радну снагу на нивоу Републике Српске износи 74 %; посматрајући овај степен, ситуација је као и код претходних – повољнија је на подучју истраживања – око Бања Луке (на југ до Петровца, Источног Дрвара) до Модриче, пелагићева и Брода, те око Бијељине; као и код радно способног становништва, издвајају се општине Источни Дрвар, Крупа на Уни, Купрес... са ектремним одсутапњима, које не представљају реално стање демографско – економског развоја.

[148] увидом у резултате пописа становништва, као радно способно становништво рачунала су се лица која су старија од 15 година. Претпоставка је да максимална старосна граница није дефинисана због чињенице да лица могу бити економски активна и након изласка из радног контигента (15 – 64).

[149] према Попису становништва из 2013. године, под активним становништвом се подразумјева радна снага тј. запослено и незапослено становништво заједно

[150] према https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Employment_statistics/hr (приступљено јануар 2019.)

[151] Лош гравитациони значај потврђују и анализа гравитационог значаја која је одрађена у овом раду: Источни Дрвар-*„слабија гравитациона ЈЛС“* и *„јака гравитациона ЈЛС“*, Купрес-*„изразито слабија гравитациона ЈЛС“* и *„емиграциона ЈЛС“*, Крупа на Уни-*„слабија гравитациона ЈЛС“*

Карта бр. 22.: Степен запослености становништва у односу на радно способно становништво 2013. године на подручју истраживања (*инетрпретација аутора на основу података из публикација: Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године, Резултати пописа градови, општине, насељена мјеста, Републички завод за статистику, Бања Лука, Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)*

Незапосленост је огледало параметра запослености. Што је већи степен запослености у односу на односу на активно станонвиштво[152], то је мањи степен незапослености у односу на активно становништво и обрнуто. Сходно томе, (неоправдано) најмањи степен незапослености имају већ поменуте ЈЛС: Крупа на Уни, Купрес, Источни Дрвар...

[152] активно становништво (радну снагу) чине запослена и незапослена лица

Табела бр. 11..: Степен запослености 2013. године по ЈЛС подручја истраживања

ЈЛС	радно способно становништво	запослени	радна снага (економски активно становништво)	степен запосл. у односу на укупно становништво %	степен запосл. у односу на радно способно становништво %	степен запосл. у односу на активно становништво %
Бања Лука	153659	61470	79792	34.14	40.00	77.04
Бијељина	88664	34349	44600	33.07	38.74	77.02
Брчко	70435	22482	30062	26.92	31.92	74.79
Брод	13506	4978	6452	31.67	36.86	77.15
Челинац	12852	4484	5984	29.66	34.89	74.93
Дервента	22345	8273	10003	31.91	37.02	82.71
Добој	58805	19191	25423	28.01	32.63	75.49
Доњи Жабар	3139	905	1243	24.67	28.83	72.81
Градишка	42640	16068	20542	32.66	37.68	78.22
Источни Дрвар	65	42	43	63.64	64.62	97.67
Језеро	902	236	312	22.71	26.16	75.64
Кнежево	8016	3544	4144	37.83	44.21	85.52
Костајница	4975	1999	2391	35.41	40.18	83.61
Котор Варош	15368	5577	6928	30.37	36.29	80.50
Козарска Дубица	18231	5340	7199	25.82	29.29	74.18
Крупа на Уни	1381	857	869	54.94	62.06	98.62
Купрес	266	155	171	52.90	58.27	90.64
Лакташи	28847	10989	14194	32.12	38.09	77.42
Лопаре	12938	3595	4923	24.47	27.79	73.02
Модрича	21096	7146	9373	29.18	33.87	76.24
Мркоњић Град	13701	4498	5927	28.24	32.83	75.89
Нови Град	22126	6436	9251	25.50	29.09	69.57
Осмаци	4710	1131	1643	20.39	24.01	68.84
Оштра Лука	2305	512	632	18.93	22.21	81.01
Пелагићево	3895	1430	1727	32.81	36.71	82.80
Петровац	302	136	153	38.42	45.03	88.89
Петрово	5575	1497	2013	23.70	26.85	74.37
Приједор	70732	23657	32646	29.24	33.45	72.47
Прњавор	29403	10135	12328	29.50	34.47	82.21
Рибник	5058	1859	2177	31.77	36.75	85.39
Шамац	14308	4601	6221	28.21	32.16	73.96
Шипово	8554	2635	3781	26.43	30.80	69.69
Србац	14551	4117	6253	24.31	28.29	65.84
Теслић	31305	9617	12603	25.83	30.72	76.31
Угљевик	12964	4699	6152	31.08	36.25	76.38
Вукосавље	3701	1215	1638	27.85	32.83	74.18
Зворник	45697	13914	19776	25.57	30.45	70.36
Укупно:	867017	303769	399569	30,02	35,03	76,02
Република Српска:	1075970	373152	498921	29,76	34,60	74,79

(инетрпретација аутора на основу података из публикација: Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године, Резултати пописа градови, општине, насељена мјеста, Републички завод за статистику, Бања Лука, Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

3.2.2.5 Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања[153] [154]

Најпростије речено, дневне миграције су кретање становништва из једног мјеста у друго, без трајног пресељења у мјесто доласка. Сходно томе, јасно се диференцира исходиште и одредиште, као мјеста поласка и доласка становништва, тј. дивергентне (излазне) и конвергентне (улазне) дневне миграције. Разлози за дневне миграције су бројни, али се најчешће везују за задовољење потребе рада и школовања, те се због тога често и означавају као *сталне или континуиране дневне миграције.*

Услови како у мјесту исходишта тако и у (блиском) мјесту одредишта представљају *„темељ“* за настанак дневне покретљивости становништва (најчешће су то лоши услови у мјесту исходишта, добри услови у мјесту одредишта). У том контексту, издвајају се сљедећи разлози за настанак дневне покретљивости становништва:

- лоша или неодговарајућа понуда радних мјеста и избора школовања у мјесту исходишта,
- боља понуда радних мјеста/избора школовања у мјесту одредишта;
- близина (градских) центара;
- близина ЕУ (већина земаља ЕУ нуди боље услове живота, кроз боље плаћен посао, уређен систем социјалне и здравствене заштите, већу могућност запослења, већу могућност за напредовање и професионално усавршавање, боље услове школовања...итд.)
- добра саобраћајна повезаност са већим центрима,
- бољи финансијски услови у мјесту одредишта, различите погодности који произилазе из радног мјеста...

Дневну миграцију можемо анализирати и у контексту односа са *„правим миграцијама“*, и то:

- да дневна миграција може претходити миграцији. Наиме, по Žuljiću (1970) степен дневне мобилности становништва може представљати наговјештај о даљим пресељењима становништва, с обзиром да су подручја са интензивнијим контактима са развијенијим центрима подложнија емиграционим тенденцијама. Такође, услови у којима се одвијају дневне миграције становништва веома су битни за њихову евентуалну трансформацију у миграцију. Вријеме потребно за путовање, раздаљина, трошкови путовања, реконструкција саобраћајница... су само неки од услова који могу да доведу до наведене трансформације: дневна миграција – миграција (*Lukić, 2013)* ;
- да дневна миграција може услиједити и након миграције. Наиме, према Розману *(Roseman, 1971)* многе миграције *“дјелимичног пресељења“*[155] су дио процеса прилагођавања, до чије је потребе дошло усљед наглог миграционог кретања;
- може се десити да дође и до престанка потребе за миграцијом: проналажење посла у мјесту становања и сл.

Миграције су везане за функционалну хијерархију насеља, те чињеницу да утицај функција различитих насеља нема исти значај и домет. Дакле, већи обим дневних миграционих кретања повезан је са већим степеном хијерахије у оквиру мреже насеља – насеља већег ранга претежно примају дневне мигранте из насеља мањег ранга (*Lukić, 2011*). Површина и облик гравитацијских зона упућују на размјештај и правце саобраћајница, на њихову ефикасност, на привлачну снагу радног центра... *(Friganović, 1970).*

[153] на релацији ка/из Федерације БиХ, Брчко Дистрикта и Републике Српске

[154] табеле о конвергентим и дивергентним мигранитима у прилозима рада

[155] Розман уводи дихотомију дјелимично/потпуно пресељење у циљу разумјевања процеса асимилације миграната. Подјела се заснива на недељном циклусу кретања, полазећи од куће као центра гравитације. У случају потпуног пресељења мијења се не само место становања већ и цијели недељни циклус кретања, док дјелимично пресељење подразумева промјену дијела недељног циклуса кретања *(Lukić, 2013).*

Закључак је да дневне миграције не утичу директно на обим популације али су врло значајне за утврђивање функцијских центара и њихових гравитационих подручја (интеграције подручја), те су сходно томе важан фактор у просторном планирању.
Аутор рада је на основу сљедећих доступних података[156] (непубликовани резултати Пописа становништва из 2013. године) извршио анализу дневних миграција по јединицама локалне самоуправе Републике Српске/подручја истраживања[157]:

- подаци о лицима **која имају уобичајно мјесто становања у једној општини** у Републици Српској, а **изјавили су да раде у другој општини** у Републици Српској (Републички завод за статистику, Бања Лука од 27.12.2018.);
- подаци о лицима која имају **уобичајно мјесто становања у једној општини** у Републици Српској, а **изјавили су да се школују у другој општини** у Републици Српској (Републички завод за статистику, Бања Лука од 27.12.2018.);
- запослено становништво према мјесту **уобичајног становања у Републици Српској, а која раде у Федерацији БиХ** (Републички завод за статистику, Бања Лука од 25.02.2019.);
- становништво према мјесту **уобичајног становања у Републици Српској које се школује у Федерацији БиХ** (Републички завод за статистику, Бања Лука од 25.02.2019.);
- запослено становништво према мјесту **уобичајног становања у Републици Српској, а која раде у Брчко дистрикту** (Републички завод за статистику, Бања Лука од 25.02.2019.);
- становништво према мјесту **уобичајног становања у Републици Српској које се школује у Брчко дистрикту** (Републички завод за статистику, Бања Лука од 25.02.2019.);
- запослено становништво према мјесту **уобичајног становања у Републици Српској, а која раде у Србији и Хрватској** (Републички завод за статистику, Бања Лука од 25.02.2019.);
- становништво према мјесту **уобичајног становања у Републици Српској које се школује у Србији и Хрватској** (Републички завод за статистику, Бања Лука од 25.02.2019.);
- **дневне миграције становништва за опћине Федерације БиХ према мјесту рада у опћинама у Републици Српској** (Федерални завод за статистику, Сарајево од 15.01.2019.);
- **дневне миграције становништва за опћине Федерације БиХ према мјесту школовања у опћинама у Републици Српској** (Федерални завод за статистику, Сарајево од 15.01.2019);
- подаци о особама **код којих је уобичајно мјесто становања (стално становање Брчко Дистрикт) различито од мјеста рада** (Агенција за статистику БиХ, Сарајево од 10.01. 2019.);
- подаци о особама код **којих је уобичајно мјесто становања (стално становање Брчко) различито од мјеста школовања** (Агенција за статистику БиХ, Сарајево од 10.01. 2019.).

[156] с обзиром да резултати Пописа становништва 2013. године за овај домен демографских истраживања (још) нису публиковни (2021/2022. година), аутор рада се обратио надлежним институцијама (Републички завод за статистику, Бања Лука, Федерални завод за статистику Сарајево, Агенција за статистику БиХ Сарајево) за доставу наведних података. Наведене институције су доставиле тражене податке. У фебруару мјесецу 2019. године аутор рада је потписао Уговор са Републичким заводом за статистику Републике Српске о уступању статистичких заштићених микроподатака.

[157] подаци о дневним миграцијама су дати за ниво јединица локалне самоуправе (ЈЛС). С обзиром на реално чињенично стање о размјештају становништва, привреде, објеката јавних служби... који су везани за центар ЈЛС, условно се узима да су дневне миграције усмјерене ка центрима ЈЛС

Дакле, за детерминисање дневних миграционих система (кретања) коришћени су горе наведени подаци институција Републике Српске, Федерације БиХ, БиХ (Статистички заводи, Агенције), који су дати за ниво јединица локалне самоуправе (два ентитета, један дистрикт), за ученике/студенте и раднике (без класификације по секторима дјелатности).

С обзиром на то да се подаци о дневним миграцијама углавном дају за **ниво насељених мјеста јединице локалне самоуправе**/државе и по секторима дјелатности, истраживања дневних урбаних система углавном су усмјерена ка: анализи броја радника дневних миграната у појединим секторима дјелатности (омогућава праћење привредног и ванпривредног развитка у условима функционалне поларизације насеља), груписању територија насеља сличних миграцијских особина издвајају се поља утицаја центра рада – зоне и ареали итд.

Сходно томе, аутор рада је *„прилагођавао“* та истраживања нивоу јединица локалне самоупураве, те дао и неке *„нове погледе“* на овај врло значајан сегмент за успостављање просторне и функцијске хијерархије подручја истраживања.

У том контексту, прво је извршена ***општа анализа*** укупних апсолутних показатеља о кретањима дневних миграната (радника, ученика/студената,) Републике Српске, Републике Српске и Брчко Дистрикта, Републике Српске и Федерације БиХ, те Републике Српске и иностранства, тј. кретања дневних мигранта ка Републици Србији и Републици Хрватској. Исто је представљено и за подручје истраживања. Општа анализа је укључила картографски приказ обима кретања на поменутим релацијама, те кратак текстуални преглед истих, тј. дата је критичка анализа према представљеним резултатима истраживања.

Такође, представљена је и анализа дивергентних дневних мигранта ЈЛС Републике Српске, те је утврђено које ЈЛС Републике Српске гравитирају ка Федерацији БиХ, Републици Српској и иностранству.

Потом, дата је само **анализа праваца и обима кретања (дивергентних) дневних миграната** (превасходно радника) између ЈЛС Републике Српске, **са циљем утврђивања гравитационог утицаја центара Републике Српске, као основе за дефинисање подручја истраживања, тј. појаса који *„окружује“* посавску осовину развоја.**

Послије тога, **извршена је анализа кретања дневних миграната (ученика/студената, радника)** ***са аспекта гравитационог значаја***, кроз анализу два параметра:

- број конвергентних дневних миграната (поређење са просјеком);
- утврђивање миграционог салда

све са циљем категоризације јединица локалне самоуправе, тј. утврђивању оних јединица локалне самоуправе које *„примају“* дневне мигранте изнад просјека, те уједно имају и позитиван миграциони салдо.

На крају за сваку ЈЛС, тј. њен центар на *подручју истраживања* дата је анализа дневних урбаних система у смислу:

- уврђена је функцијска зависност од мјеста рада;
- утврђена је функцијска усмјереност ка центру рада;
- дати су изотелни појасеви, тј. представљена је анализа кретања дневних миграната с обзиром на њихову удаљеност од центра рада;

Анализа свега наведеног омогућила је да се утврди сљедеће:

- гдје је присутан највећи број дневних миграната, уколико посматрамо анализу ентитета, дистрикта и подручја истраживања;
- које су ЈЛС Републике Српске најпривлачније за дневне мигранте раднике, ученике/студенте Републике Српске, Федерације БиХ и Брчко дистрикта (велики број конвергентних дневних миграната, позитиван миграциони салдо);
- које ЈЛС своје дневне потребе задовољавају у сусједним државама (Република Србија и Република Хрватска).
- колико ЈЛС Републике Српске привлаче запослених из ЈЛС исходишта – Републике Српске, Федерације БиХ и Брчко дистрикта итд.

Све укупно одрађено је *„заокружило“* причу о кретањима дневних миграната, те је дало добар основ за утврђивање просторно – функцијске хијерахије центара на подручју истраживања.

Општа анализа кретања дневних миграната (ученика/студената, радника)

Општа анализа података о дневним миграцијама ученика/студента, радника на релацијама:

- између ЈЛС-а Републике Српске;
- између ЈЛС Републике Српске/подручја истраживања и Брчко Дистрикта;
- између ЈЛС Републике Српске/подручја истраживања и Федерације БиХ;
- између ЈЛС Републике Српске/подручја истраживања и иностранства (Република Србија, Република Хрватска),

показала је сљедеће:

- највећи укупан број дневних миграната је између ЈЛС Републике Српске. Наиме, 56745 дневних миграната (30295 радника, 26450 ученика/студената) свакодневно путује из једног Града/Општине Републике Српске у другу, ради задовољења потреба рада/школовања;
- из Брчко Дистрикта у Републику Српску путује 1205 (608 радника, 597 ученика/студената), а у обрнутом смјеру 1763 дневних миграната (923 радника, 840 ученика/студената);
- на релацији Федерација БиХ – Република Српска, број улазних дневних миграната (ученика/студената, радника) у Републику Српску је мањи од излазних, тј. у Републику Српску улази 6735 (4513 радника, 2222 ученика), а излази 17734 дневних миграната (11088 радника, 6644 ученика/студента);
- од укупних дивергентних дневних миграната радника/ученика, из Републике Српске ка Републици Србији иде 3,6% радника и 2,64% ученика, а ка Републици Хрватској 2,22% радника и 0,5% ученика/студената;
- највеће дневно кретање усмјерено ка ЈЛС подручја истраживања долази из ЈЛС Републике Српске;
- највеће дневно кретање усмјерено из ЈЛС подручја истраживања иде према ЈЛС Републике Српске;
- из Брчко Дистрикта у подручје истраживања путује 1115 (581 радника, 534 ученика/студената), а у обрнутом смјеру 1734 дневних миграната (908 радника, 826 ученика/студената);
- на релацији Федерација БиХ – подручје истраживања, број улазних дневних миграната (ученика/студената, радника) у ЈЛС подручја истраживања је мањи од излазних, тј. у ЈЛС подручја истражививања улази 4297 (2736 радника, 1561 ученика), а излази 9133 дневних миграната (5513 радника, 3620 ученика/студента);
- од укупних дивергентних дневних миграната радника/ученика, са подручја истраживања ка Републици Србији иде 1,5% радника и 1,71% ученика, а ка Републици Хрватској 2,17% радника и 0,48%ученика/студената.

Закључак је да су излазне дневне миграције из Републике Српске, Федерације БиХ, Брчко Дистрикта 60 – 95% усмјерене ка подручју истраживања.

Иако су дневне миграције доминантније ка Србији, са подручја истраживања се највише дневно путује у Републику Хрватску, као посљедица географског положаја, саобраћајне повезаности итд. Томе у прилог иду сљедећи подаци:

- 98% дневних миграната ученика упућених ка Републици Хрватској је из ЈЛС подручја истраживања;
- 64% дневних миграната ученика упућених ка Републици Србији је из ЈЛС подручја истраживања;

- 98% дневних миграната радника упућених ка Републици Хрватској је из ЈЛС подручја истраживања;
- 41% дневних миграната радника упућених ка Републици Србији је из ЈЛС подручја истраживања.

Табела бр. 12.:Конвергентне и дивергентне дневне миграције Републике Српске[158]

Јединице локалне самоуправе ентитета	конвергентне дневне миграције радника		
	Република Српска	Федерација БиХ	Брчко Дистрикт
Република Српска↓	30295	4513	608
	конвергентне дневне миграције ученика/студената		
Република Српска↓	26450	2222	597
укупно конвергентне			**64685**
	дивергентне дневне миграције радника		
Република Српска↑	30295	11088	923
	дивергентне дневне миграције ученика/студената		
Република Српска↑	26450	6646	840
укупно дивергентне			**76242**
Република Српска↑	дивергентне дневне миграције радника		
	Република Србија[159]	Република Хрватска	
	3,6%	2,22%	
	дивергентне дневне миграције ученика/студената		
	2,64%	0,5%	
конвергентне - дивергентне[160]			**-11557**

(*интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Федерални завод за статсиитику и Агенција за статистику БиХ – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)*

Табела бр. 13.: Конвергентне и дивергентне дневне миграције подручја истраживања

Јединице локалне самоуправе ентитета	конвергентне дневне миграције радника		
	Република Српска	Федерација БиХ	Брчко Дистрикт
ЈЛС подручја истраживања↓	22831	2736	581
Брчко Дистрикт↓	923	-	-
	конвергентне дневне миграције ученика/студената		
ЈЛС подручја истраживања ↓	20305	1561	534
Брчко Дистрикт↓	840	-	-
укупно конвергентне			50311
	дивергентне дневне миграције радника		
ЈЛС подручја истраживања ↑	22783	5513	908
Брчко Дистрикт ↑	608	459	-
	дивергентне дневне миграције ученика/студената		
ЈЛС подручја истраживања ↑	19716	3620	826
Брчко Дистрикт ↑	597	553	-
укупно дивергентне			55583
ЈЛС подручја истраживања ↑	дивергентне дневне миграције радника		
	Република Србија[161]	Република Хрватска	

[158]детаљна табела по јединицама локалне самоуправе да је у прилозима рада

[159] дивергентне дневне миграције ка Републици Србији и Републици Хрватској су приказане процентуално у односу на укупан број дивергентних дневних мигранта (према Републици Српској, ФБиХ, Републици Србији, Републици Хрватској – ученици/студенти, радници), због заштите микроподатака;

[160] без дневних миграција ка Републици Србији и Хрватској.

	1,5	2,17
	дивергентне дневне миграције ученика/студената	
	1,71	0,48
конвергентне - дивергентне[162]		**-5272**

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Федерални завод за статситику и Агенција за статистику БиХ – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

Као што је већ наглашено, укупно највећи број дневних мигранта је између ЈЛС Републике Српске, што указује на доминантност просторно – функцијских веза између ЈЛС унутар овог ентитета. Присутне су и везе на релацији Република Српска – Федерација БиХ и обратно, те Република Српска – Република Србија тј. Република Хрватска. Већа је повезаност на релацији РС – Федерација БиХ (него Федерација БиХ – РС), и већи је број дневних миграната радника него ученика/студената. У том контексту, наводе се и сљедећи закључци:

- у ЈЛС Републике Српске највише долазе дневни мигранти из ЈЛС Републике Српске (87,73% конвергентних дневних миграната), потом из Федерације БиХ (10,41% конвергентних дневних миграната), те из Брчко Дистрикта (1,86% конвергентних дневних миграната);
- у ЈЛС Републике Српске највише долазе радници дневни мигранти из ЈЛС Републике Српске (85,54%), потом из Федерације БиХ (12,74%), те из Брчко Дистрикта (свега 1,71%);
- исти је случај са и дневним мигрантима – ученицима/студената (90,37% дневних миграната ученика/студената долази из правца ЈЛС Републике Српске, потом из Федерације БиХ 23% и Брчко Дистрикта 2,04%)

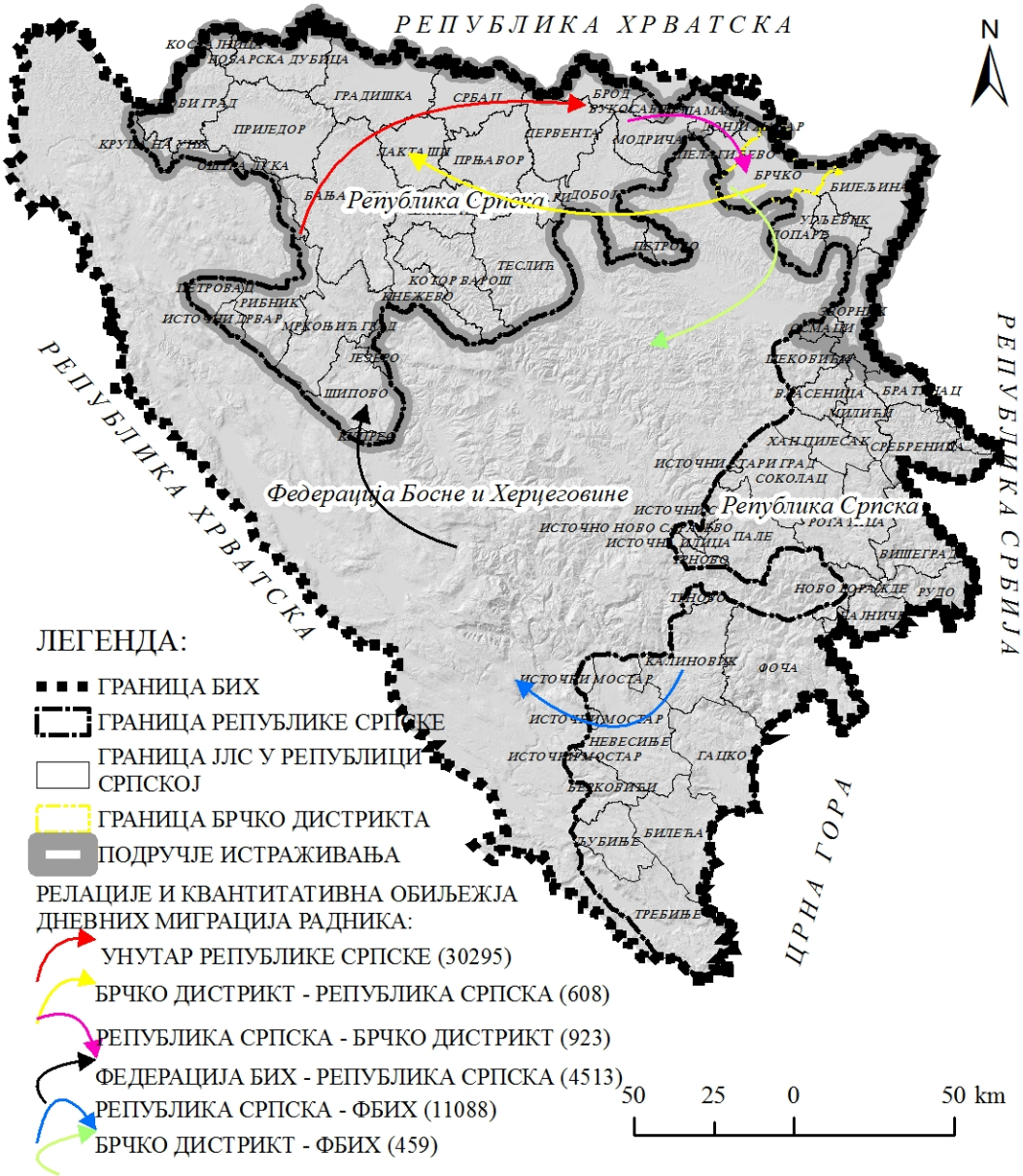
С обзиром на све наведено, очигледно је да ентитске границе имају одређен степен *„баријере“* у просторно – функцијском смислу, тј. везама, те је сваки ентитет више окренут својим центрима. Но, без обзира на то, постоје и ЈЛС Републике Српске које су, гледајући просте апсолутне показатеље (укупан број дивергентних дневних миграната), више *„окренуте“* ка Федерацији БиХ:

- од 63 ЈЛС Републике Српске (укључујући Брчко Дистрикт), њих 13 је дневним радним миграцијама више „окренуто“ ка Федерацији БиХ него Републици Српској (**Добој**, Чајниче, Фоча, **Источни Дрвар**, Источно Ново Сарајево, **Купрес,** Ново Горажде, **Осмаци,** Пале, **Вукосавље и Зворник**);
- 7 ЈЛС је више *„окренуто“* ка Федерацији, да би задовољило своје потребе за школовањем (Берковићи, Ново Горажде, **Осмаци, Петровац**, Сребреница, **Вукосавље и Зворник**)[163].

[161] дивергентне дневне миграције ка Републици Србији и Републици Хрватској су приказане процентуално у односу на укупан број дивергентних дневних миграната (према Републици Српској, ФБиХ, Републици Србији, Републици Хрватској – ученици/студенти, радници), због заштите микропoдатака

[162] без дневних миграција ка Републици Србији и Хрватској.

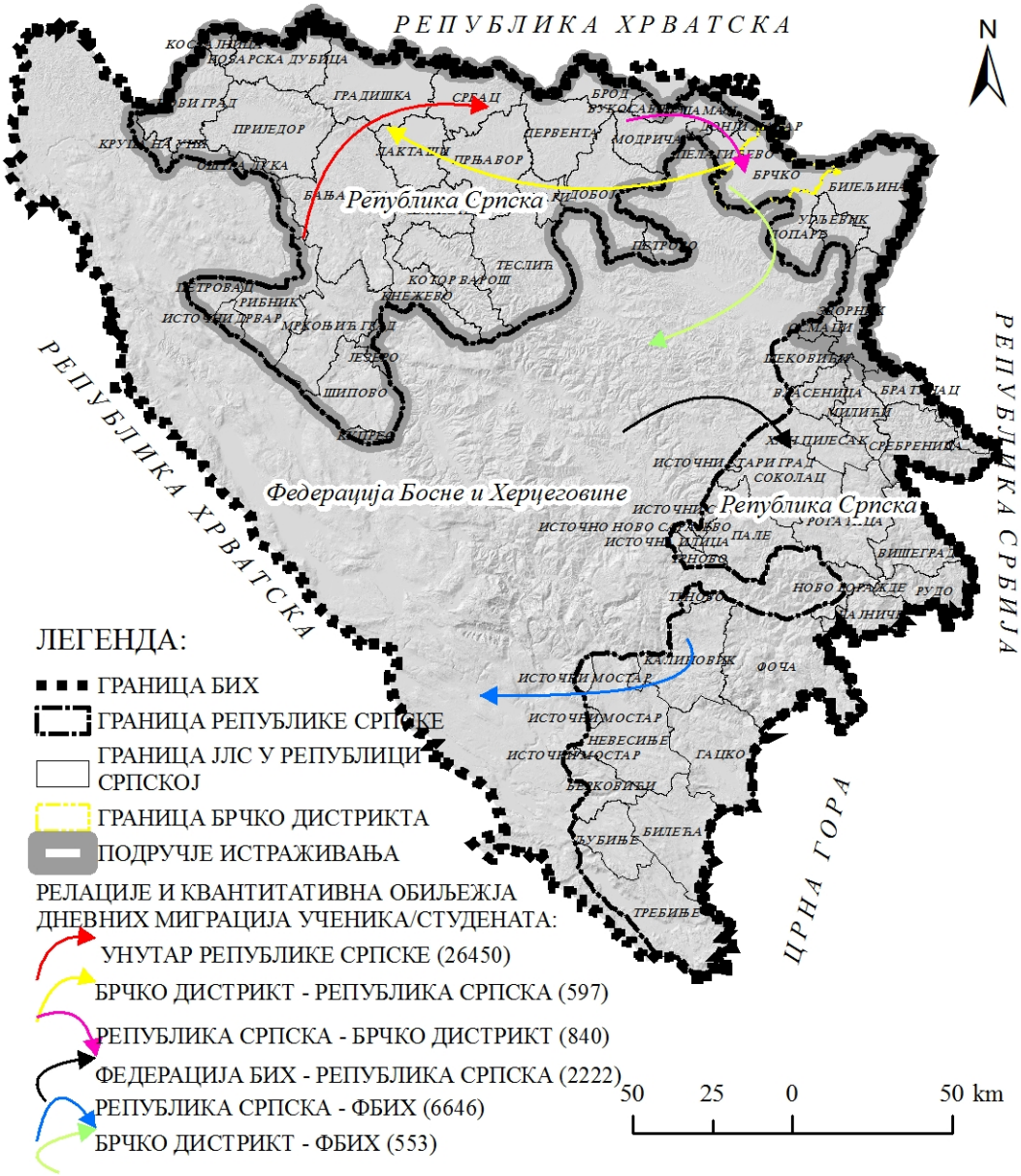
[163] због непостојања података о укупним дневним миграцијама ученика/студената, радника ЈЛС ФБиХ, који би осим дневних миграција ка Републици Српској укључили и податке о дневним мигрантима упућеним ка ЈЛС Федерације, не може се дати податак о процентуалним износу дневних миграната упућених ка ЈЛС Републике Српске у укупном броју дневних миграната (упућених ка ФБиХ и ка РС). У том контексту не може се утврдити које ЈЛС Федерације БиХ су више *„окренуте“* ка Републици Српској. Но, може се нагласити да у апсолутном износу их највише иде ка Бања Луци, Источном Новом Сарајеву...

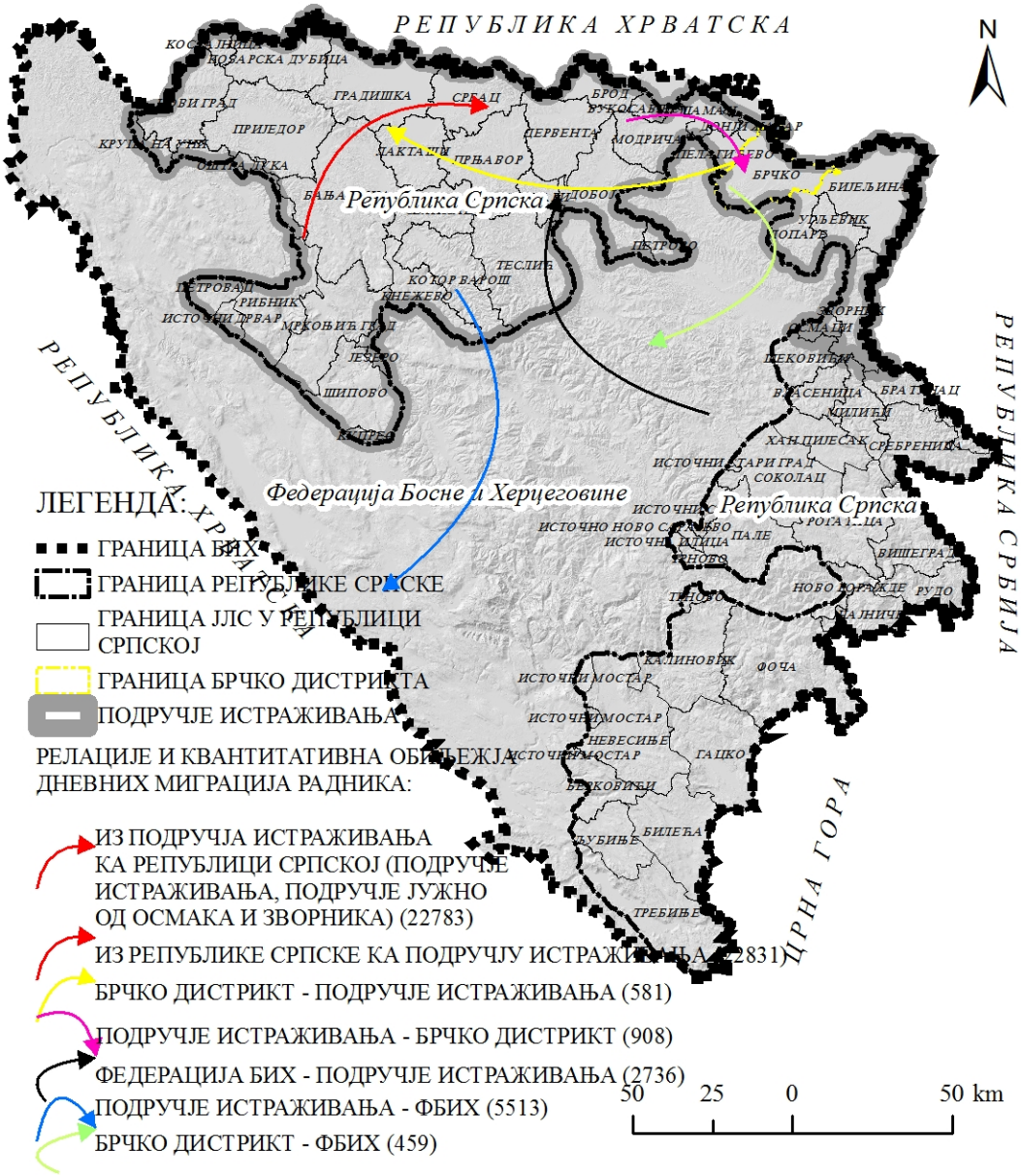
Карта бр. 23.: Конвергентне и дивергентне дневне миграције радника Републике Српске, Републике Српске и Брчко Дистрикта, Републике Српске и Федерације БиХ *(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику, Република Српска, Федерални завод за статситику Федерација БиХ, Агенција за статистику БиХ – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)*

Мања веза на релацији Република Српска – Федерација БиХ, базирана на дневним мигрантима ученицима/студентима, превасходно је посљедица етничких и вјерских разлика народа који се подјељени ентитетском линијом. У том контексту, рецимо ЈЛС Републике Српске које су више *„окренуте“* ка Федерацији БиХ, због задовољења потреба за школовањем су већином ентички хетерогене (Ново Горажде 45% Бошњака, Осмаци 48% Бошњака, Сребреница 52% Бошњака, Вукосавље 46% Бошњака, Зворник 30 % Бошњака[164]). Ка Србији и Хрватској су највише *„окренуте“* ЈЛС смјештене у пограничном појасу, а то су: **Брод**, Рудо, Сребреница и **Бијељина.**

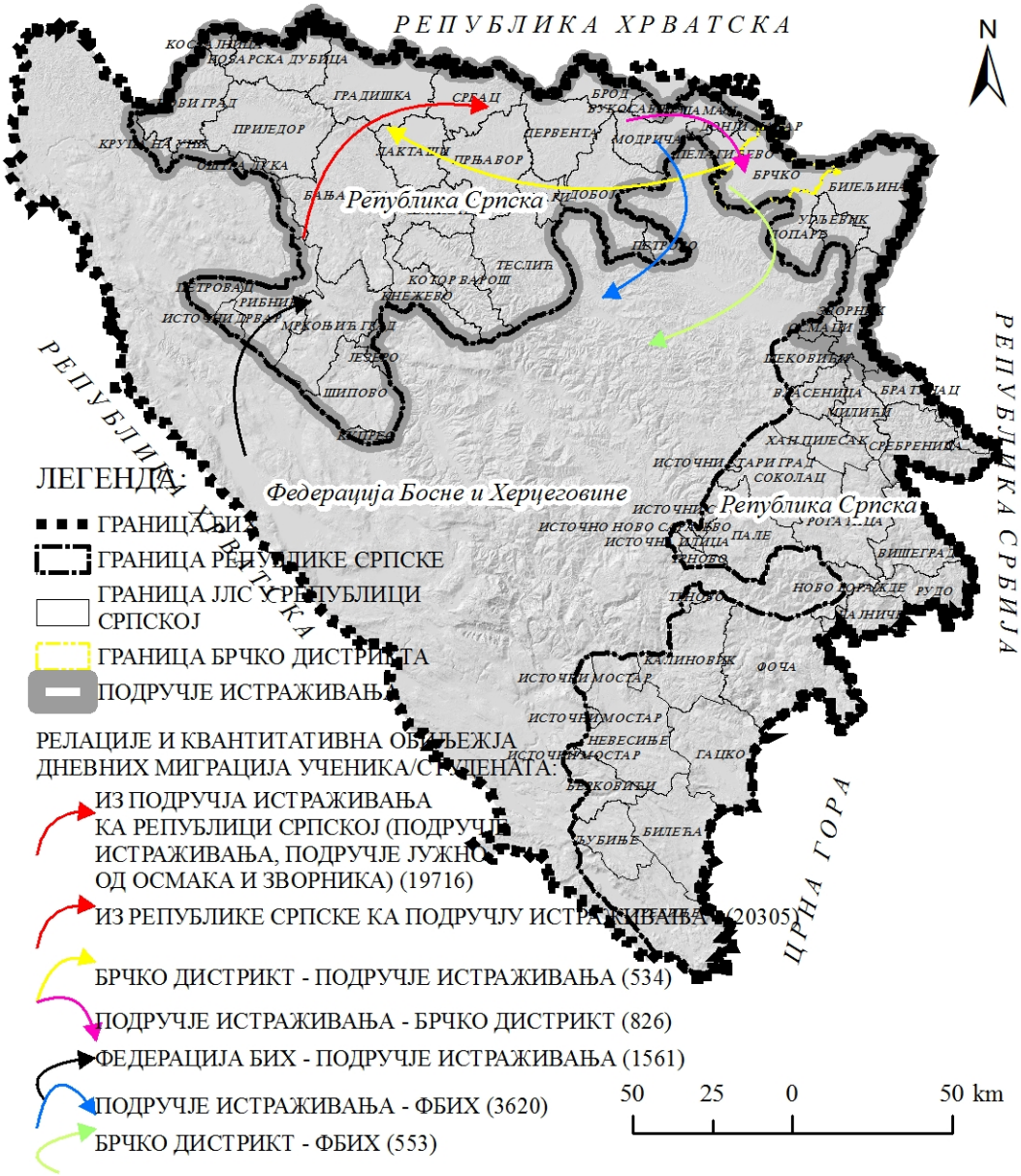
[164]Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године, Етничка/национална припадност, вјероисповијест, матерњи језик ,Републички завод за статистику, Бања Лука

Карта бр. 24.: Конвергентне и дивергентне дневне миграције ученика/студената Републике Српске, Републике Српске и Брчко дистрикта, Републике Српске и Федерације БиХ и *(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Федерални завод за статситику Федерација БиХ, Агенција за статистику БиХ – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције у Републици Српској")*

Карта бр. 25.: Конвергентне и дивергентне дневне миграције радника подручја истраживања и Републике Српске (подручје истраживања и подручје јужно од Осмака и Зворника), подручја истраживања и Брчко Дистрикта, те подручја истраживања и Федерације БиХ *(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику, Република Српска, Федерални завод за статситику Федерација БиХ, Агенција за статистику БиХ – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)*

Карта бр. 26.: Конвергентне и дивергентне дневне миграције ученика/студената подручја истраживања и Републике Српске (подручје истраживања и подручје јужно од Осмака и Зворника), подручја истраживања и Брчко Дистрикта, те подручја истраживања и Федерације БиХ *(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику, Република Српска, Федерални завод за статситику Федерација БиХ, Агенција за статистику БиХ – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)*

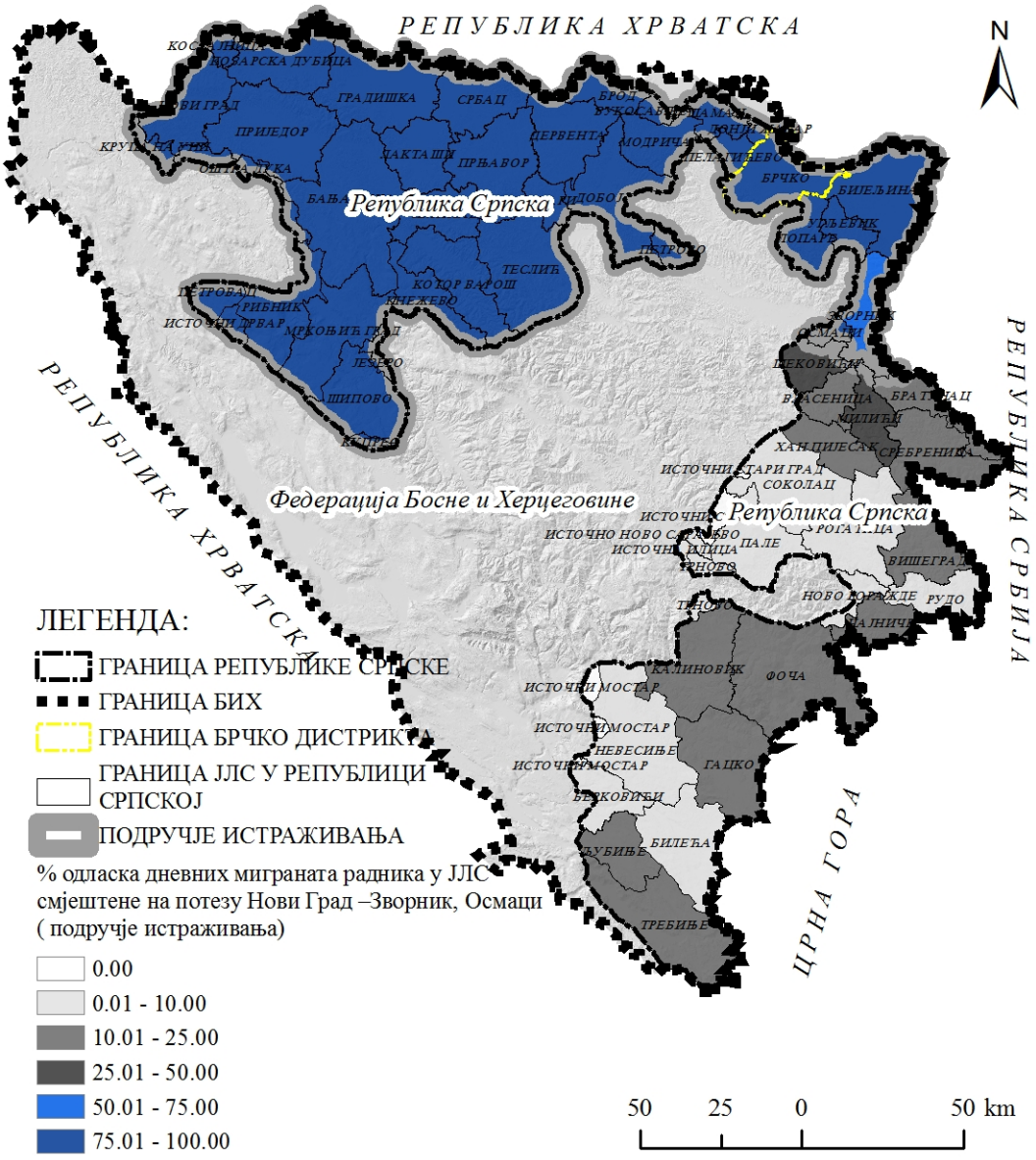
<u>Утврђивање подручја истраживања темељено на подацима кретања дневних мигранта радника унутар Републике Српске</u>

Са циљем детаљнијег правдања подручја истраживања (ЈЛС од Новог Града до Бијељине, укључивање Осмака и Зворника), урађена је анализа кретања дневних мигранта радника само између ЈЛС Републике Српске, тј. анализа праваца и обима дивергентних дневних мигранта радника.

Обухват сјеверне осовине је измјењен у односу на просторно – планску докуменатцију Републике Српске.

У подручје истраживања укључен је и Град Зворник, јер 53% дневних дивергентних мигранта радника Града Зворника је усмјерено ка подручју западно од Бијељине (уколико се укључе и Осмаци, тај проценат иде и преко 60%). С обзиром да је и из Општине Осмаци,

преко 80% дневних дивергентних мигранта радника усмјерено ка Граду Зворнику, тј. преко 90% подручју западно од Бијељине (укључујући и Град Зворник) до Новог Града, подручју истраживања, придружује се и ова ЈЛС. Дакле, подручје истраживања обухвата простор Републике Српске западно од Бијељине и Зворника, до Новог Града. Све ЈЛС смјештене западно од Бијељине и Зворника (укључујући и Осмаке), преко 50% својих дневних миграната радника усмјеравају ка једној од ЈЛС смјештеним на овом потезу. Даљим истраживањем издиференцирање се различите класификације осовина развоја на овом појасу.

Карта бр. 27.: Проценат одласка дневних миграната радника ка ЈЛС које су смјештене на потезу Нови Град – Зворник, Осмаци, тј. ка подручју истраживања *(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)*

Детаљно гледајући, а са циљем утврђивања свих ЈЛС које припадају подручју истраживања, наводе се сљедећи статистички показатељи добијени од стране већ наведених релевантних статистичких институција (табела број 14 и карта број 27):

– све ЈЛС Републике Српске западно од Бијељине и Зворника највише гравитирају некој од ЈЛС (центара) смјештених на овом потезу;

- преко 90% дневних миграната радника Бања Луке, Бијељине, Брчког, Брода, Челинца, Дервенте, Добоја, Доњег Жабара, Градишке, Источног Дрвара, Језера, Кнежева, Костајнице, Котор Вароши, Козарске Дубице, Крупе на Уни, Купреса, Лакташа, Лопара, Модриче, Мркоњић Града, Новог Града, Осмака, Оштре Луке, Пелагићева, Петровца, Петрова, Приједора, Прњавора, Рибника, Шамца, Шипова, Србца, Теслића, Угљевика, Вукосавља гравитирају ка неком од центара смјештеним западно од Бијељине и Зворника; 61% дневних миграната радника Града Зворника гравитира ка центрима на овом појасу;
- све ЈЛС западно од Бијељине и Зворника, укључујући и Осмаке (јер 82,60 % дневних миграната радника Осмака је усмјерано ка Зворнику) чине подручје истраживања, тј. све су *„окренуте“* ка неком од центара на овом потезу;
- *„подручје истраживања“* се *„завршава“* јужном границом Осмака и Зворника, јер највећи удио дневних миграната радника ЈЛС смјештених јужно од наведних ЈЛС гравитира ка подрињско – сарајевско – херцеговачком простору Републике Српске, тј. припадају њиховом дневном урбаном систему.

Дакле, основа за издвајање подручја истраживања су дивергенетне дневне миграције радника унутар Републике Српске.

Но, гледајући укупне дивергентне дневне миграције радника (како према ЈЛС Републике Српске, тако и према Федерацији БиХ али и Републици Србији и Хрватској), постоје и оне ЈЛС које припадају подручју истраживања, али су дивергентним дневним миграцијама више *„окренуте“* ка Федерацији и Србији тј. Хрватској (од укупног броја дневних дивергентних миграната, највише је усмјерено ка Федерацији и иностратнству, а мање ка ЈЛС Републике Српске). Иако ова анализа укупних дивергентних дневних миграција, није имала утицаја на утврђивање подручја истраживања, због чињенице да се примарно утврђивала гравитацијска улога центара за ЈЛС Републике Српске (административно и географски посавска осовина припада Републици Српској), наводе се сљедеће ЈЛС које припадају подручју истраживања, а простим показатељима (процентуални удио дивергентних дневних миграната радника) су више *„окренуте“* ка Федерацији БиХ, тј Србији и Хрватској:

- Општина Брод, дивергентним дневним миграцијама више је *„окренута“* ка Републици Хрватској;
- Град Добој дивергентним дневним миграцијама више је *„окренут“* ка Федерацији БиХ;
- Општина Источни Дрвар дивергентним дневним миграцијама више је *„окренута“* ка Федерацији БиХ;
- Општина Купрес дивергентним дневним миграцијама више је *„окренута“* ка Федерацији БиХ;
- Општина Осмаци дивергентним дневним миграцијама више је *„окренута“* ка Федерацији БиХ;
- Општина Вукосавље дивергентним дневним миграцијама више је *„окренута“* ка Федерацији БиХ;
- Град Зворник дивергентним дневним миграцијама више је *„окренут“* ка Федерацији БиХ.

Уз то, ове ЈЛС нису могле бити изоловане из подручја истраживања, јер би се тиме нарушио континуитет простора.

Табела бр. 14.: Процентуални удио дивергентних дневних миграната радника подручја истраживања упућених ка ЈЛС смјештеним на потезу Нови Град –Зворник, Осмаци и на потезу јужно од Осмака и Зворника у укупном броју дневних миграната радника

ЈЛС пребивалишта	укупан број дневних миграната	ЈЛС одредиште дневних миграцијарадника		највише их одлази ка сљедећој ЈЛС (% удио дневних миграната)
		% одласка у ЈЛС смјештене на потезу Нови Град – Зворник,Осмаци	% одласка у ЈЛС смјештене јужно од линије Зворник – Осмаци	

		(подручје истраживања)		
Бања Лука	3924	98,19	1,81	Лакташи (54,84)
Бијељина	1594	92,41	7,59	Угљевик (39,27)
Брчко	608	95,56	4,44	Бијељина (30,92)
Брод	160	97,5	2,5	Дервента (60)
Челинац	1431	99,02	0,98	Бања Лука (86,51)
Дервента	526	96,96	3,04	Брод (41,25)
Добој	1283	94	6	Дервенти (20,49)
Доњи Жабар	145	100	0	Брчко (10,71)
Градишка	1296	98,61	1,39	Бања Лука (49,84)
Источни Дрвар	2	100	0	Бања Лука (100)
Језеро	61	98,36	1,64	Мркоњић Град (54,08)
Кнежево	525	98,1	1,9	Бања Лука (79,04)
Костајница	124	100	0	Нови Град (38,70)
Котор Варош	603	99,17	0,83	Бања Лука (74,13)
Козарска Дубица	419	99,52	0,48	Приједор (36,75)
Крупа на Уни	57	100	0	Нови Град (73,68)
Купрес	3	100	0	Шипово (66,66)
Лакташи	3505	99,91	0,08	Бања Лука (89,87)
Лопаре	570	98,95	1,05	Угљевик (41,05)
Модрича	440	99,32	0,68	Шамац (25,45)
Мркоњић Град	335	99,10	0,9	Бања Лука (65,67)
Нови Град	615	99,84	0,16	Приједор (34,47)
Осмаци	207	94,20	5,8	Зворник (82,60)
Оштра Лука	119	99,16	0,84	Приједор (75,63)
Пелагићево	138	98,55	1,45	Брчко (57,24)
Петровац	2	100	0	Бања Лука (50)
Петрово	333	99,1	0,9	Добој (83,48)
Приједор	1679	99,30	0,70	Бања Лука (70,43)
Прњавор	655	99,54	0,46	Бања Лука (45,19)
Рибник	131	100	0	Бања Лука (66,41)
Шамац	362	98,62	1,38	Модрича (31,25)
Шипово	175	97,14	2,86	Бања Лука (43,42)
Србац	463	99,14	0,86	Бања Лука (55,93)
Теслић	459	98,04	1,96	Добој (44,22)
Угљевик	453	97,35	2,65	Бијељина (77,92)
Вукосавље	204	100	0	Модрича (88,23)
Зворник	681	61,38	38,62	Бијељина (39,06)

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

Анализа дневних мигранта ученика/студената између ЈЛС Републике Српске, указује на још већи значај подручја истраживања, посебно Бањалуке, Бијељине, Добоја, Приједора...као центара школства, не само за истраживано подручје већ и за остатак републике. У прилог томе, иде чињеница да преко 50% дневних миграната ученика/студената Бања Луке, Бијељине, Брчког, Брода, Челинца, Дервенте, Добоја, Доњег Жабара, Градишке, Источног Дрвара, Језера, Кнежева, Костајнице, Котор Вароши, Козарске Дубице, Крупе на Уни, Купреса, Лакташа, Лопара, Модриче, Мркоњић Града, Новог Града, Осмака, Оштре Луке, Пелагићева, Петровца, Петрова, Приједора, Прњавора, Рибника, Шамца, Шековића, Шипова, Србца, Теслића, Требиња, Угљевика, Вукосавља и Зворника[165] гравитирају ка неком од центара смјештеним западно од Бијељине. Но, овај показатељ није *„одлучујући“* у формирању подручја истраживања, јер не одаје реалну слику гравитационог значаја центара, из разлога што нпр. преко 50% дневних миграната ученика/студената Требиња иде ка подручју западно од Бијељине (само Бања Луци 50%), чија удаљеност просто не дозвољава

[165] табела број 15.

дневна кретања на овом правцу. У овом контексту, прије би се радило о миграцијама *„дјелимичног пресељења“*.

Дакле, кључни, ломни моменат за издвајање подручја истраживање су прости показатељи кретања дневних мигранта радника између ЈЛС Републике Српске, јер представљају основну слику функцијско – гравитационог значаја центара.

За сваку ЈЛС на истраживаном подручју, у наредним поглављима дат ће се детаљна анализа дневног урбаног система, тј. колико и одакле долазе дневни мигранти (радници) да би задовољили своје свакодневне потребе.

Табела бр. 15.: Процентуални удио дивергентних дневних мигранта ученика/студената подручја истраживања упућених ка ЈЛС смјештеним на потезу Нови Град –Зворник, Осмаци и на потезу јужно од Осмака и Зворника у укупном броју дневних мигранта ученика/студената

ЈЛС пребивалишта	укупан број дневних мигранта	ЈЛС одредиште дневних миграција ученика		највише их одлази ка сљедећој ЈЛС (% удио дневних мигранта)
		% одласка у ЈЛС смјештене на потезу Нови Град – Зворник, Осмаци (подручје истраживања)	% одласка у ЈЛС смјештене јужно од линије Зворник - Осмаци	
Бања Лука	637	94,03	9,97	Лакташи (32,5)
Бијељина	608	75,49	24,51	Угљевик (23,85)
Брчко	597	89,45	10,55	Бијељина (53,10)
Брод	231	96,97	3,03	Бања Лука (54,98)
Челинац	1025	99,51	0,49	Бања Лука (96,2)
Дервента	431	95,82	4,18	Бања Лука (65,89)
Добој	963	89,41	10,59	Бања Лука (64,07)
Доњи Жабар	232	99,14	0,86	Брчко (82,76)
Градишка	1551	98,39	1,61	Бања Лука (89,56)
Источни Дрвар	2	100	0	Бања Лука (100)
Језеро	55	98,18	1,82	Мркоњић Град (45,45)
Кнежево	442	97,96	2,04	Бања Лука (94,80)
Костајница	129	100	0	Бања Лука (55,04)
Котор Варош	855	99,06	0,94	Бања Лука (93,33)
Козарска Дубица	675	99,56	0,44	Бања Лука (58,07)
Крупа на Уни	101	100	0	Нови Град (84,16)
Купрес	19	100	0	Шипово (78,95)
Лакташи	2763	99,82	0,18	Бања Лука (94,72)
Лопаре	557	96,95	3,05	Бијељина (45,24)
Модрича	644	96,58	3,42	Бања Лука (50,62)
Мркоњић Град	473	98,94	1,06	Бања Лука (92,18)
Нови Град	584	99,32	0,68	Бања Лука (61,98)
Осмаци	191	85,34	14,66	Зворник (62,83)
Оштра Лука	199	99,50	0,50	Приједор (62,81)
Пелагићево	202	98,51	1,49	Брчко (74,26)
Петровац	8	100	0	Бања Лука (75)
Петрово	269	96,66	3,34	Добој (69,89)
Приједор	1560	98,27	1,73	Бања Лука (90,32)
Прњавор	1107	98,55	1,45	Бања Лука (81,57)
Рибник	200	100	0	Бања Лука (84)
Шамац	549	97,81	2,19	Бања Лука (34,06)
Шипово	352	98,30	1,70	Бања Лука (89,49)
Србац	594	99,16	0,84	Бања Лука (83,16)
Теслић	845	97,28	2,72	Бања Лука (63,43)
Угљевик	655	91,76	8,24	Бијељина (74,81)
Вукосавље	68	100	0	Модрича (66,18)
Зворник	766	67,49	32,51	Бијељина (59,74)

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

<u>Анализа кретања дневних миграната (ученика/студената, радника) са аспекта гравитационог значаја</u>

Ослањајући се податке наведених релевантних статистичких институција, утврђен је гравитациони значај/својство ЈЛС-а Републике Српске, тј. подручја истраживања (по врстама дневних миграција и на релацији унутар Републике Српске, потом ЈЛС Републике Српске – Брчко Дистрикт и ЈЛС Републике Српске – Федерација БиХ) базиран конкретно на анализи два проста показатеља:

- кретања дневних миграната (апсолутан и релативан показатељ броја дневних миграната[166]);
- утврђивање миграционог салда.

У литератури се наводи да она насеља, тј. у овом случају ЈЛС која примају и дају радну снагу су бимиграторна. Она насеља која више дају него што примају радне снаге су центрифугално – центрипетална, а обрнуто су центрипетално – центрифугална *(Лукић, 2008)*.
У том контексту, дата је сљедећа категоризација, представљена табелом.

ГРАВИТАЦИОНО ОБИЉЕЖЈЕ		КОНВЕРГЕНТНИ ДНЕВНИ МИГРАНТИ						МИГРАЦИОНИ САЛДО			
		ИЗНАД СРЕДЊЕ ВРИЈЕДНОСТИ		ИСПОД СРЕДЊЕ ВРИЈЕДНОСТИ							
ОЗНАКА	ОБИЉЕЖЈЕ	ЕКСТРЕМНО ВИСОКА ВРИЈЕДНОСТ	ИЗНАД СРЕДЊЕ ВРИЈЕДНОСТИ	75-100% СРЕДЊЕ ВРИЈЕДНОСТИ	10-75 %СРЕДЊЕ ВРИЈЕДНОСТИ	ДО 10% СРЕДЊЕ ВРИЈЕДНОСТИ	БЕЗ КОНВЕРГЕНТНИХ ДНЕВНИХ МИГРАНАТА	ПОЗИТИВАН МИГРАЦИОНИ САЛДО	НЕЗНАТАН НЕГАТИВАН/ПОЗИТИВАН МИГРАЦИОНИ САЛДО	НЕГАТИВАН МИГРАЦИОНИ САЛДО	НУЛТИ МИГРАЦИОНИ САЛДО
I	**ВЕОМА ЈАКА ГРАВИТАЦИОНА ЈЕДИНИЦА ЛОКАЛНЕ САМОУПРАВЕ**										
IA	ВЕОМА ЈАКА ГРАВИТАЦИОНА И ЈАЧА ЕМИГРАЦИОНА ЈЕДИНИЦА ЛОКАЛНЕ САМОУПРАВЕ										
II	**ЈАКА ГРАВИТАЦИОНА ЈЕДИНИЦА ЛОКАЛНЕ САМОУПРАВЕ**										
IIA	ЈАКА ГРАВИТАЦИОНА И ЕМИГРАЦИОНА ЈЕДИНИЦА										

[166] средње вриједности могу се представити између осталог и као: аритметичка средина – просјечна вриједност, медијана – раздваја горњу половину узорка/популације од доње, те мод – најчешће опажени скор у дистрибуцији. С обзиром да податке о дневним мигрантима како унутар Републике Српске и Брчко Дистрикта тако и између Републике Српске и Федерације БиХ одликује постојање ектремно великих вриједности посматраног обиљежја (у том случају аритметичка средина није задовољавајуће репрезентативна), тј. они показују високу стандардну девијацију (просјечно одступање од просјека – апсолутна мјера дисперзије) и висок коефицјент варијације (релативна мјера дисперзије), приступило се рачунању медијане и мода. У овом истраживању као средња вриједност користиће се медијана.

	ЛОКАЛНЕ САМОУПРАВЕ										
IIБ	ЈАКА ГРАВИТАЦИОНА И ЈАЧА ЕМИГРАЦИОНА ЈЕДИНИЦА ЛОКАЛНЕ САМОУПРАВЕ										
III	**СЛАБА ГРАВИТАЦИОНАЈЕДИНИЦА ЛОКАЛНЕ САМОУПРАВЕ**										
IIIA	СЛАБА ГРАВИТАЦИОНА И ЈАЧА ЕМИГРАЦИОНА ЈЕДИНИЦА ЛОКАЛНЕ САМОУПРАВЕ										
IV	**СЛАБИЈА ГРАВИТАЦИОНА ЈЕДИНИЦА ЛОКАЛНЕ САМОУПРАВЕ**										
IVA	СЛАБИЈА ГРАВИТАЦИОНА И ЈАЧА ЕМИГРАЦИОНА ЈЕДИНИЦА ЛОКАЛНЕ САМОУПРАВЕ										
V	**ИЗРАЗИТО СЛАБИЈА ГРАВИТАЦИОНА ЈЕДИНИЦА ЛОКАЛНЕ САМОУПРАВЕ**										
VA	ИЗРАЗИТО СЛАБИЈА ГРАВИТАЦИОНА И ЈАЧА ЕМИГРАЦИОНА ЈЕДИНИЦА ЛОКАЛНЕ САМОУПРАВЕ										
VI	**ЕМИГРАЦИОНЕ ЈЕДИНИЦЕ ЛОКАЛНЕ САМОУПРАВЕ**										
VII	**ЈЕДИНИЦЕ ЛОКАЛНЕ САМОУПРАВЕ БЕЗ КОНВЕРГЕНТНИХ И ДИВЕРГЕНТНИХ ДНЕВНИХ МИГРАНАТА**										

Гравитациони значај ЈЛС – а по ентитетима (дневне миграције између ЈЛС Републике Српске, између Републике Српске и Брчко Дистрикта, између ЈЛС Републике Српске и Федерације БиХ), те по врсти дневних миграција (ученици/студенти, радници) условио је да параметри који се користе за потребе класификације (конвергентни дневни мигранти-екстремне, средње вриједности) не могу бити универзални, тј. различити су за сваки правац и за сваку врсту дневних миграција. Са овим параметрима, анализиран је и миграциони салдо, који је врло релевантан, јер постоје између осталог ЈЛС, које осим што *„примају“* изузетно велик број дневних мигранта, истовремено су и јак емиграциони центар. Дакле, простом анализом само конвергентних мигранта, створила би се погрешна *„слика“* дневних миграција, те би неке ЈЛС, неоправдано добиле атрибут *„јаке ЈЛС-е“*. За утврђивање средње вриједности, користили су се подаци за све ЈЛС Републике Српске, а картографски приказ се односи само на подручје истраживања

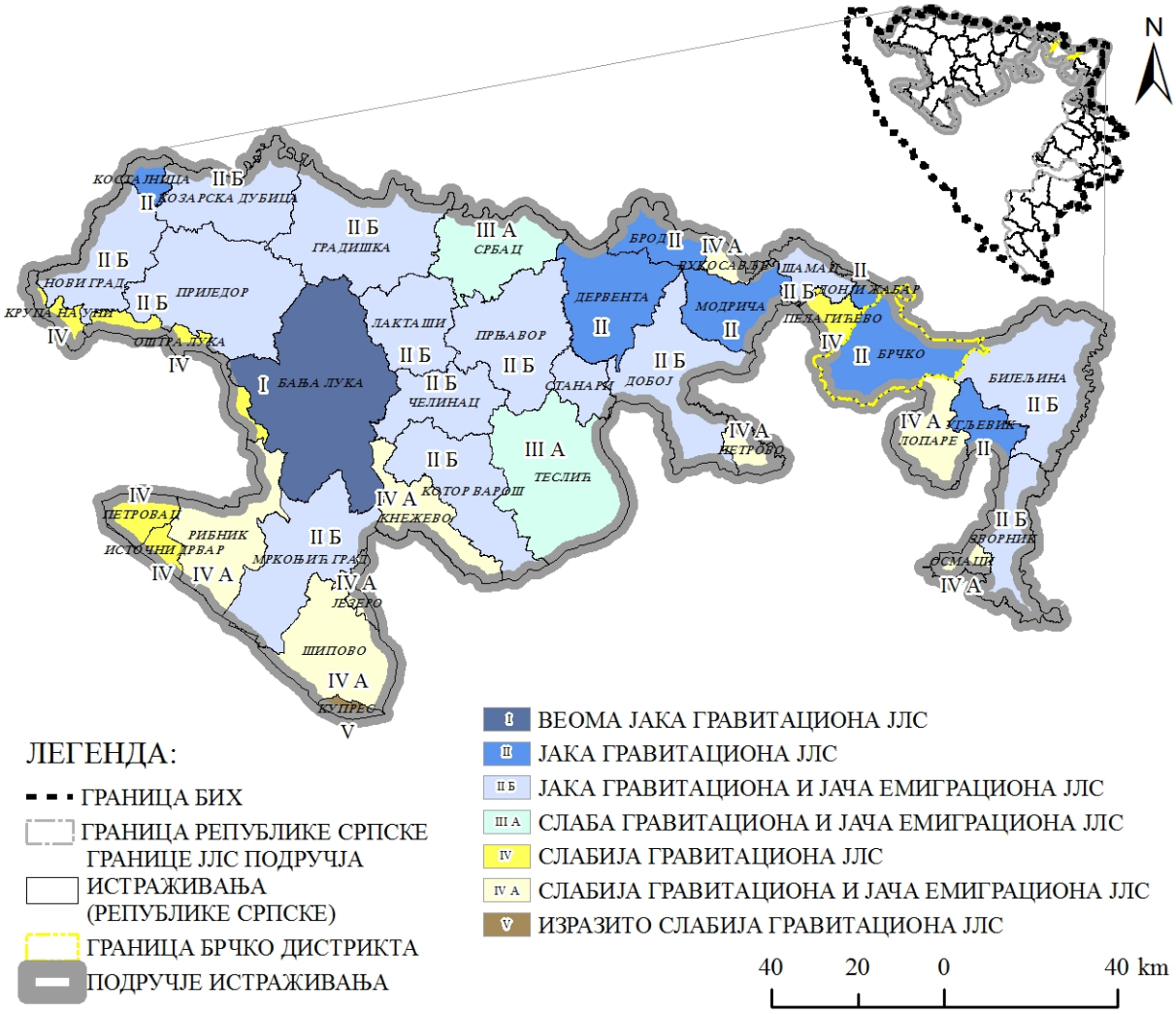
Гравитациони значај/својство ЈЛС-а подручја истраживања (базиран на подацима о дневним мигрантима радника између ЈЛС-е Републике Српске и између Републике Српске и Брчко Дистрикта)

Из наведене категоризације, врло јасно се уочава да највећи значај имају *веома јаке* и *јаке гравитационе јединице локалне самоуправе*, што практично значи да *„примају“* дневне мигранте изнад просјека, те имају и позитиван миграциони салдо. Синтезом података о кретању дневних мигранта-радника на територији Републике Српске/подручја истраживања (укључујући и Брчко Дистрикт), закључује се сљедеће[167]:

[167]медијана износи 199, екстремна вриједност 9399 дневних мигранта - радника

- највећи значај има Град Бања Лука који има одлику *веома јаке гравитационе јединице локалне самоуправе,* тј. одликује је *екстремно висока вриједност конвергентних дневних миграната и позитиван миграциони салдо*. Све указује на велики значај Бања Луке као центра рада за дневне мигранте – раднике Републике Српске. Овдје треба споменути и општине Модрича, Дервента, Брод, Костајница, Угљевик, Доњи Жабар као и Дистрикт Брчко који имају одлике *јаких гравитационих јединица локалне самоуправе*. Оне *„примају“* дневне мигранте раднике изнад средње вриједности имају позитиван миграциони салдо. Дакле, уз Град Бања Луку и ове ЈЛС, тј. њихови центри се издвајају као значајни привлачни центри рада.
- постоје и ЈЛС-е – чији је број конвергентних дневних миграната – радника изнад средње вриједности али имају негативан миграциони салдо, а то су: Добој, Прњавор, Котор Варош, Челинац, Лакташи, Градишка, Мркоњић Град, Приједор, Козарска Дубица, Нови Град, Бијељина, Зворник, Шамац. Ове ЈЛС се означавају као *јаке гравитационе и јаче емиграционе ЈЛС*. Иако *„привлаче“* дневне мигранте раднике (изнад средњих вриједности), њихово је емиграционо својство доминантније;
- остале јединице локалне самоуправе *„примају“* дневне мигранте испод средње вриједности и имају позитиван или негативан миграциони салдо; већи значај имају оне са позитивним миграционим салдом, али њихов број конвергентних дневних миграната указује на мањи значај као центара рада. У том контексту, издваја се: Оштра Лука, Петровац, Источни Дрвар, Крупа на Уни, Пелагићево и Купрес. Остале ЈЛС имају негативан миграциони салдо, те конвергентне мигранте испод просјека, што указује на њихово емиграционо својство.

Од 63 ЈЛС Републике Српске (укључујући и Брчко Дистрикт), тј. од њих 12 који имају одлике *веома јаке и јаке гравитационе јеиднице локалне самопураве*, 8 их се налази на подручју истраживања, што указује на доминантност овог простора у Републици Српској у погледу развијености функције рада.

Карта бр. 28.: Класификација ЈЛС подручја истраживања према гравитационим обиљежјима (дневни мигранти – радници) *(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска – детаљан приказ извора подазтака у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања")*

Гравитациони значај/својство ЈЛС-а подручја истраживања (базиран на подацима о дневним мигрантима ученика/студената између ЈЛС-е Републике Српске и између Републике Српске и Брчко Дистрикта)

Посматрајући и податке о дневним мигрантима ученицима/студентима[168], Град Бања Лука, њен центар има одлику *веома јаке гравитационе јединице локалне самоуправе*, тј. *„прима"* дневне мигранте изнад средње вриједности *(„екстремна вриједност").* То потврђује значај Бања Луке и као образовног центра Републике Српске. Уз њу, издвајају се и Добој, Костајница, Бијељина и Брчко, гдје је број конвергентних дневних миграната изнад средње вриједности, те имају и позитиван миграциони салдо. Сходно томе, означене су као *јаке гравитационе јединице локалне самоуправе.* На основу анализе објеката јавних служби у функцији образовања (основне, средње школе и факултети)[169], а у контексту наведеног, закључује се сљедеће:

– ка Бања Луци конвергнетни дневни мигранти су основношколци, средњошколци и студенти (ту је сједиште Универзитета са факултетима – државног али и приватних, велики број основних и средњих школа);

[168] медијана износи 43, екстремна вриједност 14439 дневних миграната – ученика/студента
[169] због непостојања класификације дневних миграната по старости, користи се овај показатељ

– ка Добоју, Бијељини и Брчком, дневни мигранти су основношколци, средњошколци али и студенти (уз основне и средње школе у овиру ових ЈЛС налазе се и Факултети: Бијељина-2 Факултета и 2 одјељења Универзитета у Источном Сарајеву, 15 факултета и 2 одјељења приватних Универзитета, Добој-1 факултет, 2 одјељења Универзитета у Источном Сарајеву, 1-одјељење приватног Универзитета, 2-Високе приватне школе, Брчко -1 факултет Универзитета у Источном Сарајеву, 13 факултета и 1 висока школа приватног Универзитета) за разлику од Костајнице гдје су то углавном основношколци и средњошколци јер на њеној територији не постоје објекти Универзитета, тј. факултета.

Општина Вукосавље, по својим карактеристикама (број конвергентних дневних миграната изнад средње вриједности, незнатан позитиван миграциони салдо) припада категорији *јака гравитациона и емиграциона ЈЛС,* тј. истовремено је емиграциони и имиграциони центар, са малом доминацијом дневног прилива ученика/студената. Овај незнатан позитиван миграциони салдо и број конвергентних дневних миграната изнад средње вриједности (у односу на претходне ЈЛС, знатно је мањи) посљедица је постојања основних и средњих школа на овој територији.

У ЈЛС које примају дневне мигранте ученике/студенте изнад средње вриједности али са негативним миграционим салдом, убрајају се: Модрича, Дервента, Теслић, Прњавор, Челинац, Лакташи, Градишка, Мркоњић Град, Приједор, Нови Град, Зворник и Угљевик. Оне су истовремено привлачни (што значи да имају развијену функцију школства – основно, средње и високо образовање – Нови Град, Лакташи, Дервента, Приједор, Зворник), али и емиграциони центри. Издваја се Град Приједор са 731 конвергентним, те 1560 дивергентним дневним мигрантом учеником/студентом. Сходно, томе оне се означавају као *јаке гравитационе и јаче емиграционе јединице локалне самоуправе.*

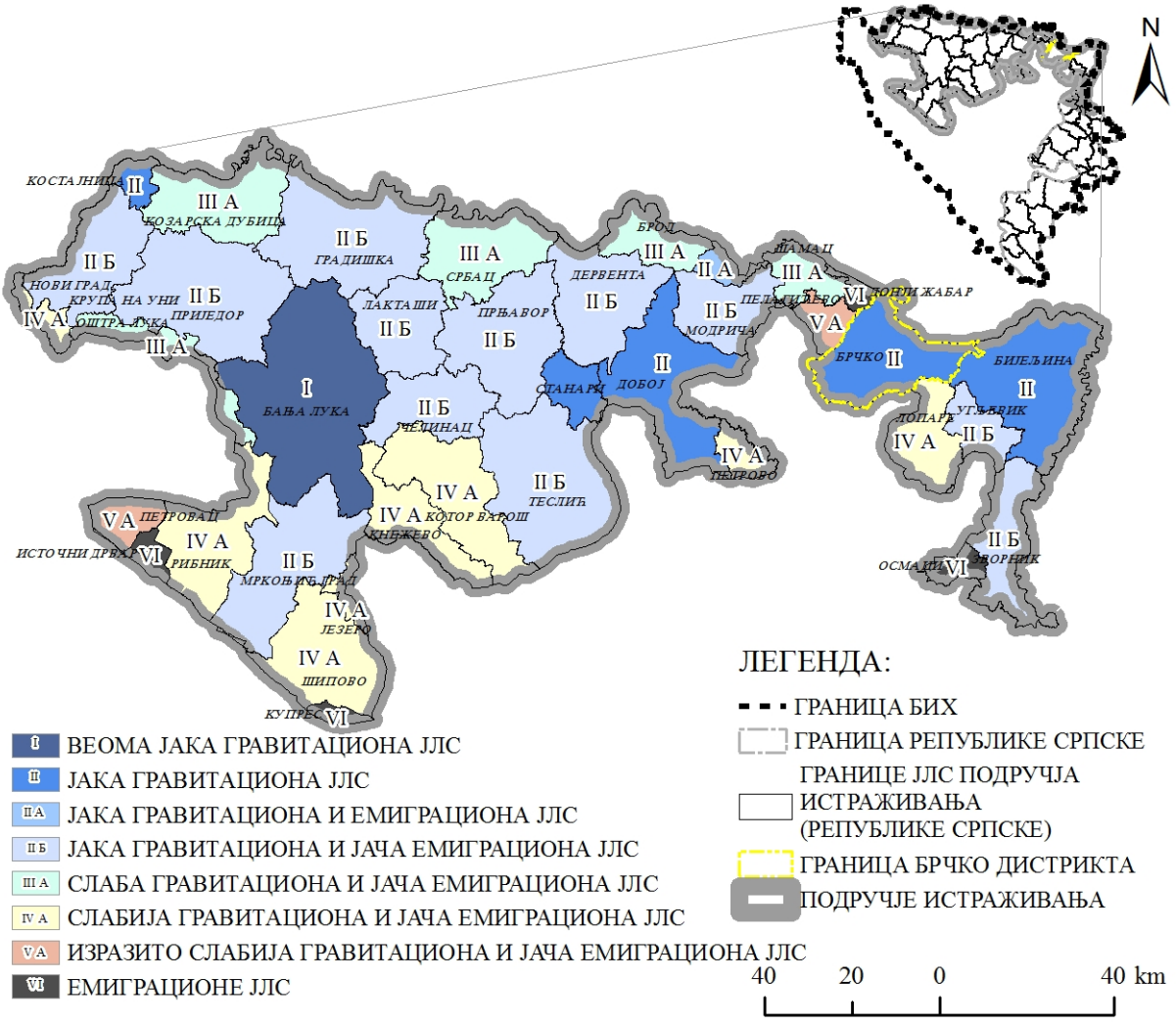
Остале ЈЛС *„примају“* дневних миграната испод средње вриједности, са негативним миграционим салдом, а то су: Брод, Србац, Козарска Дубица, Оштра Лука, Шамац, Котор Варош, Кнежево, Језеро, Рибник, Шипово, Крупа на Уни, Лопаре, Петрово, Петровац, Пелагићево. Ово су ЈЛС са развијеном функцијом школства локалног нивоа (основне, средње школе), и са великим удјелом ученика/студената који путују у друге ЈЛС, тј. њихове центре да задовоље потребе школовања. Ту се издаваја Котор Варош гдје *„улази“* 30, а „излази“ 855 дневних миграната ученика/студената. Ово се правда близином Бања Луке (од 855 дивергентних дневних мигараната,798 је упућено ка Бања Луци).

Постоје и оне ЈЛС које су означене као *емиграционе*, а то су: Купрес, Источни Дрвар, Осмаци и Доњи Жабар. Ове ЈЛС одликују само дивергентне дневне миграције, што је посљедица:

- неразвијености функције школовања (Купрес, Источни Дрвар, немају објекте јавних служби у функцији школовања; Осмаци, Доњи Жабар само објекте за основно образовање) ;
- близине већих центара које привлаче ученике/студенте.

Значај подручја истраживања, а посматрајући анализиране параметре, огледа се у сљедећем:

– од 9 ЈЛС које су означене као *веома јаке и јаке гравитационе јединице локалне самоуправе* на територији Републике Српске, 5 их се налази на овом подручју.

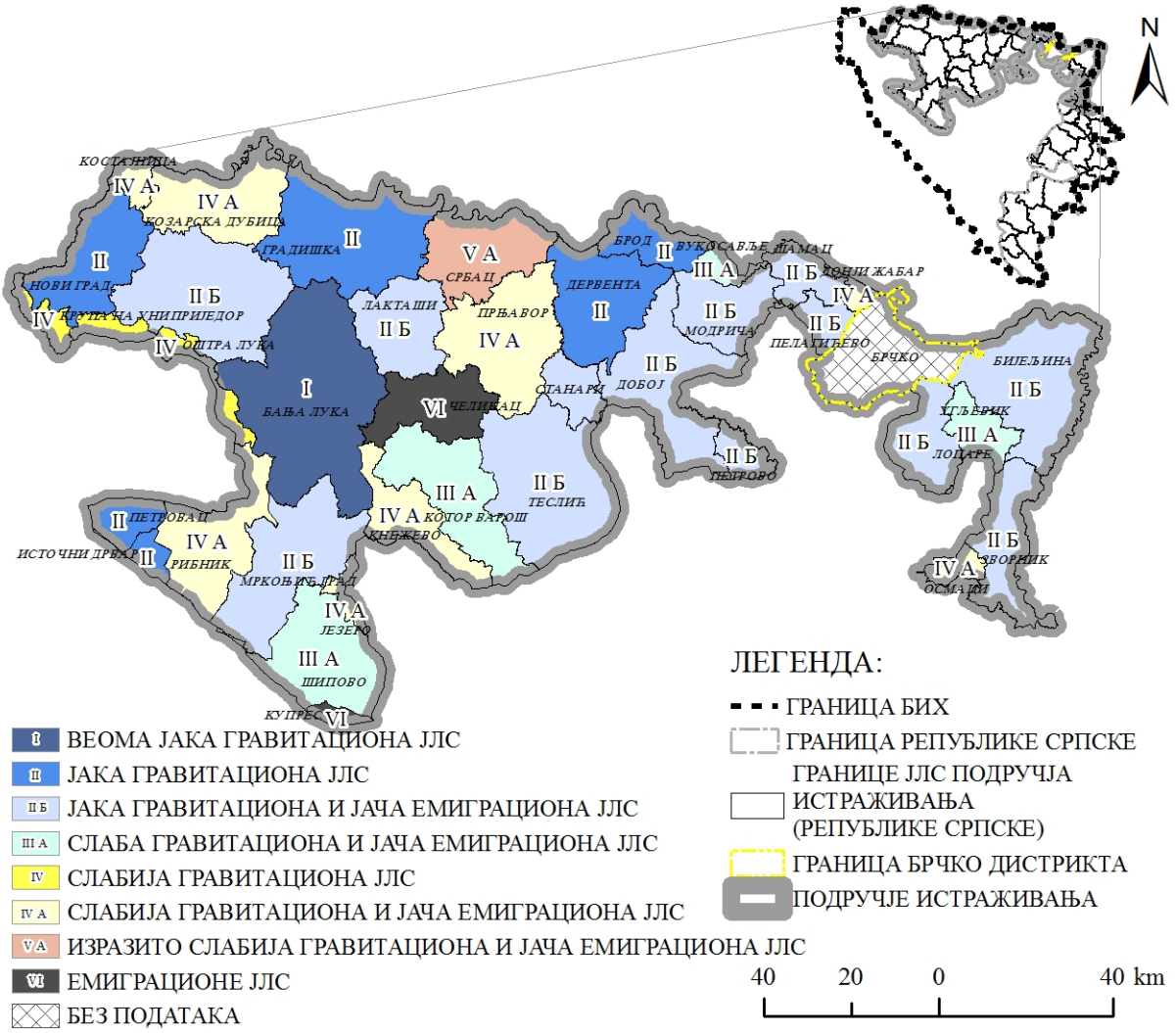
Карта бр. 29.: Класификација ЈЛС подручја истраживања према гравитационим обиљежјима (дневни мигранти ученици/студенти) *(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска-детаљан приказ извора подазтака у уводном дијелу поглавља „Дневне мигарције Републике Српске и подручја истраживања“)*

Гравитациони значај/својство ЈЛС-а подручја истраживања (базиран на подацима о дневним мигрантима радника између ЈЛС-е Републике Српске и Федерације БиХ)

Значај Бања Луке као центра рада потврђује се и из анализе података о дневним миграцијама на релацији Република Српска – Федерација БиХ и обратно. Наиме, она се и по овим параметрима означава као *веома јака гравитациона јединица локалне самоуправе*, јер *„прима“* дневне мигранте раднике изнад средње вриједности (тзв *„екстремна вриједност“*) и има позитиван миграциони салдо. Од осталих јединица локалне самоуправе издвајају се и Дервента, Брод, Градишка, Нови Град, Петровац[170] и Источни Дрвар[171], које одликује прилив дневних миграната изнад средње вриједности[172] и позитиван миграциони салдо.
Такође, ту су јединице локалне самоуправе које примају дневне мигранте раднике из правца Федерације изнад средњих вриједности, али имају негативан миграциони салдо, што указује да имају развијену функцију рада, али су јачи као емиграциони центри. То су: Модрича, Добој, Теслић, Лакташи, Мркоњић Град, Приједор, Бијељина, Зворник, Лопаре, Шамац, Пелагићево и Петрово.

[170] Општина Петровац нема дивергентне дневне миграције радника ка Федерацији БиХ
[171] не одражава релано стање, сходно демографској ситуацији
[172] медијана је 16, екстремна вриједност је 800

Остале јединице локалне самоуправе *„примају“* дневне мигранте – раднике из правца Федерације БиХ испод средње вриједности и имају негативан миграциони салдо (такође имају развијену функцију рада али без привлачности за раднике из Федерације БиХ). То су Вукосавље, Котор Варош, Шипово, Угљевик, Оштра Лука, Крупа на Уни, Прњавор, Кнежево, Језеро, Рибник, Козарска Дубица, Костајница, Осмаци, Доњи Жабар и Србац. Но, постоје и ЈЛС из којих само излазе дневни мигранти радници ка Федерацији, и означавају се као *емиграционе ЈЛС* – Челинац и Купрес (20 тј. 5 дневних мигранта радника).
У *„оквирима“* подручја истраживања налази се 8 *веома јаких и јаких гравитационих јединица локалне самоуправе*, од укупно 12, колико их има на цијелој територији Републике Српске.

Карта бр. 30.: Класификација ЈЛС подручја истраживања према гравитационим обиљежјима (дневни мигранти радници на релацији Република Српска – Федерација БиХ и обратно*) (интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику-детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)*

Гравитациони значај/својство ЈЛС-а подручја истраживања (базиран на подацима о дневним мигрантима ученика/студената између ЈЛС-е Републике Српске и Федерације БиХ)

Град Бања Лука, по броју улазних дневних миграната ученика, студената и позитивним миграционим салдом, представља *веома јаку гравитациону ЈЛС.* Тиме се још више потврђује значај Бања Луке као центра школовања, не само за становништво Републике Српске, већ и Федерације БиХ. Већ поменута развијеност школства, у виду разноликог избора средњих,

виших и високих школа, оправдава највећи прилив дневних миграната како из читаве РС тако и Федерације БиХ.

Изнад просјечне вриједности[173] конвергентних дневних миграната, тј. *„екстремну вриједност“* има и Град Добој. Но, уз то, њега одликује негативан миграциони салдо, што указује да осим што је јак имиграциони, јачи је емиграциони центар.

Прилив дневних миграната изнад просјека и позитиван миграциони салдо имају сљедеће ЈЛС: Оштра Лука, Петровац, Крупа на Уни[174], Бијељина и Петрово. Сходно томе, означене су као *јаке гравитационе ЈЛС*. Ово се првенствено *„правда“* сљедећим:

- развијеност школства у Граду Бијељина (основно, средње али и високо образовање);
- близином Федерације БиХ, јер све ЈЛС изузев Бијељине су смјештене на граници са Федерацијом, тј. њихов настанак се везује за *„повлачење“* ентитетске линије разграничења и некада су представљале јединствену цјелину са ЈЛС у Федерацији БиХ (са којима граниче – нпр. Оштра Лука је заједно са федералном општином Сански Мост представљала општину Сански Мост до 1991. године);
- етничкој припадности; од свих ЈЛС које су означене као *јаке*, једино се за Петровац може рећи да се *„привлачност“* правда и по ентичкој припадности мјеста исходишта. Наиме, Петровцу гравитира Босански Петровац[175], гдје је од 7328 становника, 3996 су Срби и 3179 су Бошњаци[176];
- школство свих ЈЛС, изузев Бијељине, везује се за основно и средњошколско образовање.

Градишку, Нови Град и Пелагићево карактерише надпросјечан (мали) прилив дневних миграната, те незнатан негативан миграциони салдо, што указује да се ради о ЈЛС са ознаком јака гравитациона и емиграциона ЈЛС.

Такође, постоје и оне које *„примају“* дневне мигранте изнад просјека али имају негативан миграциони салдо. Овдје се посебно издваја Приједор који *„прима“* 118 из правца Федерације, а из њега у том правцу *„излази“* 137 ученика/студента. И ово се може објаснити по етничкој припадности, јер у Граду Приједору живи 22303 Бошњака од укупно 80916 становника[177].

Остале ЈЛС карактерише изузетно мали прилив дневних миграната и негативан миграциони салдо. Издвајају се и ЈЛС које су емиграционе (у тој групи, највећи негативан миграциони салдо има општина Прњавор – 16 ученика/студената). Општина Купрес је без конвергентних и дивергентних дневних миграната.

И по овом параметру, истраживано подручје показује доминацију у читавој Републици Српској. Наиме, од укупно 7 ЈЛС које имају одлику веома јаке и јаке гравитационе јединице локалне самоуправе, 6 их се налази на подручју истраживања.

---

[173] као и код претходних и овдје се користи медијана, која износи 3, а екстремне вриједности су 545 и 469. Изузетно мала медијана и не могућност коришћења аритметичке средине правда се сљедећим специфичностима у подацима:

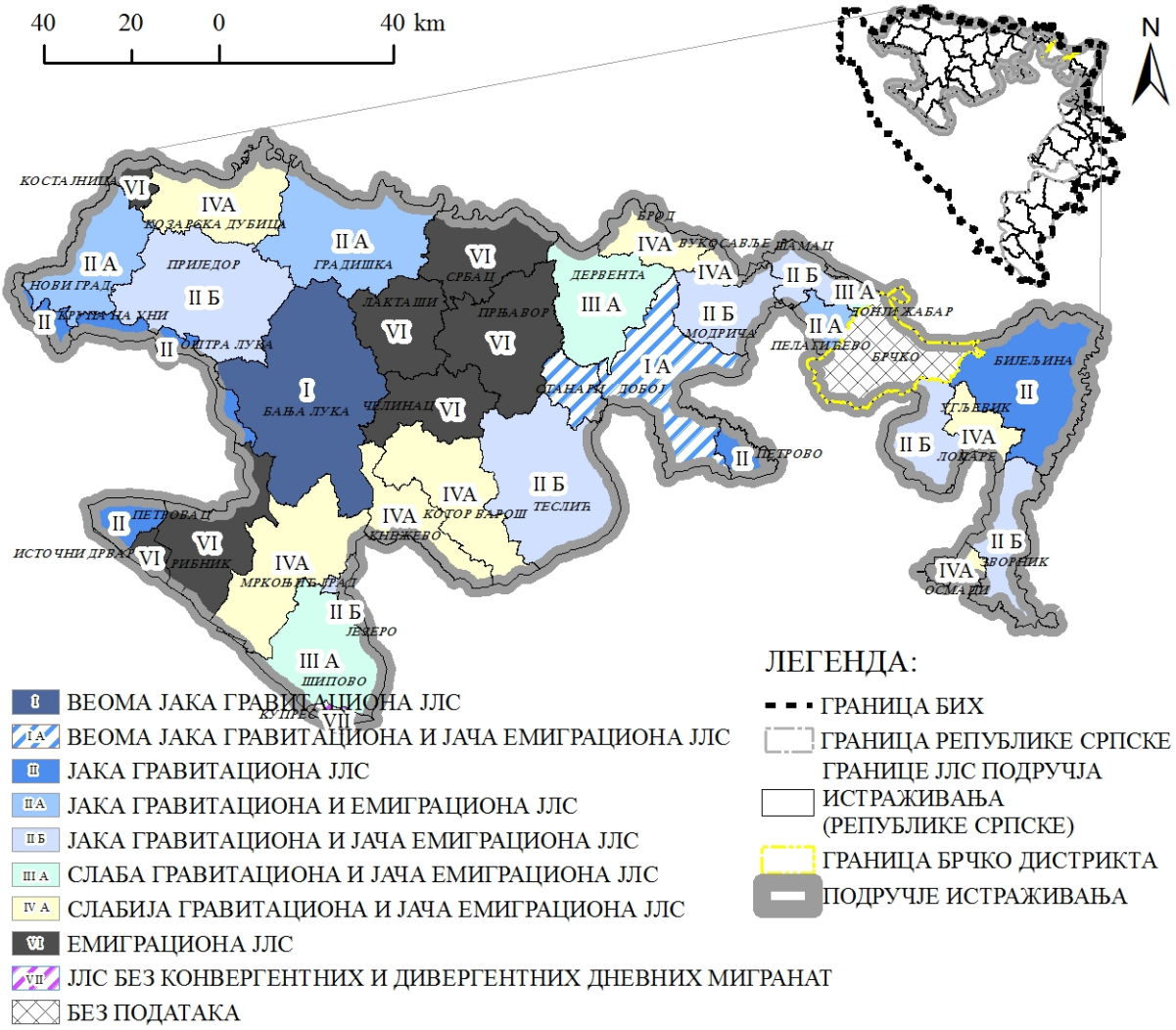
- од 63 ЈЛС на нивоу цијеле Републике Српске у њих 18 не улазе дневни мигранти – ученици из правца Федерације (9 их се налази на истраживаном подручју);
- 2 ЈЛС имају *„екстремну вриједност“* конвергентних дневних миграната ученика/студената (Град Бања Лука 545, Град Добој 469, с тим да Град Бања Лука има позитиван, а Град Добој негативан миграциони салдо);
- 26 ЈЛС има до 10 конвергентних дневних миграната (15 их се налази на истраживаном подручју);
- од 11 до 301 конвергентних миграната *„прима“* 17 ЈЛС (11 ЈЛС у истраживаном подручју).

[174] Општина Крупа на Уни нема дивергентних дневних миграната ученика/студената ка Федерацији БиХ

[175] од укупног броја конвергентних дневних миграната из Федерације БиХ, из правца Босанског Петровца долази 94% дневних миграната ученика/студената

[176] Popis 2013, Etnička/nacionalna pripadnost vjeroispovjest, maternji jezik, Knjiga 2. Agencija za statistiku BiH, Sarajevo

[177] Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године, Етничка/национална припадност, вјероисповијест, матерњи језик, Републички завод за статистику, Бања Лука

Карта бр. 31.: Класификација ЈЛС – а подручја истраживања према гравитационим обиљежјима (дневни мигранти ученици/студенти на релацији Република Српска – Федерација БиХ и обратно) *(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статситику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања")*

Дневни урбани системи[178]

На основу сличних вриједности обима дневног мигрирања радника, Тошић је издвојио поље утицаја центара рада, у оквиру који се на основу интензитета дневних интеракција издвајају зоне: интензивног утицаја, јаког, средњег и слабог утицаја, те периферију дневног урбаног система *(Тошић, 1999)*.

Функцијска зависност и интензитет миграционих кретања базирани су на вриједностима учешћа дневних миграната, који свакодневно путују у центар рада у укупном броју радника мјеста становања *(Милошевић, 2016)*.

У том контексту, на истраживаном подручју издвајају сљедећи интензитети функцијске зависности од мјеста рада, заснованих на релацији дневних миграција радника унутар Републике Српске, тако и Федерације БиХ и Републике Српске[179]:

[178] критеријуми за дефинисање дневних урбаних система су дневне миграције радника, а не дневне миграције ученика/студената, будући да се кретање радника сматра релевантнијим критеријумом у оцјени значаја центара и дефинисању њиховог гравитационог подручја;

- зависно (20-30 % дневних миграната);
- средње зависно (10-20% дневних миграната);
- слабо зависно (5-10% дневних миграната);
- независно (0-5% дневних миграната):
  - од 2,5-5%
  - до 2,5%.

Аутор рада је обрадио доступне статистичке податке о броју дневних миграната на нивоу јединица локалне самоуправе, на начин да је формирао табелу са седам колона (означених 1,2,3,4,5,6,7), која генерише седам индикатора демографских компоненти модела просторно – функцијског испољавања дневних урбаних система:

- колона 1 – „ живе и раде“
  показује број радника који раде у мјесту становања;
- колона 2 – „број дневних миграната“
  показује укупан број дневних емиграната јединице локалне самоуправе (унутар Републике Српске, ка Федерацији, ка Србији, ка Хрватској);
- колона 3 –„број радника“
  показује укупан број радника јединице локалне самоуправе (збир радника мјеста становања и дневних миграната јединице локалне самоуправе);
- колона 4 – „број радника дневних миграната јединице локалне самоуправе“
  показује број дневних имигранта, оних који долазе на рад у јединицу локалне самоуправе-центар рада;
- колона 5 – „удио укупних радника дневних емиграната у укупном броју радника (%)“
  показује однос броја дневних емиграната и укупног броја радника јединице локалне самоуправе – ПОКАЗАТЕЉ ЗНАЧАЈА ФУНКЦИЈЕ РАДА, ОДНОСНО ЗАВИСНОСТИ ОД ДРУГОГ ЦЕНТРА РАДА;
- колона 6 – „% радника дневних миграната јединице локалне самоуправе у укупном броју дневних миграната“
  показује однос броја радника дневних миграната у јединици (одређене) локалне самоуправе и укупног броја дневних миграната јединице локалне самоуправе-ПОКАЗАТЕЉ ЈЕ ФУНКЦИЈСКЕ УСМЈЕРЕНОСТИ КА ЦЕНТРУ РАДА – ЈЕДИНИЦИ ЛОКАЛНЕ САМОУПРАВЕ;
- колона 7 –„% радника дневних миграната у јединици локалне самоуправе у укупном броју радника“
  показује однос броја дневних мигаранта-радника у одређеној јединици локалне самоуправе и укупног броја радника јединице локалне самоуправе. ПОКАЗАТЕЉ ЈЕ ФУНКЦИЈСКЕ ЗАВИСНОСТИ ОД ЦЕНТРА РАДА.

Из наведних анализа, врло јасно се могу уочити не само најзначајније јединице локалне самоправе са аспекта функцијске развијености, а тиме и привлачности, већ и величина њиховог поља утицаја.

У наставку рада представљена је детаљна анализа дневних урбаних система репрезентативних примјера ЈЛС (остатак је представљен у прилозима рада) који су издвојени на основу сљедећих категорија:

- дневни урбани систем карактерише постојање ЈЛС са функцијском зависности од и преко 5%, те имају конвергентне дневне мигранте изнад утврђених средњих вриједности уз позитиван и негативан миграциони салдо, или конвергентне дневне мигранте испод средњих вриједности али уз позитиван миграциони салдо;

[179]ово је модификована верзија интензитета фукцијске зависности од мјеста рада, представљене у оквиру докторске дисертације „Нодални центри-детерминанта одрживог развоја система насеља Златибарског округа, Зоран Милошевић, Географски факултет Универзитета у Београду, Докторска дисертација

- дневни урбани систем карактерише постојање ЈЛС са функцијском зависности до 5% (без функцисјки зависних ЈЛС), те имају конвергентне дневне мигранте изнад утвђених средњих вриједности уз позитиван и негативан миграциони салдо, или конвергентне дневне мигранте испод средњих вриједности али уз позитиван миграциони салдо;
- дневни урбани систем карактерише постојање ЈЛС са функцијском зависношћу од и преко 5%, са конвергентним дневним мигрантима испод средње вриједности са негативним миграционим салдом;
- постојање ЈЛС у дневном урбаном систему са функцијском зависности до 5%, са конвергентним дневним мигрантима испод средњих вриједности, негативним миграционим салдом, те емиграционим одликама,

као и на основу самог положаја на осовини, односа према Федерацији БиХ и околним земљама.

Представници прве категорије су сљедеће ЈЛС: Бања Лука, Бијељина, Брчко Дистрикт, Добој, Модрича, Мркоњић Град, Петровац, Приједор, Угљевик (уколко се гледају дневне миграције радника ка Републици Српској) и Зворник. Због специфичности положаја и улоге на осовини, детаљна анализа дневних урбаних система у раду даће се за Бањалуку, Бијељину, Брчко Дистрикт, Добој, Приједор и Зворник. Такође, представиће се и Петровац, као ЈЛС која нема одлике као напријед издвојене ЈЛС (демографске, економске...), али по каракетристикама дневног урбаног система има одређени значај, првенствено за Федерацију БиХ. Крактеристике осталих ЈЛС ове групе дате су у прилозима рада.

Дневни урбани систем Града Бања Лука (центар)

Функција рада административно (нодалног) центра Града Бања Лука представљена је сумом домицилних радника (57084) и радника дневних конвергентних мигранта из ЈЛС-а Републике Српске (укључујући и Брчко Дистрикт) и Федерације БиХ. Дистрибуција радника и позиција ЈЛС – а из којих су долазили дневни мигранти, не само за Град Бања Луку већ и за остале ЈЛС-е, зависила је од низа фактора: *„јачине“* центра рада у који долазе дневни мигранти, удаљености, саобраћајне повезаности, близине других градова/општина, демографског капацитета мјеста исходишта, старосне и структуре по дјелатности становништва мјеста исходишта....

Дивергентне дневне миграције Града Бања Лука чинило је 4386 мигранта дистрибуирана у осталим ЈЛС Републике Српске, Федерације БиХ и иностранству.

У кумулативном низу броја дневних мигараната (конвергентне миграције), 47,09 % су чинили мигранти чије процентуално учешће износило од 10-30% укупног броја радника (*средње зависни и зависни од центра рада*).

Табела бр. 16.: Дневни урбани систем Града Бања Лука

% дневних мигараната радника у укупном броју радника ЈЛС даваоца мигараната	број дневних мигараната радника у Граду Бањалука	% од укупног броја дневних мигранта радника у Граду Бањалука	кумулативни низ мигараната	кумулативни низ мигараната (%)	број ЈЛС давалаца мигараната	% ЈЛС давалаца мигараната	кумулативни низ ЈЛС	кумулативни низ ЈЛС (%)
20-30	4388	43,02	4388	43,02	2	1,61	2	1,61
10-20	415	4,07	4803	47,09	1	0,81	3	2,42
5-10	1897	18,6	6700	65,69	3	2,42	6	4,84
2,5-5	1357	13,31	8057	79	8	6,45	14	11,29
до 2,5	2142	21	10199	100	110	88,71	124	100
укупно	10199	100	10199	100	124	100	124	100

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику-детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

Посматрајући просторни аспект укупног броја радника дневних миграната која долазе из Републике Српске и Федерације БиХ, на рад у Бања Луку, закључује се сљедеће:

- највећи је *„прилив“* из околних ЈЛС;
- укупан број радника дневних миграната опада са порастом удаљености (0-30 km уддаљености долази 4835 дневних миграната, 30-60 km удаљености долази 3565 итд.);
- но, број радника дневних миграната по ЈЛС указује да одређене ЈЛС иако су удаљеније од Бања Луке, „дају“ више миграната Бањалуци, од оних које су ближе.

У контексту потврде наведног, дају се сљедеће чињенице:

- Бања Лука *„прима“* 28,67 % запослених Лакташа, 27,6% запослених Челинца... (изотелни појас до 30 km);
- најбројнија група дневних миграната је из радијуса до 30 km. Специфичност је да то чине само 3 ЈЛС. Послије тога слиједе ЈЛС удаљене од 30 – 60 km које *„дају“* Бања Луци 3565 дневних миграната. Њих чине 16 ЈЛС. Удаљавањем од центра дневног урбаног система Града Бања Лука, опада укупан број дневних миграната радника, те сходно њиховој удаљености, прије би се говорило о миграцијама *„дјелимичног пресељења“* него о дневним миграцијама;
- из Требиња који припада посљедњем изотелном појасу (преко 210 km) долази 0,35% запослених, што је већи удио од оних који долазе из Брчког, Пелагићева (изотелни појас 120 km)...; просторну удаљеност Требиње-Бањалука није могуће (пожељно) савладати у једном дану; у апсолутном износу, још су веће разлике-Требиње „даје“ више радника Бања Луци од Купреса РС, Петровца, Источног Дрвара, Крупе на Уни и др. који су доста ближи Граду Бања Луци (у радијусу 60 – 90 km). То се *„правда“* демографским капацитетом мјеста исходишта, старосном и структуром дјелатности становништва:
  - Купрес има 293, Источни Дрвар 66, Петровац 354, Крупа на Уни 1560 становника;
  - по типу структуре дјелатности Купрес и Крупа на Уни припадају апсолутној орјентацији ка примарном сектору, Петровац и Источни Дрвар изразитој орјентацији ка примарном сектору;
  - све ЈЛС припадају категорији старо становништво (према категоризацији експерата Уједињених нација, а на основу удјела старих лица).

Табела бр. 17.: Територијална дистрибуција конвергентних дневних миграната радника Града Бања Лука

Град Бања Лука -површина 1238,89km² -просјечна н.в. 447,42m -просјечна н.в. нм Бања Лука 267,28m	изотелни појасеви km							
	0-30	30-60	60-90	90-120	120-150	150-180	180-210	преко 210
број јединица локалне самоуправе из којих долазе дневни мигранти	3	16	30	25	23	13	11	3
број дневних миграната радника	4835	3565	805	298	289	282	79	46
површина ЈЛС (km²)	1307,46	7874,42	10077,06	8669,448	5262,22	6521,58	5331,39	1840,67
просјечна надморска висина ЈЛС (m)	406,09	565,48	599,04	578,70	652,30	772,11	720,84	729,69
број станонвика ЈЛС 2013. године	67688	371283	678885	633869	850420	380607	147575	42165

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику-детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

Генерално посматрајући, центар рада је у већини случајева *„усисавао“* раднике из ЈЛС непосредне околине (граничне ЈЛС), али са разликама у броју радника. Тако је у Бања Луку долазило 28,67% запослених Лакташа, што уједно представља највећи процентуални удио радника дневних миграната у укупном броју запослених мјеста исходишта, на нивоу Републике Српске и Федерације БиХ.

Дакле, највећа интеракција је на потезу Лакташи – Бањалука, што се оправдава, између осталог, сљедећим:

- блиском територијалном раздаљином;
- добром саобраћајно повезаности (брза цеста);
- конфигурацијом терена (изузетно повољно за насељавање и развој).

Наведено је условило да се ове двије јединице локалне самоуправе у граничном појасу (Трн – Залужани) заједно развијају и стварају јаку локацијско – економску спрегу. Наиме, Лакташи и Бањалука се *„наслањају“* једно на друго и чине готово непрекидну (линеарну) насеобинску структуру уз регионални пут и аутопут – брзу цесту (Е661). Сходно томе, овај простор можемо окарактерисати као град – регион, тј. урбану регију.

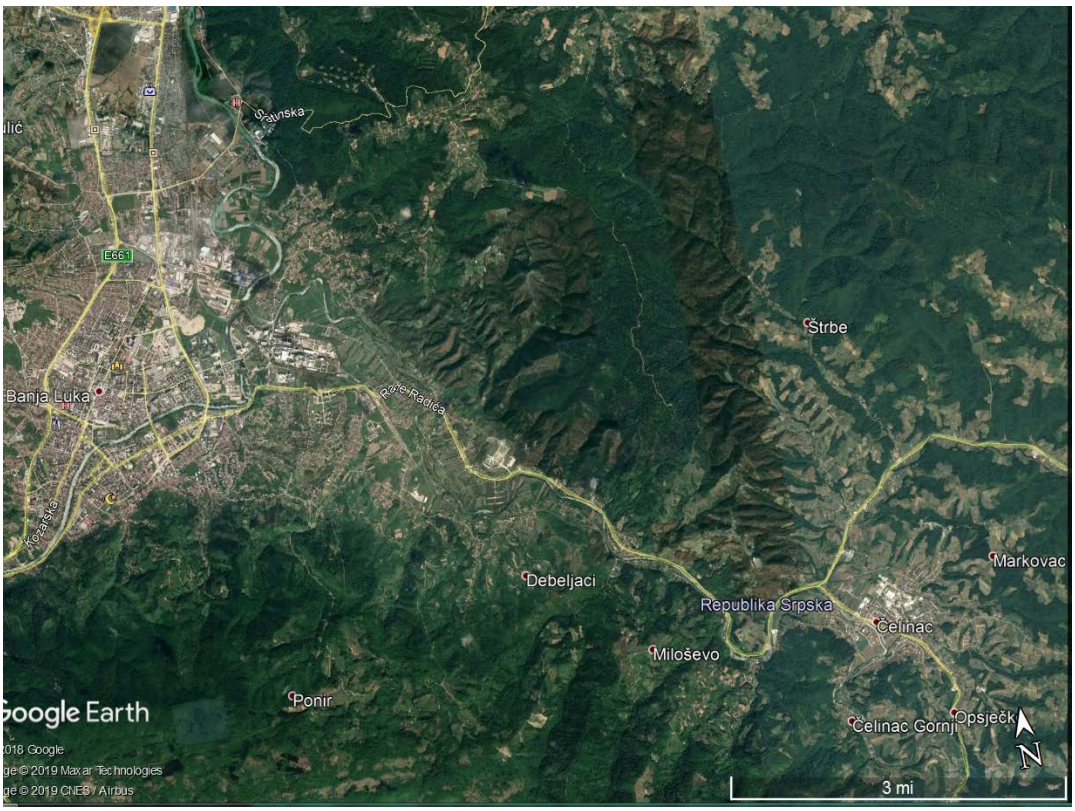

Слика бр. 4.: Граница између Града Бањалуке и Општине Лакташа *(Google Earth Pro)*

Као потврда наведеног, *Мандић* (2013) наводи да насеље Трн административно припада општини Лакташи, а просторно и функционално чини компактну цјелину са Бања Луком. Управо је захваљујући близини Бања Луке, ово насеље изгубило рурални карактер, те постепено добило стамбено – услужно – складишну и ситно – производно функцију, тј постало је зона складиштења робе на велико и мало за потребе Града Бањалука. Такође, исти аутор наводи да та улога снабдијевачког предграђа, која је неопходна сваком великом граду, управо је условљена већ поменутим саобраћајним положајем који овај дио Лакташа – Трн позиционирају као *„сјеверна врата“* Бања Луке *(Мандић, 2013).*

У рангу са Лакташима, налази се и општина Челинац, јер Бања Лука *„привлачи“* 27,6% запослених ове ЈЛС. Ове двије ЈЛС, по категоризацији функцијске зависности предоченој у овом раду, спадају у *„зависне“*. Одлазак великог броја радника у Бања Луку на рад, правда се сљедећим:

- близина Челинца Бања Луци,
- добра саобраћајна повезаност,
- демографски значајна ЈЛС (15117 становника)
- по типу структуре дјелатности припадају *„умјереној орјентацији ка терцијарном сектору“;*
- повољна старосна структура (15 – 64 године -70,32 %)

Слика бр. 5.: Позиција Града Бања Луке и Општине Челинац (њихових центара) *(Google Earth Pro)*

Издваја се и Општина Кнежево (граничи са Градом Бања Луком, а из које свакодневно на рад путује 11,71% радника, што чини близу 70% свих дневних миграната ове ЈЛС), Котор Варош, Србац и Приједор, из којих долази од 5-10% радника на рад у Бања Луку.
Што се тиче Федерације, све ЈЛС *„dajy“* мање од 2,5% радника, те спадају у категорију *„независних“*. Издваја се Босанско Грахово и Дрвар са 1,59 тј. 1,53 % радника који долазе на рад у Бања Луку.

Табела бр. 18.: Дневни урбани систем радника по ЈЛС Града Бања Лука[180]

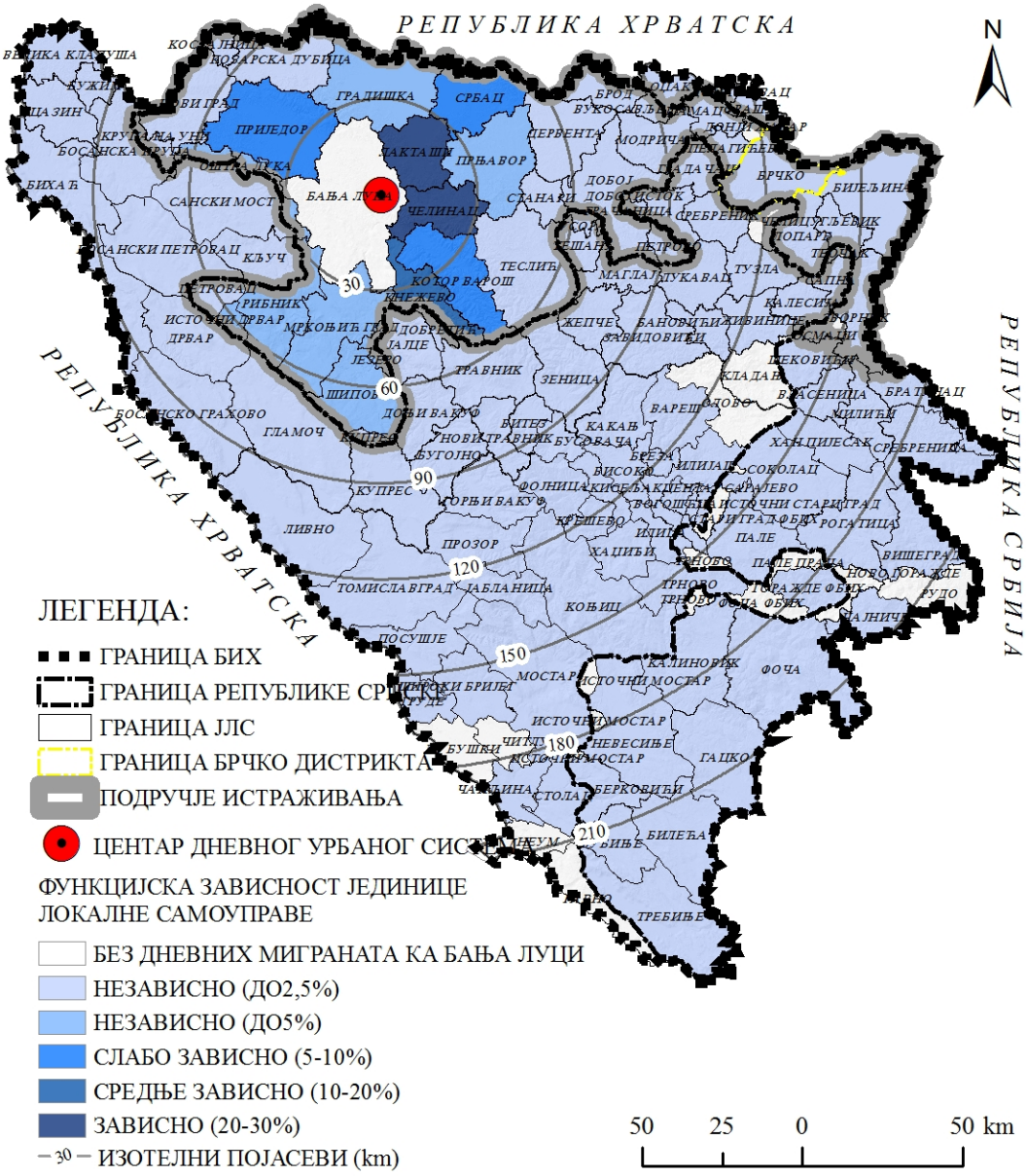
јединица локалне самоуправе	(1) живе и раде	дневне миграције					(3) број радника	(4) број радника дневних миграната у Граду Бањалука	(5) % радника дневних миграната у укупном броју радника	(6) % радника дневних миграната у Граду Бањалука у укупном броју дневних миграната	(7) % радника дневних миграната у Граду Бањалука у укупном броју радника[181]
		(2) укупно	унутар Републике Српске (%)	ка Федерацији(%)	ка Србији (%)	ка Хрватској(%)					
20-30%											
Лакташи	7430	3559	98,48	1,29	0,11	0,11	10989	3150	32,39	88,51	28,67
Челинац	3029	1455	98,35	1,37	0,21	0,07	4484	1238	32,45	85,09	27,61
10-20%											
Кнежево	2947	597	87,94	7,87	3,85	0,34	3544	415	16,85	69,51	11,71
5-10%											

[180] ЈЛС означене сивом бојом налазе се у Федерацији БиХ
[181] у свим ЈЛС (у њиховим табелама) нису приказане вриједности од 0 и 0,01%

Котор Варош	4827	750	80,40	8,93	3,60	7,07	5577	447	13,45	59,60	8,02
Србац	3640	477	97,06	1,68	0,42	0,84	4117	259	11,59	54,30	6,29
Приједор	21537	2120	79,76	11,98	1,08	7,17	23657	1191	8,96	56,18	5,03
2,5-5%											
Мркоњић Град	4109	389	86,12	12,34	1,03	0,51	4498	220	8,65	56,56	4,89
Источни Дрвар	36	6	33,33	66,67	0,00	0,00	42	2	14,29	33,33	4,76
Рибник	1715	144	90,97	8,33	0,69	0,00	1859	87	7,75	60,42	4,68
Језеро	155	81	75,31	24,69	0,00	0,00	236	10	34,32	12,35	4,24
Градишка	14663	1405	92,24	2,21	0,93	4,63	16068	646	8,74	45,98	4,02
Оштра Лука	384	128	92,97	6,25	0,78	0,00	512	20	25,00	15,63	3,91
Прњавор	9441	694	94,38	4,18	1,01	0,43	10135	296	6,85	42,65	2,92
Шипово	2395	240	72,92	24,58	1,67	0,83	2635	76	9,11	31,67	2,88
до 2,5%											
Нови Град	5642	794	77,46	7,43	1,64	13,48	6436	155	12,34	19,52	2,41
Козарска Дубица	4854	486	86,21	4,94	2,47	6,38	5340	115	9,10	23,66	2,15
Босанско Грахово	493	10	100,00	0,00	0,00	0,00	503	8	1,99	80,00	1,59
Дрвар	1268	61	100,00	0,00	0,00	0,00	1329	18	4,59	29,51	1,35
Теслић	8729	888	51,69	37,50	4,84	5,97	9617	126	9,23	14,19	1,31
Петрово	1094	403	82,63	16,38	0,74	0,25	1497	19	26,92	4,71	1,27
Дервента	7452	821	64,07	4,63	1,22	30,09	8273	102	9,92	12,42	1,23
Добој	16283	2908	44,12	51,93	1,10	2,85	19191	224	15,15	7,70	1,17
Костајница	1774	225	55,11	3,11	5,33	36,44	1999	21	11,26	9,33	1,05
Власеница	1967	601	68,89	26,96	3,99	0,17	2568	21	23,40	3,49	0,82
Хан Пијесак	851	129	58,14	39,53	2,33	0,00	980	8	13,16	6,20	0,82
Петровац	134	2	100,00	0,00	0,00	0,00	136	1	1,47	50,00	0,74
Крупа на Уни	793	64	89,06	3,13	6,25	1,56	857	6	7,47	9,38	0,70
Купрес	147	8	37,50	62,50	0,00	0,00	155	1	5,16	12,50	0,65
Шамац	3850	751	48,20	24,37	0,93	26,50	4601	28	16,32	3,73	0,61
Бихаћ	15253	109	100,00	0,00	0,00	0,00	15362	88	0,71	80,73	0,57
Јајце	7140	72	100,00	0,00	0,00	0,00	7212	41	1,00	56,94	0,57
Љубиње	647	82	60,98	39,02	0,00	0,00	729	4	11,25	4,88	0,55
Билећа	2304	308	87,34	10,71	1,62	0,32	2612	14	11,79	4,55	0,54
Кључ	5007	36	100,00	0,00	0,00	0,00	5043	27	0,71	75,00	0,54
Модрича	6333	813	54,12	35,92	1,48	8,49	7146	37	11,38	4,55	0,52
Гламоч	1166	11	100,00	0,00	0,00	0,00	1177	6	0,93	54,55	0,51
Шековићи	974	299	72,24	9,70	17,39	0,67	1273	6	23,49	2,01	0,47
Пале	4557	1482	47,91	51,42	0,67	0,00	6039	28	24,54	1,89	0,46
Брод	4211	767	20,86	2,61	1,30	75,23	4978	23	15,41	3,00	0,46
Невесиње	2189	519	54,14	42,39	3,47	0,00	2708	12	19,17	2,31	0,44
Босански Петровац	1909	186	100,00	0,00	0,00	0,00	2095	9	8,88	4,84	0,43
Вишеград	2144	267	42,70	35,58	21,72	0,00	2411	10	11,07	3,75	0,41
Милићи	3105	438	67,35	26,26	6,39	0,00	3543	14	12,36	3,20	0,40
Зворник	11889	2025	33,63	38,22	27,51	0,64	13914	50	14,55	2,47	0,36
Гацко	3251	115	66,09	16,52	10,43	6,96	3366	12	3,42	10,43	0,36
Бијељина	32147	2202	72,39	11,72	15,49	0,41	34349	122	6,41	5,54	0,36
Требиње	7470	456	73,90	15,13	6,14	4,82	7926	28	5,75	6,14	0,35
Доњи Вакуф	3713	22	100,00	0,00	0,00	0,00	3735	13	0,59	59,09	0,35
Добретић	591	2	100,00	0,00	0,00	0,00	593	2	0,34	100,00	0,34
Источно Ново Сарајево	1946	1634	42,78	57,16	0,06	0,00	3580	12	45,64	0,73	0,34
Соколац	2746	542	57,93	40,22	1,85	0,00	3288	11	16,48	2,03	0,33
Босанска Крупа	7320	85	100,00	0,00	0,00	0,00	7405	24	1,15	28,24	0,32
Чајниче	1004	277	26,35	64,62	9,03	0,00	1281	4	21,62	1,44	0,31
Сански Мост	11454	120	100,00	0,00	0,00	0,00	11574	34	1,04	28,33	0,29
Пелагићево	1247	183	75,41	15,85	0,55	8,20	1430	4	12,80	2,19	0,28
Источна Илица	1862	3022	57,84	41,50	0,66	0,00	4884	13	61,88	0,43	0,27
Брчко	21415	1067	56,98	43,02	0,00	0,00	22482	58	4,75	5,44	0,26
Трново ФБиХ	370	18	100,00	0,00	0,00	0,00	388	1	4,64	5,56	0,26
Фоча	3837	412	31,55	63,35	4,37	0,73	4249	10	9,70	2,43	0,24
Травник	15138	46	100,00	0,00	0,00	0,00	15184	35	0,30	76,09	0,23
Ливно	11475	28	100,00	0,00	0,00	0,00	11503	26	0,24	92,86	0,23
Братунац	5779	1349	65,97	13,42	20,46	0,15	7128	15	18,93	1,11	0,21
Бугојно	8064	22	100,00	0,00	0,00	0,00	8086	17	0,27	77,27	0,21
Калиновик	436	67	56,72	43,28	0,00	0,00	503	1	13,32	1,49	0,20
Лопаре	2916	679	83,95	14,73	1,18	0,15	3595	7	18,89	1,03	0,19
Купрес ФБиХ	1676	5	100,00	0,00	0,00	0,00	1681	3	0,30	60,00	0,18
Илијаш	4449	49	100,00	0,00	0,00	0,00	4498	8	1,09	16,33	0,18
Бужим	5653	17	100,00	0,00	0,00	0,00	5670	10	0,30	58,82	0,18
Рогатица	2483	382	66,75	29,84	3,40	0,00	2865	5	13,33	1,31	0,17
Фојница	3011	18	100,00	0,00	0,00	0,00	3029	5	0,59	27,78	0,17
Вукосавље	751	464	43,97	54,74	0,00	1,29	1215	2	38,19	0,43	0,16
Завидовићи	9061	56	100,00	0,00	0,00	0,00	9117	15	0,61	26,79	0,16
Сребреница	2207	898	15,59	25,72	58,69	0,00	3105	5	28,92	0,56	0,16
Добој Исток	2425	79	100,00	0,00	0,00	0,00	2504	4	3,15	5,06	0,16
Лукавац	11190	96	100,00	0,00	0,00	0,00	11286	17	0,85	17,71	0,15

Угљевик	4129	570	79,47	18,77	1,40	0,35	4699	7	12,13	1,23	0,15
Тешањ	12200	205	100,00	0,00	0,00	0,00	12405	18	1,65	8,78	0,15
Бусовача	4188	25	100,00	0,00	0,00	0,00	4213	6	0,59	24,00	0,14
Нови Травник	6530	20	100,00	0,00	0,00	0,00	6550	9	0,31	45,00	0,14
Цазин	19137	40	100,00	0,00	0,00	0,00	19177	26	0,21	65,00	0,14
Витез	7367	27	100,00	0,00	0,00	0,00	7394	10	0,37	37,04	0,14
Хаџићи	6894	63	100,00	0,00	0,00	0,00	6957	9	0,91	14,29	0,13
Берковићи	756	63	61,90	36,51	0,00	1,59	819	1	7,69	1,59	0,12
Живинице	12437	57	100,00	0,00	0,00	0,00	12494	15	0,46	26,32	0,12
Сапна	2612	17	100,00	0,00	0,00	0,00	2629	3	0,65	17,65	0,11
Орашје	6445	47	100,00	0,00	0,00	0,00	6492	7	0,72	14,89	0,11
Тузла	33575	196	100,00	0,00	0,00	0,00	33771	36	0,58	18,37	0,11
Илиџа	20028	247	100,00	0,00	0,00	0,00	20275	21	1,22	8,50	0,10
Чапљина	7105	17	100,00	0,00	0,00	0,00	7122	7	0,24	41,18	0,10
Зеница	30326	175	100,00	0,00	0,00	0,00	30501	29	0,57	16,57	0,10
Прозор	4212	6	100,00	0,00	0,00	0,00	4218	4	0,14	66,67	0,09
Горњи Вакуф	6479	9	100,00	0,00	0,00	0,00	6488	6	0,14	66,67	0,09
Добој Југ	1089	44	100,00	0,00	0,00	0,00	1133	1	3,88	2,27	0,09
Високо	11627	35	100,00	0,00	0,00	0,00	11662	10	0,30	28,57	0,09
Груде	4663	4	100,00	0,00	0,00	0,00	4667	4	0,09	100,00	0,09
Жепче	8205	65	100,00	0,00	0,00	0,00	8270	7	0,79	10,77	0,08
Посушје	4723	5	100,00	0,00	0,00	0,00	4728	4	0,11	80,00	0,08
Кисељак	5900	36	100,00	0,00	0,00	0,00	5936	5	0,61	13,89	0,08
Томиславград	8314	9	100,00	0,00	0,00	0,00	8323	7	0,11	77,78	0,08
Вогошћа	8273	62	100,00	0,00	0,00	0,00	8335	7	0,74	11,29	0,08
Градачац	10725	105	100,00	0,00	0,00	0,00	10830	9	0,97	8,57	0,08
Нови Град Сарајево	39224	475	100,00	0,00	0,00	0,00	39699	30	1,20	6,32	0,08
Јабланица	2638	13	100,00	0,00	0,00	0,00	2651	2	0,49	15,38	0,08
Маглај	6647	49	100,00	0,00	0,00	0,00	6696	5	0,73	10,20	0,07
Коњиц	6714	31	100,00	0,00	0,00	0,00	6745	5	0,46	16,13	0,07
Breza	4334	20	100,00	0,00	0,00	0,00	4354	3	0,46	15,00	0,07
Бановићи	5959	17	100,00	0,00	0,00	0,00	5976	4	0,28	23,53	0,07
Ново Сарајево	24189	207	100,00	0,00	0,00	0,00	24396	16	0,85	7,73	0,07
Центар Сарајево	20052	108	100,00	0,00	0,00	0,00	20160	13	0,54	12,04	0,06
Крешево	1602	3	100,00	0,00	0,00	0,00	1605	1	0,19	33,33	0,06
Домаљевац	1666	18	100,00	0,00	0,00	0,00	1684	1	1,07	5,56	0,06
Грачаница	12139	126	100,00	0,00	0,00	0,00	12265	7	1,03	5,56	0,06
Усора	1732	50	100,00	0,00	0,00	0,00	1782	1	2,81	2,00	0,06
Стари Град БиХ	12706	61	100,00	0,00	0,00	0,00	12767	6	0,48	9,84	0,05
Велика Кладуша	8663	13	100,00	0,00	0,00	0,00	8676	4	0,15	30,77	0,05
Мостар	31462	89	100,00	0,00	0,00	0,00	31551	14	0,28	15,73	0,04
Вареш	2310	10	100,00	0,00	0,00	0,00	2320	1	0,43	10,00	0,04
Сребреник	9674	67	100,00	0,00	0,00	0,00	9741	4	0,69	5,97	0,04
Оџак	4876	83	100,00	0,00	0,00	0,00	4959	2	1,67	2,41	0,04
Широки Бријег	8193	7	100,00	0,00	0,00	0,00	8200	3	0,09	42,86	0,04
Калесија	8648	36	100,00	0,00	0,00	0,00	8684	3	0,41	8,33	0,03
Горажде БиХ	6831	140	100,00	0,00	0,00	0,00	6971	2	2,01	1,43	0,03
Столац	3621	14	100,00	0,00	0,00	0,00	3635	1	0,39	7,14	0,03

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“, Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике“, Републички завод за статистику, Бања Лука и „Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

Карта бр. 32.: Дневни урбани систем Града Бања Лука (дневни мигранти радници) *(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)*

Дневни урбани систем Града Бијељина (центар)

По броју конвергентних дневних миграната радника, Град Бијељина налази се на 4. мјесту (од 37 ЈЛС подручја истраживања)[182].

Табела бр. 19.: Дневни урбани систем радника Града Бијељина

% дневних миграната радника у укупном броју радника ЈЛС даваоца миграната	број дневних миграната радника у Граду Бијељина	% од укупног броја дневних миграната радника у Граду Бијељина	кумулативни низ миграната	кумулативни низ миграната (%)	број ЈЛС давалаца миграмата	% ЈЛС давалаца миграната	кумулативни низ ЈЛС	кумулативни низ ЈЛС (%)

[182] на 5. мјесту у Републици Српској, укључујући и Брчко Дистрикт

20-30	0	0	0	0	0	0	0	0
10-20	0	0	0	0	0	0	0	0
5-10	540	38,16	540	38,16	2	2,67	2	2,67
2,5-5	0	0	540	38,16	0	0	2	2,67
до 2,5	875	61,84	1415	100	73	97,33	75	100
укупно	1415	100	1415	100	75	100	75	100

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику-детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

Велики прилив али и одлив дневних мигранта радника (има одлике *„јаке гравитационе и јаче емиграционе ЈЛС“*) посљедица је не само географског положаја, тј. близине већих (развијенијих) центара (близина Републике Србије и Републике Хрватске, близина Тузле, Брчко Дистрикта, Зворника, Угљевика – дивергентним миграцијама је највише окренута ка овим ЈЛС), већ и демографског капацитета околних ЈЛС, те њене развијености (по типу структуре дјелатности припада *„умјереној орјенатацији ка терцијарном сектору“*, заступљеност обавезних, стандардних и елитних објеката јавних служби), саобраћајне повезаности (магистрални и регионални путеви). Када се говори о близини Србије и Хрватске, тј. о дивергентним дневним миграцијама, треба нагласити да су оне изразито доминантније ка Републици Србији.

Табела бр. 20.: Територијална дистрибуција конвергентних дневних мигранта Града Бијељина

Град Бијељина -површина 733,98 km² -просјечна н.в. 107,32m -просјечна н.в. нм Бијељина 92,31 m	изотелни појасеви km							
	0-30	30-60	60-90	90-120	120-150	150-180	180-210	преко 210
број јединица локалне самоураве из којих долазе дневни мигранти	2	15	15	16	11	5	3	6
број дневних мигранта радника	359	765	148	62	34	32	5	10
површина ЈЛС (km²)	200,79	3420,61	4348,24	6068,98	3091,61	3429,21	2100,25	3611,56
просјечна надморска висина ЈЛС (m)	325,19	311,32	465,13	674,98	739,40	601,8	316,40	564,65
број становника ЈЛС 2013. године	22542	500044	292219	479918	313916	296891	143072	189815

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику-детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

Дакле, функција рада Града Бијељина представљена је са 32147 домицилних радника и радника дневних конвергентних мигранта из 75 ЈЛС Републике Српске и Федерације БиХ. ЈЛС које спадају у групу *„слабо зависних“*, тј. која *„дају“* 5 – 10% запослених Бијељини, припадају првом и другом изотелном појасу (удаљеност до 60 km). Остале ЈЛС имају одлике *„независних“*. Дакле, територијални домет Града Бијељине заснивао се на првој и другој изотелној зони јер је из ње долазило око 80% дневних мигранта. Утицајна сфера Града Бијељина територијално је велика, тј. најдаљи домет су ЈЛС смјештене на удаљености и преко 210 km али са малим интензитетом интеракције и због тога немају значајнији утицај (Требиње, Бихаћ, Цазин, Љубиње...)

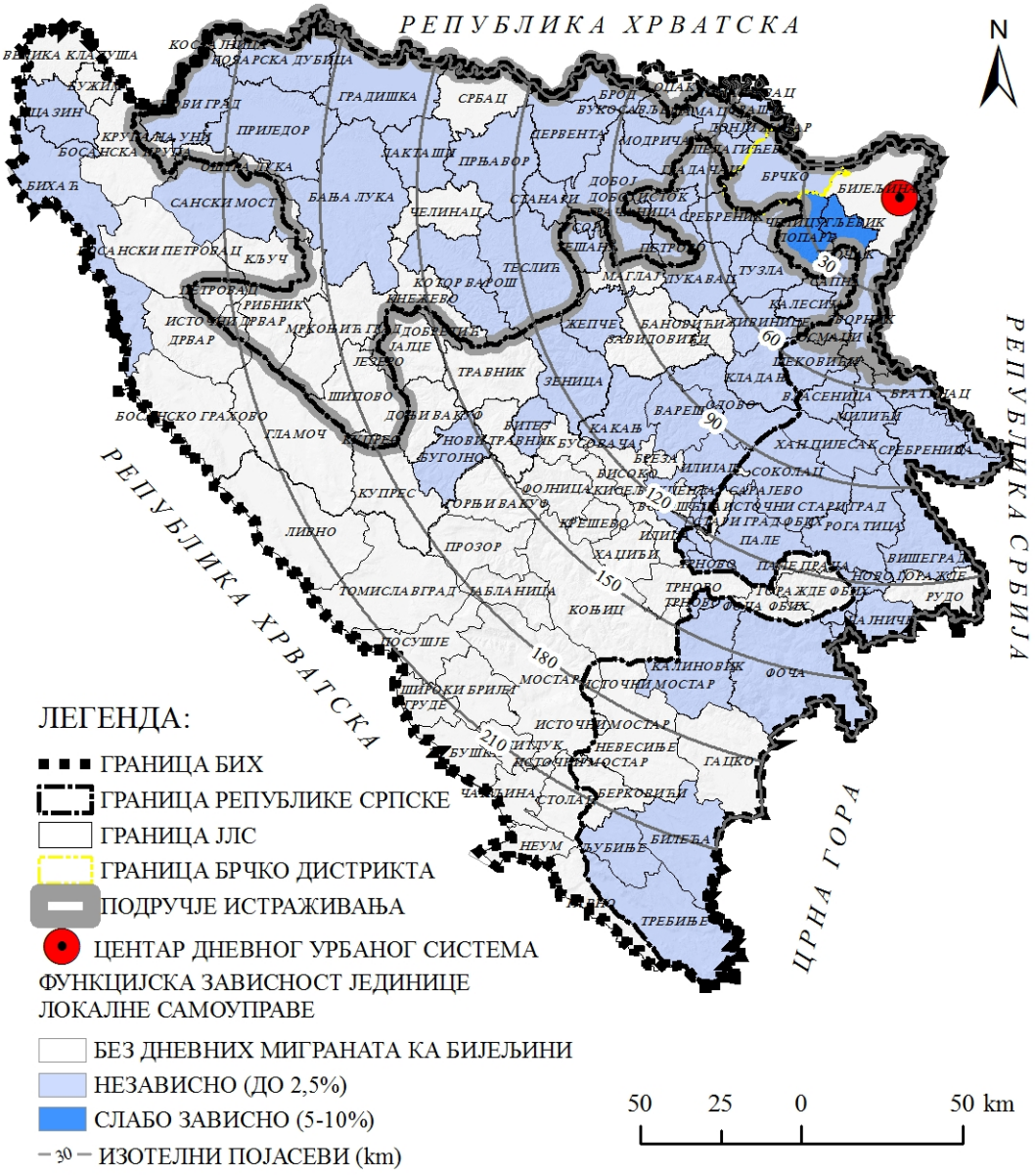
Табела бр. 21.: Дневни урбани систем по ЈЛС Града Бијељина[183]

јединица локалне самоуправе	(1) живе и раде	дневне миграције					(3) број радника	(4) број радника дневних мигранта у Граду Бијељина	(5) % радника дневних мигранта у укупном броју радника	(6) % радника дневних мигранта у Граду Бијељина у укупном броју дневних мигранта	(7) % радника дневних мигранта у Граду Бијељина у укупном броју радника
		(2) укупно	унутар Републике Српске (%)	ка Федерацији(%)	ка Србији (%)	ка Хрватској(%)					
5-10%											
Угљевик	4129	570	79,47	18,77	1,40	0,35	4699	353	12,13	61,93	7,51
Лопаре	2916	679	83,95	14,73	1,18	0,15	3595	187	18,89	27,54	5,20
до 2,5%											
Зворник	11889	2025	33,63	38,22	27,51	0,64	13914	266	14,55	13,14	1,91
Шековићи	974	299	72,24	9,70	17,39	0,67	1273	18	23,49	6,02	1,41
Осмаци	588	543	38,12	53,78	7,37	0,74	1131	14	48,01	2,58	1,24
Брчко	21415	1067	56,98	43,02	0,00	0,00	22482	188	4,75	17,62	0,84
Власеница	1967	601	68,89	26,96	3,99	0,17	2568	18	23,40	3,00	0,70
Доњи Жабар	650	255	56,86	42,35	0,39	0,39	905	4	28,18	1,57	0,44
Трново	182	288	37,50	61,46	1,04	0,00	470	2	61,28	0,69	0,43
Милићи	3105	438	67,35	26,26	6,39	0,00	3543	15	12,36	3,42	0,42
Пелагићево	1247	183	75,41	15,85	0,55	8,20	1430	6	12,80	3,28	0,42
Петрово	1094	403	82,63	16,38	0,74	0,25	1497	6	26,92	1,49	0,40
Калиновик	436	67	56,72	43,28	0,00	0,00	503	2	13,32	2,99	0,40
Теочак	1704	19	100,00	0,00	0,00	0,00	1723	6	1,10	31,58	0,35
Шамац	3850	751	48,20	24,37	0,93	26,50	4601	16	16,32	2,13	0,35
Братунац	5779	1349	65,97	13,42	20,46	0,15	7128	23	18,93	1,70	0,32
Хан Пијесак	851	129	58,14	39,53	2,33	0,00	980	3	13,16	2,33	0,31
Пале	4557	1482	47,91	51,42	0,67	0,00	6039	16	24,54	1,08	0,26
Рогатица	2483	382	66,75	29,84	3,40	0,00	2865	7	13,33	1,83	0,24
Соколац	2746	542	57,93	40,22	1,85	0,00	3288	8	16,48	1,48	0,24
Сребреница	2207	898	15,59	25,72	58,69	0,00	3105	7	28,92	0,78	0,23
Модрича	6333	813	54,12	35,92	1,48	8,49	7146	13	11,38	1,60	0,18
Источно Ново Сарајево	1946	1634	42,78	57,16	0,06	0,00	3580	6	45,64	0,37	0,17
Вишеград	2144	267	42,70	35,58	21,72	0,00	2411	4	11,07	1,50	0,17
Добој	16283	2908	44,12	51,93	1,10	2,85	19191	31	15,15	1,07	0,16
Чајниче	1004	277	26,35	64,62	9,03	0,00	1281	2	21,62	0,72	0,16
Источна Илица	1862	3022	57,84	41,50	0,66	0,00	4884	7	61,88	0,23	0,14
Љубиње	647	82	60,98	39,02	0,00	0,00	729	1	11,25	1,22	0,14
Тузла	33575	196	100,00	0,00	0,00	0,00	33771	46	0,58	23,47	0,14
Ново Горажде	383	402	24,13	75,62	0,25	0,00	785	1	51,21	0,25	0,13
Челић	3272	27	100,00	0,00	0,00	0,00	3299	4	0,82	14,81	0,12
Добој Исток	2425	79	100,00	0,00	0,00	0,00	2504	3	3,15	3,80	0,12
Фоча	3837	412	31,55	63,35	4,37	0,73	4249	5	9,70	1,21	0,12
Усора	1732	50	100,00	0,00	0,00	0,00	1782	2	2,81	4,00	0,11
Орашје	6445	47	100,00	0,00	0,00	0,00	6492	7	0,72	14,89	0,11
Лукавац	11190	96	100,00	0,00	0,00	0,00	11286	11	0,85	11,46	0,10
Вукосавље	751	464	43,97	54,74	0,00	1,29	1215	1	38,19	0,22	0,08
Билећа	2304	308	87,34	10,71	1,62	0,32	2612	2	11,79	0,65	0,08
Дервента	7452	821	64,07	4,63	1,22	30,09	8273	6	9,92	0,73	0,07
Сребреник	9674	67	100,00	0,00	0,00	0,00	9741	5	0,69	7,46	0,05
Требиње	7470	456	73,90	15,13	6,14	4,82	7926	4	5,75	0,88	0,05
Градачац	10725	105	100,00	0,00	0,00	0,00	10830	5	0,97	4,76	0,05
Калесија	8648	36	100,00	0,00	0,00	0,00	8684	4	0,41	11,11	0,05
Илијаш	4449	49	100,00	0,00	0,00	0,00	4498	2	1,09	4,08	0,04
Вареш	2310	10	100,00	0,00	0,00	0,00	2320	1	0,43	10,00	0,04
Грачаница	12139	126	100,00	0,00	0,00	0,00	12265	5	1,03	3,97	0,04
Олово	2583	24	100,00	0,00	0,00	0,00	2607	1	0,92	4,17	0,04
Сапна	2612	17	100,00	0,00	0,00	0,00	2629	1	0,65	5,88	0,04

[183]ЈЛС означене сивом бојом налазе се у Федерацији БиХ

Котор Варош	4827	750	80,4	8,93	3,6	7,06	5577	2	13,44	0,26	0,04
Бања Лука	57084	4386	89,47	9,10	0,71	0,73	61470	22	7,14	0,50	0,04
Живинице	12437	57	100,00	0,00	0,00	0,00	12494	4	0,46	7,02	0,03
Теслић	8729	888	51,69	37,50	4,84	5,97	9617	3	9,23	0,34	0,03
Кладањ	3223	12	100,00	0,00	0,00	0,00	3235	1	0,37	8,33	0,03
Прњавор	9441	694	94,38	4,18	1,01	0,43	10135	3	6,85	0,43	0,03
Лакташи	7430	3559	98,48	1,29	0,11	0,11	10989	3	32,39	0,08	0,03
Витез	7367	27	100,00	0,00	0,00	0,00	7394	2	0,37	7,41	0,03
Бугојно	8064	22	100,00	0,00	0,00	0,00	8086	2	0,27	9,09	0,02
Жепче	8205	65	100,00	0,00	0,00	0,00	8270	2	0,79	3,08	0,02
Брод	4211	767	20,86	2,61	1,30	75,23	4978	1	15,41	0,13	0,02
Козарска Дубица	4854	486	86,21	4,94	2,47	6,38	5340	1	9,10	0,21	0,02
Градишка	14663	1405	92,24	2,21	0,93	4,63	16068	3	8,74	0,21	0,02
Зеница	30326	175	100,00	0,00	0,00	0,00	30501	5	0,57	2,86	0,02
Нови Град	5642	794	77,46	7,43	1,64	13,48	6436	1	12,34	0,13	0,02

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“, Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике“, Републички завод за статистику, Бања Лука и „Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

Карта бр. 33.: Дневни урбани систем Града Бијељина (дневни мигранти радници) *(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за*

статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

Дневни урбани систем Дистрикта Брчко (центар)[184]

Фактори као што су повољан географски положај (близина Града Бијељине, погранично посавско равничарско подручје – просјечна надморска висина 154 m), значајан демографски потенцијал (налази се на 3. мјесту по броју становника подручја истраживања[185]), опремљеност објектима јавних служби (по типу структуре дјелатности припада типу *„доминантан удио терцијарног сектора“*, опремљеност објектима обавезних, стандардних и елитних јавних служби), добра саобраћајна повезаност (магистрални, регионални путеви) чине да Дистрикт има одлике *„јаке гравитационе ЈЛС“*. По броју конвергентних дневних миграната налази се на 5. мјесту од 37 ЈЛС подручја истраживања[186] уз позитиван миграциони салдо.

Табела бр. 22.: Дневни урбани систем радника Брчко Дистрикта

% дневних миграната радника у укупном броју радника ЈЛС даваоца миграната	број дневних миграната радника у Брчко Дистрикту	% од укупног броја дневних мигранта радника у Брчко Дистрикту	кумулативни низ миграната	кумулативни низ миграната (%)	број ЈЛС давалаца миграмата	% ЈЛС давалаца миграната	кумулативни низ ЈЛС	кумулативни низ ЈЛС (%)
20-30	0	0	0	0	0	0	0	0
10-20	97	10,51	97	10,51	1	3,03	1	3,03
5-10	79	8,56	176	19,07	1	3,03	2	6,06
2,5-5	127	13,76	303	32,83	1	3,03	3	9,09
до 2,5	620	67,17	923	100	30	90,91	33	100
укупно	923	100	923	100	33	100	33	100

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

У том контексту, миграторна кретања у Дистрикт обухватала су раднике из 33 ЈЛС Републике Српске.

Табела бр. 23. Територијална дистрибуција конвергентних дневних миграната радника Брчко Дистрикта

Брчко Дистрикт -површина 506,7 km² -просјечна н.в. 154,88 m -просјечна н.в. нм Брчко 92,69 m	изотелни појасеви km							
	0-30	30-60	60-90	90-120	120-150	150-180	180-210	преко 210
број јединица локалне самоуправе из којих долазе дневни мигранти	4	7	7	5	6	1	1	2
број дневних миграната радника	329	535	26	9	19	1	2	2
површина ЈЛС (km²)	630	1875,49	3598,7	2416,2	3575,73	834,07	887,11	1499,35
просјечна надморска висина ЈЛС (m)	189,51	224,75	415,03	640,53	666,50	274,14	1071,32	725,74
број становника ЈЛС 2013. године	37834	215305	205782	91686	278949	80916	12542	388,46

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

Општина Доњи Жабар из које је долазило преко 10% радника на рад у Брчко Дистрикт, те је спадала у групу *„средње зависних“* припадала је првој гравитационој зони, тј. првом

[184] аутор рада не располаже податком за мјесто рада Брчко Дистрикт, а мјесто пребивалишта ЈЛС Федерација БиХ

[185] такође трећу позицију зазузима уколико се посматра број становника по ЈЛС за Републику Српску

[186] на 7. мјесту у Републици Српској, укључујући и Брчко Дистрикт

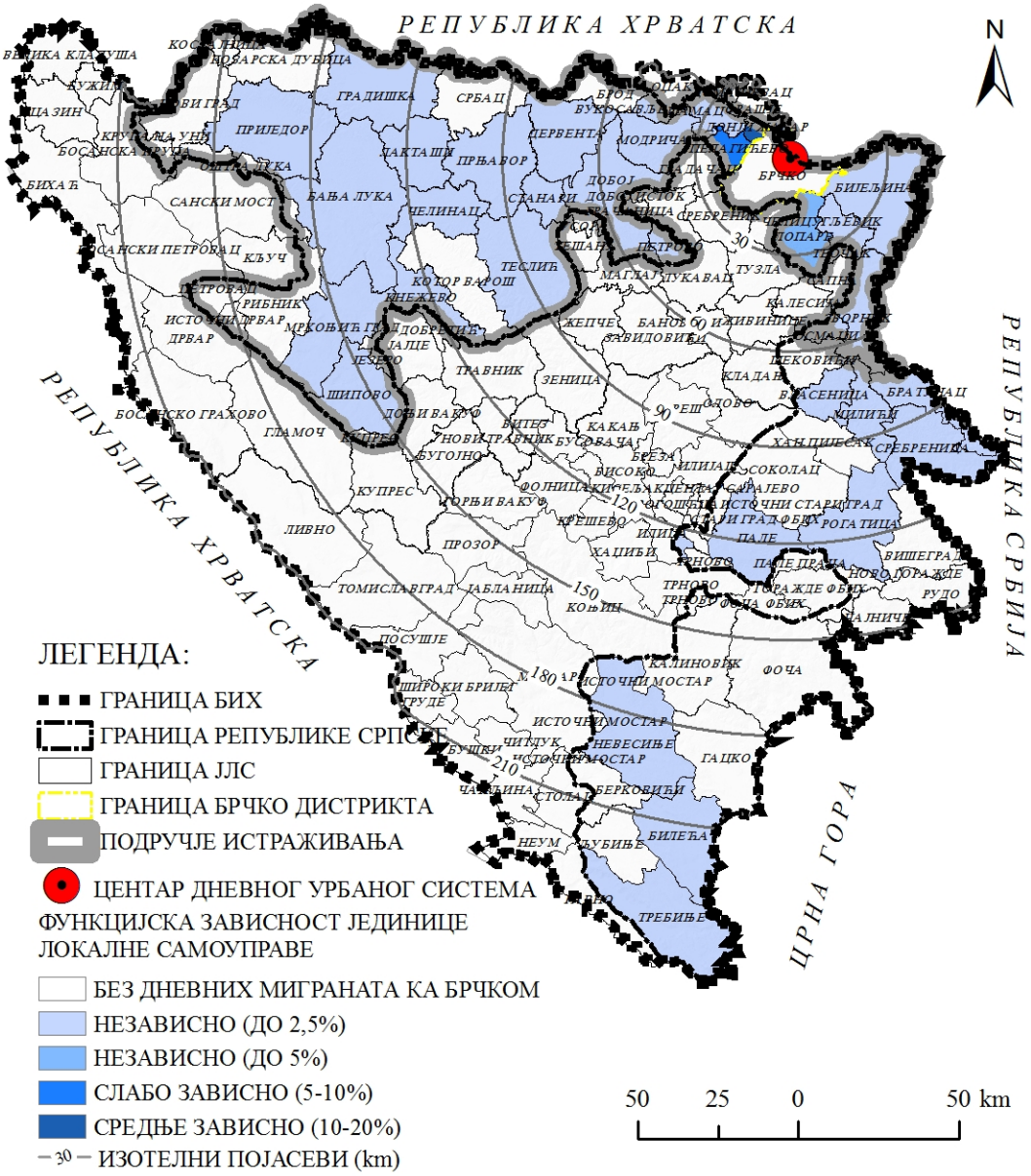
изотелном појасу (до 30 km удаљености). Из ове ЈЛС није долазио толико велики број запослених, колико је она имала мали број становника, тиме и запослених (Доњи Жабар имао је 3669 становника и 905 запослених). Исти је случај и са општином Пелагићево (Пелагићево је имало 4358 становника и 1430 запослених). Дакле, општина Пелагићево која има одлику *„слабо зависне ЈЛС“* припадала је првом изотелном појасу. Укупно гледајући, из 11 ЈЛС које се налазе на удаљености до 60 km (први и други изотелни појас) долазило је преко 90% дневних миграната.

У апсолутном износу Дистрикт је највише привлачиио запослене из Бијељине, али у односу на укупан број радника, она је припадала категорији *„независних“* ЈЛС.

Табела бр. 24.: Дневни урбани систем по ЈЛС Брчко Дистрикта

јединица локалне самоуправе	(1) живе и раде	дневне миграције					(3) број радника	(4) број радника дневних миграната у Дистрикту Брчко	(5) % радника дневних миграната у укупном броју радника	(6) % радника дневних миграната у Дистрикту Брчко у укупном броју дневних миграната	(7) % радника дневних миграната у Граду Дистрикту Брчко у укупном броју радника
		(2) укупно	унутар Републике Српске (%)	ка Федерацији(%)	ка Србији (%)	ка Хрватској(%)					
10-20%											
Доњи Жабар	650	255	56,86	42,35	0,39	0,39	905	97	28,18	38,04	10,72
5-10%											
Пелагићево	1247	183	75,41	15,85	0,55	8,20	1430	79	12,80	43,17	5,52
2,5-5%											
Лопаре	2916	679	83,95	14,73	1,18	0,15	3595	127	18,89	18,70	3,53
до 2,5%											
Шамац	3850	751	48,20	24,37	0,93	26,50	4601	92	16,32	12,25	2,00
Бијељина	32147	2202	72,39	11,72	15,49	0,41	34349	393	6,41	17,85	1,14
Угљевик	4129	570	79,47	18,77	1,40	0,35	4699	26	12,13	4,56	0,55
Модрича	6333	813	54,12	35,92	1,48	8,49	7146	24	11,38	2,95	0,34
Петрово	1094	403	82,63	16,38	0,74	0,25	1497	5	26,92	1,24	0,33
Осмаци	588	543	38,12	53,78	7,37	0,74	1131	3	48,01	0,55	0,27
Вукосавље	751	464	43,97	54,74	0,00	1,29	1215	2	38,19	0,43	0,16
Зворник	11889	2025	33,63	38,22	27,51	0,64	13914	16	14,55	0,79	0,11
Власеница	1967	601	68,89	26,96	3,99	0,17	2568	2	23,40	0,33	0,08
Шипово	2395	240	72,92	24,58	1,67	0,83	2635	2	9,11	0,83	0,08
Невесиње	2189	519	54,14	42,39	3,47	0,00	2708	2	19,17	0,39	0,07
Добој	16283	2908	44,12	51,93	1,10	2,85	19191	13	15,15	0,45	0,07
Теслић	8729	888	51,69	37,50	4,84	5,97	9617	5	9,23	0,56	0,05
Братунац	5779	1349	65,97	13,42	20,46	0,15	7128	3	18,93	0,22	0,04
Билећа	2304	308	87,34	10,71	1,62	0,32	2612	1	11,79	0,32	0,04
Лакташи	7430	3559	98,48	1,29	0,11	0,11	10989	4	32,39	0,11	0,04
Рогатица	2483	382	66,75	29,84	3,40	0,00	2865	1	13,33	0,26	0,03
Пале	4557	1482	47,91	51,42	0,67	0,00	6039	2	24,54	0,13	0,03
Милићи	3105	438	67,35	26,26	6,39	0,00	3543	1	12,36	0,23	0,03
Кнежево	2947	597	87,94	7,87	3,85	0,34	3544	1	16,85	0,17	0,03
Сребреница	4116	1	100,00	0,00	0,00	0,00	4117	1	0,02	100,00	0,02
Челинац	3029	1455	98,35	1,37	0,21	0,07	4484	1	32,45	0,07	0,02
Мркоњић Град	4109	389	86,12	12,34	1,03	0,51	4498	1	8,65	0,26	0,02
Источна Илиџа	1862	3022	57,84	41,50	0,66	0,00	4884	1	61,88	0,03	0,02
Градишка	14663	1405	92,24	2,21	0,93	4,63	16068	3	8,74	0,21	0,02
Бања Лука	57084	4386	89,47	9,10	0,71	0,73	61470	11	7,14	0,25	0,02

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“, Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике“, Републички завод за статистику, Бања Лука)

Карта бр. 34.: Дневни урбани систем Дистрикта Брчко (дневни мигранти радници) *(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)*

Дневни урбани систем Града Добој (центар)

Основне карактеристике дневног урбаног система Добоја су:

- по броју конвергентних дневних миграната налази се на 3. мјесту[187] (од 37 ЈЛС подручја истраживања);
- у 2013. години у Град Добој мигрирало је дневно 1503 радника из 89 ЈЛС Републике Српске и Федерације БиХ;
- највећи број радника дневних миграната, тј. највећи број запослених *„привлачи“* из Општине Петрово, која се карактерише као *„средње зависна“* ;
- остале, најбројније групе ЈЛС давалаца миграната су биле у категорији *„независних“* са укупно 1225 дневних миграната 88 ЈЛС;
- издваја се и федерална општина Добој Југ, из које свакодневно на рад у Добој долази 2,74% запослених;

[187] на 4. мјесту од 63 ЈЛС Републике Српске, укључујући Брчко Дистрикт

– простор ЈЛС и дневног урбаног система ове ЈЛС, формиран је у оквиру 8 изотелних појаса, са изразитом концентрацијом у прва три поља утицаја (удаљеност до 90 km, долази преко 90% дневних миграната).

Табела бр. 25.: Дневни урбани систем радника Града Добоја

% дневних миграната радника у укупном броју радника ЈЛС даваоца миграната	број дневних миграната радника у Граду Добоју	% од укупног броја дневних мигранта радника у Граду Добоју	кумулативни низ миграната	кумулативни низ миграната (%)	број ЈЛС давалаца миграмата	% ЈЛС давалаца миграната	кумулативни низ ЈЛС	кумулативни низ ЈЛС (%)
20-30	0	0	0	0	0	0	0	0
10-20	278	18,5	278	18,5	1	1,12	1	1,12
5-10	0	0	278	18,5	0	0	1	1,12
2,5-5	31	2,06	309	20,56	1	1,12	2	2,24
до 2,5	1194	79,44	1503	100	87	97,75	89	100
укупно	1503	100	1503	100	89	100	89	100

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

Инфраструктурна опремљеност (повезаност са околним и већим центрима, како регионалним, тако и магистралним и у новијем периоду аутопутем), функцијска развијеност – по структури дјелатности припада типу *„доминантан удио терцијарног сектора“*, демографски (и функцијски) капацитет, како овог центра рада тако и околних ЈЛС, условили су дневни урбани систем, који се карактерише као емиграционо – имиграциони (са великом територијалном покривеношћу ЈЛС из којих долазе дневних мигранти, али са мањим интензитетом интеракције).

Томе у прилог иде и чињеница да се по гравитационом значају карактерише *као „јака гравитациона и јача емиграциона ЈЛС“.*

Табела бр. 26.: Територијална дистрибуција конвергентних дневних миграната радника Града Добоја

Град Добој -површина 816,29 km² -просјечна н.в. 269,01 m -просјечна н.в. нм Добој 184,84 m	изотелни појасеви km							
	0-30	30-60	60-90	90-120	120-150	150-180	180-210	преко 210
број јединица локалне самоуправе из којих долазе дневни мигранти	9	20	26	19	7	5	2	1
Број дневних миграната радника	880	314	200	56	23	26	2	2
површина ЈЛС (km²)	1999,2	6124,3	9425,68	5283,51	4885,95	3180,29	624,52	862,51
просјечна надморска висина ЈЛС (m)	306,16	305,68	591,08	777,51	863,68	583,24	505,86	627,64
број становникаЈЛС 2013. године	200460	743325	830905	589483	140870	276868	17821	28239

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

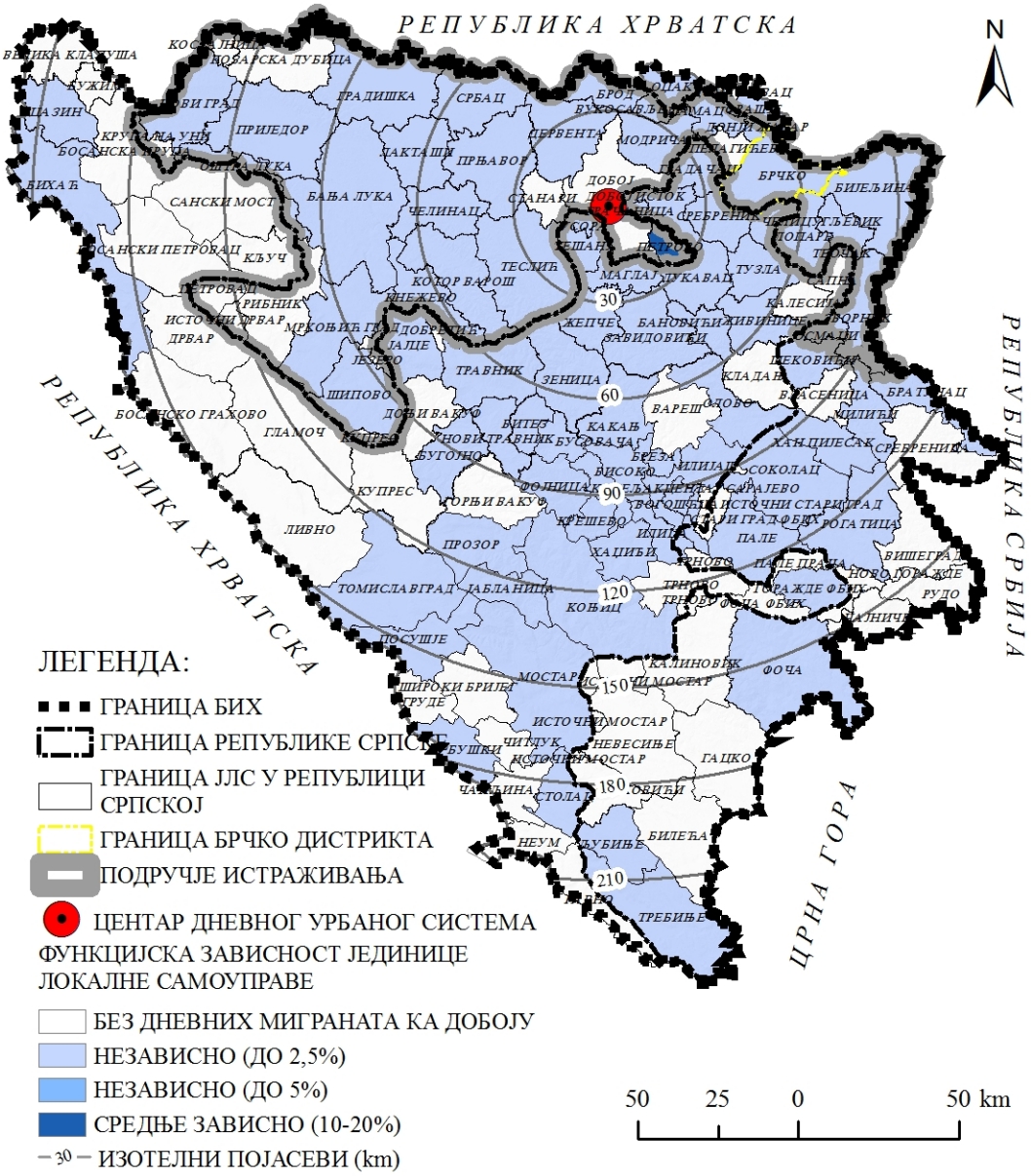
Табела бр. 27.: Дневни урбани систем по ЈЛС Града Добоја[188]

јединица локалне самоуправе	(1) живе и раде	дневне миграције					(3) број радника	(4) број радника дневних мигранта у Граду Добоју	(5) % радника дневних мигранта у укупном броју радника	(6) % радника дневних мигранта у Граду Добоју у укупном броју дневних мигранта	(7) % радника дневних мигранта у Граду Добоју у укупном броју радника
		(2) укупно	унутар Републике Српске (%)	ка Федерацији(%)	ка Србији (%)	ка Хрватској(%)					
10-20%											
Петрово	1094	403	82,63	16,38	0,74	0,25	1497	278	26,92	68,98	18,57
2,5-5%											
Добој Југ	1089	44	100,00	0,00	0,00	0,00	1133	31	3,88	70,45	2,74
До 2,5%											
Добој Исток	2425	79	100,00	0,00	0,00	0,00	2504	62	3,15	78,48	2,48
Теслић	8729	888	51,69	37,50	4,84	5,97	9617	203	9,23	22,86	2,11
Модрича	6333	813	54,12	35,92	1,48	8,49	7146	110	11,38	13,53	1,54
Усора	1732	50	100,00	0,00	0,00	0,00	1782	27	2,81	54,00	1,52
Дервента	7452	821	64,07	4,63	1,22	30,09	8273	88	9,92	10,72	1,06
Тешањ	12200	205	100,00	0,00	0,00	0,00	12405	76	1,65	37,07	0,61
Грачаница	12139	126	100,00	0,00	0,00	0,00	12265	70	1,03	55,56	0,57
Прњавор	9441	694	94,38	4,18	1,01	0,43	10135	44	6,85	6,34	0,43
Челинац	3029	1455	98,35	1,37	0,21	0,07	4484	19	32,45	1,31	0,42
Шамац	3850	751	48,20	24,37	0,93	26,50	4601	19	16,32	2,53	0,41
Маглај	6647	49	100,00	0,00	0,00	0,00	6696	23	0,73	46,94	0,34
Брод	4211	767	20,86	2,61	1,30	75,23	4978	16	15,41	2,09	0,32
Жепче	8205	65	100,00	0,00	0,00	0,00	8270	24	0,79	36,92	0,29
Завидовићи	9061	56	100,00	0,00	0,00	0,00	9117	21	0,61	37,50	0,23
Оштра Лука	384	128	92,97	6,25	0,78	0,00	512	1	25,00	0,78	0,20
Мркоњић Град	4109	389	86,12	12,34	1,03	0,51	4498	8	8,65	2,06	0,18
Лукавац	11190	96	100,00	0,00	0,00	0,00	11286	19	0,85	19,79	0,17
Шековићи	974	299	72,24	9,70	17,39	0,67	1273	2	23,49	0,67	0,16
Угљевик	4129	570	79,47	18,77	1,40	0,35	4699	7	12,13	1,23	0,15
Котор Варош	4827	750	80,40	8,93	3,60	7,07	5577	8	13,45	1,07	0,14
Љубиње	647	82	60,98	39,02	0,00	0,00	729	1	11,25	1,22	0,14
Источна Илиџа	1862	3022	57,84	41,50	0,66	0,00	4884	6	61,88	0,20	0,12
Бања Лука	57084	4386	89,47	9,10	0,71	0,73	61470	73	7,14	1,66	0,12
Олово	2583	24	100,00	0,00	0,00	0,00	2607	3	0,92	12,50	0,12
Шипово	2395	240	72,92	24,58	1,67	0,83	2635	3	9,11	1,25	0,11
Јабланица	2638	13	100,00	0,00	0,00	0,00	2651	3	0,49	23,08	0,11
Доњи Жабар	650	255	56,86	42,35	0,39	0,39	905	1	28,18	0,39	0,11
Живинице	12437	57	100,00	0,00	0,00	0,00	12494	13	0,46	22,81	0,10
Хан Пијесак	851	129	58,14	39,53	2,33	0,00	980	1	13,16	0,78	0,10
Фоча	3837	412	31,55	63,35	4,37	0,73	4249	4	9,70	0,97	0,09
Бијељина	32147	2202	72,39	11,72	15,49	0,41	34349	32	6,41	1,45	0,09
Соколац	2746	542	57,93	40,22	1,85	0,00	3288	3	16,48	0,55	0,09
Осмаци	588	543	38,12	53,78	7,37	0,74	1131	1	48,01	0,18	0,09
Кнежево	2947	597	87,94	7,87	3,85	0,34	3544	3	16,85	0,50	0,08
Источно Ново Сарајево	1946	1634	42,78	57,16	0,06	0,00	3580	3	45,64	0,18	0,08
Вукосавље	751	464	43,97	54,74	0,00	1,29	1215	1	38,19	0,22	0,08
Лакташи	7430	3559	98,48	1,29	0,11	0,11	10989	9	32,39	0,25	0,08
Нови Град	5642	794	77,46	7,43	1,64	13,48	6436	5	12,34	0,63	0,08
Горажде БиХ	6831	140	100,00	0,00	0,00	0,00	6971	5	2,01	3,57	0,07
Градишка	14663	1405	92,24	2,21	0,93	4,63	16068	11	8,74	0,78	0,07
Мостар	31462	89	100,00	0,00	0,00	0,00	31551	21	0,28	23,60	0,07
Тузла	33575	196	100,00	0,00	0,00	0,00	33771	22	0,58	11,22	0,07
Крешево	1602	3	100,00	0,00	0,00	0,00	1605	1	0,19	33,33	0,06
Коњиц	6714	31	100,00	0,00	0,00	0,00	6745	4	0,46	12,90	0,06
Теочак	1704	19	100,00	0,00	0,00	0,00	1723	1	1,10	5,26	0,06

[188]ЈЛС означене сивом бојом налазе се у Федерацији БиХ

Зворник	11889	2025	33,63	38,22	27,51	0,64	13914	8	14,55	0,40	0,06
Хаџићи	6894	63	100,00	0,00	0,00	0,00	6957	4	0,91	6,35	0,06
Братунац	5779	1349	65,97	13,42	20,46	0,15	7128	4	18,93	0,30	0,06
Зеница	30326	175	100,00	0,00	0,00	0,00	30501	17	0,57	9,71	0,06
Градачац	10725	105	100,00	0,00	0,00	0,00	10830	6	0,97	5,71	0,06
Витез	7367	27	100,00	0,00	0,00	0,00	7394	4	0,37	14,81	0,05
Приједор	21537	2120	79,76	11,98	1,08	7,17	23657	12	8,96	0,57	0,05
Бановићи	5959	17	100,00	0,00	0,00	0,00	5976	3	0,28	17,65	0,05
Бусовача	4188	25	100,00	0,00	0,00	0,00	4213	2	0,59	8,00	0,05
Илијаш	4449	49	100,00	0,00	0,00	0,00	4498	2	1,09	4,08	0,04
Рогатица	2483	382	66,75	29,84	3,40	0,00	2865	1	13,33	0,26	0,03
Високо	11627	35	100,00	0,00	0,00	0,00	11662	4	0,30	11,43	0,03
Пале	4557	1482	47,91	51,42	0,67	0,00	6039	2	24,54	0,13	0,03
Фојница	3011	18	100,00	0,00	0,00	0,00	3029	1	0,59	5,56	0,03
Брчко	21415	1067	56,98	43,02	0,00	0,00	22482	7	4,75	0,66	0,03
Челић	3272	27	100,00	0,00	0,00	0,00	3299	1	0,82	3,70	0,03
Милићи	3105	438	67,35	26,26	6,39	0,00	3543	1	12,36	0,23	0,03
Лопаре	2916	679	83,95	14,73	1,18	0,15	3595	1	18,89	0,15	0,03
Столац	3621	14	100,00	0,00	0,00	0,00	3635	1	0,39	7,14	0,03
Требиње	7470	456	73,90	15,13	6,14	4,82	7926	2	5,75	0,44	0,03
Србац	3640	477	97,06	1,68	0,42	0,84	4117	1	11,59	0,21	0,02
Прозор	4212	6	100,00	0,00	0,00	0,00	4218	1	0,14	16,67	0,02
Бреза	4334	20	100,00	0,00	0,00	0,00	4354	1	0,46	5,00	0,02
Какањ	9418	24	100,00	0,00	0,00	0,00	9442	2	0,25	8,33	0,02
Посушје	4723	5	100,00	0,00	0,00	0,00	4728	1	0,11	20,00	0,02
Сребреник	9674	67	100,00	0,00	0,00	0,00	9741	2	0,69	2,99	0,02
Оџак	4876	83	100,00	0,00	0,00	0,00	4959	1	1,67	1,20	0,02
Киселјак	5900	36	100,00	0,00	0,00	0,00	5936	1	0,61	2,78	0,02
Ново Сарајево	24189	207	100,00	0,00	0,00	0,00	24396	4	0,85	1,93	0,02
Орашје	6445	47	100,00	0,00	0,00	0,00	6492	1	0,72	2,13	0,02
Нови Травник	6530	20	100,00	0,00	0,00	0,00	6550	1	0,31	5,00	0,02

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“, Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике“, Републички завод за статистику, Бања Лука и „Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

Карта бр. 35.: Дневни урбани систем Града Добоја (дневни мигранти радници) *(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)*

Дневни урбани систем Града Приједора (центар)

По броју конвергентних дневних миграната радника Град Приједор заузима 7. позицију подручја истраживања[189], те њен дневни урбани систем има сљедеће одлике:

- из изотелног појаса до 60 km, долази преко 90% дневних миграната;
- из сусједне Оштре Луке *„вуче“* преко 17% запослених, што ову ЈЛС, према интензитету функцијске зависности од мјеста рада карактерише као *„средње зависну“;*
- остале ЈЛС се карактеришу као *„независне“*, с тим да се издвајају општине Нови Град и Козарска Дубица са преко 2,5% запослених које гравитирају ка Приједору;
- највећи апсолутан број запослених *„вуче“* из Бања Луке, али с обзиром на демографски капацитет Бања Луке, то је занемарив удио запослених (0,4%);
- из Федералне општине Сански Мост, такође *„вуче“* 0,6% запослених;

[189] 9. позицију у Републици Српској, укључујући и Брчко Дистрикт

– 46 ЈЛС гравитира ка овој ЈЛС (29 ЈЛС има до 5 дневних мигранта који иду ка Приједору).

Табела бр. 28.: Дневни урбани систем радника Града Приједора

% дневних миграната радника у укупном броју радника ЈЛС даваоца миграната	број дневних миграната радника у Граду Приједору	% од укупног броја дневних мигранта радника у Граду Приједору	кумулативни низ миграната	кумулативни низ миграната (%)	број ЈЛС давалаца миграмата	% ЈЛС давалаца миграната	кумулативни низ ЈЛС	кумулативни низ ЈЛС (%)
20-30	0	0	0	0	0	0	0	0
10-20	90	9,91	90	9,91	1	2,17	1	2,17
5-10	0	0	90	9,91	0	0	1	2,17
2,5-5	366	40,31	456	50,22	2	4,35	3	6,52
до 2,5	452	49,78	908	100	43	93,48	46	100
укупно	908	100	908	100	46	100	46	100

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

Но, ова ЈЛС је имиграциони, али и емиграциони центар, што је посљедица:

– развијености саобраћајне инфраструктуре (повезаност са Бања Луком магистралним путем);
– демографског капацитета (по броју становника на 4. мјесту подручја истраживања и Републике Српске) Града Приједора али и околних ЈЛС;
– развијеност објеката јавних служби (обавезне, стандардне и елитне службе) али и секундарног сектора, који се налази на другом мјесту по броју запослених;
– по структури дјелатности припада типу *„доминантан удио терцијарног сектора“*;
– близина Града Бања Луке (56% дневних миграната је усмјерено ка Бања Луци).

Са аспекта дневних миграција највећи значај има за сусједну Оштру Луку.

Табела бр. 29.: Територијална дистрибуција конвергентних дневних миграната радника Града Приједор

Град Приједор -површина 115,85km² -просјечна н.в. 106,09m -просјечна н.в. нм Приједор 141,30m	изотелни појасеви km							
	0-30	30-60	60-90	90-120	120-150	150-180	180-210	преко 210
број јединица локалне самоуправе из којих долазе дневни мигранти	4	10	10	4	11	0	6	1
број дневних миграната радника	525	321	19	17	15	0	9	2
површина ЈЛС (km²)	1942,49	4731,11	5202,92	2135,30	4009,95	0	2702,62	862,5
просјечна надморска висина ЈЛС (m)	320,13	383,49	597,88	474,71	445,15	0	590,90	627,63
број становника ЈЛС 2013. године	90101	354738	264704	145302	417843	0	378209	28239

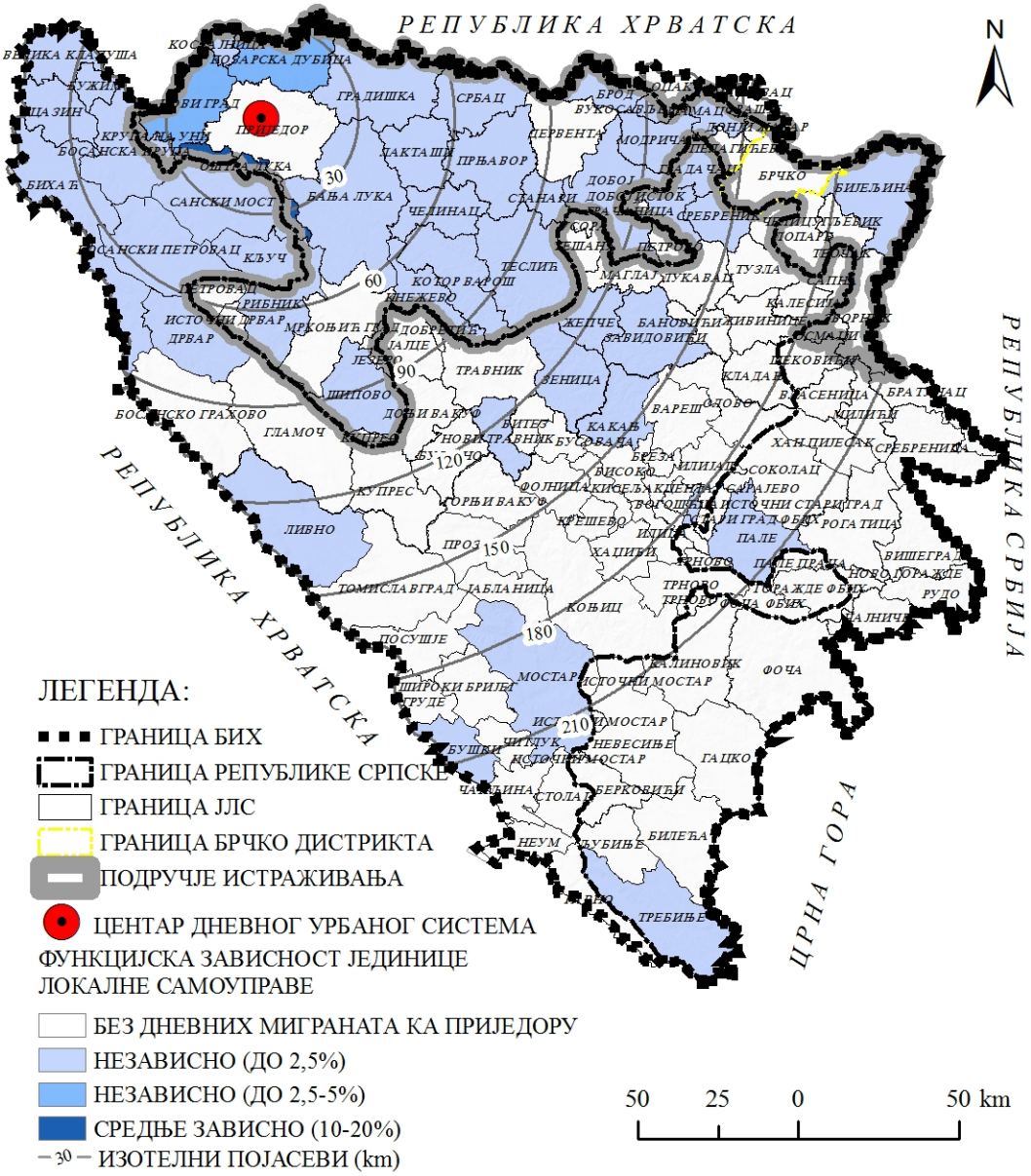
(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“,)

Табела бр. 30.: Дневни урбани систем по ЈЛС Града Приједора[190]

јединица локалне самоуправе	(1) живе и раде	дневне миграције					(3) број радника	(4) број радника дневних мигранта у Граду Приједору	(5) % радника дневних мигранта у укупном броју радника	(6) % радника дневних мигранта у Граду Приједору укупном броју дневних мигранта	(7) % радника дневних мигранта у Граду Приједору у укупном броју радника
		(2) укупно	унутар Републике Српске (%)	ка Федерацији(%)	ка Србији (%)	ка Хрватској(%)					
10-20%											
Оштра Лука	384	128	92,97	6,25	0,78	0,00	512	90	25,00	70,31	17,58
2,5-5%											
Нови Град	5642	794	77,46	7,43	1,64	13,48	6436	212	12,34	26,70	3,29
Козарска Дубица	4854	486	86,21	4,94	2,47	6,38	5340	154	9,10	31,69	2,88
до 2,5%											
Крупа на Уни	793	64	89,06	3,13	6,25	1,56	857	6	7,47	9,38	0,70
Костајница	1774	225	55,11	3,11	5,33	36,44	1999	12	11,26	5,33	0,60
Сански Мост	11454	120	100,00	0,00	0,00	0,00	11574	69	1,04	57,50	0,60
Бања Лука	57084	4386	89,47	9,10	0,71	0,73	61470	260	7,14	5,93	0,42
Лакташи	7430	3559	98,48	1,29	0,11	0,11	10989	20	32,39	0,56	0,18
Челинац	3029	1455	98,35	1,37	0,21	0,07	4484	5	32,45	0,34	0,11
Рибник	1715	144	90,97	8,33	0,69	0,00	1859	2	7,75	1,39	0,11
Босански Петровац	1909	186	100,00	0,00	0,00	0,00	2095	2	8,88	1,08	0,10
Вукосавље	751	464	43,97	54,74	0,00	1,29	1215	1	38,19	0,22	0,08
Шипово	2395	240	72,92	24,58	1,67	0,83	2635	2	9,11	0,83	0,08
Дрвар	1268	61	100,00	0,00	0,00	0,00	1329	1	4,59	1,64	0,08
Градишка	14663	1405	92,24	2,21	0,93	4,63	16068	12	8,74	0,85	0,07
Котор Варош	4827	750	80,40	8,93	3,60	7,07	5577	3	13,45	0,40	0,05
Добој	16283	2908	44,12	51,93	1,10	2,85	19191	10	15,15	0,34	0,05
Теслић	8729	888	51,69	37,50	4,84	5,97	9617	5	9,23	0,56	0,05
Шамац	3850	751	48,20	24,37	0,93	26,50	4601	2	16,32	0,27	0,04
Прњавор	9441	694	94,38	4,18	1,01	0,43	10135	4	6,85	0,58	0,04
Бужим	5653	17	100,00	0,00	0,00	0,00	5670	2	0,30	11,76	0,04
Кнежево	2947	597	87,94	7,87	3,85	0,34	3544	1	16,85	0,17	0,03
Требиње	7470	456	73,90	15,13	6,14	4,82	7926	2	5,75	0,44	0,03
Србац	3640	477	97,06	1,68	0,42	0,84	4117	1	11,59	0,21	0,02
Велика Кладуша	8663	13	100,00	0,00	0,00	0,00	8676	2	0,15	15,38	0,02
Брод	4211	767	20,86	2,61	1,30	75,23	4978	1	15,41	0,13	0,02
Кључ	5007	36	100,00	0,00	0,00	0,00	5043	1	0,71	2,78	0,02
Пале	4557	1482	47,91	51,42	0,67	0,00	6039	1	24,54	0,07	0,02
Нови Травник	6530	20	100,00	0,00	0,00	0,00	6550	1	0,31	5,00	0,02

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „ Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“,Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике“, Републички завод за статистику, Бања Лука и „Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

[190]ЈЛС означене сивом бојом налазе се у Федерацији БиХ

Карта бр. 36.: Дневни урбани систем Града Приједора (дневни мигранти радници) *(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „ Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања")*

Дневни урбани систем Града Зворник (центар)

По броју конвергентних дневних миграната ова ЈЛС заузима високо 9. мјесто (од 37 ЈЛС подручја истраживања[191]), што представља значајан имиграциони центар. Но, посматрајући и дивергентне дневне миграције, закључује се да је и емиграциони центар.
Све наведено, *„правда" се:*

- демографским капацитетом (по Попису из 2013. године ову ЈЛС је настањивало 54407 становника, што је позиционирало на високо 6. мјесто (подручја истраживања и Републике Српске);
- развијености терцијарно-квартарног сектора, што се види и по типу структуре дјелатности, гдје припада *„умјереној орјентацији ка терцијарном сектору"*;
- опремљености обавезним, стандарним и елитним јавним службама;

[191] 13. мјесто у Републици Српској, укључујући и Брчко Дистрикт

- географским положајем:
  - близина Бијељине, Тузле, Угљевика... значајних центара како по функцијским, тако и по демографским карактеристикама;
  - гранична је ЈЛС ка Републици Србији.

Када се говори о конвергентним дневним мигрантима, Бијељина, Осмаци и Шековићи *„дају“* Зворнику највише дневних миграната радника, с тим да највећи прилив запослених долази из сусједне Општине Осмаци, што ову ЈЛС, по интензитету функцијске зависности од центра рада, сврстава у групу *„средње зависне“*. Остале ЈЛС припадају групи *независних“*, тј. *„дају“* до 5% дневних миграната радника Граду Зворнику. Специфичност је да околне, јужне ЈЛС, иако учествују у дневном урбаном систему Града Зворника, више су *„окренуте“* ка ЈЛС смјештеним јужно од Зворника. Наиме, у Општини Братунац, од укупних дивергентних дневних миграната радника, око 4% је усмјерено ка Зворнику, у Општини Милићи око 10% је усмјерено ка Зворнику, у Општини Власеница око 4% је усмјерено ка Зворнику, те у Општини Шековићи око 21% је усмјерено ка Зворнику. Дакле, ове ЈЛС учествују у дневном урбаном систему Града Зворника, али њихов утицај није велики и значајан. Такође, гледајући укупне дневне дивергентне миграције ка ЈЛС Републике Српске, оне су више *„окренуте“* ка ЈЛС смјештеним јужно од Града Зворника, те не припадају подручју истраживања. Супротно њима, Општина Осмаци, са преко 30% укупних дневних дивергентних мигранта усмјерних ка Зворнику, те укупним дневним дивергентним дневним миграцијама (ка ЈЛС Републике Српске) усмјерним ка ЈЛС смејшетним на потезу Нови Град – Зворник, припада подручју истраживања.

Град Зворник је највише у апсолутном износу укупних диврегентних дневних мигранта окренут ка Федерацији БиХ[192] (Тузла), Граду Бијељина и Републици Србији (око 4% запослених дневно мигрира, тј. 27% дневних дивергентних дневних мигранта). С обзиром да примат у овом истраживању, а као темељ за успостављање функцијске класификације ЈЛС Републике Српске, имају дневне миграције унутар Републике Српске, треба нагласити да највише дневних мигранта радника из Зворника одлази у Бијељину на рад.

Табела бр. 31: Дневни урбани систем радника Града Зворник

% дневних мигранта радника у укупном броју радника ЈЛС даваоца мигранта	број дневних мигранта радника у Граду Зворник	% од укупног броја дневних мигранта радника у Граду Зворник	кумулативни низ мигранта	кумулативни низ мигранта (%)	број ЈЛС давалаца мигранта	% ЈЛС давалаца мигранта	кумулативни низ ЈЛС	кумулативни низ ЈЛС (%)
20-30	0	0	0	0	0	0	0	0
10-20	171	23,92	171	23,92	1	2,17	1	2,17
5-10	0	0	171	23,92	0	0	1	2,17
2,5-5	63	8,81	234	32,73	1	2,17	2	4,34
до 2,5	481	67,27	715	100	44	95,65	46	100
укупно	715	100	715	100	46	100	46	100

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „ Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

Детаљно гледајући, конвергентна миграторна кретања у Град Зворник на дневном нивоу обухватала су раднике из 46 ЈЛС како Републике Српске, тако и Федерације БиХ. Најзначајнији допринос дневном урбаном систему Града Зворник, као што је већ речено, дали су Осмаци и Бијељина. Територијали домет утицајне сфере заснивао се на првој и другој изотелној зони, тј. до 60 km удаљености, из које је долазило преко 90% дневних мигранта. Иако је најдаљи домет утицајне сфере ишао до 180 km удаљености, интензитет интеракције је био мали, те због тога није имао значајнији утицај.

[192] ово је још једна од ЈЛС гдје је успостављена функцијска веза на релацији ЈЛС Републике Српске-ЈЛС Федерације БиХ

Табела бр. 32.: Територијална дистрибуција конвергентних дневних миграната радника Града Зворник

Град Зворник -површина 374,39km² -просјечна н.в. 302,54m -просјечна н.в. нм Зворник 232,65 m	изотелни појасеви km							
	0-30	30-60	60-90	90-120	120-150	150-180	180-210	преко 210
број јединица локалне самоураве из којих долазе дневни мигранти	7	13	16	8	1	1	0	0
број дневних миграната радника	389	262	43	18	1	2	0	0
површина ЈЛС (km²)	1431,46	5005,92	3929,77	2399,85	629,99	1238,89	0	0
просјечна надморска висина ЈЛС (m)	510,62	483,60	586,30	711,97	218,22	447,422	0	0
број становника ЈЛС 2013. године	95853	529850	617505	228011	34357	180053	0	0

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „ Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања")

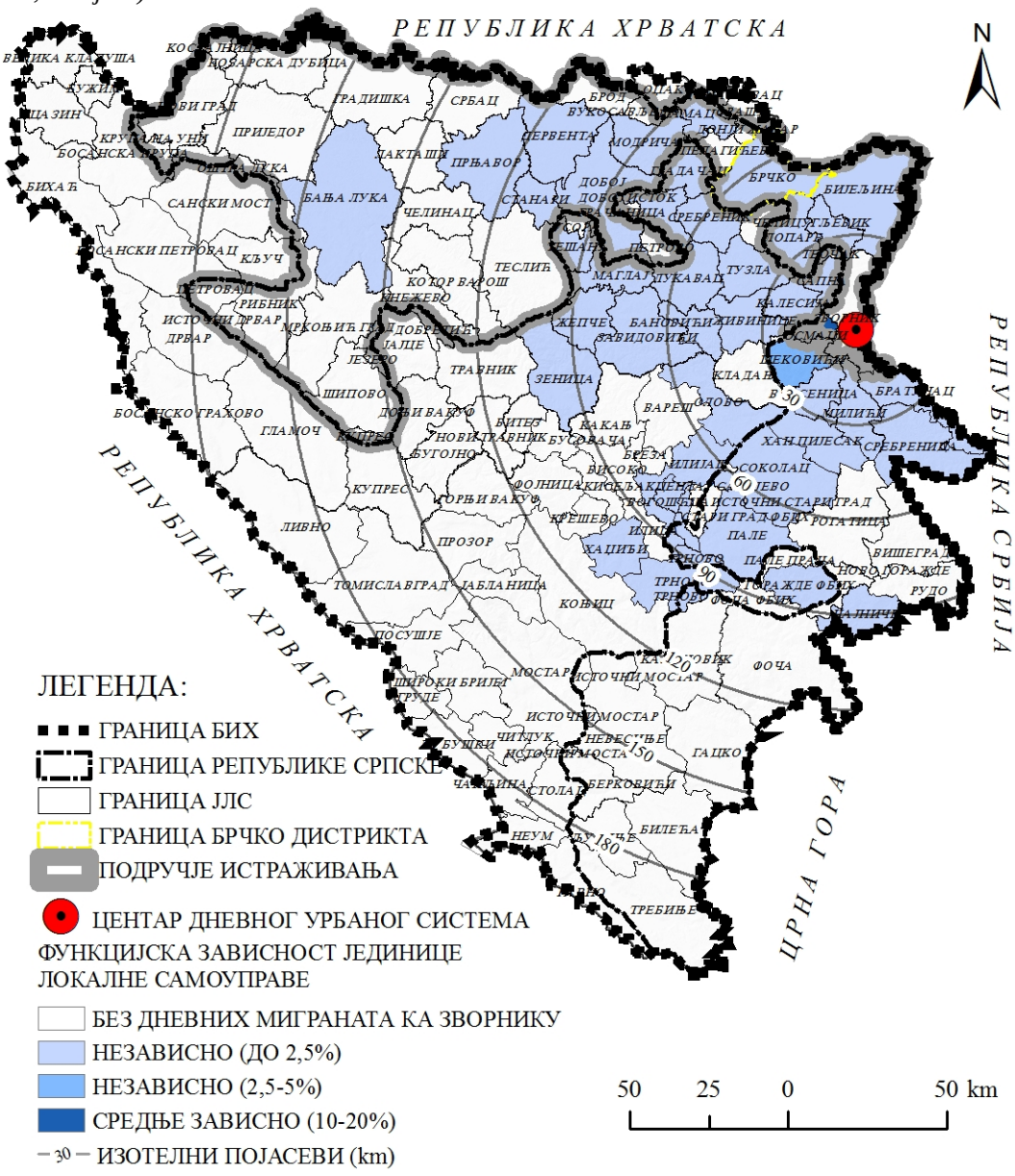
Табела бр. 33.: Дневни урбани систем по ЈЛС Града Зворник[193]

јединица локалне самоуправе	(1) живе и раде	дневне миграције					(3) број радника	(4) број радника дневних миграната у Града Зворник	(5) % радника дневних миграната у укупном броју радника	(6) % радника дневних миграната у Граду Зворник у укупном броју дневних миграната	(7) % радника дневних миграната у Граду Зворник у укупном броју радника
		(2) укупно	унутар Републике Српске (%)	ка Федерацији(%)	ка Србији (%)	ка Хрватској(%)					
10-20%											
Осмаци	588	543	38,12	53,78	7,37	0,74	1131	171	48,01	31,49	15,12
2,5-5%											
Шековићи	974	299	72,24	9,70	17,39	0,67	1273	63	23,49	21,07	4,95
до 2,5%											
Милићи	3105	438	67,35	26,26	6,39	0,00	3543	46	12,36	10,50	1,30
Власеница	1967	601	68,89	26,96	3,99	0,17	2568	24	23,40	3,99	0,93
Братунац	5779	1349	65,97	13,42	20,46	0,15	7128	57	18,93	4,23	0,80
Бијељина	32147	2202	72,39	11,72	15,49	0,41	34349	177	6,41	8,04	0,52
Сапна	2612	17	100,00	0,00	0,00	0,00	2629	11	0,65	64,71	0,42
Трново ФБиХ	370	18	100,00	0,00	0,00	0,00	388	1	4,64	5,56	0,26
Сребреница	2207	898	15,59	25,72	58,69	0,00	3105	7	28,92	0,78	0,23
Соколац	2746	542	57,93	40,22	1,85	0,00	3288	7	16,48	1,29	0,21
Трново	182	288	37,50	61,46	1,04	0,00	470	1	61,28	0,35	0,21
Хан Пијесак	851	129	58,14	39,53	2,33	0,00	980	2	13,16	1,55	0,20
Калесија	8648	36	100,00	0,00	0,00	0,00	8684	17	0,41	47,22	0,20
Угљевик	4129	570	79,47	18,77	1,40	0,35	4699	9	12,13	1,58	0,19
Пале	4557	1482	47,91	51,42	0,67	0,00	6039	10	24,54	0,67	0,17
Источно Ново Сарајево	1946	1634	42,78	57,16	0,06	0,00	3580	4	45,64	0,24	0,11
Лопаре	2916	679	83,95	14,73	1,18	0,15	3595	4	18,89	0,59	0,11
Тузла	33575	196	100,00	0,00	0,00	0,00	33771	33	0,58	16,84	0,10
Чајниче	1004	277	26,35	64,62	9,03	0,00	1281	1	21,62	0,36	0,08
Шамац	3850	751	48,20	24,37	0,93	26,50	4601	3	16,32	0,40	0,07
Жепче	8205	65	100,00	0,00	0,00	0,00	8270	5	0,79	7,69	0,06
Живинице	12437	57	100,00	0,00	0,00	0,00	12494	7	0,46	12,28	0,06
Илијаш	4449	49	100,00	0,00	0,00	0,00	4498	2	1,09	4,08	0,04
Лукавац	11190	96	100,00	0,00	0,00	0,00	11286	5	0,85	5,21	0,04
Завидовићи	9061	56	100,00	0,00	0,00	0,00	9117	4	0,61	7,14	0,04
Сребреник	9674	67	100,00	0,00	0,00	0,00	9741	4	0,69	5,97	0,04
Олово	2583	24	100,00	0,00	0,00	0,00	2607	1	0,92	4,17	0,04
Вогошћа	8273	62	100,00	0,00	0,00	0,00	8335	3	0,74	4,84	0,04

[193]ЈЛС означене сивом бојом налазе се у Федерацији БиХ

Модрича	6333	813	54,12	35,92	1,48	8,49	7146	2	11,38	0,25	0,03
Тешањ	12200	205	100,00	0,00	0,00	0,00	12405	3	1,65	1,46	0,02
Зеница	30326	175	100,00	0,00	0,00	0,00	30501	7	0,57	4,00	0,02
Брчко	21415	1067	56,98	43,02	0,00	0,00	22482	5	4,75	0,47	0,02
Источна Илица	1862	3022	57,84	41,50	0,66	0,00	4884	1	61,88	0,03	0,02
Градачац	10725	105	100,00	0,00	0,00	0,00	10830	2	0,97	1,90	0,02
Бановићи	5959	17	100,00	0,00	0,00	0,00	5976	1	0,28	5,88	0,02
Грачаница	12139	126	100,00	0,00	0,00	0,00	12265	2	1,03	1,59	0,02
Добој	16283	2908	44,12	51,93	1,10	2,85	19191	3	15,15	0,10	0,02

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „ Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“,Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике“, Републички завод за статистику, Бања Лука и „Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

Карта бр. 37.: Дневни урбани систем Града Зворник (дневни мигранти радници) *(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „ Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)*

Дневни урбани систем Општине Петровац

С обзиром на географски положај ове ЈЛС (пограничних према Федерацији, у периоду прије Грађанског рата је била дио општине Босански Петровац[194]), конфигурацију терена (просјечна надморска висина општине је 1023 m), број становника (по Попису из 2013. године има 354 становника), опремљеност објектима јавних служби (присутни су само обавезни објекти јавних служби као и спортски објекти), структуру дјелатности (*„изразита орјентација ка примарном сектору“)* није било за очекивати велики прилив дневних миграната.

Табела бр. 34.: Дневни урбани систем радника Општине Петровац

% дневних миграната радника у укупном броју радника ЈЛС даваоца миграната	број дневних миграната радника у Општини Петровац	% од укупног броја дневних мигранта радника у Општини Петровац	кумулативни низ миграната	кумулативни низ миграната (%)	број ЈЛС давалаца миграната	% ЈЛС давалаца миграната	кумулативни низ ЈЛС	кумулативни низ ЈЛС (%)
20-30	0	0	0	0	0	0	0	0
10-20	0	0	0	0	0	0	0	0
5-10	167	76,96	167	76,96	1	5,26	1	5,26
2,5-5	0	0	167	76,96	0	0	1	5,26
до 2,5	50	23,04	217	100	18	94,74	19	100
укупно	217	100	217	100	19	100	19	100

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Детерминисани дневни урбани системи Републике Српске и подручја истраживања“)

Но, прилив од 217 дневних миграната и постојање функцијски зависне ЈЛС нису занемариве чињенице (на 22. мјесту од 37 ЈЛС подручја истраживања[195]), јер постоје ЈЛС које су демографски веће, имају повољније природне услове, а примају знатно мањи број дневних миграната. Од укупног броја конвергентних дневних миграната, 77% долази из федералне општине Босански Петровац[196]. Ово указује да су функцијске везе на релацији Федерација БиХ – Република Српска на овом потезу присутне и доминантне. Дакле, највећи удио запослених Општина Петровац је *„привукла“* из Босанског Петровца (близу 8% запослених), што ову ЈЛС карактерише као *„слабо зависну“*. Према Федерацији БиХ биљежи и позитиван миграциони салдо[197]. Као и код анализе дневних миграната ученика/студената, ова *„привлачност“* се може правдати етничком основом, јер 55% становника Босанског Петровца чине Срби.

Табела бр. 35.: Територијална дистрибуција конвергентних дневних миграната радника Општине Петровац

Општина Петровац -површина 146,10km² -просјечна н.в. 1023,60m -просјечна н.в. нм Петровац 1070,63 m	изотелни појасеви km							
	0-30	30-60	60-90	90-120	120-150	150-180	180-210	преко 210
број јединица локалне самоуправе из којих долазе дневни мигранти	3	7	4	3	1	1	0	0

[194] након повлачења ентитетске линије разграничења, центар општине је припао Федерацији БиХ

[195] на 34. мјесту од 63 ЈЛС Републике Српске, укључујући и Брчко Дистрикт

[196] ово се може довести у везу са развојем шумарства у оквиру Петровца.У послијератном периоду (1992 – 1995.) на подучју Општине Петровац преовладава развој шумарства и прераде дрвета (Просторни план Општине Петровац 2012 – 2032. година, документациони основ плана, Институт за грађевинарство „ИГ“ Бања Лука).

По Попису уз 2013., у федералној општини Босански Петровац, највећи број запослених је у оквиру групе „пољопривреда, шумарство и риболов“ (Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7 Agencija za statistiku BiH, Sarajevo).

[197] дивергентне дневне миграције радника ка Федерацији не постоје, тј. износе нула.

број дневних миграната радника	170	15	15	13	3	1	0	0
површина ЈЛС (km²)	1658,25	3929,16	2308,98	1808,21	516,59	172,23	0	0
просјечна надморска висина ЈЛС (m)	784,44	556,74	473,34	321,07	176,14	89,77	0	0
број становника ЈЛС 2013. године	31108	175287	289780	112012	25922	16308	0	0

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „ Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања")

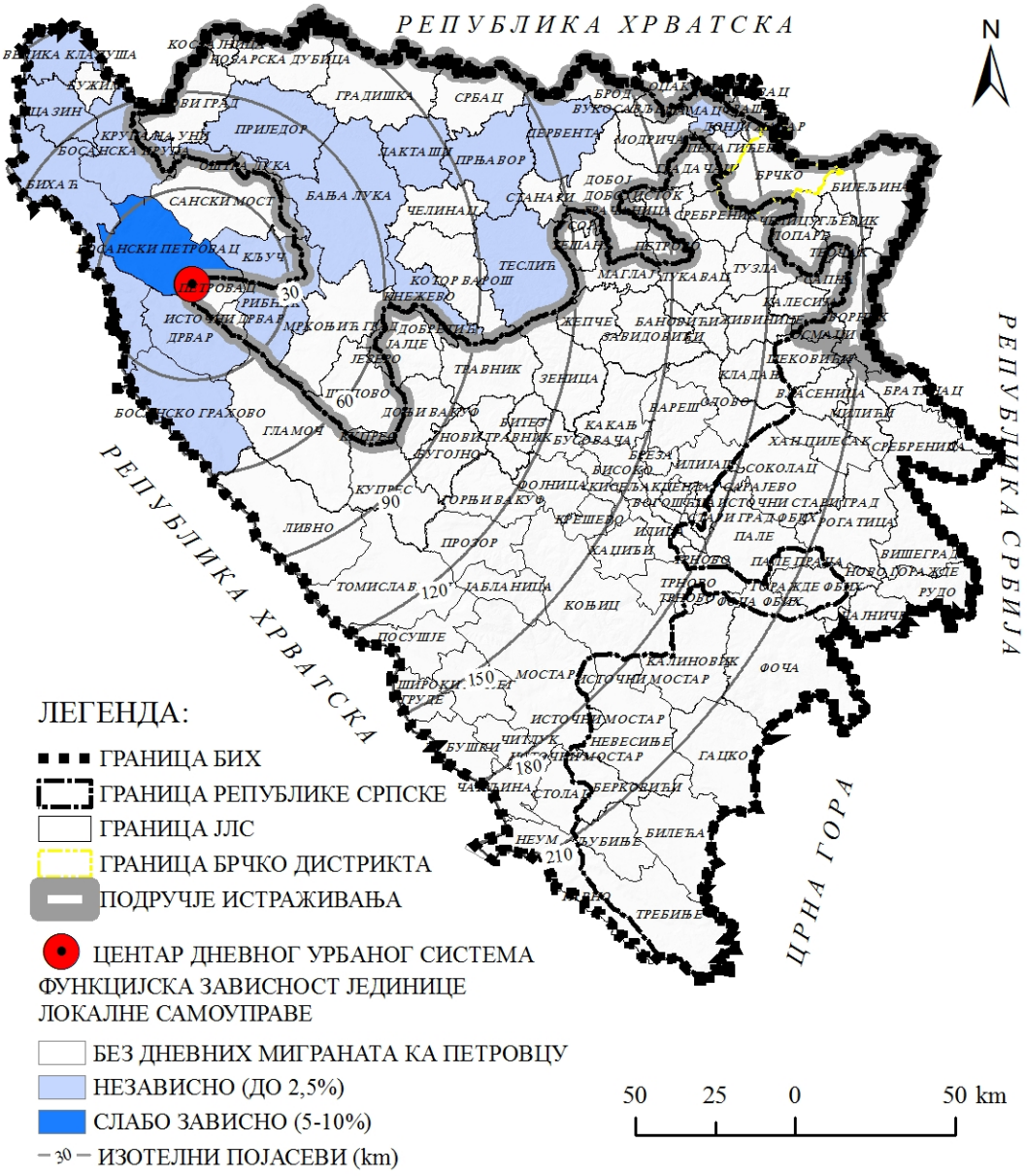
Остале ЈЛС, како из Федерације тако и Републике Српске имају одлике *„независних"*. Цијели дневни урбани систем је чинио 19 ЈЛС, с тим да је највећи прилив из изотелног појаса до 30 km (78% дневних миграната).

Табела бр. 36.: Дневни урбани систем по ЈЛС Општине Петровац[198]

јединица локалне самоуправе	(1) живе и раде	дневне миграције					(3) број радника	(4) број радника дневних миграната у Општини Петровац	(5) % радника дневних миграната у укупном броју радника	(6) % радника дневних миграната у Општини Петровац у укупном броју дневних миграната	(7) % радника дневних миграната у Општини Петровац у укупном броју радника
		(2) укупно	унутар Републике Српске (%)	ка Федерацији(%)	ка Србији (%)	ка Хрватској(%)					
5-10%											
Босански Петровац	1909	186	100,00	0,00	0,00	0,00	2095	167	8,88	89,78	7,97
до 2,5%											
Рибник	1715	144	90,97	8,33	0,69	0,00	1859	7	7,75	4,86	0,38
Босанско Грахово	493	10	100,00	0,00	0,00	0,00	503	1	1,99	10,00	0,20
Оштра Лука	384	128	92,97	6,25	0,78	0,00	512	1	25,00	0,78	0,20
Дрвар	1268	61	100,00	0,00	0,00	0,00	1329	2	4,59	3,28	0,15
Крупа на Уни	793	64	89,06	3,13	6,25	1,56	857	1	7,47	1,56	0,12
Теслић	8729	888	51,69	37,50	4,84	5,97	9617	10	9,23	1,13	0,10
Кнежево	2947	597	87,94	7,87	3,85	0,34	3544	2	16,85	0,34	0,06
Лакташи	7430	3559	98,48	1,29	0,11	0,11	10989	4	32,39	0,11	0,04
Дервента	7452	821	64,07	4,63	1,22	30,09	8273	3	9,92	0,37	0,04
Босанска Крупа	7320	85	100,00	0,00	0,00	0,00	7405	2	1,15	2,35	0,03
Шамац	3850	751	48,20	24,37	0,93	26,50	4601	1	16,32	0,13	0,02
Кључ	5007	36	100,00	0,00	0,00	0,00	5043	1	0,71	2,78	0,02
Прњавор	9441	694	94,38	4,18	1,01	0,43	10135	2	6,85	0,29	0,02

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања",Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике", Републички завод за статистику, Бања Лука и „Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

[198]ЈЛС означене сивом бојом налазе се у Федерацији БиХ

Карта бр. 38.: Дневни урбани систем Општине Петровац (дневни мигранти радници) *(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „ Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања")*

Другу категорију чине сљедеће ЈЛС: Брод, Челинац (ка Републици Српској), Дервента, Доњи Жабар (ка Републици Српкој), Градишка, Источни Дрвар, Костајница (ка Републици Српској), Котор Варош (ка Републици Српкој), Козарска Дубица (ка Републици Српској) Крупа на Уни, Купрес, Лакташи, Лопаре (ка Федерацији БиХ), Нови Град, Оштра Лука, Пелагићево, Петрово (ка Федерацији БиХ), Прњавор (ка Републици Српској), Шамац, Теслић (ка Федерацији БиХ). У наставку текста даће се приказ дневних урбаних система за оне ЈЛС које заузмају значајну позицију на осовини као и у систему хијерахије центара, те и оне ЈЛС које одликују одређене специфичности (положај према већим центрима, Федерацији БиХ итд.) Остале ЈЛС су приказане у прилозима рада.

Дневни урбани систем Града Дервента (центар)

По броју конвергентних дневних миграната Град Дервента се налази на 8. мјесту, од 37 ЈЛС подручја истраживања[199]. Но, све ЈЛС које јој гравитирају имају одлику *„независних“*, што упућује да је интензитет функцијске зависности од мјеста рада мања од 2,5% (то значи да мање од 2,5% запослених ових ЈЛС путује у Дервенту као мјесто рада).

Табела бр. 37.: Територијална дистрибуција конвергентних дневних миграната радника Општине Дервента

Општина Дервента -површина 516,6 km² -просјечна н.в. 176,15 m -просјечна н.в. нм Дервента 130,42 m	изотелни појасеви km							
	0-30	30-60	60-90	90-120	120-150	150-180	180-210	преко 210
број јединица локалне самоуправе из којих долазе дневни мигранти	3	18	13	18	12	5	2	1
Број дневних миграната радника	222	410	90	59	21	10	2	1
површина ЈЛС (km²)	933,8	5776,05	5736,73	5934,05	3222,68	3893,12	699,71	283,2
просјечна надморска висина ЈЛС (m)	172,58	277,11	471,46	616,64	697,72	835,81	449,22	274,11
број становникаЈЛС 2013. године	54440	501821	779868	463447	422336	130004	131954	14502

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

Иако је поље утицаја ове ЈЛС значајно (територијално да, функцијски не – уколико посматрамо колико запослених привлачи) јер привлачи раднике из 75 ЈЛС, најзначајнији допринос дневном урбаном систему дале су ЈЛС смјештене на изотелном појасу до 60km (преко 75% дневних миграната). Највећи удио запослених *„привлачи“* из сусједне општине Брод (1,93%).

Њена је специфичност у томе што има одлике *јаке гравитационе ЈЛС,* што значи да прима дневне мигране изнад утврђених средњих вриједности и има позитиван миграциони салдо.

Табела бр. 38.: Дневни урбани систем по ЈЛС Општине Дервента[200]

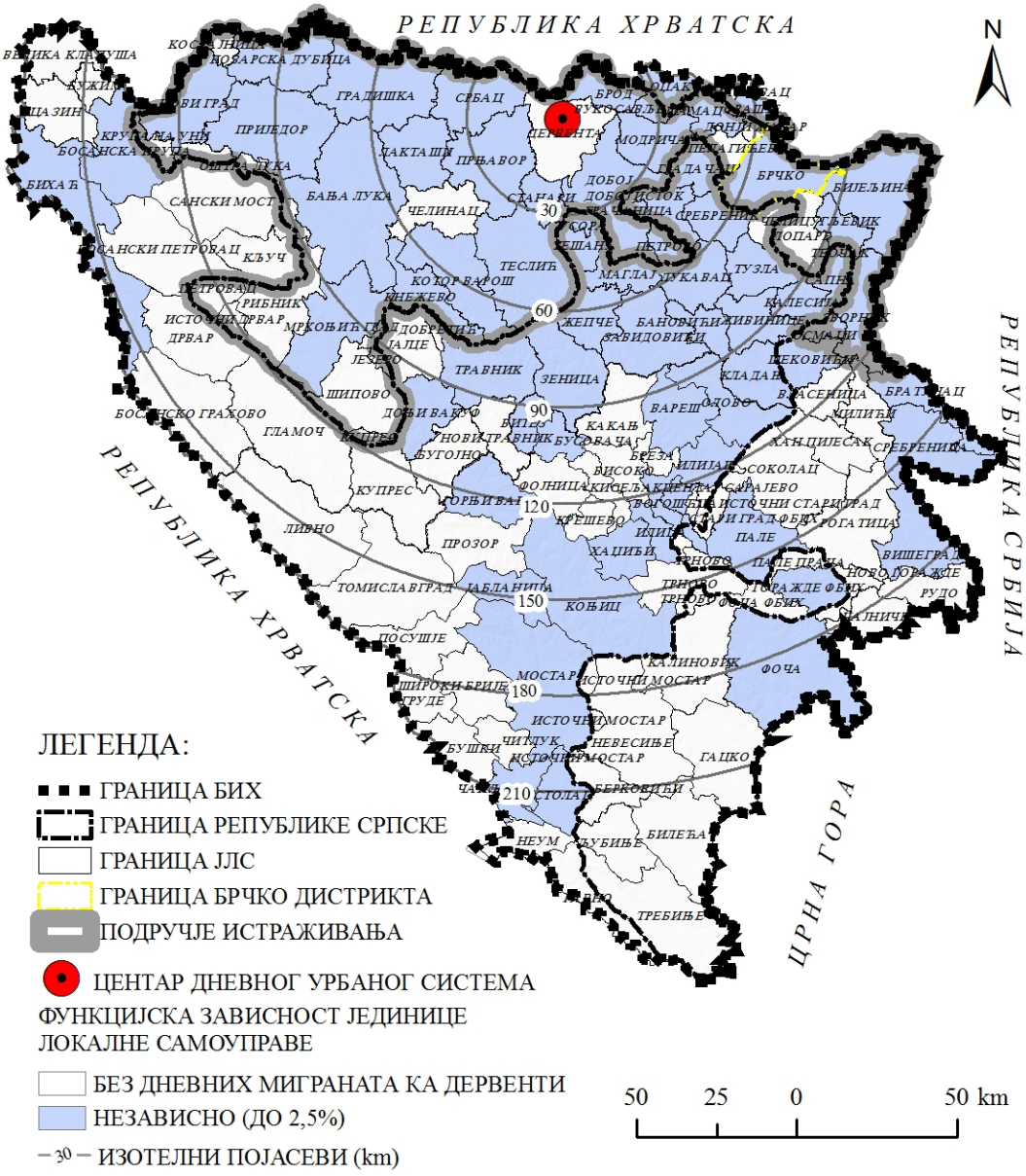
јединица локалне самоуправе	(1)живе и раде	дневне миграције					(3) број радника	(4) број радника дневних миграната у Општини Дервента	(5) % радника дневних миграната у укупном броју радника	(6) % радника дневних миграната у Општини Дервента у укупном броју дневних миграната	(7) % радника дневних миграната у Општини Дервентау укупном броју радника
		(2) укупно	унутар Републике Српске (%)	ка Федерацији(%)	ка Србији (%)	ка Хрватској(%)					
до 2,5%											
Брод	4211	767	20,86	2,61	1,30	75,23	4978	96	15,41	12,52	1,93
Добој	16283	2908	44,12	51,93	1,10	2,85	19191	263	15,15	9,04	1,37
Прњавор	9441	694	94,38	4,18	1,01	0,43	10135	120	6,85	17,29	1,18
Србац	3640	477	97,06	1,68	0,42	0,84	4117	24	11,59	5,03	0,58
Шековићи	974	299	72,24	9,70	17,39	0,67	1273	7	23,49	2,34	0,55
Вукосавље	751	464	43,97	54,74	0,00	1,29	1215	6	38,19	1,29	0,49
Петрово	1094	403	82,63	16,38	0,74	0,25	1497	6	26,92	1,49	0,40
Усора	1732	50	100,00	0,00	0,00	0,00	1782	7	2,81	14,00	0,39

[199] на 11. мјесту у Републици Српској (од 63 ЈЛС укључујући и Брчко Дистрикт)

[200] ЈЛС означене сивом бојом налазе се у Федерацији БиХ

Осмаци	588	543	38,12	53,78	7,37	0,74	1131	4	48,01	0,74	0,35
Модрича	6333	813	54,12	35,92	1,48	8,49	7146	24	11,38	2,95	0,34
Добој Југ	1089	44	100,00	0,00	0,00	0,00	1133	2	3,88	4,55	0,18
Котор Варош	4838	750	80,4	8,93	3,06	7,06	5577	9	13,25	1,2	0,16
Добој Исток	2425	79	100,00	0,00	0,00	0,00	2504	4	3,15	5,06	0,16
Олово	2583	24	100,00	0,00	0,00	0,00	2607	4	0,92	16,67	0,15
Теслић	8729	888	51,69	37,50	4,84	5,97	9617	14	9,23	1,58	0,15
Бусовача	4188	25	100,00	0,00	0,00	0,00	4213	6	0,59	24,00	0,14
Жепче	8205	65	100,00	0,00	0,00	0,00	8270	11	0,79	16,92	0,13
Оџак	4876	83	100,00	0,00	0,00	0,00	4959	6	1,67	7,23	0,12
Маглај	6647	49	100,00	0,00	0,00	0,00	6696	7	0,73	14,29	0,10
Сребреница	2207	898	15,59	25,72	58,69	0,00	3105	3	28,92	0,33	0,10
Кладањ	3223	12	100,00	0,00	0,00	0,00	3235	3	0,37	25,00	0,09
Лакташи	7430	3559	98,48	1,29	0,11	0,11	10989	10	32,39	0,28	0,09
Источно Ново Сарајево	1946	1634	42,78	57,16	0,06	0,00	3580	3	45,64	0,18	0,08
Тешањ	12200	205	100,00	0,00	0,00	0,00	12405	9	1,65	4,39	0,07
Сребреник	9674	67	100,00	0,00	0,00	0,00	9741	7	0,69	10,45	0,07
Илијаш	4449	49	100,00	0,00	0,00	0,00	4498	3	1,09	6,12	0,07
Теочак	1704	19	100,00	0,00	0,00	0,00	1723	1	1,10	5,26	0,06
Бања Лука	57084	4386	89,47	9,10	0,71	0,73	61470	35	7,14	0,80	0,06
Доњи Вакуф	3713	22	100,00	0,00	0,00	0,00	3735	2	0,59	9,09	0,05
Грачаница	12139	126	100,00	0,00	0,00	0,00	12265	6	1,03	4,76	0,05
Коњиц	6714	31	100,00	0,00	0,00	0,00	6745	3	0,46	9,68	0,04
Лукавац	11190	96	100,00	0,00	0,00	0,00	11286	5	0,85	5,21	0,04
Шамац	3850	751	48,20	24,37	0,93	26,50	4601	2	16,32	0,27	0,04
Хаџићи	6894	63	100,00	0,00	0,00	0,00	6957	3	0,91	4,76	0,04
Вареш	2310	10	100,00	0,00	0,00	0,00	2320	1	0,43	10,00	0,04
Горажде БиХ	6831	140	100,00	0,00	0,00	0,00	6971	3	2,01	2,14	0,04
Вишеград	2144	267	42,70	35,58	21,72	0,00	2411	1	11,07	0,37	0,04
Бијељина	32147	2202	72,39	11,72	15,49	0,41	34349	14	6,41	0,64	0,04
Живинице	12437	57	100,00	0,00	0,00	0,00	12494	5	0,46	8,77	0,04
Сапна	2612	17	100,00	0,00	0,00	0,00	2629	1	0,65	5,88	0,04
Јабланица	2638	13	100,00	0,00	0,00	0,00	2651	1	0,49	7,69	0,04
Градишка	14663	1405	92,24	2,21	0,93	4,63	16068	6	8,74	0,43	0,04
Градачац	10725	105	100,00	0,00	0,00	0,00	10830	4	0,97	3,81	0,04
Бановићи	5959	17	100,00	0,00	0,00	0,00	5976	2	0,28	11,76	0,03
Завидовићи	9061	56	100,00	0,00	0,00	0,00	9117	3	0,61	5,36	0,03
Зеница	30326	175	100,00	0,00	0,00	0,00	30501	10	0,57	5,71	0,03
Орашје	6445	47	100,00	0,00	0,00	0,00	6492	2	0,72	4,26	0,03
Кнежево	2947	597	87,94	7,87	3,85	0,34	3544	1	16,85	0,17	0,03
Столац	3621	14	100,00	0,00	0,00	0,00	3635	1	0,39	7,14	0,03
Тузла	33575	196	100,00	0,00	0,00	0,00	33771	9	0,58	4,59	0,03
Фоча	3837	412	31,55	63,35	4,37	0,73	4249	1	9,70	0,24	0,02
Калесија	8648	36	100,00	0,00	0,00	0,00	8684	2	0,41	5,56	0,02
Брчко	21415	1067	56,98	43,02	0,00	0,00	22482	5	4,75	0,47	0,02
Мркоњић Град	4109	389	86,12	12,34	1,03	0,51	4498	1	8,65	0,26	0,02
Зворник	11889	2025	33,63	38,22	27,51	0,64	13914	3	14,55	0,15	0,02
Угљевик	4129	570	79,47	18,77	1,40	0,35	4699	1	12,13	0,18	0,02
Козарска Дубица	4854	486	86,21	4,94	2,47	6,38	5340	1	9,10	0,21	0,02
Приједор	21537	2120	79,76	11,98	1,08	7,17	23657	4	8,96	0,19	0,02
Пале	4557	1482	47,91	51,42	0,67	0,00	6039	1	24,54	0,07	0,02
Нови Град	5642	794	77,46	7,43	1,64	13,48	6436	1	12,34	0,13	0,02
Горњи Вакуф	6479	9	100,00	0,00	0,00	0,00	6488	1	0,14	11,11	0,02

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“, Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике“, Републички завод за статистику, Бања Лука и „Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

Карта бр. 39.: Дневни урбани систем Општине Дервента (дневни мигранти радници) *(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)*

Дневни урбани систем Града Градишка (центар)

Географски положај (превасходно близина Бања Луке[201] и осталих демографских и функцијских значајних ЈЛС, близина Републике Хрватске), конфигурација терена, демографски потенцијал (налази се на 7. мјесту од 63 ЈЛС подручја истраживања и Републике Српске, укључујући Брчко Дистрикт), опремљеност објектима јавних служби (по типу структуре дјелатности припада *„равнотежној структури“*, постојање обавезних, стандардних и елтиних јавних служби), добра саобраћајна повезаност (аутопутем повезана са

[201] како са аспекта конвергентних, тако и дивергентних дневних миграција, близина (функцијских) већих центара је значајна. Бања Лука *„повлачи“* преко 50% укупних дневних дивергентних миграната сусједних ЈЛС, из којих би се по *„правилу“* очекивао највећи прилив дневних миграната радника (Приједор, Лакташи, Србац), а Приједор преко 30% (Козарска Дубица). Такође, Бања Лука *„повлачи“* преко 40% дивергентних дневних миграната Градишке.

Бања Луком), чини да је ова ЈЛС истовремено имиграциони али и емиграциони центар. По броју конвергентних дневних миграната налази се на 10. мјесту (од 37 ЈЛС подручја истраживања)[202]. Дивергентне дневне миграције су највише упућене ка Бања Луци и Лакташима. Специфичност је и да дивергентне дневне миграције ка Хрватској нису значајне.

Табела бр. 39.: Територијална дистрибуција конвергентних дневних миграната радника Града Градишка

Град Градишка -површина 761,65 km² -просјечна н.в. 174,07m -просјечна н.в. нм Градишка 92,97 m	изотелни појасеви km							
	0-30	30-60	60-90	90-120	120-150	150-180	180-210	преко 210
број јединица локалне самоуправе из којих долазе дневни мигранти	2	8	11	16	7	3	1	4
Број дневних миграната радника	228	359	49	54	10	5	1	5
површина ЈЛС (km²)	840,97	4868,09	4944,46	5909,50	2939,21	1014,98	645,87	532,32
просјечна надморска висина ЈЛС (m)	175,37	308	452,37	487,79	662,06	591,26	907,17	613,72
број становникаЈЛС 2013. године	51143	391127	281903	640096	236543	64193	10302	67104

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“,)

Миграторна кретања у Град Градишку обухватала су 711 радника из 52 ЈЛС Републике Српске и Федерације БиХ. Територијални домет утицајне сфере Градишке заснивао се на првој и другој изотелној зони (до 60 km) из које је долазило преко 80% дневних миграната. Највећи прилив запослених је из сусједне општине Србац (1,8%), а највећи апсолутан број дневних миграната радника долазио је из Бања Луке (што чини свега 0,41% запослених Бања Луке). Иако је територијални домет ове ЈЛС велики, специфичност је да све оне показују мали интензитет функцијске зависности од центра рада (припадају типу *„независних“*).

Табела бр. 40.: Дневни урбани систем по ЈЛС Града Градишка[203]

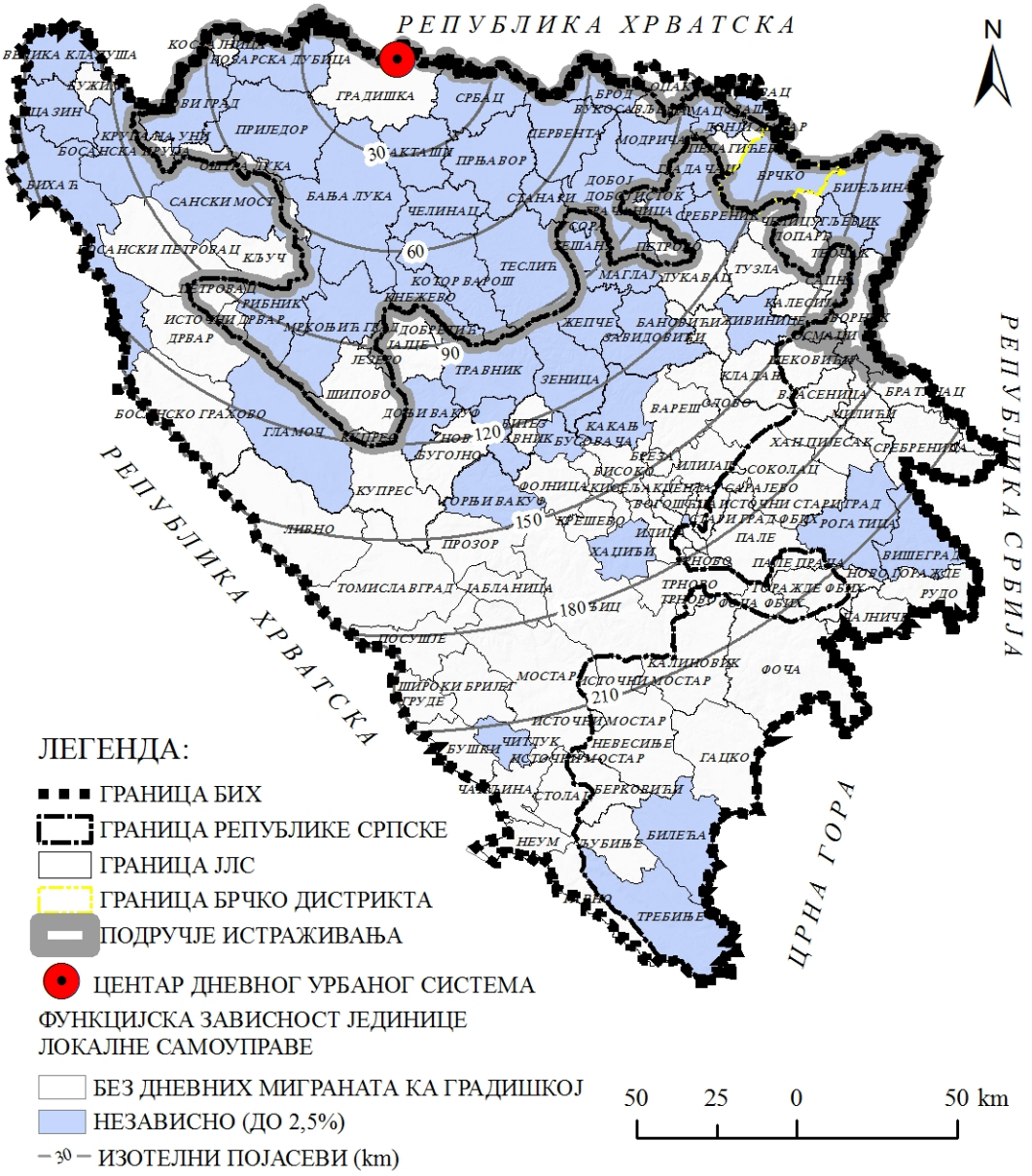
јединица локалне самоуправе	(1) живе и раде	дневне миграције					(3) број радника	(4) број радника дневних миграната у Граду Градишка	(5) % радника дневних миграната у укупном броју радника	(6) % радника дневних миграната у Граду Градишка у укупном броју дневних миграната	(7) % радника дневних миграната у Граду Градишка у укупном броју радника
		(2) укупно	унутар Републике Српске (%)	ка Федерацији(%)	ка Србији (%)	ка Хрватској(%)					
до 2,5%											
Србац	3640	477	97,06	1,68	0,42	0,84	4117	74	11,59	15,51	1,80
Лакташи	7430	3559	98,48	1,29	0,11	0,11	10989	154	32,39	4,33	1,40
Козарска Дубица	4854	486	86,21	4,94	2,47	6,38	5340	49	9,10	10,08	0,92
Кнежево	2947	597	87,94	7,87	3,85	0,34	3544	20	16,85	3,35	0,56
Бања Лука	57084	4386	89,47	9,10	0,71	0,73	61470	253	7,14	5,77	0,41
Котор Варош	4827	750	80,4	8,93	3,6	7,06	5577	10	13,25	1,35	0,18
Прњавор	9441	694	94,38	4,18	1,01	0,43	10135	18	6,85	2,59	0,18
Нови Град	5642	794	77,46	7,43	1,64	13,48	6436	8	12,34	1,01	0,12

[202] на 14. мјесту у Републици Српској

[203] ЈЛС означене сивом бојом налазе се у Федерацији БиХ

Приједор	21537	2120	79,76	11,98	1,08	7,17	23657	22	8,96	1,04	0,09
Добој Југ	1089	44	100,00	0,00	0,00	0,00	1133	1	3,88	2,27	0,09
Гламоч	1166	11	100,00	0,00	0,00	0,00	1177	1	0,93	9,09	0,08
Билећа	2304	308	87,34	10,71	1,62	0,32	2612	2	11,79	0,65	0,08
Жепче	8205	65	100,00	0,00	0,00	0,00	8270	6	0,79	9,23	0,07
Челинац	3029	1455	98,35	1,37	0,21	0,07	4484	3	32,45	0,21	0,07
Шамац	3850	751	48,20	24,37	0,93	26,50	4601	3	16,32	0,40	0,07
Зеница	30326	175	100,00	0,00	0,00	0,00	30501	18	0,57	10,29	0,06
Усора	1732	50	100,00	0,00	0,00	0,00	1782	1	2,81	2,00	0,06
Босанска Крупа	7320	85	100,00	0,00	0,00	0,00	7405	4	1,15	4,71	0,05
Рибник	1715	144	90,97	8,33	0,69	0,00	1859	1	7,75	0,69	0,05
Теслић	8729	888	51,69	37,50	4,84	5,97	9617	5	9,23	0,56	0,05
Маглај	6647	49	100,00	0,00	0,00	0,00	6696	3	0,73	6,12	0,04
Завидовићи	9061	56	100,00	0,00	0,00	0,00	9117	4	0,61	7,14	0,04
Модрича	6333	813	54,12	35,92	1,48	8,49	7146	3	11,38	0,37	0,04
Вишеград	2144	267	42,70	35,58	21,72	0,00	2411	1	11,07	0,37	0,04
Тешањ	12200	205	100,00	0,00	0,00	0,00	12405	5	1,65	2,44	0,04
Дервента	7452	821	64,07	4,63	1,22	30,09	8273	3	9,92	0,37	0,04
Рогатица	2483	382	66,75	29,84	3,40	0,00	2865	1	13,33	0,26	0,03
Бихаћ	15253	109	100,00	0,00	0,00	0,00	15362	5	0,71	4,59	0,03
Какањ	9418	24	100,00	0,00	0,00	0,00	9442	3	0,25	12,50	0,03
Доњи Вакуф	3713	22	100,00	0,00	0,00	0,00	3735	1	0,59	4,55	0,03
Бусовача	4188	25	100,00	0,00	0,00	0,00	4213	1	0,59	4,00	0,02
Мркоњић Град	4109	389	86,12	12,34	1,03	0,51	4498	1	8,65	0,26	0,02
Читлук	4585	2	100,00	0,00	0,00	0,00	4587	1	0,04	50,00	0,02
Угљевик	4129	570	79,47	18,77	1,40	0,35	4699	1	12,13	0,18	0,02
Брод	4211	767	20,86	2,61	1,30	75,23	4978	1	15,41	0,13	0,02
Градачац	10725	105	100,00	0,00	0,00	0,00	10830	2	0,97	1,90	0,02
Живинице	12437	57	100,00	0,00	0,00	0,00	12494	2	0,46	3,51	0,02
Добој	16283	2908	44,12	51,93	1,10	2,85	19191	3	15,15	0,10	0,02
Горњи Вакуф	6479	9	100,00	0,00	0,00	0,00	6488	1	0,14	11,11	0,02
Орашје	6445	47	100,00	0,00	0,00	0,00	6492	1	0,72	2,13	0,02
Нови Травник	6530	20	100,00	0,00	0,00	0,00	6550	1	0,31	5,00	0,02

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“, Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике“, Републички завод за статистику, Бања Лука и „Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

Карта бр. 40.: Дневни урбани систем Града Градишка (дневни мигранти радници) *(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)*

Дневни урбани систем Општине Лакташи (центар)

Близина Бања Луке (сса 15 km), добра саобраћајна повезаност, повољна конфигурација терена (просјечна надморска висина је 136 m), привредна и ванпривредна развијеност (по типу структуре дјелатности припада *„умјереној орјентацији ка терцијарном сектору“*), опремљеност објектима јавних служби (на њеној територији су објекти обавезних, стандардних и елитних јавних служби), окруженост ЈЛС значајнијег демографског капацитета, допринели су да је ово јак емиграциони али и имиграциони центар.

Табела бр. 41.: Дневни урбани систем радника Општине Лакташи

% дневних миграната радника у укупном броју радника	број дневних миграната радника у Општини Лакташи	% од укупног броја дневних мигранта радника у	кумулативни низ миграната	кумулативни низ миграната (%)	број ЈЛС давалаца миграната	% ЈЛС давалаца миграната	кумулативни низ ЈЛС	кумулативни низ ЈЛС (%)

ЈЛС даваоца миграната		Општини Лакташи						
20-30	0	0	0	0	0	0	0	0
10-20	0	0	0	0	0	0	0	0
5-10	0	0	0	0	0	0	0	0
2,5-5	2627	86,53	2627	86,53	2	3,70	2	3,70
до 2,5	409	13,47	3036	100	52	96,30	54	100
укупно	3036	100	3036	100	54	100	54	100

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „ Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања")

Наиме, прима дневне мигранте изнад утврђених средњих вриједности, али има негативан миграциони салдо. Дивергентне дневне миграције усмјерене су ка Бања Луци (88,51% дневних мигранта, што чини 28,67% запослених). Ово је уједно и један од највећих дневних одлива запослених у Републици Српској. По броју конвергентних дневних мигранта ова ЈЛС се налази на 2. мјесту (од 37 ЈЛС подручја истраживања)[204]. Највећи је прилив дневних мигранта из првог изотелног појаса (преко 90% дневних мигранта из 5 ЈЛС), а најдаљи домет утицајне сфере Лакташа су ЈЛС удаљености и преко 210 km, али са малим, занемаривим интензитетом интеракције (1 или 2 дневна мигранта) и због тога нису имала значајнији утицај у њему.

Табела бр. 42.: Територијална дистрибуција конвергентних дневних мигранта радника Општине Лакташи

Општина Лакташи -површина 388,34 km² -просјечна н.в. 186,56 m -просјечна н.в. нм Лакташи 135,90 m	изотелни појасеви km							
	0-30	30-60	60-90	90-120	120-150	150-180	180-210	преко 210
број јединица локалне самоуправе из којих долазе дневни мигранти	5	9	15	8	10	3	2	2
број дневних мигранта радника	2814	140	46	13	15	3	2	3
површина ЈЛС (km²)	3444,97	5062,95	5675,26	3370,85	2990,52	2240,20	1567,46	992,40
просјечна надморска висина ЈЛС (m)	269,62	474,66	519,52	482,32	753,57	478,59	883,43	928,55
број становника ЈЛС 2013. године	295656	256488	357329	419816	371799	183429	27698	10751

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања")

Највећи прилив дневних мигранта радника је из правца Бања Луке, но по интензитету функцијске зависности она припада категорији *„независних"*. И све остале ЈЛС које гравитирају Лакташима, припадају овој категорији.

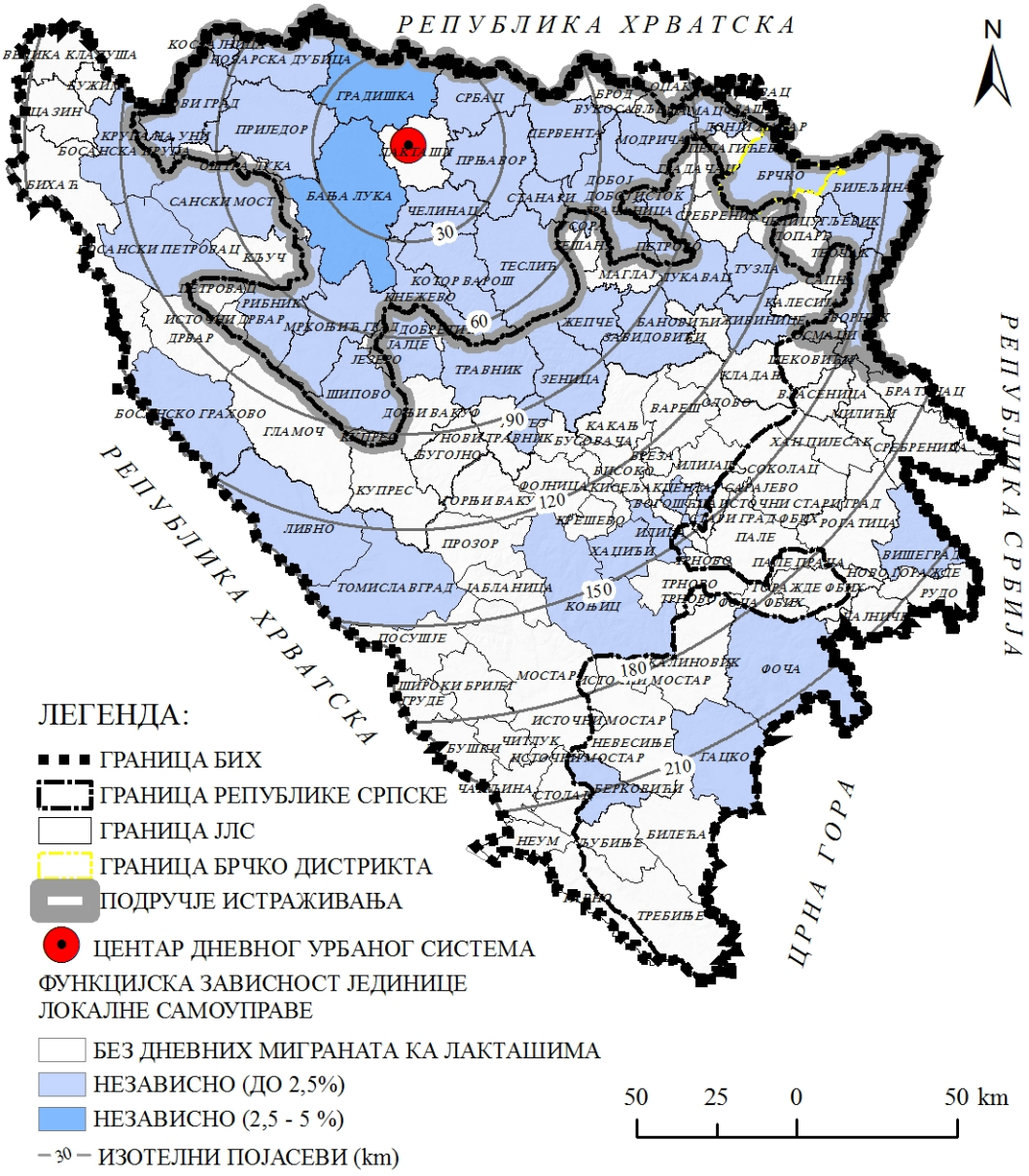
[204] на 3. мјесту у Републици Српској (од 63 ЈЛС Републике Српске, укључујући и Брчко Дистрикт)

Табела бр. 43.: Дневни урбани систем по ЈЛС Општине Лакташи[205]

јединица локалне самоуправе	(1) живе и раде	дневне миграције					(3) број радника	(4) број радника дневних мигранта у Општини Лакташи	(5) % радника дневних мигранта у укупном броју радника	(6) % радника дневних мигранта у Општини Лакташи у укупном броју дневних мигранта	(7) % радника дневних мигранта у Општини Лакташи у укупном броју радника
		(2) укупно	унутар Републике Српске (%)	ка Федерацији(%)	ка Србији (%)	ка Хрватској(%)					
2,5-5%											
Бања Лука	57084	4386	89,47	9,10	0,71	0,73	61470	2152	7,14	49,07	3,50
Градишка	14663	1405	92,24	2,21	0,93	4,63	16068	475	8,74	33,81	2,96
до 2,5%											
Србац	3640	477	97,06	1,68	0,42	0,84	4117	78	11,59	16,35	1,89
Прњавор	9441	694	94,38	4,18	1,01	0,43	10135	77	6,85	11,10	0,76
Челинац	3029	1455	98,35	1,37	0,21	0,07	4484	32	32,45	2,20	0,71
Кнежево	2947	597	87,94	7,87	3,85	0,34	3544	18	16,85	3,02	0,51
Котор Варош	4827	750	80,4	8,93	3,6	7,06	5577	24	13,44	3,2	0,43
Рибник	1715	144	90,97	8,33	0,69	0,00	1859	7	7,75	4,86	0,38
Мркоњић Град	4109	389	86,12	12,34	1,03	0,51	4498	12	8,65	3,08	0,27
Дервента	7452	821	64,07	4,63	1,22	30,09	8273	20	9,92	2,44	0,24
Крупа на Уни	793	64	89,06	3,13	6,25	1,56	857	2	7,47	3,13	0,23
Приједор	21537	2120	79,76	11,98	1,08	7,17	23657	51	8,96	2,41	0,22
Босанско Грахово	493	10	100,00	0,00	0,00	0,00	503	1	1,99	10,00	0,20
Козарска Дубица	4854	486	86,21	4,94	2,47	6,38	5340	8	9,10	1,65	0,15
Петрово	1094	403	82,63	16,38	0,74	0,25	1497	2	26,92	0,50	0,13
Берковићи	756	63	61,90	36,51	0,00	1,59	819	1	7,69	1,59	0,12
Босански Петровац	1909	186	100,00	0,00	0,00	0,00	2095	2	8,88	1,08	0,10
Добој	16283	2908	44,12	51,93	1,10	2,85	19191	18	15,15	0,62	0,09
Нови Град	5642	794	77,46	7,43	1,64	13,48	6436	5	12,34	0,63	0,08
Гацко	3251	115	66,09	16,52	10,43	6,96	3366	2	3,42	1,74	0,06
Усора	1732	50	100,00	0,00	0,00	0,00	1782	1	2,81	2,00	0,06
Теслић	8729	888	51,69	37,50	4,84	5,97	9617	5	9,23	0,56	0,05
Костајница	1774	225	55,11	3,11	5,33	36,44	1999	1	11,26	0,44	0,05
Хаџићи	6894	63	100,00	0,00	0,00	0,00	6957	3	0,91	4,76	0,04
Вишеград	2144	267	42,70	35,58	21,72	0,00	2411	1	11,07	0,37	0,04
Источна Илиџа	1862	3022	57,84	41,50	0,66	0,00	4884	2	61,88	0,07	0,04
Добој Исток	2425	79	100,00	0,00	0,00	0,00	2504	1	3,15	1,27	0,04
Шипово	2395	240	72,92	24,58	1,67	0,83	2635	1	9,11	0,42	0,04
Јајце	7140	72	100,00	0,00	0,00	0,00	7212	2	1,00	2,78	0,03
Босанска Крупа	7320	85	100,00	0,00	0,00	0,00	7405	2	1,15	2,35	0,03
Фоча	3837	412	31,55	63,35	4,37	0,73	4249	1	9,70	0,24	0,02
Шамац	3850	751	48,20	24,37	0,93	26,50	4601	1	16,32	0,13	0,02
Угљевик	4129	570	79,47	18,77	1,40	0,35	4699	1	12,13	0,18	0,02
Лукавац	11190	96	100,00	0,00	0,00	0,00	11286	2	0,85	2,08	0,02

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“,Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике“, Републички завод за статистику, Бања Лука и „Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

[205]ЈЛС означене сивом бојом налазе се у Федерацији БиХ

Карта бр. 41.: Дневни урбани систем Општине Лакташи (дневни мигранти радници) *(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „ Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања")*

Дневни урбани систем Општине Теслић (центар)

Општина Теслић се одликује одређеном развијеношћу, што се види и по типу структуре дјелатности, гдје припада *„умјереној орјентацији ка терцијарном сектору"*, демографском потенцијалу (налази се на 8. мјесту посматрајући ЈЛС подручја истраживања али и цјелокупне Републике Српске), те опремљености објектима јавних служби (обавезне, стандарне и елитне службе), али је близина већих центара допринјела негативном дневном миграционом салду и броју конвергентних дневних мигранта радника испод утврђених средњих вриједности (ка Федерацији има одлике *јаке гравитационе и јаче емиграционе ЈЛС)*. Највећи број дивергентних дневних мигранта радника је усмјерен ка Добоју и Тешњу.
Околне ЈЛС, из којих се по *„правилу"* очекује највећи прилив дневних мигранта (изузев Тешња), дневним миграцијама усмјерене су ка Бања Луци и Дервенти. Процентуално гледано, највећи удио дневних мигранта радника Котор Вароши, Челинца и Прњавора је усмјерен ка Бања Луци, а из Добоја ка Дервенти.

Табела бр. 44.: Територијална дистрибуција конвергентних дневних миграната радника Општине Теслић

Општина Теслић -површина 846,49km² -просјечна н.в. 512,15m -просјечна н.в. нм Теслић 208,25m	изотелни појасеви km							
	0-30	30-60	60-90	90-120	120-150	150-180	180-210	преко 210
број јединица локалне самоуправе из којих долазе дневни мигранти	6	14	5	5	1	1	0	0
Број дневних миграната радника	227	63	12	5	1	1	0	0
површина ЈЛС (km²)	1556,05	6230,73	1910,38	1775,06	293,04	887,11	0	0
просјечна надморска висина ЈЛС (m)	307,01	434,06	475,94	390,56	413,57	1071,31	0	0
број становника ЈЛС 2013. године	175682	581870	212207	194501	18651	12542	0	0

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „ Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања")

Но, у центар рада Теслића мигрирало је 309 радника из 32 ЈЛС[206]. Специфичност је да је највећи допринос дневном урбаном систему дао Добој и Тешањ (Федерација БиХ), с тим да је највећи степен зависности показала општина Тешањ у Федерацији БиХ (по интензитету функцијске зависности од мјеста рада, све ЈЛС су припадале категорији *„независних"*). На основу квантитативних показатеља али и доле наведног графичког прилога, уочава се да је територијални домет утицајне сфере центра Теслића заснивао се на првој изотелној зони (до 30km) јер је из ње долазило 73,5% дневних миграната.

Табела бр. 45.: Дневни урбани систем по ЈЛС Општине Теслић[207]

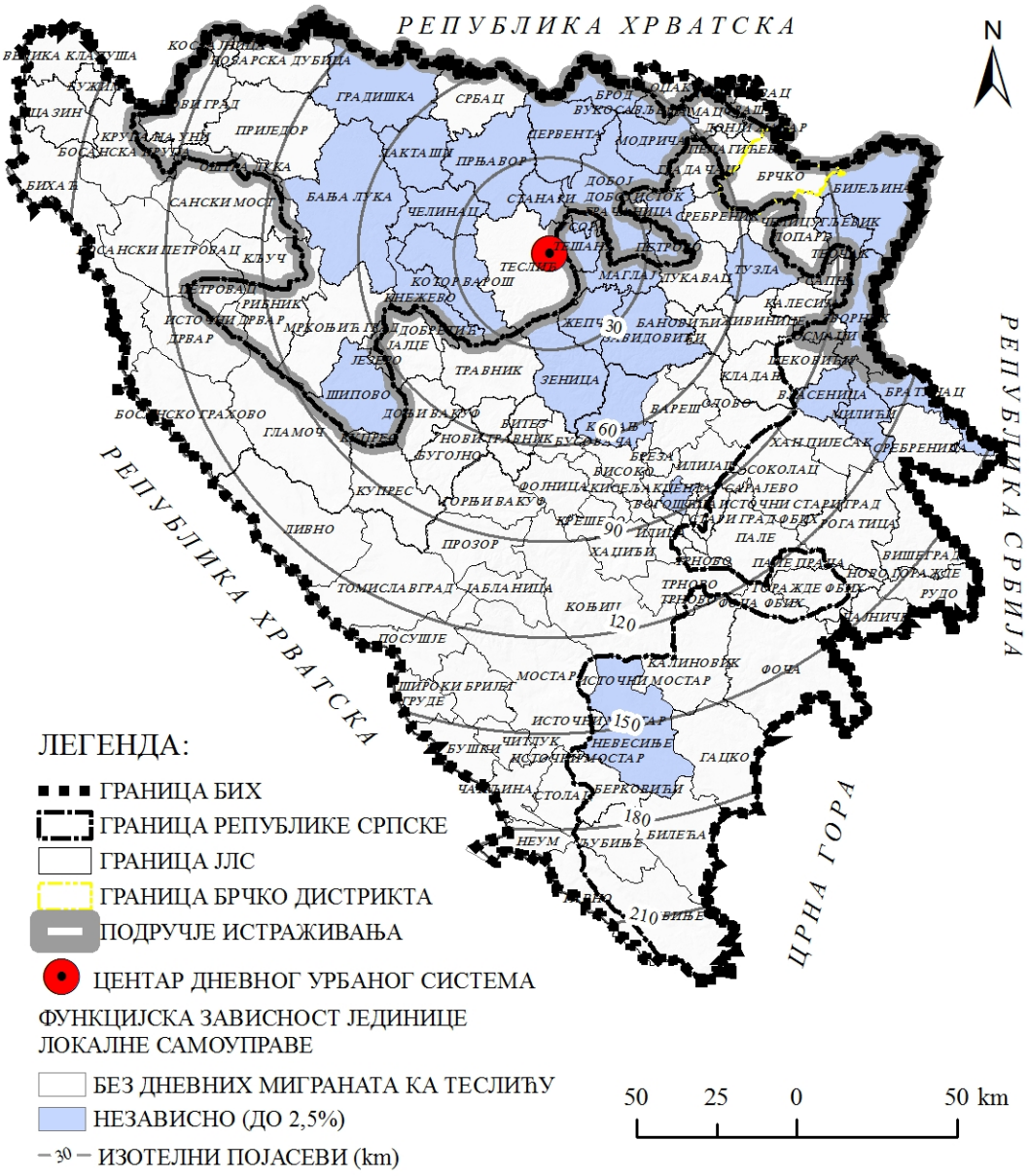
јединица локалне самоуправе	(1) живе и раде	дневне миграције					(3) број радника	(4) број радника дневних миграната у Општини Теслић	(5) % радника дневних миграната у укупном броју радника	(6) % радника дневних миграната у Општини Теслићу укупном броју дневних миграната	(7) % радника дневних миграната у Општини Теслић у укупном броју радника
		(2) укупно	унутар Републике Српске (%)	ка Федерацији(%)	ка Србији (%)	ка Хрватској(%)					
до 2,5%											
Тешањ	12200	205	100,00	0,00	0,00	0,00	12405	86	1,65	41,95	0,69
Добој	16283	2908	44,12	51,93	1,10	2,85	19191	123	15,15	4,23	0,64
Добој Југ	1089	44	100,00	0,00	0,00	0,00	1133	7	3,88	15,91	0,62
Усора	1732	50	100,00	0,00	0,00	0,00	1782	7	2,81	14,00	0,39
Котор Варош	4827	750	80,40	8,93	3,60	7,07	5577	15	13,45	2,00	0,27
Челинац	3029	1455	98,35	1,37	0,21	0,07	4484	9	32,45	0,62	0,20
Брод	4211	767	20,86	2,61	1,30	75,23	4978	7	15,41	0,91	0,14
Вукосавље	751	464	43,97	54,74	0,00	1,29	1215	1	38,19	0,22	0,08
Шипово	2395	240	72,92	24,58	1,67	0,83	2635	2	9,11	0,83	0,08
Модрича	6333	813	54,12	35,92	1,48	8,49	7146	5	11,38	0,62	0,07
Петрово	1094	403	82,63	16,38	0,74	0,25	1497	1	26,92	0,25	0,07
Кнежево	2947	597	87,94	7,87	3,85	0,34	3544	2	16,85	0,34	0,06
Лакташи	7430	3559	98,48	1,29	0,11	0,11	10989	5	32,39	0,14	0,05
Маглај	6647	49	100,00	0,00	0,00	0,00	6696	3	0,73	6,12	0,04
Прњавор	9441	694	94,38	4,18	1,01	0,43	10135	4	6,85	0,58	0,04
Власеница	1967	601	68,89	26,96	3,99	0,17	2568	1	23,40	0,17	0,04

[206] ова ЈЛС заузима високо 24. мјесто у Републици Српској, по броју конвергентних дневних миграната (од 63 ЈЛС Републике Српске, укључујући и Брчко Дистрикт).

[207] ЈЛС означене сивом бојом налазе се у Федерацији БиХ

Невесиње	2189	519	54,14	42,39	3,47	0,00	2708	1	19,17	0,19	0,04
Милићи	3105	438	67,35	26,26	6,39	0,00	3543	1	12,36	0,23	0,03
Бања Лука	57084	4386	89,47	9,10	0,71	0,73	61470	16	7,14	0,36	0,03
Угљевик	4129	570	79,47	18,77	1,40	0,35	4699	1	12,13	0,18	0,02

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „ Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“,Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике“, Републички завод за статистику, Бања Лука и „Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

Карта бр. 42.: Дневни урбани систем Општине Теслић (дневни мигранти радници) *(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „ Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)*

Дневни урбани систем Општине Брод (центар)

По броју конвергентних дневних мигранта налази се на 12. мјесту (од 37 ЈЛС подручја истраживања[208]), тј. поље утицаја Општине Брод обухватало је 441 дневног мигранта радника са територије 32 ЈЛС Републике Српске и Федерације БиХ.

Табела бр. 46.: Дневни урбани систем радника Општине Брод

% дневних миграната радника у укупном броју радника ЈЛС даваоца миграната	број дневних миграната радника у општини Брод	% од укупног броја дневних мигранта радника у општини Брод	кумулативни низ миграната	кумулативни низ миграната (%)	број ЈЛС давалаца миграмата	% ЈЛС давалаца миграната	кумулативни низ ЈЛС	кумулативни низ ЈЛС (%)
20-30	0	0	0	0	0	0	0	0
10-20	0	0	0	0	0	0	0	0
5-10	0	0	0	0	0	0	0	0
2,5-5	217	49,21	217	49,21	1	3,12	1	3,12
до 2,5	224	50,79	441	100	31	96,88	32	100
укупно	441	100	441	100	32	100	32	100

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

Све ЈЛС су имале слабо изражену функцијску зависност (припадале су категорији *„независних“*). Изотелни профил размјештаја ЈЛС указује на апсолутну доминацију миграторних параметара – конвергентних дневних миграната у првом и другом појасу (до 60 km удаљености).

Табела бр. 47.: Територијална дистрибуција конвергентних дневних миграната радника Општине Брод

Општина Брод -површина 230,06 km² -просјечна н.в 125,39 m -просјечна н.в. нм Брод 88,82 m	изотелни појасеви km							
	0-30	30-60	60-90	90-120	120-150	150-180	180-210	преко 210
број јединица локалне самоуправе из којих долазе дневни мигранти	3	10	9	3	5	1	0	1
број дневних миграната радника	246	134	35	18	6	1	0	1
површина ЈЛС (km²)	755,69	3478,36	4417,52	2118,35	1349,70	293,05	0	862,51
просјечна надморска висина ЈЛС (m)	149,91	209,21	391,58	362,62	737,76	413,57	0	627,64
број становника ЈЛС 2013. године	49106	346952	452736	295453	168049	18651	0	28239

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

Функцијски значај, у смислу позитивних карактеристика које одликују ову ЈЛС (позитиван миграциони салдо, значајан прилив дневних миграната) засјењује чињеница да изузетно велики број радника ове ЈЛС одлази на рад у Хрватску[209] (преко 10%) (доминантне дивергентне дневне миграције).

[208] на 17. мјесту од 63 ЈЛС Републике Српске, укључујући и Брчко Дистрикт

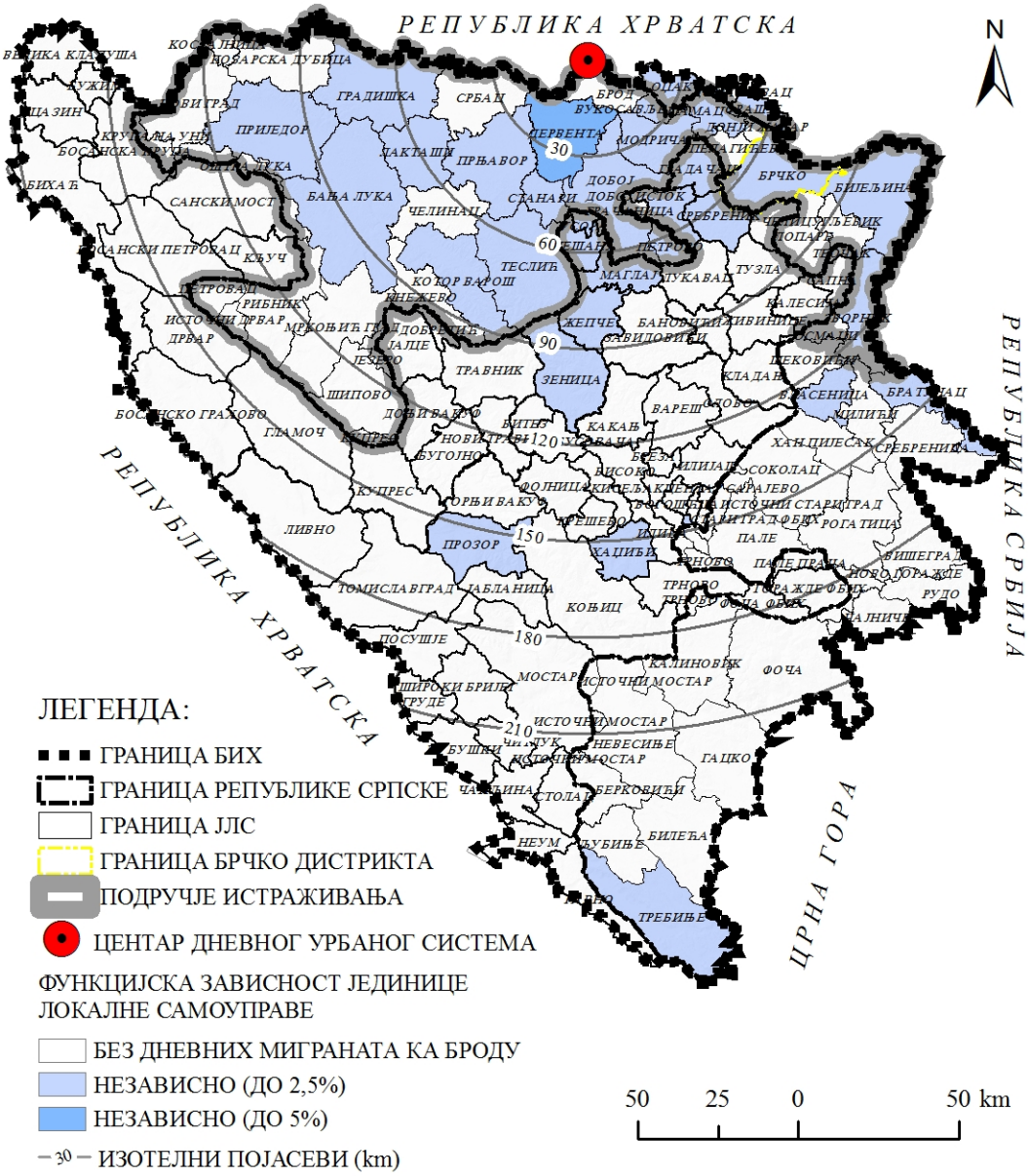
[209] због заштите података, тј. Уговора које је аутор ове дисертације потписао са Статистичким заводом Републике Српске, апсолутан показатељ није могуће приказати

Табела бр. 48.: Дневни урбани систем по ЈЛС Општине Брод [210]

јединица локалне самоуправе	(1) живе и раде	дневне миграције					(3) број радника	(4) број радника дневних мигранта у Општини Брод	(5) % радника дневних мигранта у укупном броју радника	(6) % радника дневних мигранта у Општини Броду укупном броју дневних мигранта	(7) % радника дневних мигранта у Општини Брод у укупном броју радника
		(2) укупно	унутар Републике Српске (%)	ка Федерацији(%)	ка Србији (%)	ка Хрватској(%)					
2,5-5%											
Дервента	7452	821	64,07	4,63	1,22	30,09	8273	217	9,92	26,43	2,62
до 2,5%											
Оџак	4876	83	100,00	0,00	0,00	0,00	4959	26	1,67	31,33	0,52
Добој	16283	2908	44,12	51,93	1,10	2,85	19191	84	15,15	2,89	0,44
Вукосавље	751	464	43,97	54,74	0,00	1,29	1215	3	38,19	0,65	0,25
Прњавор	9441	694	94,38	4,18	1,01	0,43	10135	21	6,85	3,03	0,21
Шамац	3850	751	48,20	24,37	0,93	26,50	4601	9	16,32	1,20	0,20
Усора	1732	50	100,00	0,00	0,00	0,00	1782	3	2,81	6,00	0,17
Петрово	1094	403	82,63	16,38	0,74	0,25	1497	2	26,92	0,50	0,13
Модрича	6333	813	54,12	35,92	1,48	8,49	7146	8	11,38	0,98	0,11
Теслић	8729	888	51,69	37,50	4,84	5,97	9617	8	9,23	0,90	0,08
Маглај	6647	49	100,00	0,00	0,00	0,00	6696	3	0,73	6,12	0,04
Зеница	30326	175	100,00	0,00	0,00	0,00	30501	13	0,57	7,43	0,04
Власеница	1967	601	68,89	26,96	3,99	0,17	2568	1	23,40	0,17	0,04
Градачац	10725	105	100,00	0,00	0,00	0,00	10830	3	0,97	2,86	0,03
Жепче	8205	65	100,00	0,00	0,00	0,00	8270	2	0,79	3,08	0,02
Прозор	4212	6	100,00	0,00	0,00	0,00	4218	1	0,14	16,67	0,02
Сребреник	9674	67	100,00	0,00	0,00	0,00	9741	2	0,69	2,99	0,02
Бања Лука	57084	4386	89,47	9,10	0,71	0,73	61470	12	7,14	0,27	0,02
Котор Варош	4827	750	80,4	8,93	3,6	7,06	5577	1	13,44	0,13	0,02
Брчко	21415	1067	56,98	43,02	0,00	0,00	22482	4	4,75	0,37	0,02
Тешањ	12200	205	100,00	0,00	0,00	0,00	12405	2	1,65	0,98	0,02
Орашје	6445	47	100,00	0,00	0,00	0,00	6492	1	0,72	2,13	0,02

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“,Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике“, Републички завод за статистику, Бања Лука и „Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

[210] ЈЛС означене сивом бојом налазе се у Федерацији БиХ

Карта бр. 43.: Дневни урбани систем Општине Брод (дневни мигранти радници) *(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)*

Дневни урбани систем Општине Челинац (центар)

Иако се одликује јачим демографским капацитетом (на 21 мјесту од 37 ЈЛС подручја истраживања[211]), привредном и ванпривредном развијеношћу (по типу структуре дјелатности припада *„умјереној орјентацији ка терцијарном сектору“*), те повољном демографском структуром околних ЈЛС (из којих би могла *„привлачити“* становништво), превасходно доминантност географског положаја, тј. близине Бања Луке (сса 10km), допринела је да је ова ЈЛС јачи емиграциони, него имиграциони центар. Дивергентне дневне миграције ка Бања Луци обухватају 85% дневних миграната, што чини 27,6% запослених.
Но, дневни урбани систем ове ЈЛС има сљедеће одлике:

- дневно мигрира 386 радника из 14 ЈЛС;
- преко 80% дневних миграната долази из првог изотелног појаса;

[211] на 25. мјесту од 63 ЈЛС Републике Српске, укључујући и Брчко Дистрикт

- највећи прилив запослених је из Општине Котор Варош (1%);
- из правца Федерације нема дневних миграната радника;
- све ЈЛС које јој гравитирају, према интензитету функцијске зависности од мјеста рада, припадају типу *„независних“ (до 2,5%)*.

Табела бр. 49.: Територијална дистрибуција конвергентних дневних миграната Општине Челинац

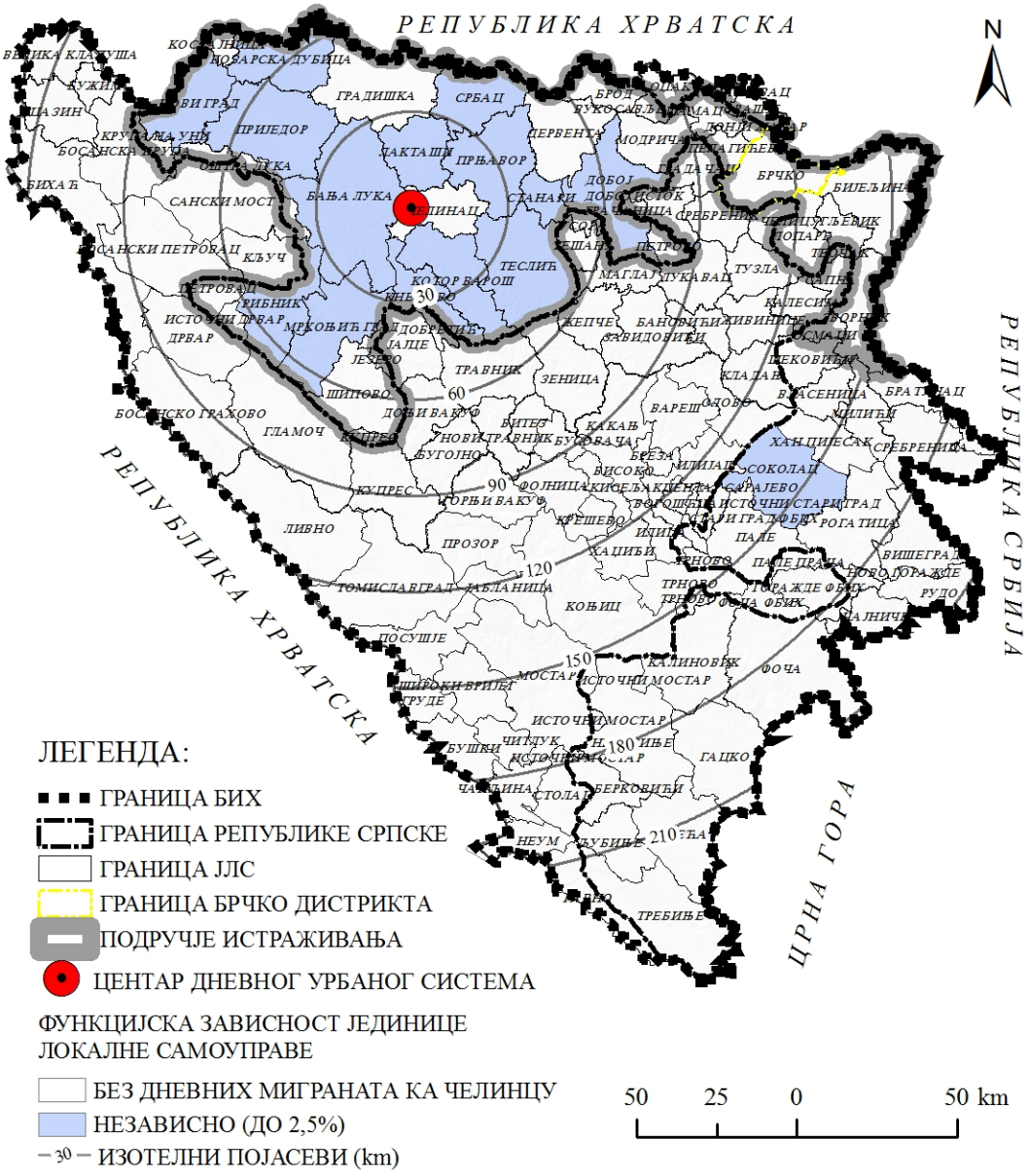
Општина Челинац -површина 361,80 km² -просјечна н.в. 344,21 m -просјечна н.в. нм Челинац 244,28 m	изотелни појасеви km							
	0-30	30-60	60-90	90-120	120-150	150-180	180-210	преко 210
број јединица локалне самоуправе из којих долазе дневни мигранти	4	6	3	0	1	0	0	0
број дневних миграната радника	316	43	26	0	1	0	0	0
површина ЈЛС (km²)	2510,55	3932,85	1785,31	0	692,25	0	0	0
просјечна надморска висина ЈЛС (m)	558,21	468,43	230,09	0	999,36	0	0	0
број становникаЈЛС 2013. године	241992	64306	114435	0	11620	0	0	0

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

Табела бр. 50.: Дневни урбани систем по ЈЛС Општине Челинац

јединица локалне самоуправе	(1) живе и раде	дневне миграције					(3) број радника	(4) број радника дневних миграната у Општини Челинац	(5) % радника дневних миграната у укупном броју радника	(6) % радника дневних миграната у Општини Челинац у укупном броју дневних миграната	(7) % радника дневних миграната у Општини Челинац у укупном броју радника
		(2) укупно	унутар Републике Српске (%)	ка Федерацији(%)	ка Србији (%)	ка Хрватској(%)					
до 2,5%											
Котор Варош	4827	750	80,4	8,93	3,6	7,06	5577	56	13,44	7,46	1,00
Бања Лука	57084	4386	89,47	9,10	0,71	0,73	61470	246	7,14	5,61	0,40
Прњавор	9441	694	94,38	4,18	1,01	0,43	10135	28	6,85	4,03	0,28
Кнежево	2947	597	87,94	7,87	3,85	0,34	3544	5	16,85	0,84	0,14
Добој	16283	2908	44,12	51,93	1,10	2,85	19191	23	15,15	0,79	0,12
Теслић	8729	888	51,69	37,50	4,84	5,97	9617	11	9,23	1,24	0,11
Лакташи	7430	3559	98,48	1,29	0,11	0,11	10989	9	32,39	0,25	0,08
Рибник	1715	144	90,97	8,33	0,69	0,00	1859	1	7,75	0,69	0,05
Козарска Дубица	4854	486	86,21	4,94	2,47	6,38	5340	2	9,10	0,41	0,04
Соколац	2746	542	57,93	40,22	1,85	0,00	3288	1	16,48	0,18	0,03
Србац	3640	477	97,06	1,68	0,42	0,84	4117	1	11,59	0,21	0,02
Мркоњић Град	4109	389	86,12	12,34	1,03	0,51	4498	1	8,65	0,26	0,02
Нови Град	5642	794	77,46	7,43	1,64	13,48	6436	1	12,34	0,13	0,02

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“, Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године, Економске карактеристике“, Републички завод за статистику, Бања Лука)

Карта бр. 44.: Дневни урбани систем Општине Челинац (дневни мигранти радници) *(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)*

Дневни урбани систем Општине Источни Дрвар

Иако има одлику *јаке гравитационе ЈЛС* (према Федерацији БиХ) функцијски утицај ове ЈЛС није значајан, ни по бројности радника дневних мигранта, ни по величини утицајне сфере коју обухвата (из 10 ЈЛС Републике Српске и Федерације БиХ долазе дневни мигранти).

Табела бр. 51.: Дневни урбани систем радника Општине Источни Дрвар

% дневних мигранта радника у укупном броју радника ЈЛС даваоца мигранта	број дневних мигранта радника у Општини Источни Дрвар	% од укупног броја дневних мигранта радника у Источном Дрвару	кумулативни низ мигранта	кумулативни низ мигранта (%)	број ЈЛС давалаца миграмата	% ЈЛС давалаца мигранта	кумулативни низ ЈЛС	кумулативни низ ЈЛС (%)
20-30	0	0	0	0	0	0	0	0

10-20	0	0	0	0	0	0	0	0
5-10	0	0	0	0	0	0	0	0
2,5-5	36	54,55	36	54,55	1	10	1	10
до 2,5	30	45,45	66	100	9	90	10	100
укупно	66	100	66	100	10	100	10	100

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

Ова констатација се правда сљедећим чињеницама:

- по броју конвергентних дневних мигранта заузима 35. мјесто[212] (од 37 ЈЛС подручја истраживања);
- демографски потенцијал ове ЈЛС нема значај (по броју становника налази се на посљедњем мјесту у Републици Српској, укупно броји 66 становника);
- по типу структуре дјелатности припада *„изразитој орјентацији ка примарном сектору“*;
- рубна је ЈЛС ка Федерацији, окружена ЈЛС слабијег демографског капацитета;
- из сусједне федералне општине Дрвар *„привлачи“* преко 55% дневних миграната (припада првом изотелном појасу до 30 km), што чини 2,7% запослених Дрвара;
- најзначајнији допринос дневном урбаном систему ове општине дало је 7 ЈЛС из два изотелна појаса, тј. из удаљености до 90km (95% дневних миграната);
- у кумулативном низу броја дневних миграната 100% су чинили мигранти чије је процентуално учешће износило до 5% укупног броја радника (припадају категорији *„независних“*);
- и на крају просјечна надморска висина ове ЈЛС је 1125 m.

Дакле, значајније поље утицаја ова ЈЛС има изван Републике Српске.

Табела бр. 52.: Територијална дистрибуција конвергентних дневних миграната Општине Источни Дрвар

Општина Источни Дрвар -површина 75,24km² -просјечна н.в. 1125,59 m -просјечна н.в. нм Источни Дрвар 1217,93 m	изотелни појасеви km							
	0-30	30-60	60-90	90-120	120-150	150-180	180-210	преко 210
број јединица локалне самоуправе из којих долазе дневни мигранти	2	0	5	0	2	0	1	0
Број дневних миграната радника	37	0	26	0	2	0	1	0
површина ЈЛС (km²)	1053,83	0	3456	0	562,12	0	506,7	0
просјечна надморска висина ЈЛС (m)	895	0	570,66	0	165,72	0	154,88	0
број становника ЈЛС 2013. године	12887	0	298253	0	40210	0	83516	0

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

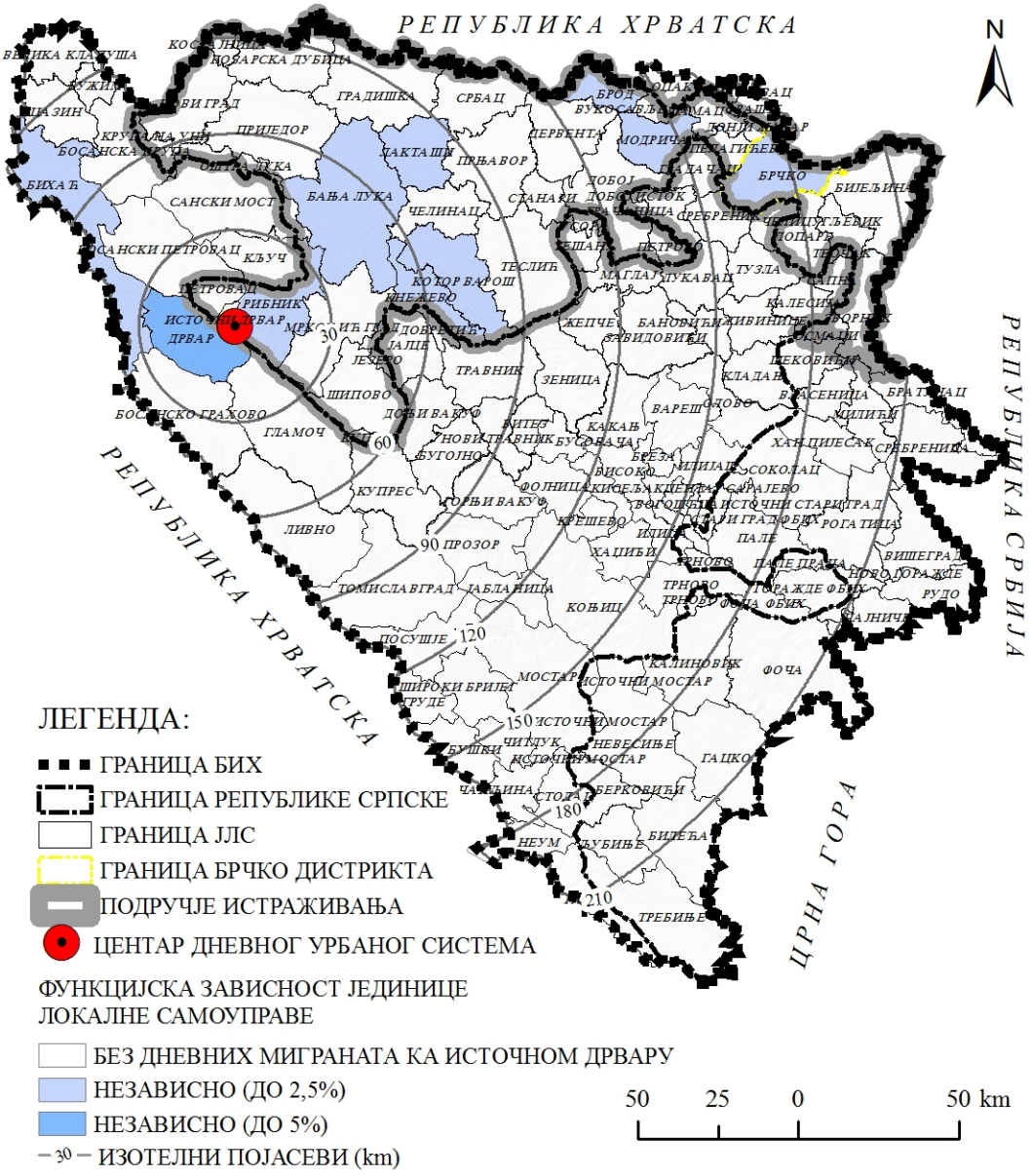
[212] 54. мјесто од 63 ЈЛС Републике Српске, укључујући и Брчко Дистрикт;

Табела бр. 53.: Дневни урбани систем по ЈЛС Општине Источни Дрвар[213]

јединица локалне самоуправе	(1) живе и раде	дневне миграције					(3) број радника	(4) број радника дневних мигранта у Општини Источни Дрвар	(5) % радника дневних мигранта у укупном броју радника	(6) % радника дневних мигранта у Општини Источни Дрвар у укупном броју дневних мигранта	(7) % радника дневних мигранта у Општини Источни Дрвар у укупном броју радника
		(2) укупно	унутар Републике Српске (%)	ка Федерацији(%)	ка Србији (%)	ка Хрватској(%)					
2,5-5%											
Дрвар	1268	61	100,00	0,00	0,00	0,00	1329	36	4,59	59,02	2,71
до 2,5%											
Кнежево	2947	597	87,94	7,87	3,85	0,34	3544	7	16,85	1,17	0,20
Рибник	1715	144	90,97	8,33	0,69	0,00	1859	1	7,75	0,69	0,05
Бања Лука	57084	4386	89,47	9,10	0,71	0,73	61470	15	7,14	0,34	0,02
Брод	4211	767	20,86	2,61	1,30	75,23	4978	1	15,41	0,13	0,02
Лакташи	7430	3559	98,48	1,29	0,11	0,11	10989	2	32,39	0,06	0,02
Котор Варош	4827	750	80,4	8,93	3,6	7,06	5577	1	13,44	0,14	0,02

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“, Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике“, Републички завод за статистику, Бања Лука и „Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

[213]ЈЛС означене сивом бојом налазе се у Федерацији БиХ

Карта бр. 45.: Дневни урбани систем Општине Источни Дрвар (дневни мигранти радници**)** *(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)*

Дневни урбани систем Општине Костајница (центар)

Дневни урбани систем ове ЈЛС, који је значајнији на нивоу Републике Српске, указује на сљедеће:

- преко 90% свих дневних миграната који су ишли ка Костајници, долазило је из изотелног појаса до 30 km удаљености;
- има одлике *јаке гравитационе јединице локалне самоуправе* (Република Српска)[214];
- по броју конвергентних дневних миграната налази се на 21. мјесту[215] (од 37 ЈЛС подручја истраживања);

[214] *слабија гравитациона и јача емиграциона ЈЛС* (Федерација БиХ)
[215] на 29. мјесту У Републици Српској (од 63 ЈЛС укључујући и Брчко Дистрикт)

- у кумулативном низу броја дневних миграната 100% су чинили мигранти чије је процентуално учешће износило до 2,5% укупног број радника *(*интензитет функцијске зависности од мјеста рада припада категорији *„независних“);*
- просјечан надморска висина ЈЛС које су јој највише гравитирале је сса 210m;
- највећи квантитавни прилив дневних миграната је из сусједне општине Нови Град, који представља уједно и највећи удио запослених који *„привлачи“* ова ЈЛС.

Такође, јак је и одлив радника према Хрватској, као посљедица близине исте.

Табела бр. 54.:Територијална дистрибуција конвергентних дневних миграната радника Општине Костајница

Општина Костајница -површина 85,86 km² -просјечна н.в. 232,04 m -просјечна н.в. нм Костајница 135,27m	изотелни појасеви km							
	0-30	30-60	60-90	90-120	120-150	150-180	180-210	преко 210
број јединица локалне самоуправе из којих долазе дневни мигранти	2	3	3	1	2	0	0	1
број дневних миграната радника	220	9	6	2	2	0	0	1
површина ЈЛС (km²)	969,023	2162,45	1962,45	557,34	1662,78	0	0	278,91
просјечна надморска висина ЈЛС (m)	210,63	289,42	440,21	687,52	390,58	0	0	625,38
број становника ЈЛС 2013. године	45921	155657	211914	18361	105750	0	0	10445

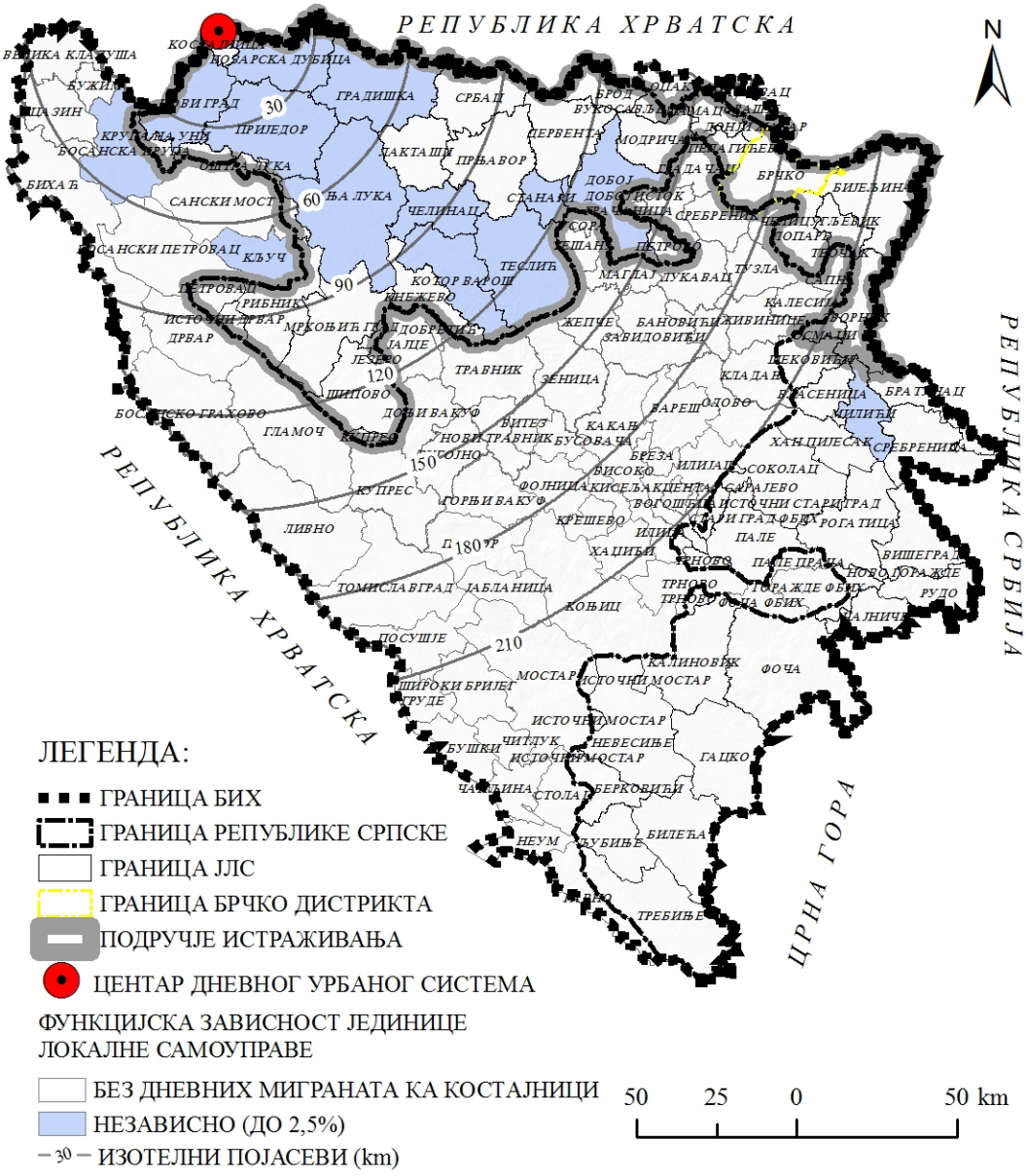
(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

Табела бр. 55.:Дневни урбани систем по ЈЛС Општине Костајница[216]

јединица локалне самоуправе	(1) живе и раде	дневне миграције					(3) број радника	(4) број радника дневних миграната у Општини Костајница	(5) % радника дневних миграната у укупном броју радника	(6) % радника дневних миграната у Општини Костајница у укупном броју дневних миграната	(7) % радника дневних миграната у Општини Костајници у укупном броју радника
		(2) укупно	унутар Републике Српске (%)	ка Федерацији(%)	ка Србији (%)	ка Хрватској(%)					
до 2,5%											
Нови Град	5642	794	77,46	7,43	1,64	13,48	6436	156	12,34	19,65	2,42
Козарска Дубица	4854	486	86,21	4,94	2,47	6,38	5340	64	9,10	13,17	1,20
Котор Варош	4827	750	80,4	8,93	3,6	7,06	5577	2	13,45	0,26	0,03
Приједор	21537	2120	79,76	11,98	1,08	7,17	23657	7	8,96	0,33	0,03
Милићи	3105	438	67,35	26,26	6,39	0,00	3543	1	12,36	0,23	0,03
Челинац	3029	1455	98,35	1,37	0,21	0,07	4484	1	32,45	0,07	0,02
Кључ	5007	36	100,00	0,00	0,00	0,00	5043	1	0,71	2,78	0,02

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“, Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике“, Републички завод за статистику, Бања Лука и „Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

[216]ЈЛС означене сивом бојом налазе се у Федерацији БиХ

Карта бр. 46.: Дневни урбани систем Општине Костајница (дневни мигранти радници) *(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „ Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)*

Дневни урбани систем Општине Шамац (центар)

Општина Шамац са сљедећим демо-економским карактеристикама:

- по типу структуре дјелатности припада *„умјереној орјентацији ка терцијарном сектору“ ;*
- на 16. мјесту је по броју конвергентних дневних миграната подручја истраживања[217]
- значајна је дневна дивергентна радна миграција ка Републици Хрватској (сса 4% запослених);

наговјештава одређену*„привлачност“* али са доминацијом дивергентних дневних миграција. Осим негативног миграционог салда ка Републици Српској и Федерацији БиХ, одређени број запослених иде и ка Републици Хрватској.

Близина Брчко Дистрикта, Брода и Модриче, допринеле су да ЈЛС које граниче са Општином Шамац, и из којих се по *„правилу“* очекује највећи број конвергентних дневних миграната, нису *„окренуте“* ка Општини Шамац, већ управо ка наведним ЈЛС. Њихова функцијска развијеност и привлачност је доминантија од Шамца. Примјера ради, највише дивергентних дневних миграната Општине Пелагићево (43%) је *„окренуто“* ка Брчко Дистрикту, а Општине Доњи Жабар Брчко Дистрикту (38%), тј. ка федералној Општини Орашје (40%) итд...

Табела бр. 56.: Територијална дистрибуција конвергентних дневних миграната Општине Шамац

Општина Шамац -површина 172,23km² -просјечна н.в. 89,77m -просјечна н.в. нм Шамац 87,32m	изотелни појасеви km							
	0-30	30-60	60-90	90-120	120-150	150-180	180-210	преко 210
број јединица локалне самопураве из којих долазе дневни мигранти	8	6	6	5	3	1	1	0
број дневних миграната радника	227	106	9	9	3	1	1	0
површина ЈЛС (km²)	1114,23	2412,11	2790,58	2830,83	1530,16	469,67	553,90	0
просјечна надморска висина ЈЛС (m)	130,67	270,68	352,48	453,66	885,41	230,32	965,98	0
број становника ЈЛС 2013. године	119673	269167	268800	389778	85725	25240	7036	0

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „ Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

Но, функцијске везе ЈЛС Републике Српске и Федерације Босне и Херцеговине са Општином Шамац 2013. године постоје и манифестовале су се миграторним кретањем радника из 30 ЈЛС. Територијални домет утицајне сфере Општине Шамац заснивао се на прве двије изотелне зоне (до 60 km удаљености) јер је из ње долазило 63,76% дневних миграната.

[217] 22. мјесто у Републици Српској, од 63 ЈЛС, укључујући и Брчко Дистрикт

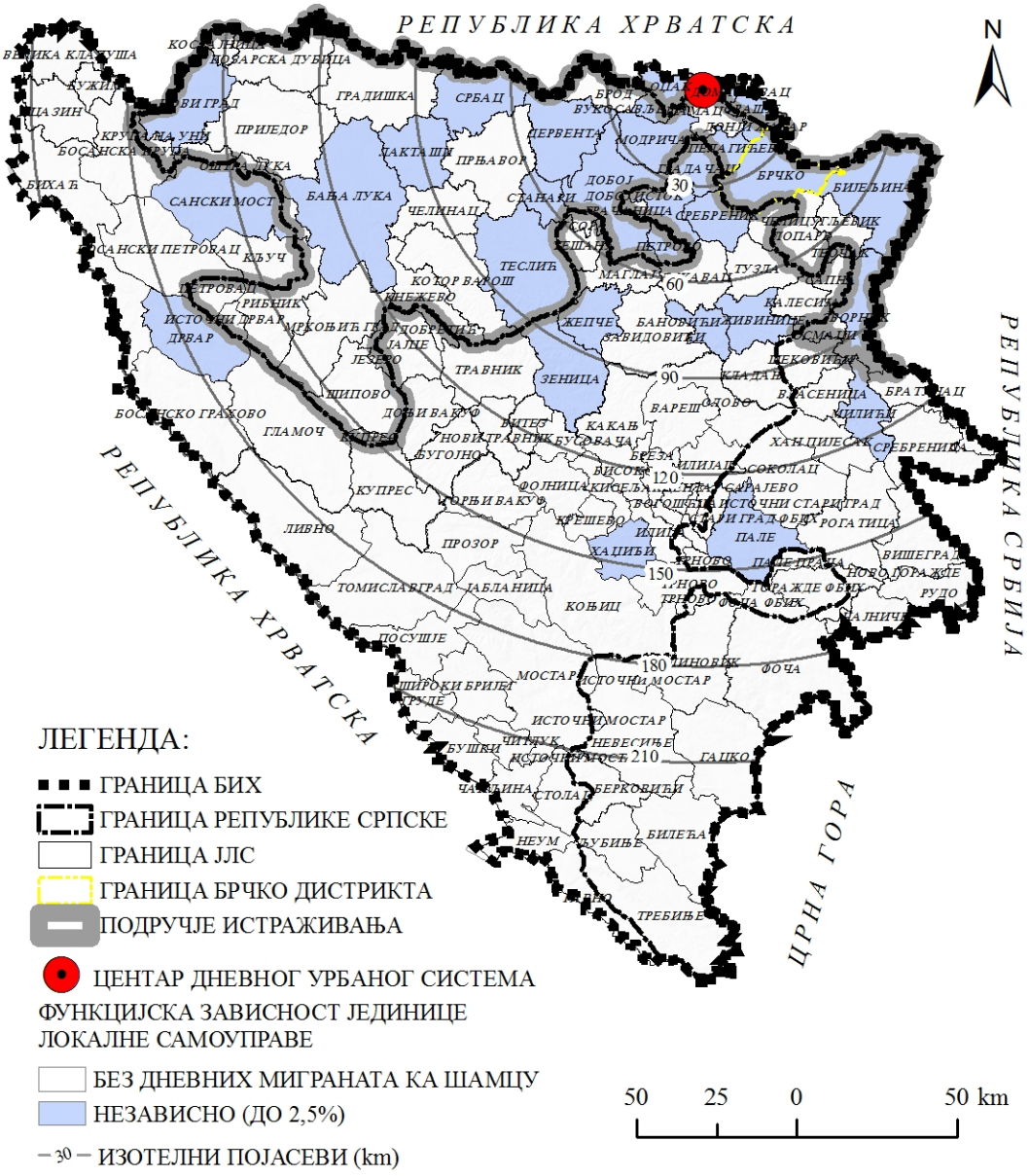
Табела бр. 57.: Дневни урбани систем по ЈЛС Општине Шамац[218]

јединица локалне самоуправе	(1) живе и раде	дневне миграције					(3) број радника	(4) број радника дневних мигранта у Општини Шамац	(5) % радника дневних мигранта у укупном броју радника	(6) % радника дневних мигранта у Општини Шамац у укупном броју дневних мигранта	(7) % радника дневних мигранта у Општини Шамац у укупном броју радника
		(2) укупно	унутар Републике Српске (%)	ка Федерацији(%)	ка Србији (%)	ка Хрватској(%)					
до 2,5%											
Доњи Жабар	650	255	56,86	42,35	0,39	0,39	905	22	28,18	8,63	2,43
Модрича	6333	813	54,12	35,92	1,48	8,49	7146	112	11,38	13,78	1,57
Пелагићево	1247	183	75,41	15,85	0,55	8,20	1430	16	12,80	8,74	1,12
Домаљевац	1666	18	100,00	0,00	0,00	0,00	1684	13	1,07	72,22	0,77
Вукосавље	751	464	43,97	54,74	0,00	1,29	1215	7	38,19	1,51	0,58
Оџак	4876	83	100,00	0,00	0,00	0,00	4959	22	1,67	26,51	0,44
Орашје	6445	47	100,00	0,00	0,00	0,00	6492	18	0,72	38,30	0,28
Брчко	21415	1067	56,98	43,02	0,00	0,00	22482	61	4,75	5,72	0,27
Добој	16283	2908	44,12	51,93	1,10	2,85	19191	36	15,15	1,24	0,19
Градачац	10725	105	100,00	0,00	0,00	0,00	10830	17	0,97	16,19	0,16
Дрвар	1268	61	100,00	0,00	0,00	0,00	1329	1	4,59	1,64	0,08
Петрово	1094	403	82,63	16,38	0,74	0,25	1497	1	26,92	0,25	0,07
Дервента	7452	821	64,07	4,63	1,22	30,09	8273	3	9,92	0,37	0,04
Милићи	3105	438	67,35	26,26	6,39	0,00	3543	1	12,36	0,23	0,03
Грачаница	12139	126	100,00	0,00	0,00	0,00	12265	3	1,03	2,38	0,02
Србац	3640	477	97,06	1,68	0,42	0,84	4117	1	11,59	0,21	0,02
Сребреница	9674	67	100,00	0,00	0,00	0,00	9741	2	0,69	2,99	0,02
Бановићи	5959	17	100,00	0,00	0,00	0,00	5976	1	0,28	5,88	0,02
Пале	4557	1482	47,91	51,42	0,67	0,00	6039	1	24,54	0,07	0,02
Нови Град	5642	794	77,46	7,43	1,64	13,48	6436	1	12,34	0,13	0,02

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „ Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“,Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике“, Републички завод за статистику, Бања Лука и „Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

С обзиром да је просјечна надморска висина Општине Шамац сса 90 m, а да је највећи прилив дневне радне снаге из већ поменутих изотелних појасева, просјечна надморска висина ЈЛС које су надоминантије креће се од 130 – 270 m.n.v. Најдаљи домет утицајне сфере Шамца иде од 180 до 210 km удаљености али са изузетно малим, занемаривим интензитетом (један дневни мигрант). Све ЈЛС које гравитирају ка Шамцу карактеришу се као *„независне“*.

[218]ЈЛС означене сивом бојом налазе се у Федерацији БиХ

Карта бр. 47.: Дневни урбани систем Општине Шамац (дневни мигранти радници) *(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „ Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)*

Дневни урбани систем Општине Прњавор (центар)

Општина Прњавор привлачи значајан број дневних миграната радника (по броју конвергентних дневних миграната радника налази се на 13. мјесту подручја истраживања)[219], захваљујући првенствено чињеницама да има развијену како техничку (првенствено саобраћајну – данас има излаз на аутопут, повезаност магистралним и регионалним путевима), тако и јавну инфраструктуру (обавезне, стандардне јавне службе). У прилог томе, иде и то да, по структури дјелатности припада типу *„умјерена орјентација ка терцијарном сектору“*.

[219] на 18. мјесту од 63 ЈЛС Републике Српске, укључујући и Брчко Дистрикт

Табела бр. 58.: Територијална дистрибуција конвергентних дневних миграната радника Општине Прњавор

Општина Прњавор -површина 629,99 km² -просјечна н.в. 218,22 m -просјечна н.в. нм Прњавор 164,73m	изотелни појасеви km							
	0-30	30-60	60-90	90-120	120-150	150-180	180-210	преко 210
број јединица локалне самоуправе из којих долазе дневни мигранти	3	11	8	7	5	1	0	0
број дневних миграната радника	108	261	28	7	5	1	0	0
површина ЈЛС (km²)	1357,57	5870,10	3506,4	2871,40	1571,71	449,05	0	0
просјечна надморска висина ЈЛС (m)	175,62	395,32	478,23	490,79	593,31	730,48	0	0
број становника ЈЛС 2013. године	77065	484264	298537	174528	254635	10118	0	0

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „ Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

Ова ЈЛС је истовремено и јак емиграциони центар.

Ово је посљедица прије свега географског положаја, тј. близине Бањалуке, као значајног центра Републике Српске. Наиме, највећи број дивергентних дневних миграција је усмјерен ка Бања Луци[220] (сса 45% дневних миграната). Такође, из околних ЈЛС (из којих би се могао очекивати највећи прилив дневних миграната радника) дневни мигранти су *„окренути“* ка функцијски значајнијим центрима – Лакташи, Челинац и Србац ка Бања Луци, Дервента Броду, те Теслић Добоју.

Но, без обзира на наведено, конвергентни дневни мигранти, тј. поље утицаја Општине Прњавор обухватало је раднике из 35 ЈЛС са функцијском зависношћу окарактерисану као *„независне“*, што значи да је *„привлачила“* мање од 5% запослених ЈЛС које јој гравитирају. Највећи прилив дневних миграната радника је из радијуса до 60 km удаљености (90% дневних миграната).

Табела бр. 59.: Дневни урбани систем по ЈЛС Општине Прњавор[221]

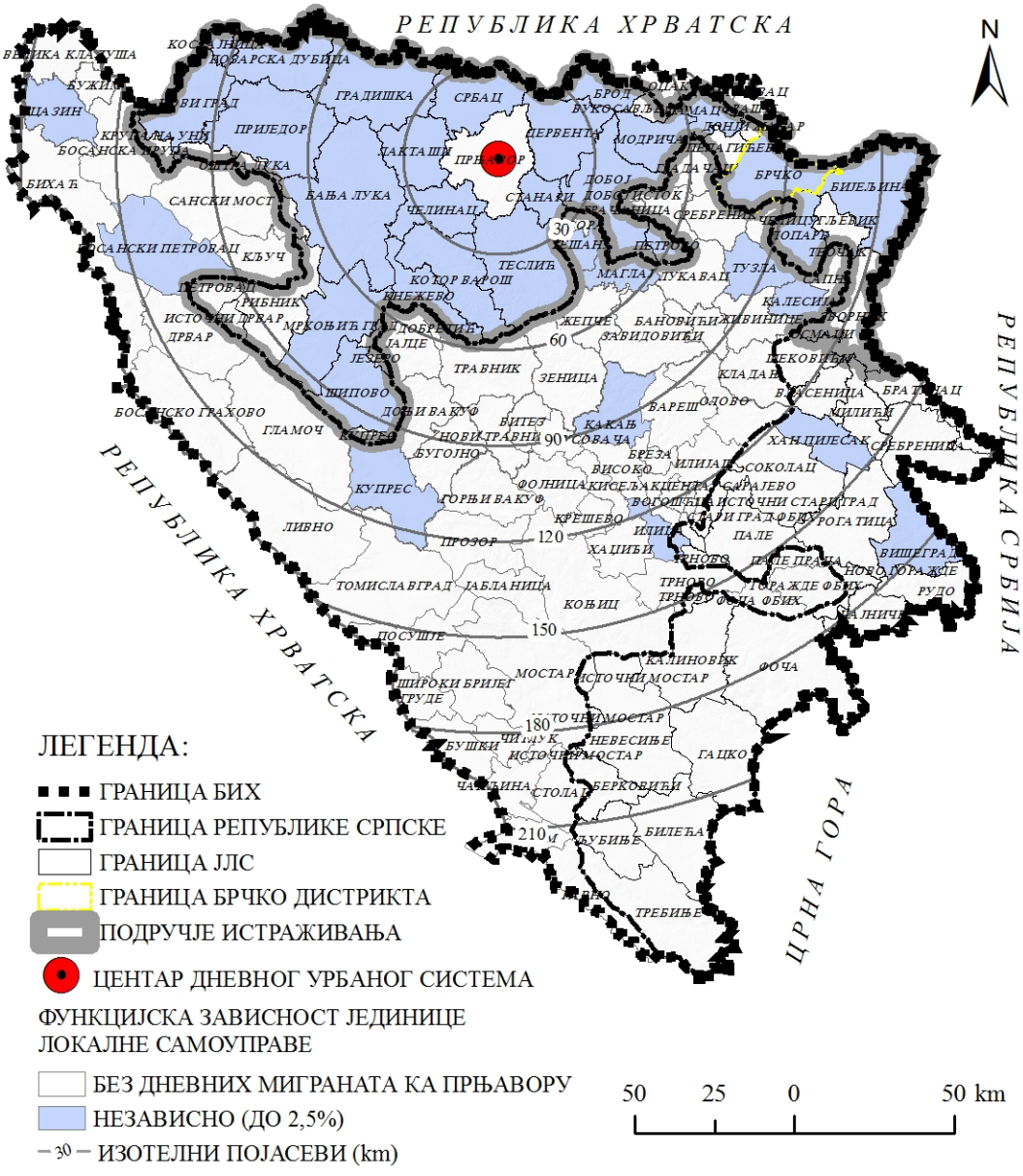
јединица локалне самоуправе	(1) живе и раде	дневне миграције					(3) број радника	(4) број радника дневних миграната у Општини Прњавор	(5) % радника дневних миграната у укупном броју радника	(6) % радника дневних миграната у Општини Прњавор укупном броју дневних миграната	(7) % радника дневних миграната у Општини Прњавор у укупном броју радника
		(2) укупно	унутар Републике Српске (%)	ка Федерацији(%)	ка Србији (%)	ка Хрватској(%)					
до 2,5%											
Челинац	3029	1455	98,35	1,37	0,21	0,07	4484	33	32,45	2,27	0,74
Дервента	7452	821	64,07	4,63	1,22	30,09	8273	55	9,92	6,70	0,66
Лакташи	7430	3559	98,48	1,29	0,11	0,11	10989	41	32,39	1,15	0,37
Мркоњић Град	4109	389	86,12	12,34	1,03	0,51	4498	14	8,65	3,60	0,31
Србац	3640	477	97,06	1,68	0,42	0,84	4117	12	11,59	2,52	0,29
Добој	16283	2908	44,12	51,93	1,10	2,85	19191	51	15,15	1,75	0,27
Бања Лука	57084	4386	89,47	9,10	0,71	0,73	61470	132	7,14	3,01	0,21
Теслић	8729	888	51,69	37,50	4,84	5,97	9617	20	9,23	2,25	0,21
Хан Пијесак	851	129	58,14	39,53	2,33	0,00	980	1	13,16	0,78	0,10

[220] затим ка Дервенти и Лакташима

[221] ЈЛС означене сивом бојом налазе се у Федерацији БиХ

Градишка	14663	1405	92,24	2,21	0,93	4,63	16068	14	8,74	1,00	0,09
Козарска Дубица	4854	486	86,21	4,94	2,47	6,38	5340	4	9,10	0,82	0,07
Петрово	1094	403	82,63	16,38	0,74	0,25	1497	1	26,92	0,25	0,07
Брод	4211	767	20,86	2,61	1,30	75,23	4978	3	15,41	0,39	0,06
Купрес ФБиХ	1676	5	100,00	0,00	0,00	0,00	1681	1	0,30	20,00	0,06
Кнежево	2947	597	87,94	7,87	3,85	0,34	3544	2	16,85	0,34	0,06
Котор Варош	4827	750	80,40	8,93	3,60	7,07	5577	3	13,45	0,40	0,05
Костајница	1774	225	55,11	3,11	5,33	36,44	1999	1	11,26	0,44	0,05
Босански Петровац	1909	186	100,00	0,00	0,00	0,00	2095	1	8,88	0,54	0,05
Вишеград	2144	267	42,70	35,58	21,72	0,00	2411	1	11,07	0,37	0,04
Шипово	2395	240	72,92	24,58	1,67	0,83	2635	1	9,11	0,42	0,04
Лопаре	2916	679	83,95	14,73	1,18	0,15	3595	1	18,89	0,15	0,03
Шамац	3850	751	48,20	24,37	0,93	26,50	4601	1	16,32	0,13	0,02
Приједор	21537	2120	79,76	11,98	1,08	7,17	23657	5	8,96	0,24	0,02
Источна Илиџа	1862	3022	57,84	41,50	0,66	0,00	4884	1	61,88	0,03	0,02
Нови Град	5642	794	77,46	7,43	1,64	13,48	6436	1	12,34	0,13	0,02

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „ Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“,Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике“, Републички завод за статистику, Бања Лука и „Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

Карта бр. 48.: Дневни урбани систем Општине Прњавор (дневни мигранти радници) *(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „ Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)*

Дневни урбани систем Општине Котор Варош (центар)

ЈЛС које се налазе у близини Бања Луке, углавном имају заједнички именитељ, а то је негативан миграциони салдо[222]. То је случај и са Општином Котор Варош. Овоме у прилог иде и чињеница, да Бања Лука *“привлачи“* 59,60% дневних миграната радника Котор Вароши, тј. њених 8% запослених. Иако, по броју конвергнетних дневних миграната заузима значајну 19. позицију (подручје истраживања)[223], одлив дневних миграната је много јачи. Сусједне ЈЛС, од којих би се могао очекивати прилив дневних миграната, *„окренуте“* су другим ЈЛС. Нпр. сусједна опшштина Теслић (са којом је повезана магистралним путем, а која не граничи са Добојем и Бањалуком), окренута је више Добоју и Бања Луци.

Табела бр. 60.: Територијална дистрибуција конвергентних дневних миграната радника Општине Котор Варош

Општина Котор Варош -површина 557,34 km² -просјечна н.в. 687,52 m -просјечна н.в. нм Котор Варош 329,60 m;	изотелни појасеви km							
	0-30	30-60	60-90	90-120	120-150	150-180	180-210	преко 210
број јединица локалне самоуправе из којих долазе дневни мигранти	3	9	4	2	1	0	0	0
број дневних миграната радника	229	38	11	2	1	0	0	0
површина ЈЛС (km²)	1926,68	3907,20	2153,34	805,42	733,98	0	0	0
просјечна надморска висина ЈЛС (m)	567,65	412,01	571,72	506,97	107,32	0	0	0
број становникаЈЛС 2013. године	204538	292971	243835	37588	103874	0	0	0

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

Но, иако има негативан миграциони салдо, одређен број дневних мигранта своје радне потребе задовољава у овој ЈЛС, захваљујући првенствено развијеном секундарном и терцијарном сектору (по типу структуре дјелатности припада *„умјереној орјентацији ка секундарном и терцијарном сектору“).* Дакле, дневни урбани систем чинили су радници из укупно 19 ЈЛС, а најзначајнији допринос давале су 3 ЈЛС смјештене у првом изотелном појасу (до 30 km удаљености). Највећи број запослених привлачила је из Општине Челинац (1,56%), што указује да и све остале ЈЛС које су јој гравитирале, по интензитету функцијске зависности од мјеста рада, припадале су категорији *„независних“.*

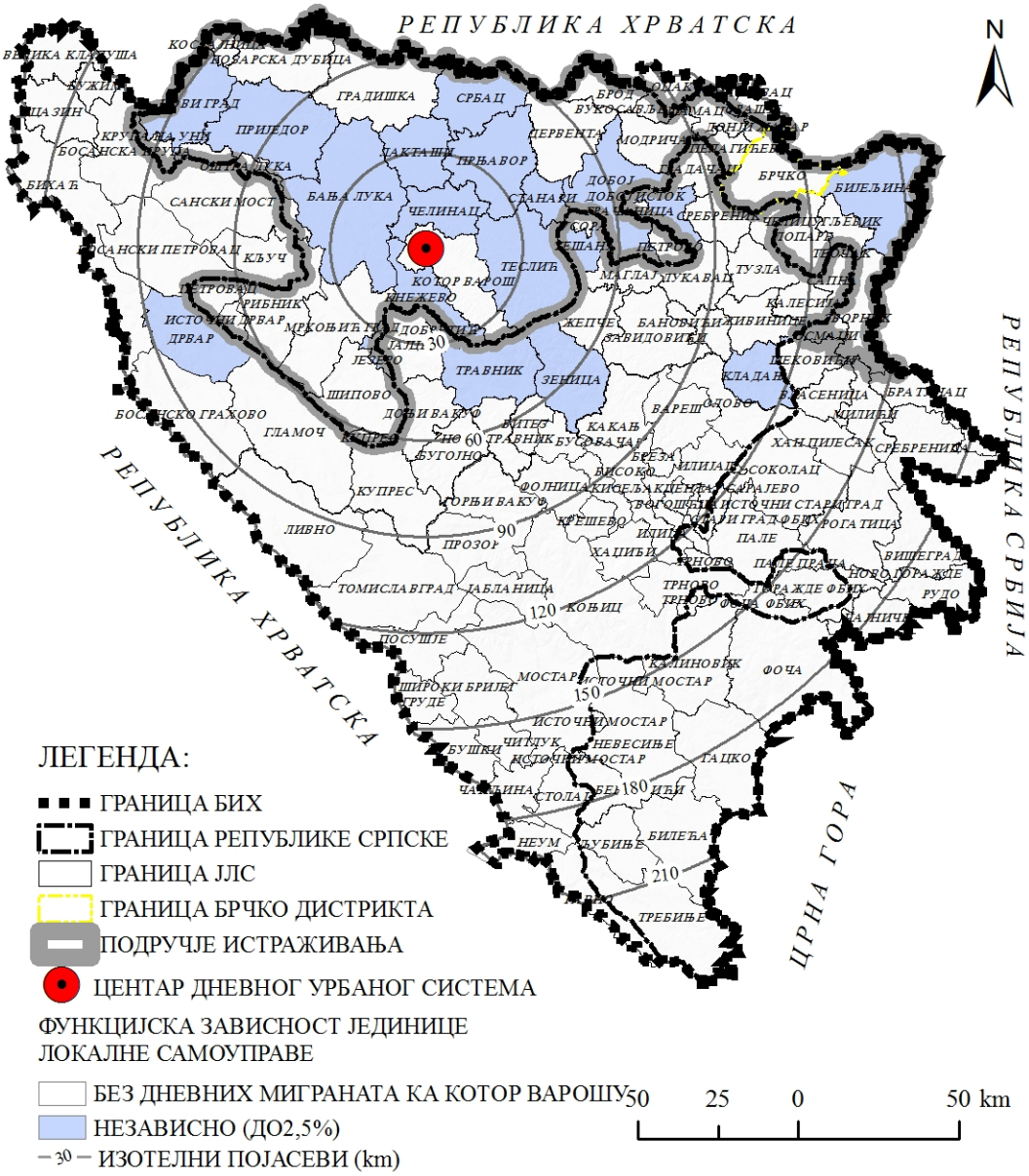
[222] према ЈЛС Републике Српске
[223] 27. позицију у Републици Српској, од 63 ЈЛС

Табела бр. 61.: Дневни урбани систем по ЈЛС Општине Котор Варош[224]

јединица локалне самоуправе	(1) живе и раде	дневне миграције					(3) број радника	(4) број радника дневних мигранта у Општини Котор Варош	(5) % радника дневних мигранта у укупном броју радника	(6) % радника дневних мигранта у Општини Котор Варош у укупном броју дневних мигранта	(7) % радника дневних мигранта у Општини Котор Варош у укупном броју радника
		(2) укупно	унутар Републике Српске (%)	ка Федерацији(%)	ка Србији (%)	ка Хрватској(%)					
до 2,5%											
Челинац	3029	1455	98,35	1,37	0,21	0,07	4484	70	32,45	4,81	1,56
Кнежево	2947	597	87,94	7,87	3,85	0,34	3544	16	16,85	2,68	0,45
Језеро	155	81	75,31	24,69	0,00	0,00	236	1	34,32	1,23	0,42
Бања Лука	57084	4386	89,47	9,10	0,71	0,73	61470	143	7,14	3,26	0,23
Теслић	8729	888	51,69	37,50	4,84	5,97	9617	15	9,23	1,69	0,16
Лакташи	7430	3559	98,48	1,29	0,11	0,11	10989	12	32,39	0,34	0,11
Добој Југ	1089	44	100,00	0,00	0,00	0,00	1133	1	3,88	2,27	0,09
Дрвар	1268	61	100,00	0,00	0,00	0,00	1329	1	4,59	1,64	0,08
Србац	3640	477	97,06	1,68	0,42	0,84	4117	2	11,59	0,42	0,05
Кладањ	3223	12	100,00	0,00	0,00	0,00	3235	1	0,37	8,33	0,03
Зеница	30326	175	100,00	0,00	0,00	0,00	30501	7	0,57	4,00	0,02
Тешањ	12200	205	100,00	0,00	0,00	0,00	12405	2	1,65	0,98	0,02
Нови Град	5642	794	77,46	7,43	1,64	13,48	6436	1	12,34	0,13	0,02

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „ Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“,Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике“, Републички завод за статистику, Бања Лука и „Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

[224]ЈЛС означене сивом бојом налазе се у Федерацији БиХ

Карта бр. 49.: Дневни урбани систем Општине Котор Варош (дневни мигранти радници) *(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „ Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања")*

Трећој категорији припадају оне ЈЛС у чијем дневном урбаном систему имају ЈЛС са функцијском зависношћу од и преко 5%, са конвергентним дневним мигрантима испод средње вриједности и са негативним миграционим салдом. Ту припадају: Шипово, Угљевик (ка Федерацији БиХ).

За разлику од треће, четвртој категорији припадају оне ЈЛС које у свом дневном урбаном систему имају ЈЛС са функцијском зависности до 5%, са конвергентним дневним мигрантима испод средњих вриједности, негативним миграционим салдом, те и емиграционим одликама. У ову категорију спадају сљедеће ЈЛС: Челинац (Федерација БиХ), Доњи Жабар (Федерација БиХ), Језеро, Кнежево, Костајница (Федерација БиХ), Котор Варош (Федерација БиХ), Козарска Дубица (Федерација БиХ), Купрес (Федерација БиХ), Лопаре (Република Српска), Осмаци, Петрово (Република Српска), Прњавор (Федерација БиХ), Рибник, Србац, Теслић (Република Српска), Вукосавље.

Дневни урбани систем Општине Осмаци (центар)

Општина Осмаци заузима 33. мјесто од 37 ЈЛС подручја истраживања[225], по броју конвергентних дневних миграната.
Дивергентне дневне миграције ове ЈЛС су највише окренуте ка Зворнику и јединицама локалне самоправе смјештеним на потезу Нови Град – Бијељина – Зворник и Федерацији БиХ (доминантније ка Федерацији БиХ).

Табела бр. 62.: Територијална дистрибуција конвергентних дневних миграната радника Општине Осмаци

Општина Осмаци -површина 79,54km² -просјечна н.в. 368,85m -просјечна н.в. нм Осмаци 285 m	изотелни појасеви km							
	0-30	30-60	60-90	90-120	120-150	150-180	180-210	преко 210
број јединица локалне самоуправе из којих долазе дневни мигранти	5	4	1	0	0	0	0	0
број дневних миграната радника	70	8	1	0	0	0	0	0
површина ЈЛС (km²)	1327,94	1704,14	136,93	0	0	0	0	0
просјечна надморска висина ЈЛС (m)	472,84	902,62	779,58	0	0	0	0	0
број становника ЈЛС 2013. године	215419	221159	66730	0	0	0	0	0

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

Између осталог, близина Зворника и осталих (развијенијих) ЈЛС смјештених јужно од ове ЈЛС, опремљеност објектима обавезних и (основних) стандардних јавних служби, утицала је на то да се дневни мигранти не орјентишу у функцијском смислу, у великом броју, ка овој ЈЛС. Примјера ради, сусједна општина Шековићи је највише орјентисана ка Зворнику, док је највећи процентуални удио дневних миграната је усмјерен ка подручју јужно од Зворника. Такође, Власеница, Милићи и Братунац који су у непосредној близини Осмака више су *„окренути“* у функцијском смислу ка другим ЈЛС (смјештеним јужно од Осмака и Зворника).
Дакле, територијални домет утицајне сфере није велики, јер сеже до 90 km удаљености, с тим да је најзначајнији допринос дневном урбаном систему дало 9 ЈЛС на удаљености до 60 km (98%). Највећи је прилив из Зворника, а највећи удио запослених *„привлачи“* из Шековића (свега 0,47%). Све оне по интензитету функцијске зависности припадају категорији *„независних“*.

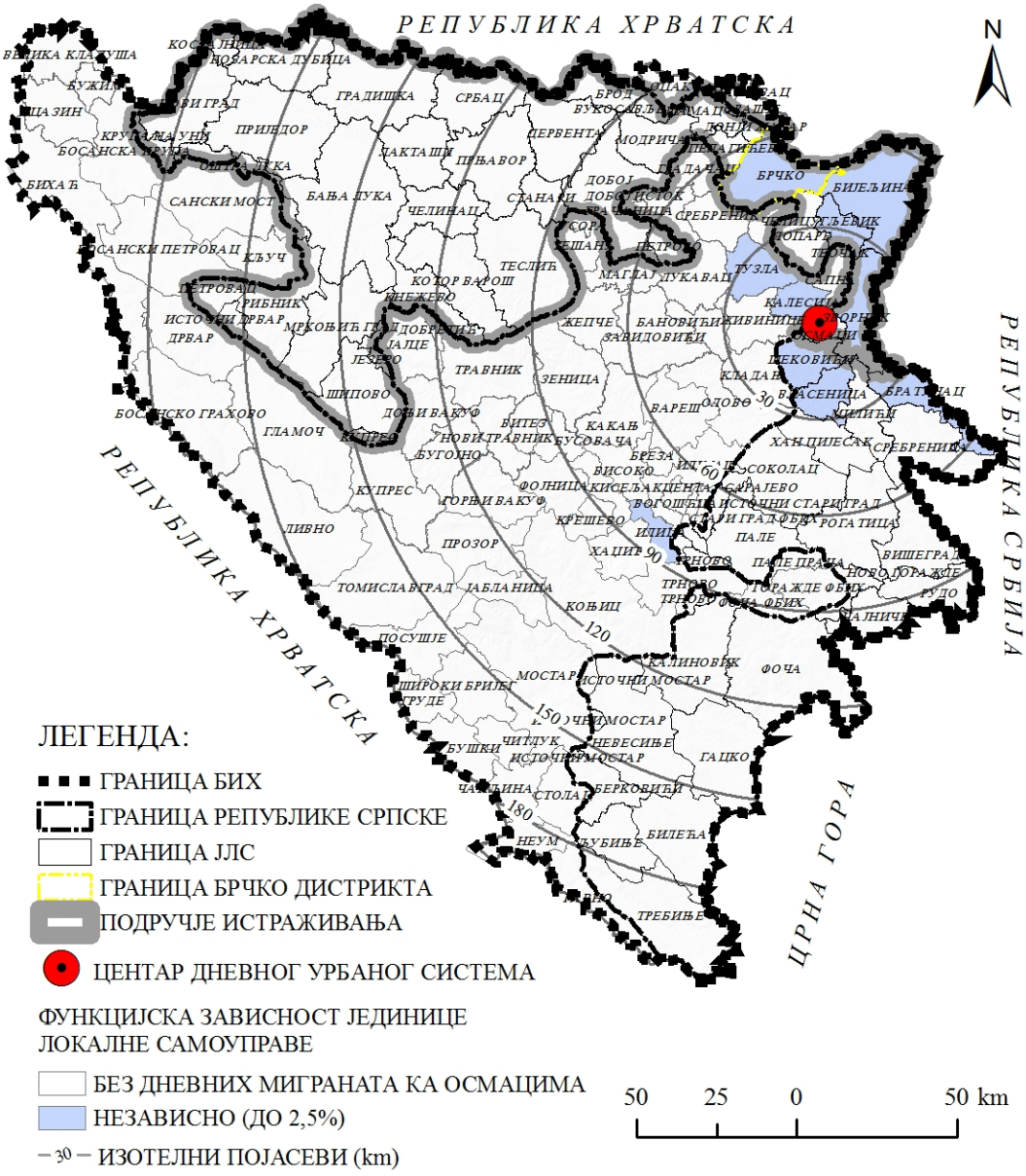
Табела бр. 63.: Дневни урбани систем по ЈЛС Општине Осмаци[226]

јединица локалне самоуправе	(1) живе и раде	дневне миграције					(3) број радника	(4) број радника дневних миграната у Општини Осмаци	(5) % радника дневних миграната у укупном броју радника	(6) % радника дневних миграната у Општини Осмаци у укупном броју дневних миграната	(7) % радника дневних миграната у Општини Осмаци у укупном броју радника
		(2) укупно	унутар Републике Српске (%)	ка Федерацији(%)	ка Србији (%)	ка Хрватској(%)					

[225] 52 позиција у Републици Српској
[226]ЈЛС означене сивом бојом налазе се у Федерацији БиХ

до 2,5%											
Шековићи	974	299	72,24	9,70	17,39	0,67	1273	6	23,49	2,01	0,47
Зворник	11889	2025	33,63	38,22	27,51	0,64	13914	57	14,55	2,81	0,41
Власеница	1967	601	68,89	26,96	3,99	0,17	2568	1	23,40	0,17	0,04
Калесија	8648	36	100,00	0,00	0,00	0,00	8684	2	0,41	5,56	0,02
Угљевик	4129	570	79,47	18,77	1,40	0,35	4699	1	12,13	0,18	0,02

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“,Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике“, Републички завод за статистику, Бања Лука и „Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

Карта бр. 50.: Дневни урбани систем Општине Осмаци (дневни мигранти радници) *(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „ Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)*

Функцијска зависност ЈЛС[227]

Резултати анализе упућују на закључак да је дневни урбани систем огледало и одраз функцијског значаја одређене ЈЛС. Позитиван миграциони салдо, број конвергентних дневних мигранта изнад утврђених средњих вриједности, те присутност *„слабо зависних“*, *„средње зависних“* и *„зависних“* ЈЛС давалаца мигранта, указују на функцијски капацитет ЈЛС.

У ову анализу су укључени контигенти ЈЛС преко 5% (% радника дневних мигранта у ЈЛС у укупном броју радника) који је био минимум функцијске зависности ЈЛС (*„слабо зависне“*).

Бројношћу ЈЛС, тј. ареалом утицаја, а превасходно функцијском зависности ЈЛС даваоца мигранта, од 37 ЈЛС истраживног подручја, њих 11 се издваја. У том контексту, наводи се сљедеће:

- у 2013. години највећу заступљеност функцијски зависних ЈЛС имао је Град Бања Лука (6) са заступљеношћу од 4,87%;
- Град Бања Лука је једина ЈЛС на истраживаном подручју која *„привлачи“* 20-30% радника двије јединице локалне самоуправе Републике Српске (*„зависне“* ЈЛС);
- издвајају се и Град Бијељина и Дистрикт Брчко, са по 2 функцијски зависне ЈЛС (*„слабо зависне“ и „средње зависне“*);
- остале (8) ЈЛС имају по једну функцијску зависну ЈЛС (*„слабо зависне“ и „средње зависне“*).

Највиши степен функцијске зависности од мјеста рада имале су две ЈЛС Републике Српске, Лакташи и Челинац, тј. релација Лакташи – Бања Лука, Челинац – Бања Лука. Ово је свакако посљедица, већ поменуте близине Бања Луке, као административног центра, те добре саобраћајне повезаности (Лакташи). У овом контексту, може се говорити и о осовини развоја локалног карактера или интерурбаним осовинама.

Истраживање је указало да минимална функцијска зависност од (преко) 5% нема велики значај у територијалном домету утицајне сфере одређене ЈЛС. Тај домет се везује углавном за околне, граничне ЈЛС центра рада. Удаљени простори, тј. удаљене ЈЛС су углавном по интензитету функцијске зависности од мјеста рада припадале категорији *“независних“* (углавном до 2,5%).

За разлику од подјеле која представљена у оквиру дијела рада који се односи на „ дневне урбане системе“, овдје ће се цјелокупна претходна анализа издвојити у двије (једноставне) групе, са подкатегоријама:

Прва група – ЈЛС које у свом саставу имају ЈЛС са функцијском зависности од и преко 5%, са подкатегоријама:

- ЈЛС које имају конвергентне дневне мигранте раднике изнад утврђених средњих вриједности и позитиван миграциони салдо;
- ЈЛС које имају конвергентне дневне мигранте раднике изнад средњих вриједности, уз негативан миграциони салдо;
- ЈЛС које имају конвергентне дневне мигранте раднике испод средње вриједности, уз позитиван миграциони салдо;
- ЈЛС које имају конвергентне дневне мигранте раднике испод средње вриједности, уз негативан миграциони салдо;

Друга група – ЈЛС које у свом саставу имају ЈЛС са функцијском зависности до 5%, са подкатегоријама, као у првој групи:

- ЈЛС које имају конвергентне дневне мигранте раднике изнад утврђених средњих вриједности и позитиван миграциони салдо;
- ЈЛС које имају конвергентне дневне мигранте раднике изнад средњих вриједности, уз негативан миграциони салдо;

[227] карта “Функцијска зависност ЈЛС утицајне сфере ЈЛС подручја истраживања“ у прилогу рада

- ЈЛС које имају конвергентне дневне мигранте раднике испод средње вриједности, уз позитиван миграциони салдо;
- ЈЛС које имају конвергентне дневне мигранте раднике испод средње вриједности, уз негативан миграциони салдо;
- те емиграционе ЈЛС.

Највећи значај имају оне ЈЛС које у свом дневном урбаном систему имају ЈЛС са функцијском зависности од и преко 5%, те имају конвергентне дневне мигранте раднике изнад утврђених средњих вриједности и свакако позитиван миграциони салдо. У том смислу, издаваја се Град Бања Лука[228] (екстремно висока вриједност), Брчко Дистрикт *(релација остале ЈЛС Републике Српске – Брчко Дистрикт и обратно)*, Општина Модрича *(релација остале ЈЛС Републике Српске – Модрича и обратно),* Општина Петровац *(релација ЈЛС Федерације – Петровац и обратно)* и Општина Угљевик *(релација остале ЈЛС Републике Српске – Угљевик и обратно).*

Послије тога, **издвавају се ЈЛС које у свом дневном урбаном систему имају ЈЛС са функцијском зависности од и преко 5%, те се одликују са бројем конвергентних дневних мигранта изнад средњих вриједности, уз негативан миграциони салдо.** У том смислу издваја се: Град Бијељина, Град Добој, Општина Модрича *(релација ЈЛС Федерације-Модрича и обратно)*, Општина Мркоњић Град, Град Приједор и Град Зворник.

Као трећа категорија, издвајају се ЈЛС које у свом дневном урбаном систему имају ЈЛС са функцијском зависности од и преко 5%, те се одликују бројем конвергентих дневних мигранта испод средње вриједности, уз позитиван миграциони салдо. То је Општина Петровац *(релација остале ЈЛС Републике Српске-Петровац и обратно).*

Четврта категорија су ЈЛС које у свом дневном урбаном систему имају ЈЛС са функцијском зависности од и преко 5%, те се одликују са бројем конвергентних дневних мигранта испод средњих вриједноти уз негативан миграциони салдо. То су Општине Шипово и Угљевик (*релација ЈЛС Федерације-Угљевик и обратно).*

Издвајају се оне и ЈЛС које у оквиру свог дневног урбаног система немају функцијски зависних ЈЛС, тј. у свом дневном урбаном систему немају ЈЛС са и преко (5% запослених) минималне функцијске зависности од мјеста рада, али имају конвергентне дневне мигранте изнад утврђених средњих вриједности и позитиван миграциони салдо. Ту се издвајају Општина Брод, Општина Дервента, Општина Доњи Жабар (*релација остале ЈЛС Републике Српске – Доњи Жабар и обратно),* Град Градишка (*релација остале ЈЛС Федерације БиХ – Градишка и обратно)*, Општина Источни Дрвар (*релација остале ЈЛС Федерације БиХ – Источни Дрвар и обратно)*, Општина Костајница (*релација остале ЈЛС Републике Српске – Костајница и обратно)*, Општина Нови Град (*релација остале ЈЛС Федерације БиХ – Нови Град и обратно)*.

Центри рада који у свом дневном урбаном систему немају функцијски зависних насеља, а имају конвергентне мигранте раднике изнад средњих вриједности, уз негативан миграциони салдо су: Општина Челинац (*релација остале ЈЛС Републике Српске – Челинац и обратно),* Град Градишка (*релација остале ЈЛС Републике Српске – Градишка и обратно)*, Котор Варош (*релација остале ЈЛС Републике Српске – Котор Варош и обратно)*, Козарска Дубица (*релација остале ЈЛС Републике Српске – Козарска Дубица и обратно)*, Општина Лакташи, Општина Лопаре (*релација остале ЈЛС Федерације БиХ – Лопаре и обратно),* Нови Град (*релација остале ЈЛС Републике Српске-Нови Град и обратно)*, Општина Пелагићево (*релација остале ЈЛС Федерације БиХ-Пелагићево и обратно)*, Општина Петрово (*релација остале ЈЛС Федерације БиХ-Петрово и обратно)*, Општина Прњавор (*релација остале ЈЛС Републике Српске – Прњавор и обратно)*, Општина Шамац, Општина Теслић (*релација остале ЈЛС Федерације БиХ-Теслић и обратно).*

[228] уколико у овој класификацији није наведена тачна релација на коју се односи, подразумјевају се дневна кретања на релацији центар рада – остале ЈЛС Републике Српска и обратно, те центар рада – ЈЛС Федерације БиХ и обратно;

Такође, издвајају се оне ЈЛС без функцијски зависних ЈЛС, али које имају конвергентне дневне мигранте раднике испод средње вриједности, уз позитиван миграциони салдо: Источни Дрвар (*релација остале ЈЛС Републике Српске – Источни Дрвар и обратно)*, Крупа на Уни, Купрес (*релација остале ЈЛС Републике Српске – Купрес и обратно)*, Оштра Лука, Пелагићево (*релација остале ЈЛС Републике Српске – Пелагићево и обратно)*

Конвергентни дневни мигранти раднике испод средње вриједности, негативан миграциони салдо, те непостојање функцијски зависних ЈЛС, имају сљедеће ЈЛС: Општина Доњи Жабар (*релација остале ЈЛС Федерације БиХ – Доњи Жабар и обратно)*, Општина Језеро, Општина Кнежево, Општина Костајница (*релација остале ЈЛС Федерације БиХ – Костајница и обратно)*, Општина Котор Варош (*релација остале ЈЛС Федерације БиХ – Котор Варош и обратно)*, Општина Козарска Дубица (*релација остале ЈЛС Федерација БиХ – Козарска Дубица и обратно)*, Општина Лопаре (*релација остале ЈЛС Републике Српске – Лопаре и обратно)*, Општина Осмаци, Општина Петрово (*релација остале ЈЛС Републике Српске – Петрово и обратно)*, Општина Прњавор (*релација остале ЈЛС Федерација БиХ – Прњавор и обратно)*, Општина Рибник, Општина Србац, Општина Теслић (*релација остале ЈЛС Републике Српске-Теслић и обратно)*, Општина Вукосавље.

Као емиграционе ЈЛС издавјају се: Општина Челинац (*релација остале ЈЛС Федерације БиХ – Челинац и обратно)* и Општина Купрес (*релација остале ЈЛС Федерације БиХ – Купрес и обратно)*.

Табела бр. 64.: Функцијска зависност ЈЛС[229] утицајне сфере ЈЛС подручја истраживања

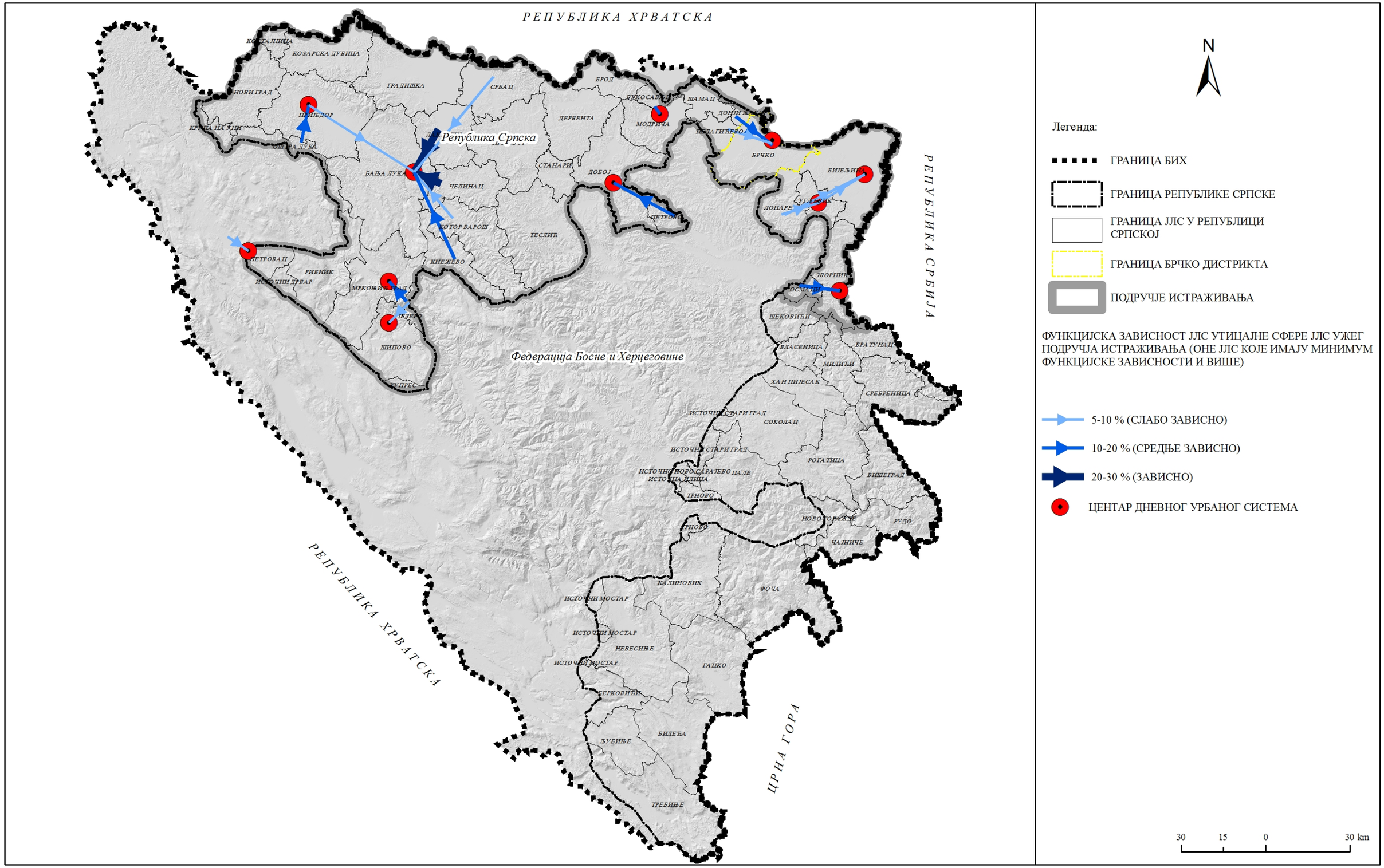
ЈЛС	% радника дневних мигранта ЈЛС у укупном броју радника ЈЛС даваоца мигранта			укупан број функцијски зависних нЈЛС	укупан број ЈЛС	(% удио ЈЛС са функцијском зависности од и преко 5% у укупном броју ЈЛС које јој гравитирају)	категорије гравитационог значаја (дневне миграције радника) према ЈЛС Републике Српске	категорије гравитационог значаја (дневне миграције радника) према ЈЛС Федерације БиХ
	слабо зависно (5-10% дневних мигарната)	средње зависно (10-20 % дневних мигранта)	зависно (20-30% дневних мигранта)					
Бања Лука	3	1	2	6	124	4,84	I	I
Бијељина	2	-	-	2	75	2,66	II Б	II Б
Брчко Дистрикт	1	1	-	2	33	6,66	II	без података
Брод	-	-	-	-	-	-	II	II
Челинац	-	-	-	-	-	-	II Б	VI
Дервента	-	-	-	-	-	-	II	II
Добој	-	1	-	1	89	1,12	II Б	II Б
Доњи Жабар	-	-	-	-	-	-	II	IV А
Градишка	-	-	-	-	-	-	II Б	II
Источни Дрвар	-	-	-	-	-	-	IV	II
Језеро	-	-	-	-	-	-	IV А	IV А
Кнежево	-	-	-	-	-	-	IV А	IV А
Костајница	-	-	-	-	-	-	II	IV А
Котор Варош	-	-	-	-	-	-	II Б	III А
Козарска Дубица	-	-	-	-	-	-	II Б	IV А
Крупа на Уни	-	-	-	-	-	-	IV	IV
Купрес	-	-	-	-	-	-	V	VI
Лакташи	-	-	-	-	-	-	II Б	II Б
Лопаре	-	-	-	-	-	-	IV А	II Б

[229] овдје су само приказани контигенти ЈЛС које имају најмање минимум функцијске зависности

Модрича	-	1	-	1	38	2,63	II	II Б
Мркоњић Град	-	1	-	1	21	4,76	II Б	II Б
Нови Град	-	-	-	-	-	-	II Б	II
Осмаци	-	-	-	-	-	-	IV А	IV А
Оштра Лука	-	-	-	-	-	-	IV	IV
Пелагићево	-	-	-	-	-	-	IV	II Б
Петровац	1	-	-	1	19	5,26	IV	II
Петрово	-	-	-	-	-	-	IV А	II Б
Приједор	-	1	-	1	46	2,18	II Б	II Б
Прњавор	-	-	-	-	-	-	II Б	IV А
Рибник	-	-	-	-	-	-	IV А	IV А
Шамац	-	-	-	-	-	-	II Б	II Б
Шипово	1	-	-	1	20	5	IV А	III А
Србац	-	-	-	-	-	-	III А	V А
Теслић	-	-	-	-	-	-	III А	II Б
Угљевик	1	-	-	1	24	4,17	II	III А
Вукосавље	-	-	-	-	-	-	IV А	III А
Зворник	-	1	-	1	46	2,17	II Б	II Б

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“,)[230]

[230] подсјећања ради, обајшњења категорија гравитационог значаја ЈЛС (анализа дневних мигранта) представљена су на страни број 128. ове дисертације

Карта бр. 51.: Функцијска зависност ЈЛС утицајне сфере ЈЛС подручја истраживања *(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)*

3.2.3 Привредни и ванпривредни развој

3.2.3.1 Историјски преглед

Привредна структура простора Републике Српске носила је и носи обиљежје судбине свих југословенских република. Прво[231], развијао се секундарни сектор – индустрија, да би потом улогу преузео терцијарно – квартарни сектор.

Индустрија као главна и најважнија грана мјењала је географски простор. Њена улога огледала се у ублажавању наслијеђене економске заосталости. Цијели тај *индустријски период* можемо анализирати кроз неколико значајних фаза *(Feletar, 1986):*

1) мануфактурни период, од почетка до изградње жељезничких пруга;
2) мануфактурно-индустријски или жељезнички период, од 70-тих година 19. вијека до 1918. године;
3) међуратни развој југословенске индустрије;
4) развој индустрије Југославије од 1945. до 1986. године.

Према истом аутору, *основна обиљежја манифактурног и мануфактурно – индустријског* периода се огледају у сљедећем:

- ово је био дуг почетни период развоја индустрије;
- заостајање за тадашњим економским развијеним земљама старог континента;
- лоша организованост рада и слаба обученост кадрова:
- развој је заостајао, јер је зависио од капитала развијених земаља, које су имале само колонијалистички поглед;
- уз то, недостатак развоја био је и посљедица недостатка организованог и заштићеног југословенског тржишта;
- у БиХ, индустрију развија тек аустријски капитал од краја 19. вијека;
- рудници у Креки, Какњу, Зеници, Брези, Бањалуци..., талионице у Јајцу, Крешеву, Фојници и Бусовачи, жељезаре у Варешу (прва висока пећ прорадила 1891. године) и Зеници, прерада нафте у Босанском Броду (од 1893. године) и бројна предузећа за прераду дрвета, давали су основни тон индустријском развоју, под аустријском управом;
- ово се може окарактерисати као припремна фаза индустријског похода на растакање традиционалне аграрне структуре.

Индустријски развој *у међуратном периоду* и даље није успио пратити развијене земље. Ово је било посљедица не само историјског насљеђа већ и политичких проблема старе Југославије. Наиме, у значајној је мјери настављена колонијалистичка експлоатација природних ресурса (*Feletar, 1986*). С обзиром да су индустријска предузећа која су била подигнита у периоду 1878-1919, представљала темељ босанскохерцеговачке индустрије између два рата[232], није чудно да овај период карактерише спор развој (старих) творница и мали број новоотворених, уз страни капитал као водећи *(Kamberović, 1998; Mehmedović, 2019[233]).* Укратко, основне одлике овог периода су (*Feletar, 1986*):

- структура индустријске производње није била значајније побољшана;
- биле су продубљене разлике у територијалној развијености индустрије у појединим дјеловима Југославије;

[231] послије Другог свјетског рата

[232] ово је касније и одредило правац развоја послије Другог свјетског рата. Овоме у прилог иде чињеница да су до 1948. обнављане само оне индустрије које је изградила Аустроугарска. Иако је број подигнутих предузећа/индустрије између два рата већи него до Првог свјетског рата, њихова структура није измјењена (поређење 1938. са 1918. годином указује да је заступљеност индустријских грана остала непромјењена) *(Kamberović, 1998).*

[233] https://www.dialogos.ba/privredni-razvoj-bih-izmedu-dva-svjetska-rata-dubioza-i-hronica-zaostalost

- уз све то ипак је долазило и до позитивних корака: развијала се саобраћајна мрежа, отварали су се факултети, средње школе, високе школе, јачао је домаћи капитал, формирало се заштићено југословенско тржиште;
- доминација страног капитала у рударству и индустрији – контролисање југословенске индустрије и рударства (привреда Југославије зависила је од привреде развијених земаља);
- тада је почињао процес деаграризације.

Период од 1945. до 1986. је био период *„буктања“* индустријализације са свим својим позитивним и негативним карактеристикама. У периоду послије II свјетског рата, индустријализација се може посматрати кроз неколико подетапа, подпериода *(Feletar„ 1986)*:

1. период централизованог административног управљања[234] (1945 – 1952)
   - изградња базне индустрије и енергетике;
   - период обнове;
2. Период екстензивног развоја југословенске индустрије (1953 – 1964)
   - *„златно доба“* привреде Југославије, посебно индустрије и рударства;
   - држава је имала доминанту улогу са својим планом;
   - *„главну улогу“* имала је тешка индустрија.
3. Период инвестицијског успона и увозне зависности југословенске привреде (1965 – 1979):
   - инвестиције у индустрију су расле;
   - повећавала се самосталност радних организација у одлучивању;
   - јачао се увоз сировина, производа и знања, што је доводило до зависности од других;
   - расло је задуживање у иностранству;
   - процеси деаграризације су били још интензивнији;
   - током свјетске енергетске кризе (започела 1974. а од 1979 – 1982. била на врхунцу) били су дошли до изражаја неповољни елементи унутрашње структуре Југославије, недовољна организованост и неефикасност извозне орјентације (југословенска индустрија је била орјентисана на јефтину нафту као основни извор енергије);
4. Стабилизацијски период развоја југословенске индустрије (од 1979 – 1986);
   - цјелокупна привреда (и индустрија) се налазила у унутрашњем превирању;
   - тражили су се повољнији путеви усаглашавања унутрашњег развоја;
   - кретање обима индустријске производње у неким је годинама чак имало негативне показатеље;
   - године 1979. опада друштевни производ и јачају се разлике у регионалној развијености *(Labus, 1994).*

У послијератном периоду (1992 – 1995) индустријска инфраструктура је доста измјењена – деградирана, изгубила су се постојећа тржишта, бројне фабрике су се затвориле, дошло је до потпуног нестанка одређених производа са тржишта... Дакле, дезинтеграцијом Југославије завршила се етапа доминације секундарног сектора – индустрије, а почео период доминације терцијарно – квартарног сектора. Данас имамо ситуацију да у структури запослености

[234] до Другог свјетског рата индустријализација БиХ била је везана за експлоатацију руда и прераду дрвета (Kamberović, 1998)

највеће учешће имају дјелатности терцијарно – квартарног сектора (око 55%[235]) што оправдава горе наведену констатацију.

3.2.3.2 Пословни субјекти

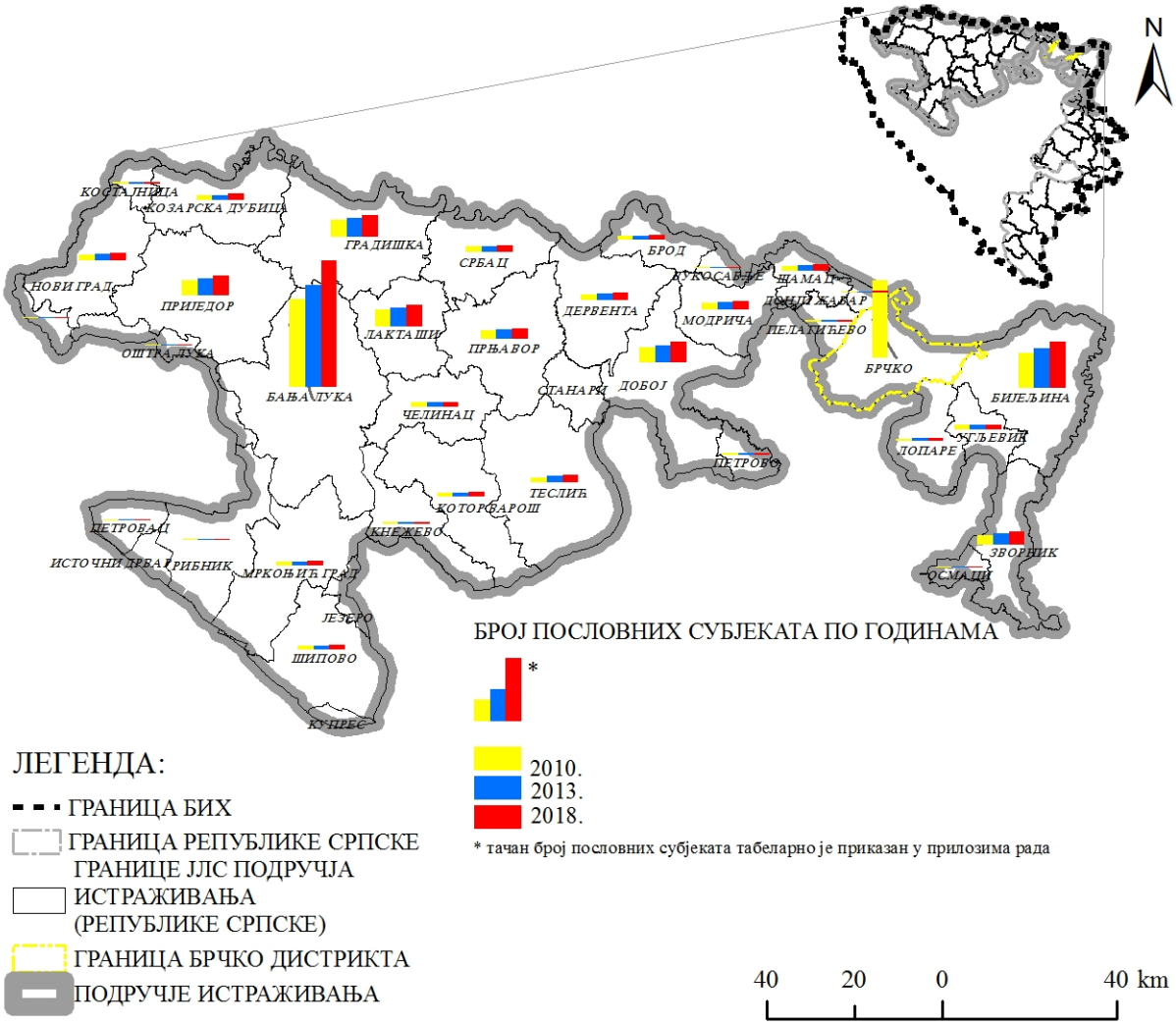
Према *„Статичком годишњаку Републике Српске“*[236], пословни субјекат је основни субјекат који је предмет уписа у Регистар (уређена евиденција у којој се пословни субјекти разврставају према дјелатности коју обављају у одговарајуће нивое Класификације дјелатности), односно субјекат који је стекао својство пословног субјекта уписом у судски или неки други регистар или на основу законског прописа – одлуке о оснивању. Пословни субјекти су предузећа, задруге, фондови, финансијске организације, установе, тијела законодавне и извршне власти, судски и правосудни органи, удружења и остали облици организовања.

Посматрајући број пословних субјеката (обрађени у ГИС-у) за период 2010 – 2018. године, закључује се сљедеће:

- континуиран раст на нивоу Републике Српске: 29417 пословних субјеката 2010. године, 27207 пословних субјеката 2013. године, те 32376 пословних субјеката 2018. године;
- и ЈЛС остварују континуиран раст пословних субјеката (изузев Вукосавља који биљежи незнатан пад (за два пословна субјекта за период 2010 – 2013.);
- постоје и оне ЈЛС чији број пословних субјеката стагнира;
- на територији подручја истраживања налази се преко 80% пословних субјеката Републике Српске (укључујући и Брчко Дистрикт);
- године 2010. преко 1000 пословних субјеката имале су сљедеће ЈЛС: Бања Лука, Брчко, Бијељина, Лакташи, Градишка, Добој и Приједор;
- 2013. и 2018. године преко 1000 пословних субјеката имале су: Бања Лука, Бијељина, Лакташи, Градишка, Добој и Приједор;
- специфичност је да све ЈЛС које су имале преко 1000 пословних субјеката у посматраним периодима припадају подручју истраживања.

[235] интерпретација аутора на основу података из публикације Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године, Економске карактеристике, Републички завод за статистику, Бања Лука 2017. године

[236] Статистички годишњак Република Српска 2014, Републички завод за статистику Републике Српске

Карта бр. 52.: Број пословних субјеката по годинама за јединице локалне самоуправе[237] *(интерпретација аутора на основу података из публикација: Статистички годишњак Република Српска 2014, Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука.;Градови и општине Републике Српске, Републички завод за статистику Републике Српске;, Bilten Statistički podaci Brčko Distrikt, Godina 10, broj 9, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Brčko.)*

Посматрајући пословне субјекте по класификацији дјелатности за 2013. годину, тј. по дјелатностима примарног, секундарног и терцијарно – квартарног сектора, закључује се сљедеће:

- изразита доминантност терцијарно – квартарног сектора на територији цијеле Републике;
- са 80% и више пословних субјеката у терцијарно – квартарном сектору има Град Бања Лука;
- подручје истраживања биљежи 76% регистрованих пословних субјеката у домену терцијарно – квартарног сектора (на нивоу Републике Српске 75%).

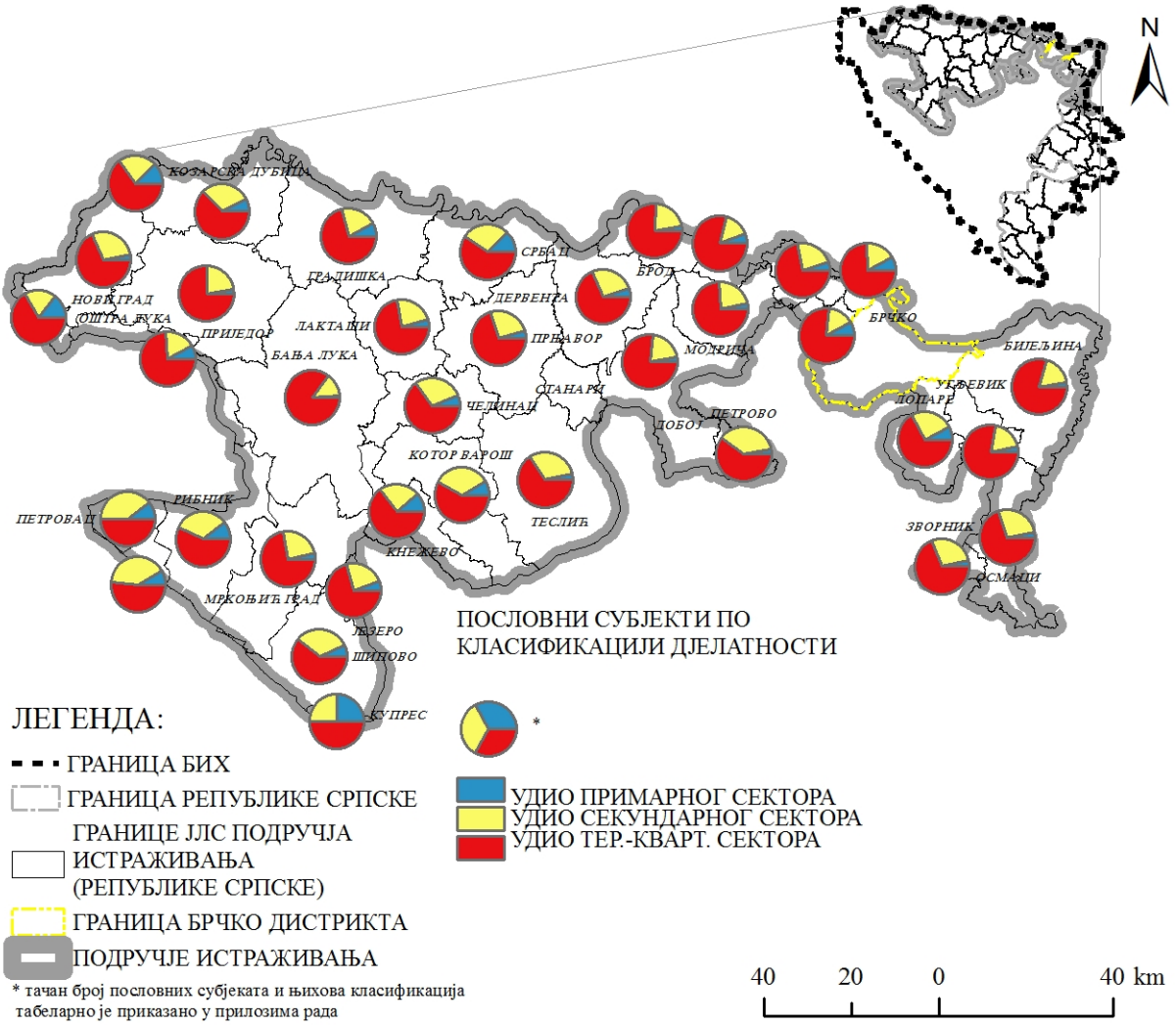
„Грубо“ посматрајући по привредним дјелатностима на подручју истраживања, издваја се:

- пољопривреда и прехрамбена индустрија: Бијељинска и Бањалучка мезорегија (прерада воћа и поврћа);
- шумарство и дрвопрерађивачка индустрија (Мркоњић Град, Рибник, Купрес, Шипово...);

[237] за Брчко Дистрикт кориштен је податак за 2010. годину. За остале године аутор није користио податке јер се класификација пословних субјеката по дјелатности разликује од оне која се користила у Републици Српској

- рударство:Угљевик („РиТЕ Угљевик“ – ПК Богутово Село), Станари („EFT Group“-ПК Рашковац), Љубија, Омарска;
- индустрија (Бања Лука, Приједор);
- енергетика: ХЕ Бочац, ТЕ Угљевик, те мале хидроелектране;
- транспортна привреда: потенцијал Градишке, Лакташа, Добоја, Шамац, Брода ,Бања Луке...

Генерално гледајући, подручје истраживања указује на доминантност како у искоришћавању природних ресурса, тако и постојању пословних субјеката, насупрот остатку Републике, која заостаје у демо – економском смислу, што имплицира и слабо коришћење природних ресурса.

Карта бр. 53.: Пословни субјекти по класификацији дјелатности 2013. године *(интерпретација аутора на основу података из публикација: Статистички годишњак Република Српска 2014, Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука.)*

3.2.3.3 Инвестиције

Статистички завод[238] инвестиције разврстава на сљедећи начин: инвестиције у стална средства, исплаћене инвестиције, остварене инвестиције, остварене инвестиције у нова стална средства, инвестиције у грађевинске објекте, инвестиције у опрему, инвестиције у остало, инвестиције у нове капацитете, инвестиције за реконструкцију, модернизацију, доградњу и проширење и инвестиције за одржавање нивоа постојећих капацитета.

[238] Статистички годишњак 2009. Републички завод за статистику, Бања Лука

У овом раду анализираће се остварене инвестиције које представљају вриједност ефективно извршене изградње, израде или набавке објеката, опреме и осталог током године, без обзира да ли је исплата извршена или није у току референтне године.

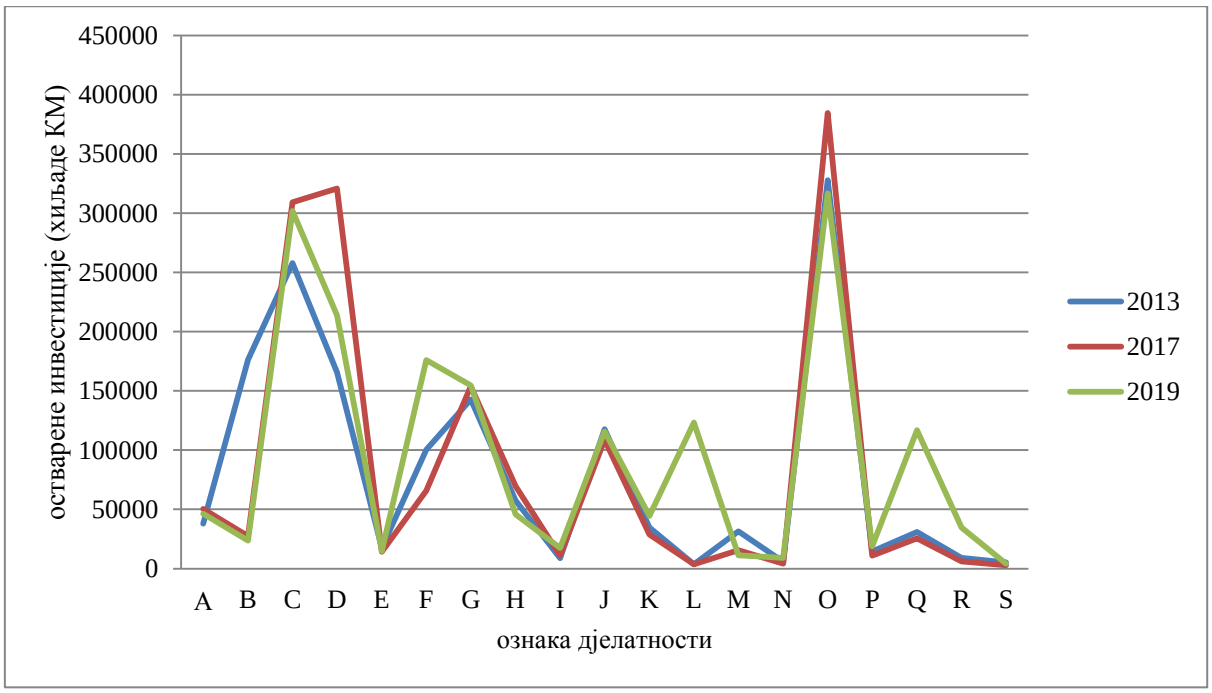
Табела бр. 65.: Остварене инвестиције за 2013., 2017. и 2019. годину

ознака	остварене инвестиције по годинама				индекс 2013/2019
	године	2013.	2017.	2019.	
	дјелатности	хиљ. КМ			
A	пољопривреда, шумарство и риболов	37883	50268	46249	122.08
B	вађење руда и камена	176388	27522	23652	13.41
C	прерађивачка индустрија	257904	309065	301769	117.01
D	производња и снабдјевање електричном енергијом, гасом паром и климатизација	165873	320916	213829	128.91
E	снабдјевање водом канализација, управљање отпадом и дјелатности санације (ремедијације) животне средине	17445	14109	14816	84.93
F	грађевинарство	100347	65696	175936	175.33
G	трговина на велико, трговина на мало, поправка моторних возила и мотоцикала	142791	153893	154783	108.40
H	саобраћај и складиштење	57466	69627	45711	79.54
I	дјелатности пружања смјештаја, припреме и послуживање хране, хотелијерство и угоститељство	8807	10989	17326	196.73
J	информације и комуникације	117768	108707	115678	98.23
K	финансијске дјелатности и дјелатности осигурања	34733	28684	44401	127.84
L	пословање некретнинама	3574	3635	123408	3452.94
M	стручне научне и техничке дјелатности	31549	15661	11256	35.68
N	административне и помоћне услужне дјелатности	5776	4210	9063	156.91
O	јавна управа и одбрана, обавезно социјално осигурање	327752	384658	316802	96.66
P	образовање	14445	10865	18915	130.94
Q	дјелатности здравствене заштите и социјалног рада	31056	25501	116777	376.02
R	умјетност, забава и рекреација	9059	6006	34849	384.69
S	остале услужне дјелатности	5398	2874	4335	80.31
	укупно	1540616	1610012	1789555	

(интерпретација аутора на основу података из Статистичког годишњака 2014. , Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука; Статистичког годишњака 2018. године, Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука ; Статистичког годишњака 2020. Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука)

Посматрајући остварене инвестиције 2013., 2017. и 2019. године, издвајају се сљедећи закључци:

- највеће остварене инвестиције су у домену јавне управе;
- најмање инвестиције остварене су домену пословања некретнинама 2013. и 2017. (али је остварен највећи раст 2013-2019.) и осталим услужним дјелатностима (2019);
- највећи пад инвестирања је у области вађења руда и камена.

Дијаграм бр. 1.: Остварене инвестиције за 2013., 2017., 2019. годину

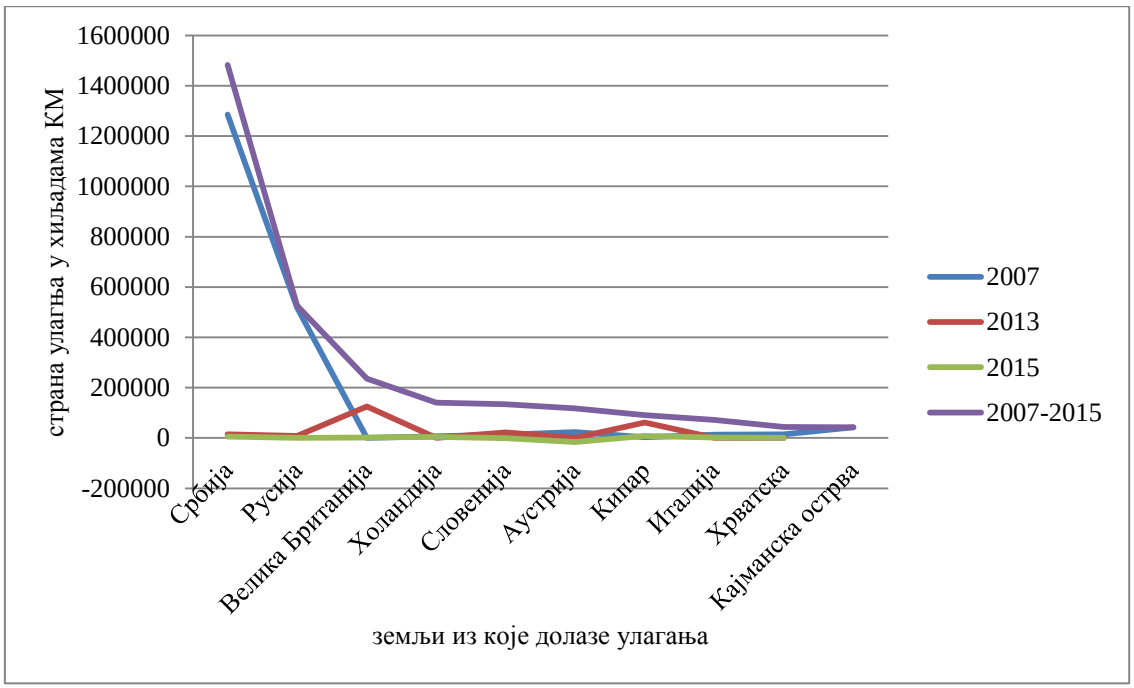
Према подацима из *„Стратегије подстицања страних улагања у Републику Српску од 2016. до 2020“* улагања из Србије представљају половину укупних улагања, гдје доминирају инвестиције у телекомуникације (приватизација) (2007-2015).

Табела бр. 66.: Географско порјекло највећих страних улагања у Републику Српску и укупни приказ страних улагања (десет највећих)

редни број	држава	година			укупно 2007-2015
		2007.	2013.	2015.	
		износ у хиљадама КМ			
1.	Србија	1284740	15058	5619	1482853
2.	Русија	517985	7847	12	526338
3.	Велика Британија	760	125334	1602	235413
4.	Холандија	7272	761	4914	140731
5.	Словенија	13206	21908	-335	134300
6.	Аустрија	23359	165	-15337	117887
7.	Кипар	2562	61646	7743	90367
8.	Италија	12747	572	1923	71592
9.	Хрватска	15072	109	1130	43752
10.	Кајманска острва	43163			43163
	Укупно:	1952485	136609	8803	2961377

(интерпретација аутора на основу података из Стратегије подстицања страних улагања у Републику Српску од 2016. до 2020. године[239])

[239] према овом документу страна улагања по дјелатностима за Републику Српску, период 2006-2010. су највише у сектору телекомуниација и то се углавном односило на приватизацију, а у периоду 2011-2015. доминантна су улагања којима се тражи приступ ресурсима – вађење руда и камена и тржишту-трговина и грађевинарство

Дијаграм бр. 2.: Географско порјекло страних улагања у Републику Српску

Страна улагања имају велики утицај на развој, па је због тога потребно извршити њихово „каналисање“, како би се омогућио равномјеран регионални развој. Но, подаци из табеле број 67 указују на доминантност Бањалуке и подручја истраживања по броју новорегистрованих привредних друштава са елементом страних улагања за период 2010-2015. година (обухвата 37% односно 85% укупних новорегистрованих привредних друштава са елементима страних улагања на нивоу Републике Српске). У три јединице локалне самоуправе, које припадају подручју истраживања регистровано је 428 нових привредних друштава, што чини преко 50% свих новорегистрованих привредних друштава. У питању су Бања Лука, Бијељина и Лакташи. Ово указује на потребу релокације, тј. диверсификације/дисперзије дистрибуције страних улагања, што би свакако требало имати утицаја на умањење разлика између регија и ЈЛС Републике Српске. Дакле, и овдје се указује на доминантност и значај подручја истраживања.

Табела бр. 67.: Број новорегистрованих привредних друштава са елементом страних улагања ЈЛС подручја истраживања у периоду 2010 – 2015. године

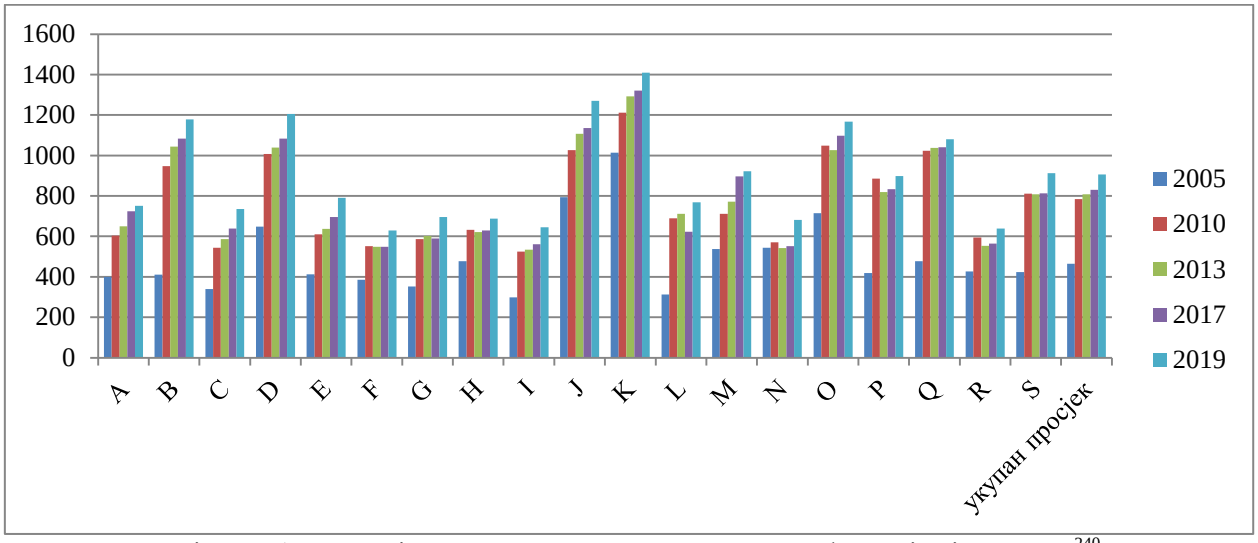
ЈЛС	број новорегистрованих привредних друштава	удио броја новорегистрованих предузећа у датој ЈЛС односу на укупан број новорегистрованих привредних друштава (%)
Бања Лука	294	37,12
Бијељина	88	11,11
Лакташи	46	5,81
Градишка	42	5,30
Добој	20	2,53
Приједор	19	2,40
Зворник	19	2,40
Дервента	18	2,27
Брод	14	1,77
Прњавор	14	1,77
Нови Град	14	1,77
Теслић	12	1,52
Модрича	10	1,26
Шипово	10	1,26
Козарска Дубица	9	1,14

Шамац	7	0,88
Србац	6	0,76
Челинац	6	0,76
Петрово	5	0,63
Костајница	5	0,63
Угљевик	4	0,51
Лопаре	4	0,51
Мркоњић Град	4	0,51
Котор Варош	4	0,51
Вукосавље	1	0,13
Оштра Лука	1	0,13
Доњи Жабар	1	0,13
Осмаци	1	0,13
Петровац	1	0,13
Кнежево	1	0,13
Крупа на Уни	1	0,13
подручје истраживања	681	85,98
подручје јужно од Осмака и Зворника	111	14,02
РС	792	100

(интерпретација аутора на основу података из Стратегије подстицања страних улагања у Републику Српску од 2016. до 2020. године)

3.2.3.4 Зараде

„Плате запослених обухватају исплате за рад у пуном, краћем од пуног и дужем од пуног радног времена (прековремени рад) и накнаде плата за неизвршене а плаћене часове рада (годишњи одмор, државне празнике и нерадне дане утврђене законом, плаћено одсуство, одсутност за стручно усавршавање, застоје у раду без кривице запослених и боловање које иде на терет послодавца). Просјечне плате рачунају се тако што се укупно исплаћена маса плата у мјесецу дијели са бројем запослених на које се односе извршене исплате“. *(Статистички годишњак 2015, стр 102).*

Дијаграм бр. 3.:Просјечне нето плате запослених по класификацији дјелатности[240]

Просјечна нето плата (након опрезивања) у Републици Српској за период 2005-2019. године имала је тенденцију раста. Тако је просјечна нето плата 2005. године износила 465 КМ, а 2019. године 906 КМ. Највећи раст нето плата у овом периоду остварен је у сектору „вађења руда и камена“, а највећи пад у сектору „административних и помоћних услужних дјелатности“.

[240] литература као у табели број 68.

Највећу нето плату (2019. године) остварили су запослени у сектору „финансијске дјелатности и дјелатности осигурања“.
Примања преко 1000КМ остварили су запослени у дјелатностима (2019. године): „информација и комуникација“, „финансијске дјелатности и дјелатности осигурања“, “јавне управе и одбране“, „вађења руда и камена“, „производње и снабдјевања електричном енергијом“, „дјелатности здравствне заштите и социјалног рада“. Најнижу плату имали су запослени у сектору грађевинарства.
Примања преко 1000КМ остварили су запослени у дјелатностима (2013. године): „вађења руда и камена“, „производње и снабдјевања електричном енергијом“, „дјелатности здравствене заштите и социјалног рада“, “јавне управе и одбране“. Најнижу плату имали су запослени у сектору „дјелатности пружања смјештаја, припреме и послуживање хране, хотелијерство и угоститељство“.
Гледајући нето плате по ЈЛС подручја истраживања за период 2005-2019., закључује се сљедеће:

- године 2019. највећу просјечну нето плату имале су (преко 1000 КМ) Угљевик[241] и Бања Лука[242];
- за период 2010. – 2017. године само је Угљевик имао просјечну нето плату преко 1000 КМ; иза Угљевика, на другом мјесту по величини просјечне нето плате налазио се Град Бања Лука, изузев 2010. године, када је на тој позицији био Источни Дрвар.

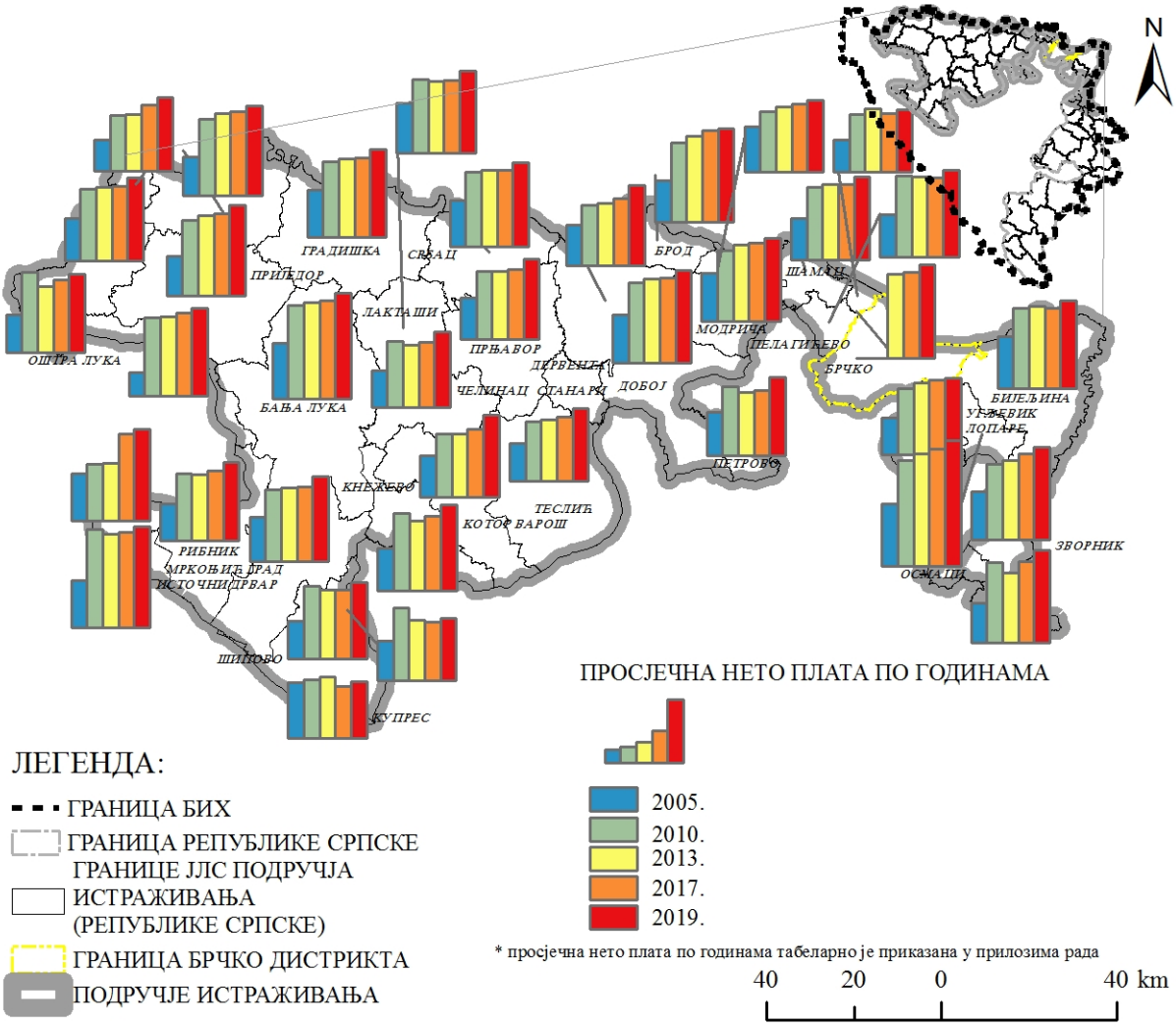
Посматрајући остале ЈЛС Републике Српске, издваја се Гацко, који по структури дјелатности припада „ доминантном удјелу секундарног сектора“.

[241] по типу структуре дјелатности припада „умјереној орјентацији ка секундарном сектору“
[242] по типу структуре дјелатности припада „изразитој орјентацији ка терцијарном сектору“

Табела бр. 68.:Просјечне исплаћене плате по подручјима дјелатности

ознала	подручја дјелатнсоти/класификација дјелатности	бруто					нето				
		2005.	2010.	2013.	2017.	2019.	2005.	2010.	2013.	2017.	2019.
		конвертибилна марка (КМ)									
A	пољопривреда, шумарство и риболов	607	922	1080	1165	1165	399	604	650	725	751
B	вађење руда и камена	625	1445	1719	1771	1863	411	947	1044	1084	1178
C	прерађивачка индустрија	518	820	925	968	1080	340	544	587	638	736
D	производња и снабдјевање електричном енергијом, гасом паром и климатизација	983	1556	1729	1760	1908	648	1008	1039	1083	1205
E	снабдјевање водом канализација, управљање отпадом и дјелатности санације (ремедијације) животне средине	626	923	1048	1114	1226	412	611	637	696	791
F	грађевинарство	585	833	907	874	969	385	552	549	548	630
G	трговина на велико, трговина на мало, поправка моторних возила и мотоцикала	536	885	996	939	1070	352	586	603	589	696
H	саобраћај и складиштење	725	956	1023	1009	1055	477	632	621	630	688
I	дјелатности пружања смјештаја, припреме и послуживање хране, хотелијерство и угоститељство	453	788	883	897	989	298	525	534	562	645
J	информације и комуникације	1207	1579	1835	1182	2016	794	1026	1107	1136	1270
K	финансијске дјелатности и дјелатности осигурања	1542	1863	2141	2159	2246	1014	1212	1293	1321	1409
L	пословање некретнинама	488	1049	1171	996	1190	313	689	712	623	768
M	стручне научне и техничке дјелатности	817	1091	1281	1458	1448	538	712	771	896	922
N	административне и помоћне услужне дјелатности	827	859	893	879	1049	544	571	542	552	681
O	јавна управа и одбрана, обавезно социјално осигурање	1089	1635	1727	1789	1848	715	1048	1027	1098	1167
P	образовање	637	1355	1360	1348	1425	419	885	819	833	898
Q	дјелатности здравствене заштите и социјалног рада	725	1570	1713	1690	1703	477	1024	1037	1041	1080
R	умјетност, забава и рекреација	648	896	919	901	980	427	594	554	564	638
S	остале услужне дјелатности	643	1239	1339	1314	1433	423	812	808	813	913
	укупнопросјек	707	1199	1333	1331	1407	465	784	808	831	906

(интерпретација аутора на основу података из Статистика рада, мјесечно саопштење, Просјечне плате запослених децембар 2019., Републички Завод за статистику; Статистика рада, мјесечно саопштење, Просјечне плате запослених децембар 2017, Републички завод за статистику, 2018, Статистика рада, мјесечно саопштење, Просјечне плате запослених децембар 2013, Републички завод за статистику, 2014, Статистички годишњак , Републички завод за статистику, Бања Лука 2015.)

Карта бр. 54.: Просјечне нето плате по ЈЛС *(интерпретација аутора на основу података из публикација: Статистички годишњак Република Српска 2010, Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука , децембар2010; Статистички годишњак Република Српска 2011 Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука , децембар 2011; Статистички годишњак Република Српска 2015 Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука , децембар 2015; Градови и општине Републике Српске,2020.; Bilten Statistički podaci Brčko Distrikt , 2021.; Bilten Statistički podaci Brčko Distrikt , 2019.;; Bilten Statistički podaci Brčko Distrikt , 2020)*

3.2.3.5 Анализа размјештаја најзначајнијих пословних субјеката

Пословање пословних субјеката може се посматрати, између осталог, кроз анализу броја запослених, прихода и добити. Примјера ради, оцјењивања значаја одређеног пословног субјекта према броју запослених може да створи погрешну слику. То су, углавном, предузећа са губицима и већином у државном власништву. У том контексту издвајају се „Шуме“ Соколац које запошљавају 4566 [243], „Поште Српске“ 2333[244], „Жељезнице Републике Српске“ 2482[245] радника итд.

Остварени приход (2019. година) осликава привредну структуру, те се ту издвајају[246]:

[243] https://www.business-rs.ba/home/profile?jib=4400632340004
[244] https://www.business-rs.ba/home/profile?jib=4400959000002
[245] https://www.business-rs.ba/home/profile?jib=4400025960001
[246] топ компанија по приходима и добити у Републици Српској https://www.akta.ba/vijesti/top-20-kompanija-u-rs-po-prihodu-i-dobiti-u-2019-godini/118436

- Бања Лука (компанија са основном дјелатности-трговина на велико чврстим, течним и гасовитим и сродним производима);
- Требиње (компанија са основном дјелатности-дистрибуција електричне енергије);
- Бања Лука (компанија са основном дјелатности-дјелатности жичане телекомуникације);
- Бања Лука (компанија са основном дјелатности- трговина на мало у неспецијализованим продавницама претежно прехрамбеним производима, пићима и дуванским производима);
- Зворник (компанија са основном дјелатности-производња глинице);
- Прњавор (компанија са основном дјелатности-трговина на велико грађевинским материјалом и санитарном опремом, споредна дјелатност-трговина на велико житарицама, сјememењем и сточном храном);
- Бања Лука (компанија са основном дјелатности-трговина на мало моторним горивима и мазивима, споредна дјелатност- на мало моторним горивима и мазивима, изнајмљивање властитих некретнина);
- Требиње (компанија са основном дјелатности-дистрибуција електричне енергије);
- Лакташи (компанија са основном дјелатности-архитектонске и инжињерске дјелатности и техничко савјетовање);
- Приједор (компанија са основном дјелатности-трговина на мало у неспецијализованим продавницама претежно прехрамбеним производима, пићима и дуванским производима);
- Соколац (компанија са основном дјелатности-шумарство);
- Источно Сарајево (компанија са основном дјелатности-трговина на велико духанским производима, споредна дјелатност трговина на велико шећером, чоколадом и бомбонима);
- Станари (компанија са основном дјелатности-вађење каменог угља);
- Бијељина (компанија са основном дјелатности-трговина на велико фармацеутским производима);
- Бијељина (компанија са основном дјелатности-трговина на мало моторним горивима и мазивима);
- Дервента (компанија са основном дјелатности-остале пољопривредне услуге);
- Бања Лука (Клинички центар);
- Бања Лука (компанија са основном дјелатности-остало новчано пословање, споредна дјелатност- дјелатност банака);
- Бијељина(компанија са основном дјелатности-трговина на велико одјећом и обућом);
- Бања Лука(компанија са основном дјелатности-трговниа на велико чврстим, течним и гасовитм и сродним производима).

Дакле, по приходима доминира нафтни сектор, енергетика, телекомуникације, производња алуминијума... Све компаније имају сједиште у ЈЛС које припадју подручју истраживања, изузев Требиња, Сокоца и Источног Сарајева. Специфичност је да су међу овим комапнијама и оне које се баве малопродајом.

Најреалнији одраз значаја одређене компаније/предузећа, може се добити кроз анализу добити. Користећи доступне податке[247] о добити, издвајајају се сљедеће ЈЛС са својим компанијама (2019. година[248]):

- Бања Лука (компанија са основном дјелатности-дјелатности жичане телекомуникације);
- Станари (компанија са основном дјелатности-вађење каменог угља);

[247] топ компанија по приходима и добити у Републици Српској https://www.akta.ba/vijesti/top-20-kompanija-u-rs-po-prihodu-i-dobiti-u-2019-godini/118436

[248] класификације дјелатности су преузете са https://www.business-rs.ba/home

- Бања Лука (компанија са основном дјелатности-остало новчано пословање, споредна дјелатност-остало финасијско посредовање);
- Бања Лука (компанија са основном дјелатности-остало финансијско посредовање, споредна дјелатност-рушење грађевинских објеката и земљани радови, површинско и дубинско испитивање терена за градњу, високоградња, изградња објеката нискоградње, изградња аутопутева и других саобраћајница итд.);
- Бања Лука (компанија са основном дјелатности-остало новчано пословање, споредна дјелатност- дјелатност банака);
- Требиње (компанија са основном дјелатности-дистрибуција електричне енергије);
- Бања Лука (компанија са основном дјелатности-остало новчано пословање, споредна дјелатност- дјелатност банака);
- Бања Лука (компанија са основном дјелатности-трговина на велико пићима);
- Лакташи (компанија са основном дјелатности-архитектонске и инжињерске дјелатности и техничко савјетовање);
- Источна Илица (компанија са основном дјелатности-дјелатност коцкарница и калдионица);
- Бијељина (компанија са основном дјелатности-прикупљање опасног отпада);
- Бања Лука (компанија са основном дјелатности-изградња стамбених и нестамбених зграда, споредна дјелатност-стварање нових некретнина)
- Мркоњић Град (компанија са основном дјелатности-трговина на мало електричним апаратима у специјализованим продавницама, споредна дјелатносто-вађење камена за грађевинарство, вађење кречњака и креде, изградња објеката нискоградње, трговина на мало моторним гориивма и мазивима итд.)
- Бања Лука (компанија са основном дјелатности-архитектонске и инжињерске дјелатности и техничко савјетовање)
- Зворник (компанија са основном дјелатности-производња глинице);
- Приједор (компанија са основном дјелатности-трговина на мало у неспецијализованим продавницама претежно прехрамбеним производима, пићима и дуванским производима);
- Бања Лука (компанија са основном дјелатности-остало новчано пословање, споредна дјелатност- дјелатност банака);
- Бијељина (компанија са основном дјелатности-трговина на мало моторним горивима и мазивима);
- Градишка (компанија са основном дјелатности-вађење осталих руда обојених метала, споредна дјелатност-остала трговина на велико).

Компаније/предузећа са највећом оствареном добити лоциране су великим дијелом на подручју истраживања, изузев оних чије је сједиште Требињу и Источној Илиџи. Највећа добит остварена је у домену телекомуникација, рударства, грађевине итд.

3.2.3.6 Степен развијености ЈЛС подручја истраживања

Народна скупштина Републике Српске 2019. године донела је „Одлуку о критеријумима за оцјену степена развијености јединица лоокалне самоуправе у Републици Српској“. Критеријумими који су дефинисани овом одлуком (подаци на нивоу ЈЛС), а оцјењују степен развијености ЈЛС, су:

- остварени укупни приходи регистрованих привредних субјеката, по становнику (за прошлу годину),
- остварени буџетски приходи (порески и непорески), по станоновнику (за прошлу годину),
- стопа незапослености;
- густина насељености;

- број регистрованих возила ЈЛС у односу на Републику Српску;
- однос броја ученика основне школе према броју становника;
- општа стопа природног прираштаја;
- број пословних субјеката ЈЛС у односу на Републику Српску;
- однос вриједности извршених радова по врстама грађевинских објеката и стамбена изградња ЈЛС према вриједности у Републици Српској.

Метод који је кориптен је тзв. I-одстојања, који представља разлику која се дефинише као дискриманциони ефекат неког обиљежја за посматране парове података.

Значај подручја истраживања, а гледајући параметар развијености по овој Одлуци (за 2020. годину[249]), огледа се у сљедећем:

- од укупно 18 ЈЛС које припадају групи развијених, њих 13 припада подручју истраживања, а то су: Бања Лука, Бијељина, Градишка, Дервента, Добој, Зворник, Лакташи, Мркоњић Град, Приједор, Прњавор, Станари, Теслић, Угљевик;
- 10 ЈЛС припада средње развијеним на нивоу Републике Српске, а од тога њих 6 припада подручју истражиавња: Брод, Козарска Дубица, Котор Варош, Модрича, Србац, Челинац припадају средње развијеним ЈЛС;
- неразвијеним ЈЛС припада укупно 15 ЈЛС, а од тога подручју истраживања припада њих 8: Доњи Жабар, Костајница, Нови Град, Петровац, Петрово, Рибник, Шамац, Шипово;
- од укупно 20 ЈЛС које припадају групи изразито неразвијених, њих 10 припада подручју истраживања: Вукосавље, Источни Дрвар, Језеро, Кнежево, Крупа на Уни, Купрес, Лопаре, Осмаци, Оштра Лука, Пелагићево.

Специфичност је да ЈЛС које припадају посљедњој групи су оне ЈЛС које су настале повлачењем ентитске линије разграничења.

3.2.4 Анализа инфраструктурних система

Као и некада, за вријеме старих цивилизација, тако и данас, инфраструктура се гради из потребе да се на рационалан, економичан и ефикасан начин дефинише однос и успоставе везе према сопственом окружењу. Путеви Римског царства, Грчки и Римски водоводи или мелиорациони канали Египта и Месопотамије, те данашњи уређени простори – мреже насеља са изграђеном инфраструктуром, то потврђују.

У литератури се често наводи да инфраструктра осцилује између двије крајности, од стимулирајућег и усмјеравајућег елемента раста и развоја у простору (добро постављена и димензионисана стимулише и просторно усмјерава изградњу објеката супраструктре) до кочнице и лимитирајућег фактора (недостатак неке од инфраструктура представља кочницу у изградњи и уређивању простора). У контексту развоја, познате су три развојне концепције у којима се повезују економски развој и развој инфраструктуре:

- развој преко вишка инфраструктурних капацитета – претпоставља да ће улагања у инфарструктуру дати потицаја улагањима у укупну економију и тиме генерисати њен развој;
- развој преко мањка инфраструктурних капацитета – економски развој ће иницирати потребу за развојем инфраструктуре;
- уједначен развој – инфраструктура се сматра саставним дијелом укупне економске активности, тј. економски развој и развој инфраструктуре представљају међусобну надоградњу.

Оно што се неоспорава јесте чињеница да постојање инфраструктуре води ка регионалном, економском развоју, те интегрисаности простора (*Žegarac, 1995; Ladavac, 2000*).

[249] према Одлуци о степену развијености јединица локалне самоуправе у Републици Српској, Влада Републике Српске 47. сједница, 219. година

Посматрајући појам инфраструктуре са просторног и функционалног аспекта, она обухвата активности саобраћаја, снабдјевања водом, одвођење отпадних вода, снабдјевање корисника енергијом, обезбјеђивање могућности за комуницирање... *(Žegarac, 1995).*

3.2.4.1 Анализа саобраћајне инфраструктуре

Значај саобраћајне инфраструктуре је велики, те се често литератури наводи да саобраћајна, заједно са енергетском, представља једне од најважнијих услова за развој одређене државе.
Саобраћајна мрежа има ефекат спајања и прожимања, интегрисања и организовања, те представља значајан фактор формирања централних региона и осовина развоја *(Грчић, Раткај, 2003).*
Транспорт је витални крвоток сваког друштва, сваке земље и свијета у глобалу. Функционалност држава је у великој мјери, поједностављена захваљујући транспорту. Из тог разлога, на локалном, регионалном и међународном нивоу, велика је усмјереност ка статегијама и пројектима који одржавају транспортну инфраструктуру али и која нуде развој нових пројеката и повезивање нових мјеста *(Stojanovska-Stefanova, Atanasoski, 2015).*

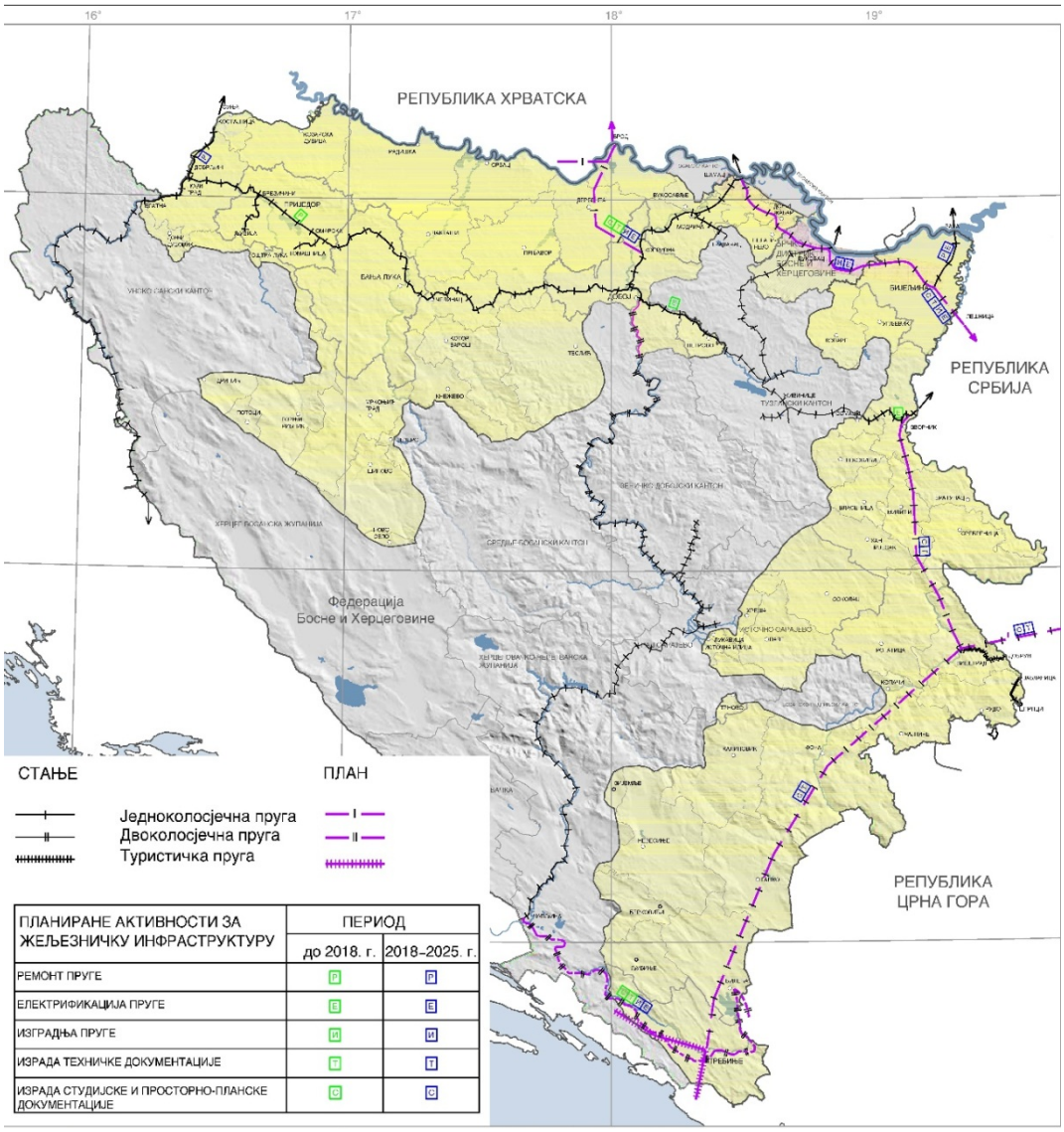
<u>Преглед развоја саобраћајне инфраструктуре – жељезнички и друмски</u>

Босна и Херцеговина својом територијом и географским положајем, уским излазом на море, близином обале, излазом на пловну ријеку Саву... имплицира да је имала и има објективне могућности за развој свих видова саобраћаја – жељезнички, друмски, ваздушни и водни.
Историјски посматрано, **прва жељезничка пруга** нормалног колосијека у Босни и Херцеговини, Добрљин (сјеверозападна граница Босне) – Бања Лука, изграђена је 1872. године, у дужини од 104,3 km. Иако је иста била, предвиђена као интернационална линија, она је ипак остала изолована. За вријеме Аустроугарске, жељезнице су дошле у фокус економске политике Беча *(Zečević, 2016).*
Хронолошки посматрано, изградња жељезница имала је сљедећи ток *(Zečević, 2016).*:

- 1872. изграђена је пруга нормалног колосијека од Добрљина до Бања Луке (104,3 km);
- 1878. (септембар) – 1879. (јул) године изграђена је ускотрачна пруга од Босанског Брода до Зенице, у дужини од 185,8 km;
- 1881 – 1882. изграђен је продужетак пруге Босански Брод – Зеница до Сарајева (78,3 km);
- 1886. године изграђена је пруга Добој – Тузла – Симин Хан (88,7 km), која је допринела развоју рударства и индустријске производње у тузланском басену;
- године 1891. завршена је изградња пруге од Метковића до Сарајева (134,7 km);
- године 1920. завршена је пруга нормалног колосијека Босански Нови – Босанска Крупа;
- године 1924. завршена је пруга нормалног колосијека Босанска Крупа – Бихаћ;
- између два свјетска рата изграђене су бројне пруге уског колосијека; неке од значајнијих су: Босанска Рача – Бијељина (дужина 19,9 km), Бијељина – Угљевик (дужина 23,8 km), Требиње – Билећа (дужине 25,1 km, 1931 година), Устипрача - Фоча (дужине 41, 6 km, 1939. година), те Метковић -Плоче (дужина 21,8 km, 1942. година)

За вријеме Другог свјетског рата Босна и Херцеговина претрпјела је огромна материјална разарања и људске губитке. Уништена су или у огромној мјери оштећена индустријска предузећа, рудници, објекти школства, саобраћајне комуникације и објекти на њима. Бројне

пруге су биле оштећене и прекинуте: Београд – Загреб, *„Личка пруга“*, *„Јадранска пруга“...*[250] *(Zečević,2016).*

Скица бр. 17.: Стање и развој жељезничког саобраћаја *(Измјена и допуна просторног плана Републике Српске до 2025. године)*

Законом о петогодишњем плану развоја, почела је послијератна обнова земље. Због важности за економски развој, питање обнављања и изградње жељезница било је неупитно. Наиме, то је био важан циљ стратешких задатака постављених овим петогодишњим планом 1947- 1951. године.

У том контексту изузетно важну улогу имале су омладинске радне акције, а најважније су оне на изградњи жељезничких пруга Брчко – Бановићи (1946. године), Шамац – Сарајево (1947. године) и Добој – Бања Лука (1951. године). Тада је 360 000 омладинаца изградило око 422 km пруге нормалног колосијека *(Zečević,2016).* Иако је изградња пруге Брчко – Бановићи представљала прву велику акцију омладине Југославије, мање акције су постојале и раније, као што је сјеча дрва на Руднику и Црном врху, берба кукуруза у Срему, сјетва у Војводини итд. *(Селинић, 2005).*

[250] уз то, партизанске јединице су нерадо морале да врши диверзије и да онеспособљавају поједине пруге у циљу заустављања напредовања непријатеља. Једна од највећих диверзија те врсте у току рата био је напад пролетерских бригада на пругу Сарајево – Мостар, на којој је у дужини од 70 km заузето 11 жељезничких станица, уништено или оштећено 57 зграда, два већа и неколико мањих мостова, 32 локомотиве. Рачуна се да је око 80% читаве мреже југословенских жељезница оштећено или трајно онеспособљено (*Zečević, 2016.)*

Пруга Брчко – Бановићи, представљала је симбол обнове Босне и Херцеговине. Значај пруге огледао се у сљедећем:

- повезала је богати угљени басен са индустријским центрима;
- повећање експлоатације воћарског реона у Посавини (што је довело до отварања индустријских предузећа у сјевероисточној Босни);
- омогућена је већа експлоатација наслага соли;
- створени су услови и за искоришћавање богатства шума;
- омогућена је веза са жељезничком саобраћајницом Шамац – Сарајево.

Дакле, горе наведене предности ову пругу су сврставале у пруге од великог економског значаја. Такође, као дио тадашње трансферзалне пруге Винковци – Тузла спајала је тзв. сјеверну магистралу, Марибор – Загреб – Београд, са јужном. Са циљем наставка експлоатације руда који су били значајни за процес електрификације и индустријализације државе, али и наставка повезивање Босне и Херцеговине са осталим земљама, изграђена је пруга Шамац – Сарајево (од 1. априла до 15. новембра 1947. године). Пругу су градиле 920 бригада са око 217200 омладинаца, од тога домаћих 886 са преко 211000 омладинаца. (*Zečević,2016; Селинић, 2005).* Значај ове пруге огледао се и у сљедећем:

- помогла је коришћење налазита угља и гвожђа у долини Босне (око Вареша, Какња и Зенице) за изградњу тешке индустрије;
- подстрек реализацији циљева петогодишњег плана да се земља индустријализацијом извуче из заосталости;
- дио саобраћајнице која би повезала унутрашњост земље са морем;
- растерећење жељезница БиХ (*Селинић, 2005).*

Послије изградње ове пруге, којом су индустријски центри сјеверне Босне повезани са Сарајевом, приступило се изградњи пруге Добој – Бања Лука и Сарајево – Плоче са циљем даљег ширења мреже жељезничких траса али и индустријског развоја.

Важно је напоменути и *„Унску пругу“*, односно пругу Бихаћ – Книн, пругу Добој – Тузла, пругу Бугојно – Горњи Вакуф, пругу Фоча – Миљевина... *(Zečević,2016).*

У периоду послије Грађанског рата (1992 – 1995.), дошло је до подјеле управљања жељезницама, те су на територији Републике Српске основане *„Жељезнице Републике Српске“*, а на територији Федерације Босне и Херцеговине *„Жељезнице Федерације Босне и Херцеговине“*. Као што се из табеле бр.69 види, око 41% мреже пруга БиХ се налази у Републици Српској (на подручју истраживања налази се око 94% пруга Републике Српске).

Табела бр. 69.: Расподјела жељезничке мреже БиХ на жељезнице Републике Српске и Жељезнице Федерације БиХ

Број пруге	Назив пруге - дионице	Укупно у БиХ (укупна дужина у km)	Република Српска	
			(km)	% од укупне дужине
11	Сарајево – Чапљина (граница БиХ)	170,39	0	0
12	Сарајево – Шамац (граница БиХ)	236,15	81,27	34,41
12.1	Сарајево теретна – Рајловац теретна	5,58	0	0
12.2	Рајловац путна – Распутница Миљацка	3,16	0	0
12.3	Подлугови – Дрошковац	23,52	0	0
12.4	Распутница Поље – Распутница Љешево	2,44	0	0
12.5	Зеница путна – Зеница Жељезара –Јелина	6,77	0	0
12.6	Модрича – Градачац	14,63	9,63	65,82
13	Добој – Тузла	57,37	28,14	42,05
13.1	Распутница Спреча – Добој Предграђе	0,76	0,76	100
14	Бановићи – Брчко (граница БиХ)	90,23	7,72	8,55
14.1	Шићки Брод одвајак – Блок 3 Огранак	0,53	0	0
15	Живинице – Зворник (граница БиХ)	45,68	21,34	46,72

16	Добој – Нови Град	179,63	179,63	100
16.1	Омарска – Томашица	10,53	10,53	100
16.2	Брезичани – Љубија рудник	15,06	15,06	100
16.3	Крчевине одвојак – Заједница одвојак	0,56	0,56	100
16.4	Нови Град теретна – Мост на Сани	1,70	1,70	100
17	Суња (граница БиХ) – Нови Град – Нови Град (граница БиХ) – Книн	136,16	38,18	28,04
18	Брод – Брод (граница БиХ)	1,54	1,54	100
19	Бијељина (граница Бих) – Сремска Рача	18,70	18,70	100
20	Пруга Београд – Бар: Јабланица (граница БиХ) – Штрпци (граница БиХ)	9,30	9,30	100
	Укупно -Федерација БиХ 606, 33km, -Република Српска 424, 06 km	1030,39	424,06	41,15
	Елкетрифициране пруге -Федерација БиХ 439 km -Република Српска 338 km	777 km	338 km (80%)	44,40
	Неелектрифициране пруге -Федерација БиХ 168 km -Република Српска 87 km	255 km	87 km (20%)	34,12
	Двоколосјечне пруге -Федерација БиХ 68 km -Република Српска 19 km	87 km	19 km (4,5 %)	28,84

(Просторни план Републике Српске до 2025. године, Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2015. године, Анализа и оцјена стања 2013.)

Данашња жељезничка мрежа се састоји од двије главне стратешке линије, два главна правца, које уједно и представљају и главне жељезничке пруге за превоз робе:

- линија сјевер – југ (Шамац – Добој – Зеница – Сарајево – Мостар – Чапљина), налази се на коридору Vc; значајна је по томе што се преко ње остварују везе са Хрватском, земљама сјеверне Европе, те луком Плоче;
- линија запад – исток (Добрљин – Нови Град – Бања Лука – Добој – Тузла – Зворник), пруга паралелно са Коридором X (сјеверни дио Републике Српске); значајна по томе, што се остварује веза са Федерацијом Босне и Херцеговине, Хрватском, Србијом,а даље и са земљама Блиског истока и југоисточне Европе *(Okvirna strategija prometa Bosne i Hercegovine, 2016).*

Наведене везе са Србијом и Хрватском остварују се преко сљедећих прелазних станица:

- Зворник Нови/Брасина и Бијељина/Сремска Рача (Железнице Србије);
- Шамац/Славонски Шамац, Брчко/Дреновци и Добрљин/Волиња (Жељезнице Хрватске);
- Блатна/Отока Босанска, Добој/Маглај, Петрово Ново/Дубоштица, Брчко/Буковац и Зворник Нови (Цапарде)/Калесија) (Жељезницама Федерације Босне и Херцеговине) (*Просторни план Републике Српске до 2025. године, Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2015. године, Анализа и оцјена стања 2013.,Урбанистички завод Републике Српске)*

Превоз путника жељезницом, обезбјеђен је не само унутар мреже жељезница Републике Српске, већ и ка Федерацији БиХ, Србији, Хрватској али и даље ка Љубљани и европским градовима.

Развијеност жељезничке мреже[251], посматраћемо кроз сљедеће параметре:

- *дужина жељезничке мреже;*

Векторизацијом података о жељезничкој инфраструктури из *„Измјена и допуна просторног плана Републике Српске до 2025. године“* дошло се до сљедећих закључака:

- на подручју истраживања лоцирано је 93,76 % жељезничке мреже Републике Српске;

[251] према:Dinić, J. Saobraćajna geografija

- јужно од Осмака и Зворника до Требиња, лоцирано је свега 6,24% жељезничке мреже Републике Српске;

- *густина жељезничке мреже:*

$$a = \frac{D \times 100}{\mathrm{P}}$$

гдје је D дужина комуникација, а P површина у km^2.
Просјечна густина жељезничке мреже на територији Републике Српске исказана као D/P износи 1,7 $km/100km^2$. У односу на тај просјек, подручје истраживања одликује се већом (2,79 $km/100km^2$), а подручје јужно од Осмака и Зворника знатно мањом густином жељезничке мреже (0,25 $km/100km^2$).

- *дужина жељезничких комуникација на 10 000 становника:*

$$a' = \frac{D \times 10000}{\mathrm{L}}$$

гдје је D дужина комуникација, а L број становника.
Ова формула представља дужину жељезничке мреже мјерене бројем километара на 10000 становника. Број километара на 10000 становника за Републику Српску износи 3,41. Овај параметар, као и Енгелов коефицјент, има одлике као претходни, тј. највећи је на подручју истраживања поредећи са остатком (и просјеком) Републике.

- *густина мреже у односу и на површину (a) и број становника (a'), тзв. Енгелов коефицјент:*

$$A = \sqrt{a \times a'}$$

Табела бр. 70.: Развијеност жељезничке мреже на територији Републике Српске

простор	густина жељезничке мреже	Дужина комуникација на 10 000 становника	густина мреже у односу на површину и број становника
Република Српска	1,7	3,41	2,40
подручје истраживања[252]	2,79	3,96	3,32
јужно од Осмака и Зворника	0,25	1,10	0,52

(интерпретација аутора рада на основу векторизованих података из „Измјена и допуна просторног плана Републике Српске до 2025. године и Prostornog plana brčko Distrikta, 2006.)

Из свега се врло јасно закључује, да је подручје истраживања, по свим параметрима којима је одређена разијеност жељезничке мреже, изнад просјека за Републику Српску.
Даље јачање подручја истраживања, тј. сјеверног дијела Републике, са аспекта разијености жељезничке инфраструкуре, уочава се из планских рјешења *„Измјена и допуна просторног плана Републике Српске до 2025. године“*, а како слиједи:

- изградња пруге Бијељина – Лешница (уз претходно урађена техноекономска истраживања), веза са пругом Ваљево – Лозница, уз њену електификацију, заједно са Србијом, што ће знатно допринјети бољим везама и прекограничној сарадњи са Републиком Србијом;
- главни ремонт пруга: Шамац – Добој – Сарајево и Нови Град – Добој, са реконструкцијом за припрему изградње II колосијека (уз претходно урађена техноекономска истраживања);
- повезивање Брода жељезницом (Брод – Дервента – Подновље – Копривна);

[252] укључен и Брчко Дистрикт

- спровођење електрификације пруге Добој – Зворник;
- изградња и електрификација пруге Бијељина – Брчко – Шамац, са реконструкцијом дионице Бијељина – Шид;
- ремонт пруге Суња – Нови Град – Блатна – Книн.

Важно је напоменути да се у планском периоду *„Измјена и допуна просторног плана Републике Српске до 2025. године“*, планира и јачање подручја јужно од Осмака и Зворника, са аспекта развијености жељезничког саобраћаја. Као што је претходно истраживање показало, ово подручје се одликује малом густином жељезничке мреже, како у односу на површину тако и у односу на број становника – испод просјека Републике Српске. Побољшању ситуације би требала допринјети планирана изградња пруге која би повезала Зворник са Вишеградом и Требињем, потом изградња туристичких пруга по Херцеговини али и пруге Чапљина – Требиње – Билећа – Никшић. Све ово би требало да допринесе јачању (стварању) осовине развоја јужно од подручја истраживања.

Развој **друмског саобраћаја** у Босни и Херцеговини почиње средином 19. вијека, када је прорадила магистрална саобраћајна линија Босански Брод – Сарајево – Метковић. Њен значај огледао се интеграцији домаће трговине, као и трговине са иностранством.

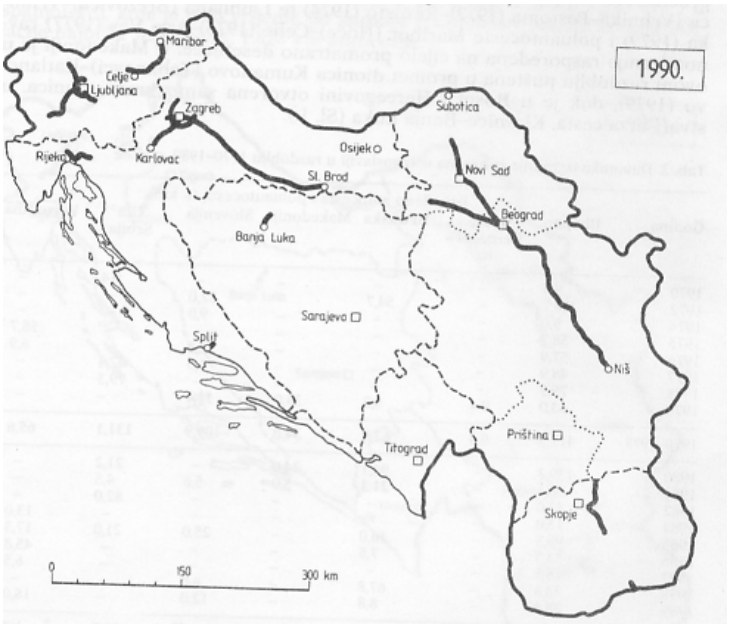
За Турског периода, тј. 1869. године изграђен Закон о путевима. Осим што је у том периоду извршена категоризација путева, дати су и саобраћајно-технички нормтиви. Но, на крају османске владавине, само 5% копнених путева је било за колски саобраћај. То је посљедица тога што је путеве градило и реконструисало становништво (примјера ради само путовање кола са робом, од Сарајева до Босанског Брода, трајало је око 44 сата). Изградња инфраструктуре, како друмске тако и жељезничке, за вријеме Аустроугарске управе, имала је поред војног и политичког, велики економски значај. Превасходно, остварила се боља веза различитих крајева земље. Године 1908. напушта се традиционалан начин изградње цеста, а уводи се новчани порез – цестарина. Из средстава тог пореза, Земаљска управа одржавала 6896 km путева (*Hadžibegović, 2004; Juzbašić 2002*).

Друмски саобраћај, новијег југословенског периода, имао је сљедеће карактеристике:

- друмски превоз путника имао је сталну тенденцију раста до 1983. године, те је након мање стагнације у 1984. години, поново биљежио благи раст;
- превоз робе друмом имао је стални раст;
- дужина магистралних путева (1987. године) износила је 3666 km;
- дужина регионалних путева (1987. године) износила је 3733 km;
- укупна дужина путева (1987. године) износила је 7399 km *(Prostorni plan Bosne i Hercegovine za period od 1981. do 2000. godine*; *Pregledna karta lokaliteta višednevnog ručnog i automatskog brojanja vozila na putnoj mreži u 1987. godini; Intenzitet saobraćaja na putnoj mreži SR BiH 1987. godine).*

Што се тиче *аутопутева*, изградња истих у Југославији је започела знатно касније него у осталим европским земљама. Поређења ради, када се у Београду пустила у саобраћај дионица првог урбаног аутопута (1970. година), СР Њемачка је већ имала 4110 km, Италија 3913 km, Француска 1542 km, ДР Њемачка 1390 km, Холандија 1209 и Велика Британија 1133 km аутопутева. У периоду 1970 – 1979, изграђено је укупно 413 km аутопутева, рачунајући ту и полуаутопутеве *(Sić, 1990).*

У наведеном периоду највише је аутопутева изграђено у Србији (196,7 km) и Словенији (109,9 km), Хрватској (62,9 km) и Македонији (34 km). Поредећи са њима, Босна и Херцеговина је била у још лошијој позицији. Наиме, отворена је само краћа дионица, у ствари брза цеста, Клашнице – Бања Лука (9,4 km). У наредном периоду, 1980 – 1989. године изграђено је око 30% више него у претходном периоду. На првом мјесту по дужини изграђених аутопутева била је Хрватска (235,5 km), Србија (229,3 km), Словенија (48,6 km) и Македонија (29 km). Највише нових дионица је изграђено на правцу цесте „Братства и јединства“ *(Sić, 1990).* У овом периоду на територији Босне и Херцеговине није изграђен нити један километар аутопута.

Скица бр. 18.: Мрежа аутопутева у Југославији почетком 1990. године *(Sić, 1990).*

Дакле, највећи дио путне мреже (без аутопутева) изграђен је у бившој Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији, тј. од краја Другог свјетског рата до половине осамдесетих година прошлога вијека. Ти магистрални и регионални путеви и данас чине окосницу путне мреже.

Важно је напоменути да је Босна и Херцеговина потписала 2008. године са Европском унијом „*Споразум о стабилизацији и придруживању ЕУ*“, те је Протоколом о копненом транспорту између Европске уније и Босне и Херцеговине, преузета обавеза за унапријеђење транспортног система и транспортне инфраструктуре. С обзиром да се европском политиком развоја транспортних система планира изградња Паневропских коридора, за Републику Српску најзначајнији је коридор Vc, у који спада:

- аутопут Метковић – Мостар – Сарајево – Добој – Шамац (за подручје истраживања битна је дионица Добој-Шамац);
- жељезничка пруга Метковић – Мостар – Сарајево – Добој – Шамац (за подручје истраживања битна је дионица Добој-Шамац);;
- аеродром Сарајево и Мостар;
- пловни пут ријеком Савом, Босном и Неретвом (за подручје истраживања битна је ријека Сава).

Поред ових путних праваца, међународни значај има и изградња и унапређење путних праваца:

- Е – 61 Градишка – Бања Лука – Млиниште, према Сплиту (Република Хрватска);
- Е – 761 Бихаћ – Мркоњић Град – Јајце – Сарајево – Вишеград – Вардиште (граница са Републиком Србијом);
- Е – 762 Сарајево – Брод на Дрини – Шћепан Поље (граница са Црном Гором). *(Просторни план Републике Српске до 2025. године, Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2015. године, Анализа и оцјена стања 2013.)*

Данас путну мрежу у Републици Српској чини[253]:

- аутопут Бања Лука – Градишка – 32 km (са градњом је кренуо и мост на ријеци Сави-према Републици Хрватској);

[253] подаци добијени од стране ЈП „Путеви РС“, а за потребе израде „Измјена и допуне просторног плана Републике Српске до 2025. године“ (податак о дужини трасе аутопута Бања Лука – Добој добијен је помоћу GIS-а);. разлике између података који су добијени векторизацијом саобраћајница из карографског приказа „Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске“ и података добијених од стране ЈП „Путева РС“(за потребе израде Просторног плана Републике Српске), посљедица су превасходно размјере карте

- аутопут Бањалука – Добој (70,06 км)
- магистрални путеви – 1767,87 km;
- регионални путеви – 2104, 82 km;
- локални путеви – процјена сса 6030 km.

Према векторзованим подацима графичког приказа саобраћајне инфраструктуре из „Измјена и допуна просторног плана Републике Српске до 2025. године“ и „Prostornog plana Brčko Distrikta 2006“, сви изграђени аутопутеви налазе се у подручју истраживања, а 56% регионалних и око 31% магистралних путева лоцирано је на подручју истраживања.

Поређења ради, структура путне мреже Федерације Босне и Херцеговине је сљедећа:

- аутопутеви 92 km;
- магистрални путеви – 2137 km;
- регионални путеви – 2547 km *(Измјене и допунам просторног плана Републике Српске до 2025. године; Okvirna strategija prometa Bosne i Hercegovine, 2016).*

Дакле, дужине регионалних, магистралних и аутопутева добијене су векторизацијом саобраћајница из „*Измјена и допуна просторног плана Републике Српске до 2025. године*“. Развијеност саобраћајне мреже, територијално се анализирала на нивоу:

- цијели простор Републике Српске
- подручје истраживања;
- подручја јужно од *„линије“* Осмаци – Зворник до Требиња.

За анализу саобраћајне мреже, користила су се четири параметра (*Dinić, 1976*) :

- *дужина саобраћајне мреже;*

Грубо гледајући, векторизацијом података о саобраћајној инфраструктури из *„Измјена и допуна просторног плана Републике Српске“*, дошло се до сљедећих закључака:

- подручје истраживања, располаже са 60,41% саобраћајница (аутопутеви, магистрални и регионални путеви);
- простор јужно од Осмака и Зворника, располаже са 39,59% саобраћајница (регионални, магистрални путеви);
- на простору јужно од Осмака и Зворника до Требиња нема изграђених аутопутева (у планском периоду (*„Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2025. године“*) планира се изградња Јадранско-јонског аутопута).

С обзиром да подаци о дужини, тј. расподјели саобраћајне инфарструктуре нису довољни за извођење релевантних закључака о саобраћајној развијености државе, већ у суштини представљају добар темељ за даља истраживања, приступило се израчунавању и сљедећих параметара:

- *густина соабраћајне мреже:*

$$a = \frac{D \times 100}{\mathrm{P}}$$

гдје је D дужина комуникација, а P површина у km^2.

Густина саобраћајне мреже на територији Републике Српске исказана као D/P износи 15,8 $km/100km^2$. У односу на то, густина саобраћајне мреже на подручју истраживања је већа (16,39 $km/100km^2$), а јужно од Осмака и Зворника до Требиња мања (15,01 $km/100km^2$).

Иста је ситуација када овај параметар посматрамо према категоризацији саобраћајница, изузев регионалних путева. Дакле, густина собраћајне мреже приказана $km/100km^2$ (посебно аутопутеви, магистралне.и укупно) је већа на подручју истраживања, него на подручју јужно од Осмака и Зворника и цијеле Републике Српске.

Слабија насељеност, која не захтјева потребу за дужом мрежом путева, непостојање значајнијих комуникација за коју би се везали постојећи и планирани путеви (примјер коридор X или коридор Vc у сјеверном појасу државе), слабија атрактивност овог простора у смислу транзитности, слабији урбани центри, само су неки од разлога, мањег броја километара по јединици површине на подручју јужно од Осмака и Зворника до Требиња (изузев регионалних путева). Насупрот томе, подручје истраживања одликује се већим бројем становника, што имплицира и потребу за гушћом мрежом саобраћајница. Уз то, близина наведених европских коридора, развијени градски центри...довели су до тога да се овај простор одликује гушћом мрежом на 100 km^2.

- *дужина саобраћајних комуникација на 10 000 становника:*

$$a' = \frac{D \times 10000}{\mathrm{L}}$$

гдје је D дужина комуникација, а L број становника;

Овом формулом се одређује дужина комуникација на 10000 становника. Број укупних километара саобраћајница на 10000 становника за Републику Српску износи 31,68. Подручје јужно од Осмака и Зворника има већи број километара саобраћајница на 10000 становника од Републике Српске (66,81), што није случај са подручјем истраживања (сса 23 km на 10000 становника). Ово се оправдава чињеницом да на простору јужно од Осмака и Зворника до Требиња живи далеко мањи број становника, него на подручју истраживања (241971 наспрам 1011887 становника). У табели бр. 71. приказана је дужина комуникација на 10000 становника према категоризацији на аутопутеве, магистралне и регионалне за подручје истраживања и за подручје јужно од Осмака и Зворника. Однос између ових подручја за категоризације саобраћајница исти је као однос сагледан на нивоу укупне дужине за све путеве. Но, очигледно је да је дужина аутопутева на 10000 становника на подручју истраживања већа од дужине на 10000 становника на нивоу Републике Српске (јер на подручју јужно од Осмака и Зворника нема изграђених аутопутева).

- *густина мреже у односу и на површину (a) и број становника(a'), тзв. Енгелов коефицијент:*

$$A = \sqrt{a \times a'}$$

Густина укупне саобраћајне мреже у односу на површину и број становника на територији Републике Српске износи 22,37. У односу на то, овај параметар на нивоу подручја истраживања је мањи, а на подручју јужно од Осмака и Зворника већи. Иста је ситуација уколико овај параметар посматрамо и по категоризацији саобраћајница (изузев аутопутева). Дакле, дужина комуникација на 10000 становника и густина мреже у односу на површину и број становника је највећа на простору јужно од Осмака и Зворника. То је посљедица слабе демографске слике овог простора. Сва саобраћајна инфраструктура овог подручја углавном је насељена из доба Југославије, када је демографска и привредна слика овог подручја била другачија. Модернизација, рехабилитација и изградња саобраћајне инфраструктуре на овом подручју, уз планирану изградњу жељезничке инфраструктуре, требало би да допринесе привредно – демографском развоју овог подручја и профилисању осовине развоја у овом дијелу републике.

Табела бр. 71.: Развијеност друмске инфарструктуре на територији Републике Српске/подручја истраживања

простор	густина саобраћајне мреже	Дужина комуникација на 10 000 становника	густина мреже у односу на површину и број становника
Аутопутеви			
Република Српска	0,43	0,86	0,61
подручје	0,74	1,06	0,89

истраживања[254]			
јужно од Осмака и Зворника	0	0	0
магистрални путеви			
Република Српска	6,92	13,87	9,80
подручје истраживања[255]	7,40	10,51	8,82
јужно од Осмака и Зворника	6,28	27,93	13,24
регионални путеви			
Република Српска	8,45	16,94	11,97
подучје истраживања[256]	8,24	11,70	9,82
јужно од Осмака и Зворника	8,73	38,87	18,42
аутопутеви, магистрални и регионални путеви			
Република Српска	15,8	31,68	22,37
подручје истраживања[257]	16,39	23,28	19,53
јужно од Осмака и Зворника	15,01	66,81	31,67

(интерпретација аутора рада на основу података који су добијени векторизацијом графичког приказа саобраћајне инфраструктуре из Измјена и допуна просторпног плана Републике Српске до 2025. године и Prostornog plana Brčko Distrikta 2006, Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године, Резултати пописа градови, општине, насељена мјеста, Републички завод за статистику, Бања Лука 2017. године; Popis 2013, Starost i spol, bračni status, fertilitet, Knjiga 1 (2019). Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

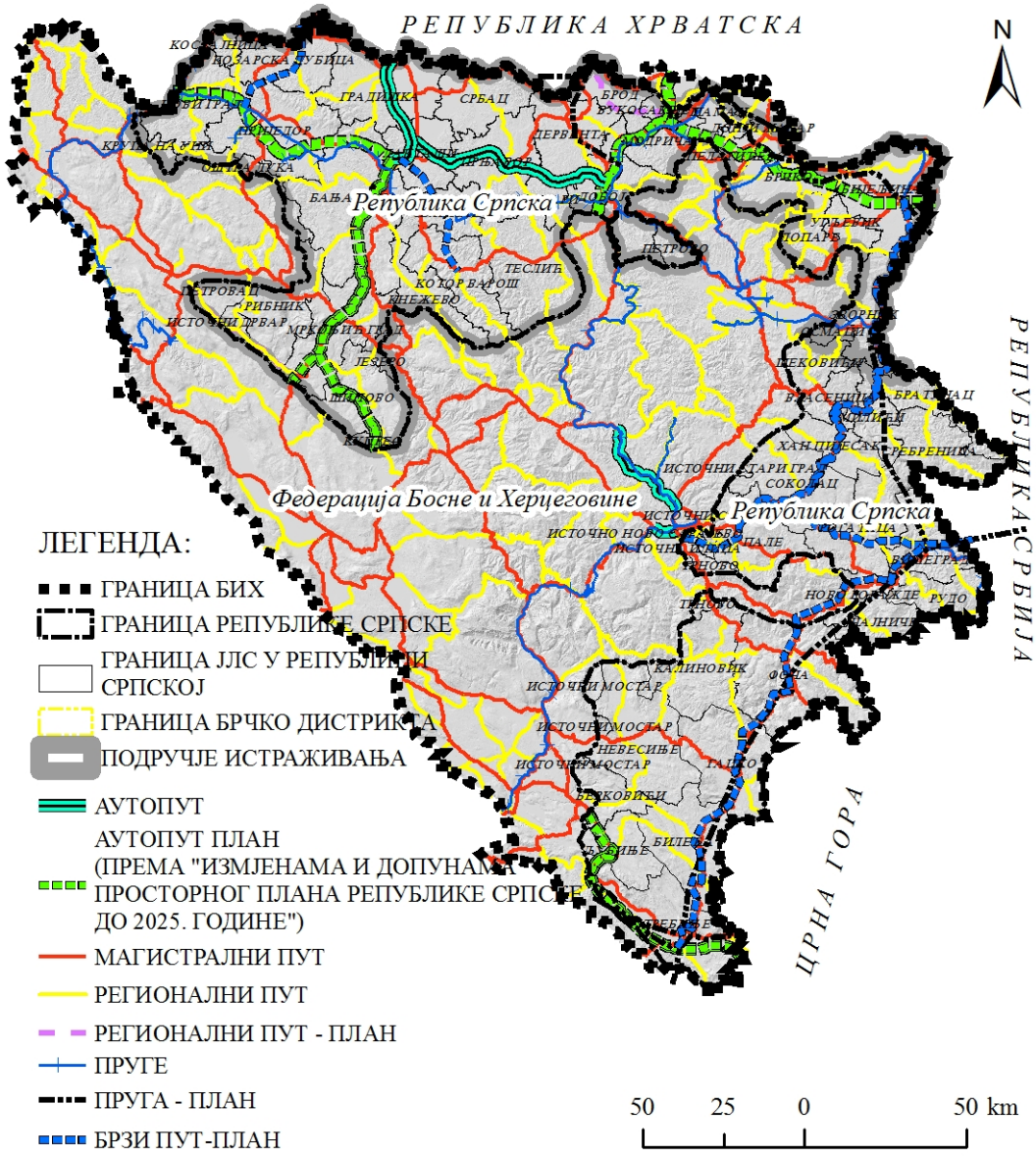
Но, без обзира на овакве закључке, подручје истраживања се одликује дужом мрежом саобраћајница, већом густином саобраћајне мреже на 100 km^2 (укупни, магистрални и аутопутеви), те већим просјечним годишњим дневним саобраћајем мјереним на мјерним мјестима. Као потврда тога, у наставку рада, а с обзиром на релевантност података,тј. закључака на основу ових података, аутор је ову област обрадио као посебно поглавље (у наставку текста).

На крају овог дијела истраживања, важно се дотаћи и планских рјешења у инфраструктурном смислу (друмском саобраћају), која и даље јачају овај простор, јер се *„основне планске концепције заснивају на сукцесивној изградњи аутопута у „Посавском развојном појасу“: граница Републике Србије – Бијељина – Брчко – Модрича – Добој – Прњавор – Лакташи – Бања Лука – Приједор – Нови Град – Граница Републике Хрватске“ (Измјене и допуне просторног плана Републике Српске до 2025. године, 2015, стр. 215).*
До сада је изграђен аутопут Бања Лука – Добој и Бања Лука – Градишка, усвојен План парцелације за аутопут и гасовод дионице Вукосавље – Брчко и Брчко – Рача, а за аутопут Бања Лука – Нови Град, тј. дионицу Бања Лука – Приједор такође је усвојен план парцелације. За дионицу Добој – Вукосавље урађена је пројектна и студијска документација (Студија изводљивости изградње аутопута).
Трасе наведних аутопутева и гасовода, које су дефинисане плановима парцелација, разликују се од онога што је планирано *„Измјенама и допунама Просторног плана Републике Српске до 2025. године“*[258]. Ово се правда чињеницом да су у оквиру *„Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2025. године“* све дебљине линија и димензије тачака и њихове локације идикативне, те је дата могућност њиховог дефинисања, тј. прецизирања кроз даљу

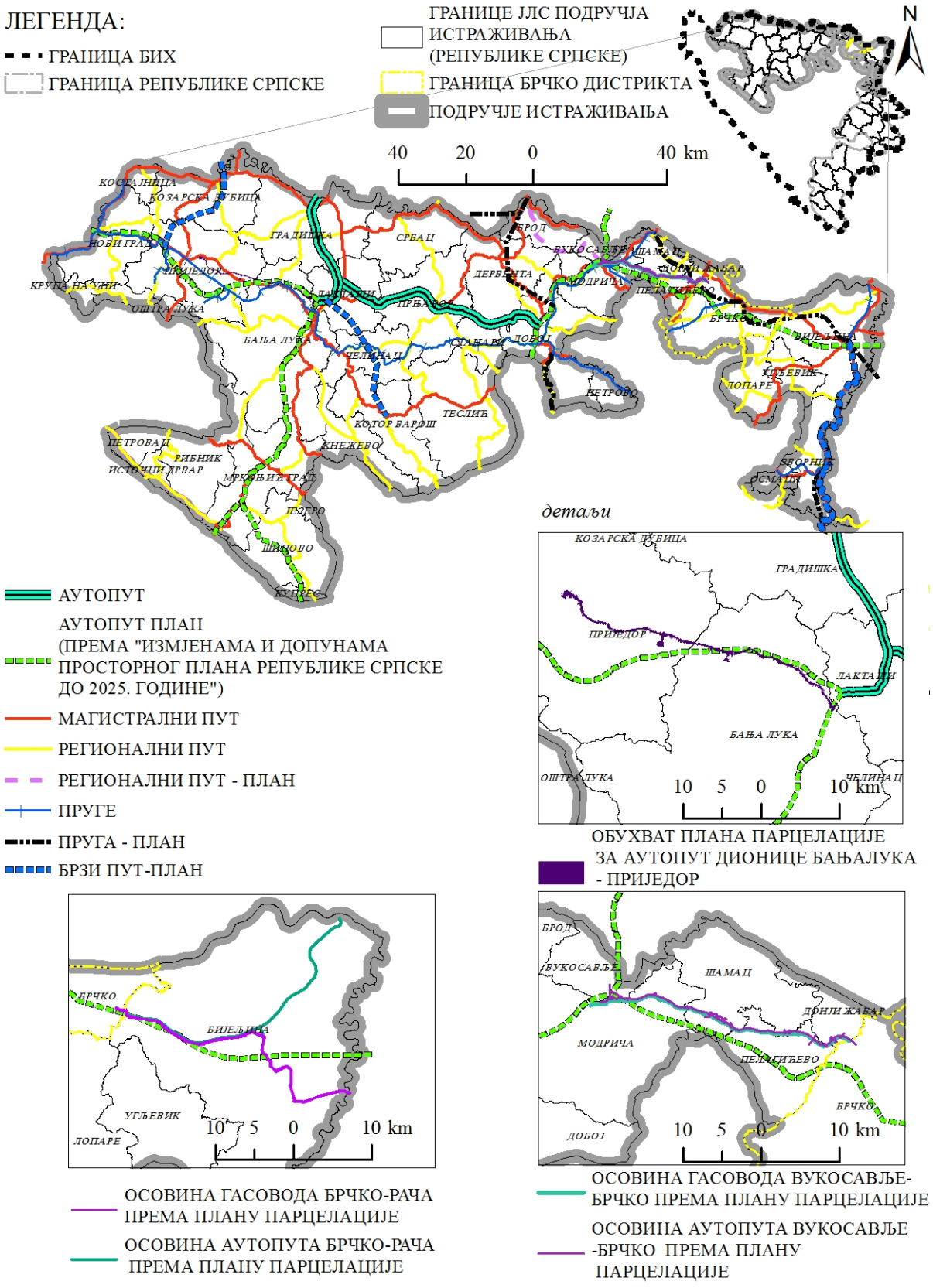
[254] укључен и Брчко дистрикт
[255] укључен и Брчко дистрикт
[256] укључен и Брчко дистрикт
[257] укључен и Брчко дистрикт
[258] представљено графички

планску разраду, тј. план парцелације. Дакле, њихово тумачење није стриктно, већ флексибилно (посебно код линијских система као што су трасе аутопутева, гасовода...), прилагођавајући се реалној ситуацији на терену, преко различитих планова и пројеката (укључујући и планове парцелације или планове подручја посебне намјене).
Дакле, до сада (март 2021. године) усвојени су следећи планови парцелације за изградњу аутопута на посавској осовини:

- План парцелације за аутопут и гасовод дионице Вукосавље – Брчко и Брчко – Рача, на територији Града Бијељина;
- План парцелације за аутопут и гасовод дионице Вукосавље – Брчко и Брчко – Рача, дионица Вукосавље – Брчко, на територији Општине Вукосавље;
- План парцелације за аутопут и гасовод дионице Вукосавље – Брчко и Брчко – Рача, дионица Вукосавље – Брчко, на територији Општине Модрича;
- План парцелације за аутопут и гасовод дионице Вукосавље – Брчко и Брчко – Рача, дионица Вукосавље – Брчко, на територији Општине Шамац;
- План парцелације за аутопут и гасовод дионице Вукосавље – Брчко и Брчко – Рача, дионица Вукосавље – Брчко, на територији Општине Пелагићево;
- План парцелације за аутопут и гасовод дионице Вукосавље – Брчко и Брчко – Рача, дионица Вукосавље – Брчко, на територији Општине Доњи Жабар;
- План парцелације за аутопут Бањалука-Нови Град дионица Бања Лука-Приједор, на територији Града Приједор;
- План парцелације за аутопут Бањалука-Нови Град дионица Бања Лука-Приједор,на територији Града Бања Лука.

Карта бр. 55.: Садашња и планирана (Република Српска) саобраћајна инфраструктура Босне и Херцеговине *(векторизовани подаци из Измјена и допуна просторног плана Републике Српске до 2025. године и Prostorni plan Federacije BiH 2008 – 2028 Prostorna osnova – vektorski podaci)*

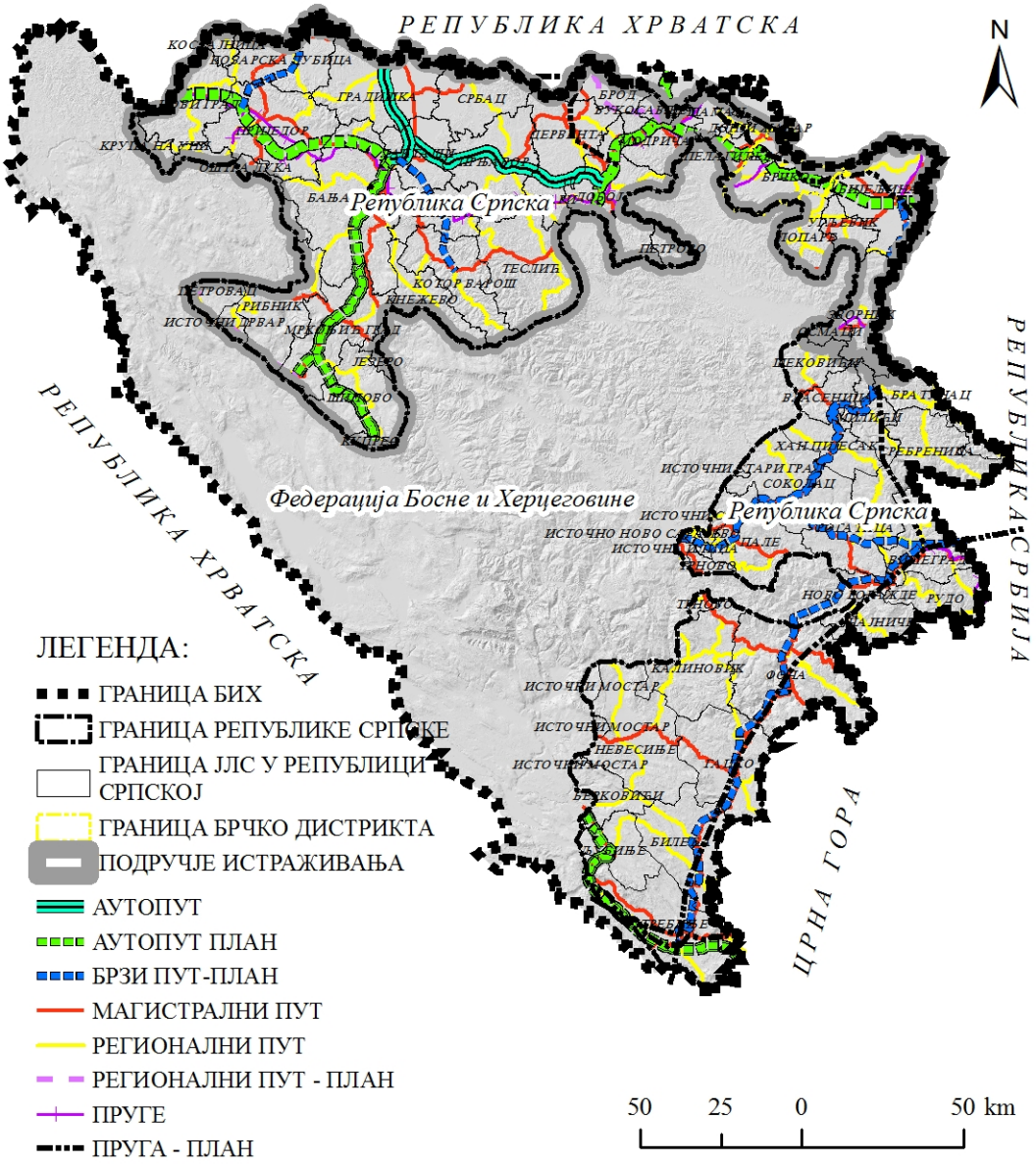
Карта бр. 56.: Саобраћајнице Републике Српске са детаљима из планова парцелација *(векторизовани подаци из Измјена и допуна просторног плана Републике Српске до 2025. године< План парцелације за аутопут и гасовод дионице Вукосавље – Брчко и Брчко – Рача, на територији Града Бијељина; План парцелације за аутопут и гасовод дионице Вукосавље – Брчко и Брчко – Рача, дионица Вукосавље – Брчко, на територији Општине Вукосавље;План парцелације за аутопут и гасовод дионице Вукосавље – Брчко и Брчко – Рача, дионица Вукосавље – Брчко, на територији Општине Модрича; План парцелације за аутопут и гасовод дионице Вукосавље – Брчко и Брчко – Рача, дионица Вукосавље – Брчко, на територији Општине Шамац;План*

парцелације за аутопут и гасовод дионице Вукосавље – Брчко и Брчко – Рача, дионица Вукосавље – Брчко, на територији Општине Пелагићево;План парцелације за аутопут и гасовод дионице Вукосавље – Брчко и Брчко – Рача, дионица Вукосавље – Брчко, на територији Општине Доњи Жабар; План парцелације за аутопут дионице Бања Лука – Приједор, на територији Града Бања Лука – нацрт плана; План парцелације за аутопут дионице Бања Лука – Приједор, на територији Града Приједор – нацрт плана)

Важно је нагласити да ће се аутопут у сјеверном дијелу Републике Српске *„везати“* за коридор Vc код Добоја (петља Јоховац), те преко аутопута Градишка – Бања Лука (који је изграђен, али се чека са изградњом моста на ријеци Сави, према Хрватској) *„везати“* на коридор X.

За овај простор важан је и планирани аутопут Градишка – Лакташи – Бања Лука (изграђена дионица) – Мркоњић Град – Млиништа (Купрес), те изградња регионалних путева Бања Лука – Бронзани Мајдан – Сански Мост, Млиништа – Клековача, Модрича – Вукосавље – Брусница – Брод, брзог пута Приједор – Козарска Дубица – Доња Градина, брзог пута Бања Лука – Челинац – Котор Варош – Ободник, те изградњу обилазница око Бања Луке, Приједора и Бијељине *(Измјене и допуне просторног плана Републике Српске до 2025. године).*

У остатку државе тј. простору јужно од Осмака и Зворника планирани су брзи путеви (Бијељина – Зворник – Милићи – Хан Пијесак – Соколац; Луквица – Пале – Соколац – Рогатица – Вишеград – Вардиште; Требиње – Билећа – Гацко – Фоча – Миљевина – Устипрача – Вишеград), те изградња аутопута предвиђеног Јадранско – јонском иницијативом, трасом од Љубиња – ободом Поповог поља – Требиња, ка Црној Гори, те изградња обилазница око Требиња и Гацка и моста преко ријеке Дрине на потезу Љубовија – Братунац *(Измјене и допуне просторног плана Републике Српске до 2025. године).*

Карта бр. 57.: Садашња и планирана саобраћајна инфраструктура на територији Републике Српске *(векторизовани) подаци из Измјена и допуна просторног плана Републике Српске до 2025. године)*

Изградњом аутопута на посавској осовини развоја, Република Српска добиће саобраћајницу највишег реда, важан привредни објекат и остварiће везу са коридором X и Vc (укључивање у европске саобраћајне токове и европски економски систем), што би за посљедицу требало имати већу интеграцију простора и јачање веза са окружењем.
На државном нивоу, остварiће се квалитетнија веза на потезу Нови Град – Бијељина, тј. скратиће се вријеме путовања (просторно– временска конвергенција), појачаће се сугурност путовања, транзитност и ефикасност, створiће се нове локације за формирање привредних зона око петља, повећаће се конкурентност привреде на гравитационом подручју трасе, повећаће се приватне инвестиције, утицаће на развој туризма, остварiће се боља повезаност добојске и бањалучке регије итд.

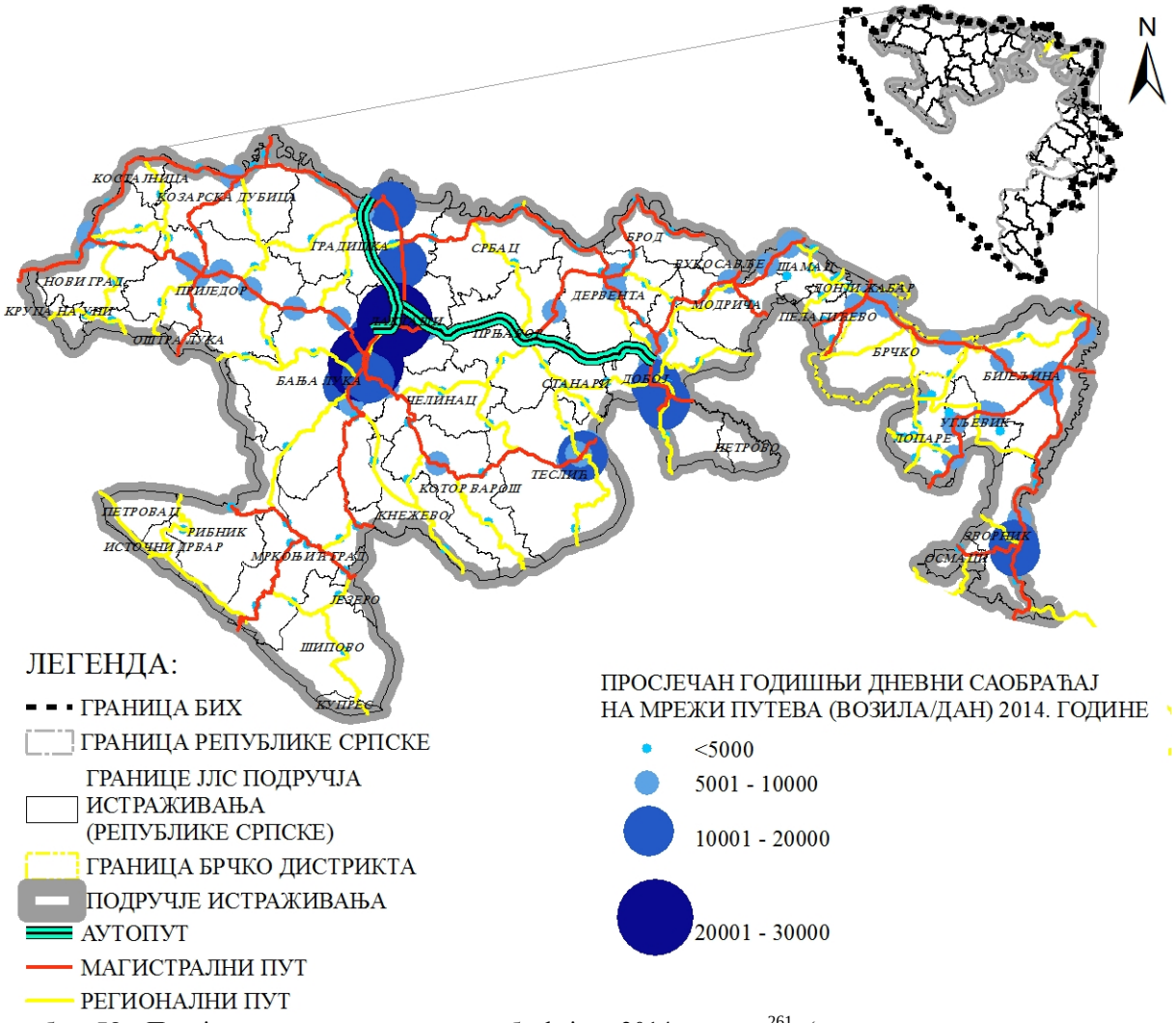
<u>Анализа просјечног годишњег дневног саобраћаја – постојећа експлоатација саобраћајне мреже</u>

Просјечан годишњи дневни саобраћај (ПГДС)[259] представља једну од основних информација која служи не само за аргументовање најзначајних одлука о будућем развоју саобраћајне инфраструктуре, већ и за анализу постојеће експлоатације саобраћајне мреже. Заједно са анализом развијености саобраћајне мреже, представља веома значајан фактор за утврђивање, анализу и доношење закључака о егзистирању осовина развоја али и за побољшање повезаности посавске осовине развоја са ширим окружењем.
Анализирајући податке[260] о просјечном годишњем дневном саобраћају 2014. године, закључује се сљедеће:

- највећи ПГДС био је на дионици Клашнице 1 – Клашнице 2 (М-16), код Бања Луке;
- преко 10 000 возила/дан забиљежено је на 17 дионица и све су лоциране на подручју истраживања:
    - М – 16 Клашнице 1 – Клашнице 2 (28437 возила/дан);
    - М – 4 Дервиши – Бања Лука (пијаца) (21740 возила/дан);
    - М – 4 Каракај1 – Каракај 2 (18401 возила/дан);
    - М – 16L Шарговац – Бања Лука (Рударска) (16948 возила/дан);
    - М – 16 Шарговац – Бања Лука (Рударска) (16393 возила/дан);
    - М – 4L Бања Лука (пијаца)-Бања Лука (Ребровац) (14164 возила/дан);
    - М – 17 Добој – граница Републике Српске (Каруше) (14134 возила/дан);
    - М – 17 Руданка – Добој (13371 возила/дан);
    - М – 16 Бања Лука (Рударска) – Српске Топлице (13242 возила/дан);
    - М – 4 Бања Лука (пијаца) – Бања Лука (Ребровац);
    - М – 19 Каракај 3 – Каракај 1 (13002 возила/дан);
    - М – 16L Клашнице 2 – Шарговац (12108 возила/дан);
    - М – 16 Клашнице 2 – Шарговац (12096 возила/дан);
    - R – 473 Теслић (Барићи) – Теслић 1 (11997 возила/дан);
    - М – 16 Градишка – Нова Топола (11567 возила/дан);
    - М – 16 Нова Топола – Клашнице 1 (10902 возила/дан);
    - М – 4 Добој – Добој (Пољице) (10554 возила/дан).

Дакле, на дионицама подручја истраживања забиљежен највећи интензитет саобраћаја у Републици Српској.
Но, не одликује се цијело подручје истраживања интензивним саобраћајем. Уколико се посматра параметар преко 5000 возила/дан, издвајају се сљедеће ЈЛС:Нови Град, Козарска Дубица, Приједор, Бања Лука, Градишка, Котор Варош, Прњавор, Дервента, Брод, Теслић, Добој, Модрича, Шамац, Пелагићево, Брчко Дистрикт, Лопаре, Угљевик, Бијељина и Зворник. Посебно се издваја потез од Бања Луке ка Градишкој. Можемо слободно рећи да простор јужно од наведених локација, има сличне одлике као подручје јужно од Осмака и Зворника, ка југу Српске. Овдје свакако треба нагласити да се по ПГДС-а на потезу од Осмака и Зворника до Требиња издвајају дионоце око Источног Сарајева.

[259] просјечан годишњи дневни добија се тако што се укупан проток возила за годину дана на једној дионици пута подијели са бројем дана у години („Brojanje vozila na mreži puteva u Republici Srpskoj 2014.godine“).
[260] подаци преузети из публикације „Brojanje vozila na mreži puteva u Republici Srpskoj 2014.godine“

Карта бр. 58.: Просјечан годишњи дневни саобраћај за 2014. годину[261] *(интерпретација аутора на основу података из публикације „Бројање возила на мрежи путева у Републици Српској 2014. године“, Бања Лука 2017. године)*

Сјеверни дио Републике Српске, са аспекта саобраћајне инфраструктуре, био је значајан и у прошлости. То потврђују подаци о ПГДС – вишедневно ручно бројање на магистралним путевима, за 1987. годину[262] :

- локалитет Каруше код Добоја имао је ПГДС 12615 возила/24h;
- локалитет Клашнице, између Лакташа и Бања Луке имао је 12464 возила/24h;
- локалитет Александровац између Лакташа и Градишке, имао је 7805 возила/24h
- локалитет Лијешница, између Добоја и Маглаја имао је 7746 возила/24h итд.

Неоспорна је чињеница да је друмски и жељезнички соабраћај, према наведеним анализираним параметрима, профилисао(ће) осовину развоја у сјеверном дијелу Републике Српске, тј. утицао је на развој насељености, социо-економски развој, динамику урбанизације.

И у будућности је за очекивати раст значаја и јачања овог подручја, захваљујући планираној изградњи значајних инфрструктурних пројеката – аутопутева на потезу Бања Лука – Приједор, тј. Нови Град, Добој - Бијељина.

[261] забиљежен минималан број возила је 67/дан

[262] преузето из:Intenzitet saobraćaja na putnoj mreži SR BIH 1987, Samoupravna interesna zajednica za magistralne puteve SR BIH Sarajevo

Преглед развоја ваздушног и водног саобраћаја

Ваздушни саобраћај у Босни и Херцеговини везује се за аеродроме у Бања Луци (Маховљани – Лакташи), Сарајеву, Мостару и Тузли.

Хронолошки посматрано, развој истих, анализира се за сљедеће године:

- 1976. почеле су активности на изградњи аеродрома Маховљани;
- аеродром Сарајево (Бутмир, прије рата) почиње са радом 1930. године када се отвара линија Београд – Сарајево – Подгорица;
- аеродром Тузла је до Грађанског рата био највећи војни аеродром Ратног ваздухопловства и противваздушне одбране СФРЈ, а 1998. године Тузлански кантон је претворио Аеродром Тузла у цивилни аеродром;
- аеродром Мостар је отворен за цивилни саобраћај 1965. године, а 1984. године постаје Међународни аеродром, као алтернатива Међународном аеродрому у Сарајеву током Зимских олимпијских игара[263];

Данас, ваздушни саобраћај Републике Српске се може посматрати кроз примарну и секундарну мрежу. Примарну мрежу чини Међународни аеродром Маховљани – Бањалука и перспективни, код Требиња. Изградња Аеродрома Бањалука отпочела је 1976. године,а пуштен је у рад 1998. године, као аеродром секундарног значаја, преко кога би се одвијао искључиво унутрашњи ваздушни саобраћај на простору бивше СФРЈ. Конституисањем Републике Српске, аеродром Бањалука добија сасвим другачију улогу. Аеродром Требиње тренутно постоји само као локација (насеља Хум, Талежа и Церовац). Секундарну мрежу чине спортски аеродроми *"Залужани"* и *„Уриje“* Приједор. Дакле, једини међународни аеродром у Републици Српској лоциран је у сјеверном дијелу Републике *(Просторни план Републике Српске до 2025. године, Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2015. године, Анализа и оцјена стања 2013.)*.

Анализирајући број путника и превезеног терета по годинама закључује се сљедеће:

- доминација аеродрома Сарајево, како по броју превезених путника, тако и по промету терета;
- на другом мјесту по броју превезних путника је Тузла;
- највећи промет терета је са сарајевског аероодрома (изузев Бања Луке 2015. и Тузле 2016. године);
- преко 20000 путника аеродром у Бања Луци биљежи од 2014. године, а у наредном периоду тј. 2014 – 2017. биљежио се пад броја путника (задржао се изнад 20000);
- године 2018. на бањалучком аеродрому број путника је био изнад 30000, а 2019. забиљежен је највећи број – 149996 путника, што има везу са отварањем летова „Ryanair“ – а 2018. године из/ка Бања Луци – први лет је био из Штокхолма ка Бањалуци;
- 2018 – 2020. са бањалучког аеродорма били су успостављени летови ка Штокхолму, Бриселу, Мемингену, Берлину, Франкфурту, те чартер летови ка Грчкој и Турској и редовне авио линије ка Београду „Air Serbia“;
- од 2018. године аеродром Бања Лука преузима трећу позицију у БиХ по броју превезених путника (више путника него аеродром у Мостару);
- по промету терета (изузев 2015. године) аеродром Бања Лука заузима четврту позицију.

Скок промета терета 2015. године са бањалучког аеродорома везује се за успостављену везу са Турском, тј. извозом меса у ову земљу. Нажалост, 2016. године ту *„улогу“* преузео је

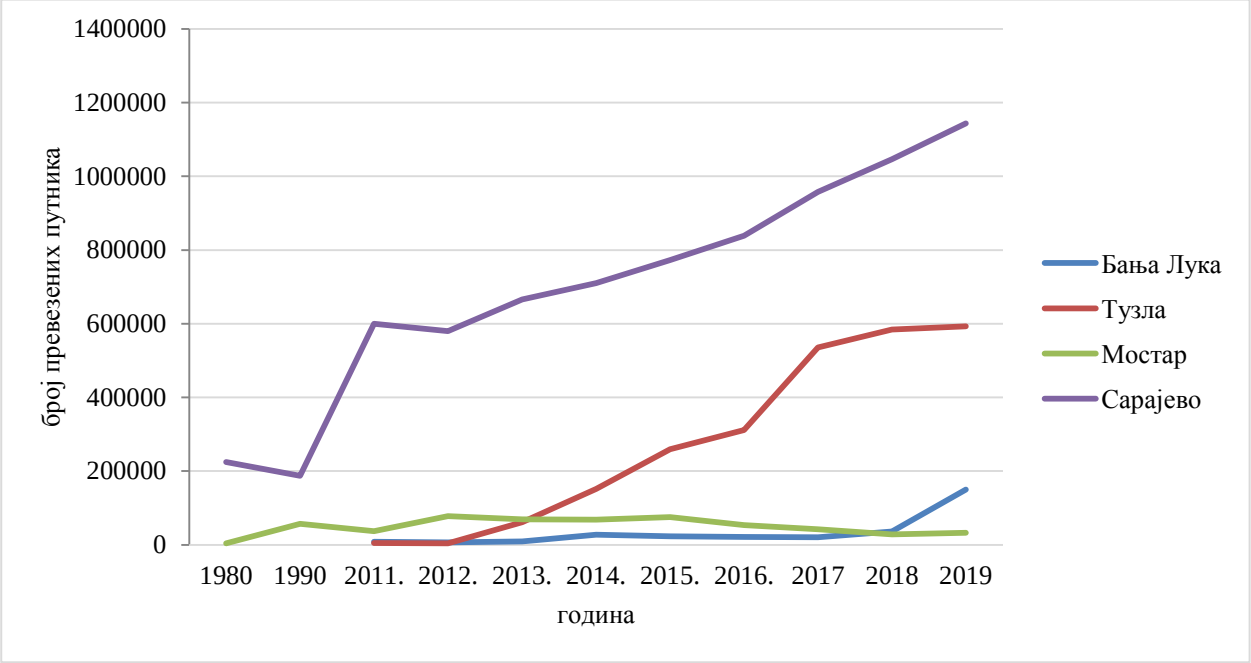
[263] https://bs.wikipedia.org/wiki/Me%C4%91unarodni_aerodrom_Mostar
https://bs.wikipedia.org/wiki/Me%C4%91unarodni_aerodrom_Sarajevo
https://bs.wikipedia.org/wiki/Me%C4%91unarodni_aerodrom_Banja_Luka
https://bs.wikipedia.org/wiki/Me%C4%91unarodni_aerodrom_Tuzla

аеродром у Тузли, а послије тога извоз тј. промет се одвија искључиво друмским саобраћајем, чиме су наведени аеродроми остали ускраћени за промет робом. Као што се види за табела, бањалучки аеродром послије овога, окренуо се путничком саобраћају.

Табела бр. 72.: Број превезених путника по аеродромима

аеродром	година										
	1980.	1990.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Бања Лука			8367	6420	8837	27636	22800	21694	20819	36180	149996
Тузла			4529	4191	61564	151353	259094	311398	535596	584610	593050
Мостар	4000	57000	36812	78207	68939	67974	75244	53618	42512	28673	32866
Сарајево	225000	187000	599978	580058	665638	709901	772940	838966	957969	1046635	1143680
укупно			649686	668876	804978	956864	1130042	1225676	1556896	1696098	1919592

(интерпретација аутора рада на основу података из: Statistički godišnjak Jugoslavije 1981; Statistički godišnjak Jugoslavije 1991.; , Saopćenje godina VI , Saobraćaj, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine; Saopćtenje godina IV, Saobraćaj, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine; Saopćenje godina 8 Saobraćaj, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine; Podaci o prometu aerodroma u BiH za 2018. godinu – Direkcija za civilno zrakoplstvo; Podaci o prometu aerodroma u BiH za 2019. godinu – Direkcija za civilno zrakoplstvo)

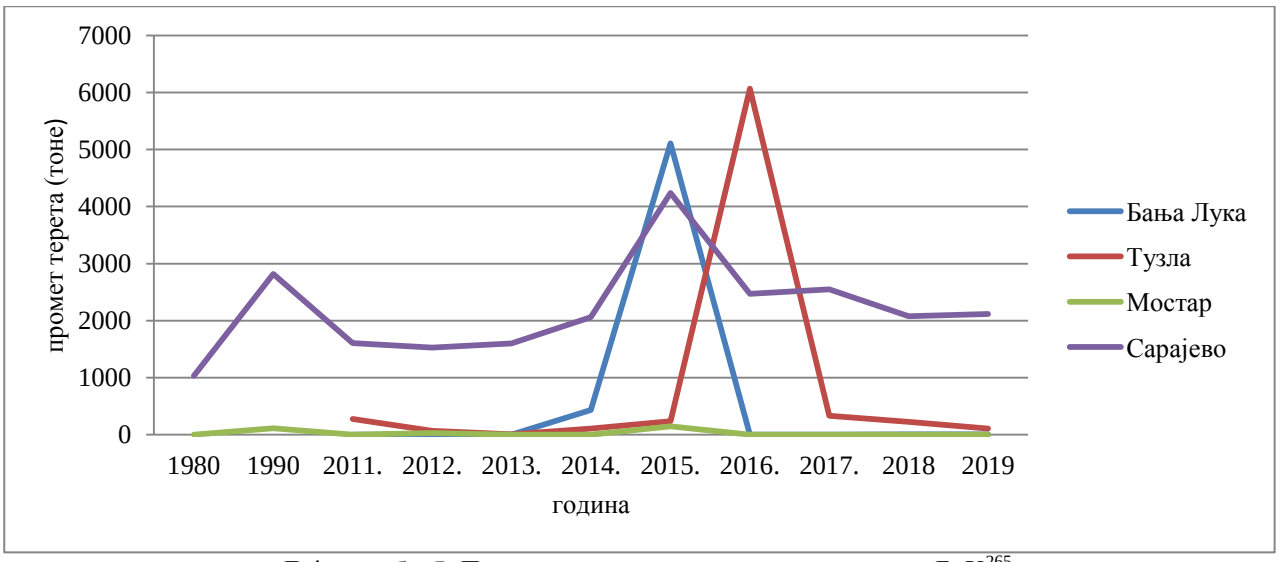
Дијаграм бр. 4.: Превезени путници по годинама за аеродроме БиХ[264]

Табела бр. 73.: Промет терета на аеродромима (тоне)

аеродром	година										
	1980.	1990.	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
Бања Лука			0	0	0	436	5109	5	3	5,8	5,8
Тузла			275,61	68.9	6	109	237	6066	334	229	109
Мостар	5	112	0	29.3	0	2	150	0	0	0	0
Сарајево	1033	2817	1607	1526	1603	2060	4238	2471	2551	2179	2119
укупно			1882,6	1624	1609	2607	9734	8541	2888	2313,8	2233,8

(интерпретација аутора рада на основу података из: Statistički godišnjak Jugoslavije 1981; Statistički godišnjak Jugoslavije 1991.; , Saopćenje godina VI , Saobraćaj, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine; Saopćtenje godina IV, Saobraćaj, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine; Saopćenje godina 8 Saobraćaj, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine; Podaci o prometu aerodroma u BiH za 2018. godinu – Direkcija za civilno zrakoplstvo; Podaci o prometu aerodroma u BiH za 2019. godinu – Direkcija za civilno zrakoplstvo)

[264] литература иста као у табели превезних путника по годинама

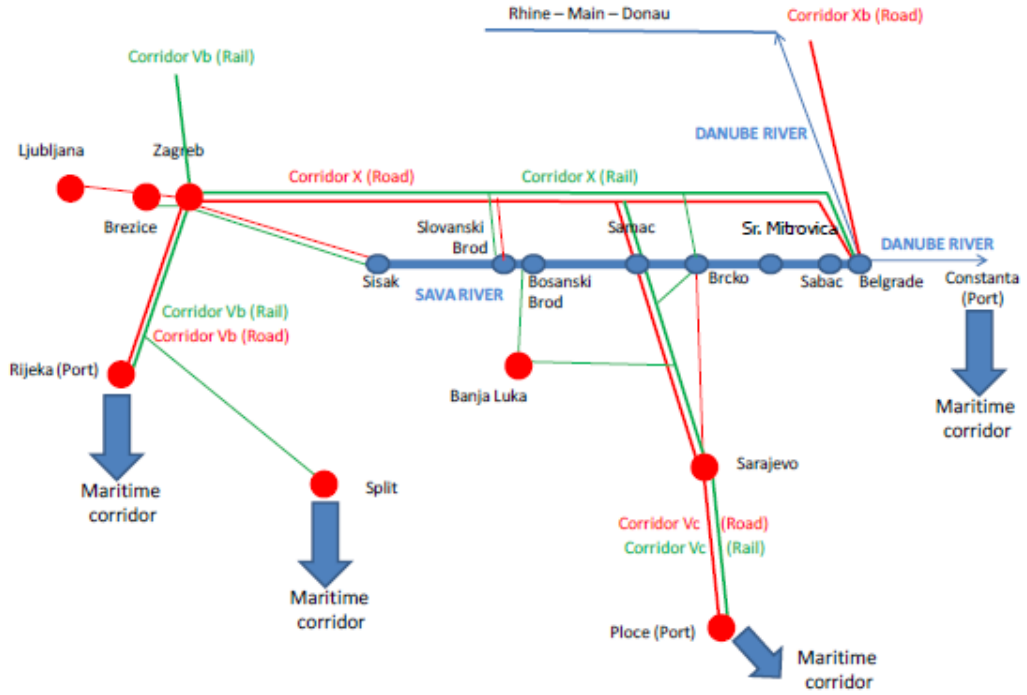
Дијаграм бр. 5.:Промет терета по годинама за аеродроме БиХ[265]

Република Српска посједује значајне ријечне токове, али по морфолошким и хидролошким карактеристикама за развој ријечног транспорта издваја се ријека Сава. Пловна је од Сиска до Београда. Њене притоке Уна са Саном, Врбас, Босна и Дрина су пловне само у дужини од 15 km од ушћа у ријеку Саву. Сходно томе, она представља важан економски потенцијал у погледу пловидбе и транспорта. До 1990. године пловидба је била релативно добро развијена и Сава је представљала важан унутрашњи пловни пут.

Ријека Сава је припадала класи IV пловности од ушћа у Дунав узводно према Луци Брчко (ркм 234), од Брчког до Брода (ркм 356) Класи III и Класи II узводно до Ругвице у Хрватској (ркм 653). Класа II значи да је ријека пловна за бродове/пловила до 650 тона, Класа III – до 1000 тона, а Класа IV до 1500 тона и газа 2,5m. Ова класификација је у складу са Европским споразумом у вези са транспортом на унутрашњим водама од међународног значаја. За међународну класу пловности мора се осигурати минимално 2,5m дубине 300 дана у години *(Okvirna strategija prometa Bosne i Hercegovine, 2016; Просторни план Републике Српске до 2025. године, Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2015. године, Анализа и оцјена стања 2013; Strategija razvitka riječnog prometa u Republici Hrvatskoj 2008-2018).*

Према *„Sava River Basin Analysis“* ријека Сава је смјештена у центру исток – запад и сјевер – југ главне транспортне мреже за југоисточну Европу (Core Transportation Network for South East Europe) и као таква допуњава путне и жељезничке коридоре као и европски пловни пут фокусиран на ријеку Дунав. Снага тзв. SRWTS (Sava River Waterway Transport System – саобраћајног система пловног пута ријеке Саве) није дефинисана само повезаношћу са два главна коридора SEE Core Transportation Network (Главна транспортна мрежа југоисточне Европе) већ и комплементарношћу путној и жељезничкој инфраструктури пружајући додатне и ефикасније везе са главним центрима потрошње и производње у приобалним државама. Мрежа на скици бр. 19. приказује ријеку Саву као интегрални дио регионалне транспортне инфраструктуре која повезује индустрије и центре потрошње регије путевима, жељезницом и морем са Европом и остатком свијета. Дакле, унутрашњу пловидбу потребно је комбиновати са осталим видовима транспорта са циљем повезивања центара и успостављања ефикасног ланца снабдијевања, што би посљедично требало имати позитиван утицај на развој индустрије *(Sava River Basin Analysi, report; Okvirna strategija prometa Bosne i Hercegovine, 2016).*

[265] литература иста као у табели промета терета по годинама

Скица бр. 19.: SWRTS интегрална и мултимодална мрежа (концепцијска визија) *(Sava River Basin Analysis, report)*

Историјски гледано, у бившој СФРЈ ријека Сава није била отворена за међународни саобраћај (било је дозвољено пловити бродовима само под заставом СФРЈ) али без обзира на то она је била важна у бившој Југославији и редовно се користила за унутрашњи пловидбу. Распад Југославије и економски проблеми осамдесетих и деведесетих година проузроковали су пад промета и пловидбе Савом. Превоз Савом (укључујући Хрватску, Србију и БиХ) износио је око 9,5 милиона тона у 1982. години, а 1990. године се смањио на 5,7 милиона тона. Рат 1992 – 1995. године уништио је економске активности као и ријечну и лучку инфратсруктуру. Из тог разлога руковање теретом на српским лукама се смањио на мање од 25 000 тона, а на босанским и хрватским на мање од милион тона *(Sava River Basin Analysis)*.

Табела бр. 74.: Промет теретом на лукама на ријеци Сави (у тонама)[266]

лука	2006.	2007.
Сисак	0	0
Сисак нафтни терминал	160000	140000
Славонски Брод	160000	140000
Босански Брод	0	0
Шамац	17000	60000
Брчко	81000	52000
Сремска Митровица	5000	1000
Шабац индустријска лука	27000	15000
Шабац free zone	0	0
укупно савске луке	464000	408000

(Sava River Basin Analysis, report)

Из табеле бр. 74. уочава се да луке на ријеци Сави у Републици Српској тј. Брчко Дистрикту, Шамцу рукују мањим теретом него у Хрватској, а већим него у Србији. Уочава се тренд пада терета, изузев луке Шамац (2006 – 2007).

[266] пијесак и шљунак су искључени

Према *„Okvirnoj strategiji prometa Bosne i Hercegovine“* обим претовара на луци Брчко је удвостручен од 2008 – 2012. године и задржао се на износу од 100000 тона у 2014. и 2015. години, а у луци Шамац је присутан пад.

Табела бр. 75.: Годишњи проток у лукама Брчко и Шамац (у хиљадама тона)

лука	година						
	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2014.	2015.
Брчко	50	0	0	0	108	100	100
Шамац	92	40	67	65	55	0	0

(Okvirna strategija prometa Bosne i Hercegovine, 2016)

Недовољно одржавање, изразито утиче на коришћење ријеке Саве за робни транспорт. Конкретно, сљедећи проблеми су присутни, те отежавају пловидбу:

- постојање у кориту бројних неексплодираних направа и потопљених пловила;
- постојање одсјека са оштрим завојима (пловидба ноћу се избјегава);
- постојање плићака, дубине промјенљиве – пловидба при ниским водама отежана (три критичне дионице:Наикић кула, Савуље и Јаруге);
- постојање наноса (смањење ширине и дубине пловног пута);
- дакле, ријечни саобраћај је слабије развијен, изузев на неколико дионица (*Просторни план Републике Српске до 2025. године, Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2015. године, Анализа и оцјена стања 2013.; http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=54730; Prostorni plan Bosne i Hercegovine za period od 1981. do 2000. godine, prečišćen tekst; Strategija transporta Republike Srpske za period 2016-2030-Prijedlog).*

Према подацима *„Prostornog plana Bosne i Hercegovine za period od 1981. do 2000.“*, истиче се могућнст оспособљавања сљедећих дионица водотока за пловидбу:

- ријеке Дрине – до Зворника (90 km);
- ријеке Босне – до Модриче (25 km) или до Добоја (70 km);
- ријеке Уне – до Босанског Новог (око 73 km);
- ријеке Сане – до Приједора (38 km);
- ријеке Крупе-од ушћа до Дeранског језера (4 km).

Република Српска, је према *„Измјенама и допунама Просторног плана Републике Српске до 2025. године“ д*ефинисала сљедећу концепцију развоја ријечног транспорта:

- обнова и развој унутрашњих пловних путева;
- обнова и развој лука и пристаништа;
- обнова и развој флоте;
- анализа могућности двојног мултимодалног чвора Шамац – Брод.

Дакле, подручје истраживања за разлику од остатка Републике, има (релативно) развијен водни саобраћај, што му даје додатни *„печат“* за развој. Истраживање је показало да су на овом подручју присутни сви видови транспорта – друмски, жељезнички, ваздушни, водни, мултимодални што омогућава експанзију људских активности и дјелатности, развој неразвијених подручја, бољу приступачност, повећање брзине кретања итд.

Изградња аутопутева у Републици Српској и њихово повезивање на коридоре X и Vc, јачање пловног пута на ријеци Сави, као и аеродрома у Бања Луци, интегрисаће подручје истраживања и Републику Српску у развојне токове Европе. Након дугогодишњег периода превласти аутопута Загреб – Београд за везу са Србијом, аутопутем сјеверног развојног појаса, саобраћајно тежиште се преноси на Републику Српску, што ће свакако имати позитиван утицај на развој овог подручја (изградња индустријских зона на подручјима

планираних петљи, јачање економских и централних функција, јачање развоја туризма, функционално интегрисање мањих општина у ареале већих центара...).
Значај коридора Vc, тј. везе аутопута на посавској осовини са коридором огледа се у следећем: остварује се веза Јадранске обале – луке Плоче са коридором X, отвара се могућност преусмјеравања саобраћаја тзв. *„далматине*[267]*“* за везу истока (Славонија) и југа Хрватске (Далмација), повезивању већих центара Републике Српске са југом и сјевером Европе итд. Као опција повезивавања сјевера Републике Српске тј. БиХ са југом, тј. Хрватском, често се спомињала и изградња аутопута на релацији Бања Лука – Сплит, као јефтинија варијанта кородора Vc (зато што јужни дио коридора има врло захтјеван терен за пројектовање и извођење радова – планинско подручје, долина Неретве, изградња мостова, вијадукта). Но, ова варијанта је виђена као јака конкуренција хрватској *„далматини“,* што би у преводу значило да би хрватски концесинар био у минусу, а држава би морала надокнатидити приходе у случајевима пада саобраћаја. Изградњом, оваква ситуација би била и очекивана и могућа јер би туристи Средње Европе краће и јефтиније путовали, краћа повезаност Славоније и Далмације, итд. Са овим пројектом се „стало“ те је примат преузео коридор Vc, а Република Српска гради везу са истим, тако да највећи град и сјеверни дио Републике Српске неће остати ван европских путева.

3.2.4.2 Анализа водопривредне инфарструктуре

Република Српска је релативно богата водама. У смислу привредног искоришћавања водних ресурса, ситуација је доста компликована, због тога што сливови Уне, Врбаса, Трбишњице и Дрине припадају и Републици Српској и Федерацији Босне и Херцеговине (ентитетска граница пресјеца ријеку Уну, Сану, Врбас, Босну...). Ти проблеми се могу превазићи договарањем и сарадњом оба ентитета, као и са сусједним државама. Републици Српској у цјелости припада само слив Укрине. Такође, неке су ријеке и граничне – Дрина, граница са Србијом, Уна и Сава, граница са Републиком Хрватском.
Ослањајући се на податке из *„Просторног плана Републике Српске до 2025. године, Анализа и оцјена стања, Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2025. године“*, закључује се сљедеће:

- 48 % становништва је обухваћено јавним водоводима, а 52% популације користи сеоске системе наводњавања, сеоске бунаре, врела или изворе;
- 87% становништва у урбаним срединама је покривено јавним сервисом водоснабдјевања;
- лоша ситуација је у центрима општина: Козарска Дубица, Нови Град, Оштра Лука, Кнежево;
- постоје и општински центри који имају развијен систем водоснабдјевања, али је присутан лош квалитет воде (Прњавор, ЈЛС уз ток ријеке Саве);
- 35% укупне популације је покривено канализационим системима;
- укупна дужина водоводне мреже са доводним и одводним цјевоводима износи око 2760 km (око 1,7 m по становнику), док је канализациона мрежа дугачка око 1260 km (0,78 m по становнику).

Очигледно, стање у области водоснабдјевања и канализационих система, на цијелој територији Републике Српске, се може окарактерисати као незадовољавајуће. Овоме свакако треба придодати и проблем угрожености рјечних поплавних вода, посебно у зони Посавине и Семберије, као и јужни дио Федерације БиХ. У том контексту најугроженији су: Дубица, Градишка, Србац, Брод, Дервента, Шамац (ријека Сава), Нови Град, Приједор, Оштра Лука (ријека Сана), Бања Лука, Лакташи (ријека Врбас), Добој (ријека Босна), Фоча, Ново Горажде, Зворник, Јања (ријека Дрина), Прњавор, Дервента (ријека Укрина), Источна Илица

[267] аутоцеста А1 Загреб – Плоче

(ријека Жељезница) *(Просторни план Републике Српске до 2025. године, Анализа и оцјена стања, Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2025. године*).

3.2.4.3 Електроенергетска и телекомуникациона инфраструктура

Електроенергетска инфраструктура

Електрична енергија се у Босни и Херцеговини производи и користи преко 115 година. Прва електрична централа изграђена је 1888. године на руднику угља Зеница. Процес електрификације у Босни и Херцеговини одвијао се спорије у односу на електрификацију развијених европских земаља, што је било посљедица привредне неразвијености. Крајем 1919. године у Босни и Херцеговини је било електрифицирано свега 1,1% , 1945. године 16 %, а у 1980. години 93 % насељених мјеста. Производња електричне енергије у 1945. години достигла је ниво од 65 милиона kWh, 1992. године 13,7 милијарди kWh. Обим потрошње електричне енергије износио је у 1945. години 55 милиона kWh, у 1991. години 10,6 милијарди kWh[268].

Упоредо са наведеном електрификацијом и растом употребе електричне енергије, развијале су се потребе за повезивањем електричних централа и центара потрошње електричне енергије преносном мрежом. Први далеководи 10 kV напона изграђени су на потезима ТЕ Сарајево – Илица и ТЕ Крека – Тузла.

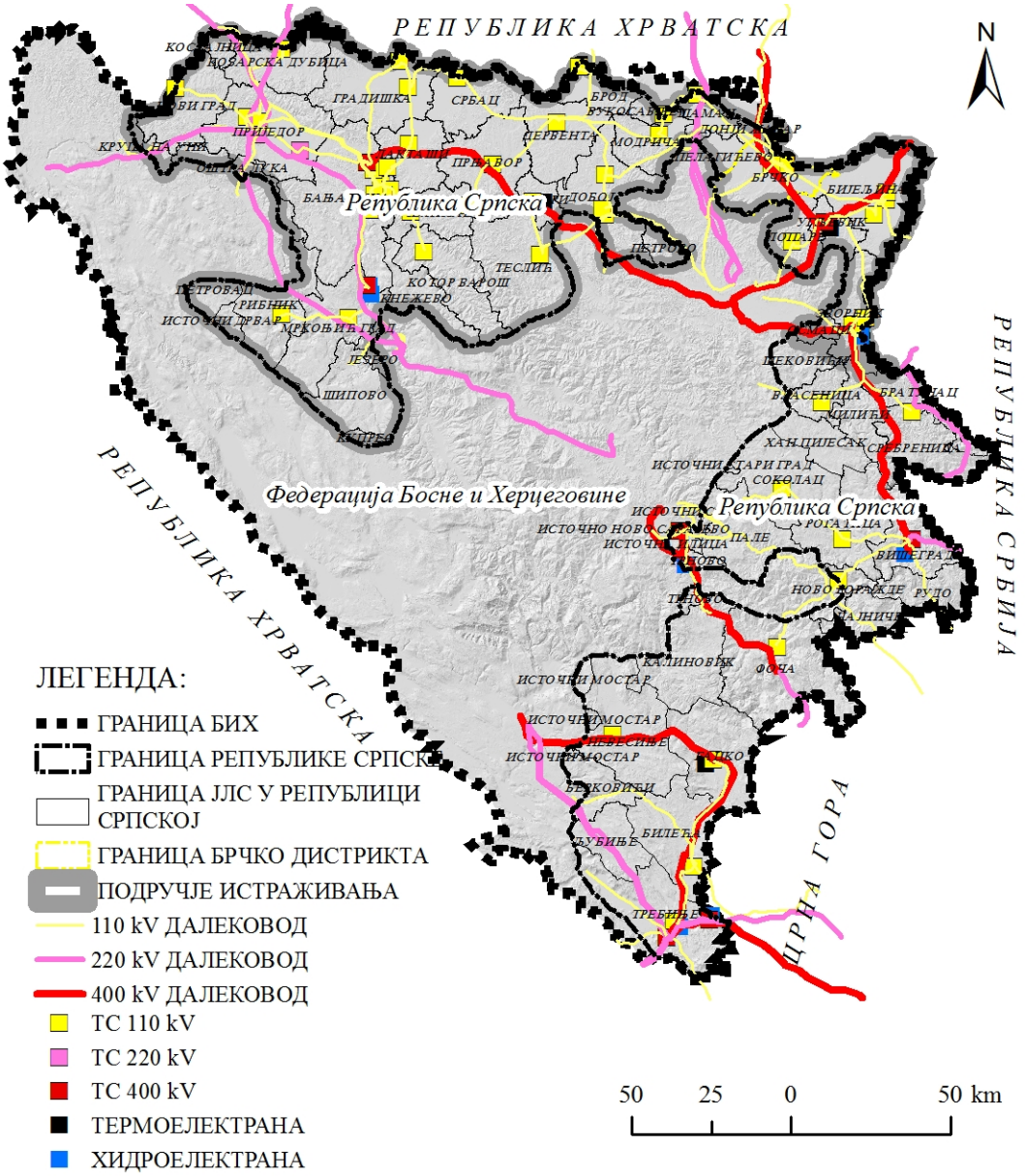
Процес електрификације можемо посматарти кроз четири периода[269]:

- прва фаза од 1920. до 1948. године;
- друга фаза од 1948. до 1958. године;
- трећа фаза од 1958. до 1976. године;
- четврта фаза од 1976. до 2002. године.

У првој фази за пренос електричне енергије користили су се објекти и постројења на напону од 5 kV, 6 kV, 10 kV, 30 kV и 35 Kv, а у другој фази, 35 и 110 kV. Трећу фазу карактерише повезивање са преносним мрежама других електроенергетских система бивше Југославије (110 и 220 kV напона). Преносну мрежу у четвртој фази у Босни и Херцеговини чине објекти и постројења 110 kV, 220 kV и 400 kV напона.

Данас, на подручју истраживања постоје двије хидроелектране (ХЕ Бочац, ХЕ Бочац 2,) и двије термоелектране (Угљевик и Станари).

[268] преузето са www.elprenos.ba, приступљено јун 2018. године
[269] преузето са www.elprenos.ba, приступљено јун 2018. године

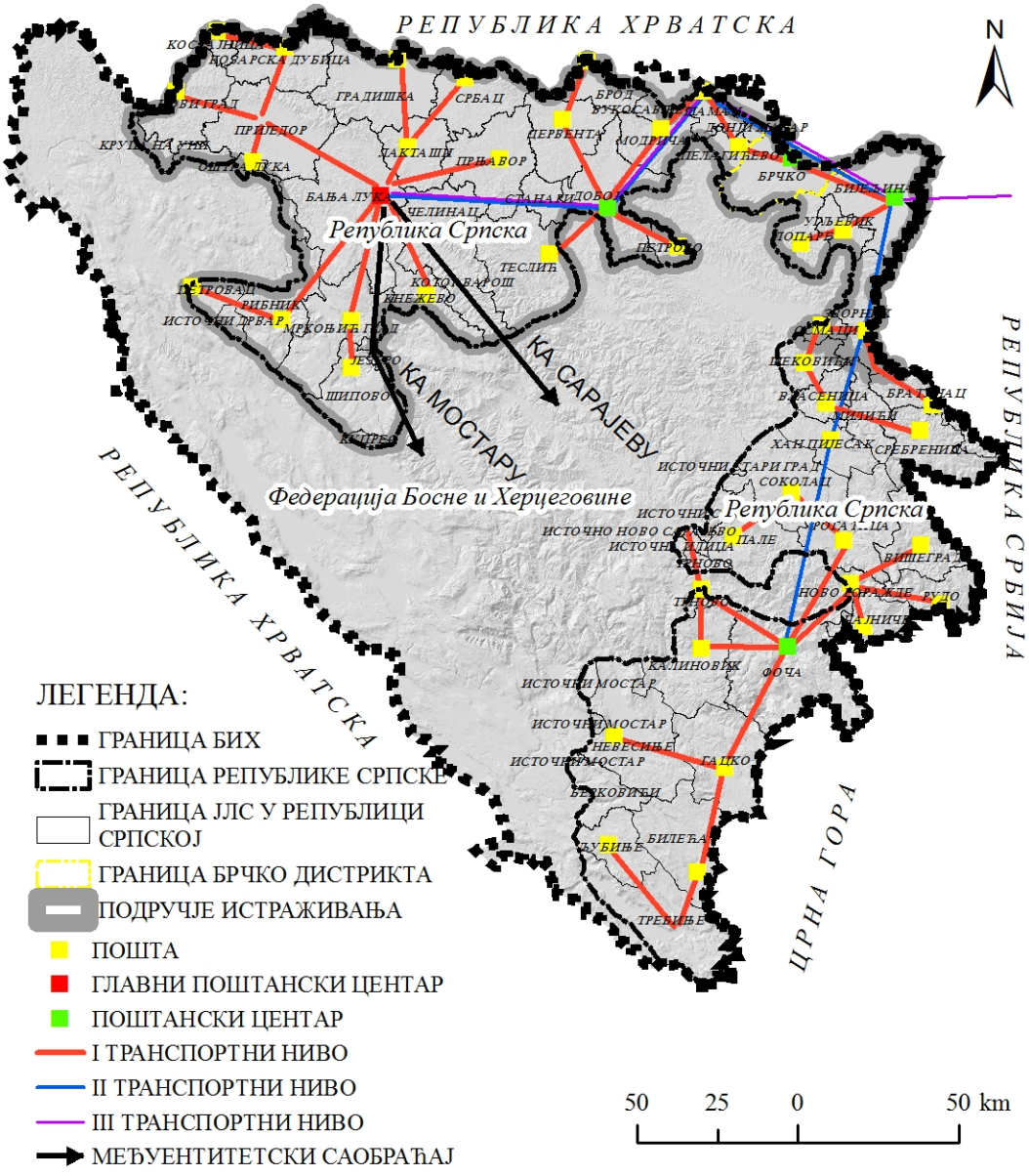
Карта бр. 59.: Електроенергетска инфраструктура Републике Српске *(векторизовани подаци из „Измјена и допуна просторног плана Републике Српске до 2025. године“)*

Телекомуникациона инфраструктура

Поштански саобраћај

У организационом смислу и према територијалној подјели Поште Српске подијељене су на 9 радних јединица: Бањалука, Приједор, Добој, Брчко, Бијељина, Зворник, Соколац, Фоча и Требиње. Своје услуге обављају у 257 јединица поштанске мреже. Обрада пошиљака се врши у центрима поштанске мреже *(Просторни план Републике Српске до 2025. године, Анализа и оцјена стања, Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2025. године*) – само подручје истраживања:

- главни центар: Бањалука;
- поштански центар: Бијељина, Добој, Брчко;
- претоварне поште: Приједор;
- измјенична пошта: Бањалука;
- поште царињења: Бањалука, Бијељина;
- центар за заштиту: Бањалука.

Карта бр. 60.: Поштански саобраћај Републике Српске*((векторизовани) подаци из „Измјена и допуна просторног плана Републике Српске до 2025. године“)*

Телекомуникације

Према подацима из *„Просторни план Републике Српске до 2025. године, Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2015. године, Анализа и оцјена стања 2013“* у погледу развоја, телекомуникације се налазе на нивоу средње развијених земаља. Томе у прилог иде и чињеница да је број телефонских прикључака на 100 становника готово три пута мања од развијених земаља у Европи. Телекомуникацина мрежа Републике Српске се састоји од фиксне и мобилне телекомуникационе и информационе мреже.

Структура телефонских централа у фиксној мрежи подручја истраживања подјељена је на:

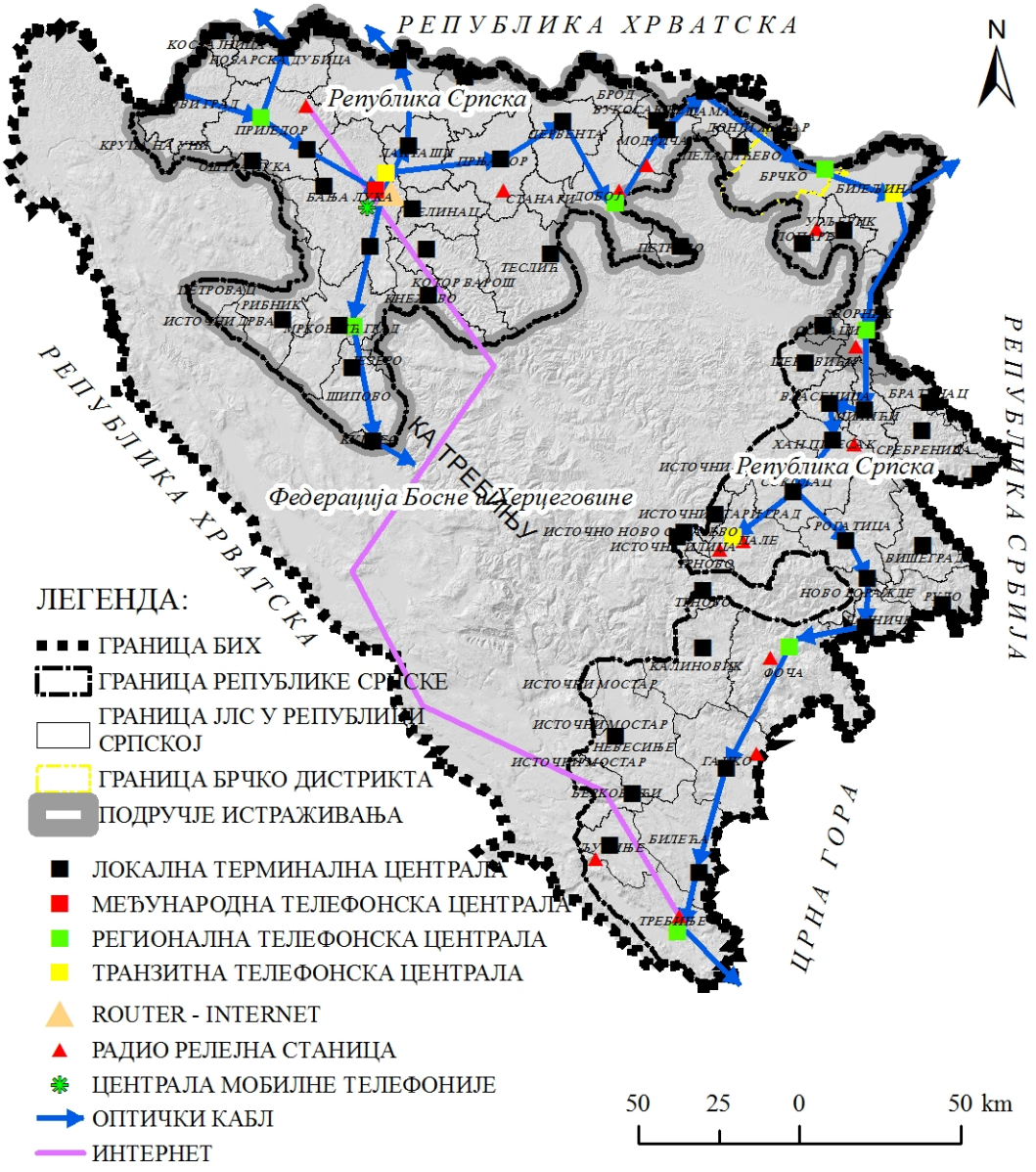
- међународни ниво (Бањалука);
- транзитни ниво (Бањалука, Бијељина);
- регионални ниво (мрежне групе са локалним централама: Бањалука, Приједор, Мркоњић Град, Добој, Бијељина, Зворник).

Најчешће се као мјера развијености једне телекомуникационе мреже узима параметар о броју телефонских прикључака на 100 становника.

Анализа броја телефонских прикључака на 100 становника према подацима 2003. године из документа *Просторни план Републике Српске до 2025. године, Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2015. године, Анализа и оцјена стања 2013"* указала је на сљедеће:

- радна јединица Требиње имала је највећи број претплатника на 100 становника;
- радна јединица Фоча имала је најмањи број претплатника на 100 становника;
- изнад просјека за Републику Српску имале су сљедеће радне јединице подручја истраживања: Бања Лука, Мркоњић Град, Бијељина и Зворник;
- Добој, Приједор и Брчко су имали број претплатника на 100 становника испод просјека за Републику Српску.

Говорећи о мобилној мрежи, а према подацима из „*Просторног плана Републике Српске до 2025. године, Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2015. године, Анализа и оцјена стања 2013"*, број корисника мобилне телефоније је 349520. Укупан саобраћај мобилне телефоније се одвија преко телефонске централе у Бањалуци, чији је инсталисани капацитет 441 000 корисника. Такође, за приступ сервисима мобилне телефоније у Републици Српској је изграђена мрежа са преко 200 базних станица.

Карта бр. 61.: Телекомуникациона инфраструктура*(векторизовани подаци из „Измјена и допуна просторног плана Републике Српске до 2025. године“)*

3.2.4.4 Мултимодални транспорт

У различитој литератури се спомињу термини мултимодални, комбиновани и инетрмодални превоз. Разлике су у: организацији превоза (број уговора о превозу и број организатора превоза), кориштењу стандардизоване превозне јединице, омјеру превезеног пута у односу на начин превоза. Тако имамо сљедеће дефиниције:

- мултимодални превоз: превоз добара кориштењем два или више начина превоза;
- интермодални превоз: кретање добара у једној и јединственој превозној јединици или цестовном возилу који успјешно користи два или више начина превоза, без самог помицања добара код промјена начина превоза. Помицање добара не односи се на помицање, примјера ради контејнера или камионске приколице, већ помицања (прекрцаја) добара из/у контејнере или са/на приколицу;
- комбиновани превоз: интермодални превоз при којем је већи дио пута на подручју Европе превезен жељезницом, унутрашњом пловидбом или морем с тиме да је почетни и/или крајњи дио пута превезен цестом што је могуће краћи *(Žgaljić i dr., 2015).*

Према *Nikolić (2003)* мултимодални транспорт као савремени начин транспорта робе, врло успјешно повезује скоро све гране транспорта и савремене технологије транспорта на међународним транспортним коридорима.

У Републици Српској изграђен је робно – транспортни центар *„Лука“* – Шамац са пристаништем, са чвориштима копнено рјечних видова транспорта, и то: друмски – жељезница – ријека, друмски – ријека, жељезница – ријека. Велики значај за не само за општину Шамац и сјеверни дио већ и за цијелу Републику Српску има правац Омарска (Приједор) – Смедерево. Наиме, ова траса губи на значају без *„Луке“* у Шамцу и луке Брчко. У близини су и индустријска лука у Броду, траса коридора Vc (у изградњи), аутопут Бањалука – Добој (наставак према Бијељини), коридор X. Све ово нуди могућност за стварање мултимодаланог чвора (три вида транспорта). Дакле, као посебни стратешки приоритети просторног плана Републике за мултимодални транспорт наводе се формирање двојног мултимодалног чвора Брод – Шамац (који је повезан са наведеним паневропским коридорима) и реализација мултимодалног центра у Маховљанима код Бања Луке (*Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2025. године).*

3.2.5 Просторна организација објеката јавних служби

Јавном службом у смислу Закона о систему јавних служби[270], сматрају се *„установе, предузећа и други облици организовања утврђени законом, који обављају дјелатности од општег интереса којим се обезбјеђује остваривање права и дужности физичких и правних лица, као и остваривање другог законом утврђеног интереса. Ради остваривања наведених интереса, оснивају се сљедеће установе у областима: образовања, науке, културе, спорта и физичке културе, ученичког и студентског стандарда, здравствне заштите, друштвене бриге о дјеци, социјалне заштите, социјалног осигирања, здравствне заштите животиња, здравствене заштите биљака и дугих друштвених дјелатности.“ (члан 2, 3).*

Различити аутори су се бавили проблематиком дефинисања јавних служби, са планерског и урбанистичког аспекта. Тако нпр. *Јанић (1996)* истиче да социјална инфраструктура представља неопходне социјалне предуслове за настајање урбанизације... Чине је школство, култура, здравство и социјално старање и одговарајући објекти и инсталације. Такође, исти аутор наводи сродан термин *јавне услуге*, као шири скуп активности у које спада пружање услуга и производа *(Јанић, 1996).*

[270] Закон о систему јавних служби Републике Српске, Службени гласник број 68/07

Petovar (2006) у односу на уставне одредбе и законску регулативу, јавне службе у којима се остварују социјална права, класификује на сљедећи начин:

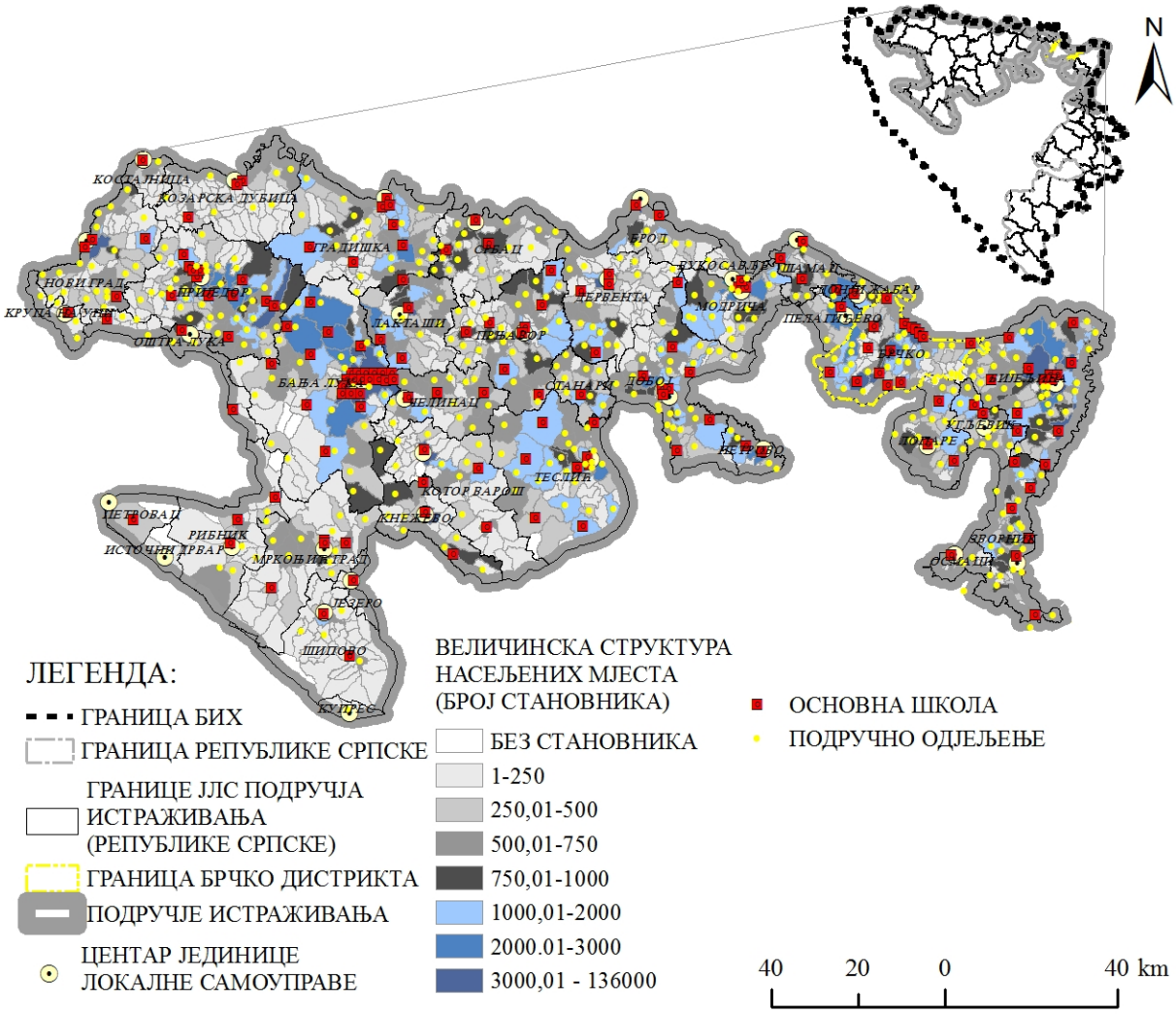
- *обавезне службе*, у којима се остварују социјална права утврђена уставом као обавезна и стога нужно доступна под приближно једнаким условима свим грађанима – основно образовање и примарна/основна здравствена заштита;
- *стандардне службе*, у којима се остварују социјална права која се утврђују као цивилизацијска тековина (плод оствареног нивоа квалитета живљења) и као такве су пожељна и уобичајна у насељима. Ове службе обухватају: предшколску заштиту дјеце, средње образовање, установе секундарне здравствене заштите, установе културе, здравствену заштиту животиња и физичку културу[271];
- *елитне (нестандардне, уникатне) установе*, посредно се повезује са концептом социјалних и културних права – позоришта, музеји, галерије, универзитети, специјализоване образовне установе... Основ за формирање установа из ове категорије јесте потенцијално велики број корисника, специфичних захтјева, очекивања и вриједносних мјерила као и висока средства за функционисање ових установа[272]. Насупрот томе, мали градови и сеоска насеља су по правилу лишени ових установа. Постоје изузеци, нпр. локалне власти у сарадњи са комерцијалним сектором могу понудити знатно боље еколошке, просторне, финансијске и друге могућности за поједине активности у поређењу са великим градовима: факултети са кампус ситемом, средње школе интернатског типа, рехабилитациони центри, научно истраживачки центри...

Неоспорна је чињеница да је распоред односно просторна дистрибуција објеката јавних служби, као збир функција које задовољавају потребе становништва, зависи од демографске величине насеља али и од удаљености од центара јединица локалне самоуправе. Њихов тренутни размјештај указује, не само на демографски потенцијал простора, централитет насеља већ и на степен развијености.

Тако, распоред *обавезних служби* (основно образовање и примарна здравствена заштита) на подручју истраживања али и Републике Српске, представља *„огледало“* демографске слике по насељеним мјестима. Подручје истраживања има јачи демографски капацитет, а тиме и бољу опремљеност објектима (обавезних) јавних служби.

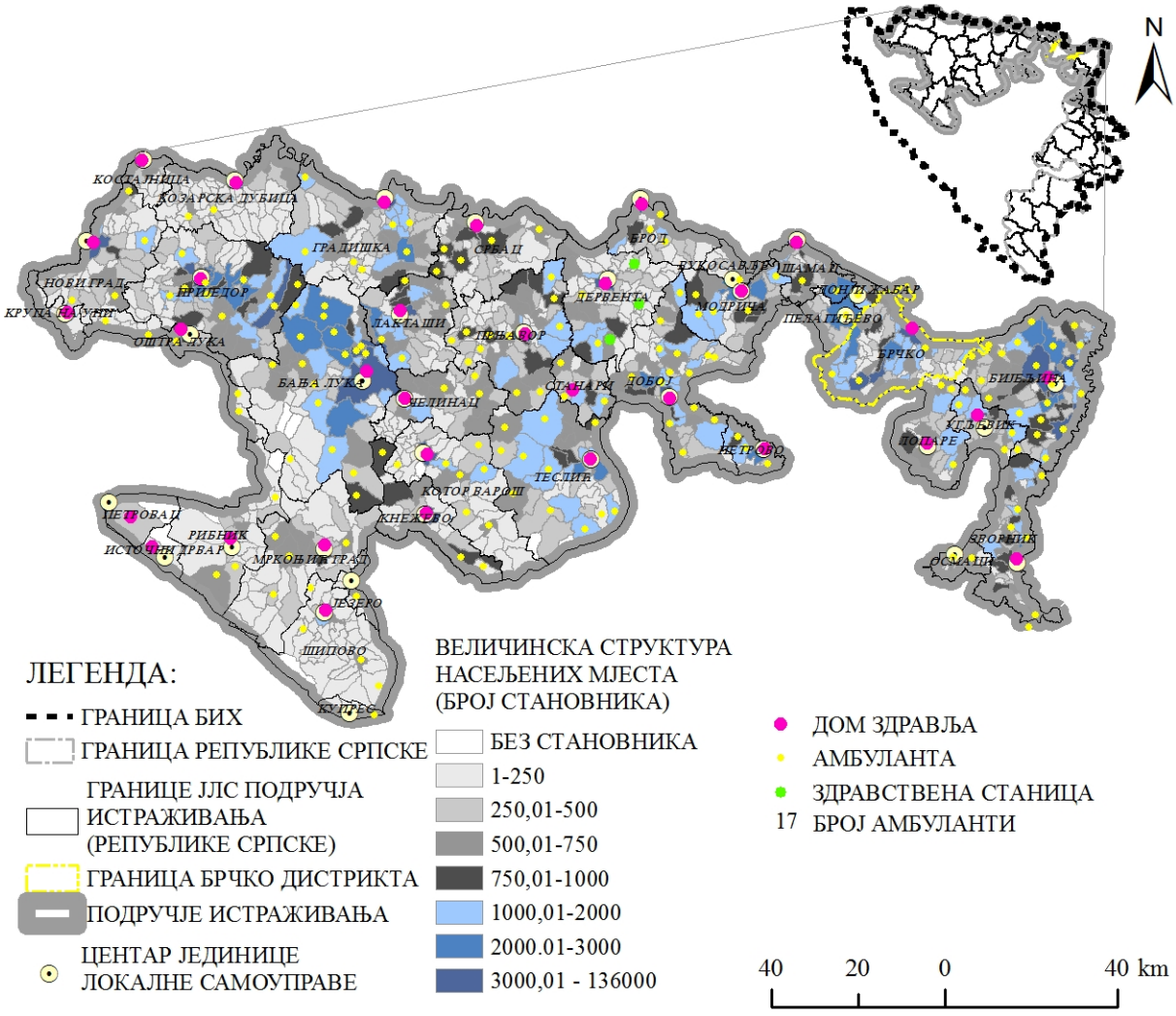
[271] аутор дисертације у стандардне службе уврстио је здрвствене установе – клиничке центре и институте, али и објекте судства. Исти су се могли посматрати и као дио елитних служби с обзиром на специфичност њиховог формирања;

[272] аутор дисертације у елитне службе уврстио је и органе управе од републичког значаја – Влада, сједиште предсједника;

Карта бр. 62.: Распоред обавезних јавних служби – основне и подручне школе на подручју истраживања по насељеним мјестима *(интерпретација аутора рада на основу података из публикације „Одлуке о броју и просторном распореду основних школа у Републици Српској“ – Службени гласник Републике Српске 54/2018, Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године, Резултати пописа градови, општине, насељена мјеста, Републички завод за статистику, Бања Лука 2017. године и Popis 2013, Starost i spol, bračni status, fertilitet, Knjiga 1 (2019). Agencija za statistiku BiH, Sarajevo, Prostorni plan Brčko Distrikta (2006). Elaborat, Knjiga A)*

Сходно томе, насељена мјеста која представљају административне центре ЈЛС, насељена мјеста која су ближе наведеним центрима, те насељена мјеста које одликује јачи демографски капацитет (повољан саобраћајно-географски положај, повољније физичко-географске карактеристике, близина центара...) одликује боља опремљеност овим службама. У руралним, периферним насељеним мјестима, све је већа присутност затварања не само објеката јавних служби који припадају наведној групи већ и свих осталих, као посљедица недостатка становништва (негативан природни прираштај, негативан миграциони салдо...).
С друге стране, у наведним урбаним, централним (већим) градским насељима присутан је и мањак простора (примјер организовања рада у неколико смјена у основним школама).

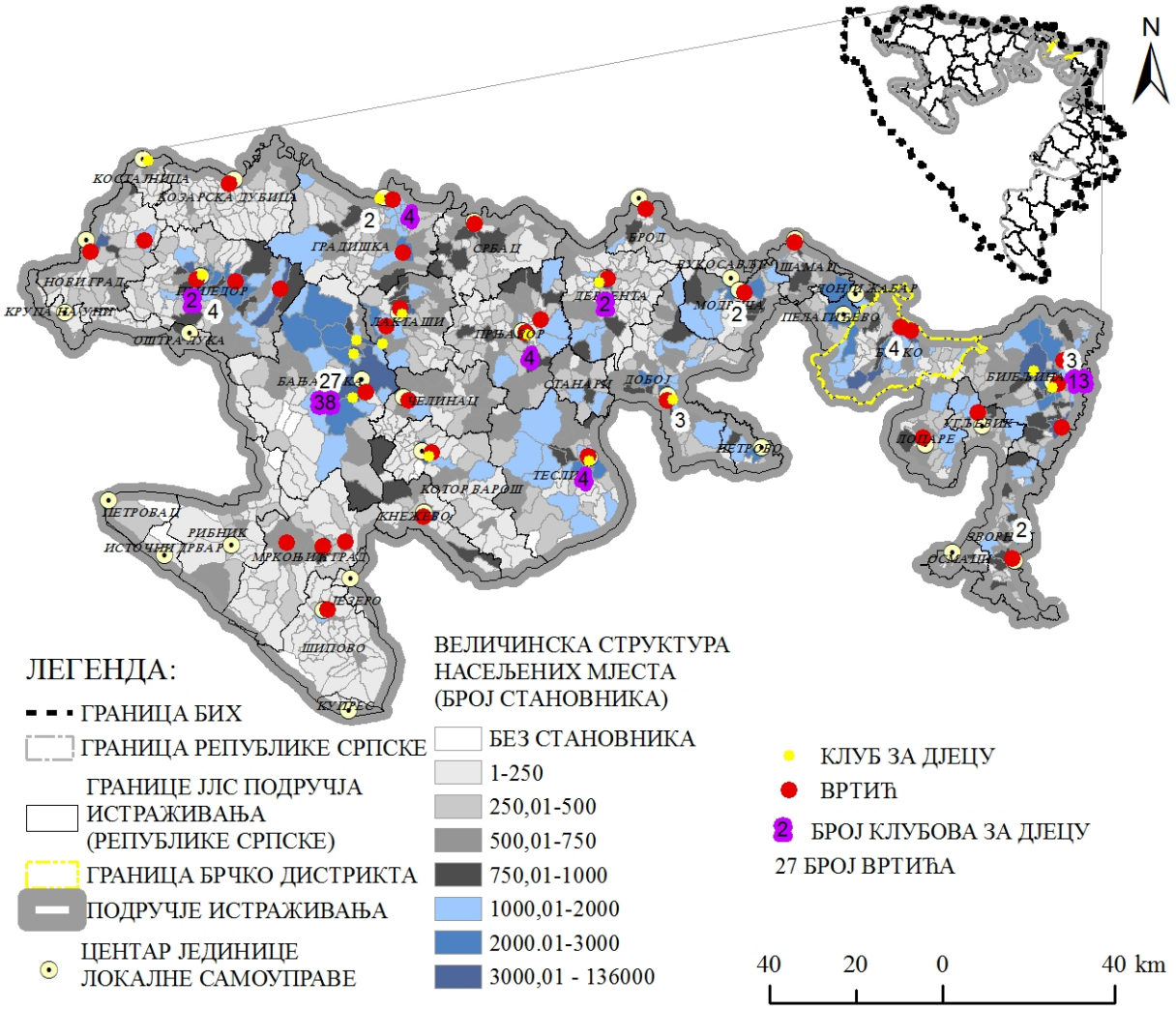
Карта бр. 63.: Распоред обавезних јавних служби – домови здравља, амбуланте и здравствене станице на подручју истраживања по насељеним мјестима *(интерпретација аутора рада на основу web site-a Министарства здравља и социјалне заштите Републике Српске*[273] *- за домове здравља, просторни планови, стратегије развоја званични web сајтови ЈЛС Републике Српске – за амбуланте*[274]*, Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године, Резултати пописа градови, општине, насељена мјеста, Републички завод за статистику, Бања Лука 2017. године и Popis 2013, Starost i spol, bračni status, fertilitet, Knjiga 1 (2019). Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)*

Распоред *стандардних служби* има сљедеће одлике (графички прилози у наставку текста):

- предшколске установе су лоциране у центрима ЈЛС, док су у руралним подручјима изузетно слабо заступљене. Изузетак су ЈЛС Прњавор, Приједор, Мркоњић Град, Лакташи, Градишка, Бијељина и Нови Град гдје су предшколске установе лоциране и у (појединим) осталим насељеним мјестима;
- објекте предшколских установа немају општине Осмаци, Пелагићево, Доњи Жабар, Вукосавље, Петрово, Станари, Крупа на Уни, Оштра Лука, Рибник, Петровац, Источни Дрвар, Купрес, Језеро;

[273] https://www.vladars.net/sr-CPyrl/Vlada/Ministarstva/MZSZ/zdravstvena_zastita

[274] због великог броја извора из којих је узет распоред амбуланти (просторни планови, стратегије развоја, web странице ЈЛС и домова здравља) њихов приказ је дат само у склопу литертуре на крају рада)

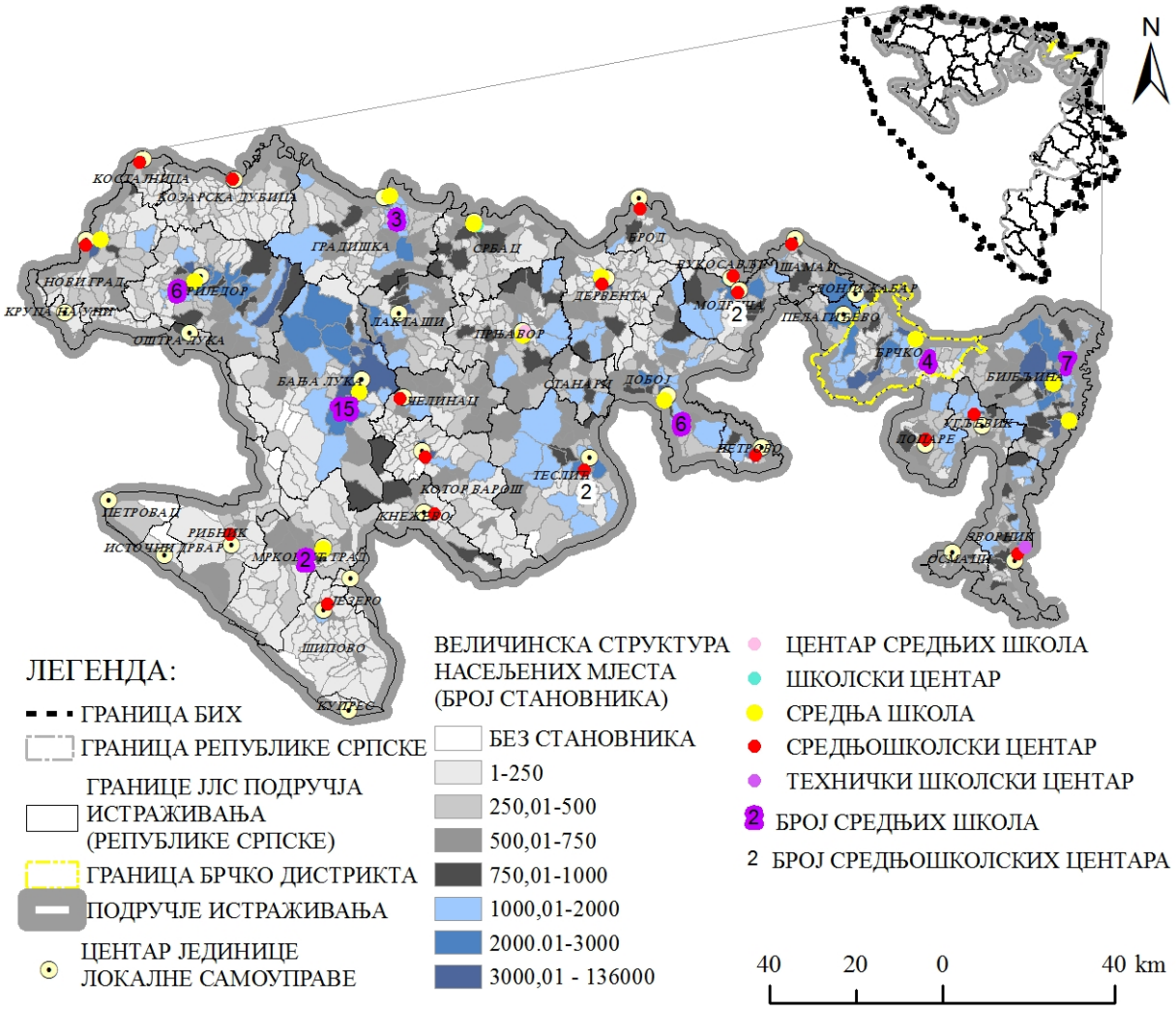

Карта бр. 64.: Распоред стандардних јавних служби – предшколске установе на подручју истраживања по насељеним мјестима (*интерпретација аутора рада на основу „Одлуке о утврђивању мреже предшколских установа у Републици Српској, 24. мај 2019. године“, „Spisak obrazovnih institucija upisanih u registar odjeljenja za obrazovanje Vlade Brčko Distrikta BiH*[275]*“, Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године, Резултати пописа градови, општине, насељена мјеста, Републички завод за статистику, Бања Лука 2017. године и Popis 2013, Starost i spol, bračni status, fertilitet, Knjiga 1 (2019). Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)*

- највећи број објеката средњег образовања[276] има Бања Лука;
- локација средњих школа је већином у центрима ЈЛС подручја истраживања;

275 http://ob.bdcentral.net/Contetnt/Read/o-odjeljenju?lang=hr

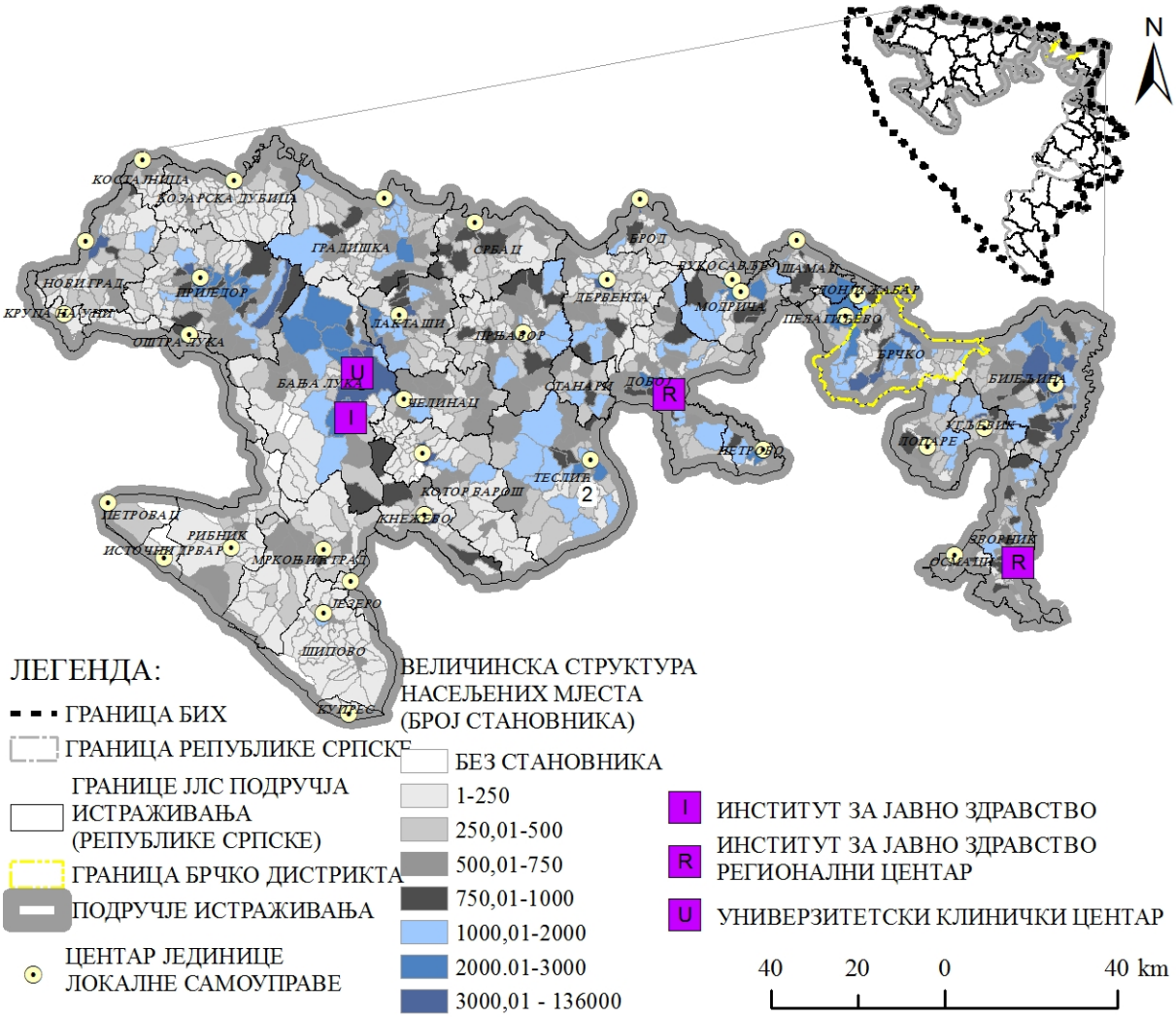
[276] на територији Републике Српске присутни су сљедећи објекти за средњошколско образовање: центар средњих школа, школски центар, средња школа, средњошколски центар, технички школски центар

Карта бр. 65.: Распоред стандардних јавних служби – средње школе на подручју истраживања по насељеним мјестима (*интерпретација аутора рада на основу података са web site-а Министарства просвјете и културе*[277], *„Spisak obrazovnih institucija upisanih u registar odjeljenja za obrazovanje Vlade Brčko Distrikta BiH“, Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године, Резултати пописа градови, општине, насељена мјеста, Републички завод за статистику, Бања Лука 2017. године и Popis 2013, Starost i spol, bračni status, fertilitet, Knjiga 1 (2019). Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)*

- установе *стандардних служби – здравство* су највише лоциране у Бања Луци (Заводи, Центри, Институти, Клинички центар...);

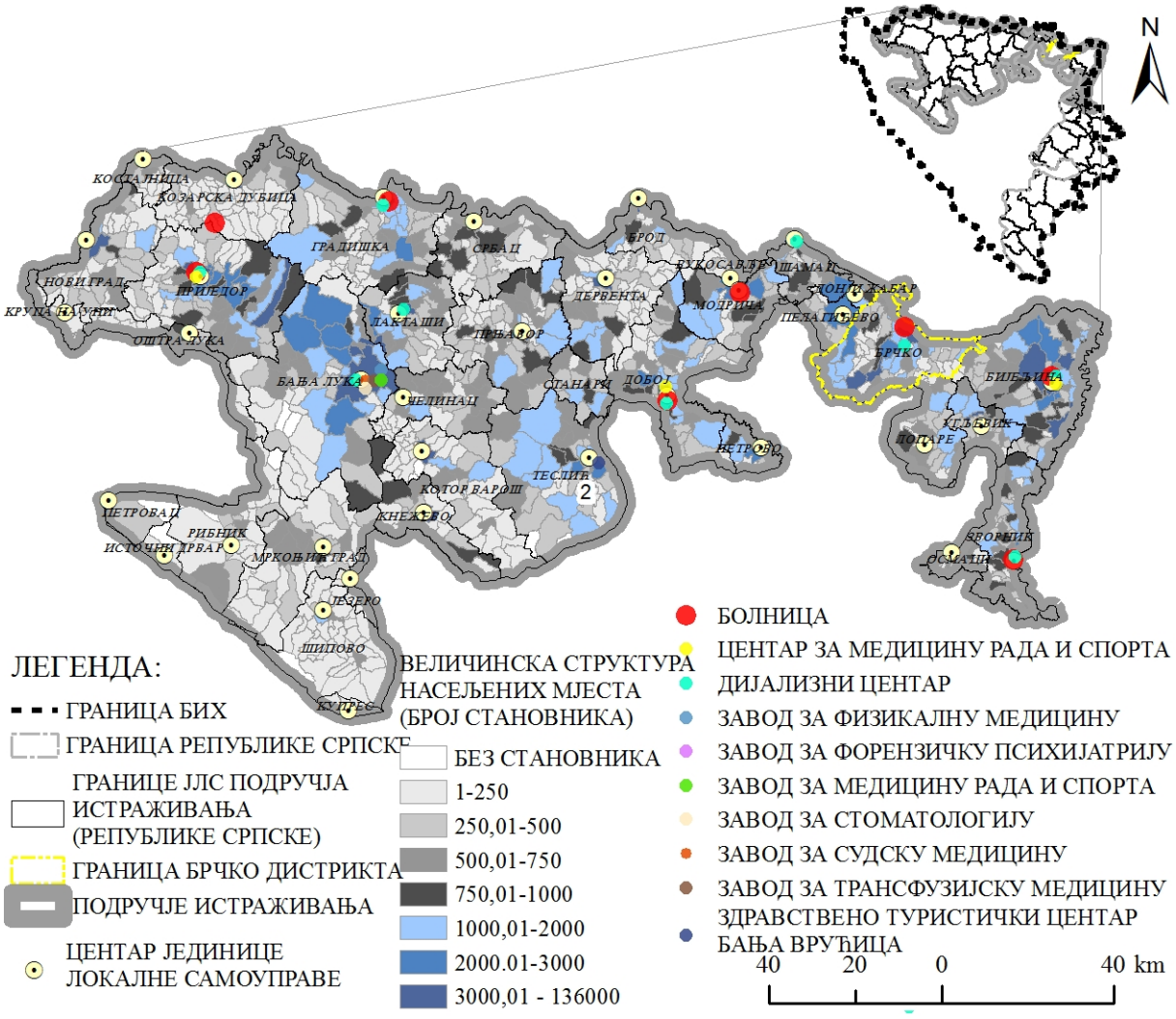
[277] https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpk/srednje/aktuelno/Pages/PocetnaStranica.aspx

Карта бр. 66.: Распоред стандардних јавних служби – здравство (клинички центар, институти) на подручју истраживања по насељеним мјестима *(интерпретација аутора рада на основу web site-a ЈЗУ Института за јавно здравство Републике Српске*[278]*, Резултати пописа градови, општине, насељена мјеста, Републички завод за статистику, Бања Лука 2017. године и Popis 2013, Starost i spol, bračni status, fertilitet, Knjiga 1 (2019). Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)*

- као и код осталих служби, сјеверни дио републике предњачи и у распореду објеката секундарне здравствене заштите; болнице су лоциране у већим центрима (12 болница, 8 их је лоцирано на подручју истраживања);

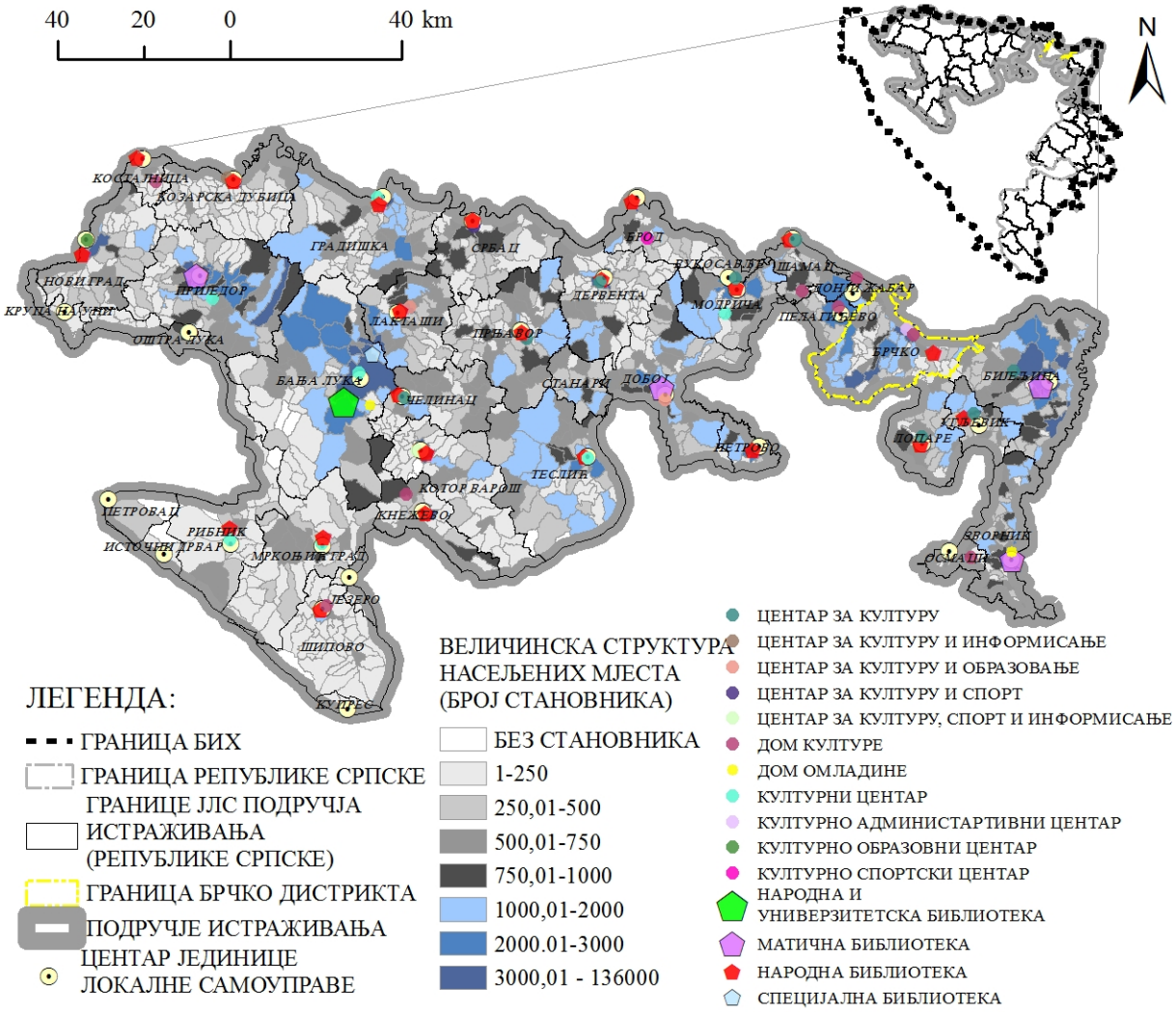
[278] www.phi.rs.ba/index.php

Карта бр. 67.: Распоред стандардних јавних служби – здравство (секундарни ниво) на подручју истраживања по насељеним мјестима *(интерпретација аутора рада на основу web site-а Министарства здравља и социјалне заштите Републике Српске[279], Измјена и допуна просторног плана Републике Српске до 2025. године, Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године, Резултати пописа градови, општине, насељена мјеста, Републички завод за статистику, Бања Лука 2017. године и Popis 2013, Starost i spol, bračni status, fertilitet, Knjiga 1 (2019). Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)*

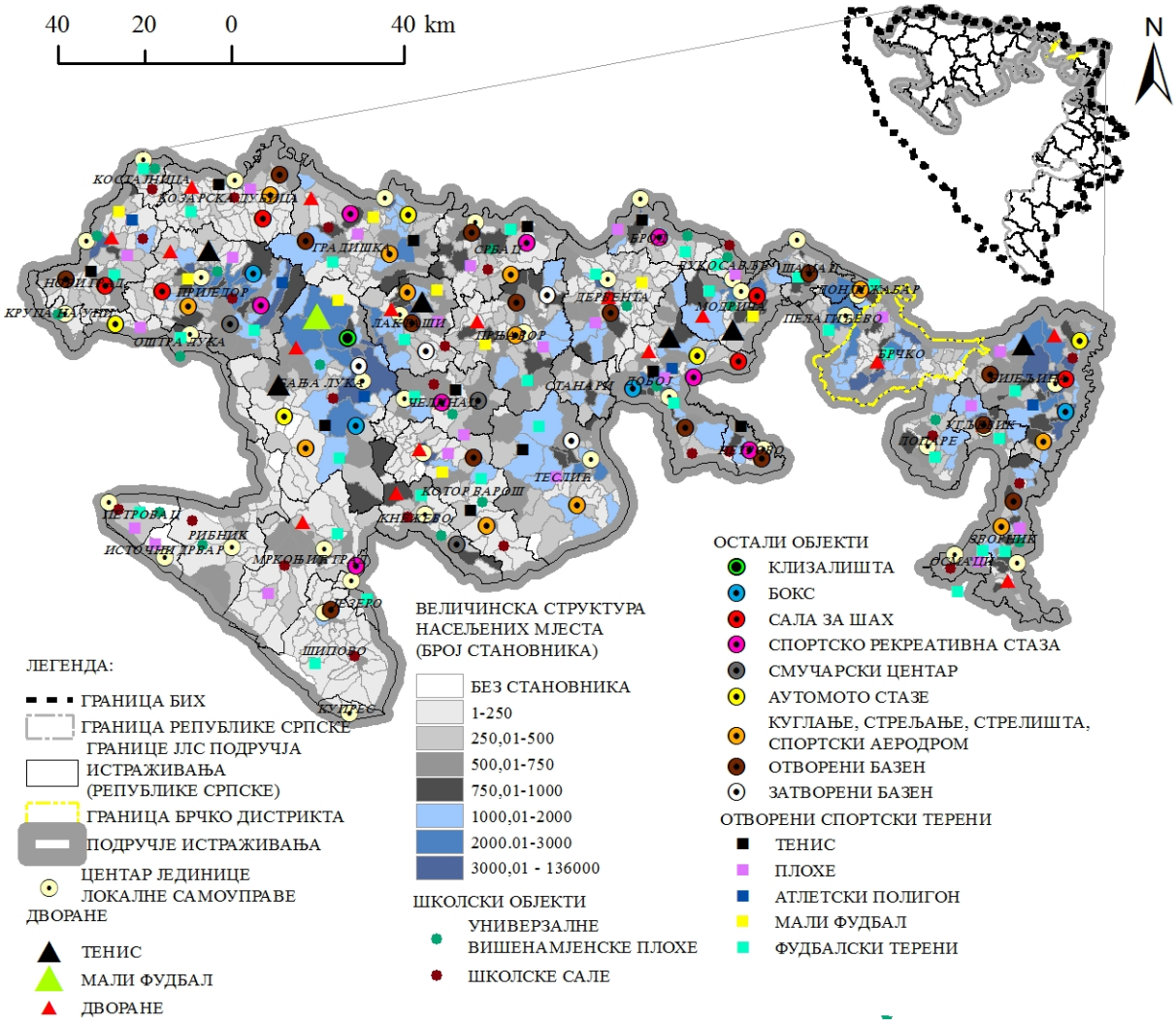
- објекти културе (народна и универзитетска библиотека, матичне библиотеке) лоцирани су у већим ЈЛС, док су остали објекти (народна библиотека, центри за културу,центри за културу и информисање, центри за културу и образовање, центри за културу и спорт, центри за културу, спорт и информисање, домови културе, дом омладине, културни центри, културно образовни центри...) лоцирани у скоро свим ЈЛС подручја истраживања;

[279] https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/MZSZ/zdravstvena_zastita/

Карта бр. 68.: Распоред стандардних јавних служби – култура на подручју истраживања по насељеним мјестима *(интерпретација аутора рада на основу Стратегије развоја културе Републике Српске 2017-2022., Измјена и допуна просторног плана Републике Српске до 2025. године, Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године, Резултати пописа градови, општине, насељена мјеста, Републички завод за статистику, Бања Лука 2017. године и Popis 2013, Starost i spol, bračni status, fertilitet, Knjiga 1 (2019). Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)*

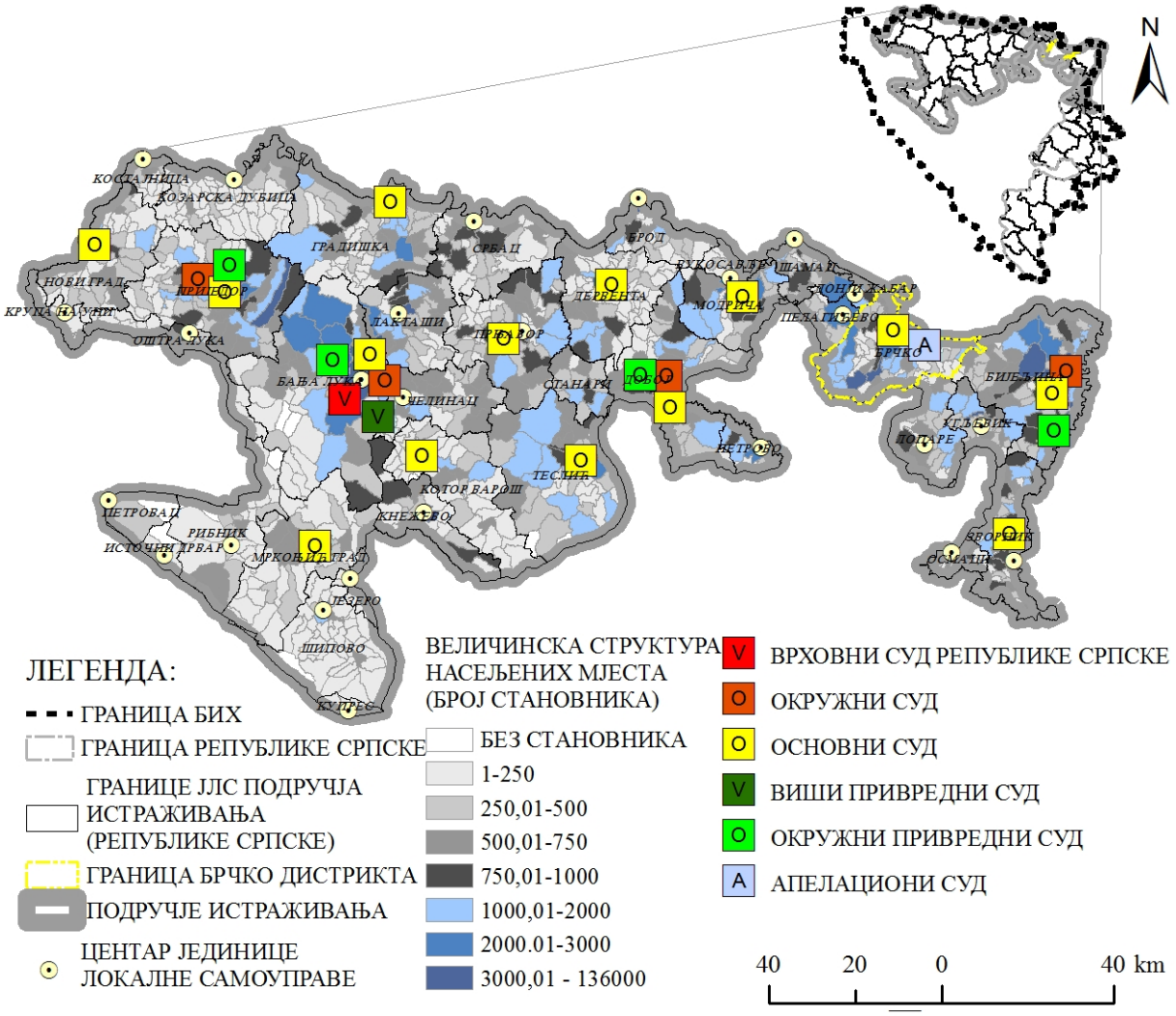
- спортски терени – школски објекти прате распоред тј. мрежу објеката основног и средњошколског образовања, а отворени спортски терени, дворане и остали објекти су распоређени по цијелом подручју истраживања;

Карта бр. 69.: Распоред стандардних јавних служби[280] (спорт) на подручју истраживања по ЈЛС *(интерпретација аутора рада на основу Стратегије развоја спорта у Републици Српској за период 2012-2016. године, Измјена и допуна просторног плана Републике Српске до 2025. године, Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године, Резултати пописа градови, општине, насељена мјеста, Републички завод за статистику, Бања Лука 2017. године и Popis 2013, Starost i spol, bračni status, fertilitet, Knjiga 1 (2019). Agencija za statistiku BiH, Sarajevo., Akcioni plan energetski održivog razvoja (SEAP), Brčko Distrikt., Просторни план општине Шамац 2013-2033. – докуметациони основ)*

- виши привредни суд и врховни суд Републике Српске лоцирани су у Бања Луци; окружни судови као и окружни провредни судови су у Бања Луци, Бијељини, Добоју и Приједору, апелациони суд је у Брчко Дистрикту;
- основни судови су лоцирани у ЈЛС јачег демографског капацитета и већином на подручју истраживања (од укупно 20, 14 их се налази на подручју истраживања).

[280] због преоптерећености карте није приказан број објеката по ЈЛС

Карта бр. 70.: Распоред стандардних јавних служби (судство) на подручју истраживања по ЈЛС *(интерпретација аутора рада на основу портала правосуђа Босне и Херцеговине*[281]*, Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године, Резултати пописа градови, општине, насељена мјеста, Републички завод за статистику, Бања Лука 2017. године и Popis 2013, Starost i spol, bračni status, fertilitet, Knjiga 1 (2019). Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)*

„Оправданост“ непостојања предшколских установа на територији општина Петровац, Купрес, Источни Дрвар и Језеро везује се конкретно за старосну структуру становништва. Све наведене ЈЛС имају испод 50 становника у доби до 4. године. Детаљно гледајући демографска ситуација је сљедећа[282]:

- Општина Петровац има 13 становника у доби до четири године, а њих 18 има доб од 5 – 9 година;
- Општина Дрвар нема становника у доби до четири године, а само један становник припада старосној групи 5 – 9 година;
- Општина Купрес има 6 становника у доби до четири године, а њих 7 има доб од 5 – 9 година;
- мало *„повољнија“* ситуација је на територији Општине Језеро, јер старосну струкуру до 4 године има 41 становник, а њих 47 припада групи од 5 до 9 година.

Врло битну улогу *„играју“* и остале демографске и насеобинске карактеристике, када посматрамо проблем непостојања одређених објеката јавних служби, у овом случају предшколских установа – кретање наталитета, морталитета, степен запослености женског

[281] www.pravosudje.ba
[282] базирано на Попису из 2013. године

дијела популације[283], урбана/руралнa подручја...Генерално гледајући, у руралним подручјима се често се приликом планирања тј. димезионисања површина за предшколски одгој рачуна само на 30% дјеце узраста до 7 година, због устаљеног начина одрастања уз старије чланове породице (баке, деде, старија браћа или сестре), незапослености мајке, финасијске ситуације итд.

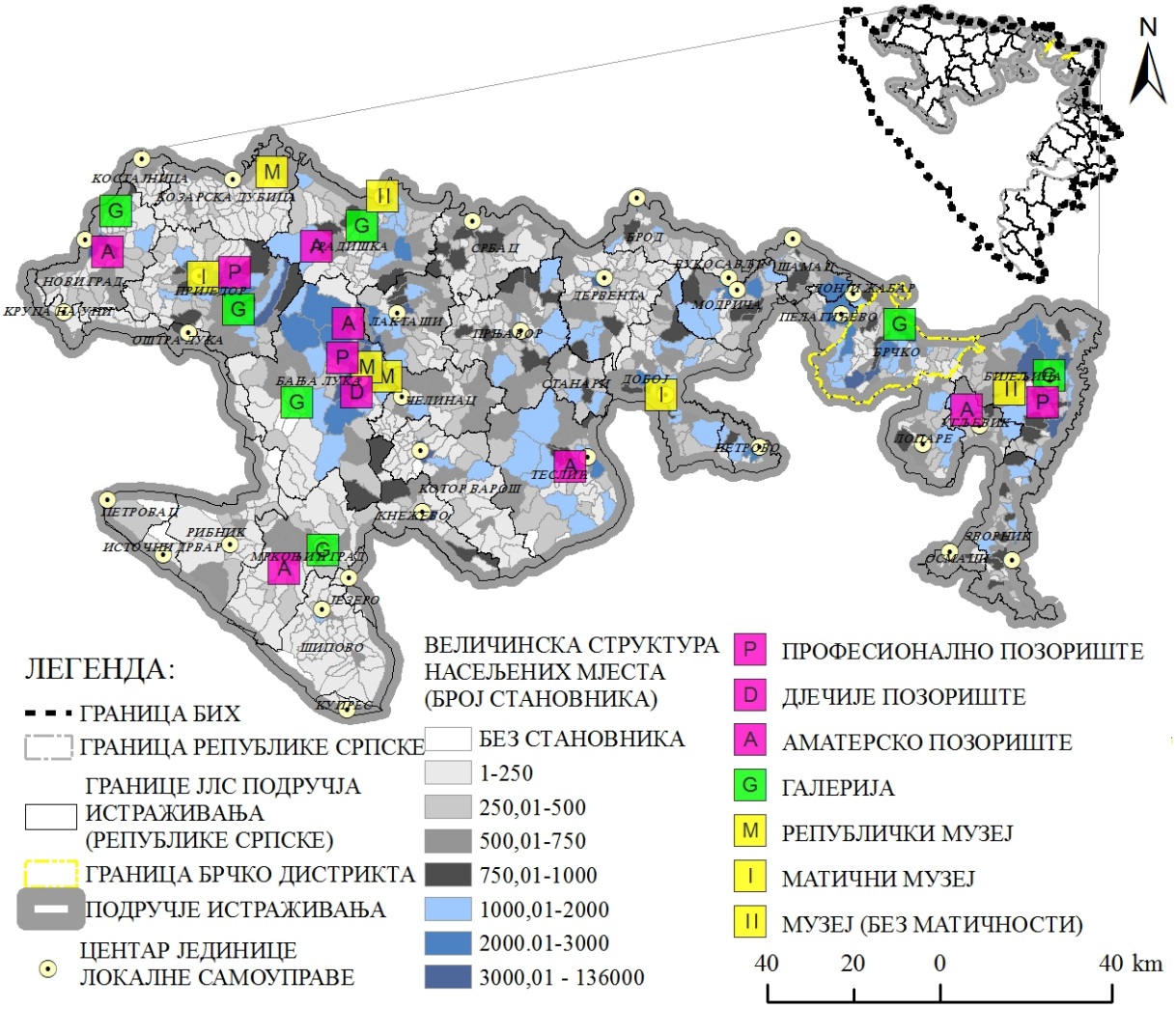
Такође, распоред и број објеката средњих школа је у вези са демографским капацитетом ЈЛС, али и близином већих центара и повезаности са њима. Петровац, Источни Дрвар, Купрес, Крупа на Уни, због демографских капацитета оправдано немају објекте за средњошколско образовање.

Постоје и ЈЛС које имају значајан демографски капацитет али због свог положаја, повезаности са ЈЛС већег централитета не оправдавају егзистирање одређених објеката јавних служби, у овом случају објекта за средњошколско образовање. Примјер је Општина Лакташи, која се одликује значајним демографским капацитетом (налази се на 10. мјесту од 37 ЈЛС подручја истраживања, укључујући и Брчко Дистрикт), а на својој територији нема објекте за средње образовање. Ово је посљедица близина Бања Луке и добре саобраћајне повезаности са њом. Томе у прилог иде и чињеница да је 95% дивергентних дневних миграната ученика Лакташа упућено ка Бања Луци. Према подацима о дневним миграцијама ученика/студената закључује се да средње школе/факултети имају већи гравитациони значај(од радних дневних миграција), те се у том случају прије говори о миграцијама, него о дневним миграцијама (прим.-из Требиња је упућено 49,9% дневних миграната ученика/студената)

Што се тиче *елитиних служби*, као што је већ наглашено, основ за њихово оснивање јесте потенцијално велики број корисника. Овакве службе су лоциране у већим урбаним центрима. Но, постоје и оне ЈЛС које на својој територији имају објекте које припадају овој групи (музеји) али се не одликују демо – економским капацитетом. Локација тих музеја је везана географски за тај простор: специјализовани Музеј Доња Градина – Козарска Дубица, Археолошки музеј *„Римски муниципијум*“ – Сребреница (једна од главних дјелатности овог музеја су изложбене поставке археолошког налазишта у Скеланима – Сребреница[284]).

[283] све ЈЛС које на својој територији немају објекте предшколског образовања, указују да се распон запослених жена у укупном броју запослених креће од 17 – 50% (Купрес 50%);

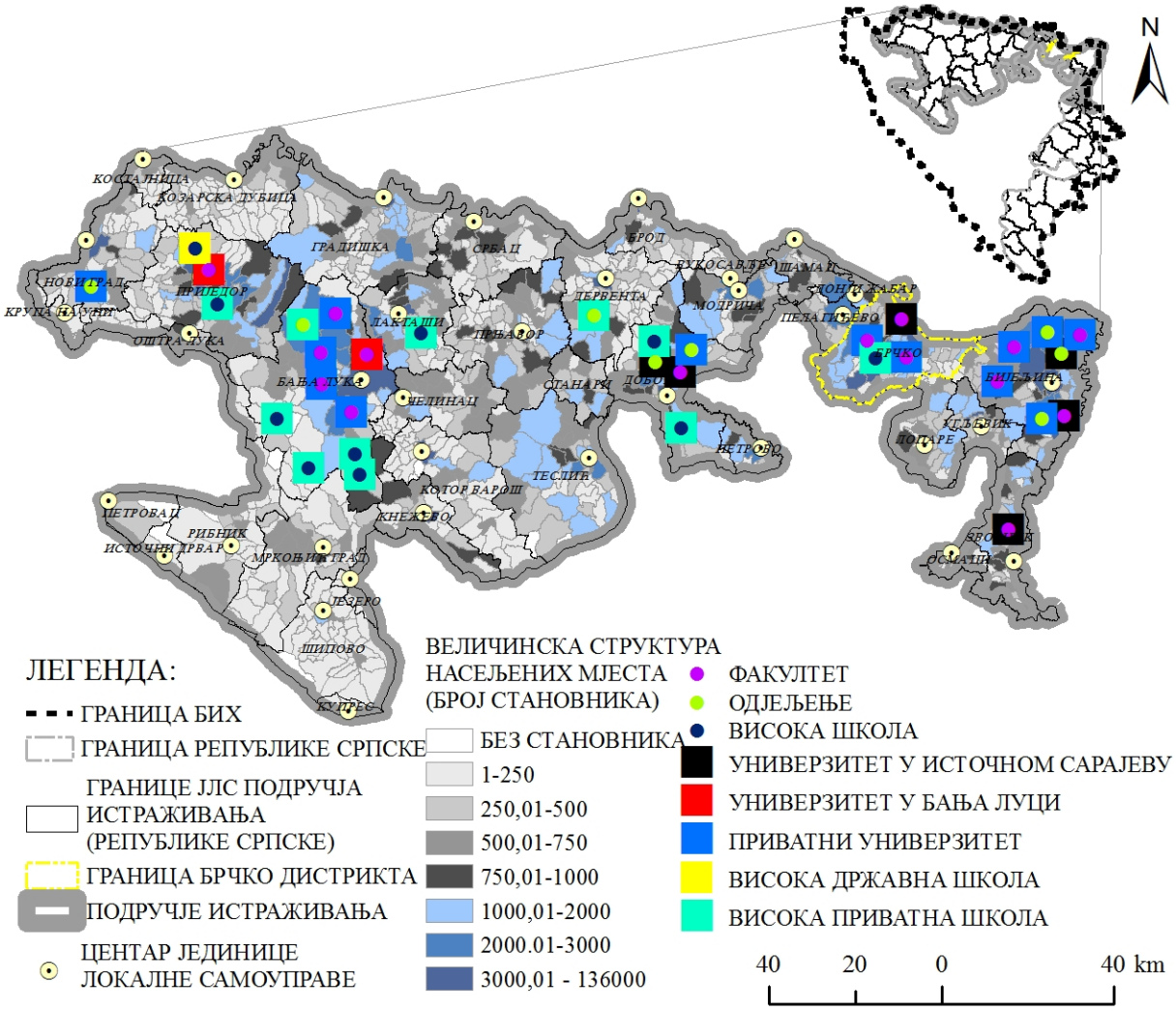
[284] оснивач је Република Српска (извор: https://sr.wikipedia.org/)

Карта бр. 71.: Распоред елитних јавних служби (култура) на територији Републике Српске на ЈЛС *(интерпретација аутора рада на основу Стратегије развоја културе Републике Српске 2017-2022., Измјена и допуна просторног плана Републике Српске до 2025. године, Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године, Резултати пописа градови, општине, насељена мјеста, Републички завод за статистику, Бања Лука 2017. године и Popis 2013, Starost i spol, bračni status, fertilitet, Knjiga 1 (2019). Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)*

Професионална позоришта[285] лоцирана су у Бања Луци, Приједору и Бијељини.
Распоред факултета показује дисперзију. Оваквој ситуацији је највише допринео развој приватних високошколских установа. Наиме, ЈЛС као што су Нови Град, Дервента, Лакташи, Градишка на својој територији нису имале објекте високошколских установа, све до развоја приватних универзитета и високих школа. Све је то допринело да објекти високошколских установа покривају већи дио Републике, с тим да се и овдје издаваја потез од Новог Града до Бијељине и Зворника, као доминантан простор.
На територији Града Бања Лука су објекти управе републичког нивоа – сједиште предсједника, Влада са министарствима итд.

[285] у Зворнику постоји драмско позориште

Карта бр. 72.: Распоред елитних јавних служби (високо образовање) на подручју истраживања на нивоу ЈЛС *(интерпретација аутора рада на основу Измјена и допуна просторног плана Републике Српске до 2025. године, Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године, Резултати пописа градови, општине, насељена мјеста, Републички завод за статистику, Бања Лука 2017. године и Popis 2013, Starost i spol, bračni status, fertilitet, Knjiga 1 (2019). Agencija za statistiku BiH, Sarajevo., те веб страница //www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpk/visoko/aktuelno/Pages/Licencirane_visokoskolske_ustanove_i_studijski_programi.aspx и http://www.eduinfo.ba/privatni-fakulteti/brcko)*

3.3. Заштита природе и културних добара

Законска регулатива заштите природе и културних добара Босне и Херцеговине/Републике Српске има дугу традицију. *Уставом СР БиХ* из 1963. године у најширем оквиру била је дефинисана заштита споменика културе и умјетности, природних ријеткости и осталих творевина народног духа и живота. *Закон о заштити и коришћењу културно-историјског и природног насљеђа* из 1978. године, који је замјенио два ранија закона – *Закон о природи из* 1905. године и *Закон о заштити споменика културе* из 1965. године, комплексно је третирао културно-историјску и природну баштину и наглашавао важност заштите већих споменичких и природних амбијената. З*аконом о просторном уређењу* из 1974. године, између осталог, била је дефинисана и заштита вриједних дјелова природне и урбане средине, који су представљали природна подручја и природне вриједности и историјска подручја и градитељско насљеђе. Такође, овај Закон регулисао је и право за давање приједлога о заштити подручја, представио дефиниције природних подручја и вриједности, те дао и

главне одреднице заштите историјских подручја и градитељског насљеђа *(Prostorni plan BiH – Faza B valorizacija-prirodne i kulturno-historijske vrijednosti,1980)*. Такође, за територију СРБиХ 1988. године урађен је *Археолошки лексикон Босне и Херцеговине* из три тома, уз четири мапе археолошких карата. Лексикон се састоји од археолошко-историјског развоја (праисторија, антика, средњи вијек), прегледа појмова културно-историјског развоја и лексикографских јединица о археолошким налазиштима подјељених на 25 регија, од којих је свака обухватала неколико општина.
Данас, законска регулатива заштите природе и културних добара, између осталог, обухвата:

- *Закон о културним добрима („Службени гласник Републике Српске“, број 11/95);*
- *Закон о измјенама и допунама Закона о културним добрима („Службени гласник Републике Српске“, број 103/08);*
- *Закон о уређењу простора и грађењу(„Службени гласник Републике Српске“, број 40/13);*
- *Закон о измјенама и допунама Закона о уређењу простора и грађењу („Службени гласник Републике Српске“, број 106/15);*
- *Исправка Закона о измјенама и допунама Закона о уређењу простора и грађењу („Службени гласник Републике Српске“, број 3/16);*
- *Закон о измјенама и допунама Закона о уређењу простора и грађењу („Службени гласник Републике Српске“, број 84/19);*
- *Закон о заштити природе („Службени гласник Републике Српске“, број 20/14);*
- *Закон о заштити животне средине („Службени гласник Републике Српске“, број 71/12);*
- *Закон о измјенама и допунама Закона о заштити животне средине („Службени гласник Републике Српске“, број 79/15);*
- *Закон о измјенама и допунама Закона о заштити животне средине („Службени гласник Републике Српске“, број 70/20).*

3.3.1 Природна добра

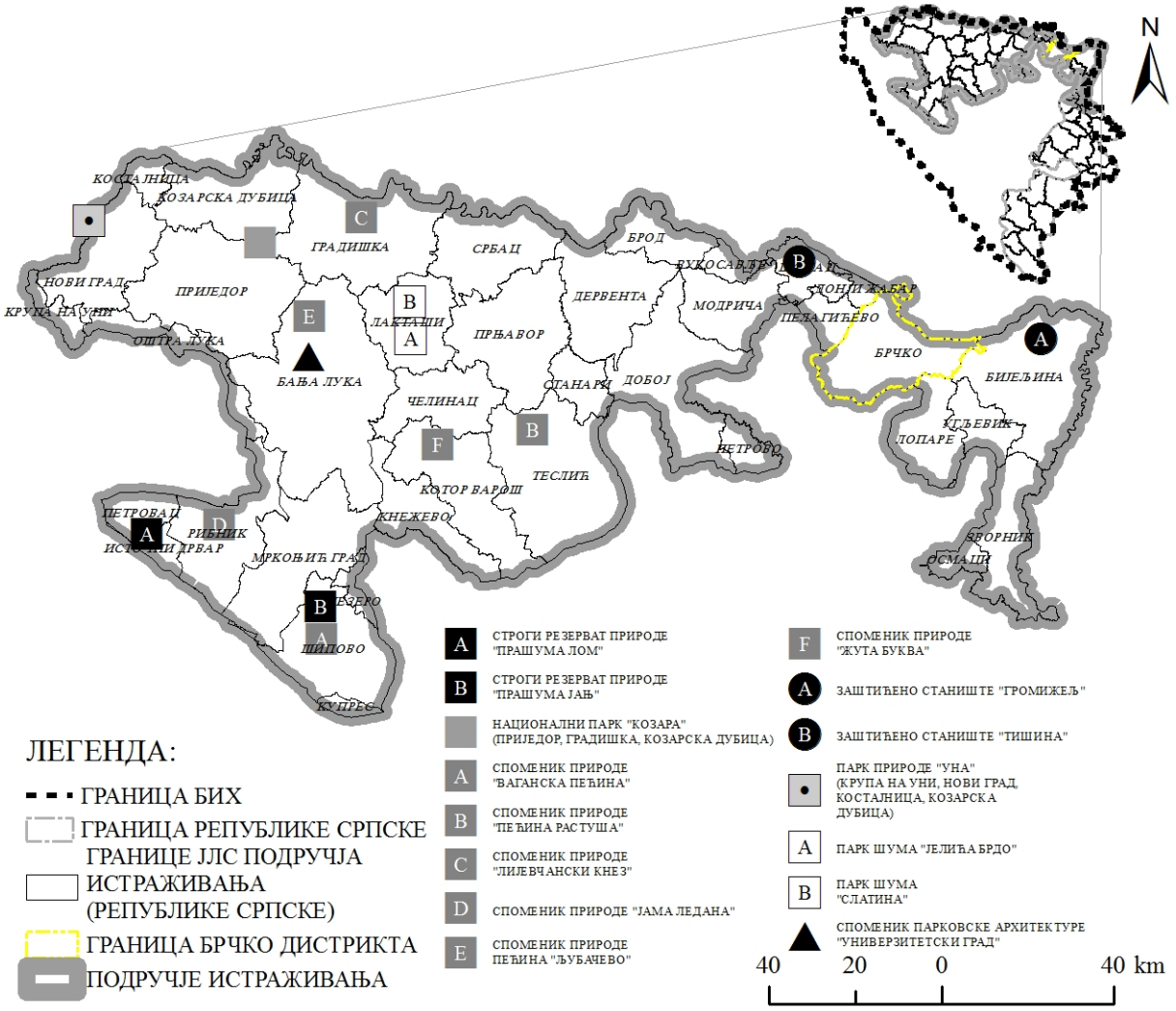
Ослањајући се на „*Закон о заштити природе“* (*„Службени гласник Републике Српске“, број 20/14)* природа као добро од општег интереса за Републику Српску ужива посебну заштиту. Заштићена природна добра, према овом Закону су:

- заштићена подручја:
  - строги резерват природе-категорија Ia;
  - посебни резерват природе (подручје дивљине)-категорија Ib;
  - национални парк-категорија II;
  - споменик природе-категорија III;
  - заштићено станиште (подручје управљања стаништем или врстом)-категорија IV;
  - заштићени пејзажи-категорија V:
    - заштићени природни пејзажи;
    - заштићени културни пејзажи;
    - парк природе;
  - заштићено подручје са одрживим коришћењем природних ресурса-категорија VI:
    - парк шума;
    - објекти обликоване природе (споменик парковске архитектуре);
- заштићене врсте:
  - строго заштићена дивља врста;
  - заштићена дивља врста;

- заштићени минерални и фосили.

Такође, *„Закон о заштити природе“* (*„Службени гласник Републике Српске“, број 20/14)* поступак проглашења заштићених природних добара регулисао је на сљедећи начин:

- национални парк проглашава Народна скупштина;
- строги резерват природе, посебан резерват природе, заштићено станиште и заштићене пејзаже проглашава Влада на приједлог Министарства уз претходна мишљења Завода и надлежних министарстава;
- споменик природе и заштићено подручје проглашава скупштина ЈЛС уз сагласност Министарства и претходна мишљења Завода и надлежних министарстава.

Карта бр. 73.: Заштићена подручја *(према званичном web site-u Републичког завода за заштиту културно историјског и природног насљеђа https://nasljedje.org/registar-zasticenih-prirodnih-dobara)*

На територији Републике Српске налази се 27 заштићених подручја, а од тога се 15 налази на подручју истраживања[286]:

- строги резерват природе „Прашума Јањ“ у Општини Шипово (Одлука о заштити Строгог природног резервата "Прашума Јањ", *„Службени гласник Републике Српске“ бр. 123/12*);
- строги резерват природе „Прашума Лом“ на територији општина Петровац и Источни Дрвар (Одлука о заштити Строгог природног резервата, "Прашума Лом" (*„Службени гласник Републике Српске“*бр. 39/13);

[286] према званичном web site-u Републичког завода за заштиту културно историјског и природног насљеђа (https://nasljedje.org/registar-zasticenih-prirodnih-dobara/)

- национални парк „Козара“ на територији Приједора, Градишке и Козарске Дубице (Закон о Националном парку "Козара", „*Службени гласник Републике Српске“* бр. 121/12);
- споменик природе „Пећина Љубачево“ на територији Града Бања Лука (Одлука о заштити Споменика природе пећина Љубачево, *„Службени гласник Републике Српске“* бр. 36/08);
- споменик природе "Жута буква" на територији општине Котор Варош (Одлука о заштити Споменика природе Жута буква, „*Службени гласник Републике Српске“ бр* 30/12);
- споменик природе "Пећина Растуша" на територији општине Теслић (Одлука о заштити Споменика природе Пећина Растуша Љубачево, *„Службени гласник Републике Српске“* бр. 87/12);
- споменик природе "Јама Ледана" на територији општине Рибник (Одлука о заштити Споменика природе Јама Ледана, „*Службени гласник Републике Српске“ бр.* 93/12);
- споменик природе "Ваганска пећина"на територији општине Шипово (Одлука о заштити Споменика природе Ваганска пећина, „*Службени гласник Републике Српске“ бр.* 21/13);
- споменик природе „Лијевчански кнез“ на територији Града Градишка (Одлука о проглашењу Споменика природе "Лијевчански кнез", *„Службени гласник Града Градишка“* бр. 11/19);
- заштићено станиште „Громижељ“ на територији Града Бијељина (Одлука проглашењу Заштићеног станишта "Громижељ, *„Службени гласник Републике Српске“* бр. 19/18);
- заштићено станиште „Тишина“ на територији општине Шамац (Одлука проглашењу Заштићеног станишта "Тишина" „*Службени гласник Републике Српске“* бр. 83/19):
- парк природе „Уна“ на територији општина Крупа на Уни, Нови Град, Костајница и Козарска Дубица (Одлука о проглашењу Парка природе "Уна", *„Службени гласник Републике Српске“* бр. 79/19);
- споменик парковске архитектуре „Универзитетски град“ на територији Града Бања Лука (Одлука о проглашењу Споменика парковске архитектуре "Универзитетски град", *„Службени гласник Града Бања Лука"* бр. 39/16);
- парк шума „Слатина“ на територији општине Лакташи (Одлука проглашењу Парк шуме "Слатина", „*Службени гласник Републике Српске“* бр. 67/16);
- парк шума „Јелића брдо“ на територији општине Лакташи (Одлука проглашењу Парк шуме "Јелића брдо" *„Службени гласник општине Лакташи“* бр. 10/18).

Строго заштићене и заштићене дивље врсте, утврђене су „Уредбом о строго заштићеним и заштићеним дивљим врстама“ (*„Службени гласник Републике Српске“* бр. 65/20). Ниједно природно добро није проглашено у категорији *„заштићени минерали и фосили“*.[287]

[287] према званичном web site-u Републичког завода за заштиту културно историјског и природног насљеђа (https://nasljedje.org/regustar-zasticenih-prirodnih-dobara/)

3.3.2 Културна добра

Према *„Просторном плану Републике Српске до 2025. године-Анализа и оцјена стања 2013“* на територији Републике Српске постоји неусклађеност статуса заштите одређених споменика културе између Републичког завода за заштиту културно историјског насљеђа Републике Српске и Комисије за очување националних споменика БиХ.

Према *Закону о културним добрима Републике Српске, „културна добра су ствари и творевине материјалне и духовне културе од интереса за Републику Српску која уживају посебну заштиту утврђену овим законом и могу бити непокретна и покретна“*. Непокретна културна добра су: споменици културе, просторно културно-историјске цјелине, археолошка налазишта и знаменита мјеста. Покретна културна добра су: умјетничка дијела и историјски предмети, архивска грађа, филмска грађа, старе и ријетке књиге. Такође, културна добра су разврстана у сљедеће категорије: културна добра од изузетног значаја, културна добра од великог значаја и остала културна добра (*Закон о културним добрима („Службени гласник Републике Српске“, број 11/95).*

Правилником о критеријумима вредновања, подјели и категоризацији националних споменика („Службени гласник БиХ“, 2019), национални споменик по предмету правне заштите може бити: покретно добро, непокретно добро, културни крајолици (специфична добра) и серијска добра. Непокретна добра по предмету правне заштите могу бити: појединачне грађевине (споменици), градитељска цјелина и културно-историјске цјелине (подручја). Покретна добра су покретни предмети који су израз људског стваралаштва: покретни налази археолошких истраживања, антиквитети, преносиви предмети разграђених споменика, добра од значаја за антропологију и етнологију, предмети везани за историју, умјетнички предмети, нумизматички и филателијски предмети, архиве, намјештај, зоолошки, ботанички и геолошки узорци, те превозна средства старија од 75 година. Специфична добра обухватају културне крајолике, историјске градове и градске центре и маршуте културног насљеђа. Серијско добро је специфично за одређено географско подручје које може да садржи више историјских грађевина и градитељских цјелина тј. подручја која су унутар истог културно-историјског корпуса. (*Правилник о критеријумима вредновања, подјели и категоризацији националних споменика,2019).*

Важећи *Закон о културним добрима Републике Српске* указује да Народна скупштина Републике Српске утврђује непокретна и покретна културна добра од изузетног значаја, Влада Републике Српске утврђује непокретна културна добра од великог значаја, а Архив Републике Српске, Музеј Републике Српске, Музеј савремене умјетности Републике Српске, Јавна установа Кинотека Републике Српске, Народна и универзитетска библиотека Републике Српске утврђују покретна културна добра од великог значаја. Влада Републике Српске утврђује остала неопкретна културна добра, а Архив Републике Српске и установе заштите чији је оснивач Република Српска и јединице локалне самоуправе остала покретна културна добра *Закон о културним добрима („Службени гласник Републике Српске“, број 11/95).*

Народна скупштина, до сада, прогласила је сљедећа **културна добра од изузетног значаја** за Републику Српску:

- Спомен подручје Доња Градина *(Закон о спомен подручју Доња Градина„Службени гласник Републике Српске“, број 16/96 и Закон о измјенама Закона о спомен подручју Доња Градина „Службени гласник Републике Српске“, број 1/09);*
- Спомен комплекс Тјентиште *(Одлука о утврђивању спомен-комплекса Тјентиште културним добром од изузетног значаја, „Службени гласник Републике Српске“, број 90/09);*
- Спомен комплекс Козара на Мраковици *(Одлука о утврђивању спомен комплекса Козара на Мраковици културним добром од изузетног значаја „Службени гласник Републике Српске“, број 125/11)*

– Археолошки комплекс Скелани *(Одлука о утврђивању археолошког комплекса Скелани културним добром од изузетног значаја, „Службени гласник Републике Српске“, број 38/09).*

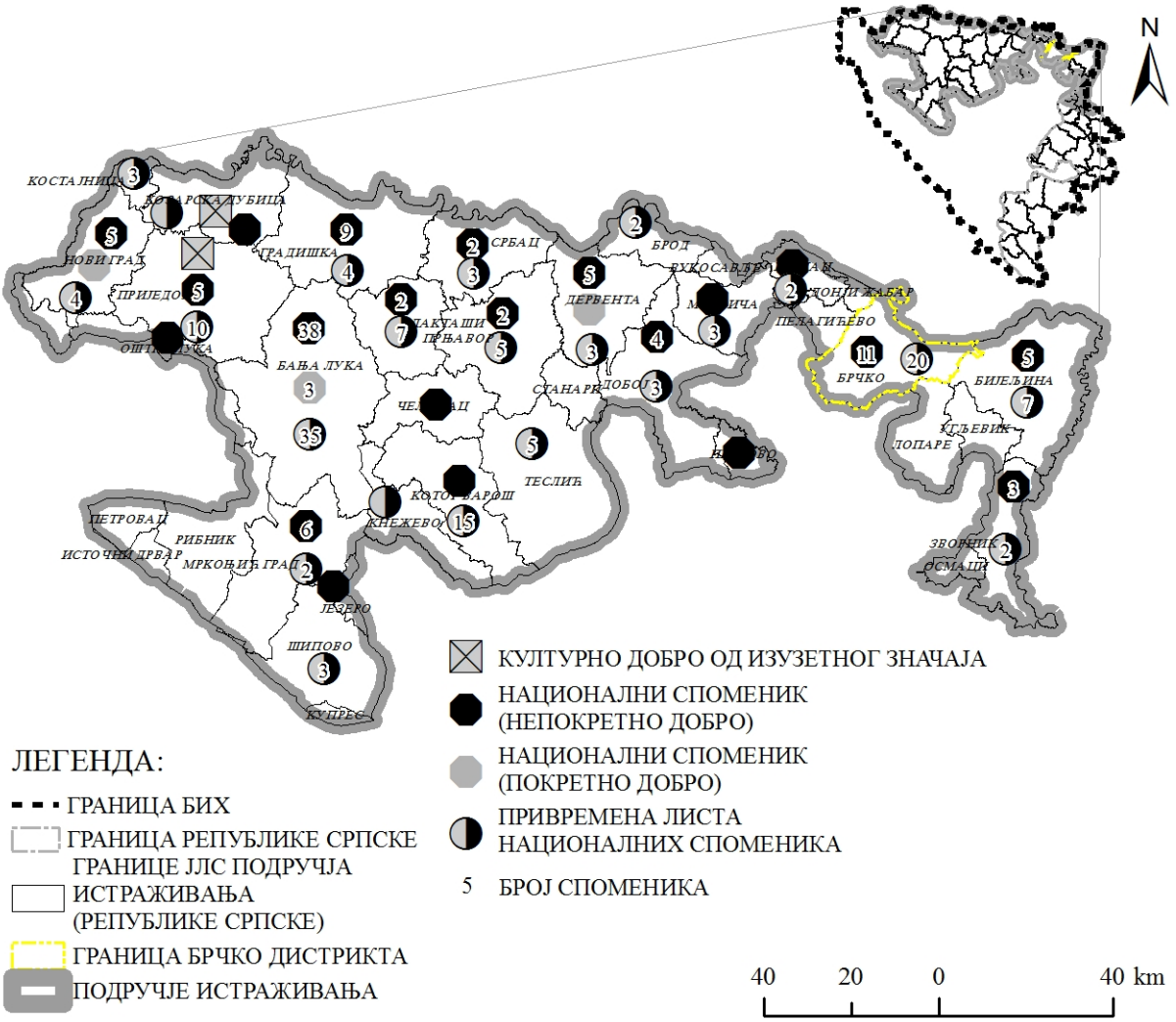
На подручју истраживања налазе се сљедећа *културна добра од изузетног значаја:*

– Спомен подручје Доња Градина

На подручју јединице локалне самоуправе Козарска Дубица налази се спомен подручје Доња Градина. Утврђено је 1996. године, ради очувања трајне успомене за жртве усташко-фашистичког терора пале у Другом свјетском рату на стратишту јасеновачког концентрационог логора *(Закон о спомен подручју Доња Градина, 1996).*

– Спомен комплекс Козара на Мраковици

Године 2011. Спомен комплекс Козара на Мраковици проглашен је културним добром од изузетног значаја. Чини га централни споменик и меморијални зид, са приступним степеницама и платоом, документарни музеј и бисте народних хероја *(Одлука о утврђивању спомен комплекса Козара на Мраковици културним добром од изузетног значаја, 2011).*

Карта бр. 74.: Културна добра подручја истраживања *(Закон о спомен подручју Доња Градина, 1996; Одлука о утврђивању спомен комплекса Козара на Мраковици културним добром од изузетног значаја, 2011; www.old.kons.gov.ba/main.php?id_struct=8&lang=1 званичан web site Комисије/Повјереништва за очување националних споменика)*

Према Комисији за очување националних споменика Босне и Херцеговине[288], на подручју истраживања налазе се:

- **национални споменици:**

Бања Лука

Непокретна добра

- Амбијентална цјелина дијелова улица Краља Петра I Карађорђевића и Младена Стојановића у Бањалуци;
- мјесто и остаци градитељске цјелине Арнаудије џамије (Џамије Хасана дефтердара или Дефтердарије);
- стара жељезничка станица (Музеј савремене умјетности Републике Српске), историјска грађевина;
- бање у махали Илиџи у Горњем Шехеру, градитељска цјелина;
- Бехрам бегова или Бехрам ефендијина џамија, градитељска цјелина;
- Црква брвнара посвећена светом Николи у Крупи на Врбасу, историјско подручје;
- Црква брвнара посвећена Вазнесењу Христовом у Колима, градитељска цјелина;
- Црква самостана Траписта „Марија Звијезда“ (Узнесење Блажене Дјевице Марије) са покретним имовином, историјска грађевина;
- Џамија на Хисетима (Мехди-бегове џамије), мјесто и остаци градитељске цјелине;
- Ферхад-пашина џамија (Ферхадија) у Бањој Луци, са Ферхад-пашиним турбетом, Турбетом Сафи-кадуне, Турбетом Ферхад-пашиних бајрактара, шадрваном, џамијским харемом, оградним зидовима и порталом, подручје и остаци градитељске цјелине;
- Газанферија (Газанфер-бегова) џамија, подручје и остаци градитељске цјелине;
- Хаџи Зулфикарева или Тулекова џамија, место и остаци градитељске цјелине;
- Хаџи Омерова џамија (Долац);
- Халил-пашино турбе и мезарје, подручје и остаци градитељске цјелине;
- Харем Грабске (Хаџи Бегзаде) џамије са чесмама на Грабу, историјско подручје;
- Харем Хаџи Курд џамије у Лијевој Новоселији, историјско подручје;
- Харем Хаџи Омерове (Долачке) џамије, историјско подручје;
- Харем Хаџи Османије (Талине) џамије, историјско подручје;
- Харем Јама (Софи Мехмед-пашине) џамије, историјско подручје;
- Харем Пећинске (Сефербегове) џамије, историјско подручје;
- Харем Ступничке (Хаџи Салихија) џамије, историјско подручје;
- Капиџића кућа (родна кућа Насихе Капиџић Хаџић), историјска грађевина;
- Кућа Зехре Бахтијаревић, историјска грађевина;
- Кул махалско мезарје, гробљанска цјелина;
- Културни пејзаж - Српске Топлице (Бање у Горњем Шехеру);
- Манастир Гомионица, градитељска цјелина;
- Народно позориште Републике Српске, историјски споменик;
- некропола са стећцима у засеоку Моцоње (у Горњем Шљивну) и Православно гробље на Стражбеници, и село Шљивно на добрињи, историјско подручје:
- породична кућа Ђумишића, историјска грађевина;
- палата Банског двора, историјска грађевина;
- Поточка (Хаџи Первиз) џамија, место и остаци градитељске цјелине;
- Сахат-кула, подручје и остаци историјске грађевине;
- Шеранића кућа у Бањој Луци, историјски споменик;
- Соколски дом, историјски споменик;

[288] www.old.kons.gov.ba/main.php?id_struct=8&lang=1

- Споменик на Шехитлуцима (Комплекс споменика палим Крајишницима на Шехитлуцима – Бањ брду), градитељска цјелина;
- Споменик Петру Кочићу;
- Тврђава Кастел, историјско подручје;
- Вила Emericha Pascola, историјска грађевина;

Покретна добра

- Архивски фондови и збирке Архива Републике Српске, покретно добро;
- Покретно добро - Збирка рукописа Ферхат-пашине библиотеке;
- Умјетничка збирка Драгиње и Воје Терзића, покретно добро;

Бијељина

Непокретна добра

- мјесто и остаци градитељске цјелине-Атик (стара Џамија или Султан Сулејманова) џамије са харемом и турбетом;
- Црква пречистога Срца Маријина и жупни уред, градитељска цјелина;
- Црква свете Тројице у Тавној (Црква манастира Тавна), историјски споменик;
- Ново Село (Franz Josefsfeld), градитељска цјелина;
- Соколски дом;

Петрово

Непокретна добра

- Манастир Озрен са фрескама, градитељска цјелина;

Брчко

Непокретна добра

- Азизија џамија са харемом у Брезовом пољу, место и остаци градитељске цјелине;
- Цинцарско гробље у Бијелој - Калајџија, гробљанска цјелина;
- Градашевићева кула са авлијом и авлијским зидовима у Бијелој, градитељска цјелина;
- Ислахијет, градитељска цјелина;
- Католичка црква Пресвијетлог Срца Исусова, градитељска цјелина;
- Кућа Кочића у Брчком, историјска грађевина;
- Прва пошта, историјска грађевина;
- Савска (Атик) џамија, место и остаци градитељске цјелине;
- Стара жупна црква и жупн акућа у Горњем Зовику;
- Вијећница, историјска грађевина;
- Зидине, Горња Скакава, архолошки локалитет;

Челинац

Непокретна добра

- Змајевац, историјско подручје;

Дервента

Непокретна добра

- Градска џамија у Дервенти, мјесто и остаци градитељске цјелине;
- Долњачка џамија, мјесто и остаци градитељске цјелине;
- Римокатоличко гробље Рабић, гробљанска цјелина;
- Вишеслојно праповијесно насеље на Вису, археолошки локалитет;
- Градитељска цјелина (групе грађевина) комуналног инфраструктурног система старог градског водовода у Дервенти;

Покретна добра

- Музејска збирка, власништво фрањевачког самостана у Плехану, покретно добро;

Добој
Непокретна добра
- Стари град Добој, градитељска цјелина;
- Кућа Мулалић, историјска грађевина;
- Римски логор и цивилно насеље у Макљеновцу, археолошки локалитет;
- Црквина у Макљеновцу, археолошки локалитет;

Градишка
Непокретна добра
- Турбе Шејх-Гаибије и харем Текијске џамије у Градишки, градитељска цјелина;
- Медреса (Дервиш Хануме медреса), историјска грађевина;
- Црква брвнара посвећена св. Николи у Романовцима, градитељска цјелина;
- Праисторијско насеље Доња Долина у селу Доња Долина, археолошко подручје;
- Харем Мусала, гробљанска цјелина;
- Филијални храм Св. апостола Петра и Павла у Грбавцима, историјска грађевина;
- Вијећница и Хотел Каисер (сада Завичајни музеј Градишке), градитељска цјелина;
- Средњовјековна тврђава Врбашки град и црква Светог Ђорђа у Горњим Подградцима;
- Манастириште, Горњи Кијевци;

Језеро
Непокретна добра
- Зграда жељезничке станице у Језеру, историјски споменик;

Котор Варош
Непокретна добра
- некропола са стећцима Трзан и турбета у Вечићима, градитељска цјелина;

Козарска Дубица
Непокретна добра
- Харем Градске џамије;

Лакташи
Непокретна добра
- Православна црква брвнара са покретном имовином и остацима некрополе у селу Мало Блашко, градитељска цјелина;
- Касноантички – ранобизантијски град и три ранохришћанске базилике у Горњим Бакинцима;

Модрича
Непокретна добра
- Стари град Добор, градитељска цјелина;

Мркоњић Град
Непокретна добра
- стећак у Бављинама, археолошко подручје;
- Музеј I засједања ЗАВНОБиХ-а заједно са сталном музејском поставком;
- Хамидија џамија (Џамија у Ријеци, Ријечка џамија, Ричка џамија), мјесто и остаци градитељске цјелине;

- Стари град Бочац, градитељска цјелина;
- Кизларагина џамија у Мркоњић Граду, мјесто и остаци градитељске цјелине;
- Кућа породице Гашић, историјски споменик;

Нови Град
Непокретна добра
- Вијећница, историјска грађевина;
- Градска галерија, историјска грађевина;
- Харем „Јабланице“, гробљанска цјелина;
- Мекота, Горњи Ракани, археолошки локалитет;
- Црква Покрова Пресвете богородице и школа/парохијски дом у Рудицама, градитељска цјелина;

Покретна добра
- Легат Стојана Ћелића, покретно добро;

Оштра Лука
Непокретна добра
- Црква Рођења Пресвете Богородице у Маринима;

Приједор
Непокретна добра
- Чаршијска џамија у Приједору, мјесто и остаци градитељске цјелине;
- Православна црква брвнара (црква посвећена преносу моштију св. Николе) у Јелићки, градитељска цјелина;
- Мјесто Градске (Султан Ахмедове) џамије са харемом и нишанима;
- Црква св. Илије у Маријћки, градитељска цјелина;
- Зграда жељезничке секције, историјски споменик;

Прњавор
Непокретна добра
- харем Градске џамије;
- православна црква брвнара (црква светих апостола Петра и Павла) у Палачковцима, градитељска цјелина;

Шамац
Непокретна добра
- Црква Рођења Пресвете Богородице са гробљем и покретним наслијеђем у Обудовцу, градитељска цјелина;

Србац
Непокретна добра
- Харем Кобашке или Худар ефендије џамије у Кобашу, историјско подручје;
- Пољско гробље у Новом Мартинцу, гробљанска цјелина;

Зворник
Непокретна добра
- Стари град Зворник, градитељска цјелина;
- Хаџибегова кућа (кућа Љубовић Хасанбега), стамбена градитељска цјелина;
- Јеврејско гробље на локалитету Метеризи.

– **привремена листа националних споменика:**

Бања Лука
- Банова зграда управе;
- Хипотекарска банка;
- Царска кућа;
- Хотел Палас;
- Господска улица:
- Стара српска основна школа;
- Самостан сестара Милосрдница са школом;
- Жупна црква Похода БДМ;
- Барловци - Жупна црква св. Вида;
- Биједа - Барловци – гробље;
- Дервиши - Буџак - Капела Госпе Лурдске;
- Марија Звијезда - Капела и гробље св. Иве;
- Церићи - Ивањска - Капела св. Николе Тавелића и гробље;
- Чесма - Марија Звијезда - Филијална црква св. Јосипа;
- Чивчије - Мотике - Капела св. Леополда Богдана Мандића;
- Ћелановац - Мотике - Капела св. Рока;
- Ојданића Брдо - Барловци - Капела св. Крижа;
- Рекавице – Капела;
- Петричевац - Петричевац - Капела на "Фратарскоме гробљу";
- Пресначе - Жупни пасторални центар;
- Ребровац - Пресначе - Филијална црква св. Јоакима и Ане и гробље;
- Пријечани - Марија Звијезда - Филијална црква св. Илије;
- Вујновић - Петричевац - Филијална црква;
- Дебељаци - Преснаће - Капела и гробље св. Јакова;
- Ивањска - Жупна црква Узнесења БДМ и Жупна кућа,
- Рамићи - Археолошко налазиште (црква),
- Стричићи - Село и крајолик,
- Туњице - Петричевац - Госпина капелица,
- Валентићи - Ивањска - Капела Рођења БДМ и гробље,
- Вучица Гај - Ивањска - Капела Кристова Узашашћа и гробље,
- Висока Главица - Ивањска - Гробље и филијална црква св. Рока;
- Шарговац - Петрићевац - Филијална црква;
- Звечај - Остаци старог града и утврда;
- Крупа на Врбасу - Манастир св. Илије;
- Крупа на Врбасу - Темељи фрањевачког самостана Гребен (сада је ту православна црква);

Бијељина
- Вијећница;
- Бродац - Црква св. Арханђела Михаила;
- Горњи Драгаљевац - Црква св. Арханђела Гаврила;
- Јања - Црква св. Илије;
- Батковићи - Јазбине 1;
- Музеј Семберије;
- Ванеков млин;

Брод
- Лијешће-Црква силаска Св. Духа на апостоле;
- Црква Богородичног покрова;

Брчко
- Амбијентална цјелина Српска Варош;
- Хотел Посавина;
- Вила у Његошевој улици бр.3.;
- Земаљска банка
- Зграда са мансардом на Тргу Бошка Перића Пеше;
- Зграда у Улици српских ослободилаца Брчког бр.4.;
- Кућа у Улици ђенерала Драже Михајловића бр. 26.;
- Кућа у Улици Ратка Крпића бр.35.;
- Кућа у Улици Јована Дучића 11.;
- Објект у Улици Павла Гајића 15.;
- Посавска банка;
- Пословни објект у Улици ђенерала Драже Михајловића 10.;
- Пословни објект у Улици српских ослободилаца Брчког бр.5-7.;
- Стамбени објект у Улици Милана Цвијановића бр. 16.;
- Стамбено-пословни објект у Улици Јована Дучића бр.24.;
- Стамбено-пословни објект у Улици Павла Гајића бр.1.;
- Стамбено-пословни објект на Тргу Бошка Перића Пеше;
- Стамбено-пословни објект на углу улица Српских ослободилаца Брчког и др. Душана Милошевица;
- Трговачка академија;
- Црква Успења Богородичиног;

Градишка
- Градина - Спомен подручје;
- Жупна црква св. Рока и жупни пасторални центар;
- Нова Топола - Самостан сестара Клањатељица Крви Кристове са црквом;
- Нова Топола - Жупна црква св. Јосипа, пасторални центар;

Дервента
- Зграда Гимназије;
- Народна библиотека (Бранко Радичевић);
- Буквик, Детлак – Црква св. Илије;

Добој
- Бољанић – Црква Силаска св. Духа;
- Драгаловци - Гробљанска капела и гробље;
- Српска Грапска – Црква Вазнесења Христовог;

Козарска Дубица
- Жупна црква Узвисења св. Крижа;

Котор Варош
- Остаци старог града и утврда (Хрвојев град);
- Жупна црква Рођења БДМ и жупни пасторални центар;
- Билице - Филијална црква и гробље;

- Цепак - Котор Варош - Гробљанска капела;
- Дуратовци - Гробљанска капела св. Илије Пророка и гробље;
- Јакотина - Соколине - Филијална црква св. Илије Пророка;
- Орахова - Врбањци - Филијална црква;
- Плитска - Врбањци - Филијална црква;
- Рујевица - Врбањци - Филијална црква;
- Соколине - Жупна црква Узнесења БДМ и Жупна кућа;
- Шибови - Филијална црква св. Анте Падованског и гробље;
- Врбањци - Гробљанска капела и гробље;
- Врбањци - Жупна црква св. Фрање Асиског и жупни пасторални центар;
- Забрђе - Гробљанска капела на гробљу "Спасово";
- Забрђе - Филијална црква св. Леополда Б. Мандића и вјеронаучна дворана;

Костајница
- Читлук - Црква св. Петке;
- Доња Слабиња - Црква св. Илије;
- Приједор - Филијална црква;

Кнежево
- Јаворани - Црква брвнара;

Лакташи
- Лакташи – Маховљани – Жупна црква св. Фрање Асишког и гробље;
- Лакташи – Романовци – Црква св. Николе;
- Слатина – Објекат врела термоминералне воде у слатинском парку;
- Слатина – Објекти бања;
- Александровац-гробље;
- Александровац-Самостан сестара Клањатељица Крви Кристове са црквом;
- Александровац-Жушна црква св. Ивана Крститеља;

Модрича
- Црква Успења Богородице;
- Копривна - Црква Вазнесења Христовог;
- Осјечани – Црква Ваведења Богородичиног;

Мркоњић Град
- Жупна црква св. Филипа и Јакова;
- Лисковица - Жупна црква св. Илије Пророка;

Нови Град
- Стари град Благај;
- Филијална црква Пресветог Тројства;
- Благај на Сани - Археолошко налазиште (црква);
- Добрљин - Црква св. Николе;

Приједор
- Козарац – Гробљанска капела св. Јурја;
- Приједор - Црква св. Тројице
- Тврђава Козарац;
- Алисићи- Клисина;

- Буснови - Црква Вазнесења Христовог;
- Доња Равска - Равска - Филијална црква;
- Козарац – Црква св. Петра и Павла;
- Приједор - Ракелићи - Црква брвнара
- Шурковац - Жупна црква Пресветог Срца Исусова;
- Зецови (град);

Прњавор
- Жупна црква св. Анте Падованског;
- Зграда општине;
- Црква св. Георгија;
- Долине - Филијална црква;
- Дренова - Филијална црква;

Србац
- Црква Богородичиног покрова;
- Лепенице, Ситнеши – Црква св. Илије;
- Стапари, Разбој – Црква Преображења Христовог;

Теслић
- Брич - Етно цјелина;
- Церовица – Црква св. Апостола Петра и Павла;
- Липље – Православна црква и манастир св. Благовијести;
- Прибинић – Црква св. Константина и Јелене;
- Врућица – Црква св. Петра и Павла;

Шамац
- Црквина - Црква Вазнесења Христовог;
- Милошевац - Црква св. Николе;

Шипово
- Археолошко налазиште (црква);
- Граховци - Црквина Ћифлук;
- Плива - Соко град;

Зворник
- Црква Рођења св. Јована Претече;
- Родевић – Језеро.

IV ПОСАВСКА ОСОВИНА РАЗВОЈА – ПОЗИЦИЈА, УЛОГА, ЗНАЧАЈ, ХИЈЕРАРХИЈА ЦЕНТАРА, ИНТЕГРАЦИОНИ ПРОЦЕСИ

4.1. Централитет насеља

Најопштије речено, централитет насеља[289] зависи од централних функција које има на својој територији. Централне функције су оне које имају одређен значај и улогу да привлаче околно становништво насеља, тј. да се усмјеравају и гравитирају му. Но, све централне функције немају исти значај и гравитацијски домет, што имплицира да је присутна одређена хијерхија, како централних функција, тако и насеља у којима су смјешетни.

У том смислу, истиче се квалитет централних функција, јер он одређује степен централитета одређеног насеља. Примјера ради, уколико је у одређеном насељу развијена трговина, оно ће имати мањи гравитацијски домет, а уколико има културне установе, болнице... гравитациони значај је много већи *(Glamuzina, Glamuzina, 1998).*

Генерално гледајући, не постоји универзална метода, индикатори и критеријуми за утврђивање централних насеља. Сваки простор, захтјева посебан прилаз са аспекта избора индикатора и критеријума за утврђивање централитета насеља. Ово посебно долази до изражаја на међудржавном али и на регионалном нивоу, као посљедица, између осталог и различитих демографских капацитета центара. Примјера ради, методе, индикатори и критеријуми који се користе у Републици Србији не могу се у потпуности примјенити у Републици Српској, или они из Републике Хрватске не могу бити примјењиви (у потпуности) у некој другој држави итд., а све као посљедица демо – екоономских разлика, разлика у опремљености објектима јавних служби итд. Такође, методи, индикатори, а посебно критеријуми и када се утврде, подложни су промјенама. Наиме, оно што је коришћено, примјера ради прије педесет година, није употребљиво данас, због свих промјена које су се десиле – демографски раст/пад, научно – технолошки развој, промјене привредне структуре итд.

Овоме треба придодати и мисао да методе, индикатори и критеријуми централитета на државном нивоу треба да буду флексибилни, тј. да свака држава има свој посебан прилаз, а на нивоу ЕУ статични, са циљем компарације великог територија.

Но, све методе утврђивања централитета можемо негдје посматрати као квалитативне и квантитативне. Квалитативне представљају објективну оцјену истраживача на терену – опремљеност објектима услужног сектора, а квантитативне нумерички приказ резултата истраживања (*Ђорђевић ,Тошић, 2013*).

Квантитативни метод одређивања централитета у складу је са духом *„класичне“* теорије централних насеља В. Кристалера. Његов приступ, послужио је као хипотетички модел многим квантитативним методама (*Grgurević, 1991; Dzelebdžić,1994*).

Тако имамо да се Шмук користи Кристалеровим методом централитета, али умјесто телефона, као показатеља, користи запослено становништво у терцијарно – квартарном сектору дјелатности (*Ђорђевић, Тошић, 2013*). Степен централности насеља у региону[290], одређује се на сљедећи начин:

$$C = \left(\frac{TQnas}{ASnas} / \frac{TQokr}{ASokr}\right)$$

[289] аутор рада користи термин централитет насеља, иако се подаци, већином, односе на цијелу ЈЛС. Ово се правда тиме, што је већина података била доступна само за ниво ЈЛС. Изузетак чине, демографски капацитет, распоред основних и подручних школа, средњих школа, амбуланти, домова здравља, предшколских установа, болница итд. Подаци за ниво ЈЛС могу се посредно сматрати одговарајућим подацима за центре ЈЛС, будући да је у њима највећа концентрација становништва, дјелатности, као и највећи удио развојних дјелатности (терцијарно – квартарног сектора), секундарних дјелатности итд. У даљем тексту, користиће се термин централитет насеља, мислећи на центре ЈЛС.

[290] у овом раду рачуна се запосленост и то за ЈЛС у односу на подручје истраживања

гдје је *C* – централитет, *Tqnas* – број активних становника у терцијарно – квартарним дјелатностима у насељу, *Asnas* – број активних становника у насељу, *Tqokr* – број активних становника у терцијарно – квартарним дјелатностима у округу/држави, *Asokr* – број активних становника у округу/држави *(Драгојловић, 2017).*

Често се кроз литературу истиче да, квантитативни методи објективније проводе методолошки поступак, изражавајући нумерички централитет. Из премисе која произилази из наведеног (ослањајући се на Шмуков метод) – *развијеност и значај центра насеља може се одредити квантитативном методом* – добијамо погрешан закључак о степену централности подручја истраживања[291].

Дакле, присутне су одређене неправилности тј. грубо речено, нелогичности. Тако имамо да већи степен централитета имају Осмаци, Лакташи, Нови Град, Брод, Шамац од Бијељине. Такође, по овоме параметру Језеро има исти степен централитета као Бијељина. Иако Град Бијељина, по типу структуре дјелатности припада *„умјереној орјентацији ка терцијарном сектору“* са доминантношћу *„трговине на велико и мало и поправке моторних возила и мотоцикала“*, уз значајан удио запослених у пољопривреди *(„карактеристичан дух пољопривредне производње околине Бијељине али са недовољном прерадом сировине у финални индустријски производ“*[292]), њен демографски капацитет, опремљеност објектима јавних служби, указују да се ради о ЈЛС велике функцијске важности. Томе у прилог иду сљедеће чињенице (доказане у овом раду):

- демографски, ова ЈЛС заузима 2. позицију (од 37 ЈЛС подручја истраживања);
- запосленост у терцијарно – квартарном сектору ове ЈЛС чини 10,2% укупних запослених у овом сектору подручја истраживања;
- од објеката јавних служби располаже обавезним (основне, подручне школе, дом здравља, амбуланте), стандардним (објекти предшколског образовања, средње школе, болница, центар за медицину рада и спорта, дијализни центар, центар за културу, матична библиотека, спортски објекти, окружни суд, основни суд, окружни привредни суд) и елитним службама (факултете, одјељење факултета, музеј без матичности);
- има одлике *„јаке гравитационе и јаче емиграционе ЈЛС“*, али у дневном урбаном систему има 2 функцијски зависне ЈЛС (миграција радника);
- има одлике *„јаке гравитационе јединице локалне самоуправе“* (ученици/студенти).

Ово указује да је битна допуна квантитативном методу (наведени Шмуков метод) и квантитативно – квалитативна[293] метода. Често се квалитативна метода означава као груба мјера централитета.

Табела бр. 76.: Степен централитета ЈЛС подручја истраживања

ЈЛС	степен централитета	ЈЛС	степен централитета
Бања Лука	1.37	Дервента	0.81
Добој	1.14	Оштра Лука	0.80
Брчко	1.13	Теслић	0.78
Приједор	1.07	Прњавор	0.78
Осмаци	0.96	Доњи Жабар	0.74
Лакташи	0.96	Шипово	0.71
Нови Град	0.95	Вукосавље	0.70
Брод	0.94	Котор Варош	0.70

[291] аутор овог рада је користио податке о запослености за цијелу ЈЛС, јер није располагао подацима по насељеним мјестима за запосленост по дјелатностима;

[292] „Измјена и допуна просторног плана Републике Српске до 2025. године“, страна 60.

[293] која укључује у осим објективне оцјене истраживача на терену и одређен квантитативни приказ: удио броја запослених у терцијарно – квартарном сектору дјелатности у укупном броју на нивоу Републике Српске, демографски капацитет, тј. позиција на подручју истраживања, дневне миграције, али распоред јавних служби итд.

Шамац	0.91	Рибник	0.69
Бијељина	0.90	Лопаре	0.65
Језеро	0.90	Пелагићево	0.65
Петрово	0.90	Угљевик	0.58
Мркоњић Град	0.88	Петровац	0.54
Козарска Дубица	0.87	Кнежево	0.54
Костајница	0.86	Источни Дрвар	0.43
Челинац	0.85	Крупа на Уни	0.19
Модрича	0.85	Купрес	0.17
Зворник	0.84		
Србац	0.83		
Градишка	0.81		

О већем значају Бијељине, говоре подаци ЈЛС Језеро, Осмаци, Лакташи, Нови Град, Брод, Шамац, који имају, иако апсурдно звучи, већи степен централитета. Наиме, оне су демографски доста слабије, имају слабију опремљеност објектима јавних служби, немају функцијски зависних ЈЛС итд.

Већи степен централитета ових ЈЛС објашњава се чињеницама да имају велики удио запослених у терцијарно-квартарном сектору[294] у укупном запосленом становништву и то преко 50% (изузев Језера). Коришћење само овог квантитативног показатеља при одређивању централитета, добија се „лажан“ виши централитет[295]. Томе у прилог иду и сљедеће чињенице:

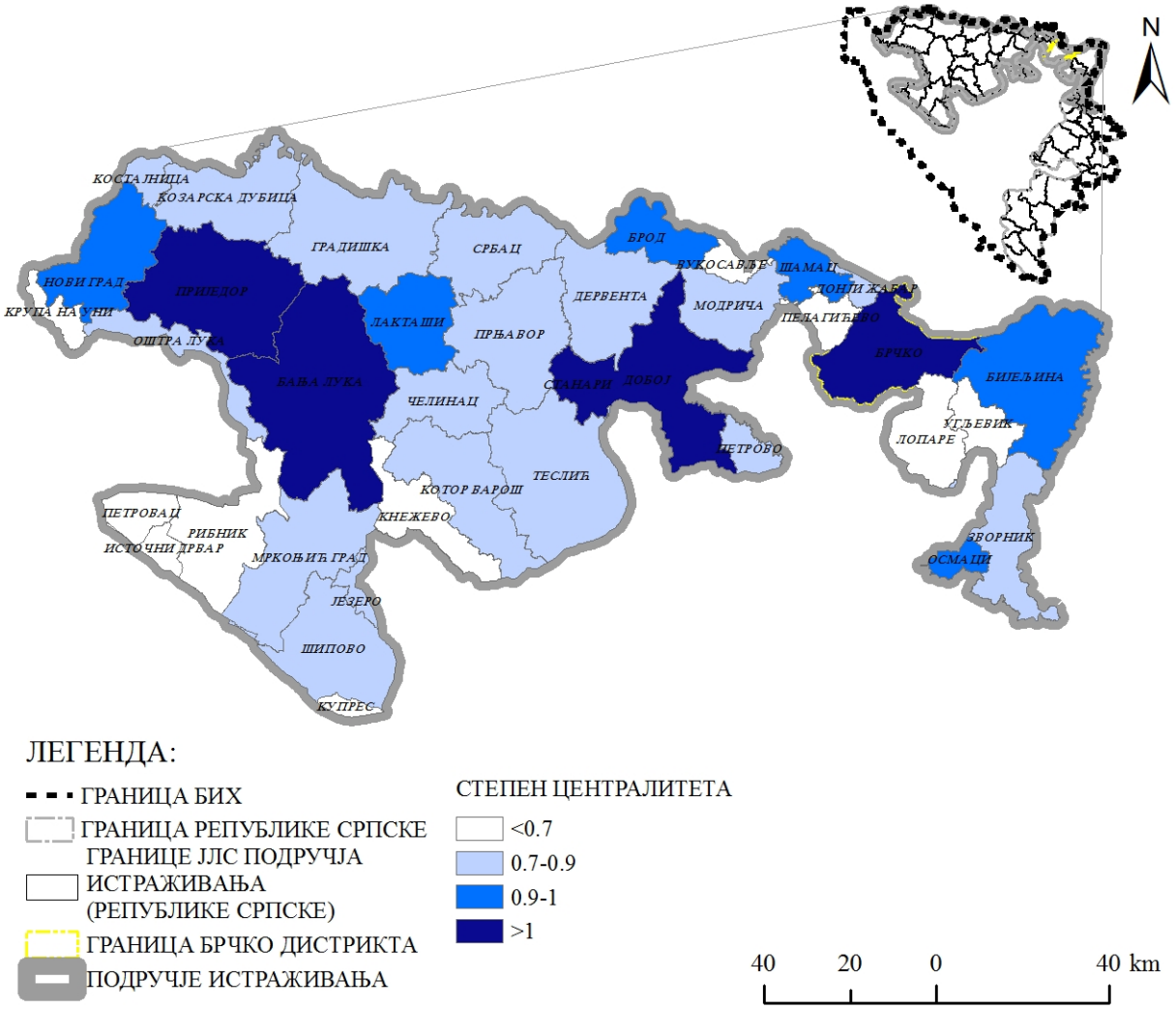
- Језеро, по степену централности, али и по типу структуре дјелатности је као Бијељина, али са 34,32% дневних миграната радника у укупном броју радника[296] и са одликом „слабије гравитационе и јаче емиграционе ЈЛС[297]“, указује на слабији централитет;
- Осмаци, одликује виши степен централитета од Бијељине, и „доминантан удио терцијарног сектора“ али са 48% дневних миграната радника у укупном броју радника и одликама „слабије гравитационе и јаче емиграционе ЈЛС“ указује на слабији централитет;
- Лакташи, одликује виши степен централитета од Бијељине, и „умјерена орјентација ка терцијарном сектору“ али са 32,39% дневних миграната радника у укупном броју радника „јаке гравитационе и јаче емиграционе“ указује на одређени централитет, али свакако слабијег утицаја и значаја од Бијељине; иако општина Лакташи посједује одређен демографски капацитет, инфраструктурну опремљеност (магистрални, регионални, аутопутеви, аеродром), постојање јавних служби одређеног значаја (*елитне службе* – висока школа, *стандардне службе* – објекте предшколског образовања, дијализни центар, центар за културу и образовање, народну библиотеку и спортске терене, *обавезне службе* – основна школа, подручна одјељења, дом здравља, амбуланту), њен степен централитета и значаја је далеко мањи од Града Бијељина. Ова ЈЛС је примјер позитивних и негативних страна близине највећег центра (примјера ради, негативна страна: демографски – постоје предуслови за отварање средње школе на територији ове ЈЛС, а територијално – близина Бања Луке, указује да није оправдано и пожељено; позитивно: живот у мањем мјесту са мање гужве, чистијом животном средином, а добра саобраћајна повезаност (брза цеста, аутопут) са већим градом – приступачност елитним, стандардним службама...итд.).

[294] унутар овог сектора највећи број запослених је најчешће унутар три групе:трговина на велико и мало, попрвака моторних возила и мотоцикала, јавна управа, одбрана, обавезно социјално осигурање, те образовање...

[295] управо због постојања великог броја опречности, аутор је при класификацији хијерархије центара, узео у обзир различите индикаторе (у наставку рада дато је поглавље „хијерархија центара“.

[296] Бијељина 6,41%

[297] Бијељина има одлику „јаке гравитационе и јаче емирационе ЈЛС“

Карта бр. 75.: Централитет ЈЛС подручја истраживања *(интерпретација аутора рада на основу података из публикација: Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике, Републички завод за статистику, Бања Лука и Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)*

Посебно је сигнификантан примјер општине Језеро, која као што је већ речено има најслабији демографски капацитет (од свих наведних ЈЛС), свега 1039 становника (мали броја активног становништва), од чега насељено мјесто Језеро има 511 становника. Према *„Измјенама и допунама Просторног плана Републике Српске до 2025. године“*, општинско средиште (као и Источни Дрвар, Петровац итд.) сврстава се у секундарни локални центар. Када се не би познавала објективна стварност на терену, из приложеног документа и административних формалних садржаја коју мора да има да би могла да функционише као самостална ЈЛС, могло би се доћи до погрешних закључака да се ради о центру који има одређене значајније функције.

Дакле, примјена само наведеног квантитативног метода даје погрешан закључак, али уз детаљну анализу централних садржаја[298], демографских карактеристика и инфраструктурних система, може се доћи до квалитетних закључака. Врло важан, а прост показатељ је број становновника. Становништво је темељ постојања насеља, те тиме и битан фактор за организацију простора. У овом истраживању, има, не претенциозно речено, одлучујућу улогу.

[298] аутор посебно скреће пажњу на *„детаљна анализа“*, јер постоје, грубо речено простори, који се воде као ЈЛС, само са садржајима који имају изузтено мали локални значај. Уколико само посматрамо, постојање центра ЈЛС, може нас довести до погрешних закључака.

4.2. Хијерархија центара

Заједничка примјена квантитативних и квалитативних метода, сматра се оправданом и употребљивом. Не може се направити класификација индикатора на примарне и секундарне, јер се они прожимају и као такви стварају реалну слику о стању на терену.
Све ово потврђује, горе наведену констатацију да не постоји универзална метода и модел за утврђивање централних насеља. Ово истраживање и анализа, издвојило је и мисао да је немогуће реално стање на терену идеално смјестити у неки идеалан критеријум и индикаторе за издвајање централитета. Ослањајући се на све напријед наведено, али емпиријски моменат, аутор рада је предложио истраживање сљедећих индикатора, који су разврстани по различитим групама, са циљем стварања типологије, хијерахије насеља, тј. ЈЛС. Предложена типологија, тј. хијерархија је окарактерисана као прилагодљива, јер су услови окарктерисани као *„очекивани“,* и *„оправдани“,* тј. *минимални* (за објекте јавних служби и инфраструктуре). Минималан садржај подразумјева да насеља вишег хијерхијског нивоа, поред наведених садржаја могу имати и облике организовања служби и инфраструктуре који су дефинисани на нижим нивоима (у понеким случајевима и вишим).
У том смислу, предложена је:

- анализа демографских карактеристика ЈЛС:
  - број становника ЈЛС;
  - стопа природног прираштаја;
  - континуитет демографског раста 2005 – 2010 – 2013 – 2017 – 2019;
  - тип структуре дјелатности;
  - удио терцијарно – квартарног сектора у укупном броју запослених;

- анализа гравитационог значаја ЈЛС:
  - дневни мигранти радници између ЈЛС РС и РС и Брчко Дистрикта (БД);
  - дневни мигранти радници између ЈЛС РС и ФБиХ;
  - укупан број функцијски зависних ЈЛС;

- анализа распореда јавних служби:
  обавезне
  - основне школе;
  - подручне школе
  - дом здравља;
  - амбуланте;
  - здравствене станице;

  стандардне
  - објекте за предшколско образовање;
  - објекте за средњошколско образовање;
  - болница;
  - медицински центри, заводи;
  - медицински институти, клинички центар;
  - објекте културе (центри, домови);
  - библиотеке (народна и универзитетска библиотека, матична библиотека, народна библиотека, специјална библиотека);
  - спортски објекти;
  - објекти судства (врховни суд, окружни суд, основни суд, апелациони суд, виши привредни суд, окружни привредни суд);

  елитне службе
  - објекти високог образовања;

- објекти културе (позоришта, музеји);
- објекти управе републичког нивоа (Влада са министарствима, сједиште предсједника);

- анализа инфраструктурних система:
  - саобраћајна инфраструкура (аутопут, магистрални пут, регионални пут, брзи пут, пруге);
  - електроенргетска инфраструктура (DV 400kV, DV 200kV, DV 110kV);
  - телекомуникације (међународна тел. централа, регионална тел. централа, транзитна тел. централа, локална тер. централа, оптички кабл).

Све индикаторе је потребно проанализирати посебно и *„укрстити“* са емпиријским спознајама и свеукупном анализом обрађеном у овом раду.

Табела бр. 77.: Типологија центара (ЈЛС) по ранговима, на основу предложених индиктора и критеријума[299]

индикатори централитета	хијерархија[300]				
демографске одлике	I	II	III	IV	V
величинска структура ЈЛС (број становника)	РАНГ	РАНГ	РАНГ	РАНГ	РАНГ
до 1000					*
1000-20000			***	*	***
20000-50000		***	*	***	
50000-150000		*	***		
>150000	*				
стопа природног прираштаја					
+	*	*	*	*	*
-		***	***	***	***
континуитет демографског раста 2005-2010-2013-2017-2019					
да	*	*	*	*	*
не		***	***	***	***
тип структуре дјелатности					
А Б В Г				***	*
Д Ђ Е Ж			***	***	***
З И Ј К	*	*	*	*	***
Л					
Љ					
М			***	***	***
Н			***	***	
удио запослених у терц-кварт. сектору у укупном броју запослених					
>50%	*	*	*	*	***
<50%		***	***	***	*
гравитациони значај ЈЛС					
дневни мигранти радници између ЈЛС РС, РС и БД					
I	*				
IA					
II		*	*	*	*
IIA		***	***	***	***
IIБ		***	***	***	***
III			***	***	***
IIIA			***	***	***
IV			***	***	***
IVA			***	***	***
V				***	***
VA				***	***
VI				***	***
VII					
дневни мигранти радника између ЈЛС РС и ФБИХ					
I	*				
IA					
II		*	*	*	*
IIA		***	***	***	***

[299] детаљна табела по ЈЛС у прилозим рада

[300] *очекивано *** оправдано, те минималан садржај означен плавом бојом;

IIБ		***	***	***	***
III			***	***	***
IIIA			***	***	***
IV			***	***	***
IVA			***	***	***
V				***	***
VA				***	***
VI				***	***
VII					
функцијски зависне ЈЛС					
да	*	*	*	*	***
не			***	***	*
јавне службе					
обавезне					
образовање					
основне школе					[301]
подручна одјељења					
здравствене установе					
дом здравља					[302]
амбуланте					
здравствене станице					
стандардне					
образовање					
објекте за средњошколско образовање				[303]	
објекте за предшколско образовање					
здравствене установе					
медицински институти, клинички центар					
медицински центри, заводи			[304]		
болница					
објекти културе					
објекте културе (центри, домови)					
народна и универзитетска библиотека					
матична библиотека					
народна библиотека					
специјална библиотека					
спортски објекти					
спортске објекти					[305]
објекти судства					
врховни суд					
апелациони суд		[306]			
окружни суд					
основни суд					
виши привредни суд					
окружни привредни суд					
елитне					
објекти управе републичког нивоа (влада са министрствима, сједиште предсједника)					
објекат високог образовања-факултет					
објекат виског образовање-одјељење			[307]		
објекат високог образовања-висока школа					
објекте културе (позоришта, музеји)					
саобраћајна инфраструктура					
аутопут стање	[308]	[309]			
аутопут план					
брзи пут план					
магистрални пут стање				[310]	[311]
регионални пут стање					
регионални пут план					

[301] без објекта или основна или подручна школа
[302] или дом здравља или амбуланта
[303] или објекте за средњошколско или за предшколско образовање
[304] или болница или медицински центри, тј. заводи
[305] са спортским или без спортских објеката
[306] или апелациони или окружни суд, тј. окружни привредни суд
[307] или одјељење или висока школа или објекат културе – позориште, музеје
[308] или аутопут стање или аутопут план
[309] или аутопут стање или аутопут план или брзи пут план
[310] или магистрални или регионални или регионални пут план
[311] или магистрални или регионални пут стање или пруга стње

пруга стање	[312]	[313]			
пруга план					
електроенргетска инфраструктура					
DV 400Kv		[314]			
DV 220kV					
DV 110Kv					
телекомуникације					
међународна тел.централа					
регионална тел. централа		[315]			
транзитна тел. централа					
локална терм. централа					
оптички кабл					

Ослањајући се на наведену табелу и цјелокупно истраживањем аутор рада је извршио класификацију насеља (тј. ЈЛС) по централитету,на сљедећи начин:

I РАНГ (Град Бања Лука)

II РАНГ (Бијељина, Добој, Приједор, Брчко Дистрикт)

III РАНГ (Градишка, Зворник (већег значаја), Теслић)

IV РАНГ (Нови Град (већег значаја), Мркоњић Град (већег значаја), Модрича (већег значаја), Дервента (већег значаја), Козарска Дубица (већег значаја), Лакташи[316], Прњавор (већег значаја)[317], Брод, Котор Варош[318], Србац, Шамац, Костајница, Рибник, Кнежево, Шипово, Челинац, Лопаре, Угљевик)

V РАНГ (Купрес, Петровац, Источни Дрвар, Вукосавље, Пелагићево, Доњи Жабар, Језеро, Оштра Лука, Осмаци, Петрово, Крупа на Уни)

[312] или пруга стање или пруга план

[313] или пруга стање или пруга план

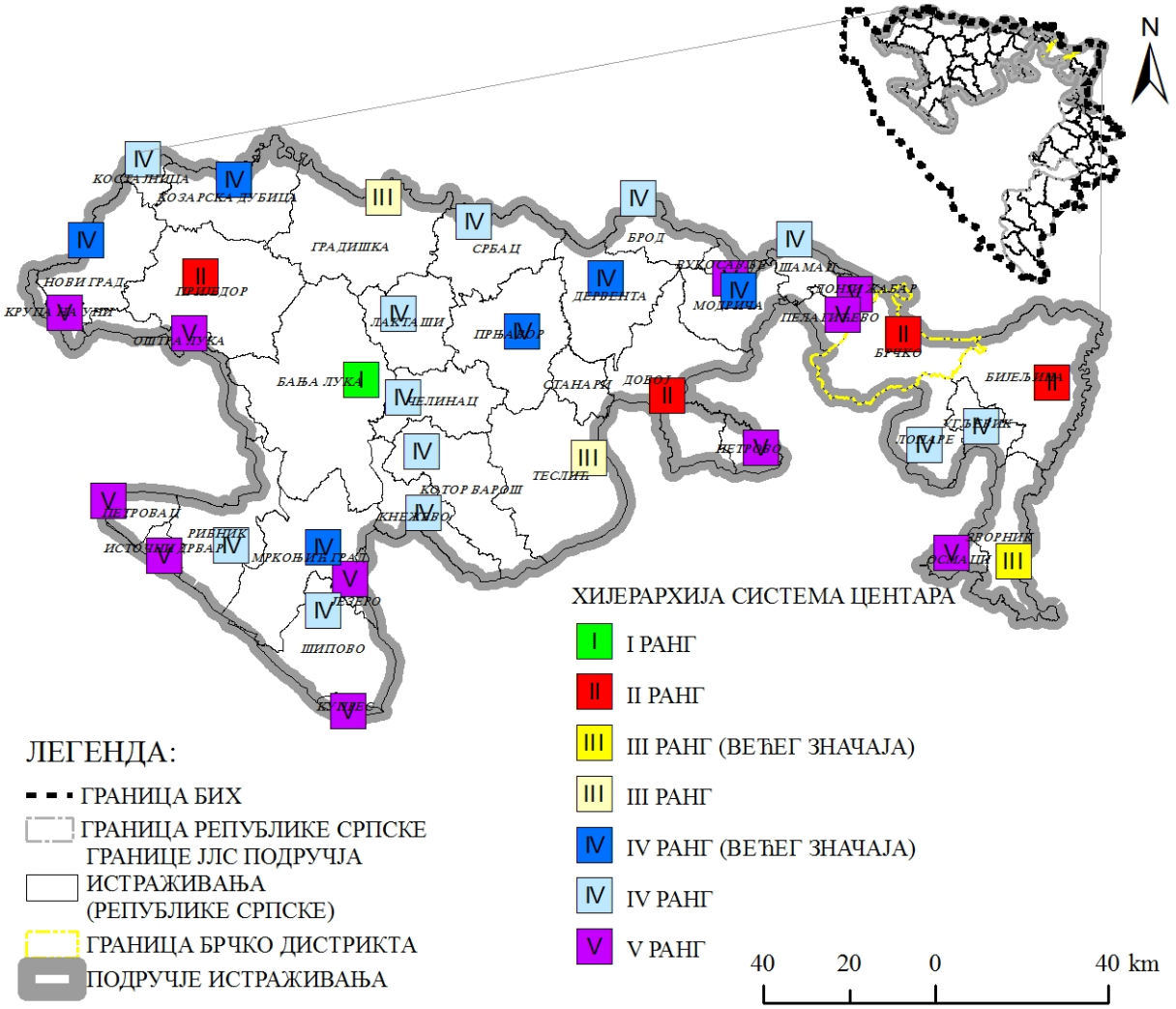
[314] или DV 400Kv или DV 220kV

[315] или регионална или транзитна телефонска централа

[316] демографки припада III рангу, али с обзиром да нема објекте средње школе, болницу и да преко 28% запослених „даје“ дневним миграцијама Бања Луци, оправдано је да припада IV категорији

[317] иако нема болницу тј. заводе и елитне објекте јавних служби, аутор рада је сматаро да сходно својим демографским и инфратсруктурним особеностима „носи“ категорију „већег значаја“; овоме у прилог иде и његов положај на осовини као спона истока и запада

[318] Котор Варош и Мркоњић Град су сличних карактеристика (демогарфских, економских, те и по опремљности објектима јавних служби итд), али аутор рада је Котор Варош задржао само као IV ранг јер у свом дневном урбаном систему нема функцијски зависних ЈЛС; такође, Челинац је сличним демографских карактеристика као Мркоњић Град, али на својој територији нема основни суд, болницу, елитне објекте културе, првенствено као посљедица близине Бања Луке; такође, даје Бања Луци око 27% радника дневних мигранта

Карта бр. 76.: Хијерахија система центара

Град Бања Лука, сходно својим карактеристикама тј. показатељима оправдано припада **првом рангу**. Одликује га демографски капацитет преко 150000 становника, позитивна стопа природног прираштаја (2013. година), континуитет демографског раста у посматраном периоду, гравитациони значај базиран на конвергентним дневним мигрантима екстремно високе вриједности са позитивним миграционим салдом и постојањем функцијски зависних ЈЛС. Привлачи сса 29% запослених Лакташа, 28% запослених Челинца, 12% из Кнежева, 8% из Котор Вароши, те из Србца и Приједора 6% тј. 5% запослених.

По типу структуре дјелатности, припада *„изразитој орјентацији ка терцијарно (квартарном) сектору“*. Од објеката јавних служби (минимално) садржи: обавезне службе (основну школу, дом здравља), стандардне службе (објекте за средњошколско образовање, објекте за предшколско образовање, медицинске институте, клинички центар, здравствене заводе и центре, објекте културе, народну и универзитетску библиотеку, специјалну библиотеку, спортске објекте, врховни суд, окружни суд, основни суд, виши привредни суд, окружни привредни суд), елитне службе (објекте управе републичког нивоа, објекте високог образовања, објекте културе). Од инфраструктурних система постоји аутопут (како постојећи тако и планирани), магистралне, регионалне цесте, пруге, DV 400, 220,110 kV, те међународна телефонска централа и оптика. Дакле, Бања Лука као миграциони циљ (како са аспекта школовања тако и рада) регије али и ентитета, са одликама добре саобраћајне повезаности, високим нивоом јавних услуга, демографски најбројнији, може се карактерисати и као радни, културни, административни, тј. центар националног значаја.

Заједнички именитељи **за ЈЛС II ранга** је: демографски капацитет преко 50000 (до 150000 становника), тип структуре дјелатности у домену терцијарно-квартарног сектора (Бијељина 49,9%), број дневних миграната изнад средњих вриједности (са сва три подтипа), постојање функцијски зависних ЈЛС (минимум функцијске зависности). Присутне су обавезне службе (образовање, здравствене установе), стандардне службе (образовање, здравствене установе, објекти културе, објекти судства (окружни или апелациони суд, окружни привредни суд) елитне службе (факултети и објекти културе). Ове ЈЛС имају излаз на аутопут или брзи пут (постојећи или планирани), те изграђен 400 или 220 kV далековод. Имају и регионалну или транзитну телефонску централу. То су: Приједор, Добој, Бијељина и Брчко Дистрикт. Одликује их релативно добар просторни распоред, са капацитетима које не могу да парирају са Градом Бања Луком. Без обзира на то, њихова опремљеност указује да се могу окарактерисати као *„арматура“* посавске осовине. У прилог томе, иду сљедеће чињенице: послије ЈЛС I ранга имају највећи број становника, велике приливе дневних миграната (у дневном урбаном систему имају функцијски зависне ЈЛС), развијеност јавних служби итд. Оне развијају дјелатности које својом структуром доприносе успостављању осовине развоја, значајних центара али и регионалне стабилности. Захваљујући њиховим функцијама и развијености смањен је притисак дневних миграната и пресељавања ка Бања Луци. Са аспекта саобраћајне повезаности, потез Приједор – Бања Лука – Добој – Брчко – Бијељина, отвара могућност њихове сарадње, те повезивања са околним државама.

Град Добој, са аспекта транспорта игра веома значајну улогу. Наиме, повезан је са Бањалуком аутопутем, а имаће везу и са паневропским коридорима. Ту се првенствено мисли на коридор Vc и X.

Град Бијељина се налази на укрштању два развојна правца – сјеверног и источног. Осим транспортне, административне (значајан систем јавног сектора) има и одређену пољопривредну улогу.

Град Приједор, једина ЈЛС западно од Бања Луке, са одређеним развојним процесима вишег ранга. То оправдава просторна садржајност, са доминантношћу јавног сектора, рударско – прерађивачких капацитета (рудници Љубија, Омарска, прехрамбена индустрија), мрежа путева итд. Планираном изградњом аутопута до Бања Луке, оствариће се већа могућност кооперације са највећим градом, јачаће се туризам овог краја (национални парк „Козара“), добиће на значају и насељена мјеста на траси, а посебно у близини планираних петља итд.

Иако Брчко има статус Дистрикта, његова улога, не у само у посавској Републици Српској, већ и у Босни и Херцеговини је веома значајна. Представља спону истока и запада и везу са сјевером. Својим демографским капацитетом, опремљеношћу инфраструктуром, игра битну улогу за формирање и постојање осовине, тј. везе на релацији Бања Лука – Добој – Бијељина. Његова улога се не завршава и не почиње на тој позицији. Значајан је центар за цијелу Босну и Херцеговину, као одређени мотор развоја и подршка децентрализацији. Као што је већ наглашено, у почетном дијелу овог рада, обухват Дистрикта Брчко у овом истраживању је оправдан, јер осовине и развој не познају и не треба да познају границе. У том смислу, у свијету формирање осовина развоја, је између осталог, транснационално и прекогранично. Иако не располаже одређеним објектима јавних служби (окружним судовима[319] и матичном библиотеком) који су једни од услова за егзистирање ЈЛС другог ранга, аутор рада је сматрао да је оправдано да припада II категорији, због осталих индикатора централитета. Генерално гледајући, разлог се може правдати и неусклађеношћу класификација података дистрикта и ентитета и због различитости извора тј. институција из које се *„повлаче“* подаци.

Наведене ЈЛС су основа за стварање регионалне једнакости, тј. умањење значаја Бања Луке, као пола развоја и центра Републике Српске.

Као трећи ранг издвојени су: Градишка, Зворник и Теслић. Одликује их мањи, али значајан демографски, инфраструктурни (техничка инфраструктура, јавне службе) капацитет.

[319] има апелациони суд

Одликују[320] се демографским капацитетом од 20000 – 50000 становника, тип структре дјелатности у домену терцијарно-квартарног и уравнотежене структуре, број дневних миграната изнад и испод средњих вриједности. Присутне су обавезне службе (образовање, здравствене установе), стандардне службе (образовање, здравствне установе, објекти културе, објекти судства (основни суд), елитне службе (факултети или објекти културе). Ове ЈЛС имају излаз на магистрални и регионални пут (постојећи или планирани), те изграђен 110kV(минимално) далековод. Имају и локалну телефонску централу.

Издваја се Град Зворник, који има све одлике ЈЛС II ранга, изузев објеката судства и елитних објеката културе (музеј). Има функцијски зависне ЈЛС, одговарајућу инфраструктуру, јавне службе, демографски капацитет итд. Захваљујући наведеном, осовина развоја, може да се протеже јужно од Града Бијељине, до Зворника.

Град Градишка посједује одређени капацитет, како са демографског (49196 становника, по Попису из 2013. године) тако и инфрстаруктурног аспекта (аутопут, телекомуникације, друштвена инфраструктура...), те сходно томе се класификује у III ранг. Град Градишка повезан је аутопутем (са значајним ПГДС, те 4% запослених који *„даје“* Бања Луци) са највећом ЈЛС у Републици Српској, те се може сматрати и као дио посавске осовине развоја.

Теслић, демографски најмањи од ЈЛС III ранга, одговарајућом опремљености, има битну улогу ревитализацији, оживљавању и ширењу развојних импулса осовине овог подручја.

Битно је напоменути, да у оквирима ЈЛС III и IV ранга, издвајају се оне са већим значајем, које се одликују одређеним индикаторима вишег централитета. Тако имамо Град Зворник, Прњавор, Козарску Дубицу, Дервенту, Нови Град, Мркоњић Град и Модричу.

Дервента, Мркоњић Град, Нови Град, Козарска Дубица, Модрича, Прњавор имају све очекиване или оправдане индикаторе III ранга изузев стандарних јавних служби из области здравства, судства, тј.елитних служби – из области високог образовања и културе. Све ове ЈЛС, изузев Мркоњић Града, демографски припадају III категорији.

Аутор рада, на основу анализираних параметара у овом раду, сматра да ће ЈЛС Брод – Дервента – Модрича – Вукосавље – Шамац имати значајну индустријско – транспортну улогу. Овоме у прилог иде и планирана изградња коридора Vc, близина коридора X, сукцесивна изградње аутопута Нови Град – Бијељина, те планирано уређење пловног пута на ријеци Сави. Такође, Лакташи би се могли профилисати као центар мултимодалног транспорта (аеродром, укрштање аутопутева...)

ЈЛС четвртог и петог ранга (посебно) имају слабији демографски капацитет, опремљенот објектима јавних служби, инфраструктуре. Оне ЈЛС које су на осовини развоја, постојећим и планираним саобраћајницама (вишег ранга), имаће значајнију улогу у развоју и јачању осовине, тј. осовина ће имати утицај на њихов развој. За сада, њихова улога је локалног карактера.

Сходно наведној свеобухватној насеобинској анализи, подручје истраживања тј. центри се могу посматрати као полови раста и полови развоја. Град Бања Лука карактерише се као пол развоја јачег значаја, а Брчко, Бијељина, Приједор и Добој као пол развоја слабијег значаја Остали центри ЈЛС, могу се посматрати као полови раста, такође јачег или слабијег значаја. Пол развоја се оправдава привлачењем радне снаге, привредном развијеношћу, демографским капацитетом итд. Њихова је улога да генерише развој регије и државе. Полови раста, имају привредну развијеност, са мањим просторним утицајем. Постојећом и планираном инфраструктуром, повезиваће се полови раста/развоја, чиме ће се даље јачати осовина развоја.

4.3. Међузависност хијерархије система осовина развоја и хијерархије центара

Историјски, а глобално гледајући формирање осовина развоја је традиционално јер сеже у период древног Рима, формирања пута свиле – транс – Сахарска трговачка рута... Многи

[320] детаљне карактеристике и опремљеност дата је у претходној табели

градови су настали из транспортних чворова дуж осовина развоја *(Pottier, 1963.; Santoso et al., 2012; Hope, Cox, 2015.).* Касније, везује се и за Корбизјеов модел деконцентрације из 1945. године, Баранскове тзв. саобраћајне коридоре као *„арматуре“* повезивање огромне совјетске територије и коначно постављање Потјеовог концепта осовина развоја.

Данас, осовине развоја се формирају у земљама Бенелукса, Њемачкој, Сјеверној Италији, Финској...

Основа за егзистирање тј. формирање осовина развоја је постојање концентрације становништва, насеља, материјалних добара, индустрије, просторно – функционалних јединица различитих улога и намјене, развијеност инфраструктуре... Све наведено се најчешће везује за (природно) предиспониране линеране форме *(Тошић, 2012).*

Сажето, осовине развоја упућују на прожет развој градова, насеља и инфраструктуре темељен на међусобној интеракцији. Релевантност интеракције, динамике тј. инфраструктуре (комункације, везе) као битног потенцијала за садашњи и будући развој, прожима се кроз различите дефиниције различитих аутора термина осовина развоја. Генерално гледајући, опремљеност инфраструктуром је темељ за функционално искоришћавање простора. Може се гледати кроз два аспекта: први, опремљеност инфраструктуром утиче на искориштавање простора, а други коришћење простора утиче на развој инфраструктуре. Неоспорно је да инфраструктура *„отвара“* простор, он добија већу вриједност и економску компетитивност.

Уз доминантност значаја инфраструктуре истиче се и значај демографских капацитета, привредног развоја, функцијског капацитета центара... Све заједно, је негдје и условило класификацију осовина развоја, па тако имамо да је сходно морфолошким, хронолошким, динамичким, просторним, садржајним... особинама, извршено класификовање осовина развоја.

Претходни сегменти рада који су укључивали детаљно елабоирирање како физичко – географских (геолошке, геоморфолошке, климатске, хидролошке карактеристике...) тако и друштвено – географских карактеристика (размјештај становништва, структуре становништва, детерминисани дневни урбани системи, инфраструктурна опремљеност, просјечан годишњи дневни саобраћај, привредни развој, организација објеката јавних служби...) удружени са емпиријском спознајом овог простора, довели су до одређених закључака у погледу схватања хијерхијских нивоа јединица локалне самоуправе, а тиме и до утврђивања осовина развоја и њихове хијерархије. Наиме, грубо речено, хијерархија осовина је производ хијерархије центара и обрнуто – у узајамној су спрези, односно чиниоци су обостраног развоја.

Ослањајући се на претходно наведено као и на цјелокупно истраживање спроведено у овом раду, дат ће се свеобухватна сажета анализа подручја истраживања као темељ за утврђивање посавске осовине развоја.

Подручје истраживања, као шири *„окружујући“* простор посавске осовине развоја, одликује се великим дијелом најповољнијим природним условима, базираним на анализи нагиба терена, хипсометрије и експозиције терена. У прилог томе, урађена је анализа ових параметара у дијелу рада који се односи на *„валоризацију рељефа са аспекта грађевинске повољности“*, која је показала да најповољнији услови за насељавање (преклапањем горе наведних параметара) великим дијелом прожимају подручје истраживања, тј. средњи и сјеверни дио.

Наведена повољност физичко – географских услова предиспонирала је и ареале концентрације становништва, па тако имамо да на подручју истраживања живи (Попис 2013. године) 80% становништва Републике Српске, са доминацијом великих насеља (више од 1000 становника). Дакле, доминација овог простора је и са аспекта присутности демографски највећих јединица локалне самоуправе: Град Бањалука (180053), Град Бијељина (103874), Дистрикт Брчко (83516), Град Приједор (80916), Град Добој (68514), Град Зворник (54407) итд. Потврда наведног види се и из чињенице да од 5 ЈЛС које су остариле демографски раст (2005 – 2017) њих 4 припадају подручју истраживања. То потрврђује демографски значај овог подручја. Но, подручје истраживања показује и степен концентрације

становништва, тј. уочава се *„континуирана линија (уз мање прекиде) демографског капацитета“* са одређеним крацима (базирано на анализи распореда становништва по насељеним мјестима). Ова *„линија“* повезује центре јединица локалне самопураве потеза Нови Град – Бијељина – Зворник. Јужно и сјеверно су насељена мјеста слабијег демографског капацитета. Ово упућује и на разлике и (не)једнакости у погледу густине насељености. ЈЛС са густином насељности изнад 50 ст/km^2 припадају великим дјелом подручју истраживања. Њихова локација прати већ наведену *„континуирану линију демографског капацитета“*. Позитивну стопу природног прираштаја 2013. године је имао само Град Бањалука. Повољнију ситуацију у погледу опште стопе природног прираштаја показује и потез Лакташи – Челинац – Котор Варош, Бијељина – Брчко,те Србреница – Милићи – Зворник – Осмаци (Зворник и Осмаци припадају подучју истраживања). За разлику од подручја јужно од Осмака и Зворника, подручје истраживања биљежи позитиван миграциони салдо (2010 – 2017).

За утврђивање функционалне хијерахије насеља/ЈЛС, тј. њихове класификације и утврђивање значаја, важну улогу играју дневне миграције. У том контексту, а базирајући се на подацима из Пописа 2013. године, највећу заступљеност функцијски зависних ЈЛС (преко 5% - тј. % радника дневних мигранта у ЈЛС у укупном броју радника) имао је, очекивано, Град Бањалука (њих 6). То је уједно и једина ЈЛС која привачи 20 – 30% радника двије ЈЛС Републике Српске. Издваја се и Град Бијељина и Дистрикт Брчко са по 2 функцијски зависне ЈЛС. Добој, Модрича, Мркоњић Град, Петровац, Приједор, Шипово, Угљевик и Зворник имају по једну функцијску зависну ЈЛС (слабо зависне и средње зависне). Уз утврђивање наведене функцијске зависности од мјеста рада, битне параметре представља и број конвергентних дневних мигранта и миграциони салдо. У том контексту, највећи значај су имале оне ЈЛС које су у свом дневном урбаном систему имале ЈЛС са функцијском зависности од и преко 5%, те конвергентне дневне мигранте изнад утврђених средњих вриједности уз позитиван миграциони салдо. У том смислу, између осталог, издвојене су сљедеће ЈЛС(дневни мигранти радници):

- Град Бања Лука (релација остале ЈЛС Републике Српске – Бања Лука и обратно, те релација ЈЛС Федерације БиХ – Бања Лука и обратно);
- Брчко Дистрикт (релација остале ЈЛС Републике Српске – Брчко Дистрикт и обратно);
- Општина Модрича (релација остале ЈЛС Републике Српске – Модрича и обратно);
- Општина Петровац (релација ЈЛС Федерације БиХ – Петровац и обратно);
- Општина Угљевик (релација остале ЈЛС Републике Српске – Угљевик и обратно).

Послије тога, издвојене су оне ЈЛС које су у свом дневном урбаном систему имале ЈЛС са функцијском зависношћу од и преко 5%, са бројем конвергентних дневних мигранта изнад средњих вриједности, уз негативан миграциони салдо. Ту се издвајају:

- Град Бијељина (релација остале ЈЛС Републике Српске – Бијељина и обратно, те релација ЈЛС Федерације БиХ – Бијељина и обратно);
- Град Добој (релација остале ЈЛС Републике Српске – Добој и обратно, те релација ЈЛС Федерације БиХ – Добој и обратно);
- Општина Модрича (релација Федерација БиХ – Модрича и обратно);
- Општина Мркоњић Град (релација остале ЈЛС Републике Српске – Мркоњић Град и обратно, те релација ЈЛС Федерације БиХ – Мркоњић Град и обратно);
- Град Приједор (релација остале ЈЛС Републике Српске – Приједора и обратно, те релација ЈЛС Федерације БиХ – Приједор и обратно);
- Град Зворник (релација остале ЈЛС Републике Српске – Зворник и обратно, те релација ЈЛС Федерације БиХ – Зворник и обратно).

Говорећи о привредној структури, претходне анализе су указале да подручје истраживања биљежи преко 75% укупних регистрованих пословних субјеката у домену терцијарно – квартарног сектора на нивоу Републике Српске. Посебно се истиче Бања Лука и Бијељина. По типу структуре дјелатности, која је базирана на методи наизмјеничних дјелитеља, од 42 ЈЛС које припадају типу терцијарно – квартарног типа 21 припада подручју истраживања.

Посматрајући распоред ЈЛС чији тип структуре указује на доминацију развојних сектора (терцијарно – квартарни и секундарни), уочава се уједначеност по цијелој републици, с тим да подручју истраживања припада 7ЈЛС које запошљавају преко 10000 запослених (у овим секторима) , што чини 53% укупног броја запослених у овим секторима. То су Бања Лука, Бијељина, Приједор, Брчко, Добој, Зворник и Градишка. Град Бањалука али и подручје истраживања су доминантни по броју новорегистрованих привредних друштава са елементима страних уалагања. Угљевик и Град Бања Лука се издвајају по просјечној нето плати. Остварени приход и добит компанија 2019 године, такође, указује на доминантност подручја истраживања

Република Српска има изграђену дионицу аутопута и то: Бања Лука – Лакташи – Добој, те Бања Лука – Градишка. Тренутно се ради на изради планерске и студијске документације за аутопут и гасовод Вукосавље – Брчко, Брчко – Рача (план парцелације је усвојен), Бања Лука – Нови Град (дионица Бања Лука – Приједор – план парцелације усвојен). За доницу Добој – Вукосавље урађена је пројектна и студијска документација (Студија изводљивости изградње аутопута). Сви наведени аутопутеви су дио сукцесивне изградње аутопута у посавском развојном појасу. Развијеност овог подручја, показала су и истраживања густине мреже саобраћајне инфраструктуре:

- густина жељезничке мреже подручја истраживања већа је од просјека Републике Српске али и од подручја јужно од Осмака и Зворника;
- исти је случај и са дужином жељезничких комуникација на 10 000 становника;
- густина саобраћајне мреже аутопутева је највећа на подручју истраживања, док на подручју јужно од Осмака и Зворника нема изграђних аутопутева;
- густина магистралних путева већа је на подручју истраживања него на подручју јужно од Осмака и Зворника и цијеле Републике Српске;
- дужина магистралних и регионалних комуникација на 10000 становника подручја истраживања мања је од остатака Републике, што је посљедица слабе демографске слике подручја јужно од Осмака и Зворника.

На територији подручја истраживања налази се и аеродром „Маховљани“, на којем је од 2018. године забиљежен раст броја путника.

Дакле, постојање посавске осовине је оправдано показатељима наведних демографских, инфраструктурних, привредних и других истраживања спроведних у овом раду, а даље подржано сукцесивном изградњом аутопута од Новог Града до Бијељине[321]. Подручје истраживања, је простор на којем се продукују и мултиплицирају развојни импулси, путем конкретних носилаца система центара, који функционишу као пол раста/развоја (мотор раста/развоја). Грубо и условно гледајући, унутар подручја истраживања, а на основу тренутних могућности и очекивања развоја, на бази (саобраћајне) инфраструктуре у садашњем и будућем стању, стања и потенцијала развоје привреде, опремљености објектима јавних служби, дневних миграција... дефинише се посавска осовина (коридор) развоја: Нови Град – Приједор[322] (крак ка Оштрој Луци – припада дневном урбаном систему Града Приједора – око 18% запослених свакодневно путује, крак ка Козарској Дубици базира се на планираној изградњи брзе цесте) (планирана изградња аутопута, веза IV и II ранга) – Бања Лука (крак ка Челинцу, Кнежеву, Котор Варошу, Србцу базира се на дневним миграцијама – преко 5% запослених свакодневно путује, крак ка Градишкој и Мркоњић Граду заснивају се на садашњим и планираним аутопутевима) – Лакташи – Прњавор – (Станари) Добој (крак ка Петрову, базирано на дневним миграцијама, крак ка Теслићу и Дервенти као III и IV ранг (већег значаја)) (крак ка Броду, значајан пловни пут) – Модрича – Вукосавље (Вукосавље *„даје“* око 15% радника дневно Модричи) – Шамац – Пелагићево – Доњи Жабар – Брчко – Бијељина (крак ка Угљевику и Лопарама, базирано на дневним миграцијама – преко 5%

[321] на овом потезу планирана је изградња гасовода

[322] планирана изградња аутопута, веза IV и II ранга

дневних миграната радника *„dajy“* Бијељини) – Зворник (центар III ранга, изградња брзе цесте).
Дакле, наведни кракови и везе, између осталог, засновани су, на усмјереношћу дневних миграција, развијеношћу инфраструктуре (постојеће и планиране), хијерархији центара...
Центри развоја Приједор, Бања Лука, Добој, Бијељина, Брчко, као што је већ наглашено представљају темељ, *„арматуру“* посавске осовине, на коју се везују и везаће се остали центри. То су главна *„жаришта“* подручја истраживања. Томе у прилог иду, између осталог и чињенице да је у њима сконцентрисано сса 40% становништва републике и да у свом дневном урбаном систему имају функцијски зависне ЈЛС. Све јединице локалне самоуправе мањег ранга, које се налазе на осовини (између полова развоја) и ван ње, су на неки начин везивно ткиво, тј. имају улогу трансмисије развоја (полови раста).

Скица бр. 20.: Илустровани приказ полова развоја као „арматуре“ посавске осовине развоја (коридора развоја)[323]

Оправданост термина *„грубо“* у дефинисању осовине развоја подручја истраживања, правда се сљедећим класификацијама (ослањајући се на подјеле осовина које су предочене на почетку ове дисертације):

- потез Приједор – Бања Лука – Добој – Брчко – Бијељина је мултицентрична осовина[324] (коридор) јер се састоји од више центара, са доминантношћу Бијељине и Бањалуке као центара I и II ранга. Да на потезу Бањалука – Бијељина нема других центара, дошло би до формирања бицентричне осовине; такође, може се десити и линеарни урбани развој дуж комуникацијске осовине између примарних центара, који су сувише далеко да би формирали одрживу осовину развоја – осовина у раној фази;
  С обзиром на економску, демографску, просторну, инфраструктурну виталност Града Бањалуке, већа се интеракција на осовини јавља око Бања Луке (томе у прилог дневне миграције обрађене у овом раду);
- гледајући са хронолошког аспекта, посавска осовина, може се окарактерисати и као потенцијална и као зрела осовина (коридор). Потенцијалну правдамо тиме што комплетна комуникацијска оса (базирана на сукцесивној изградњи аутопута) на потезу Нови Град – Бијељина није завршена, а зрелу што на овом потезу постоје и већ оформљени центри. Неоспорно је да на овом потезу постоји траса аутопута на потезу Бањалука – Добој као и магистралне и регионалне цесте, даља изградња аутопута, учврстила би везе али и довела и до даљег развоја на овом простору;
- по просторној класификацији, издвајају се интерурбане осовине: потез Бањалука – Лакташи (аутор рада о овом подручју Залужани – Трн говорио у дијелу рада који се

[323] детљна карта у прилозима рада
[324] са аспекта динамике може се и окарактерисати и као секундарна ка тенденцији осовини највишег реда

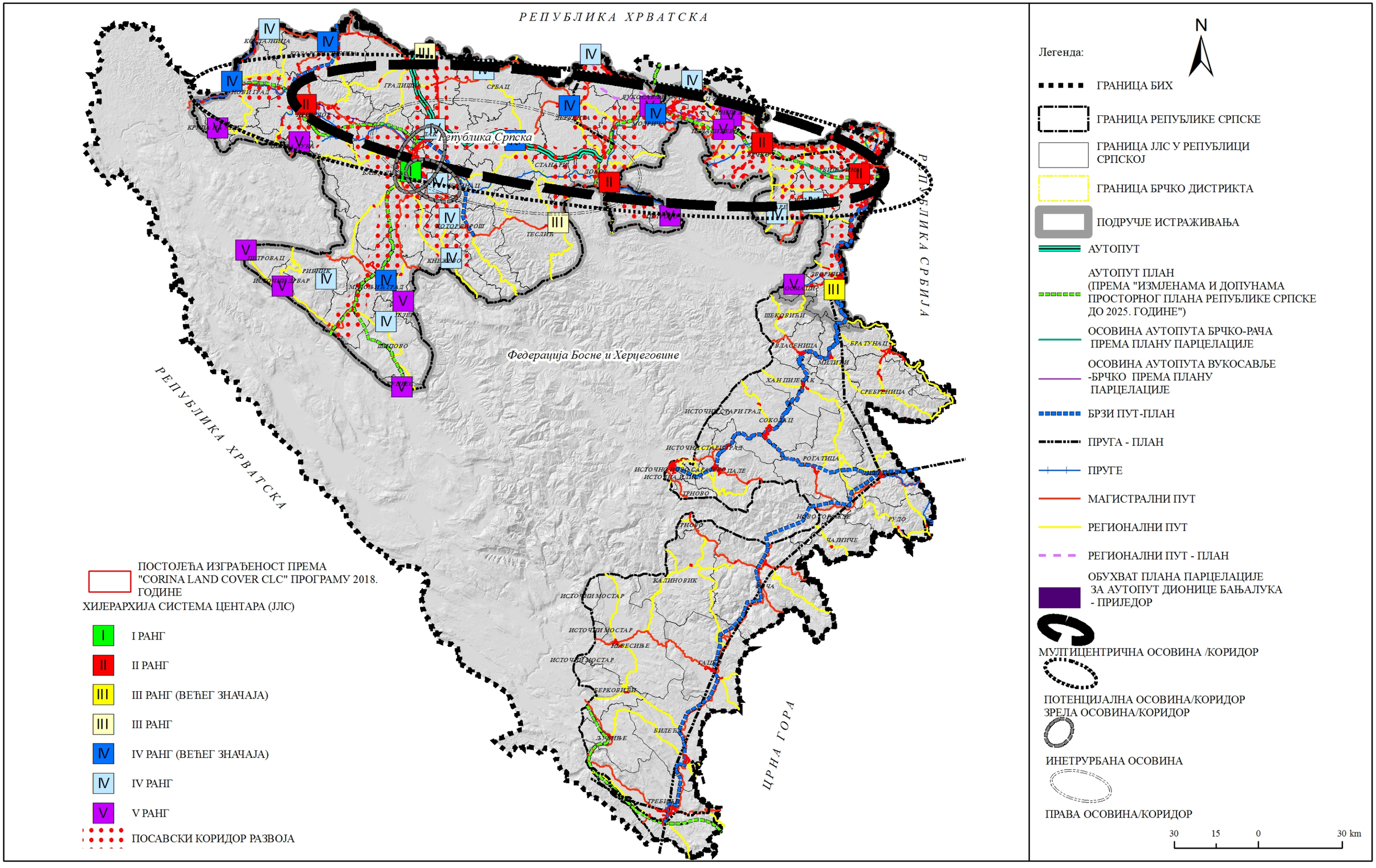
односи на дневне урбане системе по ЈЛС), Бања Лука – Челинац (27% запослених долази у Бања Луку на рад, повезана је магистралним, регионалним путем, жељезницом); можемо их окарактерисати и као локалне осовине развоја;

- сјеверна, посавска осовина (коридор) развоја може се водити и као регионална (сјеверни дио Републике Српске) али и као национална осовина (коридор);
- говорећи о садржају, тј. о класификацији у погледу садржаја у основи се карактерише као урбана, стамбена, индустријска и комерцијална, намјена коришћења земљишта – пољопривредно, шумско, грађевинско земљиште (комбинација наведених намјена);
- условно, потез Бања Лука – Добој, данас се може окарактерисати као *„права осовина/коридор“,* тј.“ зрела фаза; има два центра (Бања Лука јачи значај, Добој мањи значај), са центрима четвртог ранга између њих (Лакташи, Прњавор, Дервента), повезаних аутопутем и жељезницом (правац Челинац – Прњавор – Станари); значај Добоју даје и коридор Vc (Будимпешта – Осијек – Вукосавље – Добој – лука Плоче), који се на петљи *„Јоховац“* веже за већ поменути аутопут, Добој – Дервента – Брод – Шамац, представља транспортно чвориште – вишевидовни коридори уз ријеку Саву, планирани паневропски коридор Vc, близина паневроспког коридора X,саобраћајни правац сјеверне развојне осовине Нови Град – Приједор – Бања Лука – Бијељина;
- аутор петљу код Вукосавља означава *„сјеверни ипсилон“* као значајно мјесто гдје се укршта коридор Vc, са аутопутем на сјеверном појасу (дионица Вукосавље – Брчко).

Коначном изградњом планираних аутопутева ова осовина ће даље јачати, те би умјесто термина осовина било **прикладније користити термин коридорски развој**[325] (објашњења у уводном дијелу рада који се односи на терминолошке карактеристике). За очекивати је и развој осовине развоја правца сјевер – југ (супротно доминантној исток запад) на релацији Градишка – Бањалука – Мркоњић Град (ревитализација овог дијела Републике).Такође, јавиће се (јачати и постојеће) и бројне и локалне осовине развоја између ЈЛС (Нови Град – Приједор, Теслић – Добој итд). које ће учврстити коридор развоја овог подручја. Ово је подржано демографским капацитетима, инфраструктуром итд.

Све напријед наведено указује **да осовина/коридор у сјеверном дијелу Републике –** посавски постоји и као структурно – просторни облик али и као циљ просторног развоја, тј. рационално вођење инфраструктуре, подстицање развоја и приступачности. Сјеверни дио Републике Српске, који је у овом раду означен као подручје истраживања, има повољан просторно – саобраћајни положај, јер њиме пролазе магистралне, регионалне цесте и аутопутеви, а пролазиће и паневропски коридор. Ту је и ријека Сава са својим потенцијалом пловног пута. Све указује да ће овај простор и даље јачати и добијати на значају.

[325] будућем периоду било би прикладније користити само термин коридор развоја

Карта бр. 77.: Осовине (коридор) развоја подручја истраживања *(интертпретација аутора рада на освнову цјелокупног истраживања; CORINA 2018; (векторизовани) подаци инфраструктуре из „Измјена и допуна просторног плана Републике Српске до 2025. године“*

4.4. Територијална сарадња

Појам границе у новом, савременом друштву, нема улогу раздвајања, ограничавања, већ прожимања, сарадње и комуникације. Суштина административних граница као баријера је промијењена. У том смислу истиче се појам територијалне сарадње. Улога територијалне сарадње могла би се схватити и као механизам за покретање развоја неразвијених, периферних подручја. Ово је врло значајно, јер је анализа у овом раду указала на доминантност подручја истраживања у односу на остатак републике. На то се може гледати као посљедицу дјеловања различитих фактора: низак степен реализованости планских рјешења стратешких докумената, непостојање закона који се бави директно регионалним развојем, лоше управљање инвестицијама, политизовано одлучивање, слаба улога ЈЛС у доношењу одлука...

Дакле, територијалну сарадњу треба схватити као потенцијал за развој цјелокупног простора Републике Српске. Садашња и будућа сарадња, с обзиром на постојање ентитеских и државних граница, усмјерена је и анализирана као:

- територијална сарадња темељена на кохезионој политици Европске уније;
- ентитетска и међудржавна сарадња темељена на дневним миграцијама како ученика/студената тако и радника;
- осовине развоја у контексту територијалне сарадње.

4.4.1 Територијална сарадња ЕУ

Проблем неједнаког регионалног развоја, тј. постојање економских и социјалних разлика између регија, није само проблем Републике Српске и БиХ, већ и Европске уније. Из тог разлога, Европска унија велики дио средстава усмјерава ка кохезионој политици, тј. регионалној политици чији је главни циљ да се смање разлике унутар Европске уније. С обзиром да се Унија временом проширивала и да су се проблеми неједнаког развоја постајали све актуелнији, постизање циљева кохезионе политике остваривало се кроз коришћење средстава различитих фондова. Ови фондови су се оснивали онако како су се диспаритети појављивали и након тога рјешавали. Неписано је правило да свако ново проширење Европске уније повлачило све сиромашније земље што је за посљедицу имало стварање јаза у развијености између земаља. Тако имамо да је Европски социјални фонд основан 1956. године, Европски фонд за регионални развој 1975. године, Јединствени европски акт 1986. године, Први Делоров пакет који је дефинисао принципе коришћења структурних фондова, те оснивање Кохезионог фонда. Средства ових фондова усмјеравала су се и усмјеравају у зависности од циљева кохезионе политике[326]. Територијална сарадња је један од циљева кохезионе политике Европске уније. Заснива се на три главна смјера: прекогранична, транснационална и међурегионална. БиХ може да учествује у прекограничној и транснационалној сарадњи, док је међурегионална сарадња *„резервисана“* само за чланице ЕУ, те Норвешку, Швицарску, Исланд и Лихтенштајн. Територијална сарадња има за циљ, између осталог, осигурање равномјерног економског, социјалног и територијалног развоја ЕУ *(Jurilj, 2020).*Дакле, сарадња се одвија између пограничних територија сусједних држава (прекогранична сарадња) и између дијелова или цијелих држава (транснационална сарадња)[327].

Државе чланице Европске уније пројекте регионалног развоја финансирају из структурних и кохезијских фондова Уније, а за државе које се налазе у процесу интеграције у ЕУ,

[326] www.mif.gov.me

[327] према: https://www.mei.gov.rs/srl/fondovi/fondovi-evropske-unije/ipa-instrument-za-pretpristupnu-pomoc/prekogranicna-i-transnacionalna-saradnja/

успостављени су посебни фондови предприступне помоћи за развој и прекограничну сарадњу[328].

ИПА – инструмент за предприступну помоћ (енглески: IPA – instrumnet for pre-accession assistance) је финансијски инструмент ЕУ који заговара стратегију проширења ЕУ и помоћи земљама кандидатима и потенцијалним кандидатима[329]. Циљ ИПЕ је да припреми земље за кориштење структурних и кохезионог фонда Европске уније[330].

ИПА, као насљедник пет ранијих инструмената предприступне помоћи *(Phare, ISPA, SAPARD, инструмената за Турску и CARDS)* била је подјељена на пет различитих компоненти (период 2007-2013. године):

- помоћ у транзицији и јачању институција;
- прекогранична сарадња;
- регионални развој;
- унапређење људских потенцијала;
- рурални развој[331].

Прве двије се односе на потенцијалне и земље кандидате, док се остале односе само на земље кандидате.

ИПА II (2014 – 2020.) обухватала је сљедеће компоненте:

- процес транзиције ка чланству;
- регионални развој;
- запошљавање, социјална политика и развој људских ресурса;
- пољопривреда и рурални развој;
- регионална и територијална сарадња.[332]

За разлику од првог ИПА програма, у овом, потенцијални кандидати могу користити средства свих области.

Учествовање Босне и Херцеговине у оквирима ИПА фондова (прекограничне сарадње), може се гледати кроз три временска периода:

- први 2007 – 2013. године;
- други 2014 – 2020. године;
- трећи 2021 – 2027. године.

Трећи период је специфичан по томе што ће се финансирање вршити по темама и приоритетима, а не по државама, што је до сада био случај.

4.4.1.1 Период 2007-2013.

Током 2007 – 2013. Босна и Херцеговина је учествовала у сљедећим програмима прекограничне сарадње:

- три билатерална програма прекограничне сарадње (*CBC Cross border cooperation*) са сусједним земљама – Србијом, Црном Гором и Хрватском;
- програму прекограничне сарадње са државама чланицама Европске уније (*IPA Adriatic CBC Program*);
- два транснационална програма (*Југоисточна Европа и Медитеран*)[333].

Прекогранична сарадња у овом периоду имала је сљедеће циљеве:

- прекогранична сарадња БиХ – Црна Гора: *„стимулисање одрживог развоја, економских, културних, природних и људских ресурса и потенцијала кроз јачање капацитета људских ресурса и заједничких мрежа институција у локалним*

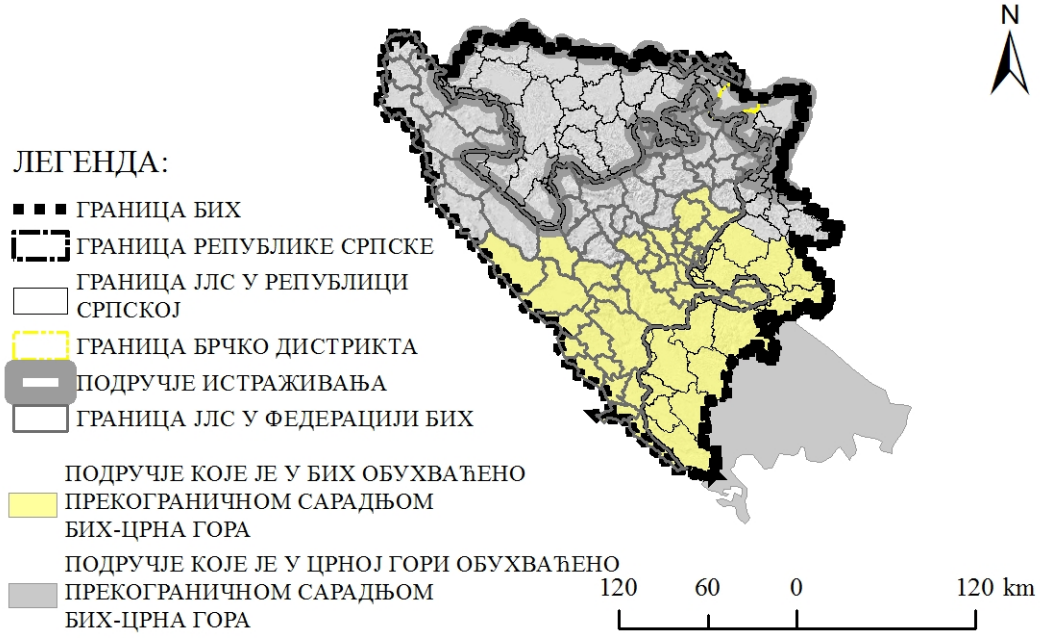
[328] http://vpi.ba/wp-content/uploads/2016/05/pogranicna_suradnja_bh_stampa.pdf
[329] http://www.cfcu.gov.rs/tekst.php?oblast=pfondovi
[330] https://jabiheu.ba/ipa-fondovi/
[331] http://europa.ba/?page_id=517
[332] www.irbrs/azuro3/a3/?id=532
[333] http://vpi.ba/wp-content/uploads/2016/05/pogranicna_suradnja_bh_stampa.pdf

заједницама, те код локалних и приватних актера" (Prekogranična saradnja u okviru Instrumenta za pretpristupni pomoć (IPA) Bosna i Hercegovina-Crna Gora, 2007, стр. 28.);

- прекогранична сарадња БиХ – Хрватска: подстицање стварања прекограничних мрежа и партнерстава, те развој заједничких прекограничних активности ради оживљавања привреде, заштите животне средине, те повећања социјалне кохезије овог подручја *(Instrument predpristupne pomoći IPA, prekogranični program Hrvatska-Bosna i Hercegovina 2007-2013. godine, Revidirana verzija od 26.10.2009);*
- прекогранична сарадња БиХ – Србија: стимулисање привреде и смањење релативне изолације програмске области јачањем заједничких институционалних мрежа и капацитета људских ресурса *(Ipa CBC Serbia*-Bosnia and Herzegovina, updated version, Novembar 2009);
- Јадранска транснационална сарадња: јачање могућности за одржив развој јадранске регије усклађеном стратегијом дјеловања међу партнерима из прихватљивих подручја *(Ipa Adriatic Cross-border cooperation programme, 2007CB 16 IPO 001);*
- програм југоисточна Европа: развој транснационалних партнерских односа у питањима од стратешког значаја како би се унаприједио процес територијалне, економске и друштвене интеграције и побољшало јединство, стабилност и конкурентност региона *(South East Europe, Transnational Co-operation Programme for a European area in transition on the way to integration, Opertaional programme, final version endorsed by European Commision, 2007).*
- програм транснационалне сарадње Медитеран: побољшање конкурентности медитеранског подручја како би се промовисали раст и могућности запошљавања будућих генерација и територијална кохезија и заштита животне средине у смислу одрживог раста (https://www.dei.gov.ba/bs/mediteranski-program-med)

Прекогранична сарадња БиХ-Црна Гора

Прекогранична сарадња између Босне и Херцеговине и Црне Горе обухватала је површину од 25458 km^2, већином планинског типа, чинећи 30,7% територије БиХ односно 64% територије Црне Горе и 40% становништва БиХ, односно 49% становништва Црне Горе. Посматрајући по ЈЛС, подручје сарадње обухватало је 53 ЈЛС у БиХ и 12 општина Црне Горе *(Prekogranična saradnja u okviru Instrumenta za pretpristupni pomoć (IPA) Bosna i Hercegovina-Crna Gora, 2007.)*

Карта бр. 78.: Прекогранична сарадња Босна и Херцеговина – Црна Гора *(векторизована карта- Prekogranična saradnja u okviru Instrumenta za pretpristupni pomoć (IPA) Bosna i Hercegovina-Crna Gora, 2007).*

Сљедеће ЈЛС БиХ припадале су прекограничној сарадњи: Пале Прача, Ново Горажде, Мостар, Хаџићи, Источна Илиџа, Илиџа, Широки Бријег, Јабланица, Коњиц, Трново, Трново РС, Пале, Љубушки, Чапљина, Читлук, Столац, Берковићи, Билећа, Љубиње, Неум, Равно, Источни Мостар, Требиње, Прозор/Рама, Купрес, **Купрес РС,** Томиславград, Горажде, Чајниче, Фоча Устиколина, Калиновик, Рудо, Вишеград, Рогатица, Фоча, Гацко, Невесиње, Посушје, Груде, Ливно, Соколац, Источно Ново Сарајево, Нови Град Сарајево, Вогошћа, Стари град Сарајево, Источни Стари Град, Крешево, Фојница, Кисељак, Високо, Breza, Вареш, Илијаш.
Општине Црне Горе које су се наазиле у обухвату прекограничне сарадње су: Пљевља, Никшић, Колашин, Тиват, Плужине, Жабљак, Беране, Шавник, Котор, Херцег Нови, Мојковац, Бијело Поље *(Prekogranična saradnja u okviru Instrumenta za pretpristupni pomoć (IPA) Bosna i Hercegovina-Crna Gora, 2007)*
Осим главног циља који је већ предочен, издвајали су се и специфични циљеви из области животне средине, привреде и друштвене кохезије. Приоритети и мјере који су били представљени овом сарадњом дефинисани су намјером реализације циљева. Прииоритет који се односио на стварање заједничког друштвено-економског окружења, реализовао се кроз дефинисане мјере: туристички и рурални развој, унапређење животне средине и остварење друштвене кохезије и културне размјене. Други приоритет се односно на техничку помоћ, а све са циљем повећања административне способности управљања и реализације програма прекограничне сарадње. Ово су подстицале мјере које су се односиле на вриједновање и информисање о програму *(Prekogranična saradnja u okviru Instrumenta za pretpristupni pomoć (IPA) Bosna i Hercegovina-Crna Gora, 2007).*

Прекогранична сарадња БиХ – Хрватска

Цијело подручје ове сарадње било је класификовано на два начина: *„прихватљиво“* и *„сусједно“ („придружено“)*. Прихватљиво подручје обухватало је 9 хрватских (идентичних НУТС-у 3) жупанија и 95 ЈЛС у Босни и Херцеговини (три привредне регије идентичне класификацији НУТС 3). Уз то, сарадња је и укључивала и 5 сусједних хрватских жупанија-Осјечко-барањска, Бјеловарско-билогорска, Пожешко-славонска, Загребачку и Приморско – горанска жупанију, као и ЈЛС у БиХ: Добој Југ, Какањ, Маглај, Тешањ, Усору, Завидовиће, Зеницу, Жепче, Бугојно, Бусовачу, Доњи Вакуф, Горњи Вакуф, Ускопље, Нови Травник, Травник, Витез и Теслић. Прихватљива подручја су: Вуковарско-сријемска, Бродско-посавска, Сисачко-мославачка жупанија, Карловачка жупанија, Личко-сењска жупанија, Задарска жупанија, Шибенско-книнска жупанија, Сплитско-далматинска жупанија, Дубровачко-неретванска жупанија у Хрватској и **Бијељина,** Теочак, **Угљевик, Лопаре,** Тузла, Лукавац, Челић, **Брчко,** Сребреник, **Петрово**, Грачаница, Добој Исток, Градачац, **Пелагићево, Доњи Жабар**, Орашје, Домаљевац-Шамац, **Шамац, Модрича, Вукосавље,** Оџак, **Босански Брод, Дервента, Добој,** Сребреница, Братунац, Милићи, Хан Пијесак, Власеница, Кладањ, Шековићи, Калесија, **Осмаци, Зворник,** Бановићи, Живинице, Калесија, Сапна, **Прњавор, Србац, Лакташи, Челинац, Котор Варош, Кнежево**, Добретићи, **Шипово,** Јајце, **Језеро, Мркоњић Град, Бања Лука, Градишка, Козарска Дубица, Приједор, Оштра Лука,** Сански Мост, Кључ**, Рибник, Мркоњић Град/Власиње**, Гламоч, Босанско Грахово, Дрвар, **Источни Дрвар, Петровац-Дринић**, Босански Петровац, Босанска Крупа, **Крупа на Уни, Нови Град, Босанска Костајница**, Бужим, Велика Кладуша, Цазин, Бихаћ, Прозор/Рама, Коњиц, Невесиње, Гацко, Билећа, Требиње, Равно, Љубиње, Берковићи, Мостар, Јабланица, Купрес, **Купрес (РС),** Томиславград, Посушје, Широки Бријег, Читлук, Столац, Неум, Чапљина, Љубушки, Груде, Ливно, Источни Мостар у Босни и Херцеговини *(Instrument predpristupne pomoći IPA, prekogranični program Hrvatska-Bosna i Hercegovina 2007-2013. godine, Revidirana verzija od 26.10.2009).*
У контексту подручја истраживања овог рада важно је напоменути неколико чињеница:

- сјеверни дио прекограничне сарадње припадао је подручју истраживања – ријека Сава је природна граница између БиХ/Републике Српске и Хрватске;
- све ЈЛС припадале су *„прихватљивом“* подручју, изузев Теслића.

Цјелокупно подручје и једне и друге државе имале су и имају одређене везе – географске, економске, инфраструктурне итд. Примјера ради, аутопут А11 (који је још увијек у фази изградње) у Хрватској биће повезан са инфраструктурним смјеровима сјеверозападне БиХ, миграције угрожених врста природних станишта Горског Котара према сјеверозападној БиХ, заједнички ријечни системи, јачање веза кроз изградњу коридора Vc... *(Instrument predpristupne pomoći IPA, prekogranični program Hrvatska-Bosna i Hercegovina 2007-2013. godine, Revidirana verzija od 26.10.2009).*

Карта бр. 79.: Прекогранична сарадња Босна и Херцеговина – Хрватска (*векторизована карта- Instrument predpristupne pomoći IPA, prekogranični program Hrvatska-Bosna i Hercegovina 2007-2013. godine, Revidirana verzija od 26.10.2009).*

Са намјером реализације горе наведног циља били су дефинисани сљедећи приоритети: изградња заједничког економског простора, техничка помоћ и стварање бољег квалитета живота. Приоритет који се односио на изградњу заједничког економског простора, реализовао се кроз сљедеће мјере: развој предузетништва и развој заједничке туристичке понуде. Приоритет који се односио на техничку помоћ, реализовао се кроз управљање и евалуацију програма, а мјере заштите животне средине и побољшана доступност услуга служиле су за реализацију стварања бољег квалитета живота *(Instrument predpristupne pomoći IPA, prekogranični program Hrvatska-Bosna i Hercegovina 2007-2013. godine, Revidirana verzija od 26.10.2009).*

Прекогранична сарадња Босна и Херцеговина – Србија

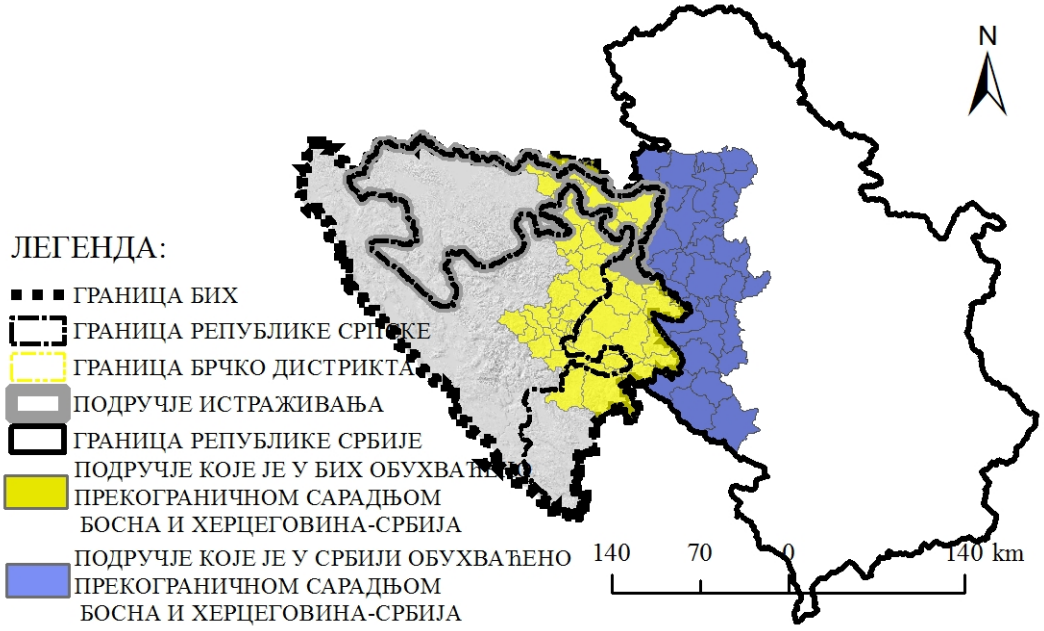
Прекогранична сарадња између Босне и Херцеговине и Србије покривала је 32112 km^2 са 2967023 становника, од чега је БиХ припадало 16742 km^2 са 1795897, а Србији 15370 km^2 са 1171126 становника Посматрајући по ЈЛС, подручје сарадње обухватало је 67 ЈЛС у БиХ и 31 општину Србије. Географски, ово подручје је било подјељено на три различита дјела: сјеверни плодни, равни, насељенији дио са пољопривредом и индустријом, брдовито пољопривредно централно подручје и јужни планински, изоловани и ријетко насељен дио, зависан од малих фарми, шумарства и експлоатације минералних сировина *(Ipa CBC Serbia-*Bosnia and Herzegovina, updated version, Novembar 2009).

Сљедеће ЈЛС БиХ припадале су прекограничној сарадњи: Градачац, **Брчко Дистрикт,** Добој Исток, Грачаница, Сребреник, Челић, **Лопаре, Угљевик, Бијељина**, Теочак, Сапна, Власеница, Шековићи, Кладањ, **Пелагићево,** Хан Пијесак, Милићи, Сребреница, Вишеград, Рогатица, Соколац, Пале, Калесија, Тузла, Лукавац, **Петрово,** Бановићи, Живинице, **Зворник,** Братунац, **Доњи Жабар**, Домаљевац-Шамац, **Модрича,** Пале Прача, Ново Горажде, Рудо, Чајниче, Горажде, Фоча Устиколина, Фоча, Калиновик, Орашје, **Шамац, Вукосавље**, Оџак, Олово, **Осмаци, Босански Брод,** Сарајево Центар, Трново, Трново РС, Источна Илиџа, Источно Ново Сарајево, Вогошћа, Источни Стари Град, Вареш, Високо, Фојница, Ново Сарајево, Хаџићи, Илиџа, Сарајево Нови Град, Сарајево Стари Град, Илијаш, Breza, Кисељак, Крешево. Из Републике Србије припадали су Сремски, Мачвански, Колубарски и Златиборски округ (NUTS III[334]) *(Ipa CBC Serbia*-Bosnia and Herzegovina, updated version, Novembar 2009).

Наведени циљ прекограничне сарадње заједно са SWOT анализом допринео је формирању специфичних циљева из области туризма, привреде, животне средине, културе, спорта итд.

Приоритети и мјере који су били представљени овом сарадњом дефинисани су намјером реализације циљева. Прирриоритет који се односио на побољшање физичке, пословне, друштвене и институционалне инфраструктуре и капацитета, реализовао се кроз побољшање продуктивности и конкурентности економских, руралних , еколошких ресурса у прекограничном простору и кроз размјену људи и идеја за унапређење сарадње друштва.

Други приоритет се односно на техничку помоћ, са мјерама које су се односиле на управљање програмом, спровођење, публицитет и евалуацију *(Ipa CBC Serbia-Bosnia and Herzegovina, updated version, Novembar 2009).*

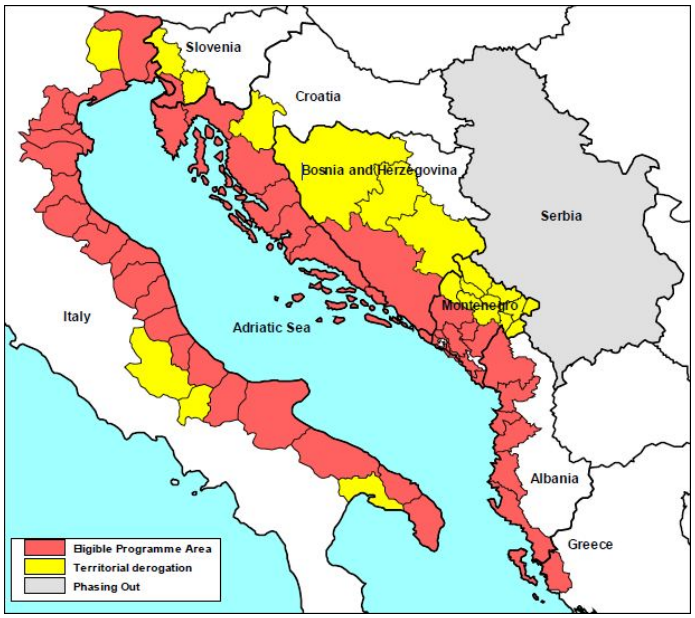
Карта бр. 80.: Прекогранична сарадња Босна и Херцеговина – Србија *(векторизована карта- Ipa CBC Serbia-Bosnia and Herzegovina, updated version, Novembar 2009)*

Јадранска транснационална сарадња

У овом програму прекограничне сарадње учествовале су три државе чланице ЕУ (Италија, Словенија, Грчка), једна држава кандидат (Хрватска-данас је чланица ЕУ) и три државе потенцијални кандидати (Босна и Херцеговина, Црна Гора, Албанија). Предвиђало се и постепено учешће Србије у пројектима на пољу институционалне сарадње. Овом сарадњом била су дефинисана прихватљива подручја и територијално одступање.

[334] У БиХ NUTS III је Сарајево и сјевероисточни регион

У прихватљиво подручје Босне и Херцеговине била су укључена три кантона из Федерације БиХ и јужни дио Републике Српске. То је обухватало сљедеће ЈЛС: Билећа, Чапљина, Читлук, Гацко, Груде, Јабланица, Коњиц, Купрес, Ливно, Љубиње, Љубушки, Мостар, Неум, Невесиње, Посушје, Прозор/Рама, Равно, Широки Бријег, Столац, Берковићи, Томиславград, Требиње, Источни Мостар. Територијално одступање примјењивало се на регију Сарајево, сјеверозападну регију и централну Босну.

Скица бр. 21.: Јадранска прекогранична сарадња (црвена боја-прихватљива подручја, жута боја-територијално одступање) *(Ipa Adriatic Cross-border cooperation programme, 2007CB 16 IPO 001)*

Приоритети који су дефинисани овом сарадњом односили су се на економску, друштвену, институционалну сарадњу, заштиту природних и културних богатстава, јачање комуникацијских услуга *(Ipa Adriatic Cross-border cooperation programme, 2007CB 16 IPO 001)*

Југоисточна Европа

Програмско подручје Југоисточне Европе покривало је површину од 1,9 милиона km² укључујући сљедеће државе и укупном популацијом од 200 милиона: Албанија, Аустрија, Босна и Херцеговина, Бугарска, Хрватска, бивша југословнеска република Македонија, Грчка, Мађарска, Италија, Молдвија, Црна Гора, Румунија, Србија, Словачка, Словенија, Украјина. Све државе, изузев Италије и Украјине биле су у цјелости укључене у овај програм. Ово је једна од најразноврснијих (разноликост пејзажа-планинска, морска подручја, ријечни системи, разноврсност Европе и Оријента се овдје укрштају...) и најсложенијих транснационалних сарадњи на тлу Европе. Такође, ово је било једино транснационално програмско подручје са већим бројем земаља које нису чланице Европске уније (каднидати, потенцијални кандидати и треће земље) *(South East Europe, Transnational Co-operation Programme for a European area in transition on the way to integration, Opertaional programme, final version endorsed by European Commision, 2007).*

Скица бр. 22.: Програмско подручје Југоисточне Европе *(South East Europe, Transnational Co-operation Programme for a European area in transition on the way to integration, Opertaional programme, final version endorsed by European Commision, 2007)*

Специфични, конкретни циљеви били су: олакшавање иновација, предузетништва, економије знања...конкретним акцијама сарадње, побољшање атрактивности регија и градова узимајући у обзир одрживи развој, квалитет животне средине, физичку доступност и еколошки квалитет међудржавним дјеловањем и интеграсаним приступом, подстицање инклузије пружањем подршке уравнотеженим капацитетима за међудржавну сарадњу *(South East Europe, Transnational Co-operation Programme for a European area in transition on the way to integration, Opertaional programme, final version endorsed by European Commision, 2007).*

Транснационална сарадња Медитеран

Осим општег циља, били су дефинисани и приоритети са одговарјућим мјерама: јачање капацитета за иновације (ширење знања и иновативних технологија, те јачање сарадње актера економског развоја и институција), заштита животне средине и промовисање одрживог територијалног развоја (заштита природних ресурса и насљеђа, јачање енергетске ефикасности и промовисање обновљивих извора енергије, јачање поморске сигурности као и превенција ризика, борба и превенеција против природних катастрофа), јачање и побољшање мобилности и територијалне приступачности (мултимодалност и интермодалност, коришћење информатичких технологија за јачање сарадње и приступачности), интегрисан и полицентричан развој медитеранске области (унапређење територијалног управљања и унапређење културних ресурса за бољу сарадњу медитеранског простора *(https://www.dei.gov.ba/bs/mediteranski-program-med).*

Током 2014 – 2020. године БиХ је учествовала у 6 програма територијалне сарадње:

- INTERREG IPA програм прекограничне сарадње Хрватска – Босна и Херцеговина – Црна Гора 2014 – 2020.;
- програм прекограничне сарадње БиХ – Црна Гора;
- програм прекограничне сарадње Србија – БиХ;
- Јадранско – јонски програм транснационалне сарадње 2014 – 2020. године (INTERREG ADRION);
- програм транснационалне сарадње INTERREG Dunav 2014 – 2020.;
- програм транснационалне сарадње INTERREG Mediteran 2014 – 2020. (INETRREG MED.)[335]

4.4.1.2 Период 2014 – 2020. године

[335] http://www.dei.gov.ba/dei/direkcija/sektor_koordinacija/IPA_programi/ipa2/2014-2020/default.aspx?id=16552&langTag=hr-HR

Као што је већ наглашено, БиХ у овом периоду је учествовала у три програма прекограничне сарадње, два билатерална (БиХ – Црна Гора и Србија – БиХ) и једном трилатералном (Хрватска – БиХ – Црна Гора), те у три програма транснационалне сарадње: Јадранско-јонски транснационални програм (ADRION), Дунавски транснационални програм и Медитерански транснационални програм (MED).

Табела бр. 78.: Програми прекограничне и транснационалне сарадње[336]

програм	програмска територија
Хрватска – БиХ – Црна Гора	12 жупанија у Хрватској, 109 ЈЛС и Брчко Дистрикт у БиХ и 10 општина у Црној Гори
БиХ – Црна Гора	56 ЈЛС у БиХ и 14 у Црној Гори
Србија – БиХ	30 општина у Србији и 66 ЈЛС и Брчко Дистрикт у БиХ
ADRION	Грчка, Хрватска, Италија, Словенија, Албанија, Босна и Херцеговина, Црна Гора, Србија
Дунавски	Аустрија, Бугарска, Чешка, Хрватска, Мађарска, Њемачка, Словачка,Словенија, Румунија, Босна и Херцеговина, Црна Гора, Србија, Молдавија, Украјина
MED	Француска, Грчка, Хрватска, Италија, Кипар, Малта, Португал, Словенија, Шпанија, Велика Британија (Гибралтар), Босна и Херцеговина, Црна Гора и Албанија

Прекогранична сарадња у овом периоду имала је сљедеће циљеве:

- Хрватска-Босна и Херцеговина-Црна Гора: јачање социјалног, економског и територијалног развоја прекограничног подручја кроз имплементацију пројеката и активности[337];
- БиХ-Црна Гора: одрживи развој у прекограничном подручју између Босне и Херцеговине и Црне Горе кроз промоцију проведби заједничких акција које се заснивају на ефикасном кориштењу компаративних предности програмског подручја *(IPA CBC Programme Bosnia and Herzegovina-Montenegro, Annex 2 Instrument for pre-accession assistance 2014-2020.).*
- Србија-БиХ: јачање друштвено – економског развоја у пограничном подручју између Републике Србије и Босне и Херцеговине, кроз проведбу циљаних и конкретних активности, на основу компаративних предности програмског подручја те заједничког и ефикасног кориштења ресурса *(IPA CBC Programme Serbia-Bosnia and Herzegovina-, Annex 2 Instrument for pre-accession assistance 2014-2020.).*
- Јадранско – јонски програм транснационалне сарадње 2014 – 2020. године (INTERREG ADRION): подстицање израда политика и иновација у управљању са циљем интеграције партнерских земаља (Албанија, Босна и Херцеговина, Хрватска, Грчка, Италија, Црна Гора, Србија, Словенија), искоришћавајући богате природне, културне и људске ресурсе који окружују Јадранско и Јонско море, те јачање економске, социјалне и територијалне кохезије у програмском подручју *(Interreg V-b Adriatic-Ionian cooperation programme 2014-2020. Adrion, Programme Manual Second call for proposals Priority Axis 2 version 2-April 2018);*
- Програм транснационалне сарадње INTERREG Mediteran 2014 – 2020. (INETRREG MED.): промовисање одрживог раста на медитеранском подручју, подстицањем иновативног концепта и пракси (технологија, управљање...), одговорне употребе ресурса (енергија, вода, приморски ресурси) и подршка социјалној интеграцији путем

[336] http://www.dei.gov.ba/dei/direkcija/sektor_koordinacija/IPA_programi/ipa2/default.aspx?id=20958&langTag=hr-HR и http://www.dei.gov.ba/dei/direkcija/sektor_koordinacija/IPA_programi/ipa2/default.aspx?id=20961&langTag=hr-HR

[337] https://www.interreg-hr-ba-me2014-2020.eu/about-programme/programme-facts/

интегрисаног и територијалног приступа заснованог на сарадњи *(Interreg med programme strategic framework, programme manual, 2007).*

Интеррег ИПА програм прекограничне сарадње Хрватска – Босна и Херцеговина – Црна Гора

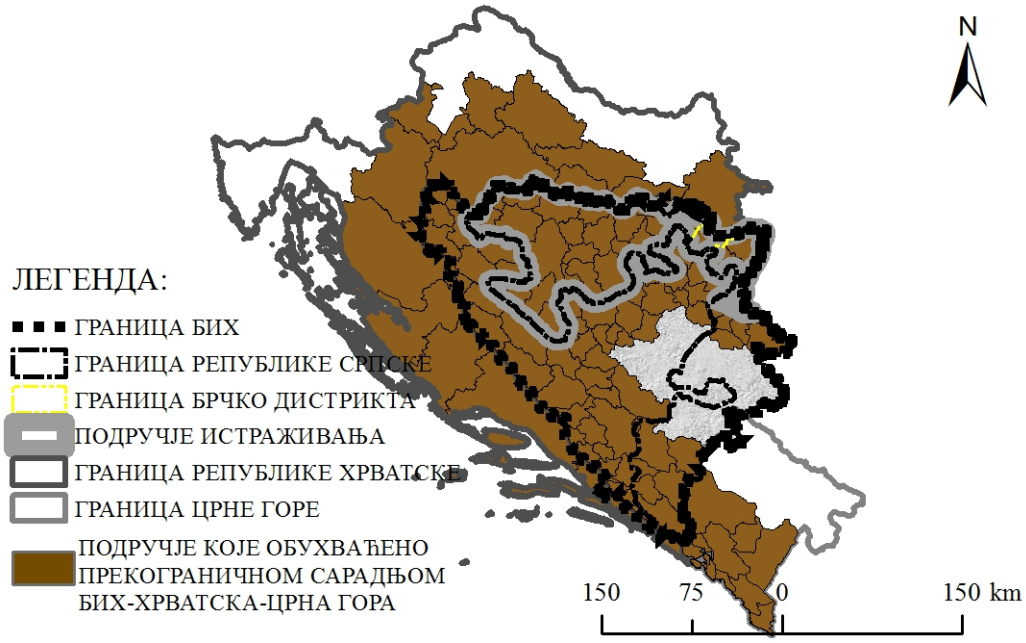
Програмско подручје БиХ обухватало је површину од 42540 km², Хрватске 38405km², а Црне Горе 13812 km². Гледајући по ЈЛС, тј. жупанијама, ова сарадња обухватала је::

- у Хрватској, жупаније: Загребачка, Сисачко – Мославачка, Карловачка, Бјеловарско – Билогорска, Личко Сењска, Пожешко – славонска, Бродско – посавска, Задарска, Шибенско – Книнска, Вуковарско – сријемска, Сплитско – Далматинска и Дубровачко – неретванска;
- У Босни и Херцеговини, ЈЛС: **Бијељина,** Теочак, **Угљевик, Лопаре**, Тузла, Лукавац, Челић, Сребреник, **Петрово**, Грачаница, Добој Исток, Градачац, **Пелагићево, Доњи Жабар,** Орашје, Домаљевац-Шамац, **Шамац, Модрича, Вукосавље,** Оџак, **Брод,** Сребреница, Братунац, Милићи, Хан-Пијесак, Власеница, Кладањ, Шековићи, Калесија, **Осмаци, Зворник,** Бановићи, Живинице, Сапна, **Прњавор, Србац, Лакташи, Челинац, Котор Варош, Кнежево**, Добретићи, **Шипово,** Јајце, **Језеро, Мркоњић Град, Бања Лука, Градишка, Козарска Дубица, Приједор, Оштра Лука,** Сански Мост, Кључ, **Рибник,** Гламоч, Босанско Грахово, Дрвар, **Источни Дрвар, Петровац,** Босански Петровац, Босанска Крупа, **Крупа на Уни, Нови Град, Костајница,** Бужим, Велика Кладуша, Цазин, Бихаћ, **Добој, Дервента,** Прозор/Рама, Коњиц, Невесиње, Гацко, Билећа, Требиње, Равно, Љубиње, Берковићи, Мостар, Јабланица, Купрес, **Купрес (РС),** Томиславград, Посушје, Широки Бријег, Читлук, Столац, Неум, Чапљина, Љубушки, Груде, Ливно, Источни Мостар, Добој Југ, Какањ, Маглај, Тешањ, Усора, Завидовићи, Зеница, Жепче, Бугојно, Бусовача, Доњи Вакуф, Горњи Вакуф – Ускопље, Нови Травник, Травник, Витез и **Теслић;**
- у Црној Гори ЈЛС: Херцег Нови, Котор, Тиват, Будва, Бар, Улцињ, Цетиње, Никшић, Подгорица и Даниловград[338].

Овај програм дефинисао је четири приоритетне осе, које су подржале наведни циљ:

- побољшање квалитета услуга у здравственом и социјалном сектору;
- заштита животне средине, побољшање ризика превенције и промовисање одрживе енрегије и енергетске ефикасности;
- развој туризма и заштита културно-историјског и природног насљеђа;
- промовисање конкурентности и развој пословног окружења[339].

[338] https://www.interreg-hr-ba-me2014-2020.eu/about-programme/programme-facts/
[339] https://www.interreg-hr-ba-me2014-2020.eu/about-programme/programme-facts/

Карта бр. 81.: Прекогранична сарадња Хрватска – Босна и Херцеговина – Црна Гора *(векторизована карта са web site-а[340])*

<u>Програм прекограничне сарадње Босна и Херцеговина – Црна Гора</u>

Главни циљ ове сарадње био је преведен у сљедеће тематске приоритете:

- промовисање запошљавања, мобилност радне снаге те социјалну и културну укљученост;
- заштита животне средине, прилагођавање на климатске промјене и превенција ризика;
- подстицање активности туризма и културно историјског и природног насљеђа.

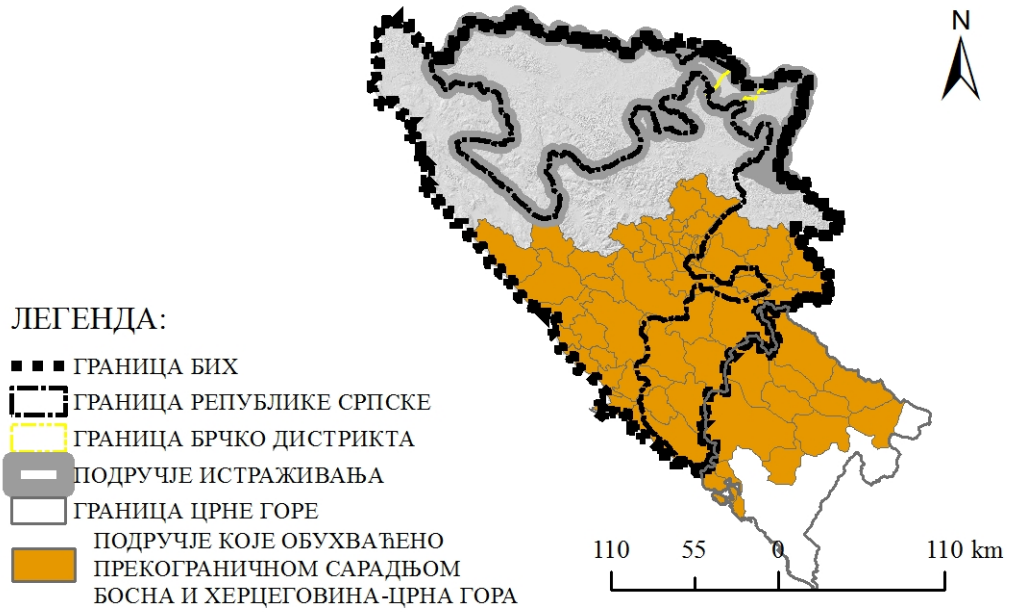
(IPA CBC Programme Bosnia and Herzegovina-Montenegro, Annex 2 Instrument for pre-accession assistance 2014-2020.)

Програм прекограничне сарадње БиХ-Црна Гора покривао је површину од 20909,33 km², са сљедећим ЈЛС:

- Црна Гора: Беране, Бијело Поље, Никшић, Даниловград, Петњица, Плужине, Пљевља, Херцег Нови, Шавник, Колашин, Тиват, Котор, Мојковац, Жабљак;
- БиХ: Берковићи, Билећа, Breza, Чајниче, Чапљина, Читлук, Мостар, Неум, Невесиње, Ново Горажде, Ново Сарајево, Олово, Пале, Пале Прача, Фоча, Фоча Устиколина, Фојница, Гацко, Посушје, Горажде, Прозор-Рама, Груде, Равно, Хаџићи, Рогатица, Рудо, Илица, Сарајево-Центар, Илијаш, Сарајево-Источни Стари Град, Источна Илица, Сарајево-Нови Град, Источни Мостар, Сарајево-Стари Град, Источно Ново Сарајево, Јабланица, Широки Бријег, Калиновик, Соколац, Кисељак, Столац, Коњиц, Томиславград, Требиње, Крешево, Трново, Трново РС, Купрес, **Купрес (РС**), Вареш, Ливно, Вишеград, Љубиње, Високо, Љубушки, Вогошћа. *(IPA CBC Programme Bosnia and Herzegovina-Montenegro, Annex 2 Instrument for pre-accession assistance 2014-2020.)*

Од ЈЛС подручја истраживања, једино Купрес се налази у овом програму прекограничне сарадње.

[340] https://www.interreg-hr-ba-me2014-2020.eu/about-programme/programme-facts/

Карта бр. 82.: Прекогранична сарадња Босна и Херцеговина – Црна Гора *(векторизована карта са web site-а[341])*

<u>Програм прекограничне сарадње Србија – Босна и Херцеговина</u>

Тематски приоритети који су били дефинисани овом сарадњом су:

- промоција запошљавања, мобилност радне снаге, те социјална и културна укљученост;
- заштита животне средине, прилагођавање на климатске промјене и превенција и ушрављање ризицима;
- подстивање активности туризма и културно историјског и природног насљеђа.

За сваки приоритет били су представљени специфични циљеви.

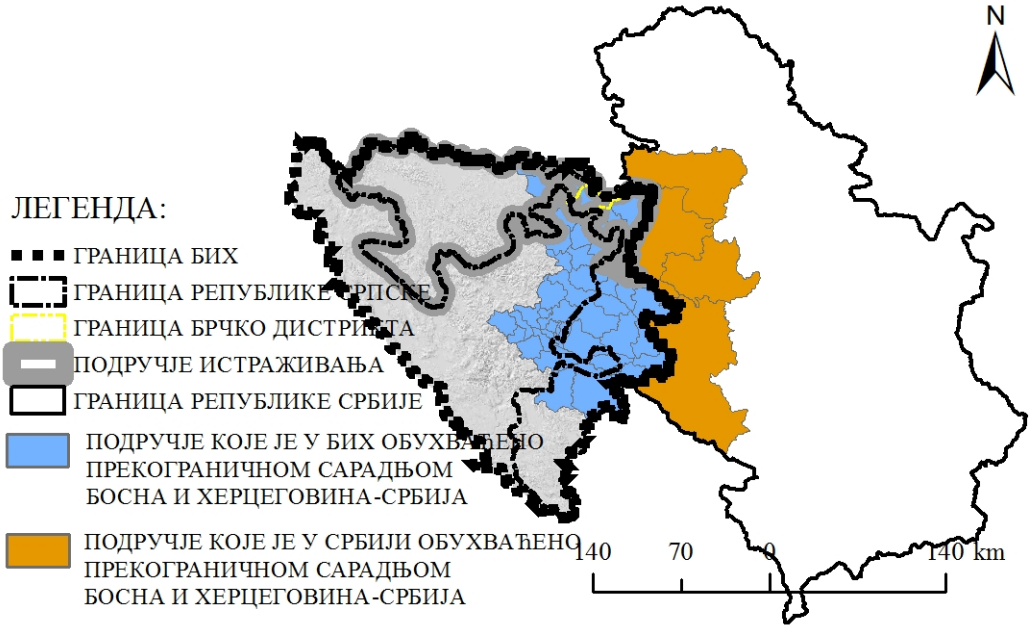
Прихватљиво подрује на територији Републике Србије покривало је површину од 15370 km² са 1064198 становника, а на територији Босне и Херцеговине 16742,34 km² са 1706214 становника. *(IPA CBC Programme Serbia-Bosnia and Herzegovina-, Annex 2 Instrument for pre-accession assistance 2014-2020.).*

Конкретн, ради се о 31 општини у Србији, те 67 у Босни и Херцеговини:

- Србија: Сремски округ са општинама Сремска Митровица, Шид, Инђија, Ириг, Рума, Стара Пазова, Пећинци, Мачвански округ са општинама Шабац, Богатић, Лозница, Владимирци, Коцељево, Мали Зворник, Крупањ, Љубовија, Златиборски округ са општинама Бајина Башта, Косјерић, Ужице, Пожега, Чајетина, Ариље, Прибој, Нова Варош, Пријепоље, Сјеница и Колубарски округ са општинама Ваљево, Осечина, Уб, Лајковац, Мионица, Љиг;
- БиХ: **Брчко Дистрикт**, Градачац, Добој Исток, Грачаница, Сребреник, Челић, **Лопаре, Угљевик**, **Доњи Жабар,** Домаљевац – Шамац, **Модрича**, Оџак, **Осмаци,** Бановићи, **Бијељина, Брод**, Братунац, Хан Пијесак, Калесија, Кладањ, Лукавац, Милићи, Орашје, **Пелагићево, Петрово**, Сапна, Сребреница, **Шамац**, Шековићи, Теочак, Тузла, Власеница, **Вукосавље, Зворник**, Живинице, Трново РС, Источна Илица, Источно Ново Сарајево, Вогошћа, Источни Стари Град, Вареш, Високо, Фојница, Вишеград, Рогатица, Соколац, Пале, Пале (ФБиХ), Ново Горажде, Рудо, Чајниче, Горажде, Фоча (ФБиХ), Фоча, Калиновик, Трново, Хаџићи, Илица, Нови

[341] http://www.dei.gov.ba/dei/direkcija/sektor_koordinacija/IPA_programi/ipa2/2014-2020/Program_prekogranicne_saradnje_BiH_%e2%80%93_Crna_Gora/default.aspx?id=16494&langTag=sr-SP-Cyrl

Град Сарајево, Стари Град Сарајево, Илијаш, Бреза, Кисељак, Крешево, Олово, Сарајево Центар, Ново Сарајево [342].

Карта бр. 83.: Прекогранична сарадња Босна и Херцеговина – Србија *(векторизована карта са web site-а[343])*

За подручје истраживања, највећи значај има прекогранична сарадња са Хрватском и Србијом.

<u>Јадранско – јонски програм транснационалне сарадње 2014 – 2020. године (INTERREG ADRION)</u>

Овај програм обухватао је широко транснационално подручје са више од 70 милиона становника, са различитим фзичким, еколошким, социоекономским и културним карактеристикама. Из тог разлога, овај програм се односио на све три димензије одрживости, укључујући социјалне, економске и еколошке аспекте али и институционалне елементе. Укључивао је 8 партнерских држава, првенствено око Јадранског и Јонског мора. Четири земље су чланице Европске уније (Хрватска, Грчка, Италија -12 регија и двије покрајине, Словенија) док су остале четири земље кандидати или потенцијални кандидати (Албанија, Босна и Херцеговина, Црна Гора, Србија).

[342] https://srb-bih.org/sr/sample-page/teorija-obuhvacena-programom/
[343] http://www.dei.gov.ba/dei/direkcija/sektor_koordinacija/IPA_programi/ipa2/2014-2020/ProgramSrbija-BiH/default.aspx?id=16490&langTag=sr-SP-Cyrl

Скица бр. 23.: Земље Јадранско-јонског порграма транснационалне сарадње 2014-2020. године *(Interreg V-b Adriatic-Ionian cooperation programme 2014-2020. Adrion, Programme Manual Second call for proposals Priority Axis 2 version 2-April 2018)*

Овим програмом биле су дефинисане три приоритетне осе:

- иновативан и паметан регион;
- одржив регион;
- повезан регион *(Interreg V-b Adriatic-Ionian cooperation programme 2014-2020. Adrion, Programme Manual Second call for proposals Priority Axis 2 version 2-April 2018).*

Програм транснационалне сарадње INTERREG Dunav 2014 – 2020.

Ово програмско подручје покривало је девет чланица Европске уније (Аустрија, Бугарска, Хрватска, Чешка, Мађарска, Њемачка (покрајине Баден Витемберг и Бајерн), Румунија, Словачка и Словенија и пет држава које нису чланице Европске уније (Босна и Херцеговина, Молдавија, Црна Гора, Србија и пет провницијa Украјине), састоји се од 69 NUTS-2 региона.

Скица бр. 24.: Подручје транснационалне сарадње Дунав 2014-2020. године *(Interreg Danube Transnational Programme Excutive Summary, Cooperation Programme)*

Програм сарадње био је структуриран кроз пет приоритетних оса:

- иновативна и социјално одговорна Дунавска регија;
- одговорна Дунавска регија са аспекта животне средине и културе;
- боље повезана и енергетски одговорна Дунавска регија:
- добро уређен Дунавски регион *(Interreg Danube Transnational Programme Excutive Summary, Cooperation Programme).*

Програм транснационалне сарадње INTERREG Mediteran 2014 – 2020. (INETRREG MED.)

Прихватљиво географско подручје ове сарадње простирало се на 860000km², што је око 20% територије Европске уније, са око 122 милиона људи (24,3% европске популације).

Скица бр. 25.: Подручје транснационалне сарадње INTERREG Mediteran 2014 – 2020. *(Interreg med programme strategic framework, programme manual, 2007).*

Овај програм дефинисао је и сљедеће приоритетне осе:

- промовисање иновацијских капацитета Медитерана за развој паметног и одрживог раста;
- стратегија смањење угљеника, енергетска ефикасност на специфичним медитеранским територијама: руралним подручјима, градовима и острвима;
- заштита и промоција културних и природних ресурса Медитерана;
- јачање управљања Медитераном *(Interreg med programme strategic framework, programme manual, 2007).*

4.4.2 Ентитетска и међудржавна сарадња темељена на дневним миграцијама ученика/студената, радника

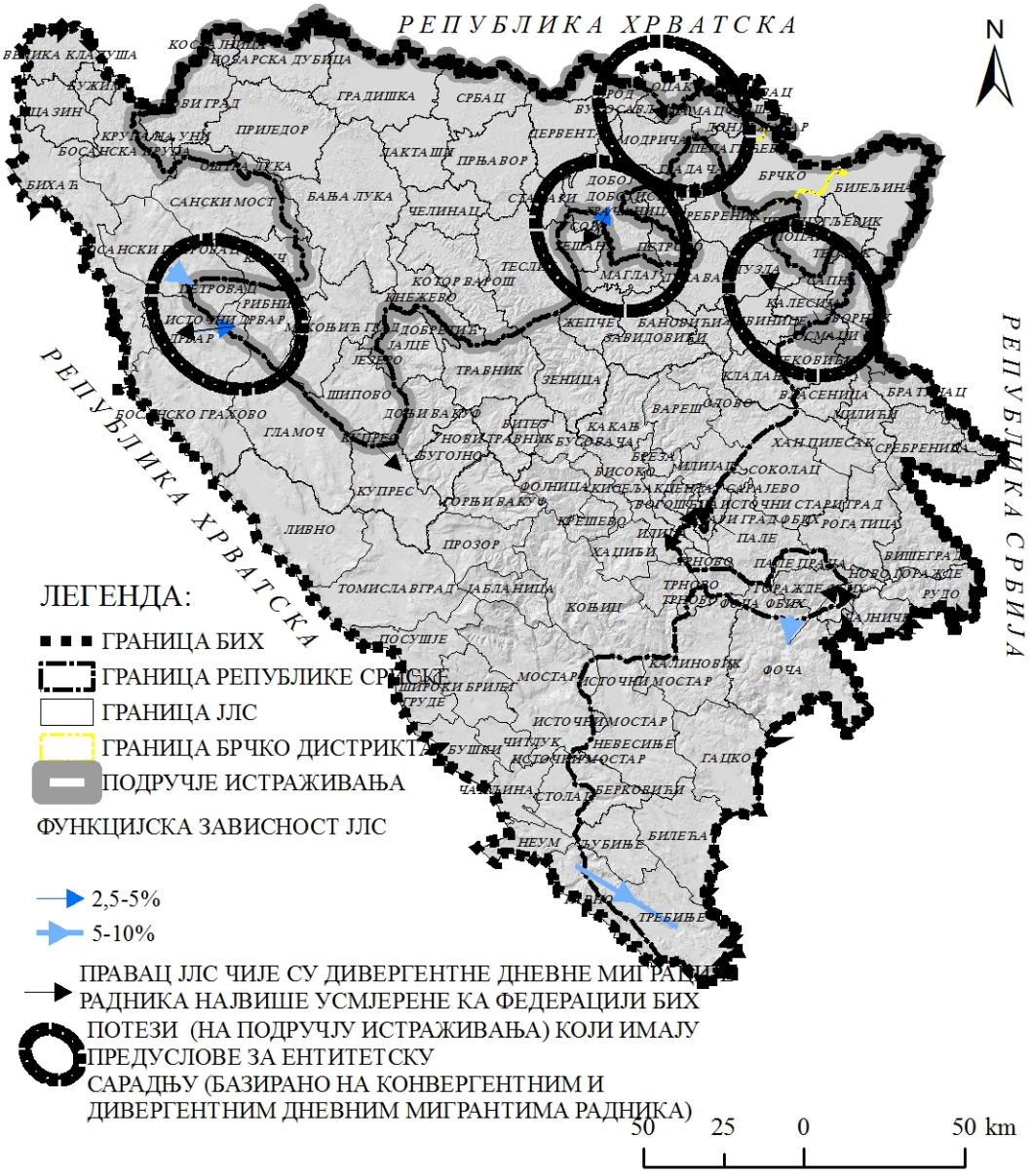
Дневне миграције омогућавају увид у тренутни и будући потенцијал територијалне сарадње, те у локални и регионални развој са обе стране границе. Република Српска је специфична по томе што осим државне има и ентитетску границу.

У овом дијелу рада дневне миграције имају улогу *„откривања“* интегритета, интеракције, блиских веза и међуодноса темељеним на дневним активностима радника, ученика/студената са обе стране наведних граница.

Са циљем схватања међуентитетске сарадње, анализиране су како конвергентне, тако и дивергентне дневне миграције радника и ученика/студената.

Конвергентне и дивергентне[344] *дневне миграције радника*, указале су на сљедеће потезе ентитетске сарадње: **Босански Петровац – Петровац,** Фоча БиХ – Фоча, Равно – Требиње, **Добој Југ – Добој, Дрвар – Источни Дрвар,** Трново ФБиХ – Трново, Чајниче – Горажде, **Добој – Тешањ,** Фоча – Горажде, **Источни Дрвар – Дрвар,** Источно Ново Сарајево – Сарајево Центар, **Купрес – Купрес ФБиХ,** Ново Горажде – Горажде, **Осмаци – Калесија,** Пале – Сарајево Центар, Трново – Илиџа, **Вукосавље – Оџак, Зворник – Тузла.**

[344] за анализу конвергентних дневних миграната радника користили су се већ обрађени подаци, тј. само оне ЈЛС са функцијском зависношћу од и преко 2,5% (% радника дневних миграната у укупном броју радника ЈЛС даваоца миграната) са напоменом да преко 5% представљају зависне ЈЛС; дивергентне дневне миграције радника базирале су се на простом показатељу – доминантношћу дневних миграција ка Федерацији БиХ у укупном броју дивергентних дневних миграната радника (оправданост кориштења овог параметра врло је једноставна – циљ овог дијела рада није да се утврди функцијски значај центра у Федерацији БиХ у који долазе мигранти, гдје би се морао рачунати детаљан урбани систем);

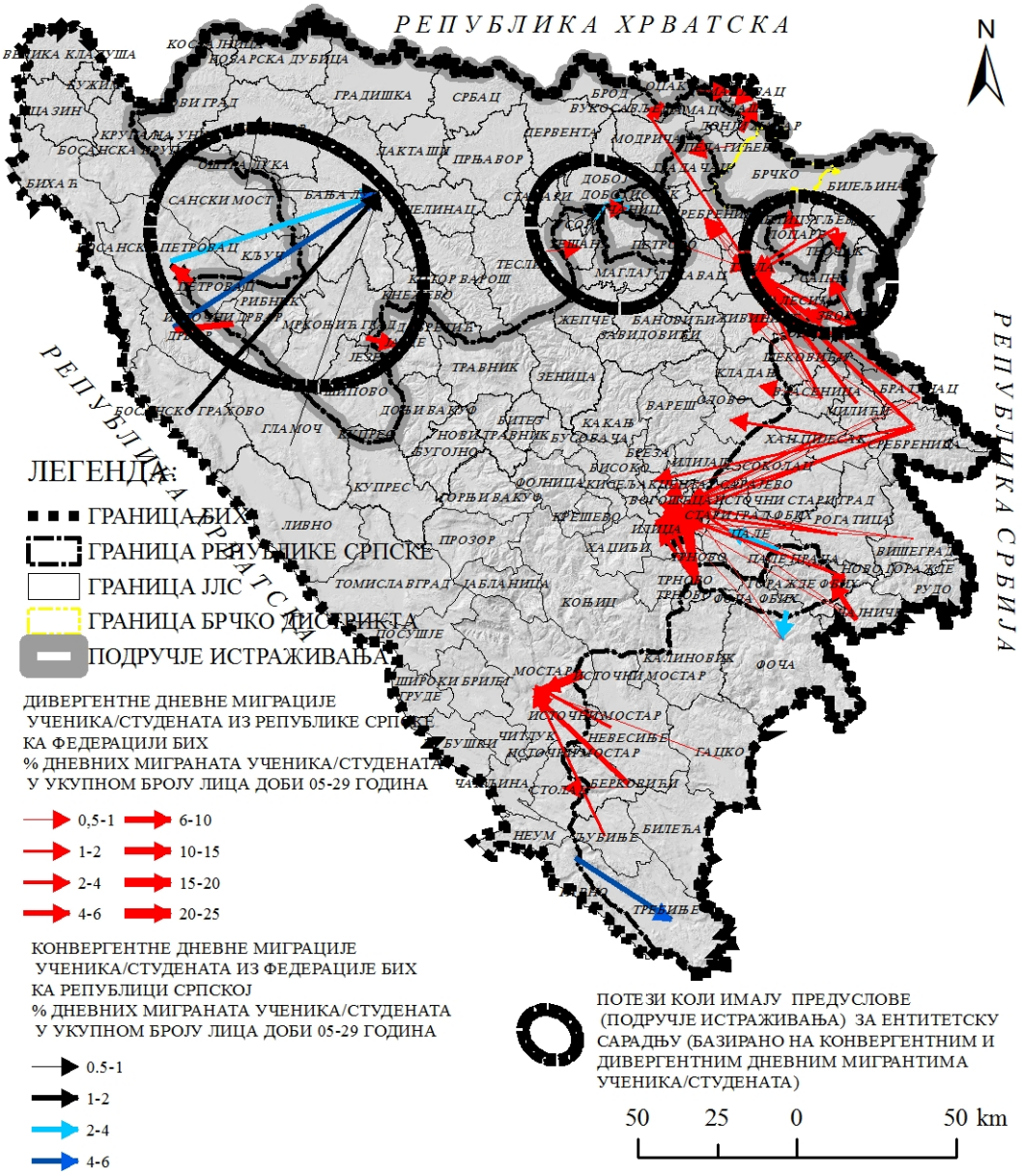

Карта бр. 84.: Потези који имају предуслове за међуентитетску сарадњу (подручје истраживања) базирано на конвергентним и дивергентнм дневним миграцијама радника *(литература је предочена у оквиру дијела рада која се односи на „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)*

Ослањајући се и на анализу *конвергентних и дивергентних дневних миграција ученика/студената*[345], уочена је на повезаност сљедећих ЈЛС: Дрвар – Бања Лука, Равно – Требиње, Добој Исток – Добој, Пале ФБиХ – Пале, Босански Петровац – Бања Лука, Фоча ФБиХ – Фоча, Добој Југ – Добој, Босански Петровац – Петровац, Босанско Грахово – Бања Лука, Тешањ – Добој, Усора – Добој, Трново ФБиХ – Источна Илиџа, Сански Мост – Приједор, Сапна – Зворник, Грачаница – Добој, Сански Мост – Бања Лука, Гламоч – Бања Лука, Петровац – Босански Петровац, Лопаре – Челић, Братунац, Источна Илиџа, Источни Стари Град, Источно Ново Сарајево, Ново Горажде, Пале, Рогатица, Соколац, Сребреница, Трново, Фоча, Хан Пијесак, Чајниче – Сарајево Центар, Добој – Добој Исток, Шамац – Домаљевац Шамац, Источни Дрвар – Дрвар, Ново Горажде, Чајниче – Горажде, Пелагићево – Градачац, Берковићи, Гацко, Љубиње, Невесиње, Источни Мостар – Мостар, Братунац, Вишеград, Источна Илиџа, Источно Ново Сарајево, Сребреница, Трново – Илиџа, Сребреница – Илијаш, Језеро – Јајце, Зворник, Осмаци – Калесија, Власеница – Кладањ,

[345] издвојене су ЈЛС са и преко 0,5 % лица у доби 05-29 година који дневно мигрирају због школовања

Трново, Вишеград, Источна Илиџа, Источно Ново Сарајево, Ново Горажде, Рогатица, Фоча, Хан Пијесак, Чајниче – Нови Град Сарајево, Источна Илиџа, Источно Ново Сарајево, Ново Горажде, Пале, Трново – Ново Сарајево, Вукосавље – Оџак, Хан Пијесак – Олово, Доњи Жабар, Шамац – Орашје, Зворник – Сапна, Власеница, Милићи, Сребреница – Сребреник, Источна Илиџа, Источни Стари Град, Трново – Стари Град Сарајево, Берковићи – Столац, Угљевик – Теочак, Теслић – Тешањ, Трново – Трново ФБиХ, Братунац, Власеница, Вукосавље, Зворник, Лопаре, Милићи, Осмаци, Петрово, Сребреница, Угљевик – Тузла, Хан Пијесак – Вогошћа, Власеница, Сребреница – Живинице.

Карта бр. 85.: Потези који имају предуслове за међуентитетску сарадњу (подручје истраживања) базирано на конвергентним и дивергентним дневним миграцијама ученика/студената *(литература је предочена у оквиру дијела рада која се односи на „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)*

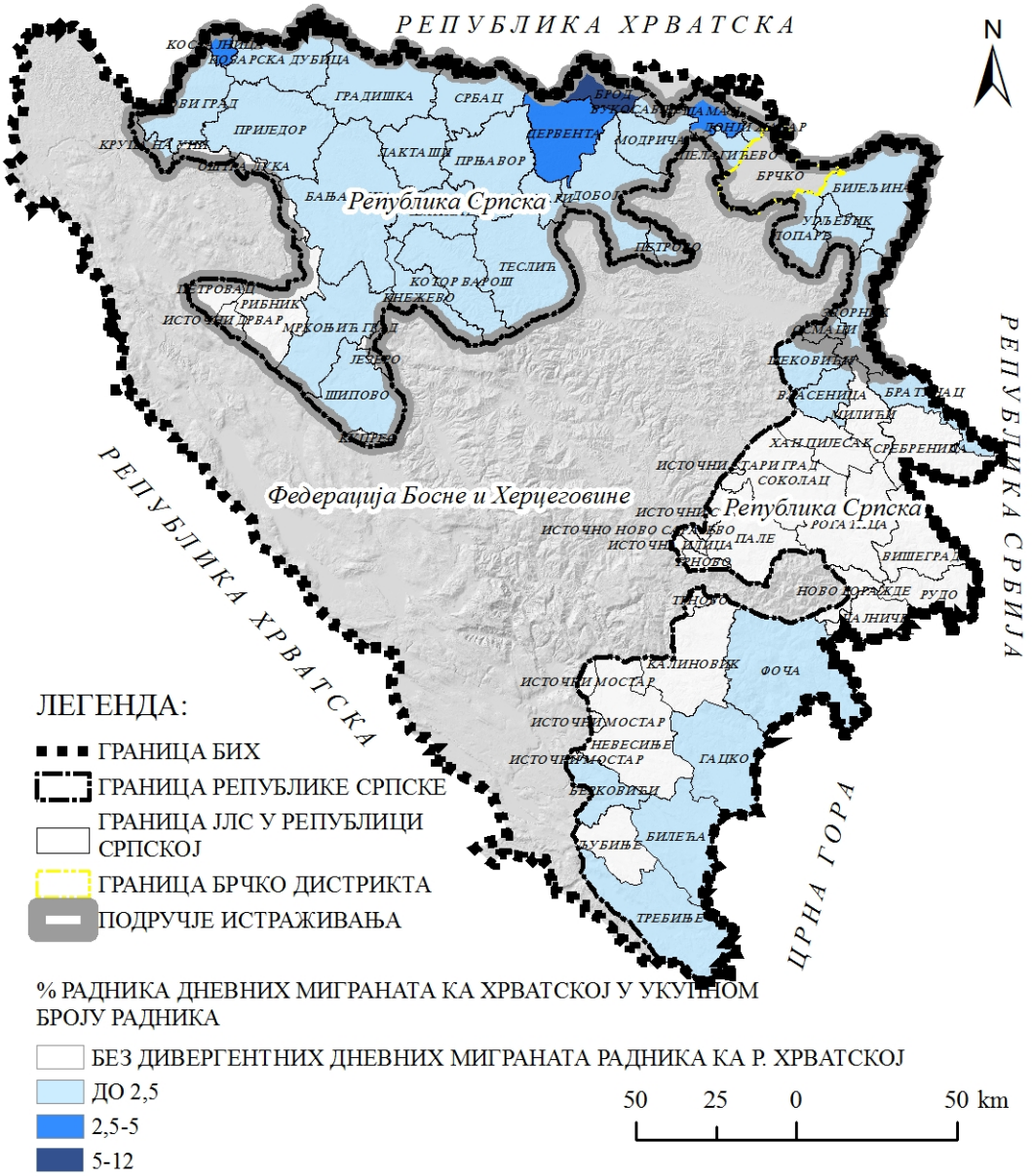
Са циљем схватања међудржавне сарадње, анализиране су дивергентне дневне миграције радника и ученика/студената. У том смислу, наводи се сљедеће:

– дневне миграције ученика/студената[346] на релацији Република Српска – Хрватска, Република Српска – Србија указују на повезаност:

[346] издвојене су ЈЛС са и преко 0,5 % лица у доби 05-29 година који дневно мигрирају због школовања

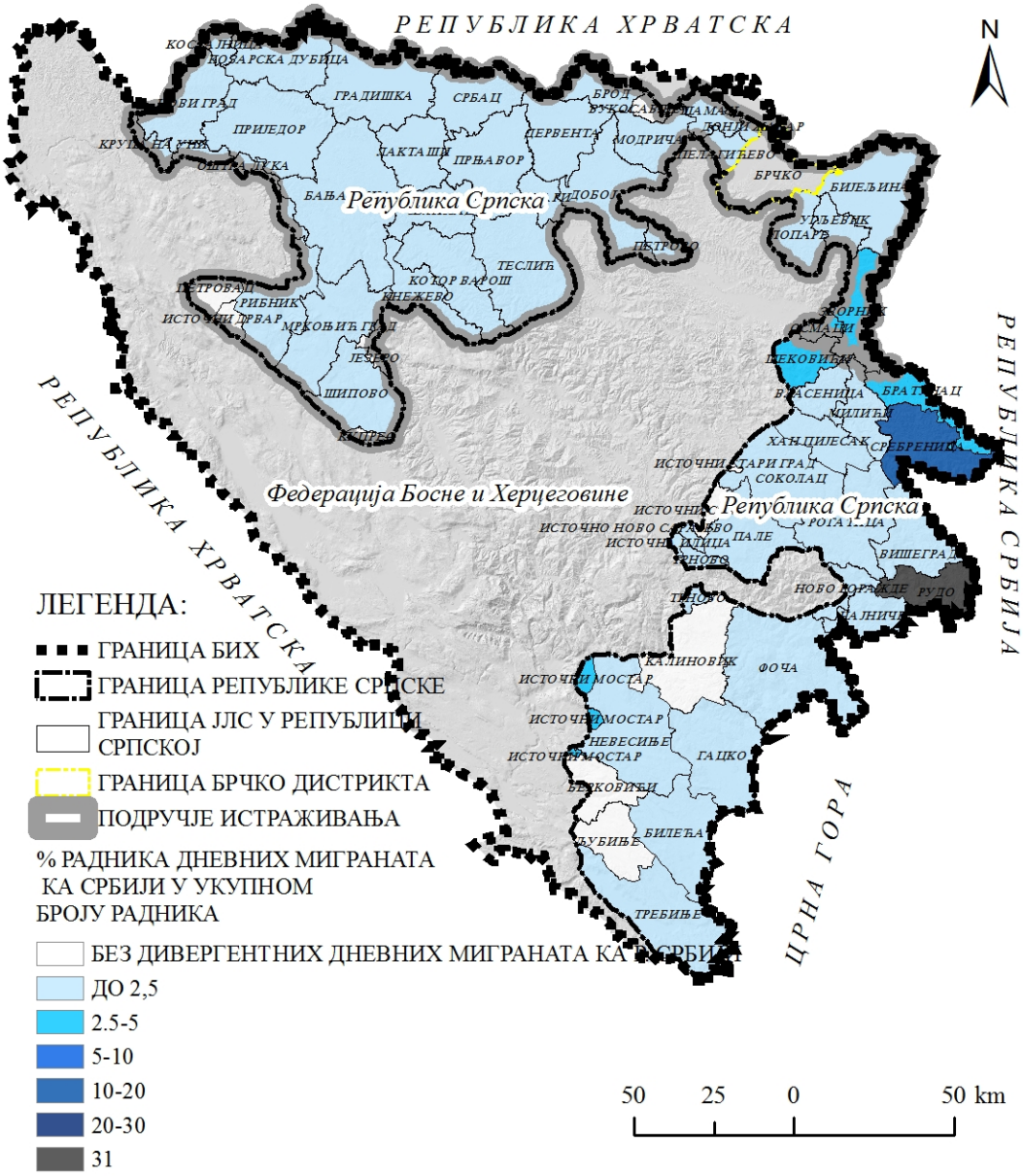
- Брода, Шамца, Костајнице, Дервенте, Пелагићева, Модриче и Републике Хрватске;
- Рудог, Источног Мостара, Сребренице, Зворника, Братунца, Вишеграда, Бијељине, Осмака, Требиња, Гацка, Костајнице, Љубиња и Шековића и Републике Србије;

– дневне миграције радника[347] на релацији Република Српска – Хрватска, Република Српска –Србија указују на повезаност:
  - Брода, Шамца, Костајнице, Дервенте, Новог Града, Пелагићева, Модрича, Котор Вароши, Приједора, Козарске Дубице, Теслића и Републике Хрватске;
  - Рудог, Сребренице, Источног Мостара, Шековића, Зворника, Братунца, Осмака, Вишеграда, Чајнича, Бијељина, Власенице, Милића, Невесиња, Кнежева, Трнова и Костајнице и Републике Србије.

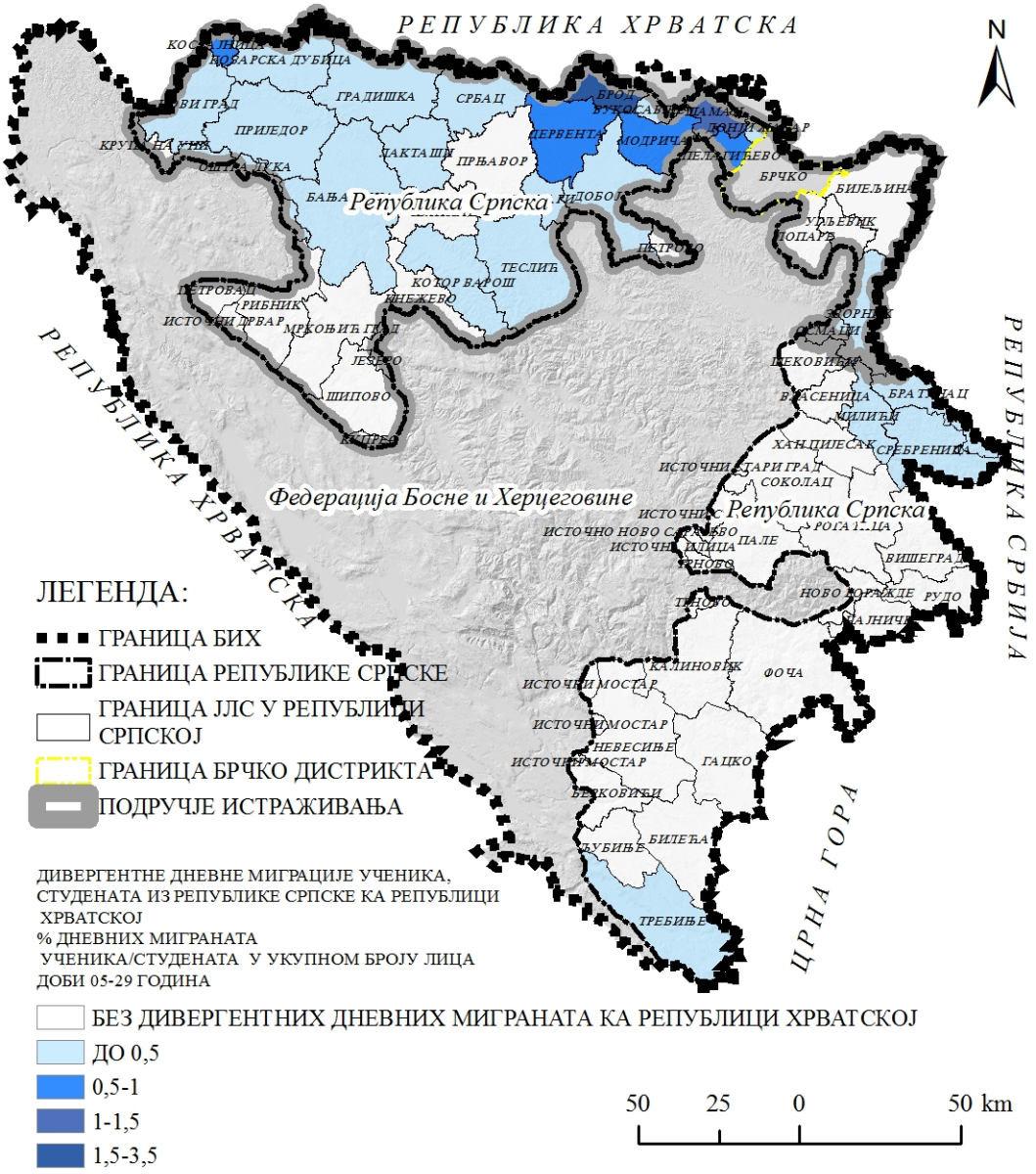

Карта бр. 86.: Дивергентне дневне миграције радника ка Републици Хрватској *(литература је предочена у оквиру дијела рада која се односи на „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)*

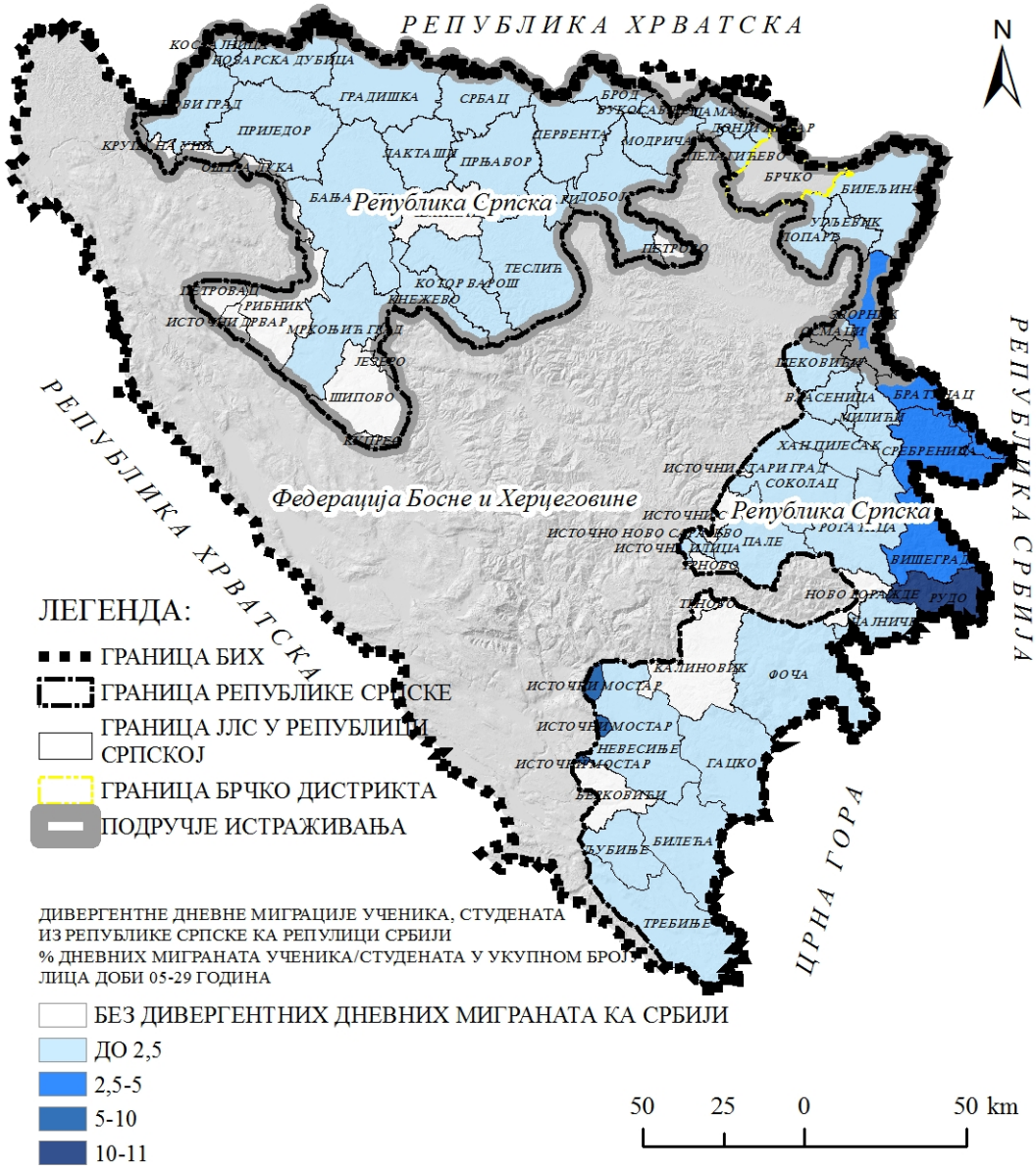
[347] издвојене су ЈЛС са и преко 0,5 % радника дневних мигранта у укупном броју радника

Карта бр. 87.: Дивергентне дневне миграције радника ка Републици Србији *(литература је предочена у оквиру дијела рада која се односи на „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)*

Карта бр. 88.: Дивергентне дневне миграције ученика/студената ка Републици Хрватској (*литература је предочена у оквиру дијела рада која се односи на „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)*

Карта бр. 89.: Дивергентне дневне миграције ученика/студената ка Републици Србији *(литература је предочена у оквиру дијела рада која се односи на „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања")*

На крају овог дијела, закључује се да је подручје истраживања са аспекта дневних миграција како ученика/студената тако и радника, великим дијелом *„окренуто"* ка Хрватској (посавски простор), док простор Бијељине и јужно од ње *„окренуто је"* ка Србији.

4.4.3 Осовине развоја у контексту прекограничне сарадње

С обзиром на тематику ове дисертације, поставља се питање на који начин се осовине развоја могу посматрати као одређени тип територијалне, тј. прекограничне сарадње. Уколико кренемо од подјеле која је предочена у овом раду, а односи се на егзистирање локалних, регионалних, националних, интернационалних и интерконтиненталних осовина развоја, може се повући условно одређена паралела националних, интернационалних осовина и већ поменуте прекограничне и транснационалне територијалне сарадње.

Иако територијална сарадња, као што је већ објашњено у претходном сегменту рада, постоји и данас (БиХ и околне земље, ентитетске везе), осовине развоја али и кореспондентна насеља који су егзистирали до деведесетих година прошлог вијека данас не постоје. Имали смо

осовине развоја Сплит – Ливно – Бања Лука, Мостар – Чапљина – Метковић – Плоче, кореспондентна насеља Босански Брод – Славонски брод, Градишка – Нова Градишка итд. Послијертна дешавања, довела су не само до етничке, већ и до хомогенизације у развојном смислу, гдје су ентитети и државе окренути својим центрима. Такође, поједини центри су добили, а неки изгубили на значају. Дакле, ситуација је дјелимично боља, али се не може, примјера ради, говорити о подјељености и комплементарности функција два града, како је некада постојало и одвијало се (у Босанском Броду индустрија, у Славонском Броду услуге, здравство итд.), нити о међудржавним осовинама. Данас говоримо искључиво о прекограничнооj сарадњи. Неоспорна је чињеница да ће изградњом посавског аутопута, тј. јачањем посавског коридора развоја, Унско – сански кантон добити на значају и важности. Осим јачања овог подручја, остварiће се и квалитетнија комуникација са Републиком Српском и Федерацијом БиХ.

Сублимирајући све наведено, остварује се и очекује сарадња (подручје истраживања-ФБиХ, подручје истраживања-Република Србија, Република Хрватска) у сљедећим областима, кроз различите активности:

- заштита животне средине и управљање природним ресурсима, заштита културно-историјског и природног насљеђа, промовисање енергетске ефикасности:
    - рјешавање проблема који настају природним непогодама (поплаве, земљотреси);
    - управљање водним ресурсима слива ријеке Саве;
    - управљање ванредним ситуацијама у сливу ријеке Саве;
    - управљање отпадом-рехабилитација постојећих депонија, уклањање дивљих депонија, изградња регионалних депонија...;
    - чишћење ријека;
    - превенција ризика и катастрофа у сливовима ријека;
    - успостављање мониторинга квалитета ваздуха у већим центрима ЈЛС;
    - унапређење културно-историјског и природног насљеђа и стварање отворености за посјетиоце, тј. за развој туризма;
    - очување биодиверзитета;
    - сарадња у области енергетске ефикасности и одрживог развоја;
- привредни развој:
    - јачање малих и средњих предузећа, јавно-приватног партнерства, побољшање пословног окружења...;
    - туристички развој;
    - умрежавање туристичке понуде;
    - унапређење услова пловидбе на ријеци Сави;
    - интеграција привреде прекограничног простора;
- инфраструктурни развој:
    - заједничко планирање и спровођење различитих инфраструктурних пројеката;
    - изградња и реконструкција саобраћајне инфраструктуре;
    - изградња и реконструкција електроенергетске и телкомуникационе инфраструктуре;
    - изградња и реконструкција хидротехничке инфраструктуре;
- друштвени развој:
    - здравство (побољшање услова пружање здравствене заштите);
    - образовање (унапређење услова у школама);
    - културни идентитет у функцији сарадње;
    - социјална заштита (побољшање услова пружање социјалне заштите);

- прекогранична интеракција људи кроз заједничке културне, образовне, социјалне активности итд.

Потврда наведеног, уочава се и кроз анализу пројекта који су се реализовали или који се реализују: туристички развој у току ријеке Уне између Републике Хрватске и БиХ (Козарска Дубица и Костајница), изградња коридора Vc кроз Републику Српску и Федерацију БиХ, изградња моста у Градишкој као веза аутопута Бања Лука-Градишка са аутопутем Загреб-Београд, чиме ће се рјешити и проблем уског грла на граничном прелазу између ове двије земље, изградња, уређење и повезивање бициклистичких стаза Хрватске (парк природе Лоњско поље) и БиХ (национални парк Козара) чиме се добија нови туристички производ, сарадња БиХ и Хрватске у области наутичког туризма на ријеци Сави и промовисање туристичке понуде Посавине, очување станишта Панчићеве оморике, као сарадња БиХ и Србије, сарадња БиХ и Србије у домену заштите природних ресурса, тј. стварању одрживог прекограничног региона ове двије земље, промоција обновљивих извора и енергетске одрживости на потезу Бијељина-Богатић, сарадња Србије и БиХ са циљем професионалне сарадње и јачања невладиног сектора итд.

V ЗАКЉУЧАК

На основу цјелокупног истраживања базираног на циљевима, задацима и хипотезама, изнедрили су се сљедећи закључци:

- теоријска анализа указала је на методолошку основу осовина као и на класификацију према кључним карактеристикама;
- позитивне стране осовинског (линијског) развоја су: поступно смањење неравнотеже у саобраћајној инфраструктури, повезивање руралних подручја, бољи приступ руралних подручја индустријским производима као и транспорт пољопривредних производа урбаним подручјима, повећање потицаја за успостављање комерцијлне и индустријске активности (примјер изградња привредних зона у близини петља итд.), потицај децентрализацији, потицај развоју центара на самој осовини, нодуси дуж коридора могли би подржати економски развој који се у другим околностима не би ни десио, рурална подручја се могу профилисати као нови развојни центри кроз специјализовану производњу, подручја проласка великог броја путника и терета привлачни су за компаније...;
- негативне стране осовинског (линијског) развоја су: стварање јаза између руралних и урбаних подручја, осиромашење подручја ван осовине развоја, могућност стварања нежељених концентрација на ужем подручју осовине, мањак инфраструктуре у руралним подручјима може довести до додатних трошкова превоза, пејзажна фрагментација, загађења, саобраћајна загушења...;
- утврђене су компоненте осовина: рута, инфраструктура, ток промета, постојање развојних центара, интеракција на осовини;
- осовине развоја на тлу Европе утврђене су кроз анализу различитих докумената: „Извјештај Европске конференције министара одговорних за просторно уређење“, студија „Просторно уређење европски проблем“,ESDP, „“Водећи принципи за одрживи просторни развој европског континента“, ESPON...)
- осовине развоја на територији Републике Српске дефинишу се кроз стратешке документе од времена стварања Републике Српске до данас;
- осовине на нивоу БиХ (у садашњим границама и подјелом) нису утврђене;
- повезаност осовина на релацији ентитета није успостављена, иако постоје предуслови за то;
- могуће локације веза између осовина Републике Српске и Федерације БиХ су: коридор Vc, Брчко Дистрикт, Нови Град, Сански Мост-Бања Лука;
- утврђена је дезинтеграција осовина које су постојале прије деведестих година али и кореспондентних насеља (међудржавни ниво);
- осим наведног, десиле су се промјене и у административно-територијалној организацији гдје је аутор рада дао детаљан приказ за сваку ЈЛС подручја истраживања (одређене ЈЛС су „пресјечене“ ентитеском линијом разграничења, при чему је центар ЈЛС припао једном од ентитета, десиле су се промјене и у статусу ЈЛС-одређене су добиле статус Града);
- дефинисано је подручје истраживања; обухвата шири „окружујући“ простор посавске осовине (која је дефинисана стратешким планском документом Републике Српске), укључујући Осмаке и Зворник;
- „припајање“ ове двије ЈЛС је базирано, између осталог, на анализи дивергентних дневних миграната радника;
- валоризација рељефа, тј. дигиталног модела терена из које је генерисана хипсометрија, експозиција и инклинација, указала је да су најповољнији природни услови лоцирани у сјеверном дијелу подручја истраживања; овом анализом је потврђена хипотеза да су „физичко географски фактори предиспонирали ареале

концентрације становништва“, јер управо на овом потезу живи око 80% становништва Републике Српске; ту су и ЈЛС са највећим демографским капацитетом;

- о значају подручја истраживања говоре и подаци о привредном развоју: ту се биљежи преко 75% регистрованих пословних субјеката у домену-терцијарно-квартарног сектора, ту су већином лоцирана предузећа са највећим приходима и добити, истиче се доминантност Бања Луке и подручја истраживања по броју новорегистрованих првредних друштава са елементима страних улагања...;
- размјештај становништва одраз је не само физичко-географских карактеристика већ и оживљавања привреде у периоду послије рата;
- због специфичности, дневне миграције су анализиране кроз гравитациони значај и дневне урбане системе кроз фукцијску зависност од мјеста рада; гравитациони значај (број дневних миграната и утврђивање миграционог салда) аутор је представио различита обиљежја од „веома јаке гравитационе јединице локалне самоуправее“ до „јединице локалне самоуправе без конвергентних и дивергентних дневних миграната“; такође дата је и анализа дневних урбаних система свих ЈЛС подручја истраживања, посебно са аспекта функцијске зависности од мјеста рада (класификација је дата на сљедећи начин: зависна, средње зависне и слабо зависне и независне ЈЛС);
- подручје истраживања има већу густину жељезничке мреже у односу на остатак Републике Српске, као и односу на цијелу Републику Српску; исти је случај и са параметрима дужине комуникација на 10000 становника, као и густина мреже у односу на површину и број становника;
- подручје истраживања има већу густину саобраћајне мреже (заједно аутопутеви, магистрални и регионални путеви) у односу на остатак и цијелу Републику Српску; дужина комуникација на 10000 становника, као и густина мреже у односу на површину и број становника је највећа на подручју јужно од Осмака и Зворника, као посљедица слабе демографске слике овог подручја;
- густина саобраћајне мреже аутопутева највећа је на подручју истраживања (подручје јужно од Осмака и Зворника нема изграђен нити један километар аутопута);
- на дионицама подручја истраживања забиљежен је највећи интензитет саобраћаја у Републици Српској;
- једини аеродорм за превоз путника је Бања Лука, који је лоциран на територији Општине Лакташи; од 2018. године овај аеродром заузима трећу позицију у БиХ по броју превезених путника;
- по морфолошким и хидролошким карактеристикама за развој ријечног транспорта издваја се ријека Сава; смјештена је у центру главне транспортне мреже за југоисточну Европу и као таква допуњава путне и жељезничке коридоре као и европски пловни пут фокусиран на ријеку Дунав; унутрашњу пловидбу потребно је комбиновати са осталим видовима транспорта са циљем повезивања центара и развоја индустрије; проблеми који су утврђени, а отежавају транспорт су: присутност наноса, постојање габаритних предмета и неексплодираних направа, осцилација дубина...;
- на подручју истраживања присутни сви видови транспорта, што би за посљедицу требало допринјети експанзији људских дјелатности, бољој приступачности, повећању брзине кретања;
- изградњом аутопутева на подручју истраживања, саобраћајно тежиште се преноси на Републику Српску (веза са Србијом се најчешће одвијала путем аутопута Београд-Загреб);
- аутопут на сјеверној осовини везаће се на коридор Vc, а значај је у сљедећем: остварује се веза луке Плоче са коридором X, отвара се могућност преусмјеравања хрватске тзв. „далматине“, тј. везе Славоније и Далмације на овај коридор, повезивање Републике Српске са југом и сјевером Европе...;

- област водоснбдјевања и канализације, може се карактерисати као незадовољавајућа;
- утврђена су и плавна подручја, а као најугроженија подручја су око ријеке Саве, Сане, Врбаса, Босне, Дрине и Укрине;
- утврђена су потенцијална развојна подручја ријеке Саве: ток ријеке Саве – пловидба, изградња лука, водоснабдјевање, изградња привредних зона и ЈЛС које имају „излаз“ на ријеку Саву-туризам;
- електроенергетска инфрасттруктура графички је приказана кроз 110, 220, 400 kV DV, ТС 110, 220, 400 kV, термелектране и хидроелектране;
- телекомуникациона инфрастуктура је представљена кроз оптику и централе (категоризација: локална терминална централа, међународна телефонска централа, регионална телефонска централа, транзитна телефонска централа);
- локација за стварање мултимодаланог транспорта: Брод-Шамац, Маховљани;
- јавне службе, које су дефинисане према Закону о систему јавних служби, класификоване су и анализиране кроз сљедећу подјелу: обавезне, стандрадне и елитне; обавезне службе представљају „огледало“ демографске слике по насељеним мјестима; подручје истраживања има јачи демографски капацитет, те тиме и бољу опремљеност овим објектима; као и код основних и стандардне службе углавном прате центре ЈЛС (предшколске установе, објекти за средњошколско образовање, болнице...), с тим да објекти за област здравства (Заводи, Институти, Клинички центар...) су лоцирани у Бања Луци; објекти културе су лоцирани у већим ЈЛС (матична библиотека, народна и универзитетска библиотека), а остали објекти културе прате скоро све ЈЛС подручја истраживања; виши привредни суд и и врховни суд лоцирани су у Бања Луци, а окружни судови у Бања Луци, Бијељини, Добоју и Приједору; распоред основних судова прати ЈЛС већег демографског значаја; елитне службе су лоциране у већим урбаним центрима, с тим да постоје и ЈЛС које се одликују слабим демо-економским капацитетом, а на својој територији имају ове службе (музеји-локација везана географски за тај простор итд);
- класификација индикатора на примарне и секундарне за дефинисање хијерархије центара на територији подручја истраживања није могућа и реална, јер се они прожимају и стварају реалну слику стања на терену;
- такође, примјена и квантитативних и квалитативних метода хијерархије центара се сматра употребљивом; ово је врло значајано јер примјена примјера ради, само квантитативног метода може створити погрешну слику о стању на терену (већи степен централитета имају Осмаци, Лакташи, Нови Град, Брод, Шамац од Бијељина);
- дефинисани су индикатори за оцјену хијерархије центара по различитим групама, који су „укрштени“ са емпиријским спознајама и свеукупном анализом у овом раду (анализа демографских карактеристика, анализа гравитационог значаја ЈЛС, анализа распореда јавних служби, анализа инфратсруктурних система);
- изњедрила се класификација центара на пет рангова (први ранг је Град Бања Лука, други ранг је Бијељина, Добој, Приједор, Брчко Дистрикт);
- дефинисани су полови раста и развоја;
- пол развоја је Бања Лука (јачег значаја), Брчко, Бијељина, Приједор и Добој (слабијег значаја);
- полови разоја су темељ (арматура) посавске осовине;
- хијерархија осовина је производ хијерархије центара и обрнуто – у узајамној су спрези, односно чиниоци су обостраног развоја;
- заједно гледајући, физичко-географске и друштвено-географске карактеристике условиле су грубо дефинисање тј. формирање осовине развоја са различитим краковима;
- кракови и везе осовине дефинисани су на основу дневних миграција, развијеношћу инфраструктуре, хијерахије ценатара итд.

- термин“грубо“ се правда класификацијама осовина које су се изнедриле;
- утврђена је мултицентрична осовина, потенцијална и зрела осовина, интерурбана, регионална национална...;
- коридорски развој, било би прикладније, користити као терминологију у будућности;
- осовине су присутне и као структурно-просторни облик али и као циљ просторног развоја;
- цјелокупан развој сјеверног дијела, под именом коридорски развој, играће битну улогу у територијалној кохезији и интеграцији Републике Српске;
- територијална сарадња се базирала на кохезионој политици ЕУ;
- представљена су потенцијална подручја територијалне сарадње базирана на дневним миграцијама ученика/студената и радника.

VI ЛИТЕРАТУРА

Ћирилична литература:

1. Видовић, М., Миљуш, М. (2004). Локацијски проблеми – значај, врсте и начини решавања, Војнотехнички гласник, број 5/2004, Београд
2. Грчић, М., Раткај, И. (2003). Еврорегиони и еврокоридори као фактори интеграције земаља југоисточне Европе са Европском унијом, Зборник радова Географског факултета, свеска LI.
3. Драгојловић, Ј. (2017). Нодални центри Топличког округа, докторска дисертација, Географски факултет, Београд
4. Ђорђевић, Ј. (2004). Типологија физичко – географских фактора у просторном планирању. Београд: Географски институт Јован Цвијић, књига 59
5. Ђорђевић, Ј., Тошић, Б. (2013). Регионално планирање и развој, Природно – математички факултет Универзитета у Новом Саду, Нови Сад.
6. Ђурђев, Б. (2001). Основне технике у демографији. Друштво демографа Југославије, Београд.
7. Живак, Н. (2015). Регионализација као детерминанта просторног развоја Републике Српске, Докторска дисертација, Географски факултет, Београд
8. Јанић, М. (1996). Појмовник. Београд: Дирекција за изградњу града Београда
9. Кузмановић, Д. (2012). Просторно – функцијски процеси на подручју Града Бања Лука, мастер рад, Географски факултет, Београд
10. Лукић, В. (2008). Конвергентне и дивергентне дневне миграције становништва Панчева, Докторска дисертација, Географски факултет, Београд
11. Мандић, М. (2013). Карактеристике урбаног развоја Бање Луке, савремена просторно – функционална трансформација града, Географско друштво Републике Српске, Бања Лука
12. Мандић, М. (2015). Геопросторне посљедице демографског развоја Републике Српске у контексту промјена у насеобинском систему, Демографска политика у Републици Српској – стварност и потребе, Академија наука и умјетности Републике Српске, Књига 10
13. Маринковић, Д. (2005) Демографски проблеми процеса избјеглиштва у Републици Српској. Бања Лука: Геогарфско друштво Републике Српске, посебна издања
14. Маринковић, Д., Мајић А. (2013). Демографске промјене у природном кретању станонвиштва Републике Српске у периоду 1996 – 2011. године, Зборник обиљежавања 20. годишњице Географског друштва Републике Српске, Бања Лука
15. Марић, Ђ., Бајић, Д. (2004). Практикум, економска географија општи дио, Бања Лука
16. Милошевић, З. (2016). Нодални центри – детерминанта одрживог развоја система насеља златиборског округа, докторска дисертација, Географски факултет, Београд
17. Милосављевић, Р. (1973). Клима Босне и Херцеговине, Докторска дисертација – манускрипт, Сарајево
18. Пејановић, Ђ. (1955). Становништво Босне и Херцеговине. САНУ, Посебно издање, књига 12, Београд
19. Процјена угрожености од елементарне непогоде и друге несреће (2013). Републичка управа цивилне заптите, Источно Сарајево
20. Раичевић, Б. (1968). Полови раста – појам и примена у пракси, Економска мисао бр.4, Београд.
21. Селинић, С. (2005). Омладина гради Југославију (Савезне омладинске радне акције у Југославији 1946 – 1943), Архив, часопис Архива Србије и Црне Горе
22. Тошић, Д. (2012). Принципи регионализације, Географски факултет Универзитета у Београду.

23. Тошић, Д. (1999). Просторно – функцијски односи и везе у нодалној регији Ужица, докторска дисертација, Географски факултет, Београд
24. Трбић, Г. (2010). Екоклиматска рејонизација перипаноснког обода Републике Српске. Бањалука: Геогарфско друштво Републике Српске, посебна издања, књига 18
25. Џелебџић, О. (2013). Теоријско – методолошке основе дефинисања критеријума и индикатора просторног развоја Србије, Докторска дисертација, Географски факултет, Београд

Latinična literatura:

1. Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine tom 1., 2., 3. (1988). Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Sarajevo
2. Ahmetbegović, S. (2014) Reljef kao faktor razmještaja stanovništva u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Acta Geographica Bosniae et Herzegovina, 1, str. 97-111.
3. Ahmetbegović, S., Stjepić – Srkalović, Ž., Gutić, S. (2015). Klima kao faktor razmještaja stanovništva i naselja u Bosni i Hercegovini, Acta geoographica Bosniae et Herzegovinae 2015, 3.
4. Albertchts, L., Tasan –Kok, T. (2009). Corridor and axis development, International Encyclopedia of Human Geography
5. Bahr, G. (1976). Die Achsenkonzeption als Leitvorstellung fur die stadtebauliche ordnung in Hamburg. Veroffentlichungen der Akademie fur Raumforschung und Landesplanung 113.
6. Berry, B.J.L. (1969). Ribbon developments in the urban bussines pattern. Annals, the Assocation of American Geographers.
7. Borisov, M., Petrović, M., Vulić, M. (2014). Vizuelizacija 3D modela geopodataka i njihova primjena, Geodetski glasnik broj 45, Sarajevo
8. Blumenfeld, H. (1972) The Modern metropolis, Cambridje, Mass, Mitt – Press
9. Botham, R. (1983). The road programme and regional development. The problem of the counterfactual. In button KJ&Gillingwater D (eds) Transportation, Location and Spatial Policy. Aldershot (VK) Gower
10. Boudville, J. (1965). Les espaces economiques, Presses Iniversitares de France, Paris
11. Council of Europe Conference of Ministers responsible for Spatial/Regional planning CEMAT – Basic texts 1970 – 2010., Territory and landscape, No. 3
12. Čabrić, N. (2015). Intermodalna transevropska trensportna mreža, TEC – Traffic engineering & communications, god 2, vol. 1.
13. Darwent, D.F. (1969). Frowth poles and growth centres in regional planning: A review. Enironment and plannig
14. Dinić, J. (1976). Saobraćajna geografija, Beograd
15. Dželebdžić, O. (1994). Indikatori i kriterijumi o naseljima uopštinskim i regionalnim prostornim planovima, Naučni skup „Perspekive planiranja i uređenja prostora u Srbiji“, IAUS, Beograd
16. ESDP The European Spatial Development Perspective (Perspektiva evropskog prostornog razvoja) (1999). Potsdam, 10-11maj, Potsdam (Hrvatski prevod)
17. ESPON SGPTD Second tier cities and territorial development in Europe: performace, policies and prospects,final report 2012
18. ESPON SGPTD Second tier cities and territorial development in Europe: performace, policies and prospects, scientific report, 2012
19. ESPON TOWN Small and medium sized towns intheir functional territoral context, scientific report, 2014;
20. ESPON TOWN Small and medium sized towns in their functional territoral context, final report, 2014;

21. ESPON TRACC Transport Accessibility at Regional/Local Scale and Patterns in Europe (2015), scientific report ,Volume 2
22. Geyer, H.S. (1988). The terminology, definition and calssification of development axes, SA Geographer.
23. Geyer, H.S. (1987). The development axis as a development instrument in Southern African development area, DOI:10.1080/03768358708439316
24. Glamuzina, M., Glamuzina N.(1998). Problem centralnog naselja u Općini Gradac, Geoadria, Zadar
25. Grgurević, O. (1991). Relativni centralitet naselja u Hrvatskoj
26. Gruber, R. (1976). Vergleichendo Analyse von Entwicklingsachsen als elemente landesplanersicher konzeption (im Rahmen punktaxialer systeme). Veroffentlichungen der Akademie fur Raumforschung und landesplanug.
27. Feletar, D. (1986). Prinos poznavanju periodizacije i regionalizacije industrije Jugoslavije. Geografski glasnik, broj 48, str. 85-98
28. Friedman, J (1966). Regional development Policy: A case study of Veneezuela. Cambridge mass, MIT Press
29. Friganović, M. (1970). Gravitacijske zone dnevne migracije u radne centre Hrvatske. Geografski glasnik, br. 32
30. Hadžibegović, I. (2004). Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu 19. i 20. stoljeća, Institut za istoriju, Sarajevo
31. Haggett, P. (1983). Spatial diffusion: toward regional convergence, Geography:A modern Syntesis, Revised 3rd edition, Harper Collins Publishers Inc, New York.
32. Hall, P. (1984). The World Cities. London, Weidenfield & Nicolson.
33. Healey, P. (2004). The treatment of space nad place in the new strategic spatial planningin Europe, International urban and regional research 28
34. Hirschman, A. O. (1972). The strategy of economic development, London: Yale University
35. Hope, A., Cox, J. (2015). Development corridors, Coffey international development
36. House, J. V. (1977). The UK space: Resources, Environment and Future. London: Weidenfield and Nicolson
37. Hurd, R.M. (1924). Principles of city land values. New York:Real Estate record association
38. Iurea, D. (2012) Implications and interpretations of corridor and axis development, present environment and sustiainable development, vol.6 no.1
39. Jogun, T. (2015). Teorijska osnova modela prostorne difuzije, Geografski horizont, broj 61/1, Zagreb, str. 33-44
40. Jukić, M. (2008). Rijeka Sava kao resurs u prostronom planiranju, Geoadria, broj13/1, Zagreb
41. Jurilj, I. (2020). Projekti prekogranične suradnje kao generator razvoja zajednice – projekt "Adriatic Canyoning", elektronički zborbnik radova Građevinskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru
42. Juzbašić, Dž. (2002). Politika i privreda u Bosni i Hercegovini pod Austrougarskom upravom, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hervegovine, Sarajevo
43. Kamberović, H. (1998). Osnovna obilježja razvoja društva u Bosni i Hercegovini od 1945. do 1953 godine, Časopis za savremenu povijest 30, br. 2, Zagreb
44. Kistenmacher, H. (1976). Zur theoretischen begrundung und planungspraktischen Verwendbrkeit von Achsen. Veroffentlichungen der Akademnie fur Raumforschung und Landesplanung.
45. Koch, T. P. (1976). Grundsatze fur die Verwendung von Achsen in der Landesplanung auf Grund von Erfahrungen in Schieswig – Holstein, Veroffenichungen de Akademie fur Raumforschung und Landesplanung 113.
46. Kostić, M., Gigović, LJ., Prodanović, G. (2014). Evaluacija morfometrijskih karakteristika terena primenom Gis tehnologije, Međunarodna naučna konferencija Univerziteta Singidunum.

47. Krešić, I. (1977). Prostorna ekonomija – Osnove teorije lokacije, razmještaja i organizacije u prostoru, Informator, Zagreb
48. Labus, M. (1994) Uloga ekonomije u raspadu Jugoslavije, Sociološki pregled, vol 28.
49. Ladavac, J. (2000). Analiza razvijenosti cestovne mreže u Republici Hrvatskoj: pregled po županijama, Ekonomski pregled, 51 (3-4), 359-374, Zagreb
50. Lukić, V. (2011). Dnevne migracije radnika u sistemu naselja Srbije, Stanovništvo 2/2011.
51. Lukić, V. (2013). O vezi između migracije i dnevne migracije, Stanovništvo 1/2013
52. Mayer, H.M. (1969). The spatial expression of urban growth. Commision on College Geography of the association of American geographers. Resource Paper no 7. Washington D.C
53. Moseley, M. J. (1974). Growth centeres – a shilbboleth? Area 5.
54. Murata, K. (1980). The industrial geography of Japan. London, Bell and Hyman
55. Musa, S. (2006). Utjecaj suvremene političko – teritorijalne podjele na regionalno prestruktriranje Hercegovine. Mostar: Motrišta glasilo Matice Hrvatske, broj 35, str. 26-38
56. Musa, S., Milićević, M.(2012). Osovine razvoja i urbana armature BiH
57. Nikolić, G. (2003). Multimodalni transport – čimbenik djelotvornog uključivanja Hrvatske u evropski prometni sustav, Zbornik radova – Sveučilište Rijeka, Ekonomski fakultet
58. Nejašmić, I. (2005). Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima, Školska knjiga, Zagreb
59. Nogales Galvez, E. (2014). Making economic corridors work for the aigricultural sector, Food and agriculture otganization of the United Nations, Roma
60. Papaioannou, J. (1969). Comment on the „corriodor“ concept. Ecistics.
61. Pašalić, E. (1960). Anatička naselja i komunikacije u Bosni i Hercegovini
62. Perroux, F. (1955). Note sur la notion de „pole de crossiance“, Economique Applique 7
63. Petovar, K. (2006). Javne službe kao deo urbanističkog planiranja i politke jednakih mogućnosti, Evropske strategije i politike u lokalnoj zajednici, Fond centar za demokratiju Beograd
64. Pottier, P. (1963).Axes de communication et development Economique, Revue Econoimique 14.
65. Pradeep, S. (2011). Regional corridors development in regional cooperation, Asian development bank
66. Premius, H., Zonneveld, W. (2003). What are corridors and what are the issues? Introduction to special issue: the governance of corridors, Journal of Transport geography 11
67. Purboyo, H., Santoso, E.B., Sawitri, D. (2012). The development of Local Nodes along Transportation Corridors: A Review of Development Axes Theory, Irsa Inti Conference 2012- Natural Resources, Environment and People's Welfare in Decentralized Indonesia
68. Richardson, H.W. (1979).Polarisation reversal in devloping countries.,Papers of the Regional Science Asoociation
69. Richardson, H. W. (1977). Regional Growth Theory, McMilan, London
70. Roseman, C. (1971). Migration as a Spatial and Temporal process", Annals of the Association of American Geographers, vol. 61, no 3
71. Rubenstein, J. M. (1978). The French New Towns. London,Johns Hopkins University Press
72. Santoso, E.B., Purboyo, H.,Sawitri, D. (2012) An Overview of development axes theory and the chance in making of transport node as settlement, Arte Polis 4 International conference – Creative Connectivity and Making of place
73. Senior, D. (1966). The Regional city: An Anglo-American Discussion of Metropolitan Planning, London, Longmans
74. Sić, M. (2012). Paneuropski prometni koridori i razvoj osječke regije, Hrvatski geografski glasnik, 74/2
75. Sić, M. (1990). Problematika razvoja autocesta u Hrvatskoj i Jugoslaviji na pragu 90. godina, geografski glasnik 52

76. Soya, M., Morales, R., Wolf, G. (1983). Urban restructuring: An analysis of soccial and spatial change in Los Angeles, Economic Geography 59
77. Spahić, M. (2002.) Opća klimatologija, Harfo –Graf Tuzla
78. Stern, E. (1986). Developing the inter – metropolitan periphery. Town and regional planning 20
79. Stojanovska-Stefanova, A., Atanasoski, D. (2015). Developmentof the pan european corridors in Macedonia, as a baskbone of the south eastern European region, doi 10.17265/1548-6605/2015.12.004
80. Thomas, M. D. (1972). Growth pole theory: An examination of some of its basic concepts. In Hansen N M Growth centres in regional economic development, London:Colier – Mac Millan.
81. Todd, D. (1974). An appraisal of development pole concept in regional analysis. Environmnent anad planning
82. Tuppen J, N. (1977). Axial regions: An aprasial of their formation, evolution and definititon. Discussion papers in Geograaphy, no 4 , University of Salford.
83. Vasilj, M., Volarić, T., Spužević Tipurić, S. (2018). Koridor Vc – Poticaj integraciji hrvatskih regija u Europsko okruženje, Mostariensia: časopis za društvene i humanističke znanosti, vol 22, no.1.
84. Vodeći principi za održivi prostorni razvoj evropskog kontinenta, evropska konferencija ministara odgovornih za regionalno planiranje ("CEMAT") (2000.) Hanover
85. Von Malchus, V. (1976). Entwicklungsachsen, Verkehrsachsen und Siedlungsachsen in der europaischen Raumordnungspolitik. Veroffentlichungen der Akademie fur Raumforschung und Landesplanung 113
86. Von Papp, A. (1976). Achsen in der Raummordnungspolitik des Bundes – Uberlegungen zur Parzisierung der Achsekonzepte. Veroffentichungen der Akademie fur raumforschung und Landesplanung 113.
87. Vresk, M. (1990). Grad u regionalnom i urbanom planiranju, Školska knjiga, Zagreb.
88. Vresk, M. (2012). Grad i urbanizacija, Školska knjiga, Zagreb.
89. Vresk, M. (1993). Prometne osovine i osovine urbanizacije središnje Hrvatske,Geografski glasnik broj 55, Zagreb, strana 81-88
90. Whebell, C. F. J. (1969). Corridors: a theory of urban systems. Ecistics 28.
91. Wenzler, F. (1984.). Osovine razvoja kao instrumenti i ciljevi u prostornom planiranju, Arhitektura, Zagreb
92. Wertheimer – Baletić, A. (1999). Stanovništvo i razvoj, Zagreb
93. Wilson, R., Din, A. (2018). Calculating Varying Scales of Clustering Amnog Locations, Cityscapes: a Journal of Policy Development and Research, vol.20, number 11
94. Zečević, A. (2016). Izgradnja željezničkog saobraćaja u Socijalističkoj Republici Bosni i Hercegovini. Gračanički glasnik časopis za kulturnu historiju, broj 41
95. Zonneveld, W., Trip, J.J. Megacorridors in North West Europe, Investating a new transnational planning concept, Housing and urban policy studies 27, The Netherlands
96. Žegarac, Z. (1995). Infrastruktura za prostorne planere i urbaniste, Beograd
97. Žgaljić, D., Perkušić, Z., Svhiozzi, D. (2015). Značenje multimodalnog, intermodalnog i kombiniranog priejovza u razvoju pomorskih prometnica, Pomorski zbornik, vol 49 – 50, No1
98. Žuljic, S. (1970). Stupanj urbaniziranosti Jugoslavije – važno obilježje i činilac razvitka", Geografski Glasnik, br. 32,

Остали извори – просторни планови, закони, подзаконска акта:

1. Закон о ратификацији споразума о успостављању специјалних и паралелних веза између Републике Српске и Републике Србије („Сл. гласник Републике Српске“, број 60/07)

2. Закон о територијалној организацији Републике Српске, „Службени гласник Републике Српске“ 69/09,
3. Закон о измјенама и допунама Закона о територијалној организацији Републике Српске, „Службени гласник Републике Српске“ 70/12
4. Закон о допуни Закона о територијалној организацији Републике Српске, „Службени гласник Републике Српске“ 83/14
5. Закон о измјени и допунама Закона о територијалној организацији Републике Српске „Службени гласник Републике Српске“ 106/15
6. Закон о измјенама и допунама Закона о територијалној организацији Републике Српске „Службени гласник Републике Српске“ 26/19
7. Закон о оснивању општине Станари („Сл. гласник Републике Српске“, број 83/14)
8. Закон о територијалној организацији и локалној самоуправи („Сл. гласник Републике Српске“, број 11/94)
9. Закон о промјени назива општине Доњи Вакуф и насељеног мјеста Доњи Вакуф у Србобран („Сл. гласник Републике Српске“, број 3/93)
10. Закон о образовању општине Бихаћ („Сл. гласник Републике Српске“, број 12/93)
11. Закон о образовању општине Турбе („Сл. гласник Републике Српске“, број 12/93)
12. Закон о укидању Српске општине Турбе („Сл. гласник Републике Српске“, број 9/94)
13. Закон о Граду Градишка („Сл. гласник Републике Српске“, број 26/19)
14. Закон о промјени назива Општине и насељеног мјеста Титов Дрвар у Дрвар („Сл. гласник Републике Српске“, број 6/93)
15. Закон и промјени назива насељеног мјеста Скендер Вакуф и Општине Скендер Вакуф у Кнежево („Сл. гласник Републике Српске“, број 17/92)
16. Закон о промјени назива Општине Босански Нови и насељеног мјеста Босански Нови у Нови Град, као и насељеног мјеста Босанска Костајница у Српска Костајница („Сл. гласник Републике Српске“, број 20/92)
17. Закон о промјени назива Општине Босански Петровац и насељеног мјеста Босански Петровац у Петровац („Сл. гласник Републике Српске“, број 17/92)
18. Закон о промјени назива насељених мјеста и утврђивању новог насељеног мјеста и образовању Општине Петрово („Сл. гласник Републике Српске“, број 12/93)
19. Исправка Закона о промени назива насљених места и утврђивању новог насељеног места и образовању општине Петрово („Сл. гласник Републике Српске“, број 21/93)
20. Закон о Граду Приједор („Сл. гласник Републике Српске“, број 70/12)
21. Закон о Граду Зворник („Сл. гласник Републике Српске“, број 106/15)
22. Одлука о насељеним мјестима и катастарстким општинама које улазе у састав општине Српска Костајница („Сл. гласник Републике Српске“, број 2/95)
23. Закон о промјени назива Општине и насељеног мјеста Босанска Дубица у назив Козарска Дубица („Сл. гласник Републике Српске“, број 20/92)
24. Закон о промјени назива Општине Босанска Крупа у Крупа на Уни и насељеног мјеста Арапуша у Средњи Петровићи („Сл. гласник Републике Српске“, број 17/92)
25. Одлука о припајању дела територије Општине Модрича Општини Вукосавље („Сл. гласник Републике Српске“, број 16/96)
26. Закон о образовању Српске Општине Калесија („Сл. гласник Републике Српске“, број 17/92)
27. Закон о образовању Општине Пелагићево са сједиштем у Пелагићеву („Сл. гласник Републике Српске“, број 17/92)
28. Закон о издвајању мјесних заједница из општине Пелагићево и припајању општини Модрича („Сл. гласник Републике Српске“, број 5/94)
29. Закон о измјенама и допунама Закона о територијалној организацији и локалној самоуправи („Сл. гласник Републике Српске“, број 6/95)
30. Закон о измјенама и допунама Закона о територијалној организацији и локалној самоуправи („Сл. гласник Републике Српске“, број 15/96)

31. Исправка Закона о измјенама и допунама Закона о територијалној организацији и локалној самоуправи Репулике Српске („Сл. гласник Републике Српске“, број 17/96)
32. Закон о измјенама и допунама Закона о територијалној организацији и локалној самоуправи („Сл. гласник Републике Српске“, број 6/97)
33. Закон о измјенама Закона о територијалној организацији Републике Српске („Сл. гласник Републике Српске“, број 103/5)
34. Закон о промјени назива Општине Босанска Градишка и насељеног мејста Босанска Градишка у Градишка („Сл. гласник Републике Српске“, број 3/93)
35. Закон о територијалној организацији Републике Српске („Службени гласник Републике Српске“ број 15/21)
36. Закон о Граду Бања Луци („Сл. гласник Републике Српске“, број 6/97)
37. Закон о Граду Бијељина („Сл. гласник Републике Српске“, број 70/12)
38. Закон о Граду Добој („Сл. гласник Републике Српске“, број 70/12)
39. Закон о Граду Дервента („Службени гласник Републике Српске“ број 15/21)
40. Закон о образовању Српске општине Орашје („Сл. гласник Републике Српске“, број 12/93)
41. Закон о заштити природе („Службени гласник Републике Српске“, број 20/14)
42. Закон о заштити животне средине („Службени гласник Републике Српске“, број 71/12);
43. Закон о измјенама и допунама Закона о заштити животне средине („Службени гласник Републике Српске“, број 79/15);
44. Закон о измјенама и допунама Закона о заштити животне средине („Службени гласник Републике Српске“, број 70/20).
45. Закон о културним добрима („Службени гласник Републике Српске“, број 11/95)
46. Закон о измјенама и допунама Закона о културним добрима („Службени гласник Републике Српске“, број 103/08);
47. Закон о уређењу простора и грађењу(„Службени гласник Републике Српске“, број 40/13)
48. Закон о измјенама и допунама Закона о уређењу простора и грађењу („Службени гласник Републике Српске“, број 106/15)
49. Исправка Закона о измјенама и допунама Закона о уређењу простора и грађењу „Службени гласник Републике Српске“, број 3/16)
50. Закон о измјенама и допунама Закона о уређењу простора и грађењу („Службени гласник Републике Српске“, број 84/19)
51. Закон о Националном парку "Козара" („*Службени гласник Републике Српске“* бр. 121/12);
52. Закон о систему јавних служби Републике Српске (Службени гласник број 68/07)
53. Закон о спомен-подручју Доња Градина („Службени гласник Републике Српске“16/96)
54. Закон о измјенама Закона о спомен подручју Доња Градина („Службени гласник Републике Српске“ 1/09)
55. Одлука о броју и просторном распореду основних школа у Републици Српској – Службени гласник Републике Српске 54/2018
56. Одлука о критеријумима за оцјену степена развијености јединица локалне самоуправе у Републици Српској („Службени гласник Републике Српскебр. 88/19)
57. Одлука о степену развијености јединица локалне самоуправе у Републици Српској, Влада Републике Српске 47. сједница, 219. година
58. Одлука о утврђивању мреже предшколских установа у Републици Српској – Влада Републике Српске 2019. године
59. Одлука о утврђивању спомен-комплекса Тјентиште културним добром од изузетног значаја („Службени гласник Републике Српске“, број 90/09

60. Одлука о утврђивању граница обласних ријечних сливова (дистрикта) и сливова на територији Републике Српске, („Службени гласник Републике Српске“ 98/06)
61. Одлука о заштити Строгог природног резервата "Прашума Јањ", „Службени гласник Републике Српске“ бр. 123/12)
62. Одлука о проглашењу Споменика парковске архитектуре "Универзитетски град", („Службени гласник Града Бања Лука" бр. 39/16)
63. Одлука проглашењу Парк шуме "Слатина"(„Службени гласник Републике Српске“ бр. 67/16)
64. Одлука проглашењу Парк шуме "Јелића брдо" („Службени гласник општине Лакташи“ бр. 10/18)
65. Одлука о заштити Споменика природе Пећина Растуша Љубачево („Службени гласник Републике Српске“ бр. 87/12);
66. Одлука о заштити Споменика природе Јама Ледана („Службени гласник Републике Српске“ бр. 93/12);
67. Одлука о заштити Споменика природе Жута буква („Службени гласник Републике Српске“ бр 30/12)
68. Одлука о проглашењу Споменика природе "Лијевчански кнез" („Службени гласник Града Градишка“ бр. 11/19)
69. Одлука о проглашењу Парка природе "Уна"(„Службени гласник Републике Српске“ бр. 79/19)
70. Одлука проглашењу Заштићеног станишта "Громижељ („Службени гласник Републике Српске“ бр. 19/18)
71. Одлука проглашењу Заштићеног станишта "Тишина" („*Службени гласник Републике Српске“* бр. 83/19)
72. Одлука о заштити Строгог природног резервата, "Прашума Лом" („Службени гласник Републике Српске“бр. 39/13)
73. Одлука о заштити Споменика природе пећина Љубачево (*„Службени гласник Републике Српске“* бр. 36/08)
74. Одлука о заштити Споменика природе Ваганска пећина („*Службени гласник Републике Српске“ бр.* 21/13)
75. Одлука о утврђивању спомен комплекса Козара на Мраковици културним добром од изузетног значаја („Службени гласник Републике Српске“, 125/11)
76. Одлука о утврђивању археолошког комплекса Скелани културним добром од изузетног значаја,(„Службени гласник Републике Српске“, број 38/09).
77. План парцелације за аутопут и гасовод дионице Вукосавље – Брчко и Брчко – Рача, на територији Града Бијељина (2019). Институт за грађевинарство „ИГ“ д.о.о. Бања Лука
78. План парцелације за аутопут и гасовод дионице Вукосавље – Брчко и Брчко – Рача, дионица Вукосавље – Брчко, на територији Општине Вукосавље. (2020). Институт за грађевинарство „ИГ“ д.о.о. Бања Лука
79. План парцелације за аутопут и гасовод дионице Вукосавље – Брчко и Брчко – Рача, дионица Вукосавље – Брчко, на територији Општине Модрича. (2020). Институт за грађевинарство „ИГ“ д.о.о. Бања Лука
80. План парцелације за аутопут и гасовод дионице Вукосавље – Брчко и Брчко – Рача, дионица Вукосавље – Брчко, на територији Општине Шамац. (2020). Институт за грађевинарство „ИГ“ д.о.о. Бања Лука
81. План парцелације за аутопут и гасовод дионице Вукосавље – Брчко и Брчко – Рача, дионица Вукосавље – Брчко, на територији Општине Пелагићево. (2020). Институт за грађевинарство „ИГ“ д.о.о. Бања Лука
82. План парцелације за аутопут и гасовод дионице Вукосавље – Брчко и Брчко – Рача, дионица Вукосавље – Брчко, на територији Општине Доњи Жабар. (2020). Институт за грађевинарство „ИГ“ д.о.о. Бања Лука

83. План парцелације за аутопут дионице Бања Лука – Приједор, на територији Града Бања Лука – нацрт плана(2020). Институт за грађевинарство „ИГ“ д.о.о. Бања Лука
84. План парцелације за аутопут дионице Бања Лука – Приједор, на територији Града Приједор – нацрт плана(2020). Институт за грађевинарство „ИГ“ д.о.о. Бања Лука
85. Просторни план Републике Српске до 2025. године, Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2015. године, Анализа и оцјена стања 2013.,Урбанистички завод Републике Српске , Бањалука, 2013 године
86. Измјена и допуна Просторног плана Републике Српске до 2025. године (2015). Урбанистички завод Републике Српске, Бања Лука
87. Правилник о критеријумима вредновања, подјели и категоризацији националних споменика („Службени гласник БиХ“ 2019)
88. Просторни план Града Бијељина 2019-2038. године-приједлог, ЈП Дирекција за изградњу и развој града, Бијељина
89. Просторни план општине Брод 2017-2037. година-документациони основ (2019). Институт за грађевинарство „ИГ“ д.о.о. Бања Лука, Бања Лука
90. Просторни план општине Челинац 2018-2038. година-документациони основ (2019). Институт за грађевинарство „ИГ“ „ИГ“ д.о.о. Бања Лука, Бања Лука
91. Просторни план општине Дервента до 2033. године-документациони основ (2017). Институт за грађевинарство „ИГ“ „ИГ“ д.о.о. Бања Лука, Бања Лука
92. Просторни план града Добој 2018-2038. године-документациони основ (нацрт плана) (2020). Институт за грађевинарство „ИГ“ д.о.о. Бања Лука, Бања Лука
93. Просторни план општине Котор Варош 2009-2030. године-документационина основа (2014). Институт за грађевинарство „ИГ“ д.о.о. Бања Лука, Бања Лука
94. Просторни план општине Мркоњић Град 2016-2036. године-документациони основ (2017). Институт за грађевинарство „ИГ“ д.о.о. Бања Лука, Бања Лука
95. Просторни план општине Нови Град до 2039 године-документациона основа (2018). Институт за грађевинарство „ИГ“ д.о.о. Бања Лука, Бања Лука
96. Просторни план општине Оштра Лука2012-2032-документациона основа-нацрт плана (2014). Институт за грађевинарство „ИГ“ д.о.о. Бања Лука, Бања Лука
97. Просторни план општине Петрово2010-2021 (2013). Пројект ад Бања Лука, Бања Лука
98. Просторни план општине Источни Дрвар 2012-2032-документациона основа-нацрт плана (2013). Пројект ад Бања Лука, Институт за грађевинарство „ИГ“ д.о.о. Бања Лука, Бања Лука
99. Просторни план општине Рибник до 2035 године-документациона основа (2016). Институт за грађевинарство „ИГ“ д.о.о. Бања Лука, Бања Лука
100. Просторни план општине Градишка 2005-2020 године-приједлог, Урбанистички завод Републике Српске, Бања Лука
101. Просторни план 1996 – 2015, Етапни план 1996 – 2001. (1996), Урбанистички завод РС, Бања Лука
102. Просторни план Републике Српске до 2015. године, (2008). Урбанистички завод РС, Бања Лука
103. Просторни план Општине Станари – нацрт плана, Институт за грађевинарство „ИГ“ Бањалука, Бањалука април 2017. године
104. Просторни план Општине Петровац 2012 – 2032. година, документациони основ плана (2013). Институт за грађевинарство „ИГ“ Бања Лука
105. Статут Брчко дистрикта Босне и Херцеговине („Сл. гласник Брчко Дистрикта БиХ“, број 2/2010. пречишћен текст)
106. Просторни план Општине Шамац 2013 – 2033, докумнетациони основ (2017).ИУГЕРС, Бања Лука
107. Ревидирана стратегија развоја општине Теслић за период од 2015. до 2018. године

108. Стратегија развоја културе Републике Српске 2017 – 2022.(2017). Влада Републике Српске, Бања Лука
109. Стратегија развоја спорта у Републици Српској за период 2012 – 2016. године (2013). Влада Републике Српске, Бања Лука
110. Стратегија развоја Општине Модрича 2017–2026. године
111. Стратегија развоја општине Вукосавље 2019-2028. године
112. Стратегија интегрисаног развоја Града Зворник за период 2018 – 2027.
113. Стратегија интегралног управљања водама Републике Српске 2015-2024. године, нацрт(2015). Влада Републике Српске
114. Стратегија подстицања страних улагања у Републику Српску од 2016. до 2020. године (2016). Влада Републике Српске
115. Урбанистички план „Модрича 2020“ (2006.) Пројект, Бања Лука
116. Уредба о строго заштићеним и заштићеним дивљим врстама (*„Службени гласник Републике Српске“* бр. 65/20)

Остали извори – просторни планови, закони, подзаконска акта (latinična literatura):

1. Akcioni plan energetski održivog razvoja (SEAP) (2015). Vlada Brčko Distrikta BiH, Brčko
2. EU Program za oporavak od poplava-Normalizacija života u poplavljenim područjima (2016). UNDP, Sarajevo
3. Intenzitet saobraćaja na putnoj mreži SR BiH 1987. godine, Samoupravna zajednica za magistralne puteve SR BiH, Sarajevo
4. Instrument predpristupne pomoći IPA, prekogranični program Hrvatska-Bosna i Hercegovina 2007-2013. godine, Revidirana verzija od 26.10.2009
5. Interreg V-b Adriatic-Ionian cooperation programme 2014-2020. Adrion, Programme Manual Second call for proposals Priority Axis 2 version 2-April 2018
6. Interreg Danube Transnational Programme Excutive Summary, Cooperation Programme
7. Interreg med programme strategic framework, programme manual, 2007
8. IPA CBC Programme Bosnia and Herzegovina-Montenegro, Annex 2 Instrument for pre-accession assistance 2014-2020., adopted 2014
9. IPA CBC Programme Serbia-Bosnia and Herzegovina-, Annex 2 Instrument for pre-accession assistance 2014-2020., adopted 2014
10. Ipa CBC Serbia-Bosnia and Herzegovina, updated version (2009). Republic of Serbia Ministry of finance and Bosnia and Herzegoivna Directorate for European integration
11. Ipa Adriatic Cross-border cooperation programme, 2007CB 16 IPO 001
12. Okvirna strategija prometa Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik BiH 71/16)
13. Plan upravljanja slivom rijeke Save, International Sava River Basin Comission (2014)
14. Pojmovnik evropskih integracija (2020). Direkcija za evropske integracije, Sarajevo
15. Pregledna karta lokaliteta višednevnog ručnog i automatskog brojanja vozila na putnoj mreži u 1987. godini
16. Prekogranična saradnja u okviru Instrumenata za pretpristupnu pomoć (IPA) Bosna i Hercegovina-Crna Gora (2007). Direktorat za evropske integracije Bosna i Hercegovina, Sekretarijat za evropske integracije Republika Crna Gora
17. Prostorni plan Brčko Distrikta (2006). Elaborat, Knjiga A, Veneto Progetti, Synerghia
18. Prostorni plan Federacije BiH 2008 – 2028 Nacrt plana (2012). IPSA institut Sarajevo, Urbanistički zavod Sarajevo, ECO plan Mostar
19. Prostorni plan BiH – Faza B valorizacija-prirodne i kulturno-historijske vrijednosti (1980). Urbanistički zavod, Sarajevo
20. Prostorni plan Federacije BiH 2008 – 2028 Prostorna osnova – vektorski podaci
21. Prostorni plan Bosne i Hercegovine za period od 1981. do 2000. godine, prečišćen tekst(1989) Sarajevo

22. Prostorni plan Unsko-sanskog kantona za period od 20 goina – Nacrt plana (2017). Ipsa institut, Sarajevo
23. South East Europe, Transnational Co-operation Programme for a European area in transition on the way to integration, Opertaional programme, final version endorsed by European Commision, 2007).
24. Sistemski/sustavni spisak općina i naseljenih mjesta Bosne i Hercegovine (2013).Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo
25. Strategija razvitka riječnog prometa u Republici Hrvatskoj 2008-2018, NN65/2008
26. Strategija transporta Republike Srpske za period 2016-2030 godine, Prijedlog (2017). Vlada Republike Srpske
27. Strategija razvoja opštine Ugljevik 2015 - 2019. godina
28. Sava River Basin Analysis Report (2009). International Sava river basin comission, Zagreb

Пописи становништва, статистика:

1. Градови и општине Републике Српске 2018. (2018). Републички завод за статистику, Бања Лука
2. Градови и општине Републике Српске 2019. (2019). Републички завод за статистику, Бања Лука
3. Градови и општине Републике Српске 2020. (2020). Републички завод за статистику, Бања Лука
4. Статистички годишњак Републике Српске 2009. (2009). Републички завод за статистику, Бања Лука
5. Статистички годишњак Републике Српске 2010. (2010). Републички завод за статистику, Бања Лука
6. Статистички годишњак Републике Српске 2011. (2011). Републички завод за статистику, Бања Лука
7. Статистички годишњак Републике Српске 2014. (2014). Републички завод за статистику, Бања Лука
8. Статистички годишњак Републике Српске 2015. (2015). Републички завод за статистику, Бања Лука
9. Статистички годишњак Републике Српске 2018. (2018). Републички завод за статистику, Бања Лука
10. Статистички годишњак Републике Српске 2020. (2020). Републички завод за статистику, Бања Лука
11. Статистика рада, мјесечно саопштење, просјечне плате запослених (децембар) 2019 (2020). Републички завод за статистику, Бања Лука
12. Статистика рада, мјесечно саопштење, просјечне плате запослених (децембар) 2017 (2018). Републички завод за статистику, Бања Лука
13. Статистика рада, мјесечно саопштење, просјечне плате запослених (децембар) 2013 (2014). Републички завод за статистику, Бања Лука
14. Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године, Образовне карактеристике (2017). Републички завод за статистику, Бања Лука
15. Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године, Резултати пописа градови, општине, насељена мјеста (2017). Републички завод за статистику, Бања Лука
16. Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године, Миграције (2017). Републички завод за статистику, Бања Лука
17. Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике (2017). Републички завод за статистику, Бања Лука

18. Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године, Етничка/национална припадност, вјероисповијест, матерњи језик (2017). Републички завод за статистику, Бања Лука

Пописи становништва, статистика (latinična literatura):

1. Bilten Statistički podaci Brčko Distrikt (2010). Godina 10, broj 9, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Brčko
2. Bilten Statistički podaci Brčko Distrikt (2021). Godina 20, broj 1, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Brčko
3. Bilten Statistički podaci Brčko Distrikt (2019). Godina 18, broj 1, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Brčko
4. Bilten Statistički podaci Brčko Distrikt (2020). Godina 19, broj 1, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Brčko
5. Brojanje vozila na mreži puteva u Republici Srpskoj 2014. (2017). JP „Putevi“ Republike Srpske, Banja Luka
6. Demografija u Brčko Distriktu 2013 – 2017.(2018). Agencija za statistiku BiH, Brčko Distrikt
7. Demografija u Brčko Distriktu 2015 – 2019.(2020). Agencija za statistiku BiH, Brčko Distrikt
8. Demografija i socijalne statistike, Unutrašnje migracije u Bosni i Hercegovini za 2017. godinu, saopćenje (2018). Agencija za statistiku BiH,Sarajevo, godina IX, broj 1.
9. Demografija i socijalne statistike, Unutrašnje migracije u Bosni i Hercegovini za 2019. godinu, saopćenje (2019). Agencija za statistiku BiH,Sarajevo, godina XI, broj 1.
10. Popis 2013, Migracije, Knjiga 8 (2019) Agencija za statistiku BiH, Sarajevo
11. Popis 2013, Obrazovne karakteristike, Knjiga 4 (2018). Agencija za statistiku BiH, Sarajevo
12. Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7 (2019). Agencija za statistiku BiH, Sarajevo
13. Popis 2013, Etnička/nacionalna pripadnost vjeroispovjest, maternji jezik, Knjiga 2 (2019). Agencija za statistiku BiH, Sarajevo
14. Popis 2013, Starost i spol, bračni status, fertilitet, Knjiga 1 (2019). Agencija za statistiku BiH, Sarajevo
15. Saopćenje, Saobraćaj (2016). Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, godina VI
16. Saopćenje, Saobraćaj (2014). Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, godina IV
17. Saopćenje, Saobraćaj (2018). Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo, godina 8
18. Statistički godišnjak Jugoslavije 1981 (1981). Socijalsitička federativna Republika Jugoslavija, Savezni zavod za statsitiku, Beograd
19. Statistički godišnjak Jugoslavije 1991 (1991). Socijalsitička federativna Republika Jugoslavija, Savezni zavod za statsitiku, Beograd
20. The 2016 Hydrological Yearbook of the Sava River Basin (2020). International Sava river basin commision, Zagreb
21. Unutrašnje migracije u Bosni i Hercegovini za 2013. godinu, saopštenje (2014). Agencija za statistiku BiH, godina V, broj 1, Sarajevo
22. Unutrašnje migracije u Bosni i Hercegovini za 2010. godinu, saopštenje (2011). Agencija za statistiku BiH, godina III, broj 1, Sarajevo

Подаци (непубликовани) за дневне миграције (путем дописа)

1. подаци о лицима која имају уобичајно мјесто становања у једној општини у Републици Српској, а изјавили су да раде у другој општини у Републици Српској (Републички завод за статистику, Бања Лука од 27.12.2018.);
2. подаци о лицима која имају уобичајно мјесто становања у једној општини у Републици Српској, а изјавили су да се школују у другој општини у Републици Српској (Републички завод за статистику, Бања Лука од 27.12.2018.);
3. запослено становништво према мјесту уобичајног становања у Републици Српској, а која раде у Федерацији БиХ (Републички завод за статистику, Бања Лука од 25.02.2019.);
4. становништво према мјесту уобичајног становања у Републици Српској које се школује у Федерацији БиХ (Републички завод за статистику, Бања Лука од 25.02.2019.);
5. запослено становништво према мјесту уобичајног становања у Републици Српској, а која раде у Брчко дистрикту (Републички завод за статистику, Бања Лука од 25.02.2019.);
6. становништво према мјесту уобичајног становања у Републици Српској које се школује у Брчко дистрикту (Републички завод за статистику, Бања Лука од 25.02.2019.);
7. запослено становништво према мјесту уобичајног становања у Републици Српској, а која раде у Србији и Хрватској (Републички завод за статистику, Бања Лука од 25.02.2019.);
8. становништво према мјесту уобичајног становања у Републици Српској које се школује у Србији и Хрватској (Републички завод за статистику, Бања Лука од 25.02.2019.);
9. dnevne migracije stanovništva za općine Federacije BIH prema mjestu rada u općinama u Republici Srpskoj (Federalni zavod za statistiku, Sarajevo od 15.01.2019.);
10. dnevne migracije stanovništva za općine Federacije BiH prema mjestu školovanja u općinama u Republici Srpskoj (Federalni zavod za statistiku, Sarajevo od 15.01.2019)
11. podaci o osobama kod kojih je uobičajno mjesto stanovanja (stalno stanovanje Brčko Distrikt) različito od mjesta rada (Agencija za statistiku BiH, Sarajevo od 10.01. 2019.);
12. podaci o osobama kod kojih je uobičajno mjesto stanovanja (stalno stanovanje Brčko) različito od mjesta školovanja (Agencija za statistiku BiH, Sarajevo od 10.01. 2019.);
13. HEIS – Institut za hirotehniku Sarajevo, подаци о поплавама достављени путем mail – а дана 06.09.2020. године
14. Federalni zavod za sttaistiku-vektorski podaci upućeni putema mail-a, april 2017. godine

Интернет странице:

1. www.et2050.eu - Territorial Scenarios and Visions for Europe
2. https://en.wikipedia.org/wiki/Distance_decay
3. https://bs.wikipedia.org/wiki/Me%C4%91unarodni_aerodrom_Mostar
4. https://bs.wikipedia.org/wiki/Me%C4%91unarodni_aerodrom_Sarajevo
5. https://bs.wikipedia.org/wiki/Me%C4%91unarodni_aerodrom_Banja_Luka
6. https://bs.wikipedia.org/wiki/Me%C4%91unarodni_aerodrom_Tuzla
7. www.elprenos.ba, приступљено јун 2018. године
8. https://mgipu.gov.hr/o-ministarstvu-15/djelokrug/prostorno-uredjenje-3335/program-espon/espon-opcenito/7797
9. *http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=54730*
10. https://ec.europa.eu/regional_policy/hr/atlas/programmes/2014-2020/italy/2014tc16rfir004
11. https://www.espon.eu/2020
12. https://www.espon.eu/programme/projects/espon-2013/applied-research
13. https://sr.wikipedia.org/wiki/Panevropski_koridori

14. https://www.pmf.unizg.hr/_download/repository/Studija_Gunja.pdf (приступљено фебруар 2019.) (Općina Gunja – Dane Pejnović)
15. Google Earth Pro
16. https://sh.wikipedia.org/wiki/Kostajnica_(Republika_Srpska)
17. Hrvatović, H. (1982.). Identifikacija i procjena geoloških hazarda zemljotresa http://www.msb.gov.ba/dokumenti/AB38725.pdf (приступљено април 2018.)
18. https://asterweb.jpl.nasa.gov/gdem.asp
19. https://land.copernicus.eu/pan-european/corine-land-cover/clc2018 (приступљено у јануару 2020. године).
20. http://www.ebrcko.net/vijesti/arhivirane-vijesti/17517-14-godina-od-proglasenja-brcko-distrikta (pristupljeno februar 2018)
21. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Employment_statistics/hr (приступљено јануар 2019.)
22. електоронска публикација „Насеља СФРЈ“ са званичног сајта Републикечког завод за статистику Србије https://www.stat.gov.rs/ (приступљено новембар 2016. године)
23. http://www.rzs.rs.ba/front/article/2464/ Процјене броја становника 1996 – 2016. за Републику Српску-Републички завод за статистику, Бања Лука (приступљено децембар 2019. године)
24. https://www.rzs.rs.ba/front/article/2993/ Процјене броја становника 2013 – 2017. за Републику Српску– Републички завод за статистику, Бања Лука (приступљено децембар 2019. године)
25. https://www.rzs.rs.ba/front/article/4340 Процјене броја становника 2013-2019. за Републику Српску – Републички завод за статистику, Бања Лука (приступљено фебруар 2021. године)
26. http://www.bhdca.gov.ba/website/dokumenti/Statistika/Statistika%202019_bos.pdf - Podaci o prometu aerodroma u BiH za 2019. godinu – Direkcija za civilno zrakoplstvo (pristupljeno u oktobru 2020. godine)
27. http://www.bhdca.gov.ba/website/dokumenti/Statistika/Statistika%202018_bos.pdf - Podaci o prometu aerodroma u BiH za 2018. godinu
28. https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/MZSZ/zdravstvena_zastita
29. http://ob.bdcentral.net/Content/Read/o-odjeljenju?lang=hr - Spisak obrazovnih institucija upisanih u registar odjeljenja za obrazovanje Vlade Brčko Distrikta BiH
30. https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpk/srednje/aktuelno/Pages/PocetnaStranica.aspx
31. www.phi.rs.ba/index.php
32. www.pravosudje. ba портал правосуђа Босне и Херцеговине
33. https://sr.wikipedia.org
34. //www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpk/visoko/aktuelno/Pages/Licencirane_visokoskolske_ustanove_i_studijski_programi.aspx
35. http://www.eduinfo.ba/privatni-fakulteti/brcko
36. http://vpi.ba/wp-content/uploads/2016/05/pogranicna_suradnja_bh_stampa.pdf
37. http://www.cfcu.gov.rs/tekst.php?oblast=pfondovi
38. http://europa.ba/?page_id=517
39. http://www.dei.gov.ba/dei/direkcija/sektor_koordinacija/IPA_programi/ipa2/2014-2020/default.asp?id=16552&langTag=hr-HR
40. http://www.dei.gov.ba/dei/direkcija/sektor_koordinacija/IPA_programi/ipa2/default.aspx?id=20958&langTag=hr-HR
41. http://www.dei.gov.ba/dei/direkcija/sektor_koordinacija/IPA_programi/ipa2/default.aspx?id=20961&langTag=hr-HR
42. https://www.interreg-hr-ba-me2014-2020.eu/about-programme/programme-facts/

43. http://www.dei.gov.ba/dei/direkcija/sektor_koordinacija/IPA_programi/ipa2/2014-2020/Program_prekogranicne_saradnje_BiH_%e2%80%93_Crna_Gora/default.aspx?id=16494&langTag=sr-SP-Cyrl
44. www.mif.gov.me (Ministarstvo finansija i socialnog staranja Crne Gore, Katarina Živković, pristupljeno mart 2021.)
45. https://jabiheu.ba/ipa-fondovi
46. www.irbrs/azuro3/a3/?id=532
47. http://www.dei.gov.ba/dei/direkcija/sektor_koordinacija/IPA_programi/ipa2/2014-2020/ProgramSrbija-BiH/default.aspx?id=16490&langTag=sr-SP-Cyrl
48. https://www.mei.gov.rs/srl/fondovi/fondovi-evropske-unije/ipa-instrument-za-pretpristupnu-pomoc/prekogranicna-i-transnacionalna-saradnja/
49. https://nasljedje.org/registar-zasticenih-prirodnih-dobara
    званичан web site-u Републичког завода за заштиту културно историјског и природног насљеђа
50. www.old.kons.gov.ba/main.php?id_struct=8&lang=1
    званичан web site Комисије/Повјеренства за очување националних споменика
51. https://www.dei.gov.ba/bs/mediteranski-program-med
52. https://www.business-rs.ba/home/profile?jib=4400632340004
53. https://www.business-rs.ba/home/profile?jib=4400959000002
54. https://www.business-rs.ba/home/profile?jib=4400025960001
55. https://www.akta.ba/vijesti/top-20-kompanija-u-rs-po-prihodu-i-dobiti-u-2019-godini/118436
56. https://www.business-rs.ba/home
57. http://domzdravljabanjaluka.com/dz/kontakt/
58. https://www.dzgradiska.com/wp-content/uploads/2017/07/Medicicom-81-DZ-Gradiska-2.pdf
59. https://www.glassrpske.com/cir/drustvo/panorama/dom-zdravlja-u-knezevu-staje-na-noge/205999
60. http://dzkostajnica.kostajnica.net/2014/o-nama/
61. http://www.gsr-rs.org/static/uploads/report_attachments/2020/07/02/RI044-20_Lat.pdf
62. http://dzlaktasi.com/telefonski-imenik/
63. https://domzdravlja.opstinalopare.com/
64. www.domzdravljaprnjavor.com/kontakt.html
65. www.mojprijedor.com
66. www.dzprijedor.org
67. http://srbac-rs.com/zdrav-soc/
68. https://www.sipovo.net/ustanove/opsirnije/
69. https://jzubrcko.com/organizacija-dom-zdravlja
70. https://www.dei.gov.ba/bs/mediteranski-program-med
71. https://srb-bih.org/sr/sample-page/teorija-obuhvacena-programom/
72. www.pozoristebijeljina.com
73. https://www.dialogos.ba/privredni-razvoj-bih-izmedu-dva-svjetska-rata-dubioza-i-hronica-zaostalost
74. https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/MZSZ/zdravstvena_zastita/

VII ПРИЛОЗИ

7.1.Дневни урбани системи

Дневни урбани систем Општине Модрича (центар)

По броју конвергентних дневних миграната, Општина Модрича налази се на значајном 11. мјесту подручја истраживања[348].
Привлачност ове ЈЛС се, између осталог, правда сљедећим чињеницама:

- опремљеност обавезним и стандарним јавним службама;
- по броју становника заузима 13. позицију (подручја истраживања)[349];
- по типу структуре дјелатности припада *„умјерној орјентацији ка терцијарном сектору“*;
- постојање Рафинерије уља (по најважнијим структурним показатељима Рафинерија доминира, чији приход чини скоро трећину укупног прихода оствареног у Општини Модрича[350]).

Табела бр. 79.: Дневни урбани систем радника Општине Модрича

% дневних миграната радника у укупном броју радника ЈЛС даваоца миграната	број дневних миграната радника у Општини Модрича	% од укупног броја дневних мигранта радника у Општини Модрича	кумулативни низ миграната	кумулативни низ миграната (%)	број ЈЛС давалаца миграната	% ЈЛС давалаца миграната	кумулативни низ ЈЛС	кумулативни низ ЈЛС (%)
20-30	0	0	0	0	0	0	0	0
10-20	180	30,82	180	30,82	1	2,63	1	2,63
5-10	0	0	180	30,82	0	0	1	2,63
2,5-5	0	0	180	30,82	0	0	1	2,63
до 2,5	404	69,18	584	100	37	97,37	38	100
укупно	584	100	584	100	38	100	38	100

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

Дневни урбани систем чини 584 радника из 38 ЈЛС. Највећи је прилив био из изотелног појаса до 30 km, из којег је долазило 88,7% дневних миграната. Укупна површина 8 ЈЛС који се налазе на наведној удаљености чине 6,5% површине Републике Српске (укључујући и Брчко Дистрикт).

Табела бр. 80.: Територијална дистрибуција конвергентних дневних миграната радника Општине Модрича

Општина Модрича -површина 332,06km² -просјечна н.в. 206,06 m -просјечна н.в. нм Модрича 116,54 m	изотелни појасеви km							
	0-30	30-60	60-90	90-120	120-150	150-180	180-210	преко 210
број јединица локалне самоуправе из којих долазе дневни мигранти	8	13	7	3	4	2	0	1
број дневних миграната радника	518	30	21	8	4	2	0	1
површина ЈЛС (km²)	1642,03	4354,66	3451,05	1386,45	2470,22	1023,58	0	636,84
просјечна надморска висина ЈЛС (m)	139,19	265,61	295,85	566,53	772,03	598,16	0	823,83
број становника ЈЛС 2013. године	160144	482461	417796	47264	117428	32276	0	10607

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

[348] на 15. мјесту у Републици Српској (од 63 ЈЛС)
[349] на 14. мјесту у Републици Српској (од 63 ЈЛС)
[350] Урбанистички план „Модрича 2020“, Пројект А.Д., Бања Лука

Највећи је прилив из Општине Вукосавље, гледајући прост квантитатвни показатељ али и као удио дневних миграната у укупном броју радника – 14,81% запослених општине Вукосавље. Сходно томе, степен зависности ове ЈЛС се карактерише као *„средње зависно“*. Остале ЈЛС се карактеришу као *„независне“*, са мање од 2,5% дневних миграната у укупном броју радника.

Табела бр. 81.: Дневни урбани систем по ЈЛС Општине Модрича[351]

јединица локалне самоуправе	(1) живе и раде	дневне миграције					(3) број радника	(4) број радника дневних миграната у Општини Модрича	(5) % радника дневних миграната у укупном броју радника	(6) % радника дневних миграната у Општини Модрича у укупном броју дневних миграната	(7) % радника дневних миграната у Општини Модрича у укупном броју радника
		(2) укупно	унутар Републике Српске (%)	ка Федерацији(%)	ка Србији (%)	ка Хрватској(%)					
10-20%											
Вукосавље	751	464	43,97	54,74	0,00	1,29	1215	180	38,19	38,79	14,81
до 2,5%											
Шамац	3850	751	48,20	24,37	0,93	26,50	4601	113	16,32	15,05	2,46
Добој	16283	2908	44,12	51,93	1,10	2,85	19191	179	15,15	6,16	0,93
Перово	1094	403	82,63	16,38	0,74	0,25	1497	7	26,92	1,74	0,47
Оџак	4876	83	100,00	0,00	0,00	0,00	4959	19	1,67	22,89	0,38
Градачац	10725	105	100,00	0,00	0,00	0,00	10830	21	0,97	20,00	0,19
Домаљевац	1666	18	100,00	0,00	0,00	0,00	1684	3	1,07	16,67	0,18
Пелагићево	1247	183	75,41	15,85	0,55	8,20	1430	2	12,80	1,09	0,14
Брод	4211	767	20,86	2,61	1,30	75,23	4978	6	15,41	0,78	0,12
Мркоњић Град	4109	389	86,12	12,34	1,03	0,51	4498	5	8,65	1,29	0,11
Доњи Жабар	650	255	56,86	42,35	0,39	0,39	905	1	28,18	0,39	0,11
Осмаци	588	543	38,12	53,78	7,37	0,74	1131	1	48,01	0,18	0,09
Дрвар	1268	61	100,00	0,00	0,00	0,00	1329	1	4,59	1,64	0,08
Србац	3640	477	97,06	1,68	0,42	0,84	4117	3	11,59	0,63	0,07
Усора	1732	50	100,00	0,00	0,00	0,00	1782	1	2,81	2,00	0,06
Рибник	1715	144	90,97	8,33	0,69	0,00	1859	1	7,75	0,69	0,05
Власеница	1967	601	68,89	26,96	3,99	0,17	2568	1	23,40	0,17	0,04
Билећа	2304	308	87,34	10,71	1,62	0,32	2612	1	11,79	0,32	0,04
Козарска Дубица	4854	486	86,21	4,94	2,47	6,38	5340	2	9,10	0,41	0,04
Дервента	7452	821	64,07	4,63	1,22	30,09	8273	3	9,92	0,37	0,04
Рогатица	2483	382	66,75	29,84	3,40	0,00	2865	1	13,33	0,26	0,03
Лопаре	2916	679	83,95	14,73	1,18	0,15	3595	1	18,89	0,15	0,03
Теслић	8729	888	51,69	37,50	4,84	5,97	9617	2	9,23	0,23	0,02
Лукавац	11190	96	100,00	0,00	0,00	0,00	11286	2	0,85	2,08	0,02
Бановићи	5959	17	100,00	0,00	0,00	0,00	5976	1	0,28	5,88	0,02
Пале	4557	1482	47,91	51,42	0,67	0,00	6039	1	24,54	0,07	0,02
Бања Лука	57084	4386	89,47	9,10	0,71	0,73	61470	10	7,14	0,23	0,02
Нови Град	5642	794	77,46	7,43	1,64	13,48	6436	1	12,34	0,13	0,02
Орашје	6445	47	100,00	0,00	0,00	0,00	6492	1	0,72	2,13	0,02

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“,Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике“, Републички завод за статистику, Бања Лука и „Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

[351]ЈЛС означене сивом бојом налазе се у Федерацији БиХ

Дневни урбани систем Општине Мркоњић Град (центар)

По броју конвергентних дневних миграната Општина Мркоњић Град заузима значајно 18. мјесто од 37 ЈЛС подручја истраживања[352]. Ову ЈЛС карактерише и доминантност дивергентних дневних миграната радника. Све се објашњава сљедећим чињеницама:

- близина Бања Луке (значајан дневни имиграциони центар) која својом функцијском развијеношћу свакодневно *„усисава“* раднике, не само из општине Мркоњић Град, већ и осталих ЈЛС Републике Српске (преко 55% дневних миграната радника путује из Мркоњић Града у Бањалуку на рад, тј. 4,89% запослених);
- добра саобраћајна повезаност са Бања Луком (магистрални, регионални пут);
- релативно развијен терцијарно – квартарни сектор (генерално више привлачи радне снаге из околине), јер по типу структуре дјелатности припада *„умјереној орјентацији ка терцијарном сектору“*.

Табела бр. 82.: Дневни урбани систем радника Општине Мркоњић Град

% дневних миграната радника у укупном броју радника ЈЛС даваоца миграната	број дневних миграната радника у Општини Мркоњић Град	% од укупног броја дневних мигранта радника у Општини Мркоњић Град	кумулативни низ миграната	кумулативни низ миграната (%)	број ЈЛС давалаца миграмата	% ЈЛС давалаца миграната	кумулативни низ ЈЛС	кумулативни низ ЈЛС (%)
20-30	0	0	0	0	0	0	0	0
10-20	33	10,93	33	10,93	1	4,76	1	4,76
5-10	0	0	33	10,93	0	0	1	4,76
2,5-5	73	24,17	106	35,10	1	4,76	2	9,52
до 2,5	196	64,90	302	100	19	90,48	21	100
укупно	302	100	302	100	21	100	21	100

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Детерминисани дневни урбани системи Републике Српске и подручја истраживања“)

Детаљно, територијални домет утицајне сфере Општине Мркоњић Град заснивао се на првој и другој изотелној зони, појасу, тј. удаљености до 60 km, из које је долазило преко 95% дневних миграната.

Табела бр. 83.: Територијална дистрибуција конвергентних дневних миграната радника Општине Мркоњић Град

Општина Мркоњић Град -површина 669,73km² -просјечна н.в. 817,9m -просјечна н.в. нм Мркоњић Град 629,39m	изотелни појасеви km							
	0-30	30-60	60-90	90-120	120-150	150-180	180-210	преко 210
број јединица локалне самоуправе из којих долазе дневни мигранти	6	7	5	2	0	1	0	0
број дневних миграната радника	152	138	9	2	0	1	0	0
површина ЈЛС (km²)	2143,49	3972,27	3571,55	705,13	0	733,98	0	0
просјечна надморска висина ЈЛС (m)	810,01	698,99	273,90	408,13	0	107,31	0	0
број становника ЈЛС 2013. године	70229	275787	222386	65178	0	103874	0	0

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

Најзначајнији допринос дневном урбаном систему, уколико посматрамо апсолутан број дневних миграната дао је Град Бања Лука (113 дневних миграната радника, што чини

[352] на 25. мјесту у Републици Српској (од 63 ЈЛС)

занемаривих 0,18% запослених), а уколико узмемо у обзир проценат запослених, дала је Општина Језеро (33 дневна мигранта радника, што чини 13,98% запослених). Овај потоњи показатељ указује и на лош демо – економски капацитет општине Језеро. Дакле, све ЈЛС које гравитирају Мркоњић Граду припадале су категорији *„независних“*, изузев Општине Језеро која је припада категорији *„средње зависних“*.

Табела бр. 84.: Дневни урбани систем по ЈЛС Општине Мркоњић Град[353]

јединица локалне самоуправе	(1) живе и раде	дневне миграције					(3) број радника	(4) број радника дневних мигранта у Општини Мркоњић Град	(5) % радника дневних мигранта у укупном броју радника	(6) % радника дневних мигранта у Општини Мркоњић Град у укупном броју дневних мигранта	(7) % радника дневних мигранта у Општини Мркоњић Град у укупном броју радника
		(2) укупно	унутар Републике Српске (%)	ка Федерацији(%)	ка Србији (%)	ка Хрватској(%)					
10-20%											
Језеро	155	81	75,31	24,69	0,00	0,00	236	33	34,32	40,74	13,98
2,5-5%											
Шипово	2395	240	72,92	24,58	1,67	0,83	2635	73	9,11	30,42	2,77
до 2,5%											
Рибник	1715	144	90,97	8,33	0,69	0,00	1859	21	7,75	14,58	1,13
Петровац	134	2	100,00	0,00	0,00	0,00	136	1	1,47	50,00	0,74
Гламоч	1166	11	100,00	0,00	0,00	0,00	1177	3	0,93	27,27	0,25
Јајце	7140	72	100,00	0,00	0,00	0,00	7212	17	1,00	23,61	0,24
Кнежево	2947	597	87,94	7,87	3,85	0,34	3544	7	16,85	1,17	0,20
Бања Лука	57084	4386	89,47	9,10	0,71	0,73	61470	113	7,14	2,58	0,18
Лакташи	7430	3559	98,48	1,29	0,11	0,11	10989	13	32,39	0,37	0,12
Челинац	3029	1455	98,35	1,37	0,21	0,07	4484	3	32,45	0,21	0,07
Котор Варош	4827	750	80,4	8,93	3,6	7,06	5577	3	13,44	0,4	0,05
Теслић	8729	888	51,69	37,50	4,84	5,97	9617	3	9,23	0,34	0,03
Нови Травник	6530	20	100,00	0,00	0,00	0,00	6550	2	0,31	10,00	0,03
Кључ	5007	36	100,00	0,00	0,00	0,00	5043	1	0,71	2,78	0,02
Козарска Дубица	4854	486	86,21	4,94	2,47	6,38	5340	1	9,10	0,21	0,02
Нови Град	5642	794	77,46	7,43	1,64	13,48	6436	1	12,34	0,13	0,02

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“,Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике“, Републички завод за статистику, Бања Лука и „Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

Дневни урбани систем Општине Угљевик (центар)

Са развијеном индустријом („РИТЕ“ Угљевик), што потврђује анализа по типу структуре дјелатности у овом раду (*„умјерена орјентација ка секундарном сектору“)*, окруженошћу ЈЛС значајнијег демографског капацитета (Лопаре, Бијељина...), оправдано се ова ЈЛС налази на шестом мјесту (посматрајући ЈЛС подручја истраживања[354]) по пријему дневних

[353]ЈЛС означене сивом бојом налазе се у Федерацији БиХ

[354] на 8. мјесту у Републици Српској (од 63 ЈЛС)

мигранта радника и има позитиван миграциони салдо[355]. Уз то, повољности су и конфигурација терена (просјечна надморска висина је око 300 m.n.v.) и добра саобраћајна повезаност.

Табела бр. 85.: Дневни урбани систем радника Општине Угљевик

% дневних мигранта радника у укупном броју радника ЈЛС даваоца мигранта	број дневних мигранта радника у Општини Угљевик	% од укупног броја дневних мигранта радника у Општини Угљевик	кумулативни низ мигранта	кумулативни низ мигранта (%)	број ЈЛС давалаца мигранта	% ЈЛС давалаца мигранта	кумулативни низ ЈЛС	кумулативни низ ЈЛС (%)
20-30	0	0	0	0	0	0	0	0
10-20	0	0	0	0	0	0	0	0
5-10	234	25,71	234	25,71	1	4,17	1	4,17
2,5-5	0	0	234	25,71	0	0	1	4,17
до 2,5	676	74,29	910	100	23	95,83	24	100
укупно	910	100	910	100	24	100	24	100

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

Дневни урбани систем општине Угљевик 2013. године је чинило 24 ЈЛС. Највећи је прилив дневних мигранта радника из изотелног појаса до 30 km, из којег је долазило преко 95 % дневних мигранта. Гледајући по ЈЛС, највећи је прилив из сусједних општина Лопаре и Бијељина. Наиме, Угљевик је *„усисавао“* 6,5% запослених Лопара и 1,82 % запослених Бијељине (иако је квантитативно далеко већи прилив из Бијељине). Дакле, једино је Општина Лопаре, према интензитету функцијске зависности од мјеста рада припадала категорији *„слабо зависних“*.

Табела бр. 86.: Територијална дистрибуција конвергентних дневних мигранта радника Општине Угљевик

Општина Угљевик -површина 170,42km² -просјечна н.в. 226,85m -просјечна н.в. нм Угљевик 263,43m	изотелни појасеви km							
	0-30	30-60	60-90	90-120	120-150	150-180	180-210	преко 210
број јединица локалне самоуправе из којих долазе дневни мигранти	8	8	1	2	2	1	1	1
Број дневних мигранта радника	880	19	2	2	4	1	1	1
површина ЈЛС (km²)	2320,51	1774,10	816,29	67,19	2357,29	728,36	341,32	742,59
просјечна надморска висина ЈЛС (m)	323,66	355,42	269,01	722,32	741,89	1190,05	737,61	858,35
број становникаЈЛС 2013. године	375215	153024	68514	24838	197633	8710	3319	7328

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

[355] према Федерацији БиХ има негативан миграциони салдо и број дневних мигранта испод средње вриједности, што указује да је ова ЈЛС значајнија као функцијски центар за становништво Републике Српске

Табела бр. 87.: Дневни урбани систем по ЈЛС Општине Угљевик[356]

јединица локалне самоуправе	(1) живе и раде	дневне миграције					(3) број радника	(4) број радника дневних миграната у Општини Угљевик	(5) % радника дневних миграната у укупном броју радника	(6) % радника дневних миграната у Општини Угљевик у укупном броју дневних миграната	(7) % радника дневних миграната у Општини Угљевик у укупном броју радника
		(2) укупно	унутар Републике Српске (%)	ка Федерацији(%)	ка Србији (%)	ка Хрватској(%)					
5-10%											
Лопаре	2916	679	83,95	14,73	1,18	0,15	3595	234	18,89	34,46	6,51
до 2,5%											
Бијељина	32147	2202	72,39	11,72	15,49	0,41	34349	626	6,41	28,43	1,82
Теочак	1704	19	100,00	0,00	0,00	0,00	1723	5	1,10	26,32	0,29
Љубиње	647	82	60,98	39,02	0,00	0,00	729	1	11,25	1,22	0,14
Петрово	1094	403	82,63	16,38	0,74	0,25	1497	2	26,92	0,50	0,13
Доњи Жабар	650	255	56,86	42,35	0,39	0,39	905	1	28,18	0,39	0,11
Власеница	1967	601	68,89	26,96	3,99	0,17	2568	2	23,40	0,33	0,08
Фоча	3837	412	31,55	63,35	4,37	0,73	4249	3	9,70	0,73	0,07
Пелагићево	1247	183	75,41	15,85	0,55	8,20	1430	1	12,80	0,55	0,07
Зворник	11889	2025	33,63	38,22	27,51	0,64	13914	9	14,55	0,44	0,06
Босански Петровац	1909	186	100,00	0,00	0,00	0,00	2095	1	8,88	0,54	0,05
Брчко	21415	1067	56,98	43,02	0,00	0,00	22482	9	4,75	0,84	0,04
Сапна	2612	17	100,00	0,00	0,00	0,00	2629	1	0,65	5,88	0,04
Челић	3272	27	100,00	0,00	0,00	0,00	3299	1	0,82	3,70	0,03
Гацко	3251	115	66,09	16,52	10,43	6,96	3366	1	3,42	0,87	0,03
Милићи	3105	438	67,35	26,26	6,39	0,00	3543	1	12,36	0,23	0,03
Братунац	5779	1349	65,97	13,42	20,46	0,15	7128	2	18,93	0,15	0,03
Источно Ново Сарајево	1946	1634	42,78	57,16	0,06	0,00	3580	1	45,64	0,06	0,03
Источна Илиџа	1862	3022	57,84	41,50	0,66	0,00	4884	1	61,88	0,03	0,02

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“,Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике“, Републички завод за статистику, Бања Лука и „Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

Дневни урбани систем Општине Доњи Жабар (центар)

Дневни урбани систем Општине Доњи Жабар, тј. конвергентне дневне миграције чине укупно 205 дневних мигранта из 9 ЈЛС Републике Српске и Федерације БиХ.

Иако ка Републици Српској има позитиван миграциони салдо, њена позиција по броју конвергентних дневних мигранта (на 23. мјесту ЈЛС подручја истраживања[357]), те негативан миграциони салдо ка Федерацији БиХ, указује на њен мањи функцијски значај. Све наведено се може довести у везу и са типом структуре дјелатности ове ЈЛС, гдје припада *„умјереној орјенатцији ка примарном сектору“.* Такође, окруженост већим центрима (као што је Модрича и Шамац) и близина Републике Хрватске, допринјели су да овој ЈЛС није упућен већи и доминантнији број дневних мигранта радника. У том контексту, из сусједне Општине Шамац, највећи број дневних мигранта радника није упућен ка Доњем Жабару,

[356]ЈЛС означене сивом бојом налазе се у Федерацији БиХ

[357] на 35. мјесту у Републици Српској (од 63 ЈЛС)

већ ка Модричи и Републици Хрватској. Из сусједног Пелагићева дневни мигранти су највише усмјерени ка Брчко Дистрикту итд.

Табела бр. 88.: Територијална дистрибуција конвергентних дневних миграната радника Општине Доњи Жабар

Општина Доњи Жабар -површина 76,63 km² -просјечна н.в. 87,14 m -просјечна н.в. нм Доњи Жабар 89,56 m	изотелни појасеви km							
	0-30	30-60	60-90	90-120	120-150	150-180	180-210	преко 210
број јединица локалне самоуправе из којих долазе дневни мигранти	4	3	0	1	1	0	0	0
Број дневних миграната радника	193	10	0	1	1	0	0	0
површина ЈЛС (km²)	923,46	1846,19	0	1238,9	37,92	0	0	0
просјечна надморска висина ЈЛС (m)	108,83	245,19	0	447,42	802,61	0	0	0
број становника ЈЛС 2013. године	124043	283367	0	180053	10401	0	0	0

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања")

Просторно гледајући, ЈЛС из које највише долазе дневни мигранти, налазе се у изотелном појасу до 30 km, тј. из тог појаса пристиже сса 94% дневних миграната радника. Квантитативно гледајући највећи је прилив из правца Брчко Дистрикта, док је највећи удио запослених из општине Пелагићево. Функцијска улога ове ЈЛС не одражава велики домет и значај (све ЈЛС, према показатељу функцијске зависности од мјеста рада припадају категорији *„независних"* – до 2,5% запослених).

Табела бр. 89.: Дневни урбани систем по ЈЛС Општине Доњи Жабар[358]

јединица локалне самоуправе	(1) живе и раде	дневне миграције					(3) број радника	(4) број радника дневних миграната у Општини Доњи Жабар	(5) % радника дневних миграната у укупном броју радника	(6) % радника дневних миграната у Општини Доњи Жабар у укупном броју дневних миграната	(7) % радника дневних миграната у Општини Доњи Жабар у укупном броју радника
		(2) укупно	унутар Републике Српске (%)	ка Федерацији(%)	ка Србији (%)	ка Хрватској(%)					
до 2,5%											
Пелагићево	1247	183	75,41	15,85	0,55	8,20	1430	28	12,80	15,30	1,96
Шамац	3850,00	751,00	48,20	24,37	0,93	26,50	4601	41	16,32	5,46	0,89
Брчко	21415	1067	56,98	43,02	0,00	0,00	22482	120	4,75	11,25	0,53
Орашје	6445	47	100,00	0,00	0,00	0,00	6492	4	0,72	8,51	0,06
Источно Ново Сарајево	1946	1634	42,78	57,16	0,06	0,00	3580	1	45,64	0,06	0,03
Бијељина	32147	2202	72,39	11,72	15,49	0,41	34349	8	6,41	0,36	0,02
Добој	16283	2908	44,12	51,93	1,10	2,85	19191	1	15,15	0,03	0,01
Тузла	33575	196	100,00	0,00	0,00	0,00	33771	1	0,58	0,51	0,00
Бања Лука	57084	4386	89,47	9,10	0,71	0,73	61470	1	7,14	0,02	0,00

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања", Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике",

[358]ЈЛС означене сивом бојом налазе се у Федерацији БиХ

Републички завод за статистику, Бања Лука и „Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

Дневни урбани систем Општине Језеро (центар)

Неразвијеност функцијског значаја Општине Језеро се огледа у бројности дневних миграната радника и величини утицајне сфере коју обухвата, темљеним на сљедећим чињеницама:

- по броју конвергентних дневних миграната радника налази се на 36. мјесту (од 37 ЈЛС подручја истраживања[359]);
- из 6 ЈЛС долазе дневни мигранти на рад;
- негативан миграциони салдо и број конвергентних дневних миграната испод утврђених средњих вриједности;
- највећи прилив је из изотелног појаса до 30 km;
- све ЈЛС које јој гравитирају показују низак интензитет функцијске зависности, тј, карактеришу се као *„независне“* (до 2,5%).

Табела бр. 90.: Територијална дистрибуција конвергентних дневних миграната радника Општине Језеро

Општина Језеро -површина 63,166 km² -просјечна н.в. 795,80 m -просјечна н.в. Језеро 556 m	изотелни појасеви km							
	0-30	30-60	60-90	90-120	120-150	150-180	180-210	преко 210
број јединица локалне самоуправе из којих долазе дневни мигранти	4	1	0	1	0	0	0	0
Број дневних миграната радника	32	9	0	1	0	0	0	0
површина ЈЛС (km²)	1883,1	1238,89	0	945,45	0	0	0	0
просјечна надморска висина ЈЛС (m)	881,02	447,42	0	620,46	0	0	0	0
број становника ЈЛС 2013. године	67138	180053	0	56261	0	0	0	0

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

Иако ова ЈЛС по типу структуре дјелатности припада *„умјерној орјентацији ка терцијарном сектору“* (13,98% запослених иде ка Мркоњић Граду), фактори као што су:

- лоша демографска ситуација (по Попису из 2013. године настањивало 1039 становника што је сврстава 34. позицију, од укупно 37 ЈЛС подручја истраживања[360])
- присуство само објеката обавезних јавних служби;
- окруженост ЈЛС слабијег демографског капацитета (Шипово се налази на 37. позицији, Купрес на 61. итд. од 63 ЈЛС Републике Српске, укључујући и Брчко Дистрикт);
- конфигурација терена (просјечна н.в 795m)

допринели су горе наведеним одликама базираним на дневним миграцијама радника. Ова ЈЛС по функцијском значају не заузима значајну позицију унутар Републике Српске.

[359] на 57. мјесту у Републици Српској (од 63 ЈЛС)
[360] на 59. мјесту у Републици Српској (од 63 ЈЛС)

Табела бр. 91.: Дневни урбани систем по ЈЛС Општине Језеро[361]

јединица локалне самоуправе	(3) живе и раде	дневне миграције					(3) број радника	(4) број радника дневних мигранта у Општини Језеро	(5) % радника дневних мигранта у укупном броју радника	(6) % радника дневних мигранта у Општини Језеро у укупном броју дневних мигранта	(7) % радника дневних мигранта у Општини Језеро у укупном броју радника
		(4) укупно	унутар Републике Српске (%)	ка Федерацији(%)	ка Србији (%)	ка Хрватској(%)					
до 2,5%											
Мркоњић Град	4109	389	86,12	12,34	1,03	0,51	4498	19	8,65	4,88	0,42
Шипово	2395	240	72,92	24,58	1,67	0,83	2635	7	9,11	2,92	0,27
Јајце	7140	72	100,00	0,00	0,00	0,00	7212	5	1,00	6,94	0,07
Доњи Вакуф	3713	22	100,00	0,00	0,00	0,00	3735	1	0,59	4,55	0,03

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“, Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике“, Републички завод за статистику, Бања Лука и „Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

Дневни урбани систем Општине Кнежево (центар)

Дневни урбани систем Општине Кнежево има сљедеће одлике:

- по броју конвергентних дневних мигранта заузима 32. позицију (подручје истраживања[362]);
- 12 ЈЛС гравитира овој општини (према интензитету функцијске зависности припадају типу *„независне“* – до 2,5%);
- свих 12 ЈЛС *„дају“* мање од 0,15% запослених;
- изотелни профил указује на доминацију другог појаса (30 – 60 km удаљености).

Табела бр. 92.: Територијална дистрибуција конвергентних дневних мигранта радника Општине Кнежево

Општина Кнежево -површина 325,98 km² -просјечна н.в. 911,35 m -просјечна н.в. нм Кнежево 875,17 m	изотелни појасеви km							
	0-30	30-60	60-90	90-120	120-150	150-180	180-210	преко 210
број јединица локалне самоуправе из којих долазе дневни мигранти	1	6	3	1	1	0	0	0
број дневних мигранта радника	8	78	6	1	1	0	0	0
површина ЈЛС (km²)	557,34	3924,34	2048,36	46,66	490,36	0	0	0
просјечна надморска висина ЈЛС (m)	687,52	515,78	204,13	572,65	1082,81	0	0	0
број становника ЈЛС 2013. године	18361	305692	147045	118553	20359	0	0	0

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

[361] ЈЛС означене сивом бојом налазе се у Федерацији БиХ

[362] на 50. мјесту у Републици Српској (од 63 ЈЛС)

Близина Бања Луке, конфигурација терена, опремљеност објектима обавезних и (основних) стандардних служби јавне инфраструктуре, *„умјерена орјентација ка примарном сектору“* итд. имају за посљедицу негативан дневни миграциони салдо.
Преко 70% дневних дивергентних мигранта радника је упућено ка Бања Луци, што чини преко 11% запослених.

Табела бр. 93.: Дневни урбани систем по ЈЛС Општине Кнежево[363]

јединица локалне самоуправе	(1) живе и раде	дневне миграције					(3) број радника	(4) број радника дневних мигранта у Општини Кнежево	(5) % радника дневних мигранта у укупном броју радника	(6) % радника дневних мигранта у Општини Кнежево у укупном броју дневних мигранта	(7) % радника дневних мигранта у Општини Кнежево у укупном броју радника
		(2) укупно	унутар Републике Српске (%)	ка Федерацији(%)	ка Србији (%)	ка Хрватској(%)					
до 2,5%											
Котор Варош	4827	750	80,4	8,93	3,6	7,06	5577	8	13,44	1,06	0,14
Лакташи	7430	3559	98,48	1,29	0,11	0,11	10989	11	32,39	0,31	0,10
Бања Лука	57084	4386	89,47	9,10	0,71	0,73	61470	60	7,14	1,37	0,10
Рибник	1715	144	90,97	8,33	0,69	0,00	1859	1	7,75	0,69	0,05
Доњи Вакуф	3713	22	100,00	0,00	0,00	0,00	3735	2	0,59	9,09	0,05
Србац	3640	477	97,06	1,68	0,42	0,84	4117	2	11,59	0,42	0,05
Теслић	8729	888	51,69	37,50	4,84	5,97	9617	3	9,23	0,34	0,03
Пале	4557	1482	47,91	51,42	0,67	0,00	6039	1	24,54	0,07	0,02

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“, Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике“, Републички завод за статистику, Бања Лука и „Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

Дневни урбани сиситем Општине Козарска Дубица (центар)

По броју конвергентних дневних мигранта радника Општина Козарска Дубица заузима 20. мјесто (од 37 ЈЛС подручја истраживања[364]), те њен дневни урбани систем, тј. њена *„привлачност“* има сљедеће одлике:

- преко 90% дневних мигранта долази из изотелног појаса до 60 km;
- највећи удио запослених *„привлачи“* из сусједне Костајнице, а највећи број дневних мигранта из Града Приједора;
- све ЈЛС које се налазе у њеном дневном урбаном систему, према интензитету функцијске зависности од мјеста рада припадају категорији *„независних“*, тј. удио запослених који *„привлачи“* је до 2,5%.

[363] ЈЛС означене сивом бојом налазе се у Федерацији БиХ
[364] на 28. мјесту у Републици Српској (од 63 ЈЛС)

Табела бр. 94.: Територијална дистрибуција конвергентних дневних миграната Општине Козарска Дубица

Општина Козарска Дубица -површина 499,35 km² -просјечна н.в. 190,93 m -просјечна н.в. нм Козарска Дубица 267,38m	изотелни појасеви km							
	0-30	30-60	60-90	90-120	120-150	150-180	180-210	преко 210
број јединица локалне самоуправе из којих долазе дневни мигранти	2	6	4	3	1	1	4	0
број дневних миграната радника	141	103	6	5	1	2	4	0
површина ЈЛС (km²)	919,93	3517,83	1771,12	2216,69	172,24	506,7	1115,77	0
просјечна надморска висина ЈЛС (m)	253,09	262,95	462,94	582,38	89,77	154,88	2207,53	0
број становника ЈЛС 2013. године	86561	308337	75952	112786	16308	83516	147748	0

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања")

За разлику од појединих ЈЛС која граниче са Републиком Хрватском и које су *„окренуте"* дневним миграцијама ка њој, дивергентни дневни мигранти радници ове ЈЛС нису усмјерени ка Хрватској (занемарив број).

Табела бр. 95.: Дневни урбани систем по ЈЛС Општине Козарска Дубица[365]

јединица локалне самоуправе	(1) живе и раде	дневне миграције					(3) број радника	(4) број радника дневних миграната у Општини Козарска Дубица	(5) % радника дневних миграната у укупном броју радника	(6) % радника дневних миграната у Општини Козарска Дубица у укупном броју дневних миграната	(7) % радника дневних миграната у Општини Козарска Дубица у укупном броју радника
		(2) укупно	унутар Републике Српске (%)	ка Федерацији(%)	ка Србији (%)	ка Хрватској(%)					
до 2,5%											
Костајница	1774	225	55,11	3,11	5,33	36,44	1999	39	11,26	17,33	1,95
Оштра Лука	384	128	92,97	6,25	0,78	0,00	512	3	25,00	2,34	0,59
Приједор	21537	2120	79,76	11,98	1,08	7,17	23657	102	8,96	4,81	0,43
Нови Град	5642	794	77,46	7,43	1,64	13,48	6436	18	12,34	2,27	0,28
Градишка	14663	1405	92,24	2,21	0,93	4,63	16068	39	8,74	2,78	0,24
Осмаци	588	543	38,12	53,78	7,37	0,74	1131	1	48,01	0,18	0,09
Кнежево	2947	597	87,94	7,87	3,85	0,34	3544	3	16,85	0,50	0,08
Дрвар	1268	61	100,00	0,00	0,00	0,00	1329	1	4,59	1,64	0,08
Лакташи	7430	3559	98,48	1,29	0,11	0,11	10989	8	32,39	0,22	0,07
Бања Лука	57084	4386	89,47	9,10	0,71	0,73	61470	34	7,14	0,78	0,06
Теслић	8729	888	51,69	37,50	4,84	5,97	9617	3	9,23	0,34	0,03
Србац	3640	477	97,06	1,68	0,42	0,84	4117	1	11,59	0,21	0,02
Челинац	3029	1455	98,35	1,37	0,21	0,07	4484	1	32,45	0,07	0,02
Шамац	3850	751	48,20	24,37	0,93	26,50	4601	1	16,32	0,13	0,02
Источна Илица	1862	3022	57,84	41,50	0,66	0,00	4884	1	61,88	0,03	0,02

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања",Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике", Републички завод за статистику, Бања Лука и „Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

[365]ЈЛС означене сивом бојом налазе се у Федерацији БиХ

Дневни урбани систем Крупе на Уни (центар)

Општина Крупа на Уни са сљедећим демографским, економским и просторним карактеристикама:

- по Попису из 2013. године, имала је 1560 становника;
- по типу структуре дјелатности припадала је *„апсолутној орјентацији ка примарном сектору“*;
- она је гранична општина према Федерацији БиХ, која је у периоду прије Грађанског рата била у саставу општине Босанска Крупа. Дејтонским мировним споразумом ова општина је подјељена, те је градско насеље припало Федерацији БиХ и велики дио територије (општини Босанска Крупа), а у Републици Српској формирана је општина Крупа на Уни,

указује да дневни урбани систем ове ЈЛС није велики и значајан. То потврђује и чињеница да по броју конвергентних дневних миграната заузима 34 мјесто (подручје истраживања)[366]. Све ЈЛС које јој гравитирају припадају категорији *„независних“*.

Табела бр. 96.: Територијална дистрибуција конвергентних дневних миграната радника Општине Крупа на Уни

Општина Крупа на Уни -површина 93,18 km² -просјечна н.в. 319,13 m -просјечна н.в. нм Крупа на Уни 273,31m	изотелни појасеви km							
	0-30	30-60	60-90	90-120	120-150	150-180	180-210	преко 210
број јединица локалне самоуправе из којих долазе дневни мигранти	3	1	2	0	0	0	0	0
број дневних миграната радника	45	17	11	0	0	0	0	0
површина ЈЛС (km²)	1392,17	834,07	1627,23	0	0	0	0	0
просјечна надморска висина ЈЛС (m)	332,82	274,14	316,99	0	0	0	0	0
број становника ЈЛС 2013. године	116934	80916	214263	0	0	0	0	0

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

Највећи проценат запослених (0,62%) *„привлачи“* из сусједне Општине Нови Град, а најмање из Општине Лакташи, 0,01% запослених. Дакле, највише дневних миграната *„привлачи“* из изотелног појаса до 30 km (преко 60%). Функцијске везе данас (с обзиром на предратно општинско јединство) на релацији Крупа на Уни – Босанска Крупа (Федерација БиХ) и обратно нису изражене (занемариви квантитативни показатељи). Све указује да је ова општина више окренута ка Републици Српској (гледајући и конвергентне и дивергентне дневне миграције). Наиме, радници Крупе на Уни највише су окренути ка Новом Граду.

[366] на 53 мјесту у Републици Српској (од 63 ЈЛС)

Табела бр. 97.: Дневни урбани систем по ЈЛС Општине Крупа на Уни[367]

јединица локалне самоуправе	(1) живе и раде	дневне миграције					(3) број радника	(4) број радника дневних миграната у Општини Крупа на Уни	(5) % радника дневних миграната у укупном броју радника	(6) % радника дневних миграната у Општини Крупа на Уни у укупном броју дневних миграната	(7) % радника дневних миграната у Општини Крупа на Уни у укупном броју радника
		(2) укупно	унутар Републике Српске (%)	ка Федерацији(%)	ка Србији (%)	ка Хрватској(%)					
до 2,5%											
Нови Град	5642	794	77,46	7,43	1,64	13,48	6436	40	12,34	5,04	0,62
Приједор	21537	2120	79,76	11,98	1,08	7,17	23657	17	8,96	0,80	0,07
Босанска Крупа	7320	85	100,00	0,00	0,00	0,00	7405	2	1,15	2,35	0,03
Бања Лука	57084	4386	89,47	9,10	0,71	0,73	61470	10	7,14	0,23	0,02
Цазин	19137	40	100,00	0,00	0,00	0,00	19177	3	0,21	7,50	0,02

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“,Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике“, Републички завод за статистику, Бања Лука и „Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

Дневни урбани систем Општине Купрес

У Општину Купрес, са сљедећим карактеристикама:

- површином од свега 44 km²;
- просјечном надморском висином од преко 1000 m;
- 293 становника[368] (36 позиција од 37 ЈЛС подручја истраживања);
- *„апсолутна орјентација ка примарном сектору“*[369]*;*

„оправдано“ је да долази свега 7 радника дневних миграната из 3 ЈЛС Републике Српске. *„Највећи“* је прилив из Бањалуке, свега 4 мигранта.

Табела бр. 98.: Територијална дистрибуција конвергентних дневних миграната радника Општине Купрес

Општина Купрес -површина 44,62 km² -просјечна н.в. 1254,48 m -просјечна н.в. нм Купрес 1168,07m	изотелни појасеви km							
	0-30	30-60	60-90	90-120	120-150	150-180	180-210	преко 210
број јединица локалне самоуправе из којих долазе дневни мигранти	1	0	1	1	0	0	0	0
Број дневних миграната радника	2	0	4	1	0	0	0	0
површина ЈЛС (km²)	550,20	0	1238,89	388,33	0	0	0	0
просјечна надморска висина ЈЛС (m)	1006,22	0	447,42	186,56	0	0	0	0
број становника ЈЛС 2013. године	9969	0	180053	34210		0	0	0

[367] ЈЛС означене сивом бојом налазе се у Федерацији БиХ
[368] на 61. мјесту у Републици Српској (од 63 ЈЛС)
[369] по типу структуре дјелатности обрађене у овом раду

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

Табела бр. 99.: Дневни урбани систем по ЈЛС Општине Купрес

јединица локалне самоуправе	(5) живе и раде	дневне миграције					(3) број радника	(4) број радника дневних мигранта у Општини Купрес	(5) % радника дневних мигранта у укупном броју радника	(6) % радника дневних мигранта у Општини Купрес у укупном броју дневних мигранта	(7) % радника дневних мигранта у Општини Купрес укупном броју радника
		(6) укупно	унутар Републике Српске (%)	ка Федерацији(%)	ка Србији (%)	ка Хрватској(%)					
до 2,5%											
Шипово	2395	240	72.92	24.58	1.67	0.83	2635	2	9.11	0.83	0.08

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“,Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике“, Републички завод за статистику, Бања Лука)

Дневни урбани систем Општине Лопаре (центар)

По броју конвергентних дневних мигранта, ова ЈЛС налази се на 26. мјесту (од 37 ЈЛС подручја истраживања[370]). Ово је посљедица, између осталог и лоше привредне и ванпривредне развијености (по типу структуре дјелатности припадала је *„умјереној орјентацији ка примарном сектору“*, *„основна“* опремљеност објектима јавних служби – обавезне и стандарне јавне службе), близина Града Бијељине и Дистрикта Брчко, који својим функцијским карактеристикама *„усисавају“* становништво непосредне околине. Тако нпр. радници околних ЈЛС као што су Угљевик, Брчко, Зворник... више су *„окренути“* ка Бијељини, него ка Лопарама.

Табела бр. 100.: Територијална дистрибуција конвергентних дневних мигранта радника Општине Лопаре

Општина Лопаре -површина 297,08 km² -просјечна н.в. 337,96 m -просјечна н.в. нм Лопаре 252,10 m	изотелни појасеви km							
	0-30	30-60	60-90	90-120	120-150	150-180	180-210	преко 210
број јединица локалне самоуправе из којих долазе дневни мигранти	6	2	0	4	3	0	0	0
број дневних мигранта радника	91	67	0	6	3	0	0	0
површина ЈЛС (km²)	1478,01	1108,37	0	1724,35	3036,80	0	0	0
просјечна надморска висина ЈЛС (m)	305,2	204,93	0	640,30	922,06	0	0	0
број становника ЈЛС 2013. године	272059	158281	0	191630	199595	0	0	0

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

[370] на 39. мјесту у Републици Српској (од 63 ЈЛС)

Но, миграторна кретања радника у Општину Лопаре долазила су из 15 ЈЛС Републике Српске и Федерације БиХ. Најзначајнији допринос дневном урбаном систему ове општине дало је 8 ЈЛС из прва два изотелна појаса, тј. из удаљености до 60 km (преко 90% дневних миграната). У кумулативном низу броја дневних миграната 100% су чинили мигранти чије је процентуално учешће износило до 2,5% укупног броја радника (припадају категорији *„независних“*).

Табела бр. 101.: Дневни урбани систем по ЈЛС Општине Лопаре[371]

јединица локалне самоуправе	(1) живе и раде	дневне миграције					(3) број радника	(4) број радника дневних миграната у Општини Лопаре	(5) % радника дневних миграната у укупном броју радника	(6) % радника дневних миграната у Општини Лопаре у укупном броју дневних миграната	(7) % радника дневних миграната у Општини Лопаре укупном броју радника
		(2) укупно	унутар Републике Српске (%)	ка Федерацији(%)	ка Србији (%)	ка Хрватској(%)					
до 2,5%											
Угљевик	4129	570	79,47	18,77	1,40	0,35	4699	34	12,13	5,96	0,72
Челић	3272	27	100,00	0,00	0,00	0,00	3299	20	0,82	74,07	0,61
Теочак	1704	19	100,00	0,00	0,00	0,00	1723	4	1,10	21,05	0,23
Калиновик	436	67	56,72	43,28	0,00	0,00	503	1	13,32	1,49	0,20
Бијељина	32147	2202	72,39	11,72	15,49	0,41	34349	65	6,41	2,95	0,19
Брчко	21415	1067	56,98	43,02	0,00	0,00	22482	24	4,75	2,25	0,11
Пале	4557	1482	47,91	51,42	0,67	0,00	6039	3	24,54	0,20	0,05
Тузла	33575	196	100,00	0,00	0,00	0,00	33771	8	0,58	4,08	0,02
Фоча	3837	412	31,55	63,35	4,37	0,73	4249	1	9,70	0,24	0,02
Котор Варош	4827	750	80,4	8,93	3,6	7,06	5577	1	13,44	0,13	0,02

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“,Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике“, Републички завод за статистику, Бања Лука и „Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

Дневни урбани систем Општине Нови Град (центар)

Општина Нови Град, са сљедећим одликама:

- по приливу дневних миграната налазила се на 15. мјесту (од 37 ЈЛС подручја истраживања[372]);
- по типу структуре дјелатности припада *„умјереној орјентацији ка терцијарном сектору“*,
- позитиван миграциони салдо ка Федерацији

указује да у западном дијелу Републике Српске она има одређену функцијску улогу.

[371] ЈЛС означене сивом бојом налазе се у Федерацији БиХ

[372] на 20. мјесту у Републици Српској (од 63 ЈЛС)

Табела бр. 102.: Дневни урбани систем радника Општине Нови Град

% дневних миграната радника у укупном броју радника ЈЛС даваоца миграната	број дневних миграната радника у Општини Нови Град	% од укупног броја дневних мигранта радника у Општини Нови Град	кумулативни низ миграната	кумулативни низ миграната (%)	број ЈЛС давалаца миграната	% ЈЛС давалаца миграната	кумулативни низ ЈЛС	кумулативни низ ЈЛС (%)
20-30	0	0	0	0	0	0	0	0
10-20	0	0	0	0	0	0	0	0
5-10	0	0	0	0	0	0	0	0
2,5-5	42	11	42	11	1	3,13	1	3,13
до 2,5	340	89	382	100	31	96,87	32	100
укупно	382	100	382	100	32	100	32	100

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

Но, њен функцијски значај је претежно ширег локалног значаја у Републици Српској, јер је највећи прилив из изотелног појаса до 30 km, из којег долази сса 75% дневних миграната. Квантитативно гледајући највећи број дневних мигранта долази из Града Приједора, а највећи удио запослених *„вуче“* из општине Крупа на Уни.

Табела бр. 103.: Територијална дистрибуција конвергентних дневних миграната радника Општине Нови Град

Општина Нови Град -површина 469,67 km² -просјечна н.в. 230,3m -просјечна н.в. нм Нови Град 201,43m	изотелни појасеви km							
	0-30	30-60	60-90	90-120	120-150	150-180	180-210	преко 210
број јединица локалне самоуправе из којих долазе дневни мигранти	5	6	4	3	4	2	4	4
број дневних миграната радника	286	32	33	5	4	3	13	6
површина ЈЛС (km²)	1710,16	3105,76	2888,8	1513,32	2307,14	1106	300,93	1377,05
просјечна надморска висина ЈЛС (m)	313,91	375,26	408,01	605,69	542,45	648,66	708,14	934,88
број становника ЈЛС 2013. године	133006	227690	269310	62086	167439	146651	59728	24542

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

Дакле, све ЈЛС које јој гравитирају се карактеришу као *„независне“*, тј. *„дају“* јој мање од 5% запослених.

Табела бр. 104.: Дневни урбани систем по ЈЛС Општине Нови Град[373]

јединица локалне самоуправе	(1) живе и раде	дневне миграције					(3) број радника	(4) број радника дневних миграната у Општини Нови Град	(5) % радника дневних миграната у укупном броју радника	(6) % радника дневних миграната у Општини Нови Град у укупном броју дневних миграната	(7) % радника дневних миграната у Општини Нови Град у укупном броју радника
		(2) укупно	унутар Републике Српске (%)	ка Федерацији(%)	ка Србији (%)	ка Хрватској(%)					
2,5-5%											
Крупа на Уни	793	64	89,06	3,13	6,25	1,56	857	42	7,47	65,63	4,90
до 2,5%											
Костајница	1774	225	55,11	3,11	5,33	36,44	1999	48	11,26	21,33	2,40
Босанска Крупа	7320	85	100,00	0,00	0,00	0,00	7405	47	1,15	55,29	0,63
Приједор	21537	2120	79,76	11,98	1,08	7,17	23657	145	8,96	6,84	0,61
Оштра Лука	384	128	92,97	6,25	0,78	0,00	512	3	25,00	2,34	0,59
Козарска Дубица	4854	486	86,21	4,94	2,47	6,38	5340	14	9,10	2,88	0,26
Трново	182	288	37,50	61,46	1,04	0,00	470	1	61,28	0,35	0,21
Источна Илица	1862	3022	57,84	41,50	0,66	0,00	4884	8	61,88	0,26	0,16
Рудо	1231	746	10,46	5,63	83,91	0,00	1977	3	37,73	0,40	0,15
Чајниче	1004	277	26,35	64,62	9,03	0,00	1281	1	21,62	0,36	0,08
Бужим	5653	17	100,00	0,00	0,00	0,00	5670	4	0,30	23,53	0,07
Источно Ново Сарајево	1946	1634	42,78	57,16	0,06	0,00	3580	2	45,64	0,12	0,06
Рибник	1715	144	90,97	8,33	0,69	0,00	1859	1	7,75	0,69	0,05
Бања Лука	57084	4386	89,47	9,10	0,71	0,73	61470	29	7,14	0,66	0,05
Бихаћ	15253	109	100,00	0,00	0,00	0,00	15362	7	0,71	6,42	0,05
Рогатица	2483	382	66,75	29,84	3,40	0,00	2865	1	13,33	0,26	0,03
Велика Кладуша	8663	13	100,00	0,00	0,00	0,00	8676	3	0,15	23,08	0,03
Киселјак	5900	36	100,00	0,00	0,00	0,00	5936	2	0,61	5,56	0,03
Прњавор	9441	694	94,38	4,18	1,01	0,43	10135	3	6,85	0,43	0,03
Кнежево	2947	597	87,94	7,87	3,85	0,34	3544	1	16,85	0,17	0,03
Сански Мост	11454	120	100,00	0,00	0,00	0,00	11574	3	1,04	2,50	0,03
Бреза	4334	20	100,00	0,00	0,00	0,00	4354	1	0,46	5,00	0,02
Котор Варош	4827	750	80,4	8,93	3,6	7,06	5577	1	13,4	0,13	0,02

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“,Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике“, Републички завод за статистику, Бања Лука и „Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

Дневни урбани систем Општине Оштра Лука (центар)

По броју конвергентних дневних миграната налазила се на 28. позицији (од 37 ЈЛС подручја истраживања[374]);

Сам процес дневне мобилности радне снаге у Оштрој Луци обухватао је 141 радника из 10 ЈЛС Републике Српске и Федерације БиХ. Највећи удио запослених али и апсолутан број дневних миграната ова ЈЛС је привукла из сусједног Града Приједора.

[373]ЈЛС означене сивом бојом налазе се у Федерацији БиХ

[374] на 42. мјесту у Републици Српској (од 63 ЈЛС)

Табела бр. 105.: Територијална дистрибуција конвергентних дневних миграната радника Општине Оштра Лука

Општина Оштра Лука -површина 206,64km² -просјечна н.в. 375,15m -просјечна н.в. нм Оштра Лука 249,33m	изотелни појасеви km							
	0-30	30-60	60-90	90-120	120-150	150-180	180-210	преко 210
број јединица локалне самоуправе из којих долазе дневни мигранти	2	6	0	0	0	2	0	0
број дневних миграната радника	106	33	0	0	0	2	0	0
површина ЈЛС (km²)	1600,90	3443,75	0	0	0	175,30	0	0
просјечна надморска висина ЈЛС (m)	379,14	243,55	0	0	0	85,87	0	0
број становника ЈЛС 2013. године	122391	315025	0	0	0	23530	0	0

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања")

Територијална привлачност, тј. њен функцијски значај није велики, јер је из 2 ЈЛС које се налазе на удаљености до 30 km, долазило преко 70% дневних миграната. Све ЈЛС које јој гравитирају, а гледајући интензитет функцијске зависности од мјеста рада (Оштре Луке) имају одлике *„независних"*. То значи да број радника које *„дају"* Оштрој Луци не прелази 5%, тј. 2,5%. Из сусједне, Федералне општине Сански Мост (са којом је у периоду прије Грађанског рата чинила једну јединицу локалне самоуправе) привлачи свега 0,09 % запослених.

Табела бр. 106.: Дневни урбани систем по ЈЛС Општине Оштра Лука[375]

јединица локалне самоуправе	(1) живе и раде	дневне миграције					(3) број радника	(4) број радника дневних миграната у Општини Оштра Лука	(5) % радника дневних миграната у укупном броју радника	(6) % радника дневних миграната у Општини Оштра Лука у укупном броју дневних миграната	(7) % радника дневних миграната у Општини Оштра Лука у укупном броју радника
		(2) укупно	унутар Републике Српске (%)	ка Федерацији(%)	ка Србији (%)	ка Хрватској(%)					
до 2,5%											
Приједор	21537	2120	79,76	11,98	1,08	7,17	23657	96	8,96	4,53	0,41
Доњи Жабар	650	255	56,86	42,35	0,39	0,39	905	1	28,18	0,39	0,11
Нови Град	5642	794	77,46	7,43	1,64	13,48	6436	6	12,34	0,76	0,09
Сански Мост	11454	120	100,00	0,00	0,00	0,00	11574	10	1,04	8,33	0,09
Костајница	1774	225	55,11	3,11	5,33	36,44	1999	1	11,26	0,44	0,05
Козарска Дубица	4854	486	86,21	4,94	2,47	6,38	5340	2	9,10	0,41	0,04
Бања Лука	57084	4386	89,47	9,10	0,71	0,73	61470	21	7,14	0,48	0,03
Оражје	6445	47	100,00	0,00	0,00	0,00	6492	1	0,72	2,13	0,02

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања",Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике", Републички завод за статистику, Бања Лука и „Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

[375]ЈЛС означене сивом бојом налазе се у Федерацији БиХ

Дневни урбани систем Општине Пелагићево (центар)

Дневни урбани систем Општине Пелагићево, има сљедеће одлике:

- по броју конвергентних дневних миграната налазила се на 27. позицији (од 37 ЈЛС подручја истраживања[376]);
- у кумулативном низу миграната 100% чине мигранти чије је процентуално учешће износило до 2,5% укупног броја радника (*„независне ЈЛС“*);
- 95% дневних миграната радника је долазило из изотелног појаса до 30 km, са просјечном надморском висином од око 180m;
- квантитативно гледајући највећи је прилив из Брчко Дистрикта (што чини око 8,34 % дневних миграната, тј. 0,4% запослених), док је највећи удио запослених привлачила из општине Доњи Жабар (7,06% укупних дневних миграната, те 1,99% запослених).

Дакле, мањи прилив дневних миграната, уз позитиван и негативан миграциони салдо (ка Федерацији БиХ), може се повезати са сљедећим:

- по типу структуре дјелатности припада *„доминантом удјелу примарног сектора“;*
- присутност основних објеката обавезних и стандардних јавних служби;
- окруженост ЈЛС већег демографског и економског капацитета,из којих се очекује већи прилив, више су окренуте ка другим ЈЛС – Шамац је више *„окренут“* Модричи, Брчко Бијељини, Доњи Жабар Брчком.

Табела бр. 107.: Територијална дистрибуција конвергентних дневних миграната радника Општине Пелагићево

Општина Пелагићево -површина 115,85km² -просјечна н.в. 106,09m -просјечна н.в. нм Пелагићево 98,64m	изотелни појасеви km							
	0-30	30-60	60-90	90-120	120-150	150-180	180-210	преко 210
број јединица локалне самоуправе из којих долазе дневни мигранти	6	3	2	0	0	0	0	0
број дневних миграната радника	155	7	2	0	0	0	0	0
површина ЈЛС (km²)	1520,66	1846,19	1476,48	0	0	0	0	0
просјечна надморска висина ЈЛС (m)	183,29	245,18	365,19	0	0	0	0	0
број становника ЈЛС 2013. године	207001	283367	71593	0	0	0	0	0

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

[376] на 41. мјесту у Републици Српској (од 63 ЈЛС)

Табела бр. 108.: Дневни урбани систем по ЈЛС Општине Пелагићево[377]

јединица локалне самоуправе	(1) живе и раде	дневне миграције					(3) број радника	(4) број радника дневних мигранта у Општини Пелагићево	(5) % радника дневних мигранта у укупном броју радника	(6) % радника дневних мигранта у Општини Пелагићевоу укупном броју дневних мигранта	(7) % радника дневних мигранта у Општини Пелагићевоу укупном броју радника
		(2) укупно	унутар Републике Српске (%)	ка Федерацији(%)	ка Србији (%)	ка Хрватској(%)					
до 2,5%											
Доњи Жабар	650	255	56,86	42,35	0,39	0,39	905	18	28,18	7,06	1,99
Шамац	3850	751	48,20	24,37	0,93	26,50	4601	19	16,32	2,53	0,41
Брчко	21415	1067	56,98	43,02	0,00	0,00	22482	89	4,75	8,34	0,40
Градачац	10725	105	100,00	0,00	0,00	0,00	10830	17	0,97	16,19	0,16
Модрича	6333	813	54,12	35,92	1,48	8,49	7146	8	11,38	0,98	0,11
Сребреник	9674	67	100,00	0,00	0,00	0,00	9741	4	0,69	5,97	0,04

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“,Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике“, Републички завод за статистику, Бања Лука и „Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

Дневни урбани систем Општине Петрово

Општина Петрово, по броју конвергентних дневних мигранта налазила се на 24. позицији (од 37 ЈЛС подручја истраживања[378]). Основне карктеристике ове ЈЛС су:

- по типу структуре дјелатности припада *„умјереној орјентацији ка секундарном и терцијарном сектору“*(26% запослених дневно мигрира) *;*
- опремљеност основним објектима обавезних и стандарних јавних служби;
- по броју становника налази се на 25. позицији (од 37 ЈЛС подручја истраживања[379]);
- функција рада Општине Петрово представљена је сумом домицилних радника (1094 радника) и радника дневних конвергентних мигранта из свега 9 ЈЛС Републике Српске и Федерације БиХ.
-

Табела бр. 109.: Територијална дистрибуција конвергентних дневних мигранта радника Општине Петрово

Општина Петрово -површина 109,53km² -просјечна н.в. 324,59m -просјечна н.в. нм Петрово 250,31 m	изотелни појасеви km							
	0-30	30-60	60-90	90-120	120-150	150-180	180-210	преко 210
број јединица локалне самоураве из којих долазе дневни мигранти	5	1	2	1	0	0	0	0
број дневних мигранта радника	188	1	2	1	0	0	0	0
површина ЈЛС (km²)	1705,46	846,49	1363,96	1238,89	0	0	0	0
просјечна надморска висина ЈЛС	306,24	512,15	162,76	447,42	0	0	0	0

[377]ЈЛС означене сивом бојом налазе се у Федерацији БиХ

[378] на 37. мјесту у Републици Српској (од 63 ЈЛС)

[379] на 42. мјесту у Републици Српској (од 63 ЈЛС)

(m)								
број становника ЈЛС 2013. године	279481	37236	138231	180053	0	0	0	0

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

Детаљно анализирајући дневни урбани систем, уочава се да је дистрибуција радника и сума ЈЛС (5 из Републике Српске, 4 из Федерације БиХ) из којих су долазили дневни мигранти зависила од просторне удаљености. У томе прилог иде чињеница да је из првог изотелног појаса (удаљеност до 30 km) долазило близу 98% конвергентних дневних миграната (5 ЈЛС). Највећи прилив дневних мигранта, те највећи број запослених долазило је из Града Добоја. У кумулативном низу броја дневних миграната, 100% су чинили дневни мигранти чије је процентуално учешће износило до 2,5% укупног броја радника ЈЛС (припадала категорији *„независних“*). Специфичност је да постоје 4 ЈЛС из којих је долазио само по 1 мигрант.

Табела бр. 110.: Дневни урбани систем радника по ЈЛС Општине Петрово[380]

јединица локалне самоуправе	(1) живе и раде	дневне миграције					(3) број радника	(4) број радника дневних миграната у Општини Петрово	(5) % радника дневних миграната у укупном броју радника	(6) % радника дневних миграната у Општини Петрово у укупном броју дневних миграната	(7) % радника дневних миграната у Општини Петрово у укупном броју радника
		(2) укупно	унутар Републике Српске (%)	ка Федерацији(%)	ка Србији (%)	ка Хрватској(%)					
до 2,5%											
Добој	16283	2908	44,12	51,93	1,10	2,85	19191	134	15,15	4,61	0,70
Лукавац	11190	96	100,00	0,00	0,00	0,00	11286	26	0,85	27,08	0,23
Грачаница	12139	126	100,00	0,00	0,00	0,00	12265	21	1,03	16,67	0,17
Добој Исток	2425	79	100,00	0,00	0,00	0,00	2504	1	3,15	1,27	0,04
Тузла	33575	196	100,00	0,00	0,00	0,00	33771	6	0,58	3,06	0,02

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“,Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике“, Републички завод за статистику, Бања Лука и „Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

Дневни урбани систем Општине Рибник (центар)

Поље утицаја Општине Рибник територијално и квантитативно, 2013. године није било велико, што потврђују сљедеће чињенице:

- по броју конвергентних дневних миграната налазила се на 31. позицији (од 37 ЈЛС подручја истраживања[381]);
- простор ЈЛС и дневног урбаног система формиран је у оквиру четири изотелна појаса, са изразитом концентрацијом у првом и другом пољу утицаја (85% дневних миграната);
- највећи је прилив из 5, од укупно 9 ЈЛС;

[380] ЈЛС означене сивом бојом налазе се у Федерацији БиХ

[381] на 48. мјесту у Републици Српској (од 63 ЈЛС)

- највећи број запослених *„повлачи“* из Општине Мркоњић Град (свега 0,44%), а највећи апсолутан број миграната радника из Бања Луке (што чини свега 0,1% запослених);
- све ЈЛС које јој гравитирају, имају одлике *„независних“*, тј. показују слабу зависност од мјеста рада, Општине Рибник.

Табела бр. 111.: Територијална дистрибуција конвергентних дневних миграната Општине Рибник

Општина Рибник -површина 499,92 km² -просјечна н.в. 824 m -просјечна н.в. нм Рибник 536,74 m	изотелни појасеви km							
	0-30	30-60	60-90	90-120	120-150	150-180	180-210	преко 210
број јединица локалне самоуправе из којих долазе дневни мигранти	3	2	3	0	0	0	1	0
број дневних миграната радника	25	66	13	0	0	0	1	0
површина ЈЛС (km²)	1581,68	1564,88	1984,05	0	0	0	293,04	0
просјечна надморска висина ЈЛС (m)	784,37	679,37	211,58	0	0	0	413,57	0
број становника ЈЛС 2013. године	42639	189421	164322	0	0	0	18651	0

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

Слаб функцијски значај тј. слаба *„привлачност“, „правда“* се сљедећим чињеницама:

- слаба опремљеност објектима јавних служби;
- по типу структуре дјелатности ова ЈЛС припада *„умјереној орјентацији ка примарном сектору“;*
- слаб демографски потенцијал саме Општине Рибник (26. мјесто од 37 ЈЛС подручја истраживања[382]) али и околних ЈЛС;
- конфигурација терена (просјечна надморска висина 824 m);
- близина Бања Луке (ентитески и регионални центар).

Табела бр. 112.: Дневни урбани систем по ЈЛС Општине Рибник[383]

јединица локалне самоуправе	(1) живе и раде	дневне миграције					(3) број радника	(4) број радника дневних миграната у Општини Рибник	(5) % радника дневних миграната у укупном броју радника	(6) % радника дневних миграната Општини Рибник укупном броју дневних миграната	(7) % радника дневних миграната у Општини Рибник у укупном броју радника
		(2) укупно	унутар Републике Српске (%)	ка Федерацији(%)	ка Србији (%)	ка Хрватској(%)					
до 2,5%											
Мркоњић Град	4109	389	86.12	12.34	1.03	0.51	4498	20	8.65	5.14	0.44
Кнежево	2947	597	87.94	7.87	3.85	0.34	3544	5	16.85	0.84	0.14
Бања Лука	57084	4386	89.47	9.10	0.71	0.73	61470	61	7.14	1.39	0.10
Кључ	5007	36	100.00	0.00	0.00	0.00	5043	4	0.71	11.11	0.08
Шипово	2395	240	72.92	24.58	1.67	0.83	2635	1	9.11	0.42	0.04
Лакташи	7430	3559	98.48	1.29	0.11	0.11	10989	4	32.39	0.11	0.04

[382] на 43. мјесту у Републици Српској (од 63 ЈЛС)

[383] ЈЛС означене сивом бојом налазе се у Федерацији БиХ

Приједор	21537	2120	79.76	11.98	1.08	7.17	23657	8	8.96	0.38	0.03

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“,Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике“, Републички завод за статистику, Бања Лука и „Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

Дневни урбани систем Општине Шипово (центар)

Конфигурација терена (просјечна надморска висина 1006 m), окруженост ЈЛС слабијег демографског капацитета (Језеро, Купрес), граничним положајем ка Федерацији БиХ (уопштено гледајући функцијске везе са Федерацијом нису толико изражене, тј. доминантније су између ЈЛС Републике Српске), слабом опремљености објектима јавних служби, условило је да ова ЈЛС има конвергентне миграната испод средње вриједности (дневне радне миграције на релацијама ЈЛС Федерација – Општина Шипово и обратно, ЈЛС Република Српска – Шипово и обратно). Такође, и близина Бања Луке и Мркоњић Града (највећи број дивергентних дневних миграната је усмјерен ка овим ЈЛС), допринели су како негативном миграционом салду, тако и мањем приливу дневних миграната.

Табела бр. 113.: Дневни урбани систем радника Општине Шипово

% дневних миграната радника у укупном броју радника ЈЛС даваоца миграната	број дневних миграната радника у Општини Шипово	% од укупног броја дневних мигранта радника у Општини Шипово	кумулативни низ миграната	кумулативни низ миграната (%)	број ЈЛС давалаца миграмата	% ЈЛС давалаца миграната	кумулативни низ ЈЛС	кумулативни низ ЈЛС (%)
20-30	0	0	0	0	0	0	0	0
10-20	0	0	0	0	0	0	0	0
5-10	16	12,6	16	12,6	1	5	1	5
2,5-5	0	0	16	12,6	0	0	1	5
до 2,5	111	87,4	127	100	19	95	20	100
укупно	127	100	127	100	20	100	20	100

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

По броју конвергентних дневних миграната налази се на 29. мјесту (од 37 ЈЛС подручја истраживања[384]). Детаљано гледајући, дневни урбани систем чини 127 дневних миграната, из укупно 20 ЈЛС, од чега њих 91% долази из *„круга“* удаљености до 60 km.

Табела бр. 114.: Територијална дистрибуција конвергентних дневних миграната радника Општине Шипово

Општина Шипово -површина 550,20 km² -просјечна н.в. 1006,22m -просјечна н.в. нм Шипово 503,26 m	изотелни појасеви km							
	0-30	30-60	60-90	90-120	120-150	150-180	180-210	преко 210
број јединица локалне самоуправе из којих долазе дневни мигранти	6	5	3	2	2	2	0	0
Број дневних миграната радника	58	57	6	2	2	2	0	0
површина ЈЛС (km²)	1940,60	3535,63	1852,39	1893,48	629,14	1240,67	0	0
просјечна надморска висина ЈЛС (m)	898,69	833,48	226,30	600	544,02	131,09	0	0
број становника ЈЛС 2013. године	64352	213455	149483	74344	39179	187390	0	0

[384] на 44. мјесту у Републици Српској (од 63 ЈЛС)

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

Квантитатвно посматрајући највећи број долази из Бања Луке (занемарив удио запослених од 0,08%), а највећи број запослених (њих 6,78%) привлачи из сусједне општине Језеро (припада категорији *„слабо зависна“*).
Све указује на слаб функцијски значај ове ЈЛС.

Табела бр. 115.: Дневни урбани систем по ЈЛС Општине Шипово[385]

јединица локалне самоуправе	(1) живе и раде	дневне миграције					(3) број радника	(4) број радника дневних мигранта у Општини Шипово	(5) % радника дневних мигранта у укупном броју радника	(6) % радника дневних мигранта у Општини Шипово у укупном броју дневних мигранта	(7) % радника дневних мигранта у Општини Шипово у укупном броју радника
		(2) укупно	унутар Републике Српске (%)	ка Федерацији(%)	ка Србији (%)	ка Хрватској(%)					
5-10%											
Језеро	155	81	75,31	24,69	0,00	0,00	236	16	34,32	19,75	6,78
до 2,5%											
Купрес	147	8	37,50	62,50	0,00	0,00	155	2	5,16	25,00	1,29
Мркоњић Град	4109	389	86,12	12,34	1,03	0,51	4498	30	8,65	7,71	0,67
Кнежево	2947	597	87,94	7,87	3,85	0,34	3544	4	16,85	0,67	0,11
Гламоч	1166	11	100,00	0,00	0,00	0,00	1177	1	0,93	9,09	0,08
Јајце	7140	72	100,00	0,00	0,00	0,00	7212	6	1,00	8,33	0,08
Бања Лука	57084	4386	89,47	9,10	0,71	0,73	61470	50	7,14	1,14	0,08
Доњи Вакуф	3713	22	100,00	0,00	0,00	0,00	3735	3	0,59	13,64	0,08
Купрес ФБиХ	1676	5	100,00	0,00	0,00	0,00	1681	1	0,30	20,00	0,06
Рибник	1715	144	90,97	8,33	0,69	0,00	1859	1	7,75	0,69	0,05
Лакташи	7430	3559	98,48	1,29	0,11	0,11	10989	4	32,39	0,11	0,04
Лопаре	2916	679	83,95	14,73	1,18	0,15	3595	1	18,89	0,15	0,03
Челинац	3029	1455	98,35	1,37	0,21	0,07	4484	1	32,45	0,07	0,02

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“,Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике“, Републички завод за статистику, Бања Лука и „Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

Дневни урбани систем Општине Србац (центар)

Општина Србац, иако има повољну конфигурацију терена (просјечна надморска висина 164 m), повољан демографски потенцијал (16933 становника), повољан демографски потенцијал околних ЈЛС, развијеност терцијарног сектора, она ипак биљежи негативан миграциони салдо и прима дневне мигранте испод утврђених средњих вриједности.
Ово је посљедица, између осталог, близине развијених центара (примјер Бања Луке) која привлаче становништво околних ЈЛС. Наиме, ЈЛС које граниче са Србцом, највећи удио својих дневних мигранта усмјеравају ка другим ЈЛС (највећи удио дивергентних дневних

[385]ЈЛС означене сивом бојом налазе се у Федерацији БиХ

мигранатa Градишке, Прњавора и Лакташа је усмјерен ја Бања Луци, док је из Дервенте усмјерен ка Броду).

Табела бр. 116.: Територијална дистрибуција конвергентних дневних мигранатa радника Општине Србац

Општина Србац -површина 452,63 km² -просјечна н.в. 164,18m -просјечна н.в. нм Србац 102,35m	изотелни појасеви km							
	0-30	30-60	60-90	90-120	120-150	150-180	180-210	преко 210
број јединица локалне самоуправе из којих долазе дневни мигранти	3	4	5	2	0	0	0	0
број дневних мигранатa радника	110	70	9	2	0	0	0	0
површина ЈЛС (km²)	1779,97	2674,62	2340,34	766,748	0	0	0	0
просјечна надморска висина ЈЛС (m)	192,94	413,82	457,75	568,28	0	0	0	0
број становника ЈЛС 2013. године	117763	239453	172843	39929	0	0	0	0

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања")

Распоред и правац конвергентних дневних мигранатa, тј. дневни урбани систем 2013. године, чинио је 14 ЈЛС са 191 мигрантом, те највећим приливом из изотелног појаса до 60 km удаљености (долазило сса 90% дневних мигранатa).

Табела бр. 117.: Дневни урбани систем по ЈЛС Општине Србац[386]

јединица локалне самоуправе	(1) живе и раде	дневне миграције					(3) број радника	(4) број радника дневних мигранатa у Општини Србац	(5) % радника дневних мигранатa у укупном броју радника	(6) % радника дневних мигранатa у Општини Србац у укупном броју дневних мигранатa	(7) % радника дневних мигранатa у Општини Србац у укупном броју радника
		(2) укупно	унутар Републике Српске (%)	ка Федерацији(%)	ка Србији (%)	ка Хрватској(%)					
до 2,5%											
Градишка	14663	1405	92,24	2,21	0,93	4,63	16068	56	8,74	3,99	0,35
Лакташи	7430	3559	98,48	1,29	0,11	0,11	10989	32	32,39	0,90	0,29
Прњавор	9441	694	94,38	4,18	1,01	0,43	10135	22	6,85	3,17	0,22
Бања Лука	57084	4386	89,47	9,10	0,71	0,73	61470	60	7,14	1,37	0,10
Котор Варош	4827	750	80,40	8,93	3,60	7,07	5577	4	13,45	0,53	0,07
Дервента	7452	821	64,07	4,63	1,22	30,09	8273	5	9,92	0,61	0,06
Кнежево	2947	597	87,94	7,87	3,85	0,34	3544	2	16,85	0,34	0,06
Костајница	1774	225	55,11	3,11	5,33	36,44	1999	1	11,26	0,44	0,05
Теслић	8729	888	51,69	37,50	4,84	5,97	9617	4	9,23	0,45	0,04
Лопаре	2916	679	83,95	14,73	1,18	0,15	3595	1	18,89	0,15	0,03
Челинац	3029	1455	98,35	1,37	0,21	0,07	4484	1	32,45	0,07	0,02
Нови Град	5642	794	77,46	7,43	1,64	13,48	6436	1	12,34	0,13	0,02

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања"Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике", Републички завод за статистику, Бања Лука и „Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

[386]ЈЛС означене сивом бојом налазе се у Федерацији БиХ

Из Бања Луке је привлачила највећи број мигранта, а највећи удио запослених је *„усисавала“* из сусједне Градишке (0,35%). Иако привлачи раднике из 14 ЈЛС, њен функцијски значај није велики јер све оне имају одлике *„независних“*, тј. интензитет функцијске заисности од центра рада не прелази 2,5% (12 ЈЛС *„даје“* само по једног мигранта).

Дневни урбани систем Општине Вукосавље (центар)

Иако по типу структуре дјелатности припада *„умјереној орјентацији ка секундарном сектору“* (што је посљедица чињенице да 38,19% запослених ради ван ове ЈЛС, а највише у Општини Модрича која има развијену индустрију-рафинерија уља), ову ЈЛС карактерише негативан миграциони салдо, те број конвергентних дневних мигранта испод средње вриједности. Ово указује на слаб функцијски значај. Потврда овог долази и из апослутног показатеља од 113 дневних мигранта из 10 ЈЛС, које се по интензитету функцијске зависности карактеришу као *„независне“*.

Табела бр. 118.: Територијална дистрибуција конвергентних дневних мигранта радника Општине Вукосавље

Општина Вукосваље -површина 73,74km² -просјечна н.в. 174,11m -просјечна н.в. нм Вукосавље 148,12 m	изотелни појасеви km							
	0-30	30-60	60-90	90-120	120-150	150-180	180-210	преко 210
број јединица локалне самоуправе из којих долазе дневни мигранти	7	2	0	0	1	0	0	0
Број дневних мигранта радника	109	3	0	0	1	0	0	0
површина ЈЛС (km²)	1668,21	1031,35	0	0	490,35	0	0	0
просјечна надморска висина ЈЛС (m)	140,67	304,69	0	0	1082,81	0	0	0
број становника ЈЛС 2013. године	145372	113734	0	0	20359	0	0	0

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“)

Уз слабу развијеност функција и географски положај, тј. окруженост већим центрима, како по демографским тако и функцијским карактеристикама, допринео је мањој атрактивности ове ЈЛС. У том контексту, Општине Брод, Модрича и Шамац, иако граниче са Вукосављем, више су *„окренуте“* ка Дервенти, Шамцу и Модричи. Шире гледано, Модрича више *„сарађује“* са федералном Општином Оџак.

Табела бр. 119.: Дневни урбани систем по ЈЛС Општине Вукосавље[387]

јединица локалне	(7)	дневне миграције	(3) број	(4) број	(5) %	(6) % рад	(7) %

[387]ЈЛС означене сивом бојом налазе се у Федерацији БиХ

		(8) укупно	унутар Републике Српске (%)	ка Федерацији(%)	ка Србији (%)	ка Хрватској(%)				
до 2,5%										
Модрича	6333	813	54,12	35,92	1,48	8,49	7146	86	11,38	10,58	1,20
Оџак	4876	83	100,00	0,00	0,00	0,00	4959	7	1,67	8,43	0,14
Шамац	3850	751	48,20	24,37	0,93	26,50	4601	6	16,32	0,80	0,13
Градачац	10725	105	100,00	0,00	0,00	0,00	10830	7	0,97	6,67	0,06
Домаљевац	1666	18	100,00	0,00	0,00	0,00	1684	1	1,07	5,56	0,06
Брод	4211	767	20,86	2,61	1,30	75,23	4978	1	15,41	0,13	0,02
Пале	4557	1482	47,91	51,42	0,67	0,00	6039	1	24,54	0,07	0,02

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Дневне миграције Републике Српске и подручја истраживања“,Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године , Економске карактеристике“, Републички завод за статистику, Бања Лука и „Popis 2013, Ekonomske karakteristike, Knjiga 7, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

Говорећи о распореду дневних мигранта радника, треба нагласити да их преко 95% долази из изотелног појаса до 30 km, са просјечном надморском висином од око 140 m. Највећи прилив радника дневно долази из сусједне Општине Модрича, гледајући и квантитативно и по удјелу броја запослених. Територијални домет утицајне сфере ове ЈЛС није велики и значајан, те се може говорити о ширем локалном заначају.

7.2.Табеларни прикази

Табела бр. 120.: Кретање броја становника подручја истраживања за период 1996 – 2019. године

ЈЛС	позиција по броју станоника по Попису из 2013. године	ГОДИНА							РАСТ/ПАД ЗА ПЕРИОД 1996 – 2000.	РАСТ/ПАД ЗА ПЕРИОД 2000 - 2005.	РАСТ/ПАД ЗА ПЕРИОД 2005 - 2010.	РАСТ/ПАД ЗА ПЕРИОД 2010 – 2013.	РАСТ/ПАД ЗА ПЕРИОД 2013 – 2017.	РАСТ/ПАД ЗА ПЕРИОД 2017-2019.
		1996.	2000.	2005.	2010.	2013.	2017.	2019.						
Бања Лука	1.	172932	173840	173233	176979	180053	183557	184843	**908**	-607	**3746**	**3074**	**3504**	**1286**
Бијељина	2.	101774	101684	101439	102748	103874	104008	103937	-90	-245	**1309**	**1126**	**134**	-71
Брчко	3.	-	-[388]	83930	83995	83516	83243		-	-	**65**	-479	-273	
Брод	19.	15779	15941	15961	15858	15720	15348	15146	**162**	**20**	-103	-138	-372	-202
Челинац	21.	15378	15575	15577	15304	15117	14882	14816	**197**	**2**	-273	-187	-235	-66
Дервента	11	27114	27112	26864	26346	25922	25444	25150	-2	-248	-518	-424	-478	-294
Добој[389]	5.	70262	70485	69910	69159	68514	67342	66570	**223**	-575	-751	-645	-1172	-772
Доњи Жабар	31.	3407	3406	3444	3516	3669	3446	3338	-1	**38**	**72**	**153**	-223	-108
Градишка	7.	51759	51756	50936	49986	49196	48109	47491	-3	-820	-950	-790	-1087	-618
Источни Дрвар	37.	120	68	51	68	66	71	69	-52	-17	**17**	-2	**5**	-2
Језеро	34.	1082	1089	1071	1037	1039	986	976	**7**	-18	-34	**2**	-53	-10
Кнежево	24.	10394	10606	10603	9961	9368	8661	8340	**212**	-3	-642	-593	-707	-321
Костајница	27.	6100	5991	5847	5714	5645	5497	5413	-109	-144	-133	-69	-148	-84
Котор Варош	15.	17996	18494	18739	18545	18361	18045	17965	**498**	**245**	-194	-184	-316	-80
Козарска Дубица	14.	23783	23502	22755	21537	20681	19731	19220	-281	-747	-1218	-856	-950	-511
Крупа на Уни	33.	1926	1901	1785	1635	1560	1458	1380	-25	-116	-150	-75	-102	-78
Купрес	36.	383	380	353	308	293	272	260	-3	-27	-45	-15	-21	-12
Лакташи	10.	31982	32228	32415	33572	34210	34720	34953	**246**	**187**	**1157**	**638**	**510**	**233**
Лопаре	22.	16269	16262	15998	15213	14689	13778	13355	-7	-264	-785	-524	-911	-423
Модрича	13.	25464	25614	25494	24901	24490	23995	23639	**150**	-120	-593	-411	-495	-356
Мркоњић Град	18.	17490	17484	17283	16587	15926	15278	14853	-6	-201	-696	-661	-648	-425
Нови Град	12.	27799	27685	27236	26121	25240	24023	23419	-114	-449	-1115	-881	-1217	-604
Осмаци	28.	5183	5250	5353	5363	5546	5438	5348	67	**103**	**10**	**183**	-108	-90
Оштра Лука	32.	3008	2929	2828	2776	2705	2389	2224	-79	-101	-52	-71	-316	-165
Пелагићево	30.	4828	4763	4611	4388	4358	4046	3873	-65	-152	-223	-30	-312	-173
Петровац	35.	283	227	211	286	354	482	534	-56	-16	**75**	**68**	**128**	**52**
Петрово	25.	7387	7267	6998	6559	6317	5993	5829	-120	-269	-439	-242	-324	-164
Приједор	4.	85238	84967	83687	82064	80916	79284	78334	-271	-1280	-1623	-1148	-1632	-950
Прњавор	9.	36353	36429	35928	34959	34357	33531	32982	**76**	-501	-969	-602	-826	-549
Рибник	26.	7043	6934	6703	6169	5851	5474	5288	-109	-231	-534	-318	-377	-186
Шамац	17.	17768	17653	17248	16580	16308	15542	15135	-115	-405	-668	-272	-766	-407
Шипово	23.	10457	10553	10519	10210	9969	9571	9343	**96**	-34	-309	-241	-398	-228
Србац	16.	18077	18021	17776	17235	16933	16476	16204	-56	-245	-541	-302	-457	-272
Теслић	8.	37456	37900	37991	37573	37236	36584	36068	**444**	**91**	-418	-337	-652	-516
Угљевик	20.	15770	15773	15703	15369	15118	14557	14282	**3**	-70	-334	-251	-561	-275
Вукосавље	29.	4257	4286	4283	4307	4363	4352	4293	**29**	-3	**24**	**56**	-11	-59
Зворник	6.	52899	53518	54560	54466	54407	53613	53281	**619**	**1042**	-94	-59	-794	-332

(интерпретација аутора рада на основу публикација: Процјене броја становника 1996-2016. за Републику Српску – Републички завод за статистику, Бања Лука http://www.rzs.rs.ba/front/article/2464/, Процјене броја становника 2013-2017. за Републику Српску – Републички завод за статистику, Бања Лука https://www.rzs.rs.ba/front/article/2993/, Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године, Резултати по насељеним мјестима, Републички завод за статистику, Бања Лука 2017. године, Попис становништва, домаћинства и станова у Босни и Херцеговини, Старост и спол, брачни статус, фертилитет, Агенција за статистику БиХ, Сарајево2019, Demografija и Brčko Distriktu 2013 – 2017. Agencija za statistiku BiH; Процјене броја становника 2013-2019. за Републику Српску – Републички завод за статистику, Бања Лука https://www.rzs.rs.ba/front/article/4340)/

Табела бр. 121.: Број становника центара ЈЛС 2013. године

2013. година	
центар ЈЛС/ЈЛС	број становника
Бања Лука/Бања Лука	135059

[388] без података

[389] подаци обухватају и општину Станари

Бијељина/Бијељина	41121
Брчко/Брчко	39893
Брод/Брод	7637
Челинац/Челинац	5097
Дервента/Дервента	11076
Добој/Добој[390]	24349
Доњи Жабар/Доњи Жабар	1157
Градишка/Градишка	13691
Потоци/Источни Дрвар	36
Језеро/Језеро	511
Кнежево/Кнежево	3590
Костајница/Костајница	3561
Котор Варош/Котор Варош	7330
Козарска Дубица/Козарска Дубица	10005
Доњи Дубовик/Крупа на Уни	214
Ново Село/Купрес	119
Лакташи/Лакташи	5282
Лопаре/Лопаре	2357
Модрича/Модрича	8996
Мркоњић Град/Мркоњић Град	7017
Нови Град/Нови Град	9415
Осмаци/Осмаци	933
Оштра Лука/Оштра Лука	767
Пелагићево/Пелагићево	2381
Дринић/Петровац	336
Петрово/Петрово	2049
Приједор/Приједор	27970
Прњавор/Прњавор	7651
Горњи Риибник/Рибник	436
Шамац/Шамац	4709
Шипово/Шипово	3749
Србац/Србац	2707
Теслић/Теслић	6820
Угљевик/Угљевик	3922
Вукосавље/Вукосавље	691
Зворник/Зворник	11082

(Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године, Резултати пописа градови, општине, насељена мјеста, Републички завод за статистику, Бања Лука", Popis 2013, Starost i spol, bračni status, fertilitet, Knjiga 1, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

Табела бр. 122.: Старосна структура становништва 2013. године подручја истраживања

ЈЛС	укупан број становника	просј. старост	0-14	0-14 (%)	15-64	15-64 (%)	преко 65	преко 65 (%)
Бања Лука	180053	40,42	26394	14,66	126417	70,21	27242	15,13
Бијељина	103874	41,25	15210	14,64	71658	68,99	17006	16,37
Брчко	83516	39,67	13081	15,66	58299	69,81	12136	14,53
Брод	15720	41,61	2214	14,08	10823	68,85	2683	17,07
Челинац	15117	40,10	2265	14,98	10630	70,32	2222	14,70
Дервента	25922	42,43	3577	13,80	17374	67,02	4971	19,18
Добој	68514	42,16	9709	14,17	46363	67,67	12442	18,16
Доњи Жабар	3669	42,71	530	14,45	2385	65,00	754	20,55
Градишка	49196	42,65	6556	13,33	33716	68,53	8924	18,14
Источни Дрвар	66	50,23	1	1,52	55	83,33	10	15,15
Језеро	1039	41,44	137	13,19	742	71,41	160	15,40
Кнежево	9368	41,80	1352	14,43	6399	68,31	1617	17,26
Костајница	5645	42,71	670	11,87	4031	71,41	944	16,72

[390] подаци обухватају и општину Станари

Котор Варош	18361	38,43	2993	16,30	12966	70,62	2402	13,08
Козарска Дубица	20681	44,33	2450	11,85	14071	68,04	4160	20,12
Крупа на Уни	1560	46,41	179	11,47	974	62,44	407	26,09
Купрес	293	54,48	27	9,22	130	44,37	136	46,42
Лакташи	34210	40,15	5363	15,68	23624	69,06	5223	15,27
Лопаре	14689	43,93	1751	11,92	10051	68,43	2887	19,65
Модрича	24490	42,64	3394	13,86	16464	67,23	4632	18,91
Мркоњић Град	15926	43,85	2225	13,97	10329	64,86	3372	21,17
Нови Град	25240	43,10	3114	12,34	17572	69,62	4554	18,04
Осмаци	5546	39,39	836	15,07	3961	71,42	749	13,51
Оштра Лука	2705	43,14	400	14,79	1741	64,36	564	20,85
Пелагићево	4358	47,66	463	10,62	2718	62,37	1177	27,01
Петровац	354	46,48	52	14,69	205	57,91	97	27,40
Петрово	6317	45,30	742	11,75	4132	65,41	1443	22,84
Приједор	80916	42,32	10184	12,59	56621	69,98	14111	17,44
Прњавор	34357	42,31	4954	14,42	22628	65,86	6775	19,72
Рибник	5851	45,04	793	13,55	3689	63,05	1369	23,40
Шамац	16308	43,84	2000	12,26	10973	67,29	3335	20,45
Шипово	9969	42,97	1415	14,19	6683	67,04	1871	18,77
Србац	16933	42,76	2382	14,07	11177	66,01	3374	19,93
Теслић	37236	40,82	5931	15,93	24984	67,10	6321	16,98
Угљевик	15118	41,74	2154	14,25	10318	68,25	2646	17,50
Вукосавље	4363	41,18	662	15,17	2889	66,22	812	18,61
Зворник	54407	39,39	8710	16,01	38440	70,65	7257	13,34

(интерпретација аутора рада на основу публикација: Попис становништва, домаћинстава и станова у Републици Српској 2013. године, Резултати пописа градови, општине, насељена мјеста, Републички завод за статистику, Бања Лука“, Popis 2013, Starost i spol, bračni status, fertilitet, Knjiga 1, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo)

Табела бр. 123.: Конвергентене и дивергентне радне миграције подручја истраживања

ЈЛС	конвергентне[391]									дивергентне[392]										конвергентне-дивергентне[393]
	Република Српска			Федерација БиХ			Брчко дистрикт			укупно	Република Српска			Федерација БиХ			Брчко дистрикт			Република Србија		Република Хрватска		укупно	
	укупно	% удио у укупном бр. запослених	%удио у радној снази	укупно	% удио у укупном бр.	%удио у радној снази	укупно	% удио у укупном бр. запослених	%удио у радној снази		укупно	% удио у укупном бр. запослених	%удио у радној снази	укупно	% удио у укупном бр. запослених	%удио у радној снази	укупно	% удио у укупном бр. запослених	%удио у радној снази	% удио у укупном бр. запослених	%удио у радној снази	% удио у укупном бр. запослених	%удио у радној снази		
Бања Лука	9341	3.29	2.29	800	0.13	0.10	58	0.26	0.19	10199	3913	6.37	4.90	399	0.65	0.50	11	0.02	0.01	0.05	0.04	0.05	0.04	4386	5876
Бијељина	1096	0.39	0.27	131	0.04	0.03	188	0.84	0.63	1415	1201	3.50	2.69	258	0.75	0.58	393	1.14	0.88	0.99	0.76	0.03	0.02	2202	-437
Брчко	923	0.32	0.22	-	-	-[394]				923	608	2.7	2.02	459	2.04	2.02				0.00	0.00	0.00	0.00	1067	-144[395]
Брод	378	0.15	0.11	59	0.04	0.03	4	0.02	0.01	441	160	3.21	2.45	20	0.40	0.31	0	0	0	0.20	0.15	11.59	8.94	767	261
Челинац	386	0.23	0.17	0	0	0	0	0	0	386	1430	31.89	23.90	20	0.45	0.33	1	0.02	0.02	0.07	0.05	0.02	0.02	1455	-1065
Дервента	662	0.23	0.18	148	0.03	0.03	5	0.02	0.02	815	525	6.35	52.34	38	0.46	0.38	1	0.01	0.10	0.12	0.10	2.99	2.47	821	251
Добој	992	0.33	0.26	504	0.10	0.08	7	0.03	0.02	1503	1270	6.62	5.00	1510	7.87	5.94	13	0.07	0.05	0.17	0.13	0.43	0.33	2908	-1290
Доњи Жабар	80	0.06	0.05	5	0.01	0.01	120	0.53	0.40	205	48	5.30	3.86	108	11.93	8.69	97	10.72	7.80	0.11	0.08	0.11	0.08	255	-48
Градишка	640	0.26	0.20	70	0.03	0.02	1	0.00	0.00	711	1293	8.05	6.29	31	0.19	0.15	3	0.02	0.01	0.08	0.06	0.40	0.32	1405	-616
Источни Дрвар	28	0.03	0.02	37	0.22	0.16	1	0.00	0.00	66	2	4.76	4.65	4	9.52	9.30	0	0	0	0.00	0.00	0.00	0.00	6	60
Језеро	35	0.05	0.04	7	0.03	0.02	0	0	0	42	61	25.85	1.96	20	8.47	6.41	0	0	0	0.00	0.00	0.00	0.00	81	-39
Кнежево	91	0.06	0.05	3	0.01	0.01	0	0	0	94	524	14.79	12.74	47	1.33	1.13	1	0.03	0.02	0.65	0.56	0.06	0.05	597	-478
Костајница	238	0.15	0.12	2	0.02	0.01	0	0	0	240	124	6.20	5.19	7	0.35	0.29	0	0	0	0.60	0.50	4.10	3.43	225	109

[391] % удио у укупном бр. запослених мјеста исходишта
[392] % удио у укупном бр. запослених мјеста исходишта
[393] у рачунању разлике између конвергентних и дивергентних дневних миграција аутор рада није узео у обзир дневне миграције у Србију/Хрватску (због тога што располаже само са подацима о дневним миграцијама на релацији Република Српска – Србија/ Хрватска, а не и обрнуто)
[394] аутор рада не располаже податком за мјесто рада Брчко дистрикт, а мјесто пребивалишта територијална јединица у ФБИХ
[395] аутор рада је израчунао разлику између конвергентних и дивергентних миграција на основу доступних података

Котор Варош	266	0.14	0.11	15	0.02	0.01	0	0	0	281	603	10.81	8.70	67	1.20	0.97	0	0	0	0.48	0.39	0.95	0.77	750	-389
Козарска Дубица	257	0.12	0.09	3	0.02	0.02	2	0.01	0.01	262	419	7.85	5.82	24	0.45	0.33	0	0	0	0.22	0.17	0.58	0.43	486	-181
Крупа на Уни	68	0.07	0.05	5	0.02	0.02	0	0	0	73	57	6.65	6.56	2	0.23	0.23	0	0	0	0.47	0.46	0.12	0.12	64	14
Купрес	7	0.01	0.01	0	0	0	0	0	0	7	3	1.94	1.75	5	3.23	2.92	0	0	0	0.00	0.00	0.00	0.00	8	-1
Лакташи	3000	1.10	0.86	35	0.01	0.01	1	0	0	3036	3501	31.86	24.67	46	0.42	0.32	4	0	0.03	0.04	0.03	0.04	0.03	3559	-515
Лопаре	109	0.08	0.06	34	0.04	0.03	24	0.11	0.08	167	443	12.32	9.00	100	2.78	2.03	127	3.53	2.58	0.22	0.16	0.03	0.02	679	-503
Модрича	529	0.21	0.15	52	0.05	0.04	3	0.01	0.01	584	416	5.82	4.44	292	4.09	3.12	24	0.34	0.26	0.17	0.13	0.97	0.74	813	-148
Мркоњић Град	278	0.14	0.11	24	0.08	0.06	0	0	0	302	334	7.43	5.64	48	1.07	0.81	1	0.02	0.02	0.09	0.07	0.04	0.03	389	-81
Нови Град	308	0.17	0.13	74	0.06	0.04	0	0	0	382	615	9.56	6.65	59	0.92	0.64	0	0	0	0.20	0.14	1.66	1.16	794	-292
Осмаци	71	0.11	0.06	7	0.01	0.01	1	0	0	79	204	18.04	12.42	292	25.82	17.77	3	0.27	0.18	3.54	2.43	0.35	0.24	543	-420
Оштра Лука	130	0.10	0.08	11	0.06	0.05	0	0	0	141	119	23.24	18.83	8	1.56	1.27	0	0	0	0.20	0.16	0.00	0.00	128	14
Пелагићево	53	0.06	0.05	22	0.04	0.03	89	0.4	0.3	164	59	4.13	3.42	29	2.03	1.68	79	5.52	4.57	0.07	0.06	1.05	0.87	183	-3
Петровац	41	0.03	0.02	176	0.3	0.23	0	0	0	217	2	1.47	1.31	0	0	0	0	0	0	0.00	0.00	0.00	0.00	2	215
Петрово	138	0.10	0.08	54	0.09	0.07	0	0	0	192	328	21.91	16.29	66	4.41	3.28	5	0.33	0.25	0.20	0.15	0.07	0.05	403	-207
Приједор	811	0.35	0.27	97	0.04	0.03	0	0	0	908	1690	7.14	5.18	254	1.07	0.78	1	0.00	0.00	0.10	0.07	0.64	0.47	2120	-1037
Прњавор	400	0.16	0.12	9	0.01	0.01	1	0	0	410	654	6.45	5.30	29	0.29	0.24	1	0.01	0.01	0.07	0.06	0.03	0.02	694	-274
Рибник	101	0.08	0.06	4	0.08	0.07	0	0	0	105	131	7.05	6.02	12	0.65	0.55	0	0	0	0.05	0.05	0.00	0.00	144	-38
Шамац	213	0.11	0.09	82	0.07	0.05	61	0.27	0.20	356	270	5.87	4.34	183	3.98	2.94	92	2.00	1.48	0.15	0.11	4.33	3.20	751	-189
Шипово	114	0.06	0.05	12	0.06	0.04	1	0	0	127	173	6.57	4.58	59	2.24	1.56	2	0.08	0.05	0.15	0.11	0.08	0.05	240	-107
Србац	190	0.11	0.09	1	0.01	0.01	0	0	0	191	463	11.25	7.40	8	0.19	0.13	0	0	0	0.05	0.03	0.10	0.06	477	-280
Теслић	199	0.09	0.06	110	0.08	0.06	0	0	0	309	454	4.72	3.60	333	3.46	2.64	5	0.05	0.04	0.45	0.34	0.55	0.42	888	-483
Угљевик	888	0.53	0.35	13	0.02	0.02	9	0.04	0.03	910	427	9.09	6.94	107	2.28	1.74	26	0.55	0.42	0.17	0.13	0.04	0.03	570	350
Вукосавље	97	0.19	0.17	16	0.05	0.04	0	0	0	113	202	16.63	12.33	254	20.91	15.51	2	0.16	0.12	0.00	0.00	0.49	0.37	464	-345
Зворник	596	0.31	0.22	114	0.04	0.03	5	0.02	0.02	715	665	4.78	3.36	774	5.56	3.91	16	0.11	0.08	4.00	2.82	0.09	0.07	2025	-740

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Детерминисани дневни урбани системи Републике Српске и подручја истраживања“)

Табела бр. 124.: Конвергентене и дивергентне миграције (школовање) подручја истраживања

ЈЛС	конвергентне[396]							дивергентне[397]									конвергентне-дивергентне[398]
	Република Српска		Федерација БиХ		Брчко дистрикт		укупно	Република Српска		Федерација БиХ		Брчко дистрикт		Република Србија	Република Хрватска	укупно	
	укупно	% удио у укупном броју лица старости од 5- 29	укупно	% удио у укупном броју лица старости од 5- 29	укупно	% удио у укупном броју лица старости од 5- 29		укупно	% удио у укупном броју лица старости од 5- 29	укупно	% удио у укупном броју лица старости од 5- 29	укупно	% удио у укупном броју лица старости од 5- 29	% удио у укупном броју лица старости од 5- 29	% удио у укупном броју лица старости од 5- 29		
Бања Лука	14240	5.24	545	0.09	199	0.80	14984	634	1.27	115	0.23	3	0.005	0.03	0.01	772	14232
Бијељина	1768	0.69	189	0.10	317	1.27	2274	507	1.74	138	0.47	101	0.35	2.11	0.00	1361	1528
Брчко	840	0.33	-	-[399]	0	0	840	597	2.40	553	2.22			0.00	0.00	1150	-310
Брод	33	0.02	1	0.02	0	0	34	231	5.39	11	0.26	0	0	0.19	3.57	403	-208
Челинац	112	0.11	0	0	0	0	112	1025	22.34	2	0.04	0	0	0.00	0.00	1027	-915
Дервента	217	0.12	3	0.01	0	0	220	429	6.06	19	0.27	2	0.03	0.11	0.68	506	-230
Добој	1033	0.36	469	0.26	4	0.01	1506	954	5.20	515	2.81	9	0.05	0.13	0.05	1512	28
Доњи Жабар	0	0	3	0.05	0	0	3	40	3.86	141	13.61	192	18.53	0.10	0.10	375	-370
Градишка	151	0.09	13	0.01	2	0.008	166	1549	11.72	15	0.11	2	0.02	0.10	0.02	1582	-1400
Источни Дрвар	0	0	0	0	0	0	0	2	20.00	1	10.00	0	0	0.00	0.00	3	-3
Језеро	19	0.28	4	0.01	0	0	23	55	18.03	20	6.56	0	0	0.00	0.00	75	-52
Кнежево	32	0.04	1	0.01	0	0	33	442	16.73	23	0.87	0	0	0.11	0.00	468	-432
Костајница	149	0.19	0	0	0	0	149	129	8.75	4	0.27	0	0	0.61	0.81	154	16
Котор Варош	30	0.03	1	0.01	0	0	31	855	14.12	53	0.88	0	0	0.03	0.33	930	-877
Козарска Дубица	43	0.04	1	0.02	0	0	44	675	12.88	13	0.25	0	0	0.17	0.08	701	-644
Крупа на Уни	14	0.02	6	0.07	0	0	20	101	27.45	0	0	0	0	0.00	0.00	101	-81
Купрес	0	0	0	0	0	0	0	19	41.30	0	0	0	0	0.00	0.00	19	-19

[396] % удио у укупном броју лица од 5-29 година мјеста исходишта
[397] % удио у укупном броју лица од 5-29 година мјеста исходишта
[398] у рачунању разлике између конвергентних и дивергентних дневних миграција аутор рада није узео у обзир дневне миграције у Србију/Хрватску (због тога што располаже само са подацима о дневним миграцијама на реолацији Република Српска – Србија/ Хрватска, а не и обрнуто)
[399] аутор рада не располаже податком за мјесто школовања Брчко дистрикт, а мјесто пребиувалишта територијална јединицаа у ФБИХ

Лакташи	313	0.19	0	0	0	0	313	2762	27.03	9	0.09	1	0.009	0.03	0.01	2776	-2459
Лопаре	14	0.04	11	0.32	0	0	25	430	11.24	131	3.42	127	3.31	0.13	0	693	-663
Модрича	130	0.14	17	0.07	2	0.008	149	632	9.42	102	1.52	12	0.18	0.04	0.57	787	-597
Мркоњић Град	74	0.14	2	0.02	0	0	76	473	11.35	21	0.50	0	0	0.12	0.00	499	-418
Нови Град	170	0.18	39	0.02	0	0	209	583	8.81	41	0.62	1	0.01	0.03	0.17	638	-416
Осмаци	0	0	2	0.02	0	0	2	190	11.01	332	19.24	1	0.06	0.98	0.06	541	-521
Оштра Лука	40	0.05	17	0.09	0	0	57	199	27.19	2	0.27	0	0	0.00	0.27	203	-144
Пелагићево	1	0.01	13	0.10	0	0	14	52	5.67	14	1.53	150	16.36	0.11	0.65	223	-202
Петровац	2	0.00	31	1.66	0	0	33	8	10.53	9	11.84	0	0	0.00	0.00	17	16
Петрово	19	0.04	24	0.18	0	0	43	268	17.20	14	0.90	1	0.06	0.00	0.00	283	-240
Приједор	727	0.32	118	0.08	4	0.02	849	1558	7.08	137	0.62	2	0.009	0.05	0.10	1732	-848
Прњавор	147	0.12	0	0	0	0	147	1097	11.62	16	0.17	10	0.11	0.08	0.00	1131	-976
Рибник	14	0.01	0	0	0	0	14	200	13.91	3	0.21	0	0	0.00	0.00	203	-189
Шамац	32	0.03	10	0.14	1	0.004	43	366	8.66	106	2.51	183	4.33	0.05	1.44	718	-612
Шипово	29	0.04	3	0.19	0	0	32	350	12.92	14	0.52	2	0.07	0.00	0.00	366	-334
Србац	43	0.05	0	0	0	0	43	594	13.24	6	0.13	0	0	0.04	0.02	603	-557
Теслић	44	0.06	4	0.02	0	0	48	842	7.81	123	1.14	3	0.03	0.10	0.05	984	-920
Угљевик	260	0.50	1	0.00	1	0.004	262	645	14.54	231	5.21	10	0.23	0.11	0.00	891	-624
Вукосавље	77	0.26	1	0.02	0	0	78	65	5.16	150	11.91	3	0.23	0.08	0.08	220	-140
Зворник	328	0.25	32	0.03	4	0.01	364	755	4.61	1089	6.66	11	0.07	3.98	0.01	2508	-1491

(интерпретација аутора на основу података које су уступили Републички завод за статистику Република Српска, Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику – детаљан приказ извора података у уводном дијелу поглавља „Детерминисани дневни урбани системи Републике Српске и подручја истраживања“)

Табела бр. 125.: Број пословних субјеката по годинама подручја истраживања

ЈЛС	године		
	2010.	2013.	2018.
Бања Лука	6013	6987	8680
Бијељина	2388	2680	3135
Брчко[400]	5362	0	0
Брод	280	322	345
Челинац	290	308	353
Дервента	442	499	572
Добој	1073	1195	1431
Доњи Жабар	80	85	93
Градишка	1119	1255	1465
Источни Дрвар	33	35	41
Језеро	12	17	23
Кнежево	130	147	166
Костајница	84	91	106
Котор Варош	214	250	290
Козарска Дубица	291	344	426
Крупа на Уни	18	21	24
Купрес	16	16	18
Лакташи	1177	1307	1504
Лопаре	117	144	174
Модрича	462	499	566
Мркоњић Град	252	275	328
Нови Град	384	421	488
Осмаци	68	80	86
Оштра Лука	63	65	77
Пелагићево	94	106	120
Петровац	58	66	79
Петрово	128	146	158
Приједор	1030	1176	1374
Прњавор	553	599	691
Рибник	88	102	126
Шамац	346	388	435
Шипово	235	256	291
Србац	396	432	503

[400] за Брчко Дистрикт кориштен је податак за 2010. годину. За остале године аутор није користио податке јер се класификација пословних субјеката по дјелатности разликује од оне која се користила у Републици Српској

Теслић	380	469	565
Угљевик	284	294	328
Вукосавље	35	33	44
Зворник	672	760	900

(интерпретација аутора на основу података из публикација: „Статистички годишњак Република Српска 2014, Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука новембар 2014.,Градови и општине Републике Српске, Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука,2019., Bilten Statistički podaci Brčko Distrikt, Godina 10, broj 9, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Brčko 31.08.2010.)

Табела бр. 126.: Пословни субјекти по класификацији дјелатности 2013. године (%)

ЈЛС	удио примарног сектора	удио секундарног сектора	удио терцијарно – квартарног сектора
Бања Лука	1.00	14.15	84.84
Бијељина	2.43	18.21	79.37
Брод	2.80	21.43	75.78
Челинац	6.17	29.22	64.61
Дервента	5.01	26.85	68.14
Добој	2.93	20.33	76.74
Доњи Жабар	8.24	17.65	74.12
Градишка	7.57	21.43	71.00
Источни Дрвар	8.57	40.00	51.43
Језеро	5.88	23.53	70.59
Кнежево	10.88	24.49	64.63
Костајница	12.09	23.08	64.84
Котор Варош	8.40	33.60	58.00
Козарска Дубица	7.85	29.07	63.08
Крупа на Уни	14.29	19.05	66.67
Купрес	25.00	25.00	50.00
Лакташи	4.67	23.26	72.07
Лопаре	7.64	25.69	66.67
Модрича	3.41	22.44	74.15
Мркоњић Град	3.64	24.00	72.36
Нови Град	3.33	28.50	68.17
Осмаци	3.75	27.50	68.75
Оштра Лука	7.69	18.46	73.85
Пелагићево	8.49	15.09	76.42
Петровац	10.61	39.39	50.00
Петрово	2.74	36.99	60.27
Приједор	2.72	21.94	75.34
Прњавор	4.01	25.54	70.45
Рибник	10.78	32.35	56.86
Шамац	4.90	23.20	71.91
Шипово	6.64	32.81	60.55
Србац	12.27	28.01	59.72
Теслић	3.41	30.92	65.67
Угљевик	3.40	18.37	78.23
Вукосавље	6.06	15.15	78.79
Зворник	3.03	27.37	69.61

(интерпретација аутора на основу података из публикација: Статистички годишњак Република Српска 2014, Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука новембар 2014.)

Табела бр. 127.: Просјечне нето плате по годинама (КМ)

ЈЛС	2005.	2010.	2013.	2017.	2019.
укупно	465	784	808	831	906
Бања Лука	547	908	939	958	1024
Бијељина	503	775	789	772	847
Брчко[401]			817	838	914
Брод	403	774	834	890	911
Вукосавље	437	587	629	656	696
Градишка	455	728	754	766	852

[401] не располаже се податком за 2005. и 2010. годину

Дервента	396	590	604	653	781
Добој	467	779	815	829	902
Доњи Жабар	314	557	608	564	606
Зворник	460	726	762	831	898
Источни Дрвар	458	953	906	923	977
Језеро	392	714	594	571	605
Кнежево	414	755	682	721	830
Козарска Дубица	370	741	792	810	865
Костајница	308	547	550	650	719
Котор Варош	396	609	609	659	789
Крупа на Уни	360	771	637	703	758
Купрес	541	572	598	505	551
Лакташи	479	712	698	706	796
Лопаре	361	644	699	722	743
Модрича	469	685	741	766	812
Мркоњић Град	429	694	709	719	817
Нови Град	406	691	711	719	801
Осмаци	385	772	678	787	897
Оштра Лука	232	758	765	804	846
Пелагићево	413	786	777	767	845
Петровац	456	549	561	841	887
Петрово	424	668	617	632	765
Приједор	391	732	781	799	884
Прњавор	404	658	656	676	773
Рибник	364	653	646	685	764
Србац	449	723	737	742	815
Теслић	367	577	600	628	709
Угљевик	611	1030	1089	1135	1221
Челинац	350	641	597	630	728
Шамац	401	700	725	726	802
Шипово	363	704	667	668	742

(Статистички годишњак Република Српска 2010, Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука , децембар2010; Статистички годишњак Република Српска 2011 Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука , децембар 2011; Статистички годишњак Република Српска 2015 Републички завод за статистику Републике Српске, Бања Лука , децембар 2015; Градови и општине Републике Српске,2020.; Bilten Statistički podaci Brčko Distrikt , 2021.; Bilten *Statistički podaci Brčko Distrikt , 2019.; Bilten Statistički podaci Brčko Distrikt , 2021.; Bilten Statistički podaci Brčko* Distrikt *, 2020)*

Табела бр. 128.: Сумаран приказ одабраних идникатора централитета по ЈЛС подручја истраживања – први дио

ред. бр.	ЈЛС[402]	подручје истраживања	демографске карактеристике (2013.)				демографски одлике 2005-2019.		тип структуре делатности[403]	удио зап.у тер-квар.сек		гравитациони значај ЈЛС			број пословних субјеката			пословни субјекти по класификацији дјелатности (2013. година)			инфраструктурни системи											електроенергетска инфраструктура			телекомуникације
																					саобраћајна инфраструктура[408]													
			број становника	ранг	стопа природног прираштаја	унутрашња миграциона кретања (миграциони салдо)	раст/пад 2017. у односу на 2005.	континуитет раста 2005.-2010.-2013.-2017.-2019		<50%	>50%	дневни мигранти радника између ЈЛС РС, и РС и БД[404] [405]	дневни мигранти радника између ЈЛС РС и ФБиХ[406]	укупан број функцијски зависних ЈЛС[407]	2010.	2013.	2018	удио примарног сектора	удио секундарног сектора	удио терц.-кварт. сектора	аутопут стање	аутопут план	магистрални пут стање	регионални пут стање	регионални пут план	брзи пут план	пруга стање	пруга план	ПГДС (2014. (година)[409]	DV 400 kV	DV 220 kV	DV 110kV	оптички кабл
1.	Бања Лука	✓	180053	1	0.44	768	10324	✓	И		✓	I	I	6	6013	6987	8680	1.00	13.78	85.22	✓	✓	✓	✓			✓		138776	✓	✓	✓	✓
2.	Бијељина	✓	103874	2	-3.19	660	2569	✓[410]	К	✓		II Б	II Б	2	2388	2680	3135	2.43	17.57	80.00		✓	✓	✓		✓	✓	✓	44565	✓		✓	✓
3.	Брчко	✓	83516	3	-0.48	-215	-687		J		✓	II	-[411]	2	5362	0[412]	0					✓	✓	✓			✓	✓	13570	✓		✓	✓
4.	Приједор	✓	80916	4	-5.66	63	-4403		J		✓	II Б	II Б	1	1030	1176	1374	2.72	21.09	76.19		✓	✓	✓		✓	✓		40815		✓	✓	✓
5.	Добој	✓	68514	5	-3.42	-34	-2568		J		✓	II Б	II Б	1	1073	1195	1431	2.93	19.16	77.91	✓	✓	✓	✓			✓	✓	72161	✓		✓	✓
6.	Зворник	✓	54407	7	-1.95	-16	-947		К	✓		II Б	II Б	1	672	760	900	3.03	26.84	70.13			✓	✓		✓	✓	✓	58735	✓		✓	✓
7.	Градишка	✓	49196	8	-4.63	4	-2827		Н	✓		II Б	II		1119	1255	1465	7.57	20.80	71.63	✓		✓	✓					48670			✓	✓
8.	Теслић	✓	37236	9	-3.22	-63	-1407		К	✓		III А	II Б		380	469	565	3.41	30.06	66.52			✓	✓					49601	✓		✓	
9.	Прњавор	✓	34357	10	-5.01	2	-2397		К	✓		II Б	IV А		553	599	691	4.01	24.87	71.12	✓		✓	✓			✓		16607	✓		✓	✓
10.	Лакташи	✓	34210	11	-2.10	252	2305	✓	К		✓	II Б	II Б		1177	1307	1504	4.67	22.88	72.46	✓		✓	✓		✓			66826	✓		✓	✓
11.	Дервента	✓	25922	13	-3.70	5	-1420		К	✓		II	II		442	499	572	5.01	26.05	68.94	✓		✓	✓	✓			✓	38802			✓	✓
12.	Нови Град	✓	25240	14	-7.25	-111	-3213		К		✓	II Б	II		384	421	488	3.33	27.08	69.60		✓	✓	✓			✓		32492		✓	✓	✓
13.	Модрича	✓	24490	15	-7.72	66	-1499		К	✓		II	II Б	1	462	499	566	3.41	21.44	75.15		✓	✓	✓	✓		✓		12056			✓	✓
14.	Козарска Дубица	✓	20681	16	-9.86	-48	-3024		К	✓		II Б	IV А		291	344	426	7.85	28.20	63.95			✓	✓		✓			13534		✓	✓	✓
15.	Котор Варош	✓	18361	18	-0.65	-35	-694		М	✓		II Б	III А		214	250	290	8.40	32.80	58.80			✓	✓		✓			13759			✓	
16.	Србац	✓	16933	20	-3.25	-18	-1300		К	✓		III А	V А		396	432	503	12.27	27.08	60.65			✓	✓					7243			✓	
17.	Шамац	✓	16308	21	-7.60	6	-1706		К		✓	II Б	II Б		346	388	435	4.90	21.91	73.20		✓	✓	✓			✓	✓	25536		✓	✓	✓
18.	Мркоњић Град	✓	15926	22	-8.23	-124	-2005		К	✓		II Б	II Б	1	252	275	328	3.64	23.27	73.09		✓	✓	✓	✓				11437		✓	✓	✓
19.	Брод	✓	15720	23	-3.50	-11	-613		М		✓	II	II		280	322	345	2.80	20.19	77.02			✓		✓			✓	7927			✓	
20.	Угљевик	✓	15118	24	-5.16	-66	-1146		Ж	✓		II	III А	1	284	294	328	3.40	18.03	78.57			✓	✓					21009	✓		✓	
21.	Челинац	✓	15117	25	-0.26	-54	-695		К	✓		II Б	VI		290	308	353	6.17	28.25	65.58			✓	✓		✓	✓		4340			✓	
22.	Лопаре	✓	14689	26	-9.80	-26	-2220		Г	✓		IV А	II Б		117	144	174	7.64	24.31	68.06			✓	✓					19581	✓		✓	
23.	Шипово	✓	9969	34	-6.12	-19	-948		Ж	✓		IV А	III А	1	235	256	291	6.64	31.64	61.72		✓	✓	✓					1711			✓	✓
24.	Кнежево	✓	9368	35	-7.58	-140	-1942		Г	✓		IV А	IV А		130	147	166	10.88	23.13	65.99				✓					1891				

[402] напомена: у овиру ове табеле нису представљени сви параметри и области који су анализирани у овом раду. Приликом дефинисања осовина развоја и система центара све урађено је узето у обзир.
[403] објашњење за обиљежје је дато у дијелу рада гдје је ова област детаљно урађена
[404] РС – Република Срспка, БД – Брчко Дистрикт
[405] објашњење за обиљежје је дато у дијелу рада гдје је ова област детаљно урађена
[406] објашњење за обиљежје је дато у дијелу рада гдје је ова област детаљно урађена
[407] овдје су само приказани контигенти ЈЛС које имају најмање минимум функцијске зависности
[408] извори подтака су детаљно објашњени у дијеловим рада који детаљно обрађују одређене области
[409] сумаран приказ ПГДС свих мјерних мјеста унутар ЈЛС
[410] континуитет демографског раста 2005-2017. године
[411] без податка
[412] за Брчко Дистрикт кориштен је податак за 2010. годину. За остале године аутор није користио податке јер се класификација пословних субјеката по дјелатности разликује од оне која се користила у Републици Српској

25.	Петрово	✓	6317	39	-8.86	-31	-1005		М	✓		IV А	II Б		128	146	158	2.74	35.62	61.64							✓									
26.	Рибник	✓	5851	40	-16.24	-15	-1229		Г	✓		IV А	IV А		88	102	126	10.78	31.37	57.84			✓	✓	✓					2558		✓	✓	
27.	Костајница	✓	5645	41	-4.43	6	-350		К	✓		II	IV А		84	91	106	12.09	23.08	64.84			✓	✓			✓					✓			
28.	Осмаци	✓	5546	42	-1.44	-11	85		Ј		✓	IV А	IV А		68	80	86	3.75	26.25	70.00			✓	✓			✓			4091	✓		✓	
29.	Вукосавље	✓	4363	44	-1.38	-14	69		Ж	✓		IV А	III А		35	33	44	6.06	9.09	84.85		✓	✓		✓					9021			✓	✓
30.	Пелагићево	✓	4358	45	-12.39	-9	-565		В	✓		IV	II Б		94	106	120	8.49	14.15	77.36		✓	✓	✓				✓		5350		✓	✓	
31.	Доњи Жабар	✓	3669	46	-6.81	28	2		Г	✓		II	IV А		80	85	93	8.24	17.65	74.12		✓	✓	✓				✓		22279	✓		✓	✓
32.	Оштра Лука	✓	2705	50	-13.31	-37	-439		К	✓		IV	IV		63	65	77	7.69	18.46	73.85			✓	✓						67		✓	✓	
33.	Крупа на Уни	✓	1560	53	-12.82	5	-327		А	✓		IV	IV		18	21	24	14.29	14.29	71.43			✓	✓			✓					✓	✓	
34.	Језеро	✓	1039	54	-6.74	0	-85		К	✓		IV А	IV А		12	17	23	5.88	17.65	76.47			✓	✓						2642		✓	✓	✓
35.	Петровац	✓	354	55	-16.95	-1	271	✓	В	✓		IV	II	1	58	66	79	10.61	37.88	51.52				✓	✓										
36.	Купрес	✓	293	56	-10.24	-5	-81		А	✓		V	VI		16	16	18	25.00	25.00	50.00		✓[413]		✓										✓
37.	Источни Дрвар	✓	66	58	-15.15	-22	20		Б	✓		IV	II		33	35	41	8.57	40.00	51.43				✓										

Сумаран приказ одабраних идникатора централитета по ЈЛС подручја истраживања – други дио

| ред. бр. | ЈЛС[414] | телекомуникације | | | | јавне службе | | | | | | | | | | | | | | | | | | |

13.	Модрича	✓				✓	2	16	1	5		2					1			1													1						
14.	Козарска Дубица	✓				✓	3	7	1	4		1					1			1											1								
15.	Котор Варош	✓				✓	3	7	1	7		1	1				1															1						
16.	Србац	✓				✓	3	15	1	5		1			1		1														1							
17.	Шамац	✓				✓	4	6	1	3		1					1					1							1			1						
18.	Мркоњић Град	✓		✓		✓	4	10	1	4		3				2																	1					
19.	Брод	✓				✓	2	5	1	3		1					1																		1				
20.	Угљевик	✓				✓	3	12	1	4		1					1													1								
21.	Челинац	✓				✓	3	15	1	3		1					1													1								
22.	Лопаре	✓				✓	3	14	1	3		1					1													1								
23.	Шипово	✓				✓	2	4	1	4		1					1															1						
24.	Кнежево	✓				✓	3	8	1	3		1					1															1						
25.	Петрово	✓				✓	2	4	1	3							1																						
26.	Рибник	✓				✓	3	5	1	3							1																	1					
27.	Костајница	✓				✓	1	1	1				1				1															1						
28.	Осмаци	✓				✓	1	2		1																						1						
29.	Вукосавље	✓				✓	1	3		1							1													1								
30.	Пелагићево	✓				✓	1	2		1																						1						
31.	Доњи Жабар	✓					1	2		1																						1						
32.	Оштра Лука	✓				✓	3	4	1	5																												
33.	Крупа на Уни	✓					1	4	1																													
34.	Језеро	✓					1			1																												
35.	Петровац	✓					1		1	1																												
36.	Купрес	✓				✓		1		1																												
37.	Источни Дрвар	✓							1																													

Сумаран приказ одабраних идникатора централитета по ЈЛС подручја истраживања – трећи дио

			јавне службе												елитне службе										
			стандардне службе																						
ред. бр.	ЈЛС[417]	подручје истраживања	народна библиотека	специјална библиотека	спортски школски објекти	отворени спортски терени	дворане	остали спортски објекти	врховни суд Републике Српске	окружни суд	основни суд	виши привредни суд	окружни привредни суд	апелациони суд	објекти управе републичког нивоа (влада са министарствима, сједиште предсједника)	факултет	одјељење факултета	висока школа	одјељење високе школе	дјечије	професионално	аматерско	републички музеј	матични музеј	музеј без матичности
1.	Бања Лука	✓		1	53	43	8	17	✓	✓	✓	✓	✓		✓	42	1	4	1	1	1	2	2		
2	Бијељина	✓			15	134	16	15		✓	✓		✓			17	4				1				1
3.	Брчко	✓	1			34	4				✓			✓		14			1					1[418]	
4.	Приједор	✓			32	38	4	10		✓	✓		✓			1		2			1			1	
5.	Добој	✓			22	64	4	7		✓	✓		✓			1	3	2						1	
6.	Зворник	✓			29	25	4	3			✓					1									
7.	Градишка	✓	1		23	45	2	10			✓											1			1
8.	Теслић	✓	1		15	10		3			✓											1			
9.	Прњавор	✓	1		33	9	1	6			✓														

[417] напомена: у овиру ове табеле нису представљени сви параметри и обалсти који су анализирани у овом раду. Приликом дефинисања осовина развоја и система центара све урађено је узето у обзир.
[418] музеј у Брчком није класификован као у Републици Српској

10.	Лакташи	✓	1		5	17	2	3										1							
11.	Дервента	✓	1		5	6	1	1			✓						1								
12.	Нови Град	✓	1		9	15	1	3			✓						1					1			
13.	Модрича	✓	1		10	13	1				✓														
14.	Козарска Дубица	✓	1		4	8	1	3															1		
15.	Котор Варош	✓	1		14	4	1	3			✓														
16.	Србац	✓	1		20	29		5																	
17.	Шамац	✓	1		3	19		2																	
18.	Мркоњић Град	✓	1		5	10	1				✓											1			
19.	Брод	✓	1		9	18	3	2																	
20.	Угљевик	✓	1		12	21	3	1														1			
21.	Челинац	✓	1		20	20	1	2																	
22.	Лопаре	✓	1		14	6																			
23.	Шипово	✓	1		1	1		1																	
24.	Кнежево	✓	1		7	1	1	1																	
25.	Петрово	✓	1		8	4		4																	
26.	Рибник	✓	1		8																				
27.	Костајница	✓	1		5	1																			
28.	Осмаци	✓			1	5																			
29.	Вукосавље	✓			3	5																			
30.	Пелагићево	✓				3																			
31.	Доњи Жабар	✓			5	7	2	2																	
32.	Оштра Лука	✓			4	6		1																	
33.	Крупа на Уни	✓			1																				
34.	Језеро	✓				1		2																	
35.	Петровац	✓			2	4																			
36.	Купрес	✓																							
37.	Источни Дрвар	✓				1																			

Табела бр. 129.: Просторна дистанаца центара ЈЛС подручја истраживања (за прорачун NNI индекса)

дистанце центара			
ред.број	од	до	km
1.	Доњи Жабар	Пелагићево	4,78
2.	Језеро	Шипово	9,97
3.	Вукосавље	Модрича	2,65
4.	Источни Дрвар	Рибник	16,45
5.	Кнежево	Котор Варош	14,65
6.	Осмаци	Зворник	15,03
7.	Зворник	Осмаци	15,03
8.	Лопаре	Угљевик	11,71
9.	Угљевик	Лопаре	11,71
10.	Бијељина	Угљевик	21,20
11.	Пелагићево	Доњи Жабар	4,78
12.	Шамац	Вукосавље	16,87
13.	Модрича	Вукосавље	2,65
14.	Брод	Дервента	20,03
15.	Дервента	Брод	20,03
16.	Прњавор	Дервента	22,52
17.	Теслић	Добој	23,26
18.	Петрово	Добој	25,42
19.	Добој	Теслић	23,25
20.	Петровац	Источни Дрвар	17,75
21.	Рибник	Источни Дрвар	16,45
22.	Купрес	Шипово	23,02
23.	Шипово	Језеро	9,97
24.	Мркоњић Град	Језеро	10,38
25.	Челинац	Бања Лука	11,61
26.	Котор Варош	Челинац	12,21
27.	Бања Лука	Челинац	11,61
28.	Приједор	Оштра Лука	13,83

29.	Оштра Лука	Приједор	13,83
30.	Крупа на Уни	Нови Град	17,44
31.	Нови Град	Крупа на Уни	17,44
32.	Козарска Дубица	Костајница	21,29
33.	Костајница	Козарска Дубица	21,29
34.	Србац	Градишка	21,48
35.	Градишка	Србац	21,48
36.	Лакташи	Бања Лука	17,42
37.	Брчко Дистрикт	Доњи Жабар	14,81
	просјечна дистанца		15,55

VIII БИОГРАФИЈА АУТОРА

Драгана Кузмановић рођена је 02.05.1986. године у Бањалуци. Основну и средњу школу завршила је у Кључу и Бањалуци. Природно–математички факултет Универзитета у Бањој Луци, завршила је 2009. године. Мастер студије на Географском факултету Универзитета у Београду, смјер просторно планирање, завршила је 2012. године, са просјечном оцјеном десет. Докторске академске студије на Географском факултету Универзитета у Београду, уписала је 2012. године. Све испите предвиђене планом и програмом положила је са просјечном оцјеном десет. Као локални експерт (SIA-Social Impact Assesment) учествовала је у пројекту „Ријека Врбас-интегрална водно-енергетска студија развоја слива ријеке Врбас“ (COWI). Од 2013. године запослена је у Институту за грађевинарство „Иг“ Бања Лука. Радила је и ради на изради стратешких, спроведбених/детаљних докумената просторног уређења/планских докумената, различитих студија, стручних мишљења, пројеката, као учесник и координатор пројеката. Неки од значајних пројекта, у којима је била члан радног тима или координатор, су: „Просторни план општине Рибник 2012-2032“, „Просторни план Града Добој 2018-2038. године“, „Просторни план опћине Кладањ за период од 2014. до 2034. године“„Просторни план опћине Сапна за период 2013-2033 године“, „Студија рањивости простора СБК/КСБ“ (Средњебосански кантон), „Студија економске оправданости за Пројекат аутопута Бања Лука-Приједор“, „План парцелације за аутопут Бања Лука-Приједор, на територији Града Бања Лука“„План парцелације за аутопут и гасовод дионице Вукосавље-Брчко и Брчко-Рача на територији Града Бијељина“, „Привремени преглед значајних питања управљања водама за обласни ријечни слив (дистрикт) ријеке Саве Републике Српске“ итд.

Такође, аутор је стручних и научних радова који се баве проблематиком просторног планирања.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора ДРАГАНА КУЗМАНОВИЋ

Број индекса 27/2012

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

„ПРОСТОРНО-ФУНКЦИЈСКА ОРГАНИЗАЦИЈА ПОСАВСКЕ ОСОВИНЕ РАЗВОЈА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ“

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, _____

_____

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора ДРАГАНА КУЗМАНОВИЋ

Број индекса 27/2012

Студијски програм ПРОСТОРНО ПЛАНИРАЊЕ

Наслов рада „ПРОСТОРНО-ФУНКЦИЈСКА ОРГАНИЗАЦИЈА ПОСАВСКЕ ОСОВИНЕ РАЗВОЈА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ“

Ментор ПРОФ. ДР СНЕЖАНА ВУЈАДИНОВИЋ

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањивања у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду.**

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, _____

_____

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

„ПРОСТОРНО-ФУНКЦИЈСКА ОРГАНИЗАЦИЈА ПОСАВСКЕ ОСОВИНЕ РАЗВОЈА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ“

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)

2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)

(3) Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)

5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)

6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.
Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, _____

_____

1. **Ауторство**. Дозвољавате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.

2. **Ауторство – некомерцијално**. Дозвољавате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољавате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима**. Дозвољавате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5. **Ауторство – без прерада**. Дозвољавате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6. **Ауторство – делити под истим условима**. Дозвољавате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.